

Mellem land og by
Landbohøjskolens historie

Fritzbøger, Bo

Publication date:
2015

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Fritzbøger, B. (2015). *Mellem land og by: Landbohøjskolens historie*. Københavns Universitet, SCIENCE
Kommunikation. <http://www.e-pages.dk/ku/1150/1>

MELLEM LAND OG BY LANDBOHØJSKOLENS HISTORIE

Af Bo Fritzbøger

KØBENHAVNS UNIVERSITET
DET NATUR- OG BIOVIDENSKABELIGE FAKULTET

KØBENHAVNS UNIVERSITET
DET SUNDHEDSVIDENSKABELIGE FAKULTET

INDHOLD

Forfatter: Bo Fritzboøger, lektor, dr. phil., SAXO-instituttet, Københavns Universitet.

Styregruppe for bogen: Niels Elers Koch, Birgit Nørnung, Flemming Frandsen og Joakim Groth.

Produktion og layout: Kenneth Velling Johansen og Svend Thaning, SCIENCE Kommunikation, Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet.

Korrekturlæsning: Birgitte Nielsen.

Hjælp til fremskaffelse af billede- og kildemateriale:

Knud Høgsberg, bibliotekar, Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg.

Bogen er støttet af Aage og Johanne Louis-Hansens Fond, Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond, Fællesfonden, Hedeselskabet, Knud Højgaards Fond, Landbrugets Kulturfond og Vemmetofte Kloster samt medfinansieret af Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet og otte af fakulteternes institutter: Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Institut for Fødevarer og Ressourceøkonomi, Institut for Fødevarevidenskab, Institut for Idræt og Ernæring, Institut for Plante- og Miljøvidenskab, Institut for Klinisk Veterinær- og Husdyrvidenskab, Institut på Produktionsdyr og Heste og Institut for Veterinær Sygdomsbiologi.

Trykt juli 2015. Oplag 4.000 eksemplarer.

©Københavns Universitet, SCIENCE Kommunikation og forfatteren 2015

ISBN: 978-87-995905-2-0

FORORD	5
1. INDLEDNING: 150 ÅR I SAMFUNDETS TJENESTE	7
Universitetet for Anvendt Biologi	7
Fra højskole til universitet.....	8
Akademisering	8
Landbohøjskolens universitetshistorie	9
2. MATRIKEL NR. 13: LANDBOHØJSKOLENS STED	11
Jorden	11
Gården.....	11
"Storartede, smukke og velindrettede bygninger"	13
Moderne bekvemmeligheder	15
Haverne og forsøgsmarken	16
3. "DE LANDBOVIRKSOMHEDEN VEDRØRENDE FAG": LANDBOHØJSKOLENS BAGGRUND OG TILBLIVELSE	19
Landbrugslandet Danmark 1858	19
Højere undervisning i jordbrugsfagene	20
Offentlig debat	22
Politisk beslutning og lovgivning	24
4. "ET NOGET BLANDET SELSKAB": LÆRERE OG ELEVER I DE FØRSTE ÅR	28
Indvielsen	28
Bondekarle som elever?.....	28
Kvindelige elever og fagdynastier.....	31
Studiemiljø	32
Lærerne	35
"Tjenende ånder" og kroppe.....	37
5. "HVAD DER MÅ ANTAGES LÆRT": UDDANNELSERNES INDHOLD OG TILRETTELÆGGELSE I 1800-TALLET	41
Uddannelser og fag.....	41
To nye uddannelser 1863	43
Uddannelsesøkonomi.....	44
Undervisningens former og midler	45
Eksamen og karakterer	48
6. "DET ENESTE SIKRE GRUNDLAG": 1800-ÅRENE'S FORSKNING, BEHANDLING OG FORSØGSVIRKSOMHED	51
Moderne videnskab og rene linjer.....	51
Kalvekastning, ren syrevækker og en kænguru med tandpine.....	53
Muld og mor, gødning og sædskifte	56
Tallenes verden.....	58
7. "FOLKETS KRAV": LANDBOHØJSKOLEN OG DENS OMVERDEN FØR 1930	60

“Med deltagelse og velvilje”	60
Ud i arbejdslivet	61
Uformelt undervisningssamarbejde.....	63
Folkeoplysning	64
Forskningssamarbejde.....	65
Forsøgsvæsenet	66
8. GENERAL THOMSEN: LEDELSE OG ORGANISATIONSSTRUKTUR INDIL 1930’ERNE	68
Højskolens styrelse	68
På finansloven	71
“Uden i mindste måde at støde an”	73
9. PARIS 1900: UDBYGNING OG MODERNISERING OMKRING ÅRHUNDREDSKIFTET	76
Verden på udstilling	76
Landbohøjskolen, hvor?	77
Thomsens plan	79
Udvidelser efter århundredskiftet.....	80
“Sparsomt tildelt forsyning med lærerkræfter”	82
10. BJERGFYRSAPOSTLE OG “NATUREN SOM EN OFFENTLIG PIGE”: JORDBRUGSFORSKNINGENS NYE VILKÅR I FØRSTE HALVDEL AF DET 20. ÅRHUNDREDE	82
Den rationelle ko, “Danmarks folkeamme”	85
Naturfredning	85
Figur 8, et træben og 100 marsvin	87
Tal, stærke elektrolytter og racesvækkelse	89
11. “FRISK HALM I TRÆSKOENE”: LANDBOHØJSKOLEN UNDER BESÆTTELSEN 1940-45	92
Tvetydighed	92
Modstand	94
Efterspil	96
12. STORBYENS BLÆNDVÆRK: IDENTITETSKAMP I DEN MODERNE VERDEN VED MIDTEN AF DET 20. ÅRHUNDREDE	98
Danmarks anden modernisering	98
Landbrugets industrialisering	99
Videregående undervisning	101
Studenterboliger	102
Selvforståelse, anseelse og fremtidsvisioner	105
“Hvor landmænd mødes”	108
13. EJDERPROFESSOREN: OMVERDENSRELATIONER I ÅRENE OMKRING 100-ÅRSJUBILÆET 1958	112
Vokseværk og flytteplaner	112
En dobbeltgænger	116
Rodskud	118
Organisation	119
14. AUTOTECHNICON: FORSKNING OG FORSKNINGS-ADMINISTRATION I EFTERKRIGSTIDENS VELFÆRDSSTAT ..	122
Marshall-hjælp	122
Udviklingen af en dansk forskningspolitik	123
Forskning af mange slags.....	125
Jordbrug i atomalderen	125
Kar, ribben og revolution	129
15. EN LOKAL DREYFUS?: UAKADEMISKE KONTROVERSER I 1950’ERNE	131
Urent trav og et aparte disputatsforsvar.....	131
“Mordkommissionen”	133
Ombudsmanden	135
Halløj.....	136
16. “RIS, FERLE OG MØGGREB”: UDDANNELSE, UNDERVISNING OG STUDENTERLIV I 1950’ERNE OG 60’ERNE	138
Velfærdsstatens uddannelsespolitik	138
Lærer og/eller forsker	140
Undervisningens form	141
Kritiske studenter	143
Skærpede adgangskrav.....	144
Studenterorganisering.....	145
Uddannelsesmodernisering og eksamensangst.....	146
17. TO SLAGS BRUTALISME: PROFESSORVÆLDE OG EKSPANSION I 1960ERNE	150
Ballade på røntgenklinikken	150
Andre “affærer”	151
Særdomstolen.....	152
Dispositionsplanens genopstandelse.....	154
Smedjens død	157
18. “BLIV SIDDENDE!”: 1960’ERNES OG 70’ERNES SPAGFÆRDIGE OPRØR	158
Universitetspolitik med nye aktører	158
Demokratisk anordning.....	159
“Indøvelse i klassesamfundet”	161
Uddannelsesstøtte og generel adgangsbegrænsning.....	162
En ny slags studenter?	164
Flere lærere, så færre	165
Nye undervisningsformer	167
Nye former for samfundsrelevans.....	168

INDHOLD

19. BURHØNS OG KIMÆRER: FORTSAT FORSKNING I PRODUKTIONSOPTIMERING SIDEN 1960'ERNE	171
Dansk landbrugs vilkår	171
Fra producent til forbruger	173
Kloner, risici og kontroverser	175
Bornholmske burhøns	177
20. GAIA: MILJØBEKYMRING OG INTERNATIONALISERING SIDEN 1970'ERNE	178
Menneske og omverden	178
Flere slags miljøbevidsthed	179
Miljøværnscentret	180
Skovdød	182
Økologisk landbrugsproduktion	182
Holistisk videnskab?	184
Bæredygtig udvikling	184
Styrket ulandssamarbejde	185
21. "ORDET ER FRIT": LANDBOHØJSKOLEN SOM DEMOKRATISK ARBEJDSPLADS EFTER 1969	188
Kollegial styring	188
Administrationstilvækst og forandringsledelse	190
Dem og os	193
Ledelse og ansatte	195
22. FORSKNING PÅ MARKEDETS VILKÅR: KONTRAKTER OG NULFORSKERE I 1980'ERNE	198
New Public Management	198
Eksterne forskningsbevillinger	199
Mål, rammer og økonomisk internalisering	201
Karriereveje	203
Nulforskere og entreprenører	205
Publiceringspres	208
23. KONKURRENCESTATENS UDDANNELSESPOLITIK: VIDEREGÅENDE UDDANNELSE SOM LED I 1990'ERNES SAMFUNDSMÆSSIGE EFFEKTIVISERING	211
Standardisering	211
Tilnærmelse til universitetsuddannelserne	212
Valgfrihed og -tvang	214
Taksameter-tænkning	215
Kandidaternes arbejdsmarked	217
Studerterpolitik i stagnationstider	219
Studerterhus NUI	219
Pædagogisk – og anden oprustning	221
24. "YVERET ELLER HELE KOEN?": FORTSATTE FLYTTEDISKUSSIONER, NY STATUT OG NYE BYGNINGER I 1990'ERNE	224
Koncernledelse	224
Landbohøjskolens fremtid	225
Nye flyttediskussioner	227
Nybyggeri på Frederiksberg, i Hørsholm og i Tåstrup	229
25. DEN VIRTUELLE VERDEN: NYE VILKÅR FOR VIDENSPRODUKTION OG -DELING SIDEN 1960'ERNE	233
Digital forvaltning	233
En elektronisk forskningsinfrastruktur	233
Fra viden til information	235
Massedata og regnekraft	236
Strøm på "undervisningsapparatet"	239
26. DET LEVENDE UNIVERSITET: IDENTITETSKRISE OMKRING ÅRTUSINDSKIFTET	243
"Hvad er barnets navn?"	243
Vision, mission og værdier	244
Ekstern kommunikation	245
The Royal Veterinary and Agricultural University	247
Klima, kost og krop	249
Ord på den tavse undervisningskultur	251
27. FRA KVL TIL LIFE: UNIVERSITETSLOV, BØRSTINGUDVALG OG FUSION I TO AKTER	254
"Flertallet af medlemmerne er udefrakommende"	254
Universitetsloven 2003	255
Stort er (vistnok) godt	256
Fusioner i de små	257
Børstingudvalget	258
"Varm fusion"	260
"Kold fusion"	261
Kortene blandes på ny	262
28. AFSLUTNING: AFTER LIFE	266
LIFE-kulturen	266
Perspektiver	268
Tidslinje	273
Efterord	280
Litteratur	282
Henvisninger	298
Personregister	310

FORORD VED PROJEKTETS STYREGRUPPE

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, i daglig tale Landbohøjskolen eller KVL, blev grundlagt ved Lov af 8. marts 1856 og begyndte sin virksomhed i 1858. Landbohøjskolen indfusioneredes pr. 1/1 2007 i Københavns Universitet som et selvstændigt fakultet, kaldet *Det Biovidenskabelige Fakultet for Fødevarer, Veterinærmedicin og Naturressourcer* (Faculty of Life Sciences) eller bare LIFE.

LIFE blev opløst pr. 1/1 2012, idet veterinærområdet blev lagt sammen med Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, mens de resterende ca. 2/3 af LIFE blev lagt sammen med Det Naturvidenskabelige Fakultet til Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet. Hermed var Landbohøjskolen og LIFE opløst som selvstændige enheder efter 155 års virke.

Når man afslutter en epoke, kan det være hensigtsmæssigt at gøre status. Det gælder ligeledes, når man begynder en ny epoke, og navnlig når det sker ved fusioner, idet de mest vellykkede fusioner bygger videre på de bedste værdier hos fusionspartnerne.

Der er således behov for:

- en samlet beskrivelse af Landbohøjskolens betydning for det danske samfund, herunder for udviklingen af betydelige industrier inden for navnlig fødevarerindustrien og den farmaceutiske industri.
- en beskrivelse af udviklingen navnlig fra 1950'erne og til og med fusionerne både med sektorforskningsinstitutioner og med andre universiteter, idet der ved tidligere jubilæer blev udarbejdet meget detaljerede beskrivelser af de første 50 og 100 års historie.

- en dokumentation for udviklingen fra "højskole" til universitet og dermed også en opdatering af de ændringer, der er sket i uddannelses- og forskningsverdenen inden for KVLs fagområder.
- at skrive KVLs historie netop nu lige efter den endelige fusion med Københavns Universitet, hvor der kan være en interesse hos den danske befolkning og specielt hos alle med tilknytning til KVL for, hvad der egentligt er sket, og hvor fremtiden leder hen.
- at skrive historien om Landbohøjskolen, mens der endnu er nogen, som kan huske den.

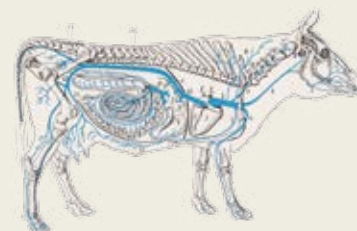
Vi er taknemmelige for, at lektor, dr. phil. Bo Fritz-bøger påtog sig denne vigtige og store opgave via et delvist frikøb fra sine opgaver som historiker på SAXO-instituttet på Københavns Universitet, idet vi hermed fik den bedst mulige forfatter til denne bog.

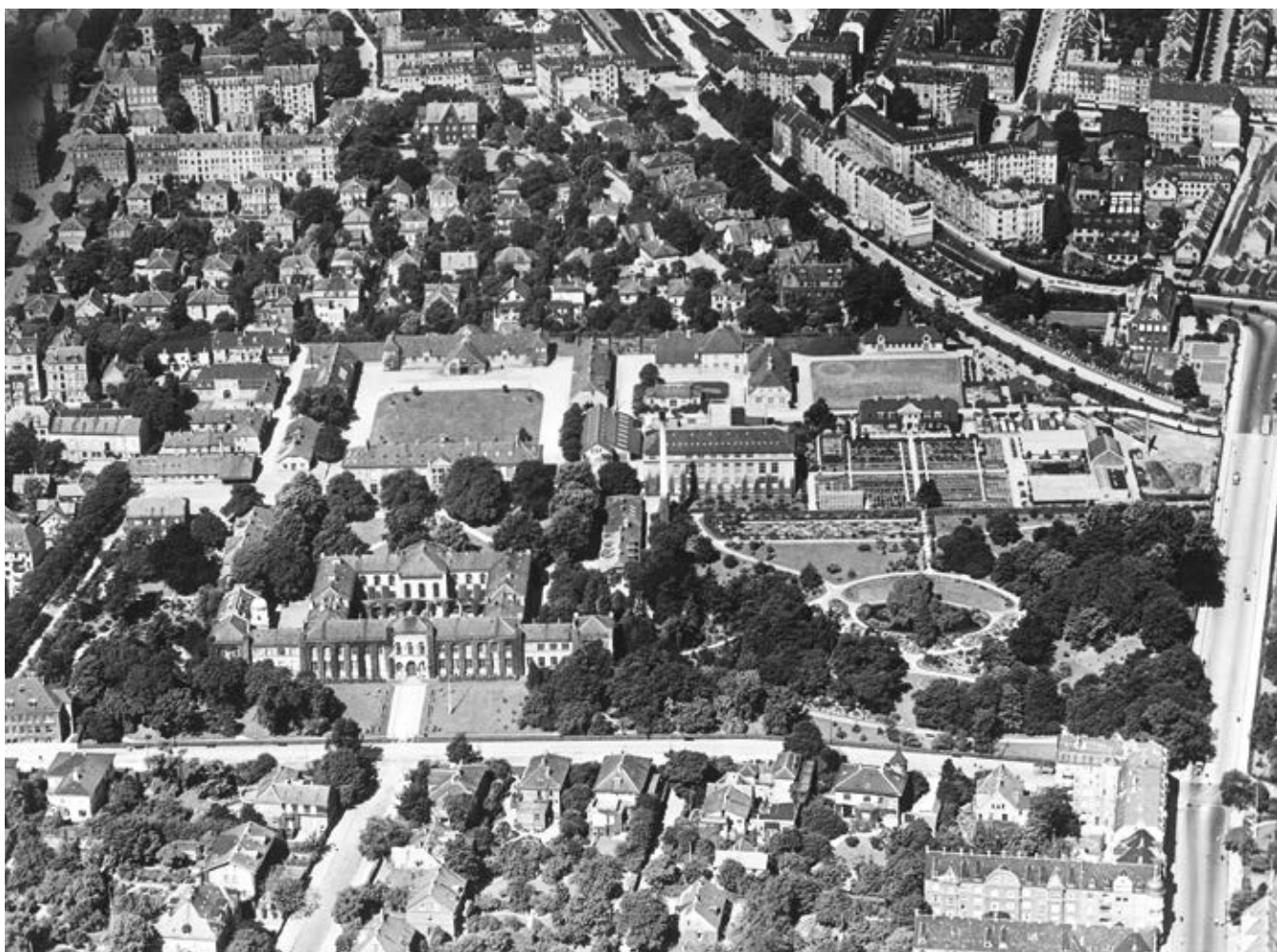
Vi er desuden taknemmelige for den støtte til projektet, vi har modtaget fra Aage og Johanne Louis-Hansens Fond, Dronning Magrethes og Prins Henriks Fond, Fællesfonden, Hedeselskabet, Knud Højgaards Fond, Landbrugets Kulturfond og Vemmetofte Kloster samt medfinansieringen fra Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet og 8 tidligere LIFE-institutter.

God læseoplevelse.

Frederiksberg den 31. marts 2015

Flemming Frandsen, Joakim Groth,
Niels Elers Koch og Birgit Nørrung

Flyfoto af KVL i 1930'erne. Vejbelægningen i billedets højre side afslører tydeligt den nylige gennemførelse af Thorvaldsensvej hen over højskolens grund, som blev muliggjort, efter at den diagonale tværbane var sløjfet. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

INDLEDNING: 150 ÅR I SAMFUNDETS TJENESTE

UNIVERSITETET FOR ANVENDT BIOLOGI

Dansk forskning og industri indtager i dag bemærkelsesværdige internationale styrkepositioner inden for bioteknologi, lægemidler og fødevarer. Og Københavns Universitet bidrager med sin forskning og sine uddannelser centralt til opretholdelsen af denne placering.

Placeringsens historiske baggrund skal imidlertid ikke mindst findes ved en søsterinstitution, som i 2007 ved fusion er blevet en del af universitetet: *Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole*. I daglig tale KVL eller simpelthen bare Landbohøjskolen.

Den blev grundlagt i 1858 som en uddannelsesinstitution for såkaldte realfag, dvs. teknisk-praktiske færdigheder, der knyttede sig til Danmarks forskelligartede jordbrugerhverv: landbrugets plante- og husdyrproduktion, skovbrug og havebrug. Men den skulle som grundlag for sine uddannelsesaktiviteter tillige selv producere ny viden. Derfor blev praksisrelateret forskning i alle aspekter af grænselandet mellem natur og samfund helt fra begyndelsen en central del af højskolens virksomhed.

I de første mange år knyttedes denne forsøgsvirksomhed alt overvejende til primærproduktionen, dvs. til de kemiske forudsætninger for optimering af høstudbytter, behandling af syge produktionsdyr, den optimale hugststyrke i skov osv. Men allerede ved 1800-tallets slutning rettedes interessen tillige mod forædlingsindustrien. Grundlaget for den forsøgsvirksomhed,

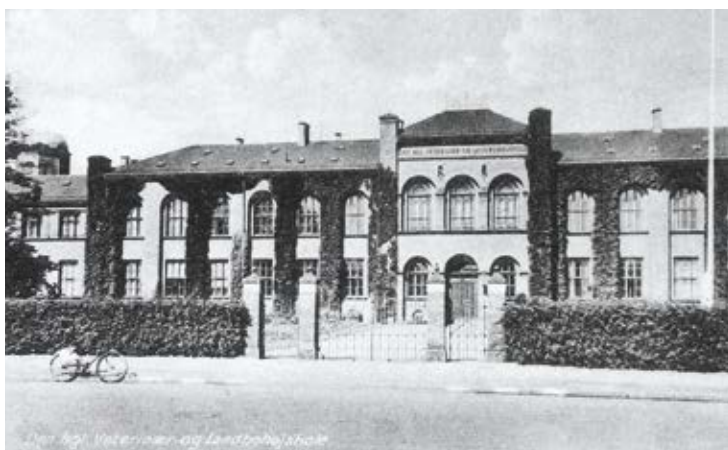
der siden blev udskilt som et selvstændigt forsøgsvæsen (senere med status af sektorforskning), var således omfattende og dybtgående studier i forudsætningerne for højnelse af dansk smørkvalitet.

Gennem det 20. århundrede skete der en relativ styrkelse af denne forskning i forædlingssektorens forhold, som også slog igennem i uddannelsesporteføljen med først en mejeringeniør- og siden en levnedsmiddeluddannelse. Og ved århundredets slutning udvidedes fokus så yderligere med forbrugersynsvinklen ved inddragelse af den menneskelige ernæringsbiologi i højskolens forsknings- og uddannelsesfelt.

Ved tærsklen til det nye årtusind dækkede Landbohøjskolen således med sin undervisning, forskning og formidling virkelig hele produktions- og konsumtionskæden – den materielle transformation – fra jord til bord (eller farm til tarm, om man vil). Og det gav derfor rigtig god mening, da der i forbindelse med diskussioner om et eventuelt nyt navn til den gamle institution blev stillet forslag om simpelthen at kalde højskolen for *Universitetet for Anvendt Biologi*. For det var præcis, hvad den var og under vekslende samfundsmæssige rammevilkår hele tiden havde været. Men samtidig gjorde den, som navnelegen afslører, i stigende grad krav på at blive taget alvorligt som et rigtigt universitet. Og det er den jo så efter fusionen på sæt og vis også blevet.

FRA HØJSKOLE TIL UNIVERSITET

Landbohøjskolen blev ved grundlæggelsen placeret i hovedstaden sammen med landets øvrige højere læreanstalter, og den kom derved gennem hele sin 150-årige tilværelse som selvstændig institution til at befinde sig i et konstant spændingsfelt mellem land- og bykultur. Samtidig var den som realvidenskabelig læreanstalt ofte splittet mellem dels teori og praksis, dels forskning og uddannelse. Og mens den af denne grund havde mange fællestræk med Polyteknisk Læreanstalt, adskilte de sig i udgangspunktet begge markant fra landets dengang eneste universitet, som var i København.

Arkitekten J.E. Gnudtmanns (1837-1922) "nye" hovedbygning fra 1894 set fra Bülow-vej. Et blandt en serie af postkort med motiver fra Landbohøjskolen, som blev fremstillet vistnok omkring 1950. Postkort, som de studerende passende kunne købe og anvende, når familien skulle underrettes om de slidsomme studier og livet i storbyen.

Privateje

Landbohøjskolen var nemlig alt det, som et klassisk, flerfakultært universitet ikke var: optaget af i tæt samarbejde med den praktiske verden – herunder ikke mindst erhvervslivet – at bidrage til at løse konkrete problemer af

samfundsmæssige betydning. Forsøgsvirksomheden, der i sin oprindelige selvforståelse var praktisk udredning snarere end grundforskning, var sekundær i forhold til undervisningen. Den første skulle på linje med indsamling af ny viden formidlet i bøger og tidsskrifter fra ind- og udland danne grundlag for sidstnævnte. Men på trods af disse forskelle kan der i det lange tidsperspektiv fra grundlæggelse til fusion iagttages en ejendommelig tilnærmelse mellem højskole og universitet.

Det viste sig nemlig snart, at det ikke primært var i den direkte deltagelse i produktionen, at de fleste af højskolens kandidater skulle finde deres virke. I stedet indtog de vigtige funktioner som undervisere, konsulenter, driftsledere, behandlere og udviklere. Og i takt med fremvæksten af landbrugsskoler og befolkningens generelt stigende uddannelsesniveau passede denne arbejdsdeling fint til at dække samfundets behov. Samtidig blev der som led i den problemorienterede forsøgsvirksomhed plads til egentlig epokegørende forskningsresultater. Gennem det 20. århundrede, og i særlig grad efter Anden Verdenskrig, blev Landbohøjskolen inddraget i den generelle statslige forsknings- og uddannelsespolitik, der sigtede mod social og geografisk udbredelse af mulighederne for videregående uddannelse, samtidig med at forskning over hele den vestlige verden i stigende grad betragtedes som et økonomisk-strategisk anliggende. I denne proces skete der en langsom tilnærmelse af gamle realvidenskabelige institutioner som KVL og DTH til universitetsverdenen.

AKADEMISERING

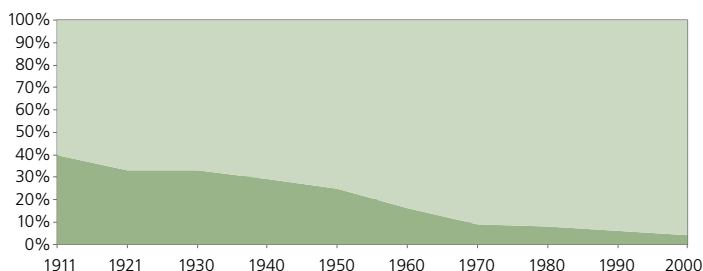
"Normaliseringsprocessen" indebar samtidig en akademisering. Fra studentside blev der i stigende grad efterspurgt elementer af almindelig karakter, og der skete både i studenterønsker og realiseringen af nye studieordninger

et skred fra naturvidenskabernes fuldstændige dominans i retning af inddragelse af flere samfundsvidenskabelige problemer og metoder.

Akademiseringen fandt sted i en periode af efterkrigstiden, hvor jordbrugserhvervenes hidtidige kulturelle hegemoni var stærkt på retur. En stadig mindre del af befolkningen havde i anden halvdel af det 20. århundrede direkte personlig berøring med land- og skovbrug. Derfor vandt miljø- og sundhedshensyn frem på bekostning af den klassiske bondefornuft. Samtidig var "bonden" for længst blevet til "landmand". Jordbruget var nu en industri, landskabet dens maskine.

Landbohøjskolen blev derfor mødt med nye typer af politiske krav i en situation, hvor også samfundet var stærkt på vej ind i postindustrialismen. Det gav anledning til dybe og næppe nogensinde fuldt ud afsluttede overvejelser over dens fremtidige identitet. Gentagne, nærmest farceagtige, diskussioner om skolens geografiske placering var et udslag af denne identitetskrise. Skulle den fortsætte som vidergående uddannelses- og forskningsinstitution for jordbrugserhvervene, eller skulle den blive til et universitet. Og hvad ville det egentlig sige?

Samtidig med de forandrede rammebetingelser havde også de klassiske universiteters vilkår været under radikal forandring. I takt med stærkt stigende optag af studerende og øget fokus på både uddannelsers og forskningsresultaters samfundsmæssige effekt var den statslige styring af den danske universitetsverden blevet stadig mere detailorienteret og indgribende. Den tid, da en verdensfjern professor ved middagstid kunne begive sig fra lejligheden på Østerbro til sit institut for at undervise en lille flok af borgerskabets opvakte børn og derefter returnere til lærde studier i privaten, var for længst forbi. Men som både ideal og karikatur

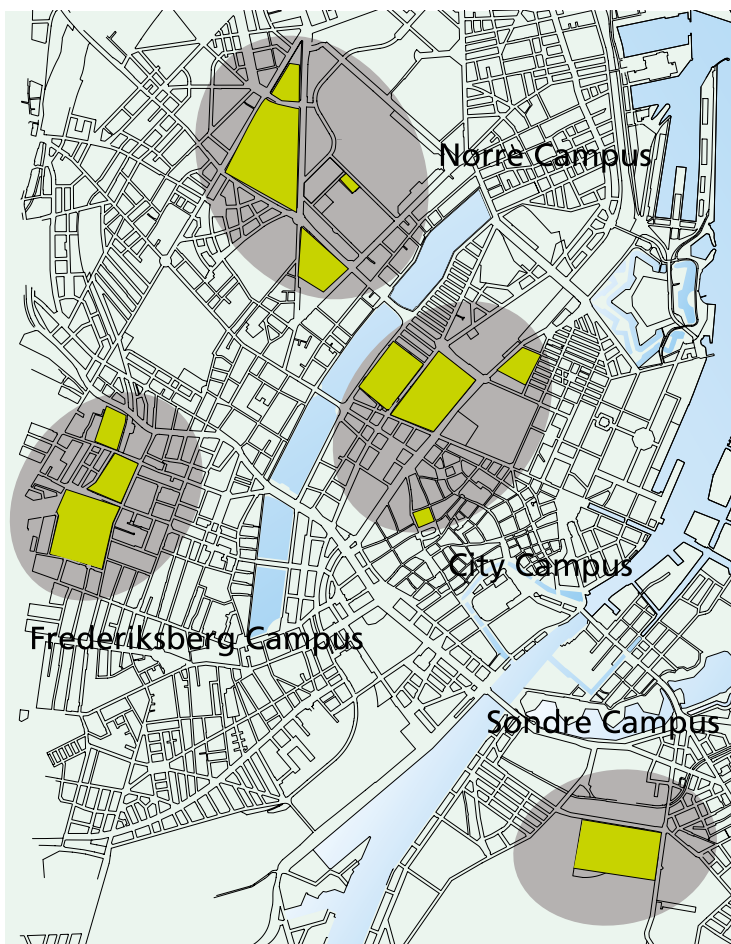
Andelen af den danske arbejdsstyrke, der var beskæftiget i land-, skov- eller havebrug, faldt drastisk gennem det 20. århundrede, og med dette fald ændrede befolkningens generelle syn på jordbrugserhvervene sig også. Men det skete ikke uden en betydelig forsinkelse, for de fleste af os har nok en tendens til livet igennem at holde fast ved den virkelighed, der fandtes i barndommen. På grundlag af Danmarks Statistiks opgørelser

levede figuren, i det mindste inden for visse fagområder, længe videre.

Med politiske krav om samfundsrelevant undervisning og fakturagenererende forskningsresultater var universiteterne godt på vej i retning af stort set den position, som Landbohøjskolen længe havde indtaget: Som samfundsrelevant problemløser og ideudvikler. Dette kom ikke mindst til udtryk i de forskellige reaktioner på universitetsloven af 2003. Højskolen havde allerede af egen drift nedsat et eksternt repræsentantskab som ledelsens rådgiver i strategiske spørgsmål, mens de fleste universitetsansatte våndede sig ved udsigten til aldeles uakademiske erhvervsinteressers ødelæggende regimenter. Det var som afslutning på denne dobbeltbevægelse, at fusionen i 2007 fandt sted.

LANDBOHØJSKOLENS UNIVERSITETSHISTORIE

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole var fra sin grundlæggelse til indlemmelsen i Københavns Universitet i 2007 en betydningsfuld institution i det danske samfund. En institution,

Oversigt over universitetets nuværende geografiske organisering, hvor den tidligere højskole udgør en campus for sig. Københavns Universitets Kommunikationsafdeling

der i mange henseender befandt sig på grænsen mellem land og by, og som derfor ændrede indhold og udtryk i takt med samfundets og kulturens urbanisering og landbrugets strukturforandringer. En sådan institutions historie kan selvsagt skrives på mange måder.¹

Man kunne vælge at betragte skolen fortrinsvis som en akademisk institution og beskrive dens udvikling i et lærdomshistorisk perspektiv. Men Landbohøjskolen var, ud over i mange henseender at optræde påfaldende lidt akademisk, meget andet end det. Den var også et dyrehospital, en have, en skole og en arbejdsplads, og det dækker derfor antagelig virkeligheden bedre at gribe ud efter så mange af disse samti-

digt eksisterende og interagerende "landbohøjskoler" som muligt.

Som enhver anden institution bestod Landbohøjskolen gennem hele sin levetid først og fremmest af mennesker. Ansatte og studerende, som inden for givne men foranderlige rammer og i indbyrdes samspil foretog handlinger, der både internt og udadtil førte til utallige store og små forandringer. For den enkelte, for institutioner, og for det omgivende samfund. Og samtidig handlinger, som var lige så uløseligt knyttet til bestemte steder, som de forudsatte medvirken af stadig mere komplekse materielle genstande og af tidsbundne ideer.

Det er centrale aspekter af denne sammensatte historie, som den foreliggende bog forsøger at indfange: mennesker, dyr, steder, landskaber, ideer, genstande, hændelser og organisationsformer i tætvævede, foranderlige spind. Og det er mit håb, at tidligere, nuværende og fremtidige medarbejdere, studerende og samarbejdspartnere ved og med de institutter og fag på Københavns Universitet, der i dag fortsætter Landbohøjskolens virke inden for nye rammer, vil kunne spejle deres egne individuelle erindringer og erfaringer i den; og måske opnå en dybere forståelse af den historiske baggrund for nutidens forsknings-, undervisnings-, forvaltnings- og formidlingsvirksomhed.

MATRIKEL NR. 13: LANDBOHØJSKOLENS STED

JORDEN

Oven over en undergrund af stift moræneler lå et godt 30 centimeter tykt muldlag, som ved de foregående års store matrikulering af Danmarks landbrugsjord var takseret til bonitet 22 (ud af 24 klasser).² Glimrende jord prægede med andre ord den mark lidt syd for Ladegårdsåen, som en mindre hær af arbejdsmænd hen over sommeren 1856 gravede ud til brønde og fundamenter for nye bygninger.

Den havde da også været dyrket i århundreder. Først som de yderste lodder af landsbyen Solbjerg og siden dennes nedlæggelse i begyndelsen af 1600-årene som del af det vidtstrakte landområde, som hørte til Københavns Slots Ladegård. Den var i 1620'erne opført omtrent der, hvor Radiohuset (i dag Musikkonservatoriet) siden kom til at ligge. I det følgende århundrede blev en del af denne ladegårdsmark solgt fra til opførelse af lystgården Mariendal, og i 1770 supplerede storkøbmanden Conrad Alexander Fabritius de Tengenagel så denne med en italiensk inspireret rokokovilla, som han i pagt med tidens ånd kaldte for *Rolighed*.

GÅRDEN

Rolighed var indbegrebet af et landsted, hvortil de velhavende ejere kunne trække sig tilbage, når livet i den beklumrede hovedstad blev dem for meget. Men det havde den store fordel, at det – selv om det altså repræsenterede et tidligt romantisk sværmeri for natur, landskab og friluftsliv – lå mindre end en halv times kørsel

Udsnit af matrikelkort over gården Roligheds jorder 1811. Gårdens bygninger ses øverst i midten (mod nord), mens den brede alle nederst på kortudsnittet er Frederiksberg Allé. I det nederste venstre hjørne ses Ny Hollænderbys (dvs. Frederiksbergs) gårde og kirke samt et hjørne af Frederiksberg Have. Og i øverste højre hjørne Københavns Ladegård, der endnu på kortets tid var tvangsarbejdsanstalt for tiggere og kriminelle, men som fra 1870 kom til at fungere som fattiggård. ©Geodatastyrelsen

Udsigt fra Gammel Kongevej mod Villa Rolighed malet af Asmus Kaufmann i 1852.
©Københavns Museum

fra København. På den grænse mellem land og by, som litteratur og kunst siden tidernes morgen har tillagt kolossal betydning, men som i virkeligheden altid var yderst foranderlig, gennemtrængelig og diskutabel.³

Markjordens gode kvalitet var jo for eksempel ikke udelukkende et resultat af naturens luner. Århundreders bearbejdning og gødsning havde bidraget til muldlagets tykkelse, og gødningsmængderne så tæt ved en storby med mange menneskers koncentrerede biologiske produktion overgik langt almindelige landsbyers. Som det var tilfældet med megen anden landbrugsjord, havde også Roligheds marker ydermere fået dyrkningsevnen optimeret ved tilførsel af kalkholdig jord fra lokalt gravet mergel. Og med tiden dannede den voksende by læ, så den skabte et lunt og frugtbart mikroklima for plantevækst.

Med sin beliggenhed befandt Villa Rolighed sig endnu i begyndelsen af 1800-årene på det såkaldte demarkationsterræn, der mod vest og nord omgav København, og som foruden

landsteder fortrinsvis rummede gartnerier og mindre håndværksvirksomheder. Terrænet skulle kunne beskydes frit fra byens volde, og dets byggeri var derfor underlagt blandt andet den restriktion, at det skulle nedrives i tilfælde af krig. I 1852, længe efter at voldene havde mistet deres militærtekniske betydning, blev denne bestemmelse imidlertid ophævet, og der kunne nu bygges frit uden for Sørerne. Kort efter begyndte opførelsen af de første villaer ud for Sankt Jørgens Sø – lidt senere fulgt af større industrianlæg og lejekaserner.

Det var i dette nybyggerlandskab med god plads og kort afstand til hovedstaden, at Indenrigsministeriet efter Rigsdagens vedtagelse den 8. marts 1856 af Lov angaaende Oprettelsen af en Veterinair- og Landbohøiskole besluttede at opføre en sådan. Allerede i samme måned købte staten matrikel nr. 13 i Frederiksberg sogn, Sokkelund herred – altså Rolighed – med 33 hektar tilliggende. Samtidig erhvervede man en del af den gamle Præstegårdsfælleld nord for Ladegårdsåen. Samlet pris: 60.000 rigsdaler.

Selve gården med dens villa og avlsbygninger befandt sig i den nordlige del af jordlodden, kun halvandet hundrede meter fra Ladegårdsåen, og fra gårdspladsen strakte lodden sig omtrent trekvart kilometer mod syd. Mod øst blev den afgrænset af Bülowvej, opkaldt efter Frederik Christoffer Bülow, som få år forinden havde udstykket området på østsiden, hvor han bestemte, at der kun måtte opføres lav villabygning. Vinkelret fra Bülowvej gik endvidere en stikvej, Rolighedsvej, mod vest til Falkoner Allé, hvorved den nordligste del af de nyerhvervede markjorder blev afskåret fra hovedlodden.

Det nordvestlige hjørne, hvor bygningerne befandt sig, blev imidlertid solgt fra umiddelbart efter købet. Køberne var en komite for opførelse af Københavns Sygehus, hvis

Oversigtskort over Landbohøjskolens oprindelige areal og de eksisterende samt i 1850'erne opførte bygninger. Mod nord Rolighed og Københavns Sygehus, mod syd Bindsbølls bygninger. ©BF

treetagers bygning stod færdig til indvielse tre år senere. Landbohøjskolens grund bestod altså ved overtagelsen udelukkende af bar mark.

“STORARTEDE, SMUKKE OG VELINDRETTEDE BYGNINGER”

På denne mark blev nye bygninger til i mødet mellem hårdtarbejdende håndværkere og materialer, der strømmede til byggepladsen fra nær og fjern. Størstedelen af mur- og tagstene kom fra de store teglværker langs Flensborg Fjord. Tømmeret kom fortrinsvis fra Sverige og Baltikum, søm fra Sverige, og kalken til blandt andet mørtel kom fra kalkværket i Kastrup, der endnu på denne tid hentede store dele af sine råvarer på Saltholm.⁴ Som bygningskompleks repræsenterede den nye højskole altså materielt en geografisk vidtstrakt omverden.

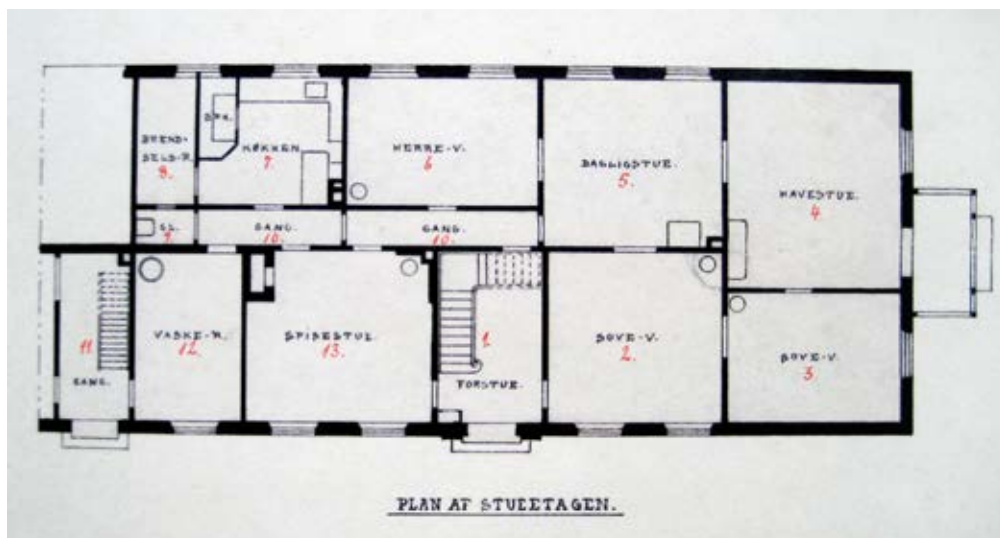
Allerede inden loven om Landbohøjskolen overhovedet var vedtaget af Rigsdagen, havde arkitekten Johan Daniel Herholdt, der senere

M.G. Bindsbølls (1800-1856) hovedbygning set fra lågen bag portbygningens have, formentlig i 1860'erne, mens havens træer og buske endnu var små. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

tegnede blandt andet Polyteknisk Læreanstalt på Nørrevold, udarbejdede planer og budget både for en ombygning af den eksisterende Veterinærskole på Christianshavn og for en helt ny Landbohøjskole. De blev dog forbigået, for umiddelbart efter vedtagelsen begyndte hans læremester M.G. Bindsbøll at planlægge hele byggeprojektet i detaljer.

Ikke alene havde han meninger om, hvordan bygningerne skulle fremtræde. Også inventar og udsmykning havde hans interesse. Men den 14. juli 1856 døde den kun 55-årige Bindsbøll pludseligt, og arbejdet med at virkeliggøre hans visioner blev overdraget til Theodor Sørensen og Christian Hansen. Og selv om en del københavnere syntes, at resultatet da var et nummer for moderne, lykkedes det så godt, at Ugeskrift for Landmænd ved indvielsen i 1858 beskrev det som *“storartede, smukke og velindrettede bygninger”*.

Der fandtes flere tjenesteboliger i Landbohøjskolens bygninger. Her ses en plan over profes-sorboligen i Nordre Sidebygningens stueetage, som den tog sig ud i 1884. Rigsarkivet

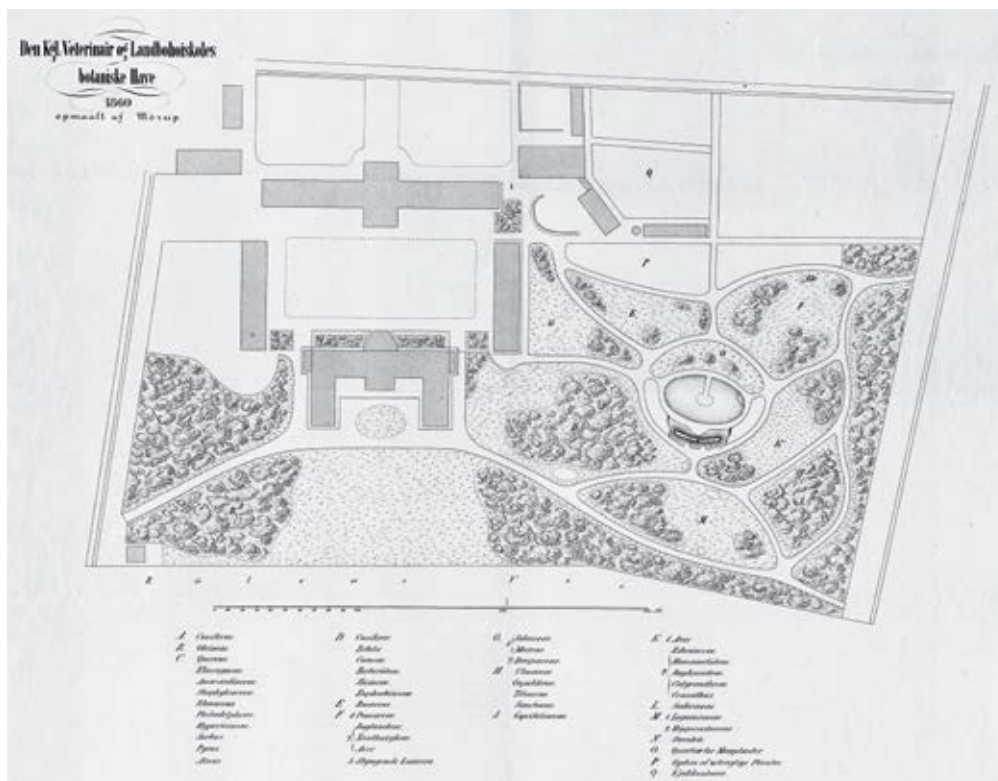
Den centrale bebyggelse var i sin grundplan anlagt som en klassisk bondegård. Nok var den trelængede hovedbygning i to etager, men den blev flankeret af to lavere "avlsbygninger" (eller sidebygninger) og en parallel staldlænge, og tilsammen indrammede disse fire en klassisk "gårdsplads", som samtidig tjente som den primære indgang til komplekset. Som ved de fleste bondegårde sigtede adgangsvejen ikke lige mod hovedbygningen, men gik snarere fra Bülowsvej op langs siden af denne, rundt om avlsbygningerne og ind på gårdspladsen.

Foruden de tre største bygninger opførtes en smedje samt en række mindre stald- og magasinbygninger, der tilsammen rummede mange forskellige funktioner. I hovedbygningen fandtes blandt andet en vestibule, et stort auditorium, som egnede sig til forelæsninger i de forholdsvis mange fag, som flere uddannelser var fælles om, men som også anvendtes som

læsesal, tre mindre læsesale, et kemisk labora-torium, en dissektionssal og bibliotekssal samt lokaler til højskolens mange samlinger.⁵

I bygningen over for hovedbygningen lå et lille ridehus med bund af barkstrøelse, operations- og obduktionsstuer samt stalde. I Nordre Sidebygning fandtes den store redskabssamling, et mødelokale og flere kontorer samt tjenesteboliger. Og i den søndre yderligere tjenesteboliger samt dyrlægeavtens lokale. Hertil kom be-slagsmedjen, apoteket, hundelazarettet, laden, væksthuset, en isolationsstald samt porthuset.

Som andre offentlige bygninger skulle den nye højskole udsmykkes, så den med sit billed-sprog kunne vise omverdenen, hvad den var. Dekorationsmaleren Georg Hilker blev derfor hyret til at udsmykke hovedbygningens store auditorium, der i eftertiden blev kendt først som auditorium VII, sidenhen som 1-01. Med

Kort over Landbohøjskolens Have tegnet af assistent ved landmålingsundervisningen J.E.F. Mørup i 1860. Den lange bygning parallelt med hovedbygningen er den oprindelige staldlænge i en etage, som ved 1890'ernes nybyggeri blev revet ned for at give plads til Anatomibygningen. Mørup blev senere kontorchef i Matrikelkontoret. ©Det Kongelige Bibliotek

sin billedfrise viste Hilker eksempler på det domesticerede dyre- og planteliv i det danske landbosamfund, som højskolen netop skulle være med til at udforske, udvikle og udbrede kendskabet til.

MODERNE BEKVEMMELIGHEDER

Universitetets lærere havde på denne tid som regel ikke egne kontorer, idet de dybest set kun forventedes at møde op i forbindelse med undervisningen. De lærde studier kunne foregå på klinikker, laboratorier og biblioteker eller i professorboligen. Men på dette punkt markerede højskolen en fornyelse, idet alle professorer helt fra begyndelsen havde eget kontor. Professor i anatomi Harald Krabbe rådede omkring

århundredskiftet over et arbejdsværelse i gavlen af den da nyopførte Anatomibygning. Det var indrettet med det fornødne inventar, uden at være prangende. Af møbler var der sofa, bord, stole, skab og reol. Mere strengt arbejdsrelateret fandt man endvidere mikroskoper, mikrotomer, skrivebøger, papirsaks og papirkurv. Endelig bar rummet præg af også at kunne benyttes til overnatning, idet her var servante med "rekvisitter", vask og spyttebakke.⁶

Overalt var de moderne bygninger tilknyttet det gasnet, som netop blev grundlagt på denne tid, og de kunne derfor i de mørke timer oplyses af gaslamper.⁷

Tegning var helt fra begyndelsen en del af Landbohøjskolens undervisning, og her er en detalje af den Nordre Sidebygning i 1929 blevet forevigtet af en studerende.
 ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Rindende vand kom der til gengæld først lidt senere, da en lokal jernstøber i 1870 havde anlagt et vandværk på Svanholm ved Gammel Kongevej.⁸ I slutningen af 1880'erne blev enkelte udvalgte kontorer udstyret med telefon fra det i 1881 oprettede *Københavns Telefon Aktieselskab (KTAS)*. Elektricitet fik de til gengæld først kort efter århundredskiftet, hvor det forholdsvis nystiftede *Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets Aktieselskab* kunne levere strømmen.⁹

En type af moderne infrastruktur manglede imidlertid fra begyndelsen helt. Den kloakering, der var etableret i forbindelse med udstyknin-
 gerne langs Bülowsvej, bestod ned mod Vodroffsgård kun af en grøft, der jævnligt skulle renses op.¹⁰ Så ansattes og elevens nødtørft blev klaret med pissoirer og lokummer, af hvilke sidstnævnte blev tømt af storbyens natmænd. Endnu ved århundredskiftet betalte højskolen for denne "natrenovation", og vandklosetter blev da også som det første sted indført i fine

nye lejligheder på Østerbro i 1890'erne. Landbohøjskolen har altså næppe fået WC'er før engang i det nye århundredes første årti.

HAVERNE OG FORSØGSMARKEN

Rundt om de nye bygninger lå et ikke ubetydeligt markareal, som var tiltænkt forskellige former for forsøgs- og undervisningsvirksomhed. Desuden skulle en del af det tjene som folde for den Stationære Kliniks indlagte husdyr, og endelig skulle endnu en pædagogisk samling indrettes her. Det skulle nemlig være muligt for eleverne i højskolens umiddelbare omgivelser at stifte bekendtskab med plantearter, der fortjente udbredelse til land-, have- og skovbrug i hele landet.

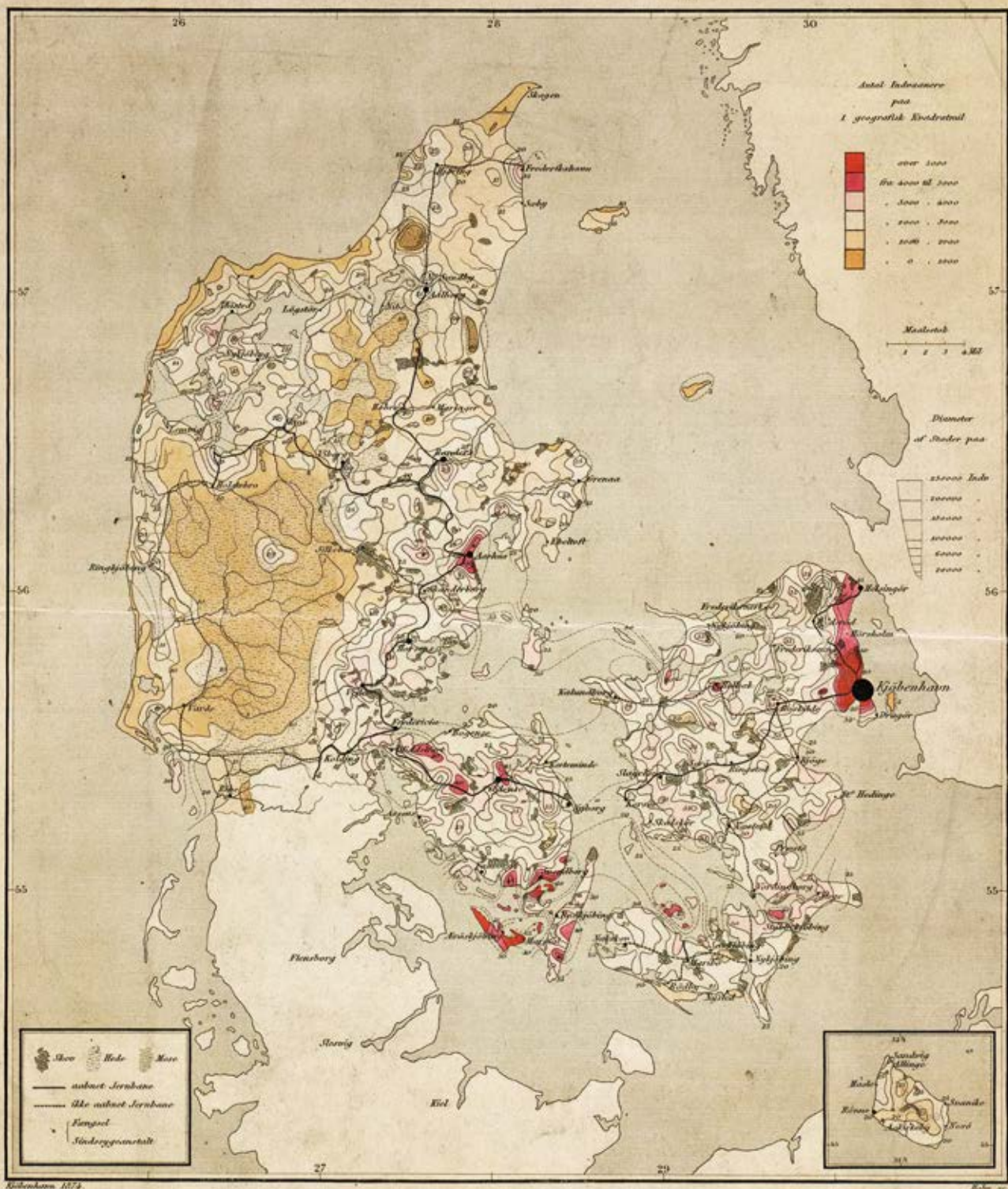
En af idemændene bag opførelsen af den nye højskole, lærer i anatomi og fysiologi ved Veterinærskolen på Christianshavn Henrik Bendz, havde egentlig forestillet sig, at den gamle indeklemte Botaniske Have ved Charlottenborg skulle flyttes til Frederiksberg ved samme lejlighed, men sådan gik det ikke. I 1870'erne oprettedes i stedet en ny Botaniske Have på det gamle voldterræn ved Nørrevold, hvor den stadig ligger, og Landbohøjskolen fik sin egen have. Dels anlagdes en afdeling med både træer og buske, pryplanter og nytteplanter – både en landbrugs- og en botanisk have – i umiddelbar tilknytning til hovedbygningen på Bülowsvej, dels knyttedes Forstbotanisk Have, der i 1799 var anlagt i et hjørne af Charlottenlund Slotspark, og som siden 1838 havde tjent som træbotanisk samling for skovbrugsundervisningen, nu til højskolen. I haven boede en uddannet gartner, der også fungerede som opsynsmand.¹¹

Docent (senere professor) i botanik Johan Lange samt gartner August Weilbach, der sad i bestyrelsen for Forstbotanisk Have, skaffede sammen planter til anlæg af Landbohøjskolens

Have. Træer og buske kom fortrinsvis fra en række danske leverandører, herunder blandt andet den private planteskole i Hesele Skov ved Gissselfeldt, statsskovenes planteskole i Hørsholm og Sorø Akademihave. Også den store handelsplanteskole i Flottbek nord for Hamborg var leverandører af ikke færre end 92 forskellige arter af eksotiske vedplanter.¹² En gammel mergelgrav midt i haven indrettedes til dam på en sådan måde, at den ved siden af den æstetiske funktion kunne tjene som vaskebassin for højskolens arbejdsheste.

Landbohøjskolens samlede areal på Frederiksberg oplevede i de første årtier efter grundlæggelsen adskillige reduktioner. I årene efter 1863 anlagdes jernbanelinjer fra København mod Korsør, Frederikssund og Klampenborg, og eftersom de udgik fra den gamle hovedbanegård umiddelbart øst for Sankt Jørgens Sø, hvorfra de gik vestpå nord om søen, krydsede disse baner højskolens jorder. I 1894 blev de to tracéer ydermere forbundet med en nord-sydgående tværbane, som dels selv lagde beslag på en del af forsøgsmarken, dels afskar en betydelig del mod vest fra hoveddelen, hvorfor den efterfølgende blev solgt fra.

POPULATIONSKAART over KONGERIGET DANMARK 1870.

Tallies, Inverted Eurozone are Indicators, Angier Hundreds of Indonesians

“DE LANDBOVIRKSOMHEDEN VEDRØRENDE FAG”: LANDBOHØJSKOLENS BAGGRUND OG TILBLIVELSE

LANDBRUGSLANDET DANMARK 1858

Det danske kongerige, som omkring 1860 strakte sig fra Kongeåen til Skagerak og Østersøen, rummede godt 180.000 landbrugsbedrifter, og omtrent 80 % af befolkningen boede på landet.¹³ Mere end halvdelen af bedrifterne var imidlertid for små til, at de i sig selv kunne brødføde deres beboere, som derfor måtte ernære sig ved lønnet arbejde på nærliggende gårde og godser. Godser var der dog over en årrække blevet stadig færre af, og med Grundloven af 1849 udryddedes adelens privilegier og stændersamfundets lovsikrede ulighed forstedse. Hundredåret fra 1850 til 1950 blev den selvejende gårdmandsstands storhedstid.

I et længere perspektiv tog perioden sit afsæt i det sene 1700-tals omfattende landboreformer, som fuldstændig havde omkalfatret landbrugsstrukturen og skabt helt nye muligheder for produktionens indretning. Landsbyernes traditionsbundne græsningsfællesskaber var ophævet, gårdenes jorder samlet, og lige så langsomt blev bondens århundredgamle ambivalente underkastelse og betryggelse i fæsteforholdet erstattet af selveje. Selveje og arveret skabte derefter den slægtsgård, som blev landbokulturens omdrejningspunkt, men gjorde samtidig

samfundets socialstruktur langt mere fastlåst end tidligere. Stærk befolkningstilvækst gennem hele 1800-tallet skabte således et markant skel mellem gårdmænd og husmænd.

Det havde været landboreformlovgivningens udtalte mål at tilskynde den enkelte bonde til at forbedre og forøge sin produktion, og foldudbyttet var faktisk midt i 1800-tallet omtrent dobbelt så højt som hundrede år forinden. Af-sætningen af korn til fortrinsvis Storbritannien gik strygende, eksporten af animalske produkter var stigende, og alt tydede på, at reformfædrenes visioner stod for at blive virkelighed. Agerjord var gennem årtier blevet drænet og merglet, moser og sumpe afvandt, vandløb oprenset; sten og træer fjernet fra markerne flyvesand dæmpet ved beplantning; skel og veje var blevet rettet ud og plantager anlagt. Landbrugslandskabet var blevet indrettet til et vældigt produktionsapparat, som i stigende grad blev betjent med ny teknologi: mere effektive markredskaber og nye, højtydende sorter af planter og dyr. Alene siden 1830 var der sket en produktionsstigning på 60-70 %.

Det var imidlertid ikke kun landskabet og det øvrige produktionsapparat, der omkring 1860 var under hastig forandring. For tidens voldsomme demografiske og økonomiske vækstrater, som gensidigt betingede hinanden, havde næppe været mulige, hvis ikke også landbefolkningen selv havde ændret karakter. Bag den almindelige undervisningspligt i

◀ Kort over befolkningstæthedens variation i Danmark 1870. Søfart og begyndende industrialisering var tydeligvis vigtige lokaliseringsfaktorer i et samfund, der dog fortsat var domineret af landbrug. ©Det Kongelige Bibliotek

landsbyskoleloven af 1814 lå en forestilling om, at fri råde- og arveret til jorden ikke i sig selv ville være i stand til at fremme den ønskede samfundsøkonomiske vækst. Hertil krævedes tillige oplysning. Bonden skulle, med Thomas Thaarups ord på Frihedsstøtten, blive *“kæk og oplyst”*. Blive *landmand* snarere end *bonde*.¹⁴ Men spørgsmålet var nu, et halvt århundrede efter reformerne, hvor meget længere man kunne nå inden for de givne rammer.

Udgiverne af Tidsskrift for Landøkonomi, sekretær i Landhusholdningsselskabet J.C. Hald og professor i landøkonomi ved Polyteknisk Læreanstalt B.S. Jørgensen, konstaterede i 1854, at *“når man sammenligner agerdyrknings nuværende tilstand med hvad den var for 15 år siden, da må man vistnok erkende, at alt er gået betydeligt fremad [...] men deraf tør vi ingenlunde slutte, at vor agerdyrkning har nået et højt udviklingspunkt; dette er ikke tilfældet, den lader endnu i mange og væsentlige ting særdeles meget tilbage at ønske”*.¹⁵ Skulle landbruget udvikle sig til at udnytte sit fulde potentiale, forudsatte det imidlertid viden om de bedste metoder og produkter. Viden var så at sige blevet den begrænsende faktor.

HØJERE UNDERVISNING I JORDBRUGSFAGENE

Nu var det ikke, fordi at der slet ingen højere undervisning i jordbrugsfagene fandt sted i Danmark.¹⁶ Faktisk var der adskillige private og statslige institutioner, der havde gjort (og tildels stadig gjorde) et betydeligt arbejde i så henseende. Ved universitetet i København havde professor i landøkonomi Gregers Begtrup ved århundredets begyndelse undervist især kommende præster teoretisk i landbrug. Nogenlunde samtidig oprettede *Det Classenske Fideicommis* en landbrugsskole på Næsgård på Falster, som imidlertid ikke blev nogen succes. I stedet begyndte skolens leder, økonomen Chri-

stian Olufsen, at forelæse om landbrugsemner på det såkaldte *Classenske Agerdyrkningsinstitut* uden for Københavns Østerport, hvor der fandtes tilstrækkelige arealer til demonstration af redskaber og afgrøder.

Som en forløber for de følgende årtiers landboreformer stiftedes i 1769 *Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab* som et lærd selskab efter udenlandsk forbillede, der i begyndelsen – som afspejling af den betydning, magtens mænd tillagde dets virksomhed – havde til huse i Prinsens Palæ i København (det nuværende Nationalmuseum). Selskabet ønskede ved præmiering af landbrugets foregangsmænd at virke for erhvervets og samfundets teknologiske og økonomiske udvikling. Som led i dette videnskabeligt-pædagogiske projekt oparbejdede det blandt andet en betydelig samling af redskabsmodeller, der blev anvendt i både Begtrups og Olufsens undervisning.¹⁷ Og i 1820 begyndte selskabet en lærlingeuddannelse rettet mod fortrinsvis større landbrug.

Landbrugsuddannelsens udvikling i Danmark svarede i mange henseender til den, der i samme periode fandt sted i det øvrige Europa. Universitetet i Göttingen havde fået en lærestol i landøkonomi i 1770, og i takt med fremkomsten af nationaløkonomiske teorier, som lagde hovedvægten på udnyttelse af naturressourcer, fulgte andre førende universiteter efter.¹⁸ Parallelt hermed opstod landbrugsakademier som Næsgård, der fokuserede mere på praktisk erfaringsopsamling, hvorfor de ofte stod i opposition til universiteternes landbrugsinstitutter, hvor en videnskabelig tilgang til jordbrug var i centrum.

Husdyrbruget havde ved landboreformernes begyndelse især haft to store problemer. Det ene var tilbagevendende udbrud af dødelige kvægstepidemier, som blev hjulpet godt på

Veterinærskolen på Christianshavn på kobberstik af Jens Holm ca. 1821. Det skal bemærkes, at det imponerende tårn tilhører Vor Frelses Kirke og ikke Veterinærskolen.
©Det Kongelige Bibliotek

vej af traditionen for græsningsfællesskab mellem gårde og landsbyer. Det andet var hestens skoning, hvor dårlig beskæring og brugen af uhensigtsmæssige beslag ofte forringede trækkraften alvorligt. For at få hjælp til at løse kvægpestproblemet havde den danske stat derfor i 1763 sendt tre unge danskere til den berømte franske veterinærskole i Lyon, hvorfra dog kun en af dem vendte tilbage til fædrelandet med den hensigt at anvende de erhvervede færdigheder i praksis.¹⁹

Den hjemvendte hed Peter Christian Abildgaard. Han tog siden en lægeuddannelse og var den væsentligste drivkraft bag oprettelsen i 1773 af *Den Kongelige Veterinærskole* på Christianshavn. Kvægpesten lykkedes det ham ikke at gøre meget ved, for i den franske uddannelse fyldte den slags kun lidt sammenlignet med beslaglære. I et samfund med en militærteknologi baseret på heste var hesteko nemlig en strategisk ressource. Veterinærskolen uddannede derfor lige fra begyndelsen såvel dyrlæger som beslagsmede, og beslaglæren kom til at udgøre en central del af dyrlægeuddannelsen. Endvidere tilbød skolen med tiden også forskellige landøkonomiske forelæsningsrækker for andre interesserede, samtidig med at behandling på de tilhørende klinikker udgjorde en væsentlig del af dens virksomhed.

En del jordbrugsrelaterede fag havde i første halvdel af 1800-tallet ikke egentligt instituti-

oniserede uddannelser men blot forskellige former for statsanerkendte eksaminer. Teoretisk baserede skovbrugsuddannelser var i 1780'erne blevet knyttet til de militære jægerkorps i Kiel og Helsingør, men de var sidenhen i praksis blevet samlet på Universitetet i Kiel. I stedet for denne undervisning blev der i 1833 nedsat en såkaldt Forstekseaminationskommission, der godt nok opbyggede et eget håndbibliotek, men som ikke udbød egentlig undervisning. Den måtte eleverne selv stykke sammen af praktisk erfaring og kurser på universitetet og Polyteknisk Læreanstalt. En tilsvarende kommission fandtes siden 1811 for gartneruddannelsen, hvis undervisning fortrinsvis fandt sted i Frederiksberg og Rosenborg Haver. Sidstnævnte blev ligefrem i 1851 gjort til en gartnerlæreanstalt. Allerede i 1782 var der ligeledes nedsat en eksaminationskommission for landmålere, som ønskede at aflægge eksamen som landinspektør.

Polyteknisk Læreanstalt, der på H.C. Ørstedes initiativ var oprettet i 1829, tilbød visse kurser inden for jordbrugsfagene. De væsentligste var deskriptiv geometri, botanik, zoologi og landmåling. Anstalten havde som udgangspunkt to overordnede studieretninger, nemlig mekanik og "anvendt naturvidenskab", dvs. kemi, men der kom snart andre praktisk-tekniske uddannelser og eksaminer til, for eksempel fra 1833 en møllebyggereksamen. Sideløbende med statslige institutioner og kommissioner og

Veterinærskolens grundlægger, P.C. Abildgaard (1740-1801), på frimærke i anledning af skolens 200 årsjubileum i 1973. Landbohøjskolen, og i særlig grad dens veterinærer, har haft en lang tradition for at lade historien danne grundlag for en stærk faglig selvbevidsthed. Achton Friis' tegning efter Carl Frederic von Bredas malede portræt fra 1800, stukket som frimærke af Czeslaw Slania.

i forlængelse af Landhusholdningsselskabet og Det Classenske Agerdyrkningsinstitut, blev der endelig i første halvdel af 1800-årene taget en del private initiativer. En del godser oprettede forskellige former for forvalterskoler, blandt andet Haraldslund (1837) og Hofmangave (1845).

OFFENTLIG DEBAT

En gryende debat om, hvorvidt det var en samlet institution for frembringelse og udbredelse af ny viden om jordbrug, der skulle til for at skabe nye rammer for fortsat vækst og optimering i jordbruget, fandt snart vej til de fire folkevalgte stænderforsamlinger, som fra 1834 var sat til at rådgive den fortsat enevældige monark.²⁰ I juli 1842 behandlede forsamlingen i Roskilde således et forslag om oprettelse af en *“højere landøkonomisk læreanstalt”*.²¹ Som begrundelse for forslaget fremførte godsejeren Hector Estrup fra Kongsdal, at der allerede gennem lovgivning var gjort meget for at fremme landbrugsproduktionen, men at *“den kultur, som jorden modtager, er [...] en frugt ikke alene af den materielle kraft og legemlige færdighed, men tillige af kundskab som skyldes opmærksomhed på naturfænomenerne og fortsatte erfaringer understøttede af mange forskellige videnskaber”*.²²

Det var især behovet for at drage nytte af de mange nye teoretiske, naturvidenskabelige indsigter i det praktiske jordbrug, i anvendt biologi, der lå forslagsstillerne på sinde. Men spørgsmålet var, hvordan denne kombination af teori og praksis skulle komme i stand. Det stod snart klart, at der ikke kun skulle være tale om en uddannelsesinstitution, men at stedet også skulle fungere som *“depot for alle de her vundne og fra andre egne hentede erfaringer, videnskabelige resultater, opfindelser og opdagelser, som kunne finde anvendelse i Danmarks land- og skovbrug”*.²³

Mange anså det for naturligt at overveje mulighederne for at indrette den påtænkte anstalt i forbindelse med Sorø Akademi. Allerede i 1812 havde der nemlig været planer fremme om at indrette et skovbrugsinstitut i Sorø, men dem var der intet kommet ud af, og samme skæbne led vedtagelsen i 1830 om oprettelse af et landbrugsakademi sammesteds. Stænderforsamlingen nedsatte derfor en komite til igen at undersøge mulighederne for en Sorø-løsning. Interessen for spørgsmålet om højere jordbrugsundervisning var også stor på de såkaldte landmandsforsamlinger, hvor repræsentanter for især de større landbrug fra 1845 mødtes med få års mellemrum for at diskutere faglige spørgsmål. Og så i 1847, efter behandling i både stænder- og landmandsforsamlingerne, var Sorø-planen lige ved at blive vedtaget. Samtidig med at folkestyret afløste enevælden, grundstødte sagen imidlertid, og i stedet kunne Polyteknisk Læreanstalt i 1849 ansætte B.S. Jørgensen som lærer i landøkonomi.

Dette var dog tydeligvis hverken nogen tilstrækkelig eller varig løsning på jordbrugets højere uddannelsesbehov. På en landmandsforsamling i København blev det således torsdag den 7. oktober 1852 i universitetets festsal diskuteret, *“På hvilken måde [staten] bør [...] bidrage til den unge landmands uddannelse?”*. Jacob Vallentin begrundede spørgsmålet med, at det ville stille store krav til landmændene, hvis ikke de skulle *“synke ned til en simpel arbejder”, og at “de unge mennesker har lært alt for lidt i skolerne”*.²⁴ Han talte derfor for oprettelse af flere realskoler samt en højere dannelsesanstalt i Jylland, idet praktik hos velmenende landmænd som alternativ til en egentlig uddannelse efter hans erfaring ofte endte med, at praktikanten efterfølgende *“får hovedpine ved at se en bog”*.

Ikke overraskende blev et af de centrale temaer ved den følgende diskussion netop forholdet

mellem teori og praksis, og nært forbundet hermed overvejelser om, hvorvidt en form for højere landvæsensinstitut skulle placeres på landet eller i byen. For, som en deltager slog fast, *”kan teorien kun læres på skolen, praksis kun i livet”*. Men hvis skolen kun skulle tage sig af grundvidenskaberne og landvæsenets teori, hvordan skulle dens virksomhed så integreres med praksis? Skulle den ligge på en stor gård med egen bedrift, fordi landvæsen er en erfaringsvidenskab? Eller var landvæsenet snarere, som nogle hævdede, at betragte som en industri, hvis teorier let kunne læres i hovedstaden?

Spørgsmålene blev efter en længere debat overladt til behandling i et særligt udvalg, som efterfølgende konkluderede, man burde *”indskrænke sig alene til den højere undervisning og overlade det til de vedkommende selv at forske sig den praktiske dannelse ved at arbejde under dygtige landmænd”*, og rådede til *”at forbinde den landøkonomiske undervisning med en af de højere læreanstalter i hovedstaden”*.²⁵ Dels foregik der jo allerede landbrugsundervisning på Veterinærskolen og Polyteknisk Lærestanstalt, dels ville *”en isolertliggende lærestanstalt [...] altid være afhængig af enkelte personligheder og den vil aldrig få den fasthed, som hvor undervisningen er knyttet til universitetet eller en højere lærestanstalt”*.

Nogenlunde samtidig afgav en *Kommission til Oprettelse af en Industriskole* betænkning, som rådede til oprettelse af henholdsvis en industriskole og en teknisk højskole, der blandt andet skulle uddanne landmænd, landinspektører og farmaceuter. Disse to forslag forelagdes efterfølgende universitetets konsistorium, for hvem et underudvalg anbefalede, at B.S. Jørgensens kursus burde overflyttes til Veterinærskolen, der siden slutningen af 1830'erne i stigende grad havde trukket på lærerkræfter udefra som supplement til de veterinære kernefag. I

H.C.B. Bendz (1806-82), initiativtageren til en samlet skole for de jordbrugsrelaterede fag, portrætteret på litografi af E. Fortling efter maleri af David Monies. Teksten lyder: "Professor Dr. Henrik Carl Bang Bendz, Lector ved Den kongl. Veterinærskole". Professortitlen skyldtes, at Bendz siden 1848 var "titulær professor", altså bærer af titlen som en personlig ære og ikke indehaver af et "virkeligt" professorat. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

denne situation, hvor spillet så at sige igen var helt åbent, skrev en af denne skoles lærere, anatomen Henrik Bendz, et par banebrydende indlæg i avisen Fædrelandet, hvor han slog til lyd for etableringen af en fælles anstalt for veterinær- og jordbrugsfagene.²⁶

Bendz mødte lydhørhed hos den ansvarlige indenrigsminister, og den 21. oktober 1854 valgte denne at nedsætte en kommission bestående af Carl Emil Fenger fra Det Veterinære Sundhedsråd som formand og med Bendz, Hans Wegge og Ferdinand Prosch fra Veterinærskolen samt B.S. Jørgensen fra Polyteknisk Lærestanstalt som menige medlemmer. Kommis-

sionen skulle *“meddele ministeriet et fuldstændig detaljeret forslag angående Veterinærskolens udvidelse til en anstalt, hvorved samtlige de veterinær- og landbovæsenet vedkommende discipliner foredrages”*.²⁷

Efter kun syv måneders arbejde fremlagde kommissionen en omfattende betænkning på 141 sider, der indeholdt detaljerede forslag om organisation, undervisningsfag, undervisningsformer, lokaleforhold, personaleforhold, styrelse og økonomi. Sigtet skulle være, *“1) at bibringe eleverne et nøjagtigt kendskab til de love, der ligger til grund for de dem dagligen omgivende naturprocesser, og 2) at vise dem virksomheden og anvendelsen af disse love i deres fremtidige beskæftigelse”*.

POLITISK BESLUTNING OG LOVGIVNING

På grundlag af kommissionsbetænkningen udarbejdede Indenrigsministeriet et lovforslag, der i 1855 blev forelagt Rigsdagen.²⁸ Forslagets indledning slog fast, at *„under navn af den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole oprettes en læreanstalt, som skal meddele en højere undervisning for dyrlæger, landmænd og landinspektører. Til den henlægges hele den undervisning, som hidtil er meddelt af den Kongelige Veterinærskole i København, de for landmænd ved Den Polytekniske Læreanstalt hidtil holdte forelæsninger og den undervisning, som nu af det offentlige meddeles landinspektører”*.

Ved fremsættelsen i Folketinget 14. december konstaterede ordføreren Theodor Hasle fra Slagelse-kredsen kort, at *“Danmark har i mange år manglet en landbohøjskole, og har dybt følt savnet deraf”*, blandt andet fordi indsamlingen af ny viden inden for landvæsenet af naturgeografiske årsager burde indsamles nationalt. Derefter redegjorde han for de foregående års rige debat om placeringen af en sådan skole og det dermed tæt forbundne spørgsmål om

forholdet mellem teori og praksis, idet han om muligheden for at henlægge undervisningen til universitetet tørt konstaterede, at *“i regelen [...] har docenterne ved universiteterne kun udrettet meget lidet i så henseende”*.

Jacob Vallentin, der tidligere havde stået bag landmandsforsamlingens behandling af spørgsmålet, frarådede en placering af anstalten i tilknytning til et gods, fordi *“en højskoles retning er væsentlig forskelligt fra et stort agerbrugs interesser”*. Og D.G. Monrad supplerede, at hvis man flyttede veterinæruddannelsen til provinsen, kunne man let komme til at mangle syge heste.

Grundtvig, der repræsenterede Præstø-kredsen i Folketinget, hæftede sig ved, at dyrlægerne efter forslaget ville komme til at dominere højskolens bestand af professorer, og han undrede sig polemisk over, *“om nu virkelig erfaringen nogetsteds under solen har vist, at det er den rette forberedelse til en god landbo og et fornøjeligt landliv, således at studere navnlig veterinærvidenskaberne i flere år”*. Hvad landbougdommen havde behov for, var folkelig oplysning, ikke naturvidenskabeligt terperi afsluttet med eksaminer, for det *“er efter hele vor eksamenshistorie endogså galt, når man i eksamen søger en garanti for duelighed til visse embedsstillinger”*. Hertil svarede indenrigsministeren afværgende, at jo netop ikke kun eksamen men også andre færdigheder ville blive adgangsgivende til den nye højskole.

Et andet medlem, der ved Folketingets tre behandlinger af forslaget fik lejlighed til at lufte sine kæpheste, var den tidligere krigsminister A. F. Tscherning, der udtrykte den liberale grundholdning, at undervisning som den skitserede, som skulle tjene et frit erhverv (nemlig landbruget), ikke burde være statslig men privat. Og det blev også dette principielle spørgsmål,

der både ved første og anden behandling gav anledning til mindretalsberetninger.

Ved Folketingets tredje behandling torsdag den 31. januar 1856 blev lovforslaget vedtaget med 47 stemmer mod 36. Det blev herefter oversendt til Landstinget, som vedtog det uden videre debat, og den 8. marts samme år kunne kong Frederik VII underskrive *Lov angående oprettelsen på grundlag af den eksisterende Veterinærskole af en Veterinær- og Landbohøjskole*, der skulle "meddele en højere undervisning for dyrlæger, landmænd og landinspektører". Den havde blot 12 paragraffer, der berørte optagelsen af elever, disses egenbetaling og muligheder for stipendier, styrelsesforhold, bemanning, finansiering og regnskabspligt. Og kun godt to år senere stod bygningerne færdige, klar til at blive indtaget af lærere og elever.

Med fra Veterinærskolen fik Landbohøjskolen et eget apotek til forsyning af klinikkerne med den fornødne medicin, men også i et vist omfang med salg til udefrakommende. Her ses en af denne såkaldte "dispensationsklinik"s medarbejdere engang i slutningen af 1800-årene. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

“ET NOGET BLANDET SELSKAB”: LÆRERE OG ELEVER I DE FØRSTE ÅR

◀ Akvarel af den nyopførte højskole udført af H.G.F. Holm, også kaldet Fattig-Holm, omkring 1860. Den meget rigt udstyrede have i billedets højre side tilhører en privat villa på Kastanievej.
©Københavns Museum

INDVIELSEN

Landbohøjskolen blev indviet ved en højtidelig fest tirsdag den 24. august 1858.²⁹ Græsplænerne var i dagens anledning forsynede med laurbærtræer og myrter i baljer, og der var rejst en æresport over vejen, idet Frederik VII kl. halv et ankom for at kaste glans over begivenheden. Ifølge samtidige referater deltog endvidere *“samtlige ministre [...] flere højtstående officerer, en stor mængde overordnede embedsmænd, biskoppen over Sjællands Stift med flere gejstlige, Københavns politidirektør, magistratsmedlemmer, videnskabsmænd, kunstnere, en del medlemmer af Rigsdagen, flere veterinærer, landmænd, forstmænd, gartnere og de studerende”*.³⁰ Omtalen af gartnere og forstmænd blandt deltagerne er bemærkelsesværdig, for loven af 1856 omtalte jo kun tre uddannelsesretninger, nemlig dyrlæger, landinspektører og landbrugskandidater, og først fem år senere blev disse ved en lovændring suppleret med have- og skovbrug.

Indvielsesfesten indledtes med, at universitetets studentersangforening fremførte en kantate af Carl Ploug, som lyrisk sammenfattede højskolens målsætning:

*“Men kræfterne, jorden dølger,
og de love, livet følger
fra sin spire til sin død,
kan menneskets ånd dem fatte,
vil han finde nye skatte,
i naturens dunkle skød.”*

Dernæst holdt direktøren, Carl Emil Fenger, en tale, hvor han gjorde rede for højskolens baggrund og hensigt. Han understregede atter, som det ofte var sket under diskussionerne forud for vedtagelsen i 1856, at den *“krævede af sine agronomiske elever, at de både før og efter besøget på højskolen søgte at skaffe sig den praktiske uddannelse og erfaring, som kun det virkelige liv kan yde, men den bestræbte sig for at bibringe dem den videnskabelige kundskab, som er nødvendig for at forstå naturens fænomener på den rette måde, og at danne sine elever til selv at anstille nyttige praktiske erfaringer, byggede på det eneste sikre grundlag, videnskabens”*. Koret sang endnu en sang skrevet til anledningen, kongens leve blev udbragt med ni rungende hurraåb, hvorefter selskabet forlod festauditoriet for at besigtige de forskellige lokaler og deres indretning og indhold. Klokkeren halv fire forlod kongen højskolen; festen var forbi. Og få dage senere begyndte i stedet studerende fra nær og fjern at befolke bygningerne.

BONDEKARLE SOM ELEVER?

Den knap 17-årige Jens Poulsen Jensen ankom i sensommeren 1862 til København fra sin fødeby Ålborg for at læse til dyrlæge, og da han begav sig ud på Frederiksberg, var det stadig en ganske ny Landbohøjskole, der mødte ham.³¹ Den *“lå et godt stykke fra byen i et smukt, ikke tæt bebygget villakvarter. Gt. Kongevej var således en landevej med grøft på søndre side og kun delvis bebygget. Højskolen var bygget i*

Den oprindelige portnerbygning, hvor Johan Peter Thomsen i begyndelsen boede med sin familie. Bygningen blev revet ned omkring århundredskiftet og erstattet med det noget større hus, som kom til at rumme blandt andet Statsfrøkontrollen, og som lang tid senere blev døbt Abildgaard-Huset. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Lægen og politikeren Carl Emil Fenger (1814-84) var direktør for Landbohøjskolen fra den politiske vedtagelse om dennes oprettelse i 1856 frem til 1860 og igen i årene fra 1872 til sin død. Såkaldt "professionel ledelse" som den, Fenger præsterede, karakteriserede i udpræget grad højskolens første mange år helt indtil 1930'erne. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

lighed med en landejendom, med den tarvelige [dvs. beskedne] men stilfulde hovedbygning i den store, nyanlagte have eller park, der så noget bar ud med de store, dårlige græsplæner og de små, unge træer og buske, der vare plantede langt fra hverandre – men uden spor af blomsteranlæg til at oplive".

Jens – eller Jyske Jensen, som han med tiden blev kaldt – havde som det store flertal af sine kammerater ikke studentereksamen, men han havde aflagt den såkaldte store præliminæreksamen på sin hjemby latinskole. Studiekammeraterne udgjorde *"et noget blandet selskab: Holstenere og nordmænd, til dels noget ældre og rusticerede [dvs. landlige] samt uden forandring, men i hovedsagen dog unge danske, fra 16 til 22 års alderen, for en del københavnere, og i alt fald næsten uden undtagelse købstadsbørn eller sønner af „folk udenfor bondestan-*

den". Gennemgående var det pæne, unge mennesker, velklædte, til dels lidt lapsede". 16 år var den nedre aldersgrænse for optagelse, og eftersom såkaldte realkompetencer talte positivt ved optagelsen, havde mange elever prøvet forskellige former for praktisk arbejde inden optagelsen.

De nye elevers skolemæssige baggrund varierende, dels efter, hvilken uddannelse de tog, dels efter, hvor de kom fra. For der var i 1800-tallet store forskelle på børneskolen på land og i by.³² Efter skolelovene i 1814 var der undervisningspligt for alle fra 7-årsalderen og indtil konfirmationen. Men hvor landsbyskolerne kun havde to klasser, hvor de fleste rykkede op fra den ene til den anden i 10-årsalderen, og kun skolegang hver anden dag, så fik eleverne i købstædernes borgerskoler undervisning hver dag, og de kunne desuden undertiden have mulighed for

at afslutte skolegangen i en særlig 3. klasse. Til disse offentlige skoler kom ydermere gennem århundredets anden halvdel i stigende omfang fri- og privatskoler af forskellig slags.

Adgangen til universitetsstudier var forbeholdt studenter, men i takt med at nye og mere teknisk orienterede uddannelser skød frem, opstod der behov for en faglig adgangsregulering ved siden af studentereksamen. Ved private initiativer var der gennem nogle år etableret fortsættelsesskoler, hvor større børn kunne blive undervist i realfag, der sigtede mod arbejde inden for handel, håndværk eller industri, men de afsluttedes normalt ikke med en eksamen. I 1838 oprettede Københavns Universitet derfor en *Almindelig Forberedelseseksamen*, der straks blev gjort til adgangsbetingelse for blandt andre dyrlæger og forstkandidater. Senere blev den imidlertid splittet op i to niveauer, en stor og en lille præliminæreksamen, der begge kunne aflægges ved udvalgte skoler rundt om i landet. Og det var netop hvad Jens havde gjort hjemme i Ålborg.

Ifølge stiftelsesloven af 1856 kunne enhver blive elev ved Landbohøjskolen ved *"enten at have bestået i den almindelige forberedelseseksamen ved universitetet, eller at have bestået i afgangsprøven ved en [...] bondehøjskole, realskole eller anden skole"*.³³ Det kom i praksis til at betyde, at den lille præliminæreksamen blev adgangsgivende til alle højskolens studieretninger, og at der i god overensstemmelse med loven blev givet ganske mange dispensationer fra dette formelle krav.³⁴ Men som direktør Fenger formulerede det, fordreder der trods alt af de landbrugsstuderende *"så megen åndsudvikling, at de kunne opfatte og følge et foredrag"*, men at det samtidig var overladt *"til enhver elev selv at afgøre, om han har den nødvendige modenhed"*.³⁵ Landbrugsleversnes typiske baggrund var ophold på højskole eller

landbrugsskole, ligesom deres store flertal var opvokset ved landbruget.³⁶

Fra især færdiguddannede veterinærer og landinspektører kom dog snart et stærkt pres for at få adgangskravene til netop deres uddannelser højnet, fordi de anså det for fagligt nødvendigt, men antagelig også fordi de frygtede for fagenes anseelse. Der var i hvert fald en tendens til, at både dyrlæge- og landinspektørstuderende (og såmænd nok også skovbrugere) anså sig selv som højskolens adel. Men strammede adgangskrav som eksempelvis den store præliminæreksamen skulle vise sig at have lange udsigter, selv om blandt andet Den Danske Dyrlægeforening, der var stiftet i 1849, var meget aktiv i så henseende. Efter en snes år så det ud til at kunne lykkes, men så blev de to præliminæreksamener atter slået sammen til en, og man var lige vidt. Først fra 1895 blev der

Smedjepladsen eller Torvet omkring århundredskiftet.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

dog stillet særlige krav til indholdet og karakterniveauet i den adgangsgivende eksamen for veterinær-, landinspektør- og skovbrugsuddannelserne.

Slog eksamen ikke helt til, var der stadig langt ind i det 20. århundrede muligheder for dispensation, og en skriftlig anbefaling var i den forbindelse ingen dum ide. Da en ansøger således i 1920 søgte om optagelse på landbrugsuddannelsen, forsynede hans gamle historielærer ham med et brev til direktør Ellinger, hvoraf det blandt andet fremgik, at da han *“har i sinde at studere landvæsen ved Landbohøjskolen, tillader jeg mig på det allervarmeste at anbefale hans ansøgning om snarest muligt at blive optaget som elev ved højskolen, [...] det er meget sjældent at træffe en på én gang så flittig og dygtig og elskværdig og sympatisk elev. Hans forhold har her på kursus i alle henseender været eksemplariske, og det er med vemod, at vi nu tager afsked med ham”*.³⁷ Peter Grøntved blev optaget, tog sin uddannelse og blev senere landbrugskonsulent i Vestsjælland.³⁸

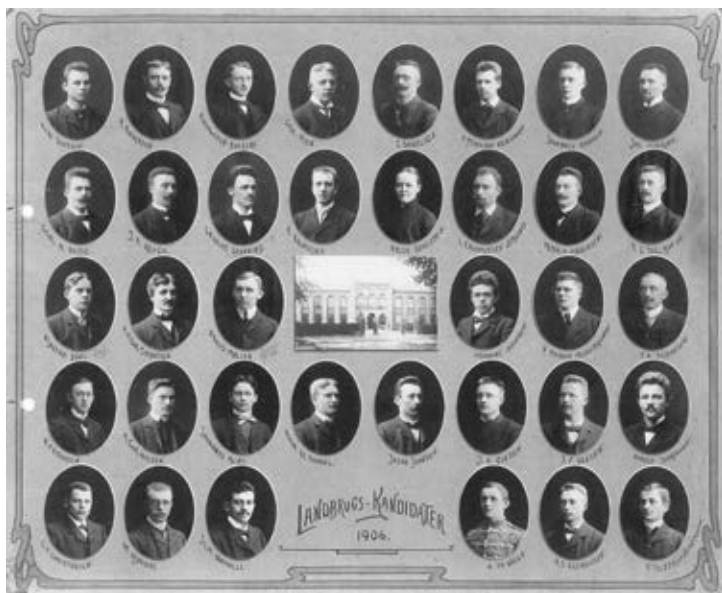
Alene på grund af forskellige studietider var der visse systematiske variationer mellem de forskellige typer af studerende. Eksempelvis var der temmelig store forskelle på kandidataldrene. I løbet af højskolens første 25 år var landinspektørerne i gennemsnit 25½ år, når de forlod den, mens havebrugerne kun var 22½. Og der var også åbenlyse forskelle på, hvorfra de forskellige studieretninger rekruttede deres studerende. Der var nemlig, som Jyske Jensen antydede, langt fra kun tale om den landbougdom, hvis oplysning blandt andre Grundtvig ellers havde talt så varmt for. Således kom omtrent 1/2 af skov- og havebrugseleverne og 1/3 af landinspektør- og veterinæreleverne fra byen mod kun godt 1/4 af landbrugseleverne.³⁹

Allerede Veterinærskolen havde med Fengers ord haft en *“skandinavisk karakter”*, og denne åbenhed over for elever fra de øvrige nordiske lande var der tydeligvis ønske om at overføre på Landbohøjskolen.⁴⁰ Af de første 25 års kandidater stammede de 49 (5,3 %) fra Norge, og nordmænd nød da også i de første fem år den særstilling, at de eksempelvis kunne optages på veterinærstudiet uden nødvendigvis at have samme forkundskaber, som de danske elever blev afkrævet. Men trods ledelsens skandinavistiske præferencer, gjorde slesvig-holstenske studerende sig i praksis noget mere gældende på Frederiksberg i de første årtier - også efter formædelsen i 1864. Hele 87 af kandidaterne (9,4 %) kom fra de gamle hertugdømmer, de fleste – må man antage – fra den store dansksprogede befolkning. Studerende fra det egentlige udland var der til gengæld langt imellem.

KVINDELIGE ELEVER OG FAGDYNASTIER

Det varede længe, før der også kom kvinder blandt højskolens elever, og selv da det skete, vedblev der at være langt imellem dem. I 1889 blev Sofie Lauritsen indskrevet på landbrugsstudiet, og hun blev kandidat to år senere men brugte vistnok aldrig sin uddannelse aktivt. I 1895 blev Vilhelmine Busck Danmarks første kvindelige havebrugskandidat, men hun brugte øjensynlig heller aldrig sin uddannelse professionelt.⁴¹ Kvindernes indtog på højskolen begyndte således først for alvor efter århundredskiftet.

I 1906 blev den adeligt fødte Helga Sehested Danmarks anden kvindelige landbrugskandidat, og som nyskabende og effektiv driftsleder på blandt andet barndomsgården Broholm drog hun god nytte af sin uddannelse.⁴² I 1913 fulgte den første kvindelige landinspektør, Edele Christine Kayser, der var datter af den fremtrædende københavnske landinspektør Povl Bentzon, og som efter sin eksamen arbejdede

Portrætplanche med årets landbrugskandidater i 1906, det år, da Helga Sehested (1877-1958) fra herregården Broholm på Fyn var den kun anden kvinde til at erhverve graden – og vistnok den første, som faktisk senere anvendte den. Hun ses umiddelbart over billedet af den på dette tidspunkt nye hovedbygning.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksborg

som bogholder i sin mands ingeniørfirma.⁴³ Fra samme tid blev der jævnlige optaget kvinder på især havebrugsuddannelsen, som hurtigt blev den af højskolens studieretninger, der uddannede flest kvindelige kandidater, ligesom det fra tid til anden formelig vrimlede med kvinder i højskolens kemiske laboratorium. Ikke fordi optaget pludselig var eksploderet – endnu i 1950 udgjorde kvinder kun omkring 5 % af studenterbestanden. Men fra 1907 deltog en gruppe husholdningslærerindeelever til de mandlige elevers begejstring i kemiundervisningen.⁴⁴

Inden for flere studieretninger prægedes elevrekruteringen i påfaldende grad af dynastier. Det synes især at have gjort sig gældende blandt dyrlæger, landinspektører og forstkandidater, hvis højt specialiserede arbejde jo ofte forlemedes med en særlig status i landbosamfundet på linje med stillingen som lærer og præst. Det var nemlig ikke usædvanligt, når stiftslandinspektør i Vendsyssel Peter Larsen Birks søn Peter Georg i 1848 valgte samme livsbane som sin far, og når han sidenhen blev fulgt af sin lillebror

Rasmus Frederik, sin søn Axel Georg og sin sønnesøn Carl Georg.⁴⁵ Eller når Georg Peter Ludvig Brüel på nogenlunde samme tid efter at have deltaget i Treårskrigen valgte skovbrugsvejen ligesom sin far og farfar før ham og som senere hans søn Ludvig, hans sønnesøn Gustav Ludvig og hans oldebarn Torben Ludvig.⁴⁶

STUDIEMILJØ

Eleverne boede privat rundtomkring i byen. Nogle hos familie, andre på lejede værelser i private hjem og atter andre på et af byens mange pensionater. Der synes i 1800-årene at have været så rigelige muligheder for logi, at eleverne end ikke behøvede at have truffet aftaler, før de ankom til hovedstaden. På højskolen havde udlejere opslået annoncer, og ikke sjældent indgik der forplejning i huslejen. Som en landbrugselev ankommet til hovedstaden i 1896 tørt konstaterede: *“Da jeg opdagede, at man fik en bajer med frokostpakken, handlede jeg om, så jeg i stedet fik de 8 øre, som den kostede, i moderation pr. dag”*.⁴⁷ Han nåede i øvrigt at bo syv forskellige steder under de knap to års uddannelse.

Selv om højskolen ikke havde noget formelt ansvar for elevernes gøren og laden uden for undervisningstiden, blev der tidligt taget hånd om det, der sidenhen kom til at hedde “studiemiljøet”. En række af højskolens lærere og elever stiftede antagelig i 1874 *Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen* som en social paraplyorganisation for elever fra alle studieretninger. Den fik lokaler i Lars Poulsens private hus på Bianco Lunos Alle, hvor medlemmerne daglig kunne mødes over avislæsning og enhver slags spil (dog ikke hasard).⁴⁸ Ved en revision af foreningens love i 1890 blev der sat ord på, at dens formål var at *“virke til gavn for og sammenhold mellem medlemmerne, at sørge for disses underholdning, navnlig ved læsning, foredrag og selskabelige fornøjelser, samt at*

Revy i Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen eller Veterinærmedicinsk Forening omkring århundredskiftet. Ved en af førstnævntes fester blev der i 1908 sunget en hyldestsang til de deltagende kvinder, hvor det blandt andet lød, at "har vi fået på kraven en plet, er manchete eller flipperne sorte, er der gået en knap af vor skjorte, jo så står – uden kvinden – vi net". Det var på dette tidspunkt enogtyve år siden, at Nora i Ibsens *Et Dukkehjem* var holdt op med at vaske Helmers flipper. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

*understøtte trængende studerende. Der gøres i foreningen ingen forskel på elever og andre studerende, udlændinge heri indbefattede".*⁴⁹

Lokalerne på Banco Lunos Alle blev nogle gange om året benyttet til foredrag og mere eller mindre animerede sammenkomster.⁵⁰ I løbet af 1893 holdt fire inviterede specialister således interessante foredrag om henholdsvis den norske digter Bjørnstjerne Bjørnson, om margarine (dønningerne efter den såkaldte "margarinekrig" om næringsværdien af denne nymodens konkurrent til det gode danske smør havde endnu dårligt lagt sig), om "*den elektriske centralstation*", samt om en rejse i Orienten. Samme år arrangerede foreningen i øvrigt medlemsbesøg på Vestre Gasværk, Den Elektriske Centralstation, Brandstationen i København samt i Frihavnen.

Ad åre opbyggede foreningen en anseelig bogsamling, hvorfra medlemmerne kunne låne både fag- og skønlitteratur med hjem; alt fra *Den sidste Mohikaner* (på dansk i 1826) til landbrugsskoleforstander A. Svendsen-Tunnes populære *Fodringslære* (1886).⁵¹ Der blev arrangeret forskellige kurser, eksempelvis i gymnastik, ridning og sang, og flere gange om året blev der holdt fest for medlemmerne, som udgjorde en betydelig andel af højskolens elever.⁵² I september 1893 et "*punschgilde ved det nye skoleårs begyndelse*".

Øjensynlig må foreningen herefter være gået ind, for i 1906 stiftedes en ny forening af samme navn.⁵³ Blandt dens formål var "*ved samliv i hyggelige, daglige lokaler, hvor medlemmerne kan tilbringe deres fritid, ved selskabelige sammenkomster, fester og lignende at gøre studieopholdet ved højskolen behageligt og fornøjeligt*". Og i forbindelse med højskolens 50-års-jubilæum to år senere afholdt den "*på Skydebanen en vellykket fest med ca. 250 deltagere. Stemningen var ypperlig, og aftenen sluttede med en lille dans*".⁵⁴ Blandt andet sang man en hyldest til højskolen, der "*som andre har brugt en gang "at ligge på landet". Men sidenhen er den bleven slugt af byen, som så meget andet*".

Sangen sluttede

*Vi ønske vil, at vor skole må
Metusalems rekord fordunkle.
- Til den tid vil den en højde nå,
hvorfra dens navn som sol vil funkle.
- Da professorerne som guder bli'r
"forklaret" sandhed bli'r det, hvad de si'r,
- og svimler de!
og himler de!
- vi ved, de havne vil i "Gimle."*

Gimle var den privatejede beværtning på Grundtvigsvej lige bag højskolen, der var opført

Etablisementet Gimle med ejeren, den havebrugsuddannede Jens Gissemann, i forgrunden fotograferet omkring århundredskiftet. ©Frederiksberg stadsarkiv

i 1874, og hvor Socialdemokratiets første parti-program var vedtaget to år senere. Fra 1887 indtil hans død i 1915 ejedes etablisementet af havebrugskandidaten Jens Gissemann, der havde arvet det efter sin far.⁵⁵ Og med ham bag disken blev det et yndet samlingssted for både højskolens elever og Frederiksbergs øvrige borgere.

Foreningen fik efter reorganiseringen til huse i enkefru Olsens lejlighed i den nyopførte ejendom Bülowvej 30A, lige over for Landbohøjskolens Have, hvor også professor Weis boede.⁵⁶ Enkefruen passede lokalerne og solgte endvidere mad- og drikkevarer til medlemmerne. Af lejligheden rådede foreningen over en spisestue og en dagligstue samt en særlig lærerstue. I spisestuen fandtes to borde, tyve spisestuestole, et dækketøjsskab og en avisreol, og i de to andre stuer var der lænestole, sofaer og mindre borde samt en tidsskriftsreol. Ved den gamle forenings nedlæggelse var dennes bogsamling i to skabe blevet overdraget til højskolen, men også den fik nu hjemme i de nye lokaler.

Som tiden gik, opstod der også andre foreninger for og blandt Landbohøjskolens elever;

øjensynlig i visse henseender i direkte konkurrence med Landbohøjskoleforeningen.⁵⁷ Kristelig Forening for Unge Mænd (KFUM) stod i almindelighed stærkt blandt mange af storbyens tilflyttere fra landet, og det var derfor næppe overraskende, da en gruppe elever i 1905 anmodede højskolens direktør om lov til at benytte dens lokaler til kristelige møder. Ansøgningen blev bakket op af blandt andre KFUM's karismatiske sekretær Olfert Richard, og professorerne C.V. Prytz og H.V. Nyholm, og direktør Friis havde ingen indvendinger.

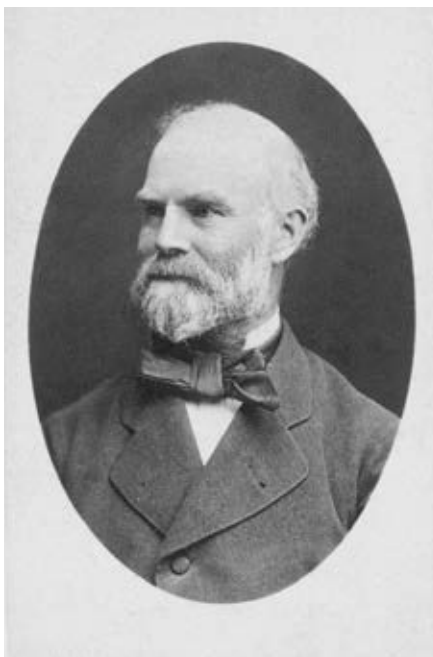
Noget sværere blev det imidlertid at overtale ham til at tillade den vordende forening at benytte auditorium VII til sine møder og i den forbindelse at anbringe et klaver derinde til akkompagnement af lovsangen. Det blev først tilladt *"efter længere forhandlinger og på de strengeste betingelser. Det skulle således være tildækket og låses til væggen, hvilket sidste imidlertid ikke forhindrede, at der alligevel enkelte gange var fuld koncert mellem forelæserne, idet der var anskaffet falsk nøgle til låsen"*. Og i oktober 1906 stiftede denne kreds så *Veterinær- og Landbohøjskolens Kristelige Forening*.⁵⁸

En anden type af foreninger, som trivedes på højskolen i første halvdel af det 20. århundrede, var sammenslutninger knyttet til de landbo-skoler, der så at sige havde leveret eleverne. I 1920'erne var et ophold på Korinth Landbrugsskole således manges adgangsbillet til en længere landbrugsuddannelse i København, og her dannede de følgelig *Korinthforeningen*, da mange af dem jo i forvejen kendte hinanden.⁵⁹ Højskolen gjorde endvidere efterhånden selv en indsats for elevernes ikke strengt faglige velbefindende. Efter Første Verdenskrig blev der uden for den almindelige undervisning tilbudt både sangundervisning og et samariterkursus organiseret af Røde Kors.

LÆRERNE

Grundstammen i lærerstaben bestod fra begyndelsen af underviserne fra den gamle Veterinærskole, S.H.O. Bagge, H.C. Tscherning, H.C.B. Bendz og F.V.A. Prosch samt farmaceuten C.T. Barfoed. I loven hed det således, at *"undervisningen meddeles fornemmelig af 7 fast ansatte lærere, som udnævnes af kongen, nemlig fire lærere i veterinærvidenskaberne, en i kemi og farmaci, en i landøkonomi og en i landmåling. I de fag, som ikke kunne besørges af disse, overdrages undervisningen til docenter, som dels kunne være udnævnte af kongen ved fast ansættelse, dels af ministeriet på åremål til opsigelse"*. I de nye stillinger ansattes B.S. Jørgensen fra Polyteknisk Læreanstalt som professor i landøkonomi og J.Lange i botanik. Herforuden knyttedes syv docenter med varierende timetal til højskolen, nemlig C.P.M. Bache i landbolovgivning, N.J. Fjord i fysik og meteorologi, C.J. Fog i jordbundslære, P.P. Freuchen i landmåling, H.V. Stockfleth i kirurgi, M.Jensen i beslaglære samt den senere berømte arkitekt Ferdinand Meldahl i tegning.

Under Folketingets behandling af anlægsloven havde den tidligere krigsminister A.F. Tscherning forfægtet det synspunkt, at det var grundlovsstridigt at foreslå et bestemt antal professorer, eftersom titel, stand og rang udtrykkelig ikke længere skulle have betydning. *"Man tror her i landet at skaffe dem [= lærerne] mere anseelse ved at gøre dem til professorer tværtimod Grundlovens bud"*.⁶⁰ Og der var da i praksis også forskel på både professorers og docenters egen selvforståelse og omverdenens bedømmelse. Professortitlen var oprindelig overtaget fra universitetet, hvor den betegnede en fast livsstilling, idet det dog langtfra kun var professorer, der underviste. På universitetet suppleredes professorerne med en varierende skare af løst ansatte, og således også på Landbohøjskolen.

Veterinæren Viggo Stockfleth (1824-79) blev ved Landbohøjskolens oprettelse i 1858 lektor i kirurgi, og var dermed den første uden lægelig baggrund, der fik en akademisk lærerstilling. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Ved grundlæggelsen havde størstedelen af lærerstaben på veterinærstudiet en egentlig akademisk baggrund i medicinen, og der kunne ikke undgå at opstå en vis distance til den uddannelse af praktikere, som de skulle varetage. De gamle professorer udgjorde med Jyske Jensens udtryk *"det lærde lav"*, mens undervisere, der kun var dyrlæger, af deres kolleger betragtedes som nyttige assistenter, som eleverne dog i langt højere grad kunne identificere sig med.

Slægtskabet med andre realuddannelsesinstitutioner viste sig blandt andet tydeligt derved, at ganske mange af de øvrige lærere var uddannet ved Polyteknisk Læreanstalt snarere end ved universitetet. Med tiden rekrutteredes nye undervisere dog, bortset fra til grundvidenskaberne, i stigende grad blandt højskolens egne kandidater. Efter at lærerstaben i 1880'erne var

Johanne Wille Jørgensen, (1883-1975) var den ottende kvinde, der tog en ingeniøruddannelse på Polyteknisk Lærestanstalt, og hun blev efter sin uddannelse ansat som undervisningsassistent ved Landbohøjskolens kemiundervisning, samtidig med at hun underviste på Birgitte Berg Nielsens Husholdningsseminarium. Hun blev senere blandt andet ejer af et privat men statsautoriseret forsøgslaboratorium, og sammen med sin mand gjorde hun en stor indsats for husholdningsbevægelsen og den gryende forbrugersag.

©Teknologihistorie DTU

blevet betydeligt udvidet, havde 12 af 25 tilknyttede undervisere selv afgangseksamen fra Landbohøjskolen, og seks kom fra universitetet, og fem fra Polyteknisk Lærestanstalt.⁶¹

Foruden den faste stab af professorer og docenter knyttedes en række assistenter tidligt til højskolens forskellige fag. Uddannelsernes vækst blev typisk mødt med ansættelse af assistenter, og skaren af dem voksede støt fra 5 ved grundlæggelsen i 1858 til 12 i 1883 og 18 i 1908. Assisterne var ofte fagligt stærke, ikke sjældent bedre undervisere end den regerende professor, og de repræsenterede derfor i praksis et oplagt rekrutteringslag ved fremtidige fastansættelser.

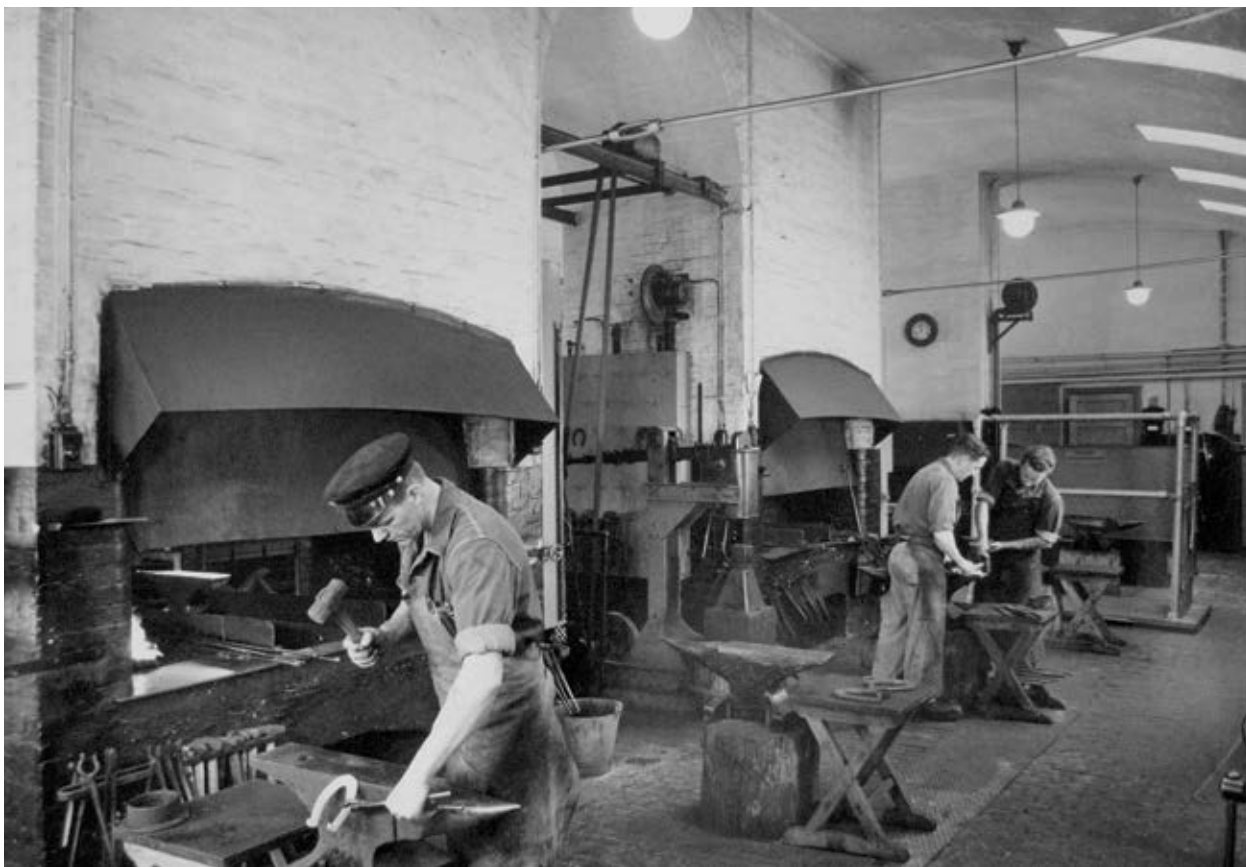
Der var generelt tale om et modent lærerkollegium. De 14 lærere i 1858 havde en gennemsnitsalder på 40 med 28-årige Bache som den yngste og 54-årige Tscherning som den ældste. En uhyggeligt høj børnedødelighed var dengang endnu en sørgelig realitet, men når de første, farlige år var overlevet, kunne en 10-årig dreng i gennemsnit regne med at blive ca. 58 år gammel. I dag er denne alder steget til ca. 77, så sammenlignet med nutidige forhold svarede lærernes gennemsnitsalder biologisk set snarest til 53.⁶² Og dertil kom, at alderdom og erfaring endnu i 1800-tallet repræsenterede en social kapital, som gjorde den umiddelbare afstand til de mange unge elever betydelig.

Lærerkollegiet bestod – ligesom studenterflokkene – længe udelukkende af mænd, og de første kvindelige akademikere optrådte typisk som assistenter ved forskning og undervisning. Således knyttede plantepatologen Emil Rostrup i en årrække i 1890'erne sin svigerdatter, entomologen Sofie Rostrup, til sin øvelsesundervisning. Hun var landets første kvindelige magister i naturhistorie.⁶³ Det var dog først for alvor efter århundredskiftet, at man nu og da kunne støde

på kvindelige assistenter: Kemikerne Anna Jensen og Johanne Wille blev således ansat som laboratorieassistenter i henholdsvis 1904 og 1907, og ved samme tid fik også højskolens administration sin første kvindelige medarbejder i skikkelse af sekretæren Jutta Heiberg.

Det var antagelig Johanne Wille, som ved siden af sin assistentstilling på Landbohøjskolen underviste i kemi på Birgitte Berg Nielsens Husholdningsseminarium på Forhåbningsskolen Allé, der fik lov til at tage sine kvindelige elever derfra med i laboratoriet.⁶⁴ På lang – endog meget lang – sigt lykkedes det således at modbevise arvelighedsforsker Wilhelm Johannsens sagkyndige bedømmelse: *”Egentlig videnskabelig forskning vil vistnok kun forholdsvis få studerende kvinder egne sig til. Det er jo en ting at lære noget, uddannes i et fag, nå til mere eller mindre høje grader af lærdom - og en helt anden sag er at forske, at eje gnister af ”hittepåsomhed”, skabe ny forståelse [...] Her i den selvstændige forskning, tror jeg, at kvinderne gennemsnitlig set står langt svagere end mændene”*.⁶⁵

Højere undervisning har altid bygget på den udtalte forestilling, at der med viden også følger evnen til at formidle den. Lærernes pædagogiske evner var imidlertid næppe hverken værre eller bedre end det var tilfældet på andre lærestalter, og mange tidligere elever tænkte senere tilbage på nogle med afsky og på andre med begejstring og taknemmelighed. Jyske Jensen huskede Tscherning, der underviste i Veterinær retslære, som *”nærmest [...] en umulighed”*, og Prosch som *”kolerisk, ikke omgængelig og selvbevidst i en næsten sygelig grad”*.⁶⁶ Omvendt huskede en gammel landbrugsstuderende kemikeren Barfoed som *”den fineste og mest bestemte lærer, jeg har kendt. [...] Vi holdt af ham, og han viste os landbrugere stor opmærksomhed”*.⁶⁷ Lærernes præferencer for

Smedning af specialsko og oplæring af kommende beslagsmede var helt fra Veterinærskolens grundlæggelse en væsentlig del af dens aktiviteter, så da den flyttede sammen med jordbrugsfagene på Frederiksberg, måtte der naturligvis opføres en moderne beslagsmedje på stedet. Smedjen, hvis indre her er fotograferet i 1950'erne, havde oprindeligt et lavt, lige loft, men af hensyn til udluftningen blev den senere forsynet med hvælv og ovenlys. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

bestemte studieretninger kan nok undertiden have gjort deres virkning.

”TJENENDE ÅNDER” OG KROPPE

Landbohøjskolen fremstod altså i de første mange år som en næsten ren mandeverden. Underviserne var mænd, og eleverne var mænd, og kun blandt de ”tjenende ånder” fandt man – ikke helt tilfældigt – enkelte kvinder. Det gjaldt eksempelvis den moderlige fru Skov, der passede garderoben ved siden af det store auditorium, hvor eleverne efter forelæsningerne kunne hente deres tøj med på magisk vis fastsyede knapper og stoppede huller.⁶⁸ Og i det hele taget var der en del væsener – men-

neskelige såvel som dyriske – der var fuldt så betydningsfulde medlemmer af det nye, lille samfund på Frederiksberg. Alle de andre, som man sjældent hører så meget om.

Der var lugekoner i haven, rengøringskoner overalt i bygningerne, vaskekoner, der tog sig af alt linned, vinduespuksere, skorstensfejere og de daglejere, som blandt andet kastede sne om vinteren. Og så havde laboratorierne ansat særlige flaskevaskere til rengøring af kar og glas. Men de var alle næsten lige så usynlige som fru Skov. Også i Forstbotanisk Have i Charlottenlund var det daglejere, som udførte meget af arbejdet. Hertil kom – oftest lejede – trækdyr til

Arbejdere i Landbohøjskolens nyttehave omkring århundredskiftet. Mistbænkenes tunge glaslåg skal lægges på, og det foregår som alt på denne tid bedst i takt og militær orden. Det har dog så yderligere den fordel, at alle kan komme med på billedet ©Det Kongelige Bibliotek

arbejdet på forsøgsmarken, køre- og rideheste til den ambulante kliniks udrykninger og endelig en rotte- og vagthund samt en rottekat.⁶⁹

De fleste ansatte boede ude i byen, men ud over deres egentlige bestemmelse, behandling og undervisning, tjente de nye bygninger også som boliger for en hel del mennesker. Ikke kun den lille portnerbolig ved indkørslen fra Bülowssvej, hvor portner Johan Peter Thomsen var flyttet ind med kone, datter og tjenestepige. I enden af smedjen boede flere af dens ansatte, og i den søndre sidebygning var der indrettet tjenesteboliger for lederen af den stationære klinik, lærer i patologi S.H.O. Bagge, og regimentsdyrlæge Morten Jensen med deres

familier. Hertil kom rundtomkring i bygningerne en fuldmægtig, en staldkarl, en laboratoriekarl og en anatomikarl, alle med familier, samt i alt seks ugifte assistenter og staldkarle. Den nye højskole udgjorde altså et helt lille landbosamfund for sig selv. Og ganske børnerigt var det, med 18 ud af 53 beboere under 15 år gamle. Landbohøjskolens dannelsesperiode i 1800-tallet var en tid, hvor kontinuitet og loyalitet var selvfølgelige dyder, og hvor en fast ansættelse derfor – uanset rang og stand – blev anset for principielt livsvarig, hvis man ellers gjorde som man skulle. Det var der derfor mange, der gjorde, og som blev hyldet for det ved runde fødselsdage og jubilæer. Også langt ind i det 20. århundrede.

En sådan loyal medarbejder var betjenten Christen Streander, som kom til højskolen som 25-årig i 1898.⁷⁰ Her blev han først havebetjent, og senere bestred han mange slags arbejde lige fra medhjælp ved opmålinger til nattevagt. Da han i 1938 fejrede 40-årsjubilæum modtog han stolt en buket og et brev fra direktøren, og en masse blomster samt en sølvcigarkasse med inskription fra kammeraterne. Men netop en nattevagt var også en central person, som det svarede sig at være på venskabelig fod med: *“Da jeg var nattevagt kom Kølpin Ravn og Selmer og Leth – de 2 sidste er overdyrlæger nu – så kom de hjem fra sold, og så var jeg altid sikker på en håndfuld cigarer. [...] Det var osse dengang, veterinærerne rendte med pistoler og ville skyde professor Paulli, og de væltede barnevogne på Frederiksberg. De var så fulde, at jeg engang kom til at vælte en stor dyrlæge. Han er vist kunstmaler nu. Han fik et stort hul i hovedet og syntes, det var så drabeligt, at han gik hen og købte 12 bajere, som vi delte”*. En sådan position fordrer loyalitet og pli.

Snerydning foran Anatomibygningen tidligt i 1900-tallet. Et betydeligt antal ansatte har gennem hele Landbohøjskolens levetid været beskæftiget med at holde bygninger og omgivelser i stand, så de egentlige gøremål - uddannelse og forskning - var mulige. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Veterinærkandidater fra Landbohøjskolen 1863. På en og samme tid storbyflanører og en flok skræmte knægte. De portrætteredes profession taget i betragtning er det rimeligt, at der er kommet en hund med på billedet – også selv om den øjensynlig ikke formåede at holde sig i ro i den ret lange eksponeringstid.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

“HVAD DER MÅ ANTAGES LÆRT”: UDDANNELSERNES INDHOLD OG TILRETTELÆGGELSE I 1800-TALLET

UDDANNELSER OG FAG

Landbohøjskolen skulle uddanne tre slags kandidater, nemlig dyrlæger, landinspektører og landbrugskandidater, og i 1863 tilføjedes yderligere have- og skovbrugskandidater. Men det var lige fra begyndelsen kendetegnende for den måde, undervisningen blev organiseret på, at disse tre eller fem studieretninger ikke befandt sig i lukkede siloer. De var derimod hver især sammensat af kombinationer af kursusfag, der for de flestes vedkommende indgik i mere end en uddannelse. Herved skabtes der en stærk sammenhæng mellem uddannelserne, men der blev også meget markant forskel på specialiserede fag, der var knyttet til kun en uddannelse, og såkaldt grundvidenskabelige fag, der betjente mange eller alle studieretninger. Lærerne i kemi og fysik øvede længe stor indflydelse på hele højskolens undervisningsvirksomhed, men når det kom til opslag af nye stillinger og faglig fornyelse, havde uddannelserne tendens til primært at tænke på egen kernefaglighed såsom patologi eller skovbrugslære.

Det var et fælles træk ved de fem studieretninger, at de sigtede mod forholdsvis veldefinerede erhvervsområder. Også selv om det langt fra var alle kandidater, som efter afgangseksamen faktisk gik den slagne karrierevej. Veterinærstudiet ledte frem mod privat praksis som dyrlæge, landbrugsstudiet mod praktisk driftsledelse men også i stigende grad mod undervisning, landinspektøruddannelsen mod landmålvirksomheder, havebrugsud-

dannelsen mod forskellige former for gartneri-virksomhed og skovbrugsuddannelsen mod eftertragtede stillinger som forstfuldmægtig og skovrider. Der var med andre ord i udtalt grad tale om professionsuddannelser.

Uddannelsernes længde fulgte ikke en fast, fælles skabelon, men afspejlede de enkelte retningers faglige behov. Landbrugsuddannelsen var fra begyndelsen kun planlagt som 1¾-årig. Landinspektøruddannelsen til mellem 1½ og 2 år, mens dyrlægeuddannelsen som hidtil var berammet til 2½ år. Og af de to sidst tilkomne uddannelser var havebrug normeret til 1⅔ og skovbrug til 2 år. De faglige ambitioner var imidlertid overalt høje, trængslen af fag tilsvarende stor, og forsinkelser uundgåelige, hvorfor alle studietidsnormer med jævne mellemrum blev revideret. Ved århundredskiftet var havebrugsstudiet det korteste men nu med en studietid på 2⅙ år, mens dyrlægeuddannelsen som den længste varede 4½ år.

Accepten af manglede ensartethed mellem uddannelserne strakte sig endog så vidt, at semestrenes varighed og placering varierede mellem de enkelte uddannelser. Studieåret var som på universitetet delt i to semestre, men deres længde varierede med uddannelsernes samlede varighed. Landbrugs- og landinspektøruddannelsernes tre "semestre" strakte sig eksempelvis fra 23. august til 31. januar, fra 1. februar til 6. juli og endelig fra 1. september til 1. april. Der var ferier i forbindelse med højtiderne, men på grund af øvelser var sommertiden mellem

Deltagere i Landbohøjskolens årlige beslagkursus for smedesvende i 1893. Man bemærker, hvordan standsforskæl fandt sit eget diskrete udtryk også på opstillede gruppeportrætter som dette. Som på stort set alle de tilsvarende fotos fra andre år har underviseren, docent Erik Becker, almindeligt tøj på, mens smedesvendene i sagens natur bærer arbejdstøj med skødeskind. Og desuden sidder læreren og hans faste medhjælp, mestersvenden, med armene afslappet i skødet, mens kursisterne mandigt lægger deres over kors. At Becker øjensynlig insisterede på hvert år at have sin hund med på billedet, er vist blot et kuriosum. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

semestrene ikke altid ferie. Eksempelvis havde landinspektørerne *"ingen sommerferie da de umiddelbart efter, at øvelserne i landmåling og nivellering ophøre, skulle fortsætte undervisningen ved højskolen"*.⁷¹

Uddannelsen af dyrlæger fortsatte i nogenlunde den form, man ved reformer i 1830'erne havde fundet frem til ved den gamle Veterinærskole. I modsætning til landbrugsuddannelsen, der jo igen og igen blev fremhævet som rent teoretisk, eftersom Landbohøjskolen ikke rådede over egen landbrugsproduktion, kombinerede veterinæruddannelsen i udpræget grad teoretisk indsigt med praktiske færdigheder. Indtil 1895 skulle alle elever eksempelvis eksamineres i smedning af hestesko, og næsten hele det femte semester gik med deltagelse i behandlingen af syge dyr på de to klinikker, den ambulatoriske og den stationære. Ved siden af dyrlægeuddannelsen tilbød Landbohøjskolen fra 1863 endvidere et årligt, meget besøgt beslagkursus af to måneders varighed som efteruddannelse for smedesvende.

Anskuelsestavle til brug i undervisningen i havebrugsbotanik, hvor de enkle budskaber blev slået fast, så ingen senere behøvede at glemme dem. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Landbrugsuddannelsen orienterede sig tydeligt mod de sammensatte bedrifter, der prægede datidens danske landbrug. Foruden grundvidenskabelige fag som kemi og botanik blev eleverne undervist i såvel husdyrbrug som agerdyrking og såkaldt almindelig landbrugslære. Som et eksamensfrit supplement blev der i et

"populært foredrag [...] meddelt eleven en udsigt over de sygdomme, som er de vigtigste for landmanden at kende".⁷²

Landinspektøruddannelsen bestod som de øvrige studieretninger af en teoretisk og en praktisk del, og man lagde stor vægt på, at *"eleven får [...] lejlighed til praktisk at anvende de kundskaber, der ere blevne ham meddelte ved den teoretiske undervisning"*.⁷³ Den selvstændige statslige eksamen af landinspektører fandt sidste gang sted i 1859, hvorefter eksaminationsretten overgik til Landbohøjskolen. Der lød imidlertid kritik af, om kravene til de aflagte eksaminer virkelig var tilstrækkelig som betingelse for at opnå bestalling som landinspektør, og i 1866 udvidedes eksamens praktiske del betydeligt. Uddannelsen inddrog lige fra begyndelsen den nyeste teknologi, hvad angår apparater (teodolit) og målemetoder.⁷⁴

TO NYE UDDANNELSER 1863

Der blev oprettet en egentlig uddannelse i havebrug i 1863. Før den tid havde den teoretiske undervisning haft yderst ringe betydning for uddannelsen.⁷⁵ Godt nok var der i 1851 indført en almindelig gartnereksamen med egen statslig eksaminationskommission, men den havde haft et meget praktisk sigte. Den nye uddannelse blev fra begyndelsen delt i almindelig og speciel have dyrkningslære, af hvilke den første del beskæftigede sig med jordbundslære, gødning, vanding osv., mens den anden handlede om de enkelte nytteplanter. Uddannelsen rettede sig meget mod landbrugets have dyrkning, og først ved århundredets slutning indtog handelsgartneriet en mere fremtrædende plads.

Da ministeriet havde anmodet Forsteksaminationskommissionen om at udpege et skovbrugskyndigt medlem af Kommissionen af 1854, var dens formand sygmeldt. I hans

Skovbrugsekskursion under C.V. Prytz' (1857-1928) ledelse omkring 1880. Professoren selv ses siddende i midten med dekorativ hyrdestav, stående bag ham ses blandt andre Oppermann, Boas og Rostrup. Det bemærkes, hvordan ældre studerende socialiseredes til allerede i studietiden at anlægge sig klassiske skovriderinsignier såsom stok og lang pibe.
©Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek

sted havde forstdocenten J.F. Hansen derfor behandlet sagen egenhændigt med det resultat, at udpegningen blev afvist af en enstemmig eksaminationskommission. Hansen var nemlig af den faste overbevisning, at en blandet institution var et hovedløst foretagende, eftersom *"der endnu ikke [...] i hele Europa eksisterer nogen læreanstalt, som er fælles for veterinærer og skovbrugere"*.⁷⁶ Øjensynlig foretrak han langt, at de skovbrugsstuderende fortsat skulle færdes sammen med polyteknikere og universitetsstuderende snarere end at jævnføres med landbrugs- og dyrlægestuderende.

Den 11. februar 1863 vedtog Rigsdagen ikke desto mindre det tillæg til loven af 1856, hvorefter også skov- og havebrugsstudiet henlagdes til Landbohøjskolen, og 1. september samme år påbegyndte Hansen så sin undervisning på Frederiksberg, samtidig med at Forsteksaminationskommissionen fortsatte som eksamensmyndighed. Højskolen forblev dog i Hansens øjne udelukkende *"det lokale, hvori jeg skal læse"*.⁷⁷ Men seks år senere erstattedes kommissionen af et tilsynsråd, og eksaminationsretten blev

overført til højskolen. I 1873 døde Hansen, og integrationen af skovbrugsundervisningen kunne endelig for alvor begynde.

UDDANNELSESØKONOMI

Da dyrlægesønnen Laurits Lauritsen 28 år gammel var blevet indskrevet ved højskolen i 1861, kom han gennem sin studietid til at betale for indskrivning, for materialeforbrug ved de praktiske øvelser, for deltagelse i forelæsninger og eksaminatorier samt for at gå til eksamen.⁷⁸ 72

Thomas Segelcke (1831-1902) forelæser i mejerilære engang i 1890'erne. Man bemærker gaslamperne på begge sider af tavlen. De muliggjorde forelæsninger også morgen og sen eftermiddag både sommer og vinter. Men de formåede dog øjensynlig næppe tilstrækkeligt at kaste lys over professorens ord. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

rigsdaler kom uddannelsen i alt til at stå ham i på papiret, svarende til godt 9000 nutidskroner. Landbohøjskolens uddannelser var nemlig betalingsuddannelser, og selv om priserne blev søgt holdt så lave som muligt, kunne de samlede udgifter godt løbe op. Især i betragtning af, at de færreste havde mulighed for at tjene penge ved siden af studierne.

Der var ikke offentlig adgang til forelæsningerne, men hvis der var ledige pladser,

kunne enhver deltage efter at have købt billet. For højskolens indskrevne elever var det almindeligste dog at købe adgangskort til alle forelæsninger for et semester ad gangen, sådan som Laurits gjorde. Hertil kom betaling for materialeforbruget ved øvelser i form af særlige øvelsesadgangskort, samt ved brug af det Kemiske Laboratorium et 'Skadebodskort' til 5 rigsdaler som depositum for skader opstået under arbejdet i laboratoriet.⁷⁹ Alene i undervisningsåret 1860-61 udgjorde højskolens indtægt for erstatning "*for ituslåede rekvisitter*" således 15 % af, hvad der kom ind for betaling af adgangskort til øvelserne. Endelig blev der opkrævet betaling for deltagelsen i eksaminer, og "*består en elev ikke eksamen, eller ønsker han at tage den om, er han pligtig til, når han atter vil fremstille sig til samme, at betale eksamensafgift på ny*".⁸⁰

De samlede halvårslige udgifter beløb sig alt efter studieretning til i mellem 10 og 20 rigsdaler, og det svarer i nutidskroner til et sted mellem 1200 og 2400 per semester. En sådan sum var det selvsagt ikke alle, der kunne betale, og derfor var der ved højskolens oprettelse grundlagt en stipendiefond, som lærerforsamlingen - kaldet *undervisningsrådet* - administrerede sammen med direktøren. Fonden dannedes ved en indtægt fra staten på 2000 rigsdaler om året i fem år samt af overskuddet fra de indbetalte undervisnings- og eksamensafgifter.

Den rettede sig alene mod kongerigets egne indbyggere (idet en særlig kasse indtil 1864 gav tilskud til elever fra hertugdømmerne), og det var en forudsætning for at opnå støtte, at ansøgeren var "*trængende og tillige har godtgjort at være i besiddelse af flid og evne til at kunne høste fuld nytte af højskolens undervisning*".⁸¹ Endvidere blev der efter trang bevilget fritagelse for betaling men uden stipendium. Normalt

blev der for et semester ad gangen uddelt stipendier à 10 eller 15 rigsdaler per måned, og med stipendierne fulgte fri undervisning og betalte materialer.

Laurits Lauritsen slap i virkeligheden med at betale 46 rigsdaler selv, på trods af at han i flere semestre fik stipendium. Men eftersom der blev foretaget en nøje individuel vurdering af elevernes behov, var der fastsat et loft for den samlede hjælp på 100 rigsdaler halvårligt. 71 eller godt en fjerdedel af samtlige indskrevne elever fra kongeriget modtog i forårssemestret 1889 en af disse former for studiestøtte. Heraf dog de 47 alene fritagelse for betaling. Men det var ikke desto mindre udtryk for, at det oprindelige ønske om at tiltrække unge mennesker fra alle samfundslag faktisk blev taget alvorligt.

I modsætning til universitetet var Landbohøjskolen som ny institution ikke fra begyndelsen begunstiget af mange private donationer i form af studielegater, idet Landhusholdningsselskabet dog tidligt understøttede udvalgte elever.⁸² Men ved B.S. Jørgensens afsked fra højskolen i 1886 stiftede han et boglegat af de midler, der var samlet ind som gave til ham af taknemmelige gamle elever. Efter hans død blev legatsummen yderligere forøget testamenterisk, men endnu i undervisningsåret 1888-89 gav forrentningen kun mulighed for, at en enkelt landbrugselev kunne nyde godt af et kærkomment tilskud til bogindkøb. Tredive år senere var der imidlertid kommet flere legater til, idet højskolen også kunne uddele portioner af Det Sporon-Fiedlerske Legat, Det Ahlefeldt-Laurvig-Lehnske Legat og Skrikes Legat samt det "af en havebrugsinteressert mand til rådighed for direktionen stillede stipendium til den bedste havebrugs kandidat".⁸³

UNDERSVNINGENS FORMER OG MIDLER

Sammenlignet med universitetets teoretiske fag

Autograferet forside af B.S. Jørgensens (1815-88) Agerdyrkningslære 1885. Et typisk eksempel på, hvordan renskrevne forelæsningsnoter tjente som lærebøger i de fag, hvor sådanne ikke fandtes. I dette tilfælde skyldes noterne den landbrugsstuderende H. Schreier. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

praktiseredes ved Landbohøjskolen allerede fra starten en ganske bred vifte af undervisningsformer. Til generelle indføringer af store hold i fælles stof anvendtes også her forelæsningsformen, og ordet skal tages ganske bogstaveligt. Underviserne læste højt af lærebogen eller af deres egne forelæsningsnoter; ofte siddende, mens eleverne så vidt muligt ordret nedskrev, hvad der blev sagt. Det var ikke den mest medrivende undervisningsform, og blandt andre Segelckes forelæsninger var kendt som "dræbende kedelige med deres idelige gentagelser, så vi kunne let følge med ved nedskrivningen".⁸⁴ Men eftersom elevernes forelæsningsnoter blev handlet mellem årgangene, gav det også meget pædagogisk undervisningen et betydeligt præg af forudsigelighed.

Med til forudsigeligheden bidrog endvidere den ret høje detaljeringsgrad, der prægede den lange række af officielle *Undervisnings- og eksamensplaner*, som afløste hinanden, og som yderligere ofte blev forsynet med diverse tillæg. I den syvende, fra 1919, hed det om eksempelvis øvelserne i beslaglære, at "de studerende øves i at aftage hestesko, beskære hestehove og okseklove, samt i at foretage de ved sygdomme i hov og klov nødvendige udskæringer. Øvelserne foretages på dødt eller, når lejlighed gives, på levende materiale. Beslagets udførelse og færdige beslag såvel på sunde som på syge

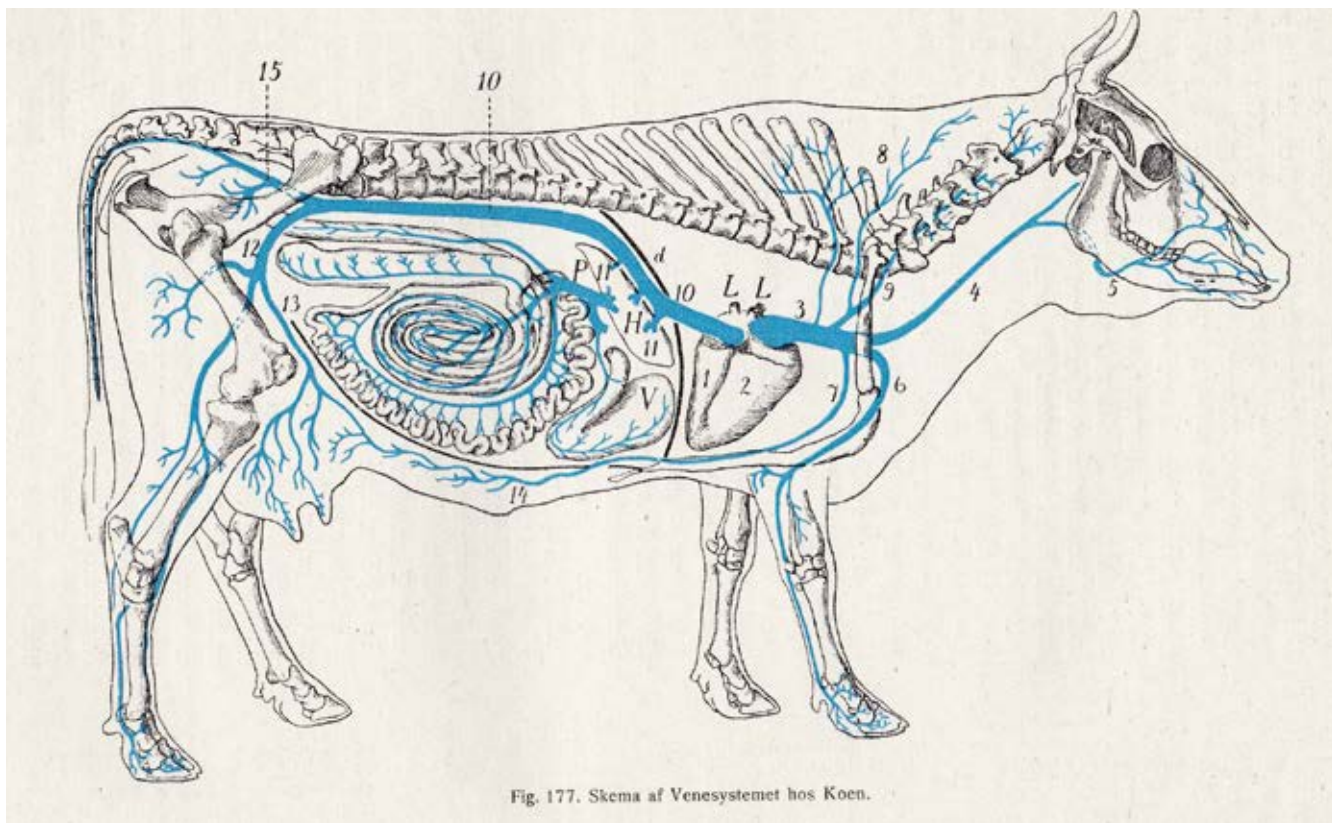

Fig. 177. Skema af Venesystemet hos Koen.

Illustration af venesystemet hos en ko i Simon Paullis Lærebog i Huspattedyrenes Anatomi, hvis 2. udgave udkom i 1919. Gennem det 20. århundrede lykkedes det således i stigende grad faktisk at få skrevet og udgivet dansksprogede lærebøger i de fleste centrale fag.

og fejlagtig stillede hove og fødder gennemgås både på levende og på dødt materiale".

Fra universitetet overtog Landbohøjskolen det akademiske kvarter – den skik, at forelæsninger altid begyndte et kvarter over det klokkeslæt, som var angivet i undervisningsplanen. De 15 minutter fungerede som en pause, i hvilken man kunne nå fra den ene time til den næste. Og når de tre kvarters forelæsningsstid var gået, ringede en klokke, der atter forkyndte pause. Erfaringsmæssigt kunne eleverne da let have skrevet ti siders forelæsningsreferat i kollegiehæfterne. Og det hændte, at rutinerede forelæsere, når klokken ringede, stoppede op midt i et afsnit, hvorfra tråden så blev taget op næste gang, eleverne mødte. Den afholdte kemilærer Barfoed holdt således den eksakt samme forelæsningsrække år ud og år ind: *"Han smilte to gange og lo en gang hver vinter, og man vidste fra de ældre studerende, på hvilket sted der i*

*foredragene kom smil og den lille beherskede latter".*⁸⁵

Lærebogen var fra begyndelsen det vigtigste undervisningsmiddel som forberedelse til undervisningen. Det var en udtalt hensigt, at man *"for at gøre forelæsningsen så frugtbringende som muligt, [...] så vidt det kan lade sig gøre [vil lade den] blive knyttet til trykte lærebøger eller erindringsord, og til enhver forelæsnings vil der høre timer til gentagelse af det foredrag og indøvelse deri ved overhøring af eleverne og samtale imellem elever og lærer".*⁸⁶ Men det tog tid at skrive lærebøger, og endnu i slutningen af 1890'erne fandtes de kun i fysik, kemi, botanik, plantefysiologi og zoologi.⁸⁷

Til illustration og demonstration inddrog forelæserne endvidere billeder og genstande fra fagenes ofte omfattende materialesamlinger. Dyrlægerne havde således beslag og kirurgiske

Præpareret ko med frit indsyn til kroppens indre. "Syn for sagen" var ved århundredskiftet som i dag et bærende pædagogisk princip i undervisning på alle niveauer, men det forekommer som om, man på Landbohøjskolen tog dette mere alvorligt end ved de fleste andre videregående uddannelser. Arsenalet af plancher, præparater og modeller var simpelthen imponerende. Denne var dog forgængelig, men kunststykket blev blandt andet over for en gysende offentlighed gentaget i forbindelse med jubilæumsfestlighederne i 1958.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Øvelser i et af Anatomibygningens auditorier i slutningen af 1800-tallet. Apparatur af stadig mere avanceret beskaffenhed var helt fra begyndelsen af stor betydning på en naturvidenskabeligt orienteret institution som Landbohøjskolen. Rækken af glaskolber ved siden af mikroskoperne tjente til at samle dagslyset inden det ramte spejlet, hvilket var nødvendigt, inden de blev forsynet med glødelamper.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

instrumenter samt anatomiske og patologiske præparater, landbrugerne talrige redskabsmodeller samt herbarier og billeder, og noget tilsvarende gjaldt de øvrige studieretninger. Omkring 1900 bemærkedes det som udtryk for højskolens høje teknologiske stadi, at husdyrbrugsundervisningen understøttedes af et rigt billedstof i form af lysbilleder "*efter fotografier af levende dyr*".⁸⁸ Endelig skal det nævnes, at kemiforelæsningerne ikke kun bestod i "kridt-kemi", men at allerede Barfoed øjensynlig gennemførte demonstrationsforsøg i forbindelse med sine forelæsninger.⁸⁹

Modeller og billeder repræsenterede en mellemform mellem den teoretiske undervisning og de praktiske øvelser. Og af sidstnævnte var der inden for de fleste uddannelser mange. Højskolen betalte som supplement til klinikernes patienter lokale kreaturhandlere og slagtere for regelmæssigt at levere dyr til brug

ved undervisningen af landbrugere og veterinærer. Landinspektørerne brugte typisk juli og august måneder på daglige opmålingsøvelser i Jægersborg Dyrehave, og de 5 tønder land forsøgsmark blev drevet i vekselbrug, dels som forsøg, dels som demonstration i forbindelse med undervisningen.

Alle studieretninger var travlt engageret i fysiske og kemiske øvelser i de dertil indrettede laboratorier. Og for veterinærerne udgjorde klinikernes patienter selvsagt et uvurderligt undervisningsmateriale i en tid præget af talrige teknologiske fremskridt. Først anvendte man eksempelvis mikroskopi i både diagnostik og undervisning, og efter elektricitetens praktiske anvendelse begyndte man som noget nyt at undersøge mørke kropshuler med elektrisk lys.

Forelæsning ved Simon Paulli (1865-1933), der var professor i anatomi ved Landbohøjskolen fra 1903 til sin død. Forelæseren ses yderst til venstre, og de studerende er trængt lidt sammen på rækkerne for alle at komme med på billedet. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

En tredje undervisningsform, der var meget benyttet, og som havde stor betydning for højskolens praksisrettede pædagogik, var ekskursioner. Skovbrugsuddannelsen afholdt ofte ture af flere dages varighed, for at eleverne skulle kunne stifte bekendtskab med de særlige faglige udfordringer i landets forskellige skovegne. Eksempelvis tog en gruppe på seks ældre forsteelever i september 1898 natfærgen fra København til Rønne for sammen med professorerne Prytz og Warming, assistent Ravn og den lokale statsskovrider, Adolf Steen, at besøge øens skove. Om eftermiddagen på den første dag gik turen i Rønne Kommuneplantage *"igennem en lille lærkebevoksning, hvor der fandtes angreb af Tinea lævigatella og T. laricinella samt af Perziza wilkommi. Skovrider Steen omtalte, at denne svamp i det hele ikke er slem på Bornholm; lærken kan ikke undværes som forkultur på mange arealer"*.⁹⁰

Lige bortset fra zoologi, hvor læreren af hensyn til andre gøremål måtte forelæse om aftenen, varede den skemalagte undervisning normalt til kl. 15, hvorefter eftermiddagstimerne *"var overlodt eleverne selv til afbenyttelse efter bedste skøn"*.⁹¹ Men inden for denne grænse blev der ofte lagt rigeligt beslag på elevernes tid. Eksempelvis forventedes landinspektørelver fra højskolens første tid at bruge 29 timer om ugen i første semester, 35 i andet og 40 i tredje. Og så havde de som nævnt ingen sommerferie. En-

delig skal det tilføjes, at der naturligvis gennem mere end 100 år efter højskolens grundlæggelse var tale om 6-dages uger. Lørdag var også undervisningsdag, så eleverne fik noget for deres skolepenge.

EKSAMEN OG KARAKTERER

For samfundet skulle en afsluttet uddannelse fra Landbohøjskolen give en form for kvalitetsgaranti, og derfor spillede eksamen en ikke ubetydelig rolle i tilrettelæggelsen af uddannelserne. Trods enkelte eksamensfri kurser havde man altså tilsidesat Grundtvigs udtalte ønske om ikke at lade eksamen styre denne nye uddannelsesinstitution.

Eksamensspørgsmålene varierede betydeligt i bredde og sværhedsgrad fra fag til fag. Ved den skriftlige dyrlægeeksamen i efteråret 1888 skulle eleven eksempelvis i *Almindelig husdyrlære* kunne beskrive *"græssets betydning som næringsmiddel for vore planteædende husdyr"*, mens en skovbrugselev ved den samtidige eksamen i matematik blandt andet skulle løse følgende opgave: *"Af en kvotientrække på 9 led kender man dens sum S samt summen t af det 1ste, 4de og 7de led. Den konstante kvotient, samt forholdet mellem summen af de 4 sidste led og summen af de 4 første led søges"*.⁹²

Eksamensfagene var som regel grupperet i en første del og en andel del, der dog hver

især kunne være fordelt over flere måneder.⁹³ Sammenlagt skulle veterinærerne således til 2 skriftlige, 13 mundtlige og 6 praktiske eksaminer, før de kunne dimitteres. Landbrugernes eksamenspres var noget mindre, idet de skulle til 2 skriftlige, 9 mundtlige og 3 praktiske prøver. Og landinspektørerne havde som de hårdest ramte hele 9 skriftlige, 10 mundtlige og 10 praktiske prøver.

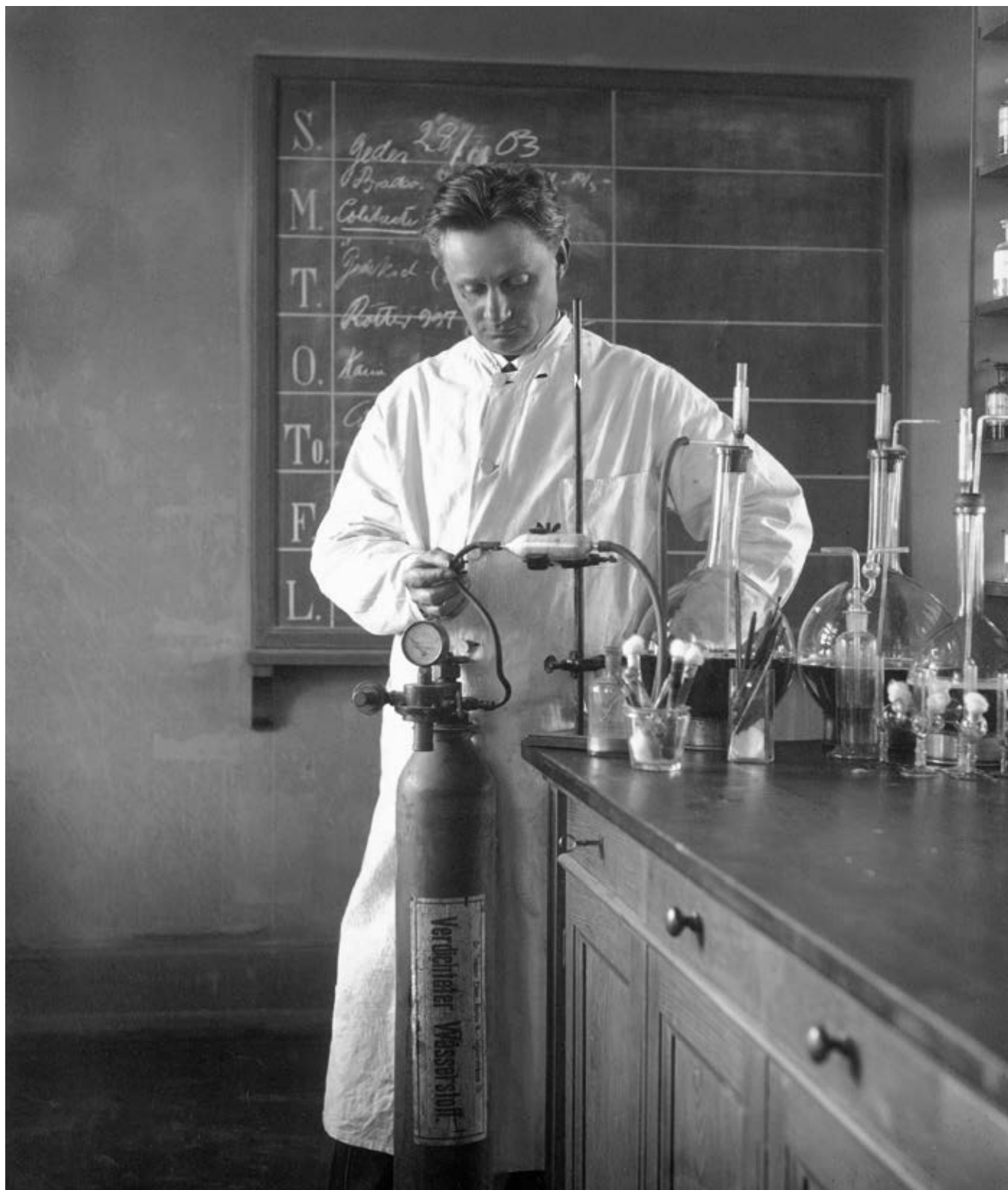
Eksamen var som hovedregel offentlig, og sagligheden sikredes ved anvendelse af eksterne censorer. Den kunne ikke desto mindre godt forme sig ganske barskt. Da den senere rektor Aksel Milthers omkring 1920 var til kemieksamen hos Ellinger, brølede denne eksempelvis: *”De får mådelig mand!” [...] da han ville vide, hvordan jeg ville få det kalciumklorid ud igen af et buet glasrør, som jeg havde tegnet. Jeg mente, at jeg klarede det ved at spytte på fingeren og lave en åbning i kridtstregen. ‘Hvad skal det forestille?’ ‘Det skal være en prop med et hul i’, forklarede jeg. ‘Hvordan er det, De udtrykker Dem? Det hedder en hane med en gennembo-ring! Hvad skal der blive af Dem?’”*⁹⁴ At bruge professorens formuleringer – og i det hele taget kunne gengive hans tanker præcis – det var eksamens sande mål.

Den mundtlige eksamen fandt ofte sted ved et ganske bestemt remedie, nemlig et bord med grøn dug. Men som en studerende i 1930'erne funderede: *”Kan nogen forklare mig, hvorfor eksamensbordet er udstyret med håbet og frihedens grønne farve, er det en af livets mærkelige parodier? Eller er det kun for ved psykisk virkning at indgyde håb? Men hvorfor så slukke det senere?”*⁹⁵ Han beskrev videre de særlige fysiologiske kendetegn ved eksamenstiden, nemlig et øget tobaks- og kaffeforbrug, søvnløshed, hjertebanken, aftagende ”ædelyst” og små uheld som at skære sig under barberingen. Så var der eksaminatorerne, hvis uvidenhed

syntes at grænse *”til det utrolige”*. Og censorerne, der sad *”tavs og alvorlige dog nogle med et sardonisk smil, der dog bliver helt velvilligt, når delinkventen gør en kæmpefejl”*.

Endelig var der karaktererne, disse skæbnebestemmende tal, der strakte sig over en endog meget lang skala: *”Det kan måske siges, det er uretfærdigt, og at der slet ikke burde være længere under nul, end UG er over”*. Bedømmelsen skete nemlig efter H.C. Ørstedes skala, som foruden de til dels eufemistiske karakterer Udmærket Godt (UG), Meget Godt (MG), Godt, Temmelig Godt (TG), Mådeligt og Slet også rummede en bagvedliggende logaritmisk skala af talværdier fra +8 til -23, som anvendtes ved beregning af det samlede eksamensresultat.⁹⁶ Og i 1871 suppleredes de oprindelige seks trin med mellemtrin af plusser og minusser, således at UG- eksempelvis havde værdien $7^2/3$.

De samlede eksamensresultater fordelte sig som gennemsnit af samtlige givne karakterer på fire grupper, nemlig 3. karakter (under 5 i gennemsnit, dvs. Godt minus), 2. karakter (mindst 5, dvs. Godt), 1. karakter (mindst $6\frac{1}{3}$, dvs. MG minus) og 1. karakter med udmærkelse (mindst $7\frac{1}{2}$, dvs. UG minus). Beslag-smedene på de årlige kurser blev eksamineret i smedning, beslag og beslaglære, men deres gennemsnit blev omsat til den vistnok særligt udviklede og ligeledes påfaldende positive 3-trinsskala for smede: Brugbar, Duelig og Meget duelig.⁹⁷

“DET ENESTE SIKRE GRUNDLAG”: 1800-ÅRENES FORSKNING, BEHANDLING OG FORSØGSVIRKSOMHED

MODERNE VIDENSKAB OG “RENE LINJER”

C.E. Fenger beskrev i sin indvielsestale i 1858 videnskaben som “*det eneste sikre grundlag*” for indhentning af praktiske erfaringer, og Landbohøjskolen skulle være en skole, hvor “*videnskaben ikke alene læres, men også udvikles*”.⁹⁸ Videnskaben, i bestemt form ental, betragtedes i anden halvdel af 1800-årene som samlebegreb for den vældige bølge af oplysning, der afdækkede alle de sandheder, som hidtil havde været skjult. Sandheder om altings natur – bid for bid. Og naturvidenskabelige erkendelser prægede samfundslivet og skabte tro på fremskridtet i en grad, som det i dag kan være vanskeligt at fatte. Københavns Universitet fik et selvstændigt Matematisk-Naturvidenskabeligt Fakultet i 1850, og faglige foreninger for de forskellige videnskaber stiftedes i årtierne både før og efter: *Biologisk Forening* i 1840, *Matematisk Forening* i 1873, *Kemisk Forening* i 1879, *Dansk Geologisk Forening* i 1893 og *Fysisk Forening* i 1908.

Stærkt forenklet gik den moderne naturvidenskab ud på at udlede lovmæssigheder gennem kontrollerede iagttagelser. Og den helt

dominerende måde at iagttage på var, at “*se, hvad der var inde i*”. Ved at adskille genstande og fænomener i de mindst mulige bestanddele. Målet var så at sige at opnå helhedsforståelse gennem atomisering. Svaret skulle ikke længere søges i “*ånden i naturen*” eller i en “*styrende forstandskraft*”, men i det lovmæssige samvirke af uendeligt mange enkeltdele.⁹⁹

Derfor var fysik og kemi at betragte som tidens grundvidenskaber; for den anvendte jordbrugsforskning vedkommende især den sidste. Som Fenger konstaterede: “*Det er en af den nyere videnskabs fortjenester, at den har inddraget under sit område vigtige dele af den menneskelige kultur, som tidligere kun stillede sig frem i form af håndværk eller kunst. Herpå kan ikke anføres noget mærkeligere [mere betydningsfuldt] eksempel end agerdyrkningen*”.¹⁰⁰

Landbohøjskolens bibliotek indgik i det verdensomspændende netværk af skriftbåren vidensformidling, som især var udviklet gennem 1700-tallets oplysningstid. Ved indkøb af faglitteratur og abonnementer på førende tidsskrifter bidrog biblioteket til at forankre forsøgsvirksomheden i det internationale forskersamfund. Det havde overtaget grundstammen af sin bogbestand fra Veterinærskolens bibliotek samt fra det selvstændige Forstbibliotek, der hidtil havde været knyttet til skovbrugsundervisningen. Hertil lagdes yderligere den landøkonomiske del af Det Classenske Bibliotek, et privat udlånsbibliotek, der siden 1796 havde haft til

◀ Veterinæren C.O. Jensen (1864-1934) i laboratoriet omkring århundredskiftet. Jensen blev den første leder af Statens Veterinære Serumlaboratorium i 1909, og han blev, da dette i 1932 blev løsrevet fra Landbohøjskolen, ligeledes landets første veterinærdirektør. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

huse i Amaliegade. I 1868 havde biblioteket en samlet bogbestand på 5.500 værker i form af 9.600 enkeltbind, men begge tal var gennem de følgende årtier stærkt stigende. Fyrrer år senere rummede det 25.000 værker fordelt på 42.500 bind.

I det daglige blev biblioteket ledet af en særligt udvalgt lærer.¹⁰¹ Den første af slagsen var professor Bendz, og efter ham fulgte blandt andre i en kort periode Alfred Lehmann. Han underviste på højskolen i både kemi og tegning men er ellers bedst kendt som Danmarks første psykolog.¹⁰² Det praktiske biblioteksarbejde var dog (bortset fra under Lehmann) overdraget til en assistent. Lehmann efterfulgtes i 1892 af cand.mag. i dansk Vilhelm Grundtvig, N.F. S. Grundtvigs sønnesøn, der bestred biblioteks-assistentembedet i 10 år. Han udarbejdede i denne periode blandt andet en systematik for alle bibliotekets fagområder, som materialiserede sig i en seddelkatalog.

På nogle felter virkede højskolen først og fremmest som formidler af videnskabernes udenlandske landvindinger. Det gjorde sig eksempelvis gældende på kemiens område, hvor Odin T. Christensen, der i mange år ud over at undervise i sit fag bestred hvervet som sekretær for direktør og undervisningsråd, havde et stort forfatterskab af populærvidenskabelige skrifter og lærebøger. På samme måde udsprang ikke så få af de dansksprogede tidsskrifter, hvorigennem offentligheden i almindelighed og landets faglige praktikere i særdeleshed fik kendskab til jordbrugsforskningens nyeste resultater, af højskolen. Det kom til udtryk i blandt andet *Tidsskrift for Havevæsen*, der blev grundlagt af den første havebrugslærer J.A. Dybdahl i 1866, og *Tidsskrift for Skovvæsen*, som blev grundlagt i 1889 og redigeret af de to skovbrugslærere C.V. Prytz og Adolf Oppermann.

Zoologen Johan Erik Vesti Boas (1855-1935) fotograferet i 1920'erne. Han blev flere gange forbigået ved besættelsen af professorater på universitetet og forblev derfor i 42 år et stort aktiv for både forskning og undervisning på Landbohøjskolen. Sammen med veterinæren Simon Paulli foretog han en minutios præparering af et elefanthoved, der siden blev publiceret i tobindsværket *The Elephants Head* (1908-25). ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Et af de mange nybrud i 1800-tallets naturvidenskab bestod i kombinationen af Gregor Mendels arvelighedslære og Charles Darwins udviklingslære. Og det fik naturligvis afgørende betydning for den moderne jordbrugsforskning, som lagde stor vægt på forædling af både planter og dyr i produktionen. Darwinismens ideer synes ikke i almindelighed at have vakt så stor modstand, som man kunne tro.¹⁰³ Nok vendte selveste universitetets *rector magnificus*, geologen Frederik Johnstrup, sig i årsfesttalen 1882 mod evolutionsteorien. Men generelt synes den formuleret i så brede vendinger, at den stødte de færreste.¹⁰⁴

Det var på Landbohøjskolen, at man fandt dens stærkeste fortalere. Zoologen Johan Boas fremstod i sin undervisning som "*gløden darwinist*", og plantefysiologen Wilhelm Johannsen, der, som vi har set, ikke havde specielt høje tanker om kvinders evner som forskere, fremlagde i februar i 1903 hovedkonklusionerne af afhandlingen "*Om Arvelighed*

i *Samfund og rene Linier*", hvor distinktionen mellem genotyper (arv) og fænotyper (miljøtilpasning) for første gang blev indført.¹⁰⁵

Han gjorde hermed op med det element af genetisk determinisme, som prægede visse fortolkninger af Mendel og Darwin. Variationen mellem individer skyldtes ikke udelukkende arvemassen, idet en plantes eller et dyrs individuelle fremtrædelsesform tillige var påvirket af det omgivende miljø. For at vise dette måtte han afskærme sit forsøgsmateriale fra udefra kommende gener ved at benytte selvbestøvende arter som bønner, hvis vægt- og breddevariation han dernæst undersøgte. Han opnåede derved de "rene linjer", som gjorde det muligt at skelne mellem betydningen af genetisk type og miljømæssige kår.¹⁰⁶

KALVEKASTNING, REN SYREVÆKKER OG EN KÆNGURU MED TANDPINE

Den franske kemiker Louis Pasteur havde ved 1800-tallets slutning opnået en hårdt tilkæmpet position som indbegrebet af videnskabelig helt.¹⁰⁷ Da han besøgte Danmark i 1884, var derfor ikke kun forskersamfundet og det bedre borgerskab beæret. Hans betydning rakte takket være tidens massemedier langt videre. For eksempel blev mejerier i både Hillerød, Helsingør og Helsingør ligefrem opkaldt efter ham.¹⁰⁸ Hans banebrydende mikrobiologiske arbejder var som regel også rettet mod løsningen af praktiske hverdagsproblemer såsom ølgæring og bekæmpelse af hundegalskab, og de fik derfor kolossal betydning for ikke mindst store dele af Landbohøjskolens virksomhed.

Et område, hvor den mikrobiologiske revolution fik umådelig betydning, var mejeribruget. Et af de problemer, man kæmpede med, var mælkenes begrænsede holdbarhed. Men i 1883 kunne N.J. Fjord, der havde været lærer i fysik siden højskolens start, på grundlag af Pasteurs

Niels Johannes Fjord (1825-91) var endnu ikke færdig kandidat fra Polyteknisk Læreanstalt, før han i 1858 blev docent i fysik og meteorologi ved Landbohøjskolen, og han blev sidenhen en foregangsmand inden for højskolens forsøgsvirksomhed. Som leder af Landøkonomisk Forsøgslaboratorium udførte han siden 1882 en lang række forsøg af stor betydning for mejeribrug og smørproduktion, og han blev allerede i sin samtid hyllet som et ideal for anvendelsesinspireret grundforskning. Denne statue af ham udført af Aksel Hansen blev rejst foran Forsøgsvæsenets bygning på Rolighedsvej i 1892, året efter hans død. ©SCIENCE Kommunikation

Bernhard Bang (1848-1932) med sin familie midt i 1880'erne. Forrest sidder det næst yngste barn Oluf (1881-1937), der som sin far blev både dyrlæge og professor ved Landbohøjskolen, og som blandt andet videreførte faderens undersøgelser af tuberkulose hos husdyr. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Dyrlæge på vagt i den Ambulatoriske Klinik i begyndelsen af 1900-årene. Der var fast døgnvagt, som kunne rekvireres – det vil om natten sige vækkes – når som helst.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Hundegården bag Stationær Klinik i 1930'erne. Et sted for mange forhåbninger og bange anelser. ©Det Kongelige Bibliotek

arbejder vise, at mælken ved opvarmning til 70 grader fik betydeligt forlænget holdbarhed, uden at smagen derved led skade.¹⁰⁹ Fjord blev efterfølgende noget af det nærmeste, som Danmark i denne periode kom på en videnskabelig folkehelt, og samtidig påviste lederen af Ambulatorisk Klinik, lægen og dyrlægen Bernhard Bang, at pasteurisering beskyttede mod spredning af smitte med eksempelvis kvægtuberkulose. Mælkepasteurisering blev følgelig påbudt ved lov i 1898.¹¹⁰

Sideløbende med Fjords undersøgelser kastede hans kollega M.V.S. Storch sig over den betydelige kvalitetsvariation, der gjorde sig gældende i tidens smørproduktion. Smør blev nemlig traditionelt fremstillet, ved at fløde blev tilsat en såkaldt syrevækker i form af kærnemælk, som selv var syrnede naturligt ved simpelthen at stå en tid ved stuetemperatur.¹¹¹ Storch betragtede bakterier som den egentlige årsag til syrningsprocessen og anså derfor også smagsproblemer som et resultat af bakteriefloraens sammensætning.

Dette resultat fremlagde han ved et møde i Landhusholdningsselskabet i marts 1890, hvor professoren i mejerilære, Thomas Segelcke, imidlertid slog det hen som tosserier, at *"ikke alene den rene, friske smag og lugt, som*

karakteriserer det fejlfrie, syrnede smør, skyldes produkter fra syrningsprocessen, men at også overmåde mange fejl ved smørrets smag og lugt må tilskrives forhold, der avles i fløden under denne proces og altså stå i nøje sammenhæng med flødens syrnning".¹¹² Men praksis viste, at beskyttelse af syrevækkeren mod mikrobiel forurening muliggjorde den ensartede, gode kvalitet, der snart skulle gøre netop smør til en af dansk landbrugs største eksportsucceser.

Bangs og Storchs arbejde inden for bakteriologi og hygiejne blev videreført af C. O. Jensen, der siden 1887 havde været Bangs assistent, og som i 1889 blev fast lærer i veterinærvidenskab og, i forbindelse med en omlægning af stillingsstrukturen, i 1903 professor.¹¹³ I sin bakteriologiske forskning klarlagde han blandt andet sammen med lægen Johannes Fibiger i de første år af 1900-tallet vigtige sammenhænge mellem kvægets og menneskets tuberkulose. På den tid skyldes omkring en syvendedel af alle dødsfald den frygtede sygdom, der ofte ramte unge mennesker.¹¹⁴

Et andet felt, som kunne drage stor nytte af indsigt i mikroorganismers biologi, var bekæmpelsen af smitsomme sygdomme. En af dem, der længe gav landbruget problemer, var

smitsom kalvekastning, dvs. sygdomsfremkaldt spontan abort hos kvæg. Her lykkedes det ved hjælp af bakteriologiske metoder Bernhard Bang sammen med den senere docent i beslaglære, Valdemar Stribolt, at isolere og identificere den bakterie, *Brucella abortus* (Schmidt 1901), der fremkaldte sygdommen, som efterfølgende i den internationale litteratur blandt andet er kendt som *Bang's disease*.¹¹⁵ Med afsæt i den tyske bakteriolog Robert Kochs arbejder gjorde Bang desuden en stor indsats for på veterinærområdet at udbrede det renhedsregimente, som gennem en menneskealder havde vundet indpas inden for human medicin.

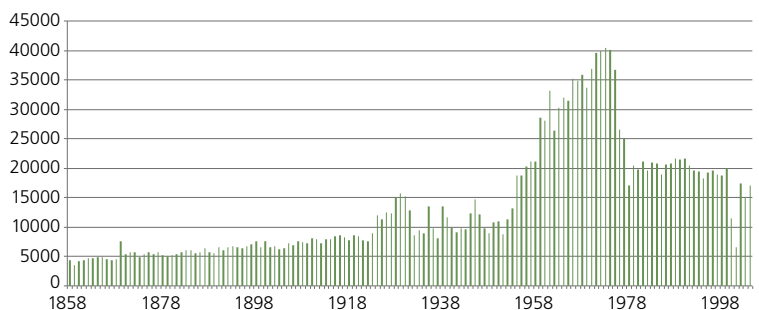
Fra Veterinærskolen overtog Landbohøjskolen som nævnt de to klinikker, som behandlede syge dyr: Den ambulatoriske, hvorfra vagtdyrlæger tog på sygebesøg i folks hjem og besætninger, og den stationære med indlagte dyr. Af hensyn til undervisningen – men også som led i den videnskabelige erfaringsindsamling – behandlede klinikkerne hvert år et betragteligt antal dyr, som samtidig var artsmæssigt ganske afvekslende. Eksempelvis var Københavns Zoologiske Have, der var anlagt på Frederiksberg Bakke i 1859, blandt højskolens faste kunder. Og herfra fik ikke så få kommende dyrlæger gennem årene besynderlige dyr mellem hænderne.

Sammenlignet med de trange forhold på Christianshavn fik den Stationære Klinik væsentlig bedre kår i de nyopførte bygninger på Frederiksberg med stalde, folde og ride- og kørebane samt hundestald. Ambulatorisk Klinik kom til gengæld kun til at råde over et enkelt lokale i Søndre Sidebygning, som skulle tjene både til vagtstue og til polyklinik for de mindre husdyr, som af deres ejere blev taget med til Frederiksberg for enten at blive behandlet eller aflivet. Der var altid en dyrlæge på vagt i den Ambulatoriske Klinik, og det er klart, at denne

ret udbredte dyrlægepraksis lå i konkurrence med hovedstadens privatpraktiserende. Fra tid til anden blev der da også gjort indsigelser mod især omfanget af højskolens behandlingsvirksomhed.

I løbet af Landbohøjskolens første halvtreds år steg antallet af behandlede dyr således fra omkring 4.000 årligt til i omegnen af 7.000. I sagens natur blev der indlagt væsentligt færre dyr på den Stationære Klinik end dem, der enten blev behandlet hjemme i stalden af udsendte dyrlæger eller på Ambulatorisk Kliniks vagtstue. Indlagte patienter udgjorde mellem 1/4 og 1/3 af alle behandlede dyr. I 1888/89 var de stationære patienter sammensat af 1.133 heste, 3 køer, 521 hunde, 11 katte og 12 fugle. Hesten var simpelthen hovedstadsområdet dominerende produktionsdyr.

Ambulatorisk Kliniks udkørende og -ridende dyrlæger kom på mange måder forholdsvis langt omkring, og samme år behandlede de eksempelvis 262 heste med kolik, hvoraf de 20 værste tilfælde blev indlagt på den Stationære Klinik. Men de mødte også et marsvin med bidsår, to vaskebjørne med sår på halen, to kaniner med krampe og to hårdt kariesramte kænguruer. Sidstnævnte stod beklageligvis ikke til at redde, men måtte aflives.

Udviklingen i klinikernes patientantal gennem hele Landbohøjskolens levetid

Allerede i 1800-tallet rådede Landbohøjskolen over en hestetransport, nemlig denne lave vogn trukket af en hest og med en hest som patient og passager.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

I 1920'erne erstattedes den "dobbelte hestevogn" af en lastbil specielt indrettet til transport af store dyr.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Det var i høj grad Zoologisk Have og klinikernes såkaldte veterinærpolitiforretninger, der bidrog til den undertiden eksotiske patientsammensætning. Veterinærpolitivirksomheden indbefattede eksempelvis tilsyn med husdyr, der skulle slippes løs på sommergræsning på hovedstadens omgivende fælleder, behandling af tilfælde af dyremishandling og forholdsregler ved smitsomme sygdomme. Så når et skib med mund- og klovsygeramte kreaturer i 1911 nærmede sig havnen i Kolding, måtte professor Bernhard Bang ikke alene med landbrugsministerens bemyndigelse påbyde slagtning om bord med efterfølgende karantæne for skib og besætning. Han måtte også selv tage nattoget til Jylland for at lede slaget fra kajen.¹¹⁶ Og når en ung hanløve i Cirkus Varieté i 1895 bukkede under for et akut maveonde, var det ligeledes klinikernes dyrlæger, som foretog obduktionen.¹¹⁷

MULD OG MOR, GØDNING OG SÆDSKIFTE

Jordbundens fysik og kemi var fra det nittende århundredes begyndelse genstand for stor opmærksomhed. Uopdyrket jord blev taget

under plov, nye redskaber blev udviklet og bragt i anvendelse, og alle var optaget af ikke alene at øge produktionen men også produktiviteten: udbyttet pr. arealenhed. Det var derfor et spørgsmål af stor praktisk og økonomisk betydning, hvad der skulle til for at få mere ud af jorden. En af dem, der internationalt gav de klarreste svar, var den tyske kemiker Justus von Liebig. Han beskrev fra begyndelsen af 1840'erne betydningen af mineralske gødningsformer på forskellige jordtyper og gjorde nærmest med ét slag agrikulturmekanismen til plantedyrkningsens ubestridte videnskabelige grundlag.¹¹⁸

Herhjemme havde Liebigs indflydelse stor betydning for den fremtrædende placering, som kemifaget fik ved Landbohøjskolen. Kommissionen af 1854 var således ikke det mindste i tvivl om fagets samlende betydning for højskolens virksomhed, fordi *"landøkonomien i størstedelen har [kemi] at takke for de storartede fremskridt, som den har gjort i de senere decennier, og hvoraf man endnu for fremtiden tør vente væsentlige forbedringer i landbruget"*.¹¹⁹ Og såvel jordbundens kemiske sammensætning

som betydningen af gødningsstofferne indgik både i undervisning og forsøgsvirksomhed fra den første dag.

Det var dog i højere grad med hensyn til jordbundens fysiske og biologiske sammensætning, at en forsker fra Landbohøjskolen skulle gøre sig internationalt bemærket. Da skovbrugsundervisningens enelærer J.F. Hansen døde i 1873, blev han erstattet af den 32-årige Peter Erasmus Müller. Müller havde – temmelig usædvanligt for en københavnsk borgersøn – først lært praktisk landbrug, derefter havde han ved højskolen læst til landbrugskandidat, så taget studentereksamen og endelig læst til skovbrugskandidat, samtidig med at han ved universitetet fik guldmedalje for en afhandling om dafnier. Han havde derefter på en længere studierejse i udlandet læst både zoologi og skovbrugsvidenskab, og i 1871 tog han så ved Københavns Universitet den filosofiske doktorgrad på en afhandling om blæregopler efter *”under et ophold af lidt over to måneder (februar og marts 1869) ved Neapels Golf”* at have gjort *”sig bekendt med en række hovedtyper af sådanne dyreformer, som Danmarks kyster ikke frembyde”*.¹²⁰

Det tog ham bare sytten år, fra han som 16-årig tog præliminæreksamen, til han tiltrådte sit skovbrugsprofessorat, og han repræsenterede det endnu levende polyhistor-ideal, hvor man som forsker ikke nødvendigvis holdt sig til det samme fag eller emne gennem et langt livs stadig mere absurde specialisering.¹²¹ Han fratrådte igen professoratet som 42-årig for i stedet at hellige sig den praktiske verden som overfører (overordnet skovrider) ved statsskovbruget.

Efter disputatsen kastede Müller sig over foryngelsesproblemer på danske skovdistrikter, idet han særligt interesserede sig for jordbundsforholdenes betydning. Gennem samarbejde med

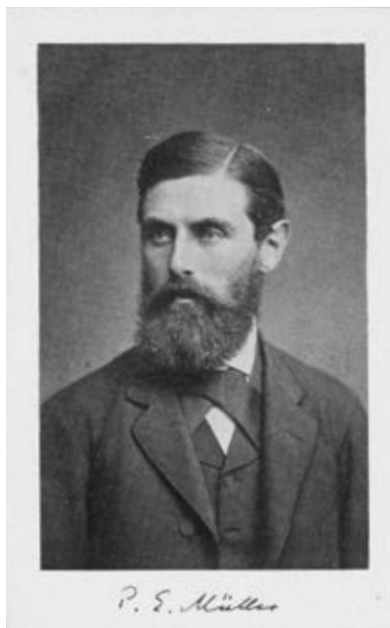

Foto af den unge fremadstormende videnskabsmand Peter Erasmus Müller (1840-1926), som i årene 1873-82 var skovbrugsprofessor på Landbohøjskolen, hvorefter han virkede som overfører på Sjælland indtil 1911.
©Det Kongelige Bibliotek

den nordsjællandske statsskovrider H.C. Ulrich og dennes underordnede skovfoged Godske-sen i Rude Skov påviste han i 1878 i en artikel i *Tidsskrift for Skovbrug*, som han selv havde været med til at grundlægge to år forinden, at jordbundens humusformer havde afgørende indflydelse på planterens vækstbetingelser. Han skelnede i denne forbindelse mellem muld og mor. I mulden var mineraljord og humus som følge af jordens dyreliv blandet, mens den i mor var delt i adskilte lag, hvilket nødvendiggjorde jordbearbejdning, hvis foryngelser skulle lykkes. Og jordbundens konkrete humussammensætning afspejlede sig i skovbundsfloraen, hvor der kunne konstateres en tydelig forskel på muld- og morbundsplanter.

Netop typologi og distinktion var selve kernen i naturvidenskabernes systematiske fag, som langt ind i 1900-tallet nød langt større almen anerkendelse, end de gør i dag. Den simple

registrering af, hvori naturen på et givet felt bestod, var således en uomgængelige forudsætning for al anden videnskab. Og eftersom plantedækket eksempelvis kunne afsløre ikke så lidt om jordbundens omsætningsforhold (muld/mor), fugtighed og næringsstofindhold, havde også botaniske artsbestemmelser stor praktisk betydning.

Forfatterne til to af Danmarks mest udbredte floraer var ligeledes knyttet til Landbohøjskolen.¹²² Den fremragende, autodidakte botaniker Johan Lange havde allerede, inden han ved højskolens oprettelse blev docent i botanik, udgivet sin vidt udbredte *Haandbog i den danske Flora* (1851). Og det samme gjaldt den i 1883 ansatte docent i plantepatologi Emil Rostrup, der i 1860 havde udgivet sin *Vejledning i den danske Flora*, som indeholdt både bestemmelsesnøgler og korte artsbeskrivelser. Begge udkom i adskillige senere udgaver, og især Rostrups flora var faktisk helt dominerende indtil Kjeld Hansens udgivelse af en ny feltflora i 1984.

Landbohøjskolen blev placeret på Frederiksberg, fordi det var tæt på hovedstaden, samtidig med at der omkring bygningerne var tilstrækkeligt med plads til mindre markforsøg. Efter frasalg fandtes der endnu omkring 1880 ca. 11 hektar med åbne marker i området syd for Rolighedsvej, og området havde siden 1860 været anvendt til forskellige former for forsøg, hvor videnskaben omformede virkeligheden til tal, akkurat som det var tilfældet med Johannsens bønnevejninger og Storchs smørforsøg. For i denne moderne, rationelle verden var *"naturens store bog skrevet i matematikkens sprog"*, som Galilei havde formuleret det allerede i 1623.¹²³

TALLENES VERDEN

Matematikken var et universelt sprog, og tal-

værdier gjorde det eksempelvis muligt statistisk at beregne og sammenligne sandsynligheder for årsagssammenhænge, hvorved de bidrog til at gøre en dybest set rodet virkelighed lidt mindre uoverskuelig. Og var der noget, som tiden stræbte efter, så var det netop orden. Landbrugsprofessoren B.S. Jørgensen skrev om markforsøgene på Frederiksberg, at *"Ved ordningen af forsøgsmarken havde jeg tvende formål for øje. Forsøgene skulle fortrinsvis være en støtte for undervisningen, navnlig ved forelæsningerne over landbrugsfagene, men tillige ønskede jeg at de skulde komme landbruget til nytte ved at give bestemte talresultater og oplyse forhold som endnu vare uklare"*.¹²⁴

I løbet af den første snes år af Landbohøjskolens eksistens blev der på forsøgsmarkerne udført forsøg med variationer i høstudbyttet for forskellige afgrøder i forhold til gødningsformer, sædskifte, besåningsteknik, så- og høsttider og sådybder. Af hensyn til den statistiske validitet var de enkelte såbæde så store, *"at små tilfældigheder ingen indflydelse har"*. Det viste sig herved blandt andet, at vedvarende dyrkning af samme afgrøde på samme areal gennem flere år normalt gav et faldende udbytte trods uændret gødskning. Helt var det dog ikke lykkedes at skabe tilstrækkelig orden i virkeligheden til at opnå gyldige resultater. Forsøgene med staldgødning var således stærkt påvirket af beliggenheden nær Københavns Sygehus have og dens store, ædelystne fugleflokke.

Også Landbohøjskolens Have blev tidligt inddraget i forsøgsvirksomhed, også selv om denne sjældent var helt så intensiv som markens. I 1880'erne undersøgte den botaniske assistent Alfred Bruun, der var en af højskolens egne havebrugskandidater, og som sidenhen blev professor i faget, den tids- og arts-mæssige variation i løvspring, blomstring, frugtmodning og løvfald hos en række havetræer og -urter.¹²⁵

Foto fra ca. 1920 af Gammelmosen i Vangede, som siden 1884 blev forvaltet af Landbohøjskolen. Den dengang helt lysåbne mose er i dag for størstedelens vedkommende dækket af træer. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Undersøgelsesdesignet var ganske enkelt. Det blev simpelthen år for år gjort op, hvornår de enkelte arter sprang ud osv., og så blev dette sammenholdt med de årligt varierende månedlige middeltemperaturer, som blev målt i haven. Først og fremmest afslørede målingerne nogle betydelige variationer, som i høj grad svarede til udsving i temperatur. *Eranthis'* første udspring vekslede således i den undersøgte femårsperiode fra 24. januar til 1. april, og de to berørte måneders middeltemperaturer var 2,1 og 5,0 °C. Vejrmålingerne fra Landbohøjskolens Have indgik senere i det i 1872 oprettede Meteorologiske Instituts landsdækkende indsamlinger.¹²⁶

Foruden Forstbotanisk Have rådede Landbohøjskolen siden 1884 over endnu et forsøgsareal uden for hovedstaden, nemlig Gammelmosen i Vangede.¹²⁷ Mosen havde indtil midten af

århundredet været udnyttet intensivt til Københavns energiforsyning men var i 1844 blevet fredet som forsøg, hvor man ville undersøge tilvækstforholdene for tørvemos med henblik på at skønne om ressourcetydens fremtidige produktivitet og bæredygtighed. Med fossile brændslers fremtrængen svingede interessen imidlertid i retning af det grundvidenskabelige, og botanikeren Emil Rostrup blev derfor naturligt den første formelt ansvarlige for mosen.

“FOLKETS KRAV”: LANDBOHØJSKOLEN OG DENS OMVERDEN FØR 1930

“MED DELTAGELSE OG VELVILJE”

Da B.S. Jørgensen i 1884 udgav resultaterne af tyve års eksperimenter på forsøgsmarken, tilegnede han bogen *“den danske landbo-stand, som med deltagelse og velvilje har fulgt højskolens virksomhed”*. Og da Landbohøjskolen i 1917 afholdt sin første årsfest nogensinde, understregede dens daværende direktør, fysikeren og Højrepolitikerens H.O.G. Ellinger, at *“kravet om en Landbohøjskole var i egentligste forstand et folkets krav”*.¹²⁸ Højskolens virksomhed fandt sted i snæver sammenhæng med det øvrige danske og internationale samfund, og dens repræsentanter synes altså ikke mindst i den første tid overordentlig opmærksomme på dens forhold til offentligheden, herunder ikke mindst det politiske system og centraladministrationen.

Det er således næppe overraskende, at højskolens direktører til og med Ellinger alle havde særdeles nære relationer til Christiansborg. Fire ud af seks havde været eller blev senere ministre, og Carl Emil Fenger var ud over i flere omgange at have beklædt finansministerposten – ved siden af sin direktørstilling – finans- og hospitalsborgmester i København.

Omverdenen bestod dog selvsagt af andre end politikere og embedsmænd. I et folkestyre var det også vigtigt at stå sig godt med vælgerne, herunder ikke mindst den landbefolkning, som højskolen var sat i verden for at tjene. Dels betød institutionens almindelige omdømme

derfor en hel del, dels var dens formelle og praktiske relationer til jordbrugets utallige organisationer afgørende. Hertil kom endelig samarbejdsrelationer til beslægtede forsknings- og undervisningsinstitutioner i ind- og udland.

Et af de mest direkte berøringspunkter med det øvrige samfund var rekrutteringen af elever og afsætningen af færdige kandidater. Som vi har set, fyldte byboere og de store landbrugs sønner godt på skolebænkene i de første årtier, og herved indgik højskolen i tætte relationer til mange af landets fremtrædende familier, hvilket næppe nogensinde har skadet en institution. Trods adelsprivilegiernes bortfald med Junigrundloven af 1849 spillede store, adelige jordbesiddere en betydelig rolle i det tidlige folkestyre, og det bemærkedes, når medlemmer af familier som Bille-Brahe, Brockdorff, Bülow, Castenskiöld, Friis, Holstein-Holsteinborg, Lillienkjöld, Linstow, Oxholm, Roepstorff, Sponneck og Wedell-Wedellsborg frekventerede Landbohøjskolen.¹²⁹

Ikke overraskende synes hyppigheden af aristokrater at have været højest på land- og skovbrugsuddannelserne, eftersom de var de mest oplagte uddannelsesvalg for fremtidige godsbesiddere. Et efternavn var også i 1800-tallet en social markør, og slægtsnavne signalerede frem for sen-navne status – eller i det mindste ambitioner om samme. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at 39 % af det første kvarte århundredes landbrugskandidater

Bernhard Bang taler ved afsløringen i 1900 af buste udført af Rasmus Andersen af den udelukkende dyrlægeuddannede forgænger H. V. Stockfleth. I 1800-tallet var det almindeligt, at taknemmelige kandidater mindedes deres store og gode lærere ved materielle manifestationer såsom malerier eller statuer – en skik, der synes noget aftagende. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

havde sen-navne, mens det kun gjaldt 26 % af skovbrugskandidaterne. Ikke alene var gruppen af landbrugere størst af de to, den synes også at have været mest socialt sammensat.

UD I ARBEJDSLIVET

En ting var imidlertid, hvorfra højskolens elever kom – noget ganske andet, hvad de kom til at lave efter endt uddannelse. En undersøgelse af landbrugskandidaternes beskæftigelse foretaget i 1883/84 viste, at lidt mere end halvdelen var aktive i praktisk landbrug, mens en syvendedel virkede som undervisere.¹³⁰ Dette forhold ændrede sig i de følgende årtier, idet landbrugsuddannelsen i stadig ringere grad afsatte

kandidater direkte til landbruget men snarere til et nyt og kraftigt voksende mellemed af konsulenter og landboskolelærere.¹³¹ Efterhånden varetog almindelige landbrugsskoler nemlig en del af den landmandsundervisning, som oprindeligt var tiltænkt Landbohøjskolen.¹³² Af den første menneskealders havebrugskandidater blev godt en fjerdedel selvstændige gartnere eller planteskoleejere, en syvendedel blev ansat som gartnere ved større private eller offentlige haver, parker og kirkegårde, mens en femtedel forlod erhvervet.¹³³ Den største studieretning, veterinærerne, havde længe udgjort en samlet profession, der måske ikke oplevede så megen anseelse i samfundet, men

I administrationsbygningen, som blev opført i 1890'erne, havde dyrlægevagten gennem størstedelen af det 20. århundrede indgang i gavlen. Og i Søndre Sidebygning ved siden af denne havde apoteket til huse. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Kortet af Ludvig Both over København 1876 viser tydeligt, at Landbohøjskolens omgivelser endnu på dette tidspunkt var ganske landlige. Man skulle kun krydse Falkoner Alle for at finde åbne marker. "Rabarberkvarteret" nord for Ladegårdsåen fik – også efter at det var bebygget – sit navn fra de mange gartnere, der tidligere holdt til her tæt ved storbyens mange aftagere af frugt og grønt.

©Det Kongelige Bibliotek

som definerede sig selv klart som kandidater fra Veterinærskolen. Herved adskilte de sig faktisk længe fra den lægestand, som de var nært beslægtet med, eftersom kirurgi og medicin først i 1842 var blevet samlet til en fælles universitetsuddannelse.¹³⁴

Ved 60-årsjubilæet i 1918 deltog ikke færre end 324 gamle elever i festlighederne, og i almindelighed synes Landbohøjskolen i denne pionertid at have nydt megen velvilje.¹³⁵ Dens direktør kunne sammen med universitetets rektor bruge sin sociale anseelse i den gode sags tjeneste, når Røde Kors eksempelvis samlede nødhjælp ind til russiske børn efter revolutionen.¹³⁶ De større dagblade bragte som en selvfølge årlige lister over skolens kandidater, og da traditionen for årsfester var etableret, affødte også de fyldige referater.¹³⁷

Lærerne stod som regel på god fod med landbrugserhvervets i netop disse år nærmest utallige organisationer, af hvilke regionale husmandsforeninger og landboforeninger samt Det Danske Hedeselskab var dominerende. Og

de bidrog derfor ofte med forskelligt fagligt indhold til både landsdækkende årsmøder og lokale arrangementer såsom mælkeriudstillinger og planteavlsmøder.

Det var ligeledes naturligt, at Landbohøjskolen i 1885 lagde bygninger til Dyrlægeforeningens treårige møde med 60 deltagere fra hele landet, og når der i 1920 blev afholdt nordisk landmålermøde i København, hvor professor Nyholm stillede op til at holde et "*aldeles fortrinligt og fængslende foredrag om de danske landinspektørers uddannelse, stilling og virksomhed*".¹³⁸ Faglige foreninger øvede i øvrigt stor indflydelse på de respektive uddannelsers udformning gennem høringssvar til lovforslag, deltagelse i kommissionsarbejder eller direkte henvendelser til politikerne.

Endelig må man ikke glemme, at Landbohøjskolen befandt sig i København og var en del af storbyen. For dens befolkning var den nok så meget kendt som stedet, hvor man tog hen med sine syge husdyr, købte hestesko fra smedjen eller medicin fra Dispensationsanstal-

ten (apoteket). Og fra Haven solgtes planter og frø "til forskellige offentlige og private haver, selskaber og privatmænd".¹³⁹

UFORMELT UNDERVISNINGSSAMARBEJDE

Landbohøjskolen samlede ved grundlæggelsen en række uddannelser, der for fleres vedkommende hidtil havde været delt mellem forskellige institutioner. Men samarbejdet med andre uddannelsesinstitutioner fortsatte og udvikledes ikke desto mindre i andre former gennem hele dens levetid. Det gjaldt dels samarbejdet med andre højere læreanstalter, dels samarbejdet med institutioner, der uddannede på lavere niveauer inden for jordbrugsfagene.

Den danske folkehøjskolebevægelse, som under indtryk af Grundtvigs skoletanker høstede store triumfer i 1800-tallets anden halvdel, var normalt helt indstillet på den almenmenneskelige, folkelige oplysning, som skulle gøre landbefolkningen til gode statsborgere. Undervisning i realfag som jordbrug spillede derfor de fleste steder en absolut marginal rolle, og Dalum på Fyn blev i 1886 landets første rent faglige landboskole, som sigtede mod elevernes oplæring til landmandsgerningen. Samtidig vandt forskellige former for realkurser dog så småt indpas på de mere traditionelle grundtvigske højskoler. På Askov lykkedes det eksempelvis fysikeren Poul la Cour at lægge et højt fagligt niveau i naturfag.¹⁴⁰

De landboskoler, som efterhånden fulgte Dalums eksempel, havde i det væsentlige tre relationer til Landbohøjskolen.¹⁴¹ Mange af deres undervisere var uddannet på højskolen. Lyngby Landboskole havde eksempelvis i de første 50 år af sin eksistens (1867-1917) blandt i alt 89 lærere 2 havebrugskandidater, 7 dyrlæger og hele 26 landbrugskandidater.¹⁴² Tune, en anden af de fremtrædende landboskoler, havde i nogenlunde samme periode 10 landbrugskandida-

ter blandt 25 lærere.¹⁴³ Og i det efterfølgende kvarte århundrede blev tendensen endnu tydeligere, idet samtlige lærere på nær en havde en baggrund som landbrugskandidat¹⁴⁴

Ydermere fortsatte en pæn andel af landboskolernes egne elever selv videre på Landbohøjskolen. Og betragter man de første generationer af landbrugskandidater, var deres skolebaggrund efter barneskolen typisk højskole – landboskole – Landbohøjskolen.¹⁴⁵

Endelig var en hel del af skolernes grundbøger skrevet af landbohøjskolelærere. Det gjaldt eksempelvis professor Bernard Bøggilds *Kortfattet Mælkerilære for Elever i Landbrugsskoler* fra 1899, forsøgsassistent Niels Becks *Svinet. Lære- og Haandbog til Brug i Praksis og paa Landbrugsskoler* fra 1910 og Peter Christensens *Lærebog i anvendt Kemi (Agriculturkemi) til Brug for Landbrugsskoler, Højskoler med Landbrugsundervisning, Konsulenter og praktiske landmænd* ligeledes fra 1910. Forfatteren af sidstnævnte havde indtil 1907 været forsøgsassistent, men virkede derefter som forstander for Dalum Landbrugsskoles eget laboratorium.¹⁴⁶ Også efter- og aftenskoler på landet havde ofte forskellige former for landbrugs- eller husholdningsfag på skemaet, og noget tilsvarende gjaldt tidens mange foredrags- og ungdomsforeninger.¹⁴⁷

En ikke særlig velbelyst – men muligvis ganske udbredt – form for undervisningssamarbejde var det, der fandt sted individuelt mellem højskolens studerende og ældre kammerater eller færdige kandidater i form af manuduktion. Det vil sige betalt lektiehjælp. *Ahms Studenterkursus* på Nørre Voldgade tilbød i sine annoncer højskolens studerende manuduktion i matematik, fysik og kemi.¹⁴⁸ Og endnu midt i det 20. århundrede var brugen af manuduktion udbredt, også selv om det kunne påvises, at

Materielle genstande såsom præparater, modeller og plancher spillede længe en stor rolle i Landbohøjskolens undervisning. Det af Paulli og Boas dissekerede og beskrevne elefanhoved er derfor ikke kun bevaret for eftertiden i bogform men også som præparat i højskolens zoologiske samling. ©SCIENCE Kommunikation

manuducerede studerende havde større risiko for at dumpe til eksamen end ikke-manuducerede.¹⁴⁹ Men det kan jo meget vel skyldes, at det især var de studerende, der med rette frygtede for eksamen, som søgte tilflugt hos en manuduktør.

FOLKEOPLYSNING

Landbohøjskolen lagde i de første mange år et meget væsentligt pædagogisk bidrag til det danske landbosamfund og landbrugserhverv i de ansattes publiceringsvirksomhed. Langt størsteparten af de skrifter, der udgik fra højskolen, var dansksprogede, og de rettede sig i vid udstrækning mod fagenes praktiker. Det gjaldt ikke mindst artikler i de mange fagtidsskrifter beregnet for den interesserede offentlighed, der i denne periode så dagens lys. Selv for internationalt højt profilerede forskere som Bang, Boas, Fjord og Johannsen udgjorde bidrag til fagspecifikke eller populærvidenskabelige skrifter som *Tidsskrift for Landøkonomi*, *Ugeskrift for Landmænd*, *Månedsskrift for*

Dyrlæger, *Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaben*, *Tidsskrift for Skovvæsen*, *Gartneritidende* osv. en betydelig andel af deres samlede produktion. Videnskabelige resultater fik værdi ved at finde anvendelse.

I slutningen af 1800-årene trængte folkeoplysningstanken for alvor frem også i landets større byer, og blandt andre Ellinger og Prytz ses at have været aktive i *Dansk Foredragsforening*.¹⁵⁰ Fra 1895 organiserede en række universitetslærere endvidere særlige universitetskurser for højskolelærere, på hvilke professorerne Boas og Oppermann fra Landbohøjskolen deltog som undervisere. Det ønske om videnskabeligt baseret folkeoplysning, som disse initiativer var udtryk for, var baggrunden for stiftelsen i 1898 af *Folkeuniversitetsforeningen i København*.¹⁵¹ Blandt de stiftende medlemmer fandt man højskolens direktør H.O.G. Ellinger, og Adolf Oppermann var dens repræsentant i det første undervisningsudvalg. Højskolen synes imidlertid ikke at have gjort sig særlig stærkt gældende i de første mange års offentlige forelæsningsrækker.

Det gjorde den til gengæld, da godt et halvt hundredtusind unge danskere i forbindelse med Første Verdenskrig blev indkaldt til den såkaldte sikringsstyrke, hvis fornemste opgave det var at bemande Københavns Befæstning. Det var jævnt hen lige så ualmindelig kedeligt, som det var underkastet en militær disciplin så absurd, som næsten kun en lilleputstat med mindreværdskomplekser kunne frembringe. Som adspredelse foranledigede soldaterhjemforeningen *Dannevirke* derfor Landbohøjskolen til allerede hen over vinteren 1914-15 at afholde en foredragsrække for soldaterne om eksempelvis *Den jyske hede* (med lysbilleder), *Hesteavlens historie* og *Andelsmejeriernes betydning* (ligeledes med lysbilleder).¹⁵²

FORSKNINGSSAMARBEJDE

Højskolens enkelte fag stod i naturlig forbindelse med fagmiljøer både inden og uden for landets grænser. Også når de undtagelsesvis fungerede som eksil for forskere, der var blevet forsmået ved universitetet. Det gjaldt eksempelvis den fremragende zoolog J.E.V. Boas, der var blevet fanget i det sene 1800-tals nådesløse skyttegravskrig blandt danske naturhistorikere, og som derfor valgte at blive på Landbohøjskolen, også efter at freden atter havde sænket sig.¹⁵³

Forholdet til universitetet prægedes imidlertid i nogen grad af højskolens forpligtelse til at frembringe og formidle praktisk anvendelig viden. For den form for realvidenskab bød mange universitetsforskere imod. Veterinærskolen havde man nedsættende kaldt for "Dyrlægeanstalten", og man betragtede den på linje med Polyteknisk Læreanstalt – ikke helt uden sandhed – som en "*højere form for håndværkeruddannelse*".¹⁵⁴ Ikke desto mindre udgjorde de tre institutioners lærerforsamlinger i mange henseender et sammenhængende akademisk miljø, og der fandt – måske især mellem grupper af praktikere – en ganske rig udveksling af personer og viden sted. I en hel del tilfælde havde deltidsansatte docenter således samtidig ansættelse ved to af institutionerne. Det gjaldt eksempelvis zoologen Jørgen Schiødte, som efter i mange år at have været hjælpelærer på Veterinærskolen i 1863 blev docent ved både Universitetet og Landbohøjskolen.

Landbohøjskolens lærere synes også lige fra begyndelsen at have gjort sig gældende i internationalt videnskabeligt samarbejde. Selv om broderparten af deres skriftlige arbejder rettede sig mod jordbrugets hjemlige praktikere, publicerede mange af dem samtidig flittigt i udenlandske fagtidsskrifter. Ved det 11. Skandinaviske Naturforsker møde, som blev

Zoologisk Samling, som den tog sig ud i 1950'erne. Som genstandssamling havde den stor pædagogisk værdi, idet de studerende her kunne iagttage præparater af virkelige dyr og organer i stedet for blot at betragte billeder i en bog. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

afholdt i København i 1873, var 18 ud af 303 danske deltagere således tilknyttet højskolen. Og fredag den 4. juli tog mødets deltagere fra universitetets lokaler i indre by på ekskursion til Københavns Sygehjem og Landbohøjskolen,

Forsøg med rodfrugter på forsøgsmarken med Den Gule Lade (landbrugsbygningen), dens volierer, Forsøgslaboratoriet samt krydset Bülow'svej - Rolighedsvej/Rosenørns Allé i baggrunden. Indtil 1931 hed Rosenørns Allé Vinkelvej. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

hvor man besøgte "*zoologisk Museum, Komparativ-anatomisk Museum, kemisk Laboratorium, Kulturhave m.m.*".¹⁵⁵

FORSØGSVÆSENET

Også når videnskabelige forsamlinger mødtes i udlandet, synes højskolens forskere ofte at have været at finde blandt deltagerne. Ved verdensudstillingen i Antwerpen i 1885 var docent Carl Hansen ligefrem honorær vicepræsident for havebrugsudstillingen.¹⁵⁶ Det blev dog især med indenlandske forskningsinstitutioner, der som højskolen selv var orienteret mod praksis, at de stærkeste samarbejdsrelationer med tiden blev opbygget. Det gjaldt først og fremmest den vidtstrakte og mangeartede forsøgsvirksomhed, der ud fra mange ophav i det sene 1800-tal flettedes sammen til bestemt form ental: *Forsøgsvæsenet*.

Væsenet, der dækkede over de officielle navne *Statens Planteavlsforsøg* og *Statens Husdyrbrugsforsøg* (samt fra 1914 *Statens Jordbrugs-*

tekniske Forsøg), udsprang af nogle særskilte forsøgsafdelinger, som professorerne Fjord og Fenger i 1883 oprettede i forlængelse af blandt andet de foregående årtiers arbejde i forsøgsmarken.¹⁵⁷ Først kom de landøkonomiske (herunder mejeri- og fodringsforsøg) og kemiske forsøg, og i 1888 kom bakteriologiske og dyrefysiologiske til. Gennem de følgende halvtreds år henhørte disse forsøgsafdelinger under højskolen, men de havde eget budget og egen ledelse, som undertiden kom på kant med direktøren. Det var til gengæld meget almindeligt, at højskolens professorer samtidig virkede som afdelingsledere ved forsøgsvæsenet.

Ved siden af højskolens forsøgsvirksomhed opstod i 1880'erne rundtom i landet en lang række lokale forsøg, der i mange tilfælde blev understøttet af Landhusholdningsselskabet, og af hvilke nogle fra 1884 kom på finansloven. Samtidig fandtes der forskellige selvstændige forsøgsvirksomheder; eksempelvis havde *Foreningen til Kulturplanternes Forbedring* sin egen forsøgsstation i Kongens Lyngby, og det i 1866 stiftede *Danske Hedeselskab* drev i Jylland en lang række hede- og moseforsøg. Som tiden gik, kunne den megen forsøgsvirksomhed give et noget kaotisk præg, og der blev gjort flere forsøg på at skabe fælles organisatoriske rammer og bedre koordinering. Theodor Westermann tog initiativ til dannelsen af det fælles Statens Planteavlsudvalg, der holdt sit første møde i 1896, og han var da netop også i en position, der var gunstig for at samordne de mange initiativer. Ikke alene var han professor i landbrugsøkonomi ved Landbohøjskolen, han sad tillige i Landhusholdningsselskabets bestyrelse og i Hedeselskabets Moseudvalg. Ved århundredskiftet tog landboforeninger landet over del i 305 forskellige planteavlsforsøg; fjorten år senere var antallet steget til ikke færre end 2.351.¹⁵⁸

Inden opfindelsen af motoriserede plæneklippere blev græsplæner normalt slået med le og senere med håndskubber. Det indebar derfor en betydelig rationalisering, da plænemester H. Eilertsen i 1937 fik rådighed over en motorplæneklipper af mærket Atco. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

En sidste forsøgsvirksomhed med stærke relationer til Landbohøjskolen var *Statens Forstlige Forsøgsvæsen*, der blev grundlagt i 1901.¹⁵⁹ Der var fra begyndelsen et udbredt personsammenfald mellem forsøgsvæsenet og Landbohøjskolens skovbrugsafdeling, og selv om den kommission, som udarbejdede forslag om dets oprettelse, havde anbefalet, at forsøgslederen burde være "*en mand, der kan anvende hele sit arbejde på forsøgsvæsenet*", varetog Adolf Oppermann længe dette hverv ved siden af sin stilling som skovbrugsprofessor. Først i 1917 forlod han højskolen for helt at hellige sig forsøgsvæsenet, som ved samme lejlighed fik eget domicil i nyopførte bygninger ved Springforbi. Hidtil havde man måttet tage til takke med lejemål på forskellige adresser rundt om i København.

De statslige forsøgsvæsener var alle nære samarbejdspartnere for Landbohøjskolens forskere, og de udgjorde tillige en ganske væsentlig afsætningsmulighed for dens kandidater. Så da det efterhånden blev klart, at ikke alle nyuddannede forstkandidater kunne se frem til en slutstilling som skovrider, søgte så mange nyuddannede i perioder ind i Det Forstlige Forsøgsvæsen, at det blandt skovbrugere fik øgenavnet "*Det Forstlige Forsørgelsesvæsen*".

GENERAL THOMSEN: LEDELSE OG ORGANISATIONSSTRUKTUR INDIL 1930'ERNE

HØJSKOLENS STYRELSE

Christian Albert Frederik Thomsen var navnet, general Thomsen. Fremtrædende Højrepolitiker, tidligere krigsminister og ophavsmanden til Københavns Befæstning. Og nu, dvs. i slutningen af september 1884, direktør for Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole efter Carl Emil Fengers død. En hel del både københavnske socialliberale og Venstretro landmænd undrede sig. Hvad var dog meningen?

Medicineren Carl Emil Fenger havde været højskolens første direktør, ansat allerede kort efter stiftelseslovens vedtagelse i 1856. Han havde været fratrådt i 1860 for at beklæde en række politiske poster, men fra 1872 var han atter tilbage i direktørstolen indtil sin død. I hans fraværperioder havde først forhenværende departementschef Carl Dahl og siden folketingsmand og godsejer Ernst Emil Rosenørn været direktører. Og nu altså generalen. Han blev på posten i tolv år, hvorefter han vendte tilbage til politik og embedet som krigsminister i regeringen Reedtz-Thott.

Loven fra 1856 om Landbohøjskolens grundlæggelse bestemte, at *"lærestaltens anliggender bestyres af en direktør som udhævnnes af kongen. Han er forretningsfører, regnskabsfører, har kontrollen med undervisningen og fører tilsyn med benyttelsen og bestyrelsen af undervisningsapparatet og alt, hvad der tilhører anstalten"*.¹⁶⁰ Videre fastslog den, at

"undervisningsrådet består af direktøren og alle anstaltens lærere og docenter. Det har at gøre forslag til og afgive betænkning i alle sager ved rørende studieplanen og eksamina". Det var endvidere fastsat præcis, hvor mange ansatte højskolen skulle have, dens virksomhed finansieredes over finansloven, og ved hjælp af tilbagevendende lønningslove blev det bestemt, hvor meget de forskellige kategorier af ansatte skulle have i løn.

I modsætning til universitetet, hvis politiske styring alene hvilede på finanslovsbevillinger og generel lovgivning vedrørende eksempelvis

General Christian Albert Frederik Thomsen (1827-96) var Landbohøjskolens direktør i årene 1884-94 og fik som sådan stor betydning for skolens udvidelse af såvel stab som bygningsmasse. Her er han fotograferet ca. 1886.

¹⁶⁰Det Kongelige Bibliotek

Veterinæren A.W. Mørkeberg (1863-1933) var fra 1928 til sin død Landbohøjskolens første direktør med akademisk snarere end politisk og ledelsesmæssig baggrund. Han var kendt som en fremragende kirurg, der takket være gode pædagogiske evner ovenikøbet formåede at lære kunsten videre til de studerende. Han ses her med stok midt i billedet, flankeret af blandt andre den konservative politiker Ole Bjørn Kraft (umiddelbart bag ham til venstre) og (yderst til højre) den socialdemokratiske landbrugsminister, Kristen Bording. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

embedsmænds forhold, var Landbohøjskolen altså reguleret ved en særlig lov. Og inden for dennes rammer definerede kongelige anordninger, bekendtgørelser, regulativer og undervisnings- og eksamensplaner de nærmere spilleregler. Efter stiftelsesloven fra 1856 fulgte loven om udvidelsen med yderligere to fag i 1863; så en lov seks år senere, der dels også henlagde selve forsteksamen til højskolen, dels indførte eksterne tilsynsmænd; dernæst en lov om udvidelse af staben i 1892 og endelig en lov i 1903, der blandt andet gjorde alle faste lærere til professorer.¹⁶¹

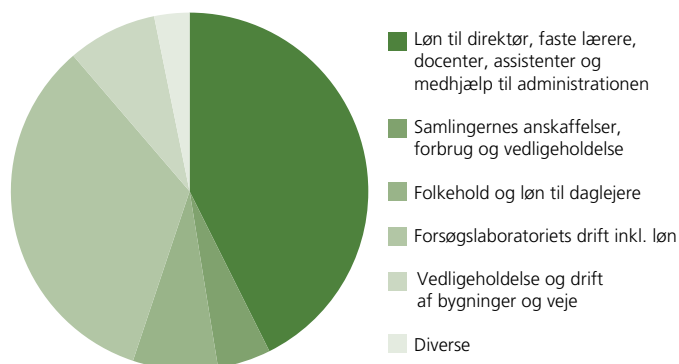
Landbohøjskolen opstod i en tid, da den offentlige forvaltning var ved at finde sin form efter enevældens sammenbrud, og da det bureaukratiske ideal ifølge den tyske sociolog Max Weber kendetegnedes ved "*præcision, vedholdenhed, disciplin, stramhed og pålidelighed*".¹⁶² Et regelstyret system, der ved sine

entydige og synlige hierarkier og kommandogange indgydede tryghed og orden, byggede på den enkeltes rationalitet, selvregulering og autoritetstro og passede perfekt til en general som Thomsen, men som samtidig ifølge Weber rummede konturerne af et "rationalitetens jernbur", som truede med at undertrykke al ånd og handlefrihed.

Nu var det ikke, fordi der på Landbohøjskolen fandtes noget særligt omfattende bureaukrati i de første mange årtier. Længe bestod dens administration udelukkende af blot en enkelt fuldmægtig, den tidligere regnskabsassistent ved Veterinærskolen, Carl Frederik Jochumsen. Først i 1885 blev han suppleret med en revisor, en kontorist og en skriver, og i forbindelse med en betydelig udbygning af højskolen efter 1892, som direktør Thomsen med lige dele

Oversigt over Landbohøj- skolens direktører/rektorer

Direktører
Carl Emil Fenger 1856-60, 1872-84
Carl Bodilius August Dahl 1860-62
Ernst Emil Rosenørn 1862-72
Henrik Carl Bang Bendz 1869-70, 1872
Christian Albert Frederik Thomsen 1884-94
Frederik Friis 1894, 1896-1916
Heinrich Oscar Günther Ellinger 1916-28
Adam Wilhelm Mørkeberg 1928-33
Carl Herman Hansen 1933-39
Niels Bjørnum 1939-46
Niels Thorkil-Jensen 1946-58
Rektorer
Niels Thorkil-Jensen 1958-61
Aksel Møllers 1961-66
Hans Cornelius Aslyng 1966-81
Folke Rasmussen 1981-87
Bent Schmidt-Nielsen 1987-2003
Per Holten-Andersen 2003-7

Fordeling af Landbohøjskolens udgifter 1899/1900 på hovedposter. Efter Beretning 1899/00.

politisk tæft og feltherreblik havde fået vedtaget af Rigsdagen, kom yderligere en kasserer og en bogholder til. Generalen endte – blandt andet af denne grund – med at blive en meget afholdt direktør.

Men blot fordi der trods alt var begrænsede mængder af ind- og udgående post, betød det ikke, at der ikke blev stillet de samme høje krav til højskolens bureaukrati som til en hver anden statslig myndighed. Og overblik over organisationens gøremål var en vigtig ingrediens i rationel styring. Så ud over de tykke protokoller, der blev ført over studerende, patienter, korrespondancer, økonomi osv., rådede administrationen også over en særlig Meldingsbog, hvori stort og småt blev optegnet.¹⁶³ For den 18. februar 1886 blev således meldt: *”Opslag: Docent Feilberg kan på grund af eksamen ved Polyteknisk Lærestanstalt ikke læse d. 19. dennes. Hassel & Teudts folk opsat brandstiger og skabe. Kassebeholdning 335 kr. 18 øre”*. To dage senere: *”2 kulkasser trænger til reparation. 1 læs sand hentes. Regnskabet*

for 1884/85 indbindes. Kassebeholdning 326 kr. 13 øre”. Og således malede tidens kværn dag ud og dag ind.

Undervisningsrådet bestod som nævnt af alle fastansatte lærere med direktøren som født formand. Det fik sin første forretningsorden i 1863, hvorefter et af rådets medlemmer optrådte som den faste, honorarlønnede sekretær, der sammen med direktøren varetog løbende forretninger mellem og som forberedelse til møderne, som normalt blev afholdt den første mandag i hver måned.¹⁶⁴ Rådet bestyrede højskolens stipendiefond, gjorde indstilling til ministeriet om betaling for undervisningen og havde ansvaret for undervisningen. I løbet af de første års virksomhed oprettedes under det en række stående udvalg til at tage sig af de mere administrationstunge opgaver: *Stipendiekomiteen, Komiteen angående fritagelser og begunstigelser* og *Revisionskomiteen*. Sidstnævnte førte tilsyn med de såkaldte efori-regnskaber. Som udgangspunkt var højskolen nemlig ikke inddelt i organisatoriske

En del af højskolens samling af hestesko og andre beslag, som den tog sig ud i 1950'erne, hvor den havde hjemme på øverste etage i bygningen for Patologisk Anatomi.
© Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

enheder såsom afdelinger eller institutter, for den bestod af lærere, der hver især repræsenterede et fag, og som i samspil tilbød de fem uddannelser. Det var personerne, som udgjorde skolen, ikke en bestemt institutionel struktur. Men der var jo også andet end mennesker. For eksempel repræsenterede laboratorier og genstandssamlinger betydelige værdier, og til at svare for dem udnævntes de faste lærere som ansvarshavende *eforer*, en græsk betegnelse for opsynsmænd.

Ved slutningen af 1880'erne var disse samlinger og deres anskaffelser og drift delt op på eforierne: Biblioteket, Det anatomiske, zoologiske og patologisk-anatomiske Museum samt Anatomien, Produktsamlingen og Forsøgsmarken, Samlingen af Agerbrugsredskaber og Samlingen til den almindelige Landbrugslære, Den mineralogiske Samling, Samlingen af Mejeriredskaber, Den fysiske Samling, Laboratoriet og de kemiske Samlinger, Samlingen vedrørende Husdyrbruget, Det botaniske Museum,

De plantepatologiske Samlinger, De botaniske Haver og Samlingen af Landmålingsinstrumenter. Højskolen rummede altså af hensyn til både pædagogiske demonstrationer og videnskabelig forsøgsvirksomhed ganske mange genstande.

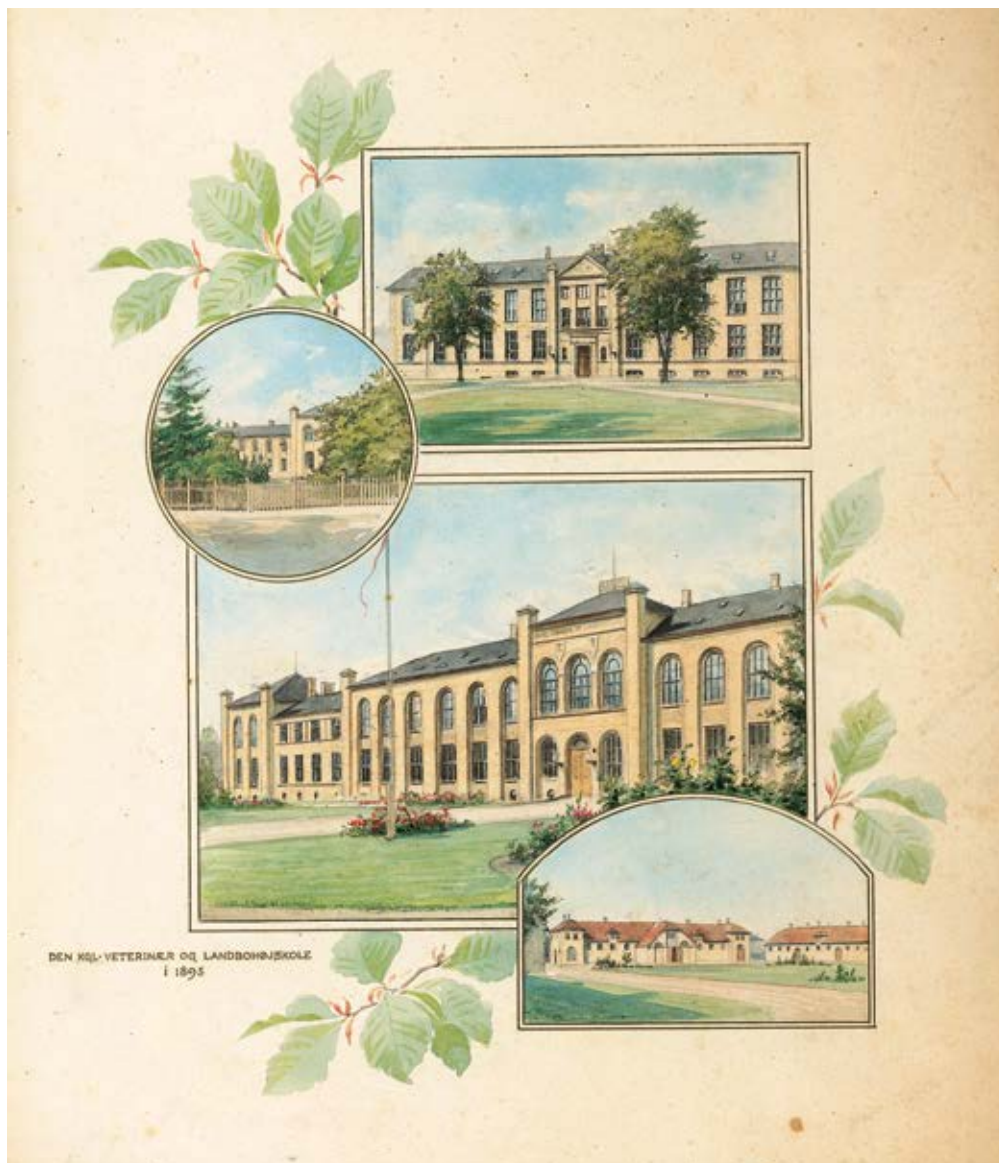
PÅ FINANSLOVEN

Både købet af grunden på Frederiksberg og opførelsen af de nye bygninger blev finansieret ved salg af Veterinærskolens arealer på Christianshavn og Amager, ved Sorø Akademis overskud og af statskassen. De i loven budgetterede anlægsudgifter på 170.000 rigsdaler blev dog overskredet med ca. en tredjedel, og også købet af grunden blev dyrere end forudsat. Til gengæld opretholdt staten indtil 1883 Sorø Akademis medfinansiering også af højskolens drift, hvilket blev begrundet med, at nogle af de funktioner som landbrugsakademi, der oprindelig var tiltænkt Sorø, jo nu blev virkeliggjort på Frederiksberg. Endelig fik den del i provenuet fra den københavnske hundeskatt, som var pålagt alle hundeejere.¹⁶⁵ Det skete antagelig på grund af dens udøvelse af veterinærpolitimyndighed.

Der var ingen anden snæver sammenhæng mellem de årlige bevillinger (som indbefattede akademiets andel) og højskolens virksomhed, end at de første skabte den naturlige ramme for den sidste. Lærestalten skulle med andre ord udføre sine lovfæstede funktioner på det økonomiske grundlag, der blev stillet til rådighed, og som afspejledes i lovens bestemmelser om bemanningen. En aktivitetsudvidelse som for eksempel indførelsen af de omtalte efteruddannelseskurser for beslagsmede udløste ikke automatisk en højere bevilling.

Højskolen sorterede gennem de første 40 år under Indenrigsministeriet, hvorefter den ved Landbrugsministeriets oprettelse i 1896 blev henlagt til dette.

Da Thomsen fratrådte som direktør i 1894, modtog han fra Landbohøjskolens ansatte en smukt håndtegnet taksigelse, som viste nogle af de mest fremtrædende bygninger før og efter de nyopførelser, der fandt sted ikke mindst takket være hans indsats. Her ses et udvalg af nye bygninger. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

I praksis havde ministerierne dog først og fremmest indflydelse på det daglige virke gennem personaleforvaltning, lønningslovgivning og de årlige finanslove. Og de sidstnævnte afspejlede selvsagt mange andre interesser, end lige netop den højere landbrugsundervisning.

Med vedtagelsen af *Lov om Tillæg til og Forandringer i de om den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole gældende Lovbestemmelser* i 1892 blev højskolens finansiering imidlertid lagt

i lidt fastere rammer end hidtil, idet loven satte beløbsrammer på de honorarer til docenter og hjælpelærere, der end ikke var nævnt i den oprindelige lov. Tilsvarende gav loven løfte om årlige, normsatte finanslovsbevillinger til administration og bibliotek. Og selv om loven ikke i sig selv indebar nogen garanti mod fremtidige besparelser, så viste undervisningens produktivitet sig generelt så høj, at Landbohøjskolen ved for eksempel den Sparekommission, der blev nedsat af ministeriet Zahle i 1910, så at

sige "lå i læ" af Universitetet, der havde væsentligt større problemer med de studerendes gennemførelse.¹⁶⁶

Efter en del kritik af de nyuddannede kandidaters faglige niveau, etablerede ministeriet i 1869 et korps af seks ulønnede tilsynsmænd, der skulle rådgive undervisningsrådet i forbindelse med studieplansændringer.¹⁶⁷ I praksis tog de sig dog især af undervisningsrelaterede budgetspørgsmål, og de medvirkede i en positiv rolle, da direktør Thomsen bearbejdede ministeriet med henblik på en udvidelse af bygningsmasse og aktivitetsniveau såvel som medarbejderstab. Loven af 1892 var et resultat af dette fælles arbejde.

Gennem 1800-tallet skete der en nominal stigning i statens årlige bevillinger til Landbohøjskolen, som betydeligt oversteg inflationen. Omkring 1860 var finanslovsbevillingen således på knapt 30.000 kroner, mens den ved århundredskiftet var steget til 325.000 (svarende til henholdsvis knapt 2 og 21 millioner inflationskorrigerede nutidskroner). Samtidig skal det bemærkes, at højskolen også ved sin virksomhed skabte en del indtægter fra blandt andet behandling og salg af produkter.

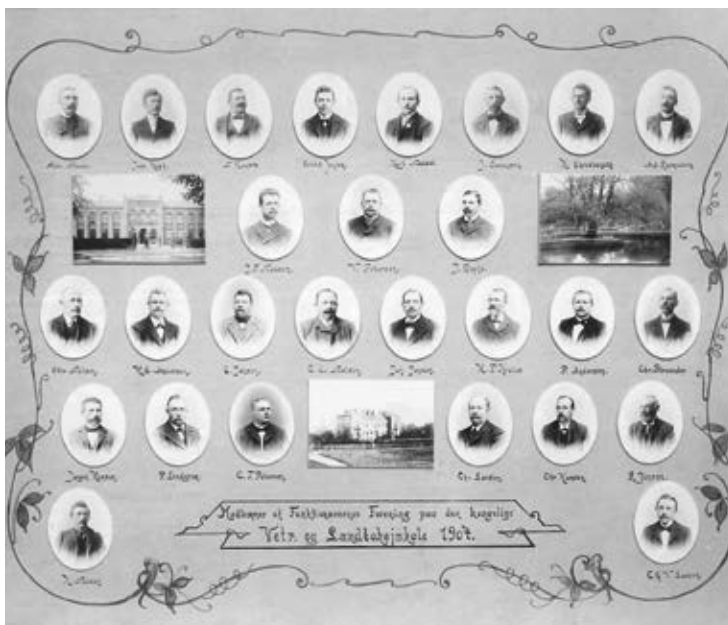
"UDEN I MINDSTE MÅDE AT STØDE AN"

Den 18. september 1896 lagde Landbohøjskolen lokaler til det møde, hvor *Foreningen af danske Landbrugskandidater* blev stiftet.¹⁶⁸ Det blev den nye forenings formulerede formål, "at fremme kollegialt forhold mellem danske landbrugskandidater, at hævde den videnskabelige uddannelses betydning for landbrugets økonomi samt i det hele at varetage landbrugskandidaternes interesser". Foreningen, der senere skulle udvikle sig til en egentlig fagforening, var det endnu ikke. Den var faglig, snarere end fagpolitisk.

Det gjaldt også, da en flok skovbrugskandidater i april 1897 mødtes på den nærliggende *Café Sans Souci* for at stifte *Forstlig Diskussionsforening*. De havde til hensigt at skærpe medlemmernes faglige profil gennem opøvelse af deres verbale færdigheder. I forhold til både skovarbejdere og skovejere kunne det være påkrævet at have argumentatorisk gennemslagskraft, og i fagets interne diskussioner om så vigtige emner som hugststyrke og træartsvalg var det ikke mindre.

Det kom derfor bag på ældre medlemmer af standen, da et flertal i 1918 efter mange års vellykkede sociale arrangementer på Søpavillonen besluttede at omdanne diskussionsforeningen til en fagpolitisk forening: *Danske Forstkandidaters Forening*, som skulle varetage medlemmernes interesser på arbejdsmarkedet, herunder kæmpe for bedre lønforhold. Akkurat ligesom landbrugskandidaterne vedtog det på deres forenings generalforsamling i 1935, da den økonomiske krise virkelig kunne mærkes. Skovbrugsprofessor Johannes Helms, der havde været blandt foreningens oprindelige initiativtagere, kommenterede resigneret udviklingen med, at "*en sådan forening kan jo udmærket godt arbejde uden i mindste måde at støde an*".¹⁶⁹

Danmark oplevede gennem de sidste årtier af 1800-tallet en voldsom befolkningstilvækst, der gik hånd i hånd med urbanisering og industrialisering. En stor del af den voksende befolkning ernærede sig som lønarbejdere, og arbejdernes interesse i at forsvare liv, ære og velfærd kolliderede ikke sjældent med arbejdsgivernes ønske om så store profitter som muligt. Det kom derfor ikke sjældent til arbejdsconflikter, fagpolitiske organisationer blev opbygget for både arbejdsgivere og arbejdstagere, og efter en langstrakt storkonflikt hen over sommeren 1899 indgik de to hovedorganisationer det

Det var ikke kun de årlige kandidater fra højskolens forskellige uddannelser, der tidligt blev forevigt på store fotografier. Da en funktionærforening var stiftet i 1904, faldt det dens medlemmer helt naturligt at lade sig fremstille på samme vis. *Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

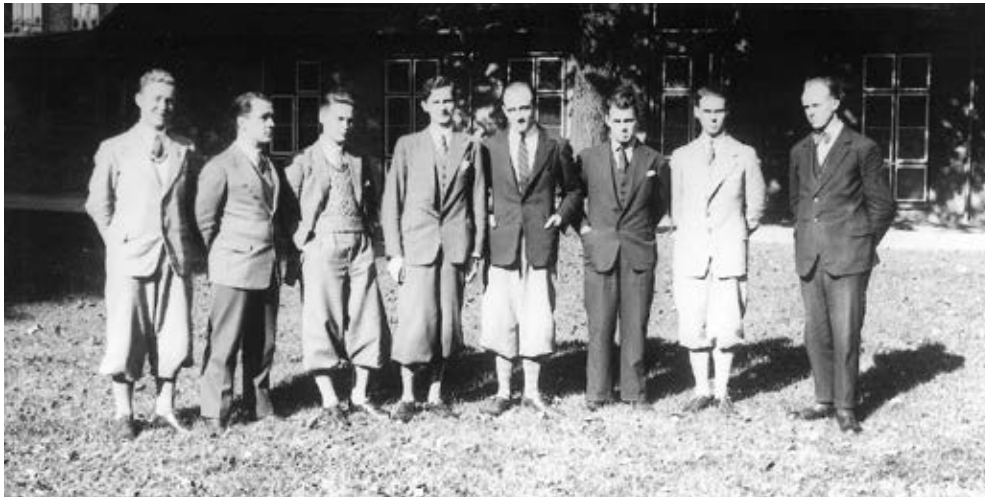
såkaldte Septemberforlig, som lagde grunden til det 20. århundredes fagretlige system. Forliget gjaldt det private arbejdsmarked, og offentligt ansatte var generelt underlagt noget andre arbejdsforhold. De ansatte i overordnede stillinger, herunder akademikere, var typisk ansat som embedsmænd, mens underordnede bar betegnelsen "bestillingsmænd". Begge gruppers løn- og arbejdsforhold var reguleret ved lov, og når man havde opnået fastansættelse, var der normalt tale om en livsstilling med pension. Underordnede offentligt ansatte funktionærer som eksempelvis Landbohøjskolens staldkarle og laboratorieopvaskere kunne ikke desto mindre opleve både hårdt arbejdsmiljø og økonomisk fattigdom, og der gik derfor ikke længe, før de begyndte at tage ved lære af det private arbejdsmarked.¹⁷⁰

Jørgen Hansen arbejdede som kusk for Ambulatorisk Klinik, da han i 1898 første gang tog spørgsmålet om funktionærernes pensionsforhold op med højskolens ledelse. Men det havde han ikke stort held med. I stedet begyndte han derfor at arrangere sociale sammenkomster og udflugter for de ansatte, og i februar 1902 fik han så lov til at indkalde til et aftenmøde

i Anatomibygningens kælder. Her stiftedes *Foreningen af Tjenestemænd ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole m.m.* "Med mere" var Forsøgslaboratoriet. Der blev klaget til Bernhard Bang over, at Jørgen Hansen havde stiftet en socialistisk forening på Landbohøjskolens grund, men Hansen beroligede Bang ved at love, at det var forbudt at diskutere politik ved foreningens møder. Foreningen opnåede formel forhandlingsret for sine medlemmer i 1908.

Noget tungere lå det med akademikerne. De kunne jo i bedste fald se frem til selv at ende som ledere og arbejdsgivere, og så længe den drøm blev holdt i live, var tilbøjeligheden til at melde sig under de fagpolitiske faner næppe stærk. Men efter århundredskiftet blev der efterhånden uddannet så mange kandidater fra universitetet og de højere læreanstalter, at det stod klart for enhver, at mange sandsynligvis ville ende karrieren som akademiske daglejere eller (i bedste fald) lavere rangerende embedsmænd. Periodisk arbejdsløshed, lav løn og usikre ansættelsesforhold blev et udbredt vilkår, og en fagpolitisk bevidsthed blev langsomt vakt.

I 1918, samme år som *Danske Forstkandidaters Forening*, stiftedes *Dansk Magisterforening*, der snart organiserede en del af Landbohøjskolens lærere.¹⁷¹ Den radikale finansminister Edvard Brandes, der selv var magister i østerlandsk filosofi, kommenterede i Rigsdagen udviklingen: "*Jeg har sagt om professorerne ved universitetet, at de havde valget mellem Athene og Mammon [...] gennem det valg, de har gjort, gennem deres arbejde helliger de sig til Athene, ikke til Mammon*".¹⁷² Men det skulle vise sig nødvendigt for mange, at tjene flere herrer. For mange af tidens akademikere skulle der to jobs til at brødføde en familie.

DSR's bestyrelse i studieåret 1931-32. Alle er mænd, og de fleste i moderigtige plusfours.
 ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

I selvsamme år stiftedes endelig *Centralforeningen af Lærere ved Universitetet, Den Polytekniske Læreanstalt, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole og den Farmaceutiske Læreanstalt*.¹⁷³ Og i dens første bestyrelse blev højskolen repræsenteret af Carl Hansen og Boas, med sidstnævnte som næstformand. Foreningens formål var meget simpelt, at "*varetage og fremme de ved de ovennævnte institutioner ansatte læreres fælles interesser*".

Af let forståelige grunde gjorde udsigterne til det fremtidige arbejdsmarked også sin virkning blandt mange studerende og elever. I 1911 stiftede en gruppe studerende ved Universitetet *Studenterrådet*, der i modsætning til de to gamle studenterorganisationer, *Studenteforeningen* og *Studentersamfundet*, sigtede imod at varetage de studerendes fagpolitiske interesser.¹⁷⁴ Og seks år senere stiftede repræsentanter for eleverne på alle Landbohøjskolens fem studieretninger *De Studerendes Råd* (DSR).

Få år efter stiftelsen stillede DSR direktøren og undervisningsrådet et radikalt forslag om, at

der skulle indrettes et dametoilet i den toiletbygning, der i forvejen fandtes i forbindelse med maskinhuset. Men der var ikke kun tale om en forening, der på blandt andet denne måde repræsenterede eleverne i forhold til ledelsen. Rådet gik også aktivt ind i arbejdet for i praksis at lette elevernes hverdag. I 1921, samme år som rådet blev officielt anerkendt som repræsentant for de studerende, oprettede det således i frokoststuen både et oplysningskontor for nye studerende og en boliganvisning. Og året efter arrangerede det for første gang gymnastikundervisning for medlemmerne.

I 1924 begyndte dets eget kontor at sælge de efterspurgte forelæsningsnoter, som i mange tilfælde var de eneste tilgængelige alternativer til egentlige lærebøger. Hertil kom endvidere trykte samlinger af gamle eksamensopgaver, der kunne give indsigt i eksaminators krøllede hjerne og danne grundlag for værdifulde prognoser. Ti år senere var denne forretning blevet så omfattende, at DSR ligefrem måtte danne en egentlig Indkøbs- og salgsforening med næringsbrev og egen forretningsfører.¹⁷⁵

PARIS 1900: UDBYGNING OG MODERNISERING OMKRING ÅRHUNDREDSKIFTET

VERDEN PÅ UDS STILLING

Gule bygninger med røde eller sorte tage. Grønne plæner med træer. Det hele bygget i træ. Sådan præsenterede Landbohøjskolen sig for den store verden, da den i 1900 tog del i dansk landbrugs bidrag til den store verdensudstilling i Paris.¹⁷⁶ Den udstilling, hvor alverdens lande fremviste deres ypperste, og hvor forkærligheden for særlige nationale kulturtræk (der godt nok prægedes af en ejendommelig biedermeiersk ensartethed) stødte hårdt sammen med en indædt bestræbelse for at være moderne. Den danske pavillon var tegnet af arkitekten Valdemar Koch og udtrykte en dybtfølt men temmelig ahistorisk nationalromantik. Udenfor kunne man til gengæld for første gang opleve noget så exceptionelt som et rullende fortov.

Modellen, der ved verdensudstillingen i Paris i 1900 præsenterede Landbohøjskolen gamle og nye bygninger for et internationalt publikum.

© Veterinærhistorisk Museum

Der havde gennem et halvt århundrede med ujævne mellemrum været afholdt verdensudstillinger, og sammen med talrige nationale industriudstillinger havde de vist verden, hvor fremskredne de enkelte landes udvikling var.¹⁷⁷ Teknologiske fornyelser af enhver art var normalt dominerende, men netop ved internationale møder var det samtidig arrangørerne magtpåliggende at vise landenes særtræk. Og intet kendetegnede vel Danmark bedre end jordbrugserhvervenes fremgang og produktivitet. Ved siden af industri, håndværk og skønne kunster havde landbruget derfor langsomt indtaget en større del af scenen på de danske udstillingsbidrag.

Ved den foregående verdensudstilling i Chicago 1893 havde erhvervet godt nok været stort set fraværende, og det ikke kun, fordi der var langt til Amerika, og transporten af udstillingsgenstande ville have været bekostelig. Snarere spillede det en rolle, at amerikanerne kunne tænkes at ville lure danske landmænd nogle kunster af – ikke mindst inden for mejeribrug. Selv en forholdsvis harmløs model af en centrifuge fra Landbohøjskolen samling måtte derfor blive hjemme.

I 1900 skulle det imidlertid blive anderledes, og danske landbrugsredskaber og produkter var spredt over mange dele af det store udstillingsområde. Journalisten og forfatteren Johannes V. Jensen var imidlertid ikke begejstret, da han besøgte Paris. Om indretningen af "Danmarks

grimme hus" skrev han, at *"således udstiller et land, der ingen nutid har og som ikke formår at spejle sig sandt i sin fortid"*.¹⁷⁸ Og her, midt imellem modeller af danske husdyr, hakkelsesmaskiner, fiskekonserves, frugtvin, svingplove og sæbe, fandt man så med løbenummer 24755 Landbohøjskolen *en miniature*.¹⁷⁹ Den var omgivet af oplysende tavler med blandt andet *"oversigt over den kgl. Veterinær- og landbohøjskoles undervisning, antal elever m.m."*.¹⁸⁰

Højskolen var kommet på museum. Ikke som historisk relikv, men som udtryk for dansk landbrugs styrke og fremdrift, som yderligere blev lagt frem for den internationale offentlighed i et digert dansk-fransk parallelsproget bogværk med mange af højskolens lærere som bidragsydere.¹⁸¹ Jordbrugets uddannelser var en central del af den modernitet, alle stræbte efter. Og så interessante var højskolens udstillingsbidrag, at den opnåede arrangørernes guldmedalje (godt nok sammen med 52 andre danske udstillere og talløse udenlandske).

Den højskole, som gæsterne på verdensudstillingen kunne se, adskilte sig på væsentlige punkter fra det bygningskompleks, der i 1850'erne var opført på Frederiksberg. Hovedbygningen åbnede ikke længere armene ud imod Bülowvej, men var forsynet med en tværgående længe, der skabte en lukket gård. Den lange, lave staldbygning, der lå parallelt med hovedbygningen for den anden ende af de to sidebygninger, var erstattet af en imponerende toetagers bygning. Vest for denne lå et anseligt antal gule længer i en og to etager, en skorsten ragede op, og bag den mod nord lå et par væksthuse. Modellen viste med andre ord en helt anden og meget større Landbohøjskole end den, der havde stået færdig til indflytning i 1858.

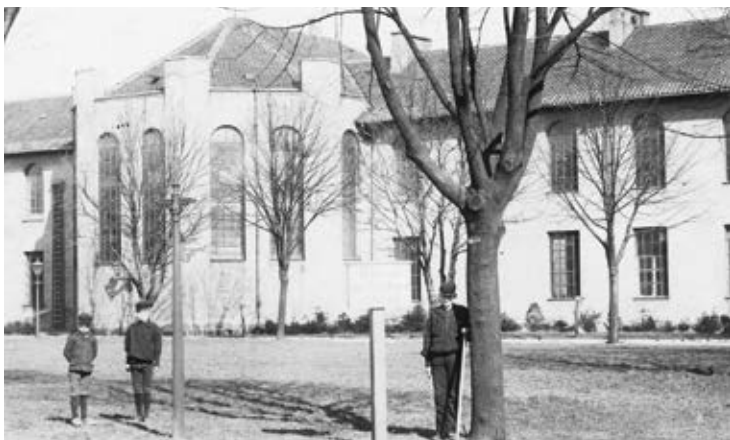

Guldmedaljen, som Landbohøjskolen i 1900 vandt for sine bidrag til verdensudstillingen i Paris. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

LANDBOHØJSKOLEN, HVOR?

General Thomsen gjorde som direktør 1884-94 en stor indsats for at udvide rammerne for Landbohøjskolens virke. Hvad angik bygninger såvel som personale. Efter drøftelser i undervisningsrådet indbragte han i 1886 et samlet forslag til ministeren, som straks efter nedsatte en kommission bestående af politikere, erhvervsrepræsentanter og højskolens tilsynsmænd, der med Thomsen selv som formand skulle udarbejde et egentligt reformforslag. Og et sådant kunne efter en del mødeaktivitet fremlægges den 2. december 1887.¹⁸²

Det indeholdt forslag om en forøgelse af den faste, finanslovsfinansierede lærerstab, om en forhøjelse af professorernes løn til samme niveau som på universitetet, om, at to lærere fik fri bolig på højskolen, om, at stipendiefonden blev forøget gennem et statsligt indskud, om, at bevillingen til Landøkonomisk Forsøgslaboratorium forhøjedes, om fast ansættelse af inspektør og kasserer i administrationen, om en forøgelse af bygningsmassen til undervisning og klinikvirksomhed og om øgede indkøb til inventar og samlinger. Endelig blev det foreslået, at der senere skulle gives en særbevilling til opførelse af forsøgslaboratorier og en direktørbolig.

Festauditoriet under vindfløjen midt på Bindebølls gamle hovedbygning, som efter Gnudtzmanns udvidelse i 1890'erne indgik i et nyt og større bygningskompleks ud imod Bülowsvej, var Landbohøjskolens hjerte. På dette foto fra denne tid ses ridebanen uden for auditoriet omkredset af nogle ganske unge linde- og platantræer, som på de godt hundrede år, der siden er gået i dag er vokset til en anelig størrelse. Et skilt forkynder, at "Al passage over ridebanen forbudt". ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

To studerende i Kemisk Instituts svovlbrinterum omkring 1960. Udstyr og påklædning havde næppe ændret sig meget gennem et par menneskealdre. ©Finn Christensson, Institut for Fødevarevidenskab

Der havde imidlertid ikke på alle punkter været enighed i kommissionen. Den grundtvigske venstremand Klaus Berntsen fremhævede i en mindretalsudtalelse, at der ingen grund var til at gøre højskolen til et professorbestemt universitet, sådan som det øjensynlig var hensigten. Det, som landbruget havde brug for, var praktisk viden, ikke akademikersnak.¹⁸³ Og så fortsatte han med at udbede sig ministerens overvejelser over, hvorvidt *"det vil være hensigtsmæssigt at opføre så mange nye bygninger til de alt i forvejen værende – efter mindretallets skøn – højst slette bygninger, eller om man hellere må skride til bortsalg af Landbohøjskolens værdifulde grunde og på et andet dertil passende sted opføre helt nye og tidssvarende bygninger"*. Berntsen var gårdmandssøn, og den stigende grundværdi af Frederiksbergs gode jord, som var i færd med at blive udstykket og omdannet til by, brændte ham øjensynlig i lommen. Og så var der jo også lige det gamle spørgsmål om, hvorfor en landbohøjskole overhovedet skulle ligge i byen.

Spørgsmålet blev også berørt ved Rigsdagens behandling af det lovforslag, som kommissionsflertallets betænkning stort set uændret var blevet omsat til. Højremanden Emil Bluhme slog

således til lyd for en flytning af Landbohøjskolen til landet, og atter en gang kom det til en længere diskussion om forholdet mellem den og landboskolerne.¹⁸⁴ I det store og hele blev lovforslaget dog godt modtaget, og det var mest småting, der blev bragt frem i debatten. Dele af Folketinget syntes for eksempel ikke, at der var brug for en fast lærer i zoologi, men de blev kraftigt imødegået af landstingsmanden, dyrlæge Niels Christian Caspersen fra Langeland, der fremholdt, at *"zoologien har så stor betydning, ja jeg kan endogså sige ligefrem fundamental, betydning for studiet af for eksempel snyltedyrene i skovbruget og landbruget"*.¹⁸⁵ Forslaget blev til lov den 12. april 1892.

Men dermed var spørgsmålet om en eventuel flytning langt fra uddebatteret. I 1920'erne blev muligheden for en flytning til Jylland atter bragt på bane, men et statsligt udvalg nedsat med det formål at give højskolens landbrugsuddannelse en kritisk gennemgang måtte konstatere, at *"den bevægelse, der er rejst herfor, og som i sit udspring er jysk, blev rejst længe efter, at det var vedtaget (ved 2 love) at ofre 5-6 millioner kroner på udvidelse af højskolen på det sted, hvor den ligger, og man er vidt fremme med byggeriet. Det ville da være meningsløst at*

tænke på flytning og nedsætte en kommission med det formål".¹⁸⁶

THOMSENS PLAN

Allerede inden loven af 1892 var der sket visse udvidelser af Landbohøjskolens bygninger, som modsvarede dens aktiviteter. I 1882-83 havde *Forsøgslaboratoriet* fået egne bygninger nord for Rolighedsvej. I deres hovedbygning fandtes tjenesteboliger, laboratorier og kontorer, mens der i de mindre bygninger, som gradvis kom til, blandt andet fandtes kølerum, stalde og yderligere laboratorier. Samtidig blev der selvsagt løbende foretaget mindre ændringer af højskolens eksisterende bygninger, hvor det forekom nødvendigt. I sommerferien 1884 blev den del af hovedbygningens kemiske laboratorium, hvor der blev fremstillet svovlbrinte, således ekstra afsondret og forsynet med stærk ventilation, fordi *"de stinkende og skadelige luftarter og dampe"* med den megen færdsel af elever ellers blev fordelt over hele bygningen.¹⁸⁷

Thomsen-kommissionen havde i 1887 forudseende ladet arkitekten J.E. Gnudtzmans udarbejde forslag til nye bygninger, der var anbragt blandt betænkningens mange bilag. Forslaget indeholdt en væsentlig udvidelse af hovedbygningen ud imod Bülowsvej, opførelsen af en anatomibygning bag den eksisterende hestestald, en mindre udvidelse af smedjen og bygning af et antal mindre stald- og kontorbygninger. Men helt sådan kom det ikke til at gå.

Hovedbygningen blev godt nok udvidet stort set i overensstemmelse med planen, idet den på tværs af den gamle trefløjede bygning blev udstyret med undervisningslokaler, lærerværelser, mødelokaler og magasiner for undervisningssamlinger. I sydenden fik biblioteket nye, tidssvarende lokaler, der sammen med eksempelvis anskaffelsen af en skrivemaskine gjorde det til en velfungerende, moderne vidensinsti-

Gnudtzmanns hovedbygning fra 1894.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

tution. En besøgende russisk veterinær beskrev i 1927, hvordan der i det nye vidunders læsesal *"findes adskilte studieborde, alle med blækhus og pen. Blækhusene er meget snedigt indrettede. Når de ikke bruges, vipper man dem, og de lukker af sig selv med et lille metallåg. Ved hvert bord er der en elektrisk læselampe. Tidsskrifter er anbragt i små bokse, man orienterer sig meget let, fordi der allevegne findes ordentlige overskrifter"*.¹⁸⁸

Den gamle hestestald blev ved samme lejlighed revet ned og erstattet af en ny, toetagers anatomibygning, idet tre nye staldlænger i stedet blev opført rundt om en ridebane vest for denne. Også de planlagte mindre bygninger, herunder en kontorbygning på det indre hjørne af indkørslen, blev alle realiseret i de følgende år. Højskolen kunne med stolthed vise sig frem i sin nye figur på verdensudstillingen i 1900. Ikke alene blev der med byggeriet bedre plads til de funktioner, der var højskolens egentlige: undervisning, forsøg og behandling. Bygningsmassen blev ved samme lejlighed moderniseret, så den i visse henseender fik et mere bymæssigt udtryk end de gamle bygningers landlig-

Målebordsblad fra 1899, som viser jernbanens ret betydelige arealerhvervelser fra Landbohøjskolen. ©Geodatastyrelsen

hed. For eksempel blev der som erstatning for de gamle kaminer indlagt centralvarme knyttet til en central brændeovn med en høj dampskorstøben, der ikke stod tilbage fra de omliggende industrivirksomheders. En dertil ansat fyrbøder passede indfyringen. Og få år efter verdensudstillingen blev det oprindelige gaslys erstattet af elektrisk lys.

I forbindelse med udvidelserne blev godt 4 hektar, som ved etableringen af forbindelsesbanen mellem Den Nordsjællandske Jernbane og Den Vestsjællandske Jernbane var blevet afskåret fra resten af Landbohøjskolen grund, solgt fra. Her opførtes kort efter beboelseskarrere og Sankt Thomas Kirke (syd for Ladegårdsåen) samt Provinsarkivet (nord for åen). Områdets nye veje fik navnet efter to af højskolens koryfæer: Dr. Abildgaards Allé (Veterinærskolens grundlægger) og N.J. Fjords Allé (Forsøgslaboratoriets grundlægger). Den tredje (L.I. Brandes Allé) efter en af initiativtagerne til Københavns Sygehus.

Frem mod århundredskiftet blev højskolens oprindelige areal således omtrent halveret til kun 17 hektar. Men jernbanen, den industrialiserede transports fremmeste eksponent, gjorde samtidig indhug i andre af højskolens arealer.

Både ved opførelsen af de oprindelige bygninger og i forbindelse med 1890'ernes nybyggeri udarbejdede arkitekterne planer for en del af Landbohøjskolens møblement. Her ses professor i plantefysiologi Frederik Anton Weis (1871-1933) siddende i et af møblerne fra udbygningen: en praktisk forening af reol og sofa passende for en lærd mand. Weis fortsatte blandt meget andet P.E. Müllers jordbundskemiske undersøgelser af stor betydning for hedekovbruget. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Forstbotanisk Have i Charlottenlund, som rummede højskolens arboret med hundreder af hjemmehørende og eksotiske vedplantearter, måtte således i 1896 afstå noget så vitalt som læbæltet imod vest til udvidelse af Klampenborgbanen.¹⁸⁹

UDVIDELSER EFTER ÅRHUNDREDSKIFTET

En række nye bygninger blev føjet til 'Paris-modellens' virkelige forbillede umiddelbart efter århundredskiftet. En af dem var et toetagers hus, der erstattede den lille gamle portnerbolig ved indkørslen fra Bülowvej. Det kom mange år senere efter en navnekonkurrence til at hedde Abildgaard-Huset, men selvsagt uden at have nogen særlig relation til Veterinærskolens grundlægger. Det nye hus rummede stadig portnerfamiliens hjem, og med tiden fik også højskolens administrator tjenestebolig der. Vigtigst var den dog hovedsæde for en statslig organisation, der var nært beslægtet med højskolen uden at være en del af den.

Statsanstalten Dansk Frøkontrol, som førte tilsyn med land- og skovbrugsrelateret frømaterialers sundhed og kvalitet, var dannet i 1891 på grundlag af et privat initiativ taget af landøkonomen E. Møller Holst en snes år tidli-

gere.¹⁹⁰ Den havde hidtil haft til huse i en villa på Harsdorffsvej, men i takt med jordbrugets effektivisering og behov for plantemateriale af højeste kvalitet havde den fået vokseværk, og i 1907 rykkede den ind i de nyopførte lokaler på Landbohøjskolens grund. Her var plads til 35 medarbejdere, men efter kun ti år var der kommet så mange flere til, at *Statsfrøkontrollen*, som den samtidig kom til at hedde, af højskolen købte en grund på det afsnørede areal vest for jernbanen, hvor et nyt og større hus blev bygget. Kontrollen foregik under overordnet tilsyn af en kommission og et tilsynsråd, hvor repræsentanter for Landbohøjskolen altid indtog en fremtrædende plads. Og ydermere var institutionen gennem årtier en trofast aftager af kandidater fra højskolen. Så der var mange gode grunde til lokaliseringen.

Nogenlunde samtidig med at Statsfrøkontrollens nye bygning opførtes ved siden af Forsøgslaboratoriet – men med facaden ud imod Bülow'svej – et veterinært Serumlaboratorium. Det blev oprettet som en aflægger af det bakteriologiske forsøgslaboratorium i henhold til en lov vedtaget i 1906, og dets bestemmelse var ganske klar: Det skulle fremstille "*bakteriologiske præparater*", vacciner, til bekæmpelse af smitsomme sygdomme blandt husdyr. Til dets bygninger kom derfor også til at høre en del stalde.¹⁹¹ Som Forsøgslaboratoriet således henhørte også Serumlaboratoriet indtil 1932 administrativt under Landbohøjskolen, hvorefter det blev en selvstændig statsinstitution.

Den næste store udvidelsesbølge fandt sted i første halvdel af 1920'erne, hvor biblioteket fik nye bogmagasiner, og der blev opført nye bygninger til Afdelingen for patologisk Anatomi, Medicinsk og Kirurgisk Klinik og Afdelingen for Fødselshjælp samt Havebrugsafdelingen. Samtidig blev varmecentralen renoveret, og antallet af væksthuse, der siden 1890'erne

Statsfrøkontrollens hovedsæde – senere kaldet Abildgaard-Huset – ved indkørslen til Landbohøjskolen blev opført i 1890'erne i stedet for den oprindelige, betydeligt mindre portbygning.¹⁹⁰Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Statens Veterinære Serumlaboratorium på Bülow'svej bag forsøgsvæsenets bygninger, kort efter åbningen i 1908. I vejbanen foran bygningen ses sporvognsskinner tilhørende Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets Aktieselskabs i 1899 oprettede hovedlinje, der kørte mellem Søndre og Nordre Fasanvej via Københavns Rådhusplads.
¹⁹¹Det Kongelige Bibliotek

havde været opvarmet ved hjælp af vandledninger fra denne, blev forøget. Udvidelserne var sat i værk af direktør og landstingsmedlem for Højre H.O.G. Ellinger, og eftersom ikke mindst opførelsen af kostbare væksthuse indbefattede blandt andet et 9 meter højt palmehus var hans mærkesag, blev de i sam- og eftertiden kendt som *Ellingers drivhuse*. Det radikale

Direktør Ellingers drivhuse, som under stor offentlig bevågenhed blev opført på en del af forsøgsmarken i 1920'erne. ©Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek

dagblad Politiken konstaterede i et let syrligt portræt ved Ellingers 70-årsdag, at *“han har haft et ansøgetække, som man fra først af ikke skulle have tiltroet ham. [...] Inderst inde under jeg kulturinstitutioner alt, hvad de kan få. Men alligevel er jeg mistroisk over for et Landsting med alt for mange Ellinger’e. Det kan let gå ud over andre kulturinstitutioner”*.¹⁹² Det var nye tider. Landbohøjskolens direktør kunne ikke lede institutionen egenmægtigt uden offentlighedens interesse.

Statens forsøgsvæsen havde på samme tid planer om opførelse af et egentligt planteavlslaboratorium på Landbohøjskolens grund, men det fik Ellinger spændt ben for. Det var åbenbart ikke alle samarbejdspartnere, der var velkomne på matriklen. I stedet blev laboratoriet så bygget i Sorgenfri.¹⁹³ Omvendt fik Landhusholdningsselskabet i 1933 nyopført et hovedsæde på Landbohøjskolens grund på Rolighedsvej. Men relationerne mellem selskabet og højskolen var nu også ualmindelig gamle og tætte.

Thomsen-kommissionens betænkning havde blandt andet konkluderet, at *“i erkendelsen af den betydning, som det har for hele tjenesten*

på højskolen, at direktøren bor så nær skolen som muligt, må vi meget anbefale opførelsen af en tjenestebolig for denne. [...] Højskolens nuværende direktør har imidlertid under vore forhandlinger bestemt hævdet, at afholdelsen af denne udgift ikke var nødvendig for hans funktionstid på grund af, at hans private bolig er beliggende i umiddelbar nærhed af det sted på højskolens grund, hvor den foreslåede tjenestebolig påregnedes opført”.¹⁹⁴

Thomsen boede privat på Bülowvej nr. 24, men i 1894 afløstes han som direktør af godsejer og hofjægermester Frederik Friis, der var forstkandidat årgang 1886, og da han blev erstattet af Ellinger i 1916, var der stadig ikke bygget nogen direktørbolig.¹⁹⁵ Så nu var det på høje tid. I 1918 generhvervede staten derfor Rolighed, på hvis jorder Landbohøjskolen var opført, og hvor Ellinger nu kunne få et stands-mæssigt domicil. Og da stiftelsen Københavns Sygehus flyttede sine aktiviteter fra naboejendommen til Ordrup, blev det samtidig muligt for højskolen at overtage den.

“SPARSOMT TILDELT FORSYNING MED LÆRERKRÆFTER”

Landbohøjskolens flere og større bygninger var udtryk for en forøgelse af dens aktivitetsniveau. Antallet af studerende var omtrent fordoblet i forhold til situationen ved grundlæggelsen, forsvirksomheden var inden for alle fag udvidet stærkt, og der blev på de veterinære klinikker behandlet ca. 50 % flere patienter. Der var med andre ord også brug for flere mennesker, og direktør Thomsen pegede i et brev til ministeriet på, at *“den højskolen i flere henseender kun sparsomt tildelte forsyning med lærerkræfter og den dermed i nær forbindelse stående mangel på yngre kræfter, der kunne træde supplerende til, har i de senere år affødt forskellige ulemper”*.¹⁹⁶ Han foreslog derfor, som også den kommission, han var formand for, at der blev

Det nyopførte Københavns Sygehus på Rolighedsvej set på tværs af Ladegårdsåen fra rabarberkvarteret på Nørrebro. Maleri fra 1860'erne af J.F. Møller. Institut for Geovidenskab og Naturressourcer.

oprettet nye professorater i plantefysiologi, dyrefysiologi, landbrugslære og patologi, at N.J. Fjord blev leder af Forsøgslaboratoriet på fuld tid, hvorved en ny professor i fysik kunne ansættes, og at den hidtidige assistentstilling ved skovbrugsundervisningen blev konverteret til et professorat. Samtidig skulle der ifølge forslaget oprettes docenturer i kemi, husdyrbrug, farmakologi og økonomi.

I årene efter lovens vedtagelse blev lærerstaben således udvidet betragteligt, men det skete med en bestemmelse om, at kun halvdelen af de nye lærer stole måtte besættes som professorater. Resten skulle være lektorer, en stillingskategori, som ellers på dette tidspunkt var stort set bortfaldet alle andre steder. En overgang til professorat kunne først ske efter mindst otte års fast ansættelse, og det havde blandt andet som konsekvens, at selv en fremragende forsker som plantepatologen Emil Rostrup først blev professor som 71-årig.¹⁹⁷ I 1903 fik landbrugsministeren derfor Rigsdagens godkendelse af, at alle faste lærere blev professorer, og herefter blev undervisningen i 1910 varetaget af 23 professorer og 9 docenter.¹⁹⁸

Der var som nævnt langsomt kommet flere elever på de enkelte uddannelser, men der var tilbagevendende diskussioner om deres mangelfulde forkundskaber og de dermed tæt forbundne optagelseskrav. Med almenskoleloven af 1903, som afskaffede latinskolen og indførte dels den etårige realklasse, dels det grendelte gymnasium, fik alle principielt – omend endnu langt fra reelt – mulighed for at opnå studentereksamen.

Det lå derfor i naturlig forlængelse af loven i 1908 at kræve studentereksamen som adgang til veterinær-, landinspektør- og skovbrugsuddannelserne, som alle hidtil havde forudsat real- eller præliminæreksamen. Havde man ikke det, kunne man indstille sig til en særlig optagelsesprøve på studentereksamensniveau. Et formelt krav om en egentlig studentereksamen blev imidlertid først – efter samstemmende henvendelser fra Den Danske Dyrlegeforening, Landinspektørforeningen og Danske Forstkandidaters Forening – indført i 1925.¹⁹⁹ For landbrugs- og havebrugslinjen gjaldt fortsat meget beskedne krav om boglige forkundskaber, idet praktisk erfaring vejede tungest.

En hest er her engang omkring 1930 "kastet" og "fængslet" på græsarealet mellem de kliniske afdelingers bygninger forud for behandling.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

BJERGFYRSAPOSTLE OG "NATUREN SOM EN OFFENTLIG PIGE": JORDBRUGSFORSKNINGENS NYE VILKÅR I FØRSTE HALVDEL AF DET 20. ÅRHUNDREDE

DEN RATIONELLE KO, "DANMARKS FOLKEAMME"

Der var i Landbohøjskolens selvforståelse ingen tvivl om, at *"undervisningen så langt overgår anstaltens øvrige anliggender i vigtighed"*, og det afspejlede sig i nogen grad i dens forskningsresultater.²⁰⁰ Dens lærere var med hensyn til undervisning hårdere spændt for end universitetets professorer, og det skete, at nogle søgte væk alene af den grund. Men omvendt var det ikke sådan, at der ingen produktion af ny viden fandt sted på Frederiksberg. Det kendetegnede den blot, at den rettede sig entydigt mod praktisk anvendelse inden for de jordbrugserhverv, der indtil slutningen af 1950'erne var Danmarks økonomisk set mest betydningsfulde. Og som størstedelen af landets befolkning endnu identificerede sig med.

Fra højskolens grundlæggelse havde denne "praktiske anvendelse" været stort set uanfægtet. Man kunne diskutere detaljer og rent faglige uoverensstemmelser, men om målet var der ingen tvivl. Uddannelser og forsøgsvirksomhed skulle bidrage til produktionsoptimering til hele samfundets bedste. Som professor i jordbundskemi og den første til at beklæde den i 1958 indførte post som prorektor, Sigurd Tovborg Jensen, i 1958 skrev om de teknisk-biologiske forbedringer af malkekoen: *"Danmarks folkeamme er med de moderne metoder i kvægavlen ved at blive forvandlet fra et levende væsen til en mælkeproduktionsmaskine med mekaniseret diegivning og dito seksualliv, hvis funktioner til*

stadighed overvåges og udgranskes af lærde mænd i hvide kitler, og hun bliver slagtet og spist, så snart „maskinen“ viser tydelige tegn på slid og aftagende produktivitet".²⁰¹ Nok beundring, ja, men også med et strøg af forbehold.

NATURFREDNING

Den ramme smag af malurt var imidlertid dukket op i fremskridtstroens bæger allerede ved århundredets begyndelse. Overalt i den vestlige verden medførte industrialisering og urbanisering voldsomme landskabsforandringer, og ingen steder gik udviklingen hurtigere end i Nordamerika. Det var derfor herfra, at de første tanker om naturfredning og artsbeskyttelse nåede Europa, og via Tyskland fandt de omkring århundredskiftet til Danmark.

Efter inspiration fra den preussiske botaniker Hugo Conwentz stiftede en række fremtrædende naturforskere i 1906 *Udvalget for Naturfredning*, som arbejdede for fredning af *"sjældne og ejendommelige dyr og planter og andre naturmindesmærker, hvis eksistens trues af kulturen eller på anden måde"*.²⁰² Og blot fem år senere stiftedes *Foreningen for Naturfredning* (Danmarks Naturfredningsforening) på initiativ af Den danske Turistforening. Den rettede i højere grad sin virksomhed mod æstetisk-kulturhistorisk landskabsbeskyttelse af *"smukke og ejendommelige dele af Danmark"* samt sikring af den brede befolknings adgang til friluftsliv, og den stødte derfor ofte mod udvalgets mere snævre beskyttelseshensyn.

Hedeselskabets ubestridte førstemand, Enrico Mylius Dalgas, ses her uden for Houborg Kro i det skovløse Midtjylland engang i 1880'erne. Over for kroen er langs vejen plantet et læhegn af bjergfyr (dengang på latin kaldet *Pinus montana*), som var en af de foretrukne førstegenerationsarter i hedeplantager – og altså også i læhegn. Så populær blandt hedeplantningens pionerer var den, at Dalgas ligefrem havde opkaldt sin villa i Aarhus efter den: Villa Montana. ©Hedeselskabet

Over for naturfrederne stod ikke mindst det i 1866 stiftede *Danske Hedeselskab*, en ejendommelig hybrid af økonomisk entreprenørskab og folkebevægelse, som repræsentant for landbrugets optimeringsideologi. Den tanke, at landskabet var en maskine, der skulle tunes for at give et større afkast til alle. Og deres virksomhed i Midt- og Vestjylland mødte flere former for kritik. Dels gjorde digteren Jeppe Aakjær æstetiske indsigelser imod dette *“kæmpeforetagende [...] i den skæreste nyttes tegn, hvis kolde rektangulære principper går som en jerntromle hen over nok så skønne og særegne landskabelige ejendommeligheder”* og fører sig frem som *“bjergfyrsapostle”*.²⁰³ Dertil ytrede en del naturforskere bekymring for de naturværdier, som blev sat over styr ved den såkaldte grundforbedring. Blandt de fremmeste af disse kritikere var vandløbsbiologen Carl Wesenberg-Lund fra universitetet.²⁰⁴

Ikke overraskende havde Landbohøjskolens lærere betydelig oftere tætte relationer til eksempelvis landbrugets organisationer og Hedeselskabet end til de nye naturfredningsbevægelser. Professor i jord- og vandbygning C.L. Feilberg indtrådte eksempelvis i 1919 naturligt i det statslige Grundforbedringsudvalg, der

udviklede sig til en væsentlig forudsætning for Hedeselskabets virksomhed.²⁰⁵ Men fuldkommen entydigt var billedet langt fra.

Skovbrugsprofessoren C.V. Prytz tog eksempelvis del i kritikken af Hedeselskabets aktiviteter, omend ikke med helt de samme begrundelser som Aakjær. Han var primært imod at omdanne lyngheder til *“bjergfyreheder”* uden nogen som helst økonomisk nytte. Det var i hans øjne spild af skattekrone og kræfter. Men senere var der også folk med landbohøjskorelationer, der havde tætte forbindelser til naturfredningsbevægelsen. Det gjaldt eksempelvis i 1950'erne og 60'erne ekstern lektor i landskabs- og fredningslære Steen Bjerke, hans efterfølger og statsskovrider på Københavns Distrikt Einar Laumann Jørgensen og botanikprofessoren Valdemar Mikkelsen, af hvem sidstnævnte ligefrem endte som formand for Naturfredningsforeningen.²⁰⁶

Der var imidlertid grænser for, hvad højskolens *“bukser kunne holde til”*, og det kom i 1920'erne til et bittert sammenstød mellem Wesenberg-Lund og botanikeren August Mentz, der nok var medlem af Udvalget for Naturfredning, men som inden sin ansættelse ved Landbohøjskolen i et kvart århundrede havde været knyttet til Hedeselskabets moseundersøgelser. Et andet af de første større offentlige sammenstød om jordbrugerhvervenes brug af landskabet fandt sted nogenlunde samtidig, da dagbladet Politiken i flere artikler harcelerede over, hvordan blandt andet store, gamle ædelgraner i den sydlige del af Jægersborg Dyrehave, som var plantet som led i 1700-tallets nordsjællandske skovbrugsreformer, nu var ved at blive fældet.

Naturfredningsforeningen var hurtigt på krigsstien, hvor den imidlertid mødte Poul Henningsens magasin Kritik Revy, som gjorde

sig foreningens håbløse traditionalisme til gode. Blandt andet skrev den nyudnævnte professor i skovbrug Carl Mar: Møller en folkeoplysende artikel om skovbrugets samfundsgavnige og naturbeskyttende karakter, og den blev af redaktøren forsynet med en aforisme møntet på naturfrederne: *"Kan man leve af naturen som af en offentlig pige?"*.

Røret om de fældede træer, der i øvrigt repræsenterede den største vedmasse pr. arealenhed, som nogensinde er frembragt i Danmark, resulterede imidlertid i, at statsskovvæsenet måtte nedsætte et *Dyrehaveudvalg* med fredningsrepræsentanter, som skulle høres i alle fremtidige sager vedrørende Dyrehavens drift. Og som skovbrugskyndigt medlem valgte man forventeligt ikke Møller, som ellers ifølge en af sine gamle studerende i virkeligheden havde et Thoreau-kompleks (dvs. en romantisk forkærlighed for skovensomhed), men hans ældre professorkollega Johannes Helms.²⁰⁷

Det var i dette felt af tiltagende spændinger mellem landskabets benyttelse og beskyttelse, at Landbohøjskolens aktiviteter gennem hele det 20. århundrede kom til at befinde sig. I begyndelsen med en næsten fuldstændig entydig opslutning bag nytte- og optimeringshensynet. Det, som kendetegnede Mellemkrigstidens forskningsindsats, var især betydningen af nye fremskridt inden for arvelighedslærens praktiske anvendelse i dyre- og planteformodling, terapeutisk teknologiudvikling, samt grundvidenskabernes, herunder især kemiens og atomfysikkens, fortsatte landvindinger.

FIGUR 8, ET TRÆBEN OG 100 MARSVIN

I Gribskov ikke langt fra landsbyen Mårup står en samling lærketræer af anelig størrelse. De højeste og tykkeste af dem har stået der i knap 240 år, siden de blev sået nogenlunde samtidig med ædelgranerne i Jægersborg Dyrehave. De

var altså resultater af de reformer, hvor man målrettet anvendte kunstig foryngelse af træerne, og hvor man derfor kunne eksperimentere med udenlandske, såkaldt eksotiske, træarter som for eksempel lærk.

Den lille bevoksning blev i slutningen af 1800-tallet besøgt på mange af Landbohøjskolens skovbrugsekskursioner, så da den ene af de to skovbrugsprofessorer, Adolf Oppermann, samlede materiale til en afhandling om netop lærkens vækstbetingelser i Danmark, var intet mere naturligt end at opsøge Tinghus Plantage, som stedet hedder. Og blandt de ældste træer udvalgte han det, der i hans øjne var Danmarks smukkeste lærk. Den blev fotograferet og gengivet i en afhandling, der udkom i 1923, året efter at han havde forladt højskolen til fordel for forstanderstillingen ved Det Forstlige Forsøgsvæsen. Billedet findes på side 110 og bærer betegnelsen "Figur 8". Sådan kom træet derfor siden til at hedde for alle efterfølgende generationer af skovbrugskandidater.

Som de elever, der i 1898 havde taget natfærgen til Rønne, fandt ud af, så skete det imidlertid ikke sjældent, at en svamp (*Perziza wilkommii*), som sidenhen blev kaldt *Lachnellula wilkommii* eller på dansk lærke-frynseskive, gav træerne forskellige misdannelser kendt som *lærkekræft*. Så selv om træarten hurtigt var blevet populær som alternativ til for eksempel bøg, så var populariteten ikke ubetinget. Og det vidste Carl, der var søn af gartneren i Forstbotanisk Have. Efter studentereksamen læste Carl, med efternavnet Syrach-Larsen, skovbrug, og samme år, som Oppermann udgav sin lærkeafhandling, blev han som færdig kandidat assistent for Danmarks første professor i genetik på Landbohøjskolen, Øivind Winge, og hos selvsamme Oppermann.

"Figur 8" fra Adolf Oppermanns afhandling om lærkedyrking i Danmark forestiller et af træerne i Tinghus Plantage i den nordvestlige del af Gribskov. Efter skovbrugsprofessorens mening "Danmarks smukkeste lærk". ©Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning

Carl Syrach-Larsen (1898-1979) var på studieophold i Skotland, da han arbejdede på sin disputats om krydsning af lærk. Der tog han på flere ekskursioner, blandt andet i oktober 1926 til den botaniske have i Benmore nordvest for Glasgow, hvorfra han i sin notesbog hjembragte dette stykke bark af pappirbirk (*Betula papyrifera*). Rigsarkivet

Her begyndte han at undersøge arvelighedsforholdene omkring lærkekraeft, idet man havde fundet ud af, at japansk lærk (*Larix kaempferi*) ikke var nær så udsat for sygdommen som europæisk lærk (*L. decidua*), men at den til gengæld ikke havde dennes gode vækstegenskaber. Eksempelvis dannede den ofte knaster. Og inspireret af spontane krydsninger fundet i Skotland satte han sig derfor for ved kontrolleret bestøvning at fremstille en blandingsform, der skulle kombinere de gode egenskaber fra begge arter, *Larix x marschlii*.

Som modertræer udvalgte han podninger af en række japansk lærk, hvis hunblomster omhyggeligt blev pakket ind for at undgå selvbestøvning. Træerne var plantet ud i en frøhave, og som fadertræ valgte han, hvad naturligt var, Danmarks smukkeste lærk. Et stillads blev rejst omkring Figur 8, og pollen fra træets hanblomster blev indsamlet for senere at blive brugt til kontrolleret bestøvning i frøhaven. Forsøget lykkedes. Syrach-Larsen blev i 1936 doktor på en afhandling om netop denne form for genetisk skovtræforædling, og såkaldte hybridlærk er i dag hyppigt forekommende i danske skove. Carl Syrach-Larsen efterfulgte i 1933 sin far som gartner i Forstbotanisk Have, som lige fra højskolens grundlæggelse havde suppleret træsamlingen på Frederiksberg, hvis beliggenhed med hensyn til nåletræer betragtedes som "lidet gunstig" på grund af byluften og lerjorden.²⁰⁸ Også forsthaven havde dog nu tydeligvis for lidt plads. Fra vestsiden åd jernbanen, og fra østsiden vejnettet, sig ind på den, og det

Moderne ingeniører foretrak længe beton og stål, fordi "træ knækker, brænder og rådner", men da en mindeplade skulle rejses for Arboretets anlæggelse i 1936, måtte den naturligvis være af træ. ©SCIENCE Kommunikation

knæb efterhånden med at skaffe det plantemateriale, der var af vital betydning for højskolens botanikundervisning og -eksaminer. Allerede i 1918 havde et udvalg under Landbrugsministeriet derfor foreslået, at et nyt og større arboret blev anlagt i Hørsholm, men intet var sket.

Nu skubbede den nye gartner imidlertid på, og i 1936 kunne Landbohøjskolen åbne et arboret på i første omgang 15 hektar beliggende på stats-ejede arealer syd for Hørsholm.²⁰⁹ Syrach-Larsen blev arboretsforstander, og stedet udviklede sig hurtigt til et internationalt knudepunkt for dendrologi og forstgenetik. Fra arboretet rejste medarbejdere gennem årtier verden tynd på indsamlingsekspeditioner, således at træsamlingen i Hørsholm efterhånden kom til at rumme træarter og provenienser fra alle dele af den tempererede og subarktiske verden.

Det er ikke ofte, at nye veterinære behandlingsmetoder opnår den (tvivlsomme) ære at komme i Blæksprutten. Men det var præcis, hvad der i

1929 skete for Landbohøjskolens direktør, A.W. Mørkeberg. Han var som flere af sine ældre veterinære forgængere uddannet som både læge og dyrlæge, da han i 1896, 33 år gammel, var blevet ansat som forstander for Kirurgisk Klinik. Og det var netop ikke mindst som en fremragende klinisk håndværker, at han med store pædagogiske evner førte generationer af vordende dyrlæger til eksamen.

Igenom 1920'erne gjorde Mørkeberg adskillige forsøg med kunstige benproteser til større husdyr. Næppe fordi det havde nogen mere udbredt anvendelighed. Men det lå antagelig i fin forlængelse af hans generelle kirurgiske studier, der blandt andet mundede ud i storværket *Haandbog i Veterinærkirurgi*, hvis tredje bind udkom samme år som den folkelige berømmelse. For i 1929 lykkedes det ham nemlig at udstyre en ko med et træben. Det førte til, at årets udgave af det populære julehæfte bragte både en sang om 'Maren' med træbenet, skrevet af Per Barfod, og en tegning af Alfred Schmidt af den glade drøvtygger.²¹⁰ Efter koens endeligt indgik protesen i højskolens samlinger, og i en periode blev det endog udstillet – ikke på Kunstkammeret, men – på biblioteket.

En del af Landbohøjskolens forskning måtte af forskellige grunde have levende, animalsk væv som sin umiddelbare genstand. Det forudsatte en vis beholdning af forsøgsdyr, men i takt med 1800-tallets stigende fokus på dyrevelfærd kunne en nytteetisk og målrationel anvendelse af disse ikke foregå ureguleret.²¹¹ I 1891 udstedte Rigsdagen landets første lov om vivisektion.²¹² Og efter den måtte blandt andre Bernhard Bangs søn Oluf, der fulgte i faderens fodspor som dyrlæge og professor, i 1920'erne føre nøje protokol over formålet med og brugen af hundredvis af især marsvin til forsøg med eksempelvis smitteoverføring gennem inficeret råmælk.²¹³

Alfred Schmidts tegning af "Maren med træbenet", resultatet af professor Mørkebergs vellykkede protesebehandling, fra Blæksprutten 1928. ©Det Kongelige Bibliotek

TAL, STÆRKE ELEKTROLYTTER OG RACESVÆKKELSE

Et godt eksempel på videnskabens tendens til at omsætte virkelighedens rodede virvar til tal for at kunne kontrollere og forstå den, var den forskning, som under og efter Første Verdenskrig fandt sted i *Afdelingen for dyrefysiologi*.²¹⁴ For at kunne sammenligne og vurdere husdyrenes nytte af forskellige foderkilder udviklede forskere her den 'foderenhed' (FE), der så at sige gjorde det muligt at sætte roer, oliekgær og korn på samme brøkstreg.²¹⁵ Enheden blev defineret som foderværdien af 1 kg rug, hvede eller byg, og til den standard kunne alle andre slags foder så efter forsøg omregnes. For eksempel skulle der 1,2 kg havre til 1 FE.²¹⁶

Da Niels Bjerrum i 1914, 35 år gammel, blev ansat som professor i kemi, var han allerede en internationalt højt anset videnskabsmand. I 1908 havde han eksempelvis i forbindelse med

Den verdensberømte kemiker Niels Bjerrum (1879-1958) i højskolens laboratorium, engang før han i 1939 blev dens direktør; en post, han beklædte indtil 1946. Et temmelig udbredt rygte ville vide, at Bjerrum hele to gange var indstillet til Nobelprisen, men det passer ikke. Til gengæld var han, som noget i og for sig ganske banalt for Landbohøjskolens forskere, medlem af både bestyrelsen for De Danske Sukkerfabrikker og Carlsbergfondets direktion.
 *Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

en professorkonkurrence ved universitetet, som han tabte til J.N. Brøndsted, beskrevet, hvordan det var muligt for opløsninger at bestå udelukkende af frie ioner.²¹⁷ Dette gik direkte imod den svenske kemiker Svante Arrhenius' mere end tyve år gamle teori, ifølge hvilken sådanne såkaldte elektrolytter (der på grund af ladingen kan op- eller aflade et batteri) aldrig består udelukkende af ioner. Men Bjerrum arbejdede videre på tanken, og ved det 16. Skandinaviske Naturforsker møde i Oslo i 1916 kunne han i overværelse af netop Arrhenius, manden bag teorien om, at stigende CO₂-koncentrationer i atmosfæren påvirker klimaet, sandsynliggøre sin hypotese ved fremlæggelse af eksperimentelle resultater. Ikke viden, som rettede

sig snævert mod forøgelse af dansk landbrugs afsætning. Men viden, der sammen med andre grundvidenskabelige erkendelser fik vidtrækkende betydning inden for mange grene af de anvendte videnskaber.

Niels Bjerrum, der var personlig ven med Niels Bohr, og som skitserede elementer af en kvanteteori inden denne, var utvivlsomt en af de forskere ved Landbohøjskolen, som på denne tid ragede mest op i det internationale forskersamfund. Men der var dengang som nu andre måder at gøre sig videnskabeligt bemærket på. Som det er formuleret om indsatsen inden for plantepatologien: *"Må Rostrup nævnes som den danske plantepatologis grundlægger og pioner, og Kølpin Ravn som forsøgsmanden og skaberen af det danske plantepatologiske forsøgsvæsen, må Ferdinandsen betegnes som lovgiveren og den, der opbyggede tilsynet med plantesygdomme"*.²¹⁸ Også inden for forskning kan en vis arbejdsdeling være hensigtsmæssig. Men ved siden af de fremragende forskningsledere og organisatorer var der også enere, der tænkte store tanker og overskred faggrænser, og som ofte rendte sig staver i livet derved.

En sådan videnskabsmand var nationaløkonomen Knud Asbjørn Wieth-Knudsen, der insisterede på ved siden af sin videnskabelige karriere at komponere orkestermusik. I sit fagøkonomiske virke overskred han ikke mindst faggrænserne mod politisk videnskab og befolkningsgeografi, og han blev i 1908 dr. phil. på afhandlingen *Formerelse og Fremskridt*, hvor han blandt andet gjorde radikalt op med den ellers tidstypiske fremskridtstro. *"Det er kun den mennesket fra barbariets tider iboende teleologisme og ekspansive lykke- og harmonitrang, der har blændet erkendelsen således, at, så vidt jeg ved, ingen har set, at man akkurat lige så godt kan betragte alt det, der sammenfattes under ord som evolution,*

Fra indvielsen af Landbohøjskolen Arboret i Hørsholm i 1936. Veterinæren og farmaceuten Carl H. Hansen (1868-1958), der havde været leder af Apoteket i en menneskealder, og som ved jubilæet var nytiltrådt direktør (efter A. W. Mørkebergs død i embedet), ses her i midten med stok mellem landbrugsminister Kristen Bording og skovbrugsprofessor A. Howard Grøn. Bagerst til venstre ses den nytiltrådte arboretsforstander Carl Syrach-Larsen. Bygningen i billedets højre side er Hørsholm Kirkegårds kapel. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

*udvikling, differentiering til højere og højere former, menneskehedens mål og hvad nu alle de derhen hørende gangbare sætninger hedder, som knytter til en uafbrudt kæde af tilbageskridt, og den betragtning har så meget mere for sig, som der vel ikke kan være nogen tvivl om, at i det mindste vort solsystem vil ende med kulde, død og stilstand over hele linjen, mens det begyndte med en varme, en kraft, og levede under en bevægelse, der overgår al forstand".*²¹⁹ Forfatteren var erklæret malthusianer og anså befolkningsspørgsmålet som tidens mest påtrængende problem. Og han formulerede blandt meget andet store teorier om det, man kunne kalde samfundets naturhistorie. Samme år som forsvaret af sin disputats søgte Wieth-Knudsen et ledigt docentur i nationaløkonomi ved Landbohøjskolen, men på tværs af bedømmelsesudvalgets flertal blev han vraget til fordel for Kristen Riis-Hansen, der i forvejen havde vikarieret i den ledige i stilling.²²⁰ Wieth-Knudsen var nok et nummer for vidtløftig. Han vendte imidlertid tilbage,

da Riis-Hansens ansættelsesperiode udløb, og 1920-22 beklædte han stillingen som nationaløkonom, der i mellemtiden var omnormeret til et lektorat.

I sin lektortid holdt han flere højst originale forelæsninger, blandt andet om *Neo-Malthusianisme og Racesvækkelse*, men da han fik mulighed for et professorat i Trondheim, forlod han landet og den tidsbegrænsede stilling ved Landbohøjskolen. En menneskealder senere vurderede hans fagfælle Niels Lindberg, at "*for en tilbageskuende betragtning må det synes ganske beklageligt, at man ikke ved allerede dengang at gøre lektoratet til et professorat sikrede sig at kunne beholde Wieth-Knudsen*".²²¹ Han gjorde sig senere bemærket ved offentlige debatindlæg om så forskellige emner som feminisme, skattepolitik, Atlanterhavs-skandinavisme og seksualoplysning. Og han holdt sig, omend med et vist besvær, fri af nazismen.

“FRISK HALM I TRÆSKOENE”: LANDBOHØJSKOLEN UNDER BESÆTTELSEN 1940-45

TVETYDIGHED

En aften sidst på året 1943 mødtes en lille gruppe mennesker på docent i landbrugsgeografi og -historie Aksel Milthers kontor.²²² De kendte hinanden godt, for de øvrige tilstedeværende arbejdede alle på biblioteket, hvor også Milthers selv i en årrække havde virket som bibliotekar. Lidt senere ankom en mand, der ikke hørte til kredsen. Han var overlæge på Rigshospitalet og professor ved Københavns Universitet. Og så var han kommunist. Hans navn var Mogens Fog, og han kom på vegne af modstandsorganisationen *Frit Danmark* for at hjælpe med til etableringen af en dyrlæge- og landbrugsgruppe. Landbrugets folk havde hidtil generelt ikke fremstået som de mest glødende modstandere af den tyske besættelse, men nu var tiden kommet til forandring. Regeringen var trådt tilbage i august, og ude i verden var krigslykken ved at vende. *“Nu gælder det om at få frisk halm i træskoene”*, var Fogs manende ord til den lille gruppe.

Efter den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 befandt hele landet sig i en ganske usædvanlig situation, der især i de første besættelsesår byggede på en kollektivt anerkendt fiktion om fortsat dansk suverænitet.²²³ Inden for rammerne af den tyske værnemagts tilstedeværelse fortsatte statslig myndighedsudøvelse, som om intet var ændret. Tvivlstilfælde blev fulgt op af nye forhandlinger med tyskerne, men som tiden gik, blev illusionen om normalitet stadig sværere at opretholde. Der var

Danske dyrlæger tager afsked inden deres deltagelse som frivillige i Den Finsk-Russiske Vinterkrig 1939-40. Blandt dem ses blandt andre Johannes Moustgaard og (med hat) Kjeld Wamberg. ©Det Kongelige Bibliotek

med andre ord tale om en situation, der af alle offentlige ledere krævede den allerhøjeste grad af konduite. Og netop denne lydhøre forsigtighed i ledelsen synes højskolens rektor gennem hele besættelsen, kemiprofessor Niels Bjerrum, at have mestret.

Krig og besættelse kom ikke ud af det blå men lå i forlængelse af den økonomiske forarmelse og politiske polarisering, der prægede 1930'ernes Europa. Gennem kriseårene i årtiets første halvdel, hvor en bølge af tvangsauktioner skyllede gennem dansk landbrug, skete der i dele af dette en radikalisering i form af stærkt højreorienterede bevægelser som *Landbrugernes Sammenslutning* og dennes politiske organ

Direktør (og kemiprofessor) Niels Bjerrum midt i en brandøvelse foran Nordre Sidebygning engang under Besættelsen. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Bondepartiet. Bondepartiet fusionerede i 1940 med *Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti* under lægen Frits Clausens førerskab.

Også bybefolkningen prægedes imidlertid af politisk polarisering, og københavnske studenter var ikke sjældent kritiske i forhold til forholdene i Tyskland. Så sent som juni 1939 skrev den landbrugsstuderende Lars Pedersen således efter en udlandsrejse en særdeles skarp karakteristik af forholdene i det store naboland, som da også fik følgende redaktionelle påtegning: *"KVL-Bladet vil nødigt have skyld for at være politisk farvet, men da det forekommer os, at Lars Pedersen har behandlet stoffet mere sagligt end politisk, har vi – dog ikke uden en smule betænkelighed – givet plads for artiklen"*.²²⁴

Forfatteren beskrev blandt andet, hvordan *"et skilt, som man tit ser, og som står godt til de mange brune uniformer, er: 'Jøder er ikke ønskede' eller tydeligere 'Adgang forbudt for jøder'. Man ser det både på forretninger og restauranter og ved indkørsler til byer [...] Man får en egen smag i munden ved tanken om, at det er samme ånd, der står bag disse artikler og gerninger og smådreng og -pigers endnu tilsyneladende uskyldige marcheren med dertil hørende systematisk uniformering"*.

I almindelighed synes Landbohøjskolens studerende dog ikke at have følt særlig tiltrækning ved politiske ekstremer. Både i den kommunistisk dominerede Internationale Brigade i Den Spanske Borgerkrig og i den nationalt-antikommunistiske koalition bestående af såvel demokrater som højreradikale, der på finsk side kæmpede mod Sovjetunionen i Vinterkrigen sidst på året 1939, var der dog både ansatte og studerende fra Landbohøjskolen. Men da først Danmark var besat, syntes højskolen akkurat som store dele af landbrugserhvervet nærmest at dukke sig i håbet om, at den såkaldte fredsbesættelse snart ville være overstået. Som en landbrugsstuderende defaitistisk skrev til sine gamle landbrugsskolekammerater fra Ladelund i efteråret 1942: *"Vi må følge med den vej, som stormen kaster os, det kan ikke hjælpe at stritte imod, men vi kan håbe på, det hele snart må være forbi"*.²²⁵

Landbrugserhvervet havde imidlertid bedre grunde end så mange andre til at lade sig føre af vinden. Besættelsen havde nemlig ført til en privilegeret samhandel med Tyskland, som leverede råstoffer til gengæld for dansk afsætning til gunstige, regulerede priser af en lang række fødevarer. Det ville være en grov overdrivelse at hævde, at det var Danmark, der under krigen brødfødte Tyskland. Men det

Mens dyr til forsøg og demonstration i forbindelse med undervisningen ofte blev fremskaffet gennem københavnske hestehandlere og slagtere, rådede Landbohøjskolen helt fra begyndelsen over et antal arbejdsheste, der blev brugt i det daglige arbejde. Under Besættelsen bestod en del af dette arbejde i som her at køre tørv til centralvarmeanlægget. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

danske landbrug ydede et betydeligt bidrag til ernæringen af især den tyske værnemagt og bybefolkning; et bidrag, hvis betydning tog til gennem krigsårene.²²⁶ Og et bidrag, der gav anledning til en betydelig opsparring blandt større danske landbrug. Der var altså en grund til, at landbrugets holdning til besættelsesmagten var ambivalent. Og til at engelske militære myndigheder instruerede udsendte faldskærmsfolk, der måtte blive skudt ned over Danmark, til at søge hjælp hos læger og præster snarere end hos landmænd.²²⁷

MODSTAND

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole blev ikke som statsinstitution beslaglagt af besættelsesmagten, og i første omgang fortsatte studielivet som om, intet var hændt. Men i foråret 1943 var tro på en allieret sejr så småt begyndt at brede sig, eller også var trangen til demonstrativ optimisme bare blevet ubetingelig. Ved årsfesten den 8. marts fortalte modtageren af højskolens rejselegat på

400 kr., landbrugskandidat Cornelius Aslyng, i hvert fald, at han agtede at *“benytte det til en studierejse til Amerika, når landegrænserne atter er åbne”*.²²⁸ Men da Det Tyske Videnskabelige Institut i København samtidig op slog materiale på Landbohøjskolen om muligheden for landbrugsstudieophold i Tyskland samme sommer, var der alligevel forbavsende mange, der overvejede tilbudet. En landbrugsstuderende bedømte ikke de medstuderendes interesse for udsalg af egentlig tyskvenlighed: *“Når bare kammeraterne ikke ville se skævt til dem for det – sørgeligt i sandhed – og temmelig blåøjede, synes jeg, må man være, hvis man tror, at det er stort andet end arbejdskraft og propaganda, tyskerne er ude efter”*.²²⁹

Gennem udenlandske studerende havde højskolen allerede i 1930'erne fået begivenhederne i Centraleuropa forholdsvis tæt på. En af disse studerende var tyskeren Kurt Vieweg, der flygtede fra sit hjemland i 1933, og som under sit ophold i Danmark arbejdede hemmeligt for det tyske kommunistpartis eksildelse.²³⁰ Efter besættelsen forblev han her i landet, hvor han sammen med landsmanden og partikammeraten Karl Winkel på Landbohøjskolens bibliotek indsamlede materiale om skandinaviske landbrugsforhold til brug for Komintern i Moskva, samtidig med at han en tid bidrog til Frit Danmarks arbejde. I 1943 så han sig nødsaget til at flygte til Sverige, hvor han fortsatte sine landbrugsstudier på Sveriges Lantbruksuniversitet i Ultuna ved Uppsala. Han var efter krigen i mange år en fremtrædende politiker i Østtyskland, selv om han i perioder blev lagt på is af partiledelsen på grund af sit *“kapitalistiske”* forsvar for det lille familiebrug.

Nogenlunde samtidig fik Landbohøjskolens direktør et tip om den forestående aktion mod de danske jøder, som blev gennemført i starten af oktober 1943. Han kunne derfor tids

nok advare blandt andre den tjekkisk-jødiske studerende Frank Meissner, der nåede at flygte til Sverige, for efter krigen at vende tilbage til København og gøre sin uddannelse færdig.²³¹ Som reaktion på jødeaktionen strejkede de højere læreanstalters studerende – herunder Landbohøjskolens – efterfølgende i en uge i protest.²³² Der gik samtidig ubekræftede rygter om, at fysiologiprofessor Holger Møllgaard efter regeringens tilbagetræden var blevet spurgt om at indgå i en teknokratregering, men at han havde afslået.²³³

Det var ved denne tid, at Frit Danmarks landbrugsblad og -gruppe blev dannet.²³⁴ I gruppen deltog både lærere og studerende, og bladet blev produceret på bibliotekets duplikator og sendt ud til dyrlæger og landbrugs- og havebrugskandidater samt til mange af Landhusholdningsselskabets medlemmer. Kontakten til dyrlægerne stod forstanderen for den medicinske klinik, professor Bendixen, for. Han *”afhentede selv hver uge forsendelserne til dyrlægerne i et af bibliotekets aflåsedegarderobeskabe, til hvilket vi havde to nøgler. Godt, at han aldrig blev antastet. Bendixen var en hæderlig mand, som selv ikke i en god sags tjeneste kunne sige en løgn uden, at se helt forkert ud i ansigtet”*.²³⁵ Gennem krigens sidste halvandet år steg bladets oplag fra 500 til ca. 4.000 per udsendelse. I starten blev det bragt rundt i byen på cykel, men da gruppen – heldigvis før Gestapo – ved en simpel kartografisk registrering konstaterede, at distributionen tegnede en smuk cirkel med Landbohøjskolen i centrum, gik den over til i stedet at sende det ud med postvæsenet.

Det var fast sædvane, at bladgrupper og sabotagegrupper opererede adskilt, men som tiden gik, og krigens afslutning nærmede sig, blev denne opdeling stadig sværere at opretholde. Der blev i stigende omfang opbevaret våben

Det nye centralvarmeanlægs store fyrrum, hvorfra hele højskolen fik sin varme. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

og andet udstyr i Landbohøjskolens mange bygninger, og besættelsesmagten var antagelig godt klar over, at heller ikke den fredelige højskole var slet så fredelig, som den tog sig ud. Allerede i sommeren 1944 blev landbrugsprofessor Hansen Larsen sammen med sin søn arresteret af Gestapo.²³⁶ Og kort før Royal Air Forces angreb på dets hovedkvarter i Shellhuset den 21. marts 1945 fandt der et sammenstød sted mellem Hipo- og modstandsfolk på hjørnet af Bülowsvej og Thorvaldsensvej, hvor sidstnævnte skød inde fra haven. Antagelig fordi det var herfra, de kom med en større stak illegale blade, der skulle have været delt ud.²³⁷ Efter folkestrejken i juli tog konfrontationerne til, og da en af højskolens studerende, Per Sonne, blev dræbt i august, bragte KVL-Bladet mindeord, hvorefter tyskerne omgående beordrede det lukket.

Uniformerede modstandsfolk fra de af Frihedsrådet organiserede ventegrupper formelig myldrer frem fra illegaliteten på plænen mellem hovedbygningen og anatomibygningen om morgenen den 5. maj 1945. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Adskillige studerende brugte, efterhånden som krigen skred frem, så megen tid på illegalt arbejde, at studierne kom på vågeblus. Det gjaldt eksempelvis den skovbrugsstuderende Steen Bjerke, der blandt andet på grund af sit modstandsarbejde først blev færdig kandidat i 1950. Men han havde nu også mange andre jern i ilden, var dybt interesseret i landskabsbevaring og underviste sidenhen på Landbohøjskolen i kurset landskabs- og fredningslære.²³⁸

Efter at dansk politi var arresteret af besættelsesmagten den 19. september 1944, anså højskolens ledelse det på linje med hovedstadens øvrige lærestalter for risikabelt at opretholde undervisningen.²³⁹ Derfor mødtes repræsentanter for danske studenterorganisationer allerede i efteråret 1944 med dissens ledelser for at aftale, hvordan de studerende skulle forholde sig.²⁴⁰ En egentlig lukning af lærestalterne kunne ikke komme på tale, for det ville blive opfattet som en provokation, men direktører og rektorer udtrykte stor forståelse for, hvis de studerende blev væk fra undervisningen. Reelt var der imidlertid stort set ingen aktivitet gennem hele efterårssemestret. Ved starten af

forårssemestret 1945 blev det meste af undervisningen genoptaget, men der var her og der faste lærere, som måtte vikariere for kolleger, der på grund af illegale fritidsaktiviteter havde set sig nødsaget til at flygte til Sverige. Blandt de flygtede var lederen af Kirurgisk Klinik, Aage Møller-Sørensen.²⁴¹

Det var derfor næppe nogen stor overraskelse, at det natten mellem den 4. og 5. maj 1945 mere end puslede i Landbohøjskolens kældre og magasiner, således at man, da morgenen gryede på befrielsesdagen, kunne se op imod 300 bevæbnede modstandsfolk stå opmarcheret på plænen foran Anatomibygningen.²⁴² Undervisningen blev aflyst frem til fredag den 11. maj, hvor dagen blev indledt med direktør Niels Bjerrums tale i festauditoriet. Han sagde blandt andet, at *"her på højskolen er vi stolte over, at så mange af vore studerende og af vore kandidater og lærere har været med i arbejdet på at bekæmpe undertrykkerne. [...] Alle de mange, som ved illegalt arbejde er blevet forsinkede i deres studier vil vi hjælpe til at få indhentet det forsømte, så vidt det er muligt. De kan være sikre på: ikke blot vor beundring, men også vor forståelse og vor hjælp; men vi vil ikke sende dem ud som en slags 2. classes kandidater uden forsvarlig uddannelse"*.²⁴³ Der måtte altså etableres overgangsordninger, så de studerende kunne indhente det forsømte uden for store forsinkelser.

EFTERSPIL

Efter den tyske kapitulation bidrog Landbohøjskolen til den fælles nationale fortælling om Besættelsestiden, og den mindedes sine døde med en mindeplade ved hovedindgangen. "Sine" døde er dog måske en tilsnigelse, for kun en af de syv mindede, nemlig Per Sonne, var faktisk knyttet til højskolen ved sin død. Der var derimod tale om modne dyrlæger og landbrugskandidater, som i deres ungdom

Økonomen Niels Lindberg (1904-71) så i 1930'erne store danske muligheder i udvikling af landbrugs-industrielle synteser (datidens biotek) såsom kunstsilke, og han blev i 1935 leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, hvor han blev chef for blandt andre den unge J.O. Krag. Efter danske økonomer 1976.

var uddannet fra højskolen, og af hvilke to ydermere var *"faldne som ofre for krigen"* og ikke – som de øvrige – *"i kampen for Danmarks frihed"*.²⁴⁴ De var nemlig blevet dræbt tilfældigt i forbindelse med luftangreb i henholdsvis Skjern og Tønder.

Med krigens afslutning og besættelsens ophør syntes alt det, der hidtil havde været så kompliceret, pludselig simpelt. Der var gode, og der var onde. Og alle, der havde sagt eller gjort det mindste, som kunne tydes som *"tyskvenligt"*, var i overhængende risiko for at blive udskrevet som kollaboratør. Berettiget eller ej. Og over flere end dem, som kom i offentlighedens søgelys, hang der i eftertiden en skygge, som kunne kastes ind over enhver konflikt om alt muligt andet. *"Var der ikke noget om ...?"*.

En af dem, der blev ramt af denne stærke folkelige retfærdighedssans var den socialdemokratiske økonom Niels Lindberg, der i 1930'erne havde været aktiv antifascist, men som under besættelsen havde gjort en stor indsats for at forsvare lønmodtagerinteresser i en tid med stigende fødevarepriser og faldende realløn.²⁴⁵ En undersøgelseskommision rensede ham imidlertid i 1947 for alle anklager, og otte år senere blev han efter offentlig konkurrence professor i økonomi ved Landbohøjskolen.

Samtidig skete der efter krigen en international nyorientering af de akademiske samarbejdsrelationer bort fra Tyskland og i retning af den angelsaksiske verden. Mens hele 17 % af medarbejdernes publikationer havde været på tysk i 1934/35, var denne andel tyve år senere, da tyske universiteter ellers var ved at komme på fode igen, faldet til 4 %.²⁴⁶ I samme periode steg andelen af engelsksprogede publikationer fra 11 til 22 %. Samtidig er det dog værd at bemærke, at dansk fortsat var det dominerende publiceringssprog, og at der stadig udvikledes og anvendtes danske begreber i stedet for internationale fagtermer. Endnu i slutningen af 1950'erne talte og skrev man eksempelvis om *anlægspræg* og *fremtoningspræg* frem for genotype og fænotype.²⁴⁷

Få måneder efter befrielsen i 1945 gik højskolens inspektør og kasserer siden 1921, landbrugskandidat årgang 1902 Ib Windfeld (1875-1960), på pension. Inspektøren havde med sin familie tjenestebolig i den ved århundredskiftet opførte portbygning ud imod Bülowvej, og dertil hørte en privat have bag huset. Her ses han med sin familie i havens lysthus. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

STORBYENS BLÆNDVÆRK: IDENTITETSKAMP I DEN MODERNE VERDEN VED MIDTEN AF DET 20. ÅRHUNDREDE

DANMARKS ANDEN MODERNISERING

De danske Husmandsforeninger udsendte i 1939-42 to korte stumfilm, der blev forevist rundtom i landets talrige lokale foreninger.²⁴⁸ Filmene hed *Storbyens blændværk* og *Mulden drager*, og man fulgte i de to fortløbende historier den unge Hans, der grundigt træt af det hårde slid i landbruget rejste til København, som imidlertid viste sig at være en menneskefjendsk og identitetsløs storby, hvor han hurtigt fandt sig selv bolig-, arbejds- og venneløs. I opfølgningen, som publikum altså måtte vente tre år på, rejste hans gamle kæreste, Anna, til storbyen for at vriste Hans ud af dens klør. Det lykkedes (naturligvis), og de to unge endte endda på eget husmandssted. Speakeren kommenterede: *"Det blev sommer, det blev vinter, årene gik. Hans og Anna arbejdede flittigt med deres lille bedrift. Der var grøde"*. I en tredje film i serien, *For hjem og jord*, truede tidernes ugunst og tvangsauktion den lille familie, men den klarede atter skærene.²⁴⁹

Efter de værste kriseår i 1930'ernes første halvdel var landbrugserhvervet ved at komme på fode igen, men det måtte erkende, at der var en kulturkamp i gang. En kamp, som gennem de følgende år fortsatte i ly af Besættelsen, og som i 1950'erne foldede sig ud med fuld styrke. Kampen mellem land og by; mellem landbokultur og industrikultur; mellem stræbsomhed og lønarbejderbevidsthed. En kamp om sjælene, men så sandelig også en kamp om kroppe. For når landbrugsorganisationerne så sig

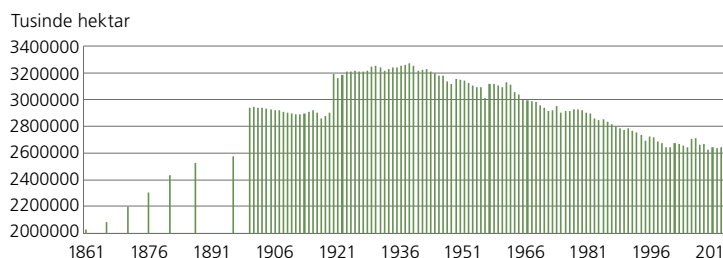

Ved jubilæumsfestlighederne i 1958 fik de dyrlægestuderende lejlighed til at trække den gamle hestetransport af stalden en sidste gang – denne gang dog pyntet til fest.
© Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

nødsagede til at anvende propaganda-film for at holde de unge på landet, skyldtes det frygten for arbejdskraftmangel. En mangel, der under Besættelsen havde været midlertidigt afhjulpet af kriselove, der havde sendt tusindvis af unge arbejdsløse byboere ud som landarbejdere.²⁵⁰

Man mærker imidlertid kun på overfladen noget til dette kultursammenstød i ugeavisen *Landets* dækning af Landbohøjskolens 100-års-jubilæum i 1958. Under overskriften *"Vestjysk bonde oplever Landbohøjskolens fest"* skildrer det, hvordan Laurids og Ninna Pedersen oplevede jubilæumsfesten på nærmeste hold, efter at de var rejst de seks timer fra *"det barske vest til det smilende øst"*, som det formulerede med

Udviklingen i Danmarks
landbrugsareal 1861-2014.
Det markante spring i 1920
skyldes genforeningen med
Sønderjylland. På grundlag af
Danmarks Statistiks opgørelser

respekt for hævdevundne regionalistiske traditioner. Det vestjyske ægtepar havde, selv om det nu mest var manden, der talte, stor respekt for højskolen. Og selv om de ikke selv kunne tænke sig at bo i storbyen, kunne de jo godt misunde de unge mennesker nutidens muligheder.

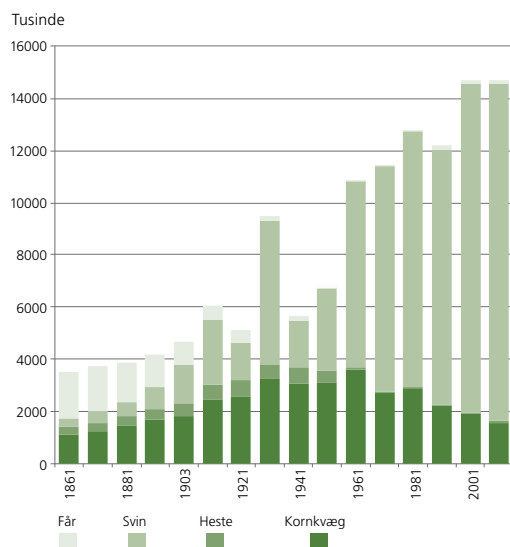
De skærpede boglige optagelseskrav på landbrugsuddannelsen måtte dog efter Laurids mening give landets sogneråd anledning til at følge op på de skolereformer, som netop i 1958 var ved at udbrede realskolen fra by til land. I det hele taget anså han dyrlæger og landbrugskandidater for *“de transformatorer, der skal formidle forskningens resultater ud til de tusind brug”*. Byens viden og landets kunnen var to sider af samme sag. Og så gjorde han sig i forlængelse heraf nogle overvejelser over, hvem af de to, der mon var vigtigst: *“Det forekommer mig, at en dyrlæge ligesom kan tillade sig lidt mere end hans studiefælle landbrugskandidaten – og det må nok hænge sammen med, at bondens syge dyr i mange tilfælde er direkte afhængige af dyrlægens dygtighed og erfaring. Mens man kan høre efter landbrugskonsulentens råd og vejledninger – og dagen efter gøre hvad man vil – for her er ingen ko i fare – og der gror nok en afgrøde endda”*.

Landbrugets andel af Danmarks areal nåede med 76 % sit maksimum i 1938, hvorefter byer og infrastruktur begyndte at æde sig ind på landbrugslandet.²⁵¹ Ved højskolens jubilæum tyve år senere var det reduceret til 72 %, og

prorektor Sigurd Tovborg Jensen fandt det naturligt, at *“det foruroligende svind i vore dyrkede arealer må modvirkes og om muligt bringes til ophør. Det kan ske ved ny dyrkning eller grundforbedring af jord, som for tiden henholdsvis er ganske uproduktiv eller yder alt for lidt”*.²⁵² Landbohøjskolens officielle bekendelse til fortsat optimering fornægtede sig altså ikke, og *Statens Landvindingsudvalg* havde endnu i de sidste år af 1950'erne store planer om afvanding af talrige lavvandede bugter og vige.²⁵³

LANDBRUGETS INDUSTRIALISERING

Landbrugserhvervet gennemlevede i disse år sin egen industrialisering. Grundforbedring, mekanisering, genetisk forædling og kemisk optimering havde gennem generationer bidraget til at gøre dansk landbrug til verdens mest arealproduktive. Men det var stadig ved afslutningen af Anden Verdenskrig særdeles arbejdskrævende. Arbejdsomhed blev anset for et adelsmærke, og derfor var der kamp om både arbejdskraft og arbejdsmoral. Men efter krigen gav opsparing på baggrund af krigsårenes gode indtjening forenet med adgangen til amerikansk genopbygningshjælp som led i den såkaldte Marshall-plan mulighed for indkøb af traktorer og andre motoriserede arbejdsredskaber drevet af fossile brændstoffer. Derved steg det relative energiforbrug per produceret enhed, mens arbejdstimeforbruget faldt drastisk. Og så var de unges afvandring fra land til by pludselig ikke helt så stort et problem, som det havde været.

Udviklingen i Danmarks husdyrhold 1861-2011.
På grundlag af Danmarks Statistiks opgørelser.

Traktoren fortrængte imidlertid ikke kun landarbejdere og medhjælpende husmænd fra produktionen på de gårde, som herefter i rivende tempo blev færre og større. Den gjorde også hesten overflødig. Det trækdyr, der helt bogstaveligt havde bundet produktionen i det traditionelle blandede landbrug sammen ved at levere trækraft og gødning mod at æde kerne. Med hesten ude af stalden blev der måske nok plads til flere køer eller svin. Men driftens motorisering muliggjorde samtidig en helt anden grad af specialisering end tidligere. For når foderstoffer, handelsgødning og energi kunne købes på markedet, stod det landmanden frit for at være enten planteproducent eller husdyrproducent.

Udryddelsen af hesten fra dansk landbrug fremgår med stor tydelighed af den officielle landbrugsstatistik. I 1941 havde Danmark ca. 612.000 heste, tredive år senere var tallet faldet til 47.000. Da var der imidlertid alt overvejen-

de tale om de sports- og rideheste, som blev en naturlig del af en stadig rigere befolknings stedse rigeligere fritid. Og den samme udvikling kunne iagttages i Landbohøjskolens behandlingsstatistik. I 1944-45 behandlede klinikkerne 1.762 heste; i 1959-60 var tallet faldet til 591 fortrinsvis sportsheste.²⁵⁴

Ændringen afspejlede altså nye teknologiske muligheder, som havde dybe strukturelle konsekvenser for landbruget. Men den havde også andre, mindre iøjnefaldende følger. For inden traktoren gjorde sit indtog, havde landmanden været lige så afhængig af hesten, som han sidenhen blev af den. Derfor var dyrlægen hans vigtigste rådgiver, og derfor byggede godt landmandskab på en dyb forståelse af dyrets natur. Da den afhængighed først var brudt, var der ingen tvingende grunde til ikke først og fremmest at betragte produktionsdyr som levende proteinfabrikker.²⁵⁵

Det faldende arbejdskraftbehov i landbruget gjorde afvandringen til byerne uproblematisk, omend gamle kulturforskelle mellem land og by – reelle såvel som forestillede – bestod og måske endda blev forstærket nu, hvor de ikke længere havde den samme betydning. Landboliv og jordbrugserhverv var ikke længere det naturlige kulturelle udgangspunkt for den offentlige debat. Hvor 28 % af den erhvervsaktive befolkning i 1940 havde arbejde i landbruget, var det i 1965 kun 15 % - de tilsvarende tal for industrien var henholdsvis 33 % og 37 %. Til gengæld overgik indtægterne fra eksport af industrivarer omkring 1960 værdien af landbrugseksporten, idet en ikke ubetydelig del af denne industrieksport dog bestod af forarbejdede fødevarer, hvis råvarer var produceret af dansk landbrug.

Danmark var ikke længere noget landbrugsland; landet var for en kort stund blevet et

industrisamfund med servicesamfundet og dets kolossale offentlige sektor ventende lige om hjørnet. Effekten af denne forandring var imidlertid forskudt. Mentalt og kulturelt skete den modstræbende og ambivalent, for landbokulturen stak dybt. Så længe et flertal af befolkningen selv var vokset op på landet eller havde forældre, der var det, fortsatte dens dominans.

Det gjaldt ikke mindst på Landbohøjskolen, hvor de fleste studerende på i hvert fald visse studieretninger stadig kom fra landet, og hvor spændingen mellem bykulturen og en landbokultur under industrialisering blev særlig klar netop ved tilflytternes møde med storbyen. Landbrugsstuderende Kirsten Brændgaard var en af de mange moderne landbohøjskolestuderende, der personificerede dette møde mellem land og by. I foråret 1942 sad hun på sit lejede værelse og iagttog regnvejret, der jo i byen ingen nytte er til: *“Det regner! En stille forårsregn, der rigtig bløder. Hvor det fryder mit landmandshjerte. Selv om det kun er våde fliser og folk med paraply, jeg direkte har udsigt til, så kan jeg dog for mit indre øje se jorden og alt, hvad dertil hører”*.²⁵⁶ Kirsten blev siden gift med landbrugsskole- og studiekammeraten Sigurd Andersen, som i 1963 blev højskolens professor i landbrugets plantekultur.

VIDEREGÅENDE UNDERVISNING

Den indflydelsesrige forstander for Dalum Landbrugsskole, Johannes Pedersen-Dalum, spurgte i 1933 retorisk, om *“ikke Landbohøjskolens undervisning i de fleste tilfælde har været en skuffelse for den praktiske landmand, der uden anden forberedelse tog til Landbohøjskolen for dér at erhverve sig de kundskaber, han ville nyttiggøre i sin bedrift. Jeg tror det”*. Men, fortsatte han, *“heldigvis fik Landbohøjskolen aldrig gjort flertallet af sine elever “videnskabelige”, men derimod, hvor eleverne forstod deres opgave, til mennesker, som i al beskedenhed gik*

Hovedet af Ugeskrift for Landmænd prydes af Landbohøjskolens hovedbygning, og bladet blev da også udgivet af Foreningen af danske Landbrugskandidater.

til arbejdet, vel vidende, at skulle værket lykkes, måtte der tages jævnt på tingene, fordi det var jævne folk, der skulle arbejdes blandt, men dog folk, der havde en skarp sans for alt, hvad der var ægte, eller det modsatte”.²⁵⁷ Og flertallet af de landbrugskandidater, som Pedersen-Dalum hentydede til, fik da også ganske rigtigt typisk arbejde som konsulenter, omend mange af dem nu også samtidig erhvervede sig egen gård.²⁵⁸ Ofte ved siden af deres lønarbejde.

Efter at skov- og havebrugsuddannelserne var kommet til i 1863, forblev udbuddet af uddannelser ved højskolen stort set uændret gennem de første hundrede år. Kun en enkelt ny uddannelse blev det til, nemlig mejeriingeniøruddannelsen, der efter en henvendelse fra De Danske Mejeriers Fællesorganisation blev oprettet i 1921.²⁵⁹ Uddannelsen fik samme længde og optagelseskrav som landbrugsstudiet: 2 år og 8 måneder, og en uddannelsesbaggrund svarende til (omend ikke formelt krævende) studentereksamen, men med – hyppigt anvendt – mulighed for dispensation. På landbrugsuddannelsen havde man ved netop denne tid ophævet den gamle skelnen efter forudgående skolegang mellem *elever* og *studerende*.²⁶⁰

Nu var det ikke, fordi der ikke tidligere havde været uddannet mejeribrugere, men deres vej havde været unødigt lang og trang, og kun

Det i omfang beskedne afgangshold af mejeriingeniører i 1954. De mejeriingeniørstuderende havde blandt flere lærere ord for at være højskolens dygtigste. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

to kandidater var det derfor indtil 1920 blevet til. De måtte nemlig først tage en almindelig landbrugsuddannelse og dernæst følge et af de efteruddannelseskurser i mejerivæsen, som højskolen siden 1906 havde udbudt. På trods af at modstanden mod høje formelle adgangskrav var lige så gammel som højskolen selv, havde der nemlig allerede ved 1800-tallets slutning bredt sig en erkendelse af, at visse af de funktioner, som de færdige landbrugskandidater forventedes at varetage, stillede højere faglige krav, end uddannelsen kunne leve op til.²⁶¹

Man forsøgte sig derfor første gang i 1895 med at udbyde et landøkonomisk fortsættelseskursus, og i 1906 blev det gjort permanent. Her var der mulighed for højere teoretisk undervisning i jordbrugslære, husdyrbrug og mejerilære, og der var adgangsbegrænsning til kurset baseret på afgangskaraktoren ved den forudgående kandidateksamen. Ti år senere blev fortsættelseskurset suppleret med endnu en overbygning i form af et såkaldt specialkursus, der nærmest må betegnes som en tidlig forskeruddannelse. Landbrugsmagistre, *mag.agro.*, kaldte man dem, der havde gennemført sådanne kurser, og den første havebrugskandidat, der tog denne grad var Paul Neergaard, som efterfølgende blev forsøgsleder ved frøfirmaet *J. E. Ohlsens Enke*.²⁶²

Finansloven 1946/47 gav for første gang mulighed for, at højskolen kunne oprette egentlige formaliserede forskeruddannelsesstillinger, omend disse var midlertidige.²⁶³ Konkret blev denne mulighed omsat til et antal henholdsvis 3-6-årige højskoleadjunkture og 2-4-årige kandidatstipendier. Og eftersom landbrugsmagistertitlen rummede netop al den tvetydighed af mødet mellem teori og praksis, som Landbohøjskolen stod for, drøftede undervisningsrådet i 1955 mulighederne for i dens sted at indføre licentiatgraden.²⁶⁴ Det skete efterfølgende i den nye Kongelige Anordning, hvorefter kandidater med specialkursus fra den 1. september 1958 kunne kalde sig *lic.agro*.²⁶⁵

Endnu i 1950'erne kom flertallet af højskolens studerende i land-, have- og mejeribrug dog fra landboskolerne snarere end med studentereksamen, men tiden var til akademisering og jævnførelse med tilsvarende landbrugsuniversiteter i udlandet, og det ansås for stadig mere tvivlsomt, om denne direkte adgang for *manden fra ploven* kunne opretholdes.²⁶⁶ Samtidig var der ingen mangel på studerende. I takt med samfundets generelt stigende uddannelsesniveau blev der år for år optaget stadig flere. Hvor der i begyndelsen af 1930'erne var indskrevet godt 700 studerende, var tallet omkring 1960 steget til omkring 1000. Men selv om der kom flere studerende ind, var der samtidig stadig flere ansøgere, der blev afvist.

STUDENTERBOLIGER

De fleste studerende boede fortsat på lejede værelser rundtomkring i byen ligesom den landbrugsstuderende, der i 1941 boede til leje "*på Frederiksberg, langt ude i byen, der er haver foran husene, så der er dejligt landligt, og så har jeg kun 8 minutter på cykel ind til skolen*".²⁶⁷ Men i takt med at ikke kun studerende men flere og flere i det hele taget flyttede til hovedstaden, tog bolig manglen til, og det blev

stadigt sværere at få tage over hovedet.

De Studerendes Råd stillede derfor i 1939 forslag om, at der skulle opføres et kollegium i tilknytning til højskolen. Denne tanke blev et par år senere i ugebladet *Dansk Landbrug* bakket op af den indflydelsesrige sekretær i *De samvirkende danske landboforeninger*, Otto Himmelstrup, der tillige var mangeårigt folketingsmedlem for Venstre. Han foreslog, at de første krigsårs usædvanlig gode indtægter fra eksport af huder og skind burde afsættes til en fond til finansiering af et kollegium ved Landbohøjskolen.²⁶⁸ Det skal nævnes, at Himmelstrup tillige underviste i faget samfundsøkonomi ved højskolen, og at dens studerendes ve og vel blandt andet derfor lå ham på sinde.

Tanken var imidlertid ikke ny.²⁶⁹ Allerede i 1919 havde højskolens daværende direktør, H.O.G. Ellinger, over for tilsynsmændene stillet forslag om opførelse af et kollegium på arealet bag det da nyligt erhvervede sygehus på Rolighedsvej. Det var hans tanke, at et sådant kollegium ikke blot skulle være de fremtidige beboere til gavn, men at alle højskolens studerende eksempelvis skulle bruge det som kantine i dagens løb. Og han lod ligefrem arkitekterne Martin og Christen Borch, der i forvejen arbejdede for Landbohøjskolen, udarbejde tegninger for et sådant bygningsværk med plads til 51 beboere. Men de gode viljer rakte ikke langt nok, og der kom intet ud af planerne.

Efter DSR's henvendelse fik de imidlertid nyt liv, og lærerforsamlingen behandlede i december 1941 konkrete forslag til et kollegium med plads til 100 studerende. Der var almindelig tilslutning til tanken, men finansieringen var et åbenlyst problem, og ved årsfesten det følgende år annoncerede direktøren, Niels Bjerrum, derfor en storstilet indsamling blandt private, som en særlig indsamlingskomite med ham

Veterinær- og Landbohøjskolekollegiet (VLK) på Hostrupsvej, som det tog sig ud få år efter indvielsen i 1945. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

selv som formand ville stå i spidsen for. I løbet af foråret 1943 nåede indsamlingen så langt, at byggeriet kunne gå i gang, i august kom de sidste penge i hus, i september blev der holdt rejsegilde, og i oktober blev landmålingsprofessor Niels Thorkil-Jensen udnævnt til kollegiets efor.

Kollegiet blev bygget på den del af højskolens areal, der var blevet afskåret fra resten ved anlægget af forbindelsesjernbanen, men som i 1933 efter dennes sløjfning var blevet forbundet østpå, da Thorvaldsensvej blev ført igennem mellem haven og forsøgsmarken. De første beboere flyttede ind ved efterårssemesterets start 1944, og takket være krav fra en sidenhen anonym bidragsyder, vistnok den grundtvigske gårdejer Jørgen Boesen fra Askov Nedergård, tog kollegiet også imod kvindelige studerende. Firs alumner, dvs. beboere, blev der plads til i alt, og fordelingen på studieretninger svarede nogenlunde til uddannelsernes samlede størrelse. I kælderen havde portner Robert Madsen, som fortsatte i tjenesten helt indtil 1983, bolig. Indvielsen måtte vente til efter krigens afslutning, og den kunne endelig finde sted den 8. december 1945.

Eksemplarisk værelse på VLK næppe mange år efter opførelsen. Man bemærker de ikoniske holdepunkter i en ung, mandlig landbohøjskolestuderendes tilværelse i den lumske storby: Bambi på Isen (Disney-filmen blev første gang vist i danske biografier i 1947), mor, slægtsgården og – middelstandens pæne pin-up – en Siker-Hansen pige. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksborg

Som andre københavnske collegier dannede *Veterinær- og Landbohøjskolekollegiet* (VLK) rammen om et særligt socialt liv, der i modsætning til mange andre collegier var kendetegnet ved den tætte og entydige relation til beboernes uddannelsesinstitution. Intet er dog som bekendt så godt til at skabe gruppesammenhold som symboler, ritualer og ydre fjender, og ved 10-årsjubilæet i 1954 overrakte rektor kollegianerne professor Mørkebergs gamle benprotese, *Marens træben*, som gave. Det havde som nævnt tidligere været udstillet på biblioteket, men fik nu en blivende plads som kollegiets maskot.

Helt blivende blev pladsen imidlertid ikke. For en dag i 1957 var benet pludselig væk. Nogle kollegianere fik opsnappet, at det var beboere fra *Hagemanns Kollegium* i Kristianiagade på Østerbro, som havde bortført det, og en hævnaktion blev planlagt. En lille gruppe VLK-alumner invaderede Hagemanns men blev opdaget, hvorefter tilkaldte politibetjente tog dem med til afhøring. Det lykkedes dog gruppen, der talte senere fremtrædende repræsentanter for dansk landbrug, at tale sig fra en sigtelse, og nogle dage senere hævnedes den sig ved at fjerne en buste af grundlæggeren, ingeniør G.A. Hagemann fra det fjendtlige

kollegium. Grunden var dermed lagt for en længere forhandling afsluttet med en højtidelig udveksling, som førte Marens Træben sikkert hjem til Hostrupsvej, men som samtidig beseglede slægtskabet med det ingeniørdominerede collegium på Østerbro. Praksisnære uddannelser, der sammen kunne modstå tidens akademisering.

Spørgsmålet om akademisering og øgede adgangskrav til uddannelserne var i det hele taget fremtrædende i 1950'erne, og endnu ved sin tiltræden som rektor i 1966 måtte Cornelius Aslyng argumentere eksplicit for, at der fortsat ikke blev krævet studentereksamen af landbrugsstuderende.²⁷⁰ Omvendt synes netop den manglende studenterhue at have fremmet en vis tendens til isolation i forhold til det studenter sociale liv i København. KVL-Bladets redaktør begrundende en angivelig tendens til, at Landbohøjskolens studerende holdt sig for sig selv, med, at "*vi er jo ikke alle sammen studenter*".²⁷¹ Samtidig kan man vel vanskeligt tolke det som andet end udtryk for ønsket om en mere akademisk profil, når havebrugskandidater i 1967 blev omdøbt til *hortonomer*.²⁷²

Mange universitetsstuderendes udtalte svaghed for abstraktion og lommefilosofi var imidlertid ikke den eneste moderne tendens, som de nye højskolestuderende og kollegianere måtte kæmpe med. For en del af dem var mødet med storbyen også en voldsom omvæltning i forhold til en tryk og velkendt landbokultur, hvor det ikke var god tone at give sig hen til de i mange henseender grænseoverskridende samværsformer, som 1950'ernes københavnske collegier rummede mulighed for. Eforen kunne derfor påregne at modtage klager fra beboere, når andre eksempelvis planlagde kollegiefester på selveste langfredag.²⁷³

DSR's formand følte sig i 1960'ernes begyndel-

se ligefrem kaldet til at give sine medlemmer en røffel, fordi de opførte sig som landboer, der ikke i tilstrækkelig grad havde kultiveret sig selv i bylivet, når de forlod København efter endt uddannelse.²⁷⁴ Problemstillingen var da også alt andet end ny. Allerede i 1854 havde Landmandsforsamlingens komite angående fremtidige landbrugsuddannelser således tørt konstateret, at *“den unge landmand, som ved sit ophold i hovedstaden skulle tabe interessen for sit fag, står landvæsenet sig vist bedst ved at blive fri for”*.²⁷⁵

SELVFORSTÅELSE, ANSEELSE OG FREMTIDSVISIONER

I et samfund med stadig mere bevægelige pejlemærker måtte Landbohøjskolen som kollektiv og institution besinde sig på, hvad den var for et sted, og der blev ad åre opbygget og vedligeholdt et selv billede, der var til såvel ind- som udvortes brug. De institutionelle rammer for denne identitetsskabelse var især de siden 1917 tilbagevendende fester på årsdagen for stiftelseslovens ikrafttræden den 8. marts og de dertil knyttede årsskrifter samt senere i det 20. århundrede trykte interne kommunikationskanaler med navne som KVL-Bladet, KVL-Meddelelser, KVL-Information, KVL-Debat, KVL-Mosaik osv.

Betragter man højskolens selvfremsstilling ved årsfester og rækken af jubilæer, viser der sig visse fællestræk. Først og fremmest var der understregning af undervisningens primat over forskningen, der var nært forbundet med den form for erhvervsrettet, anvendt forskning, som højskolens vidensproduktion skulle bestå af. Tæt forbundet hermed var det en forudsætning for dens virksomhed, at den var i løbende personlig, faglig og institutionel forbindelse med jordbrugets praktikere. Og endelig fandtes der underliggende en grundfæstet tillid til dansk landbrugs udviklingsmuligheder og en

Oversigtskort over Landbohøjskolens bygningsmasse i 1939. Forsøgsmarken blev ved anlægget af forbindelsesbanen mellem Frederiksberg og Nørrebro delt i to dele, og 9 tønder land nord for banen blev i 1896 solgt fra til udstykning, hvor vejene Hostrups Allé, Brandes Allé og N.J. Fjords kom til at ligge. Gengivet efter KVL-Bladet 1939.

uforstyrrelig tillid til biologisk optimering som forudsætningen for den økonomiske vækst, der med møje og besvær havde hevet befolkningen op over sultegrænsen, og som var den eneste tænkelige fremtidsvision.

Den tilbagevendende årsfest var, som dagbladet Politiken i 1930 konstaterede, en *“smuk og stilfuld foredrags-formiddagstime”*, der oven i købet i modsætning til de øvrige højere læreanstalters fester fandt sted om foråret, *“når det spirer i højskolens plæner”*.²⁷⁶ Direktør Mørke-

Ved 100-årsjubilæet i 1958 blev Landbohøjskolens areal delvis omdannet til et stort tivoli, og mens de rigtige professorer holdt folkeoplysende foredrag i auditorierne, underholdt Professor Tribini fra Dyrehavsbakken udenfor. Stillbillede fra filmen optaget under jubilæumsfestlighederne. ©SCIENCE Kommunikation

berg indledte dette år sin festtale med at protestere imod, at højskolen i en avisdebat havde været omtalt som en *aflægger* af Polyteknisk Læreanstalt, hvilket selvsagt var ærekrænkende. Og efter ham fik Øjvind Winge ordet for et *"formfuldendt, fængslende og livfuldt"* foredrag om den nyeste arvelighedsforskning.

Som en forholdsvis ny institution forpassede højskolen ingen lejlighed til at fejre sig selv, og det skete foruden ved årsfesterne ved jubilæer som minimum hvert 25. år. Den måde, som disse festligheder løb af stabelen på, var i sig selv nøje udtryk for de mål, Landbohøjskolen som institution ønskede at nå.²⁷⁷ Det er næppe heller noget tilfælde, at dens historie tidligere er skrevet ikke bare en men hele tre gange, foruden en mangfoldighed af tematisk afgrænsede historier (apoteket, biblioteket, de enkelte uddannelser osv.).

100-årsfesten den 24. august 1958, der var et veltilrettelagt led i denne selvspejling, var grundigt forberedt. Højskolen havde i god tid sikret sig hjælp af den erfarne journalist Poul Overgaard Nielsen til at skrive avishistorier

om både forskellige sider af dens virksomhed og selve jubilæet.²⁷⁸ Festdagen begyndte med nedlæggelse af kranse ved Bendz' kiste i Christianskirken på Christianshavn og ved Abildgaards buste over for anatomibygningen. Derved understregedes kontinuiteten tilbage til Veterinærskolen, og veterinærerne, der stadig udgjorde den største af højskolens uddannelser, fik deres skålpund kød. Navnet i folkemunde var og blev jo Landbohøjskolen, så man måtte i det daglige være sig for ikke at træde "Veterinær- og" over tærerne.

Dernæst modtog rektor i løbet af formiddagen lykønskninger fra omkring hundrede samarbejdspartnere, som derved ikke alene sagde tillykke, men også viste, hvor forankret i det omgivende samfund højskolen var. Både i erhvervskredse og blandt andre akademikere. Og denne understregning af institutionens plads i verden blev om muligt endnu stærkere ved selve jubilæumsfesten i Frederiksberg Rådhusal samme eftermiddag. Kongen deltog, således som det så godt som altid også var tilfældet ved skolens årsfester, og understregede derved dennes status på linje med de nu to universiteter; der var jo nemlig i 1928 oprettet et provinsuniversitet i Aarhus. Festens lokalisering var selvfølgelig udtryk for det praktiske forhold, at højskolen ikke selv rådede over lokaler, der var store nok til de mange gæster. Men den afspejlede også en respekt for betydningen af stedstilknytning. Landbohøjskolen havde udviklet sig til en af Frederiksberg Kommunes største virksomheder, og et godt indbyrdes forhold mellem kommune og statsinstitution var i begges interesse.

Unge Akademikeres Kor opførte sammen med Statsradiofonien (Danmarks Radios) Symfoniorkester en til anledningen komponeret kantate af Vagn Holmboe med tekst af skovrider på Hvidkilde Jørgen Abell, der naturligvis selv var

kandidat fra skolen (årgang 1923). Teksten slog fra de første strofer den grundopfattelse fast, som højskolen i sin tid var grundlagt på, og som endnu hundrede år senere var sund fornuft:

*"Kårene skifter for menneskenes stamme,
vældig er kundskabens magt,
mennesket selv er stadig det samme,
forskning har fremskridtet bragt."*

Fra forskning til fremskridt, fristes man til at sige. Endelig blev festens højdepunkter forevige i en kort dokumentarfilm af den erfarne instruktør Svend Aage Lorenz med de kendte radiostemmer Overgaard Nielsen og Henning Skaarup som speakere.²⁷⁹

Efter at atombombens altødelæggende kræfter i 1945 var sluppet fri over japanske byer, var der imidlertid en gang for alle kastet en skygge over det naturvidenskabeligt baserede fremskridt. I det digre festskrift om højskolen, som Dansk Skovforening i jubilæumsåret bekostede, sluttede prorektor sit lange indledende kapitel med at prise naturvidenskabens sejre, men også med at mane til besindighed: *"Den samme udvikling indebærer tillige mulighed for navnløse rædsler, ja for vor slægts totale tilintetgørelse, hvis dens resultater bliver misbrugt. Højskolens mænd må, nu og i fremtiden, være blandt de første til at formidle naturvidenskabens resultater i fredens og fremskridtets tjeneste til glæde for dem selv, til ære for vort land og til gavn for hele menneskeheden"*.²⁸⁰

Højskolen var – som samfundet i øvrigt – stadig dybt præget af klasseforskelle og respekt for institutionaliseret status. Måske ikke så meget mellem lærere og studerende, for sidstnævnte var dog godt på vej til at blive ordentlige borgere. Men mellem de lærde og de ulærde, åndens og håndens arbejdere – også selv om mange

Direktøren, dyrlæge og højskoleapoteker Carl Hansen, står her sammen med sin efterfølger, Niels Thorkil-Jensen (1894-1985), foran landmålingsundervisningens bygning ved Eremitagen i Jægersborg Dyrehave. Huset brændte i begyndelsen af året 2000. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

af skolens akademikere faktisk også i den grad var håndarbejdere. En tidligere betjent huskede eksempelvis tilbage, hvordan han engang skulle aflevere et brev til direktøren *"Thorkil-Jensen til underskrift i hans tjenestebolig, som dengang var Villa Rolighed på Rolighedsvej. Det var styrtende regnvej, og der var nogle papirer til underskrift. Da jeg så skulle afsted, så siger fuldmægtig Bruce Petersen: 'Jeg tror, de skal tage en paraply med'. 'Nej, jeg har regnfrakke på'. 'Ja, men når de kommer derover, kommer de ikke ind'. Så jeg tog en paraply med og kom over og ringede på. Så kom der en dame ud. Så*

Læsesalen i Blochs biblioteksbygning, formentlig i begyndelsen af 1940'erne. Biblioteket indgik centralt i elevernes studier, men der var forskel på, hvor intensive brugere af dets samlinger de forskellige studieretninger var, og en del brugte nok også nærmest lokalet som varmetue. En menneskealder før dette billede blev taget, lånte de indskrevne veterinærelever i gennemsnit 3,7 bind, mens landinspektøreleverne lånte 6,7. Dyr lægegerningen var og forblev i vid udstrækning et håndværk. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

sagde jeg: 'Her er nogle papirer, som professoren skulle skrive under på'. Så sagde hun tak og lukkede døren, og der stod jeg ude i regnvejret i en halv time. Så gik døren op og værsgo, så kunne jeg skrubbe af igen".²⁸¹

"HVOR LANDMÆND MØDES"

Anekdoter og minder udgjorde en central del af

højskolens identitet, og mange gamle elever og studerende bidrog gerne. Som når Jakob Hansen i begyndelsen af 1930'erne mindedes, hvordan *"mange af os spiste til middag sammen på Gimle efter kl. 3 og havde efter middagen et samvær, hvor vi brændte vittigheder af, og snart roste, snart drillede hinanden"*.²⁸² Men man kunne dog også komme i bekneb som den

gamle landbrugskandidat, statskonsulent C.A. Koefoed, der, da han i 1933 blev spurgt til sin studietid i 1870'erne, måtte indrømme, at han *"gerne ville have skrevet noget interessant fra min læretid på den gamle skole på Bülow'svej, [...] men hvor meget jeg end har forsøgt at genopfriske mine minder fra denne den lykkeligste tid af mit liv, har jeg ikke kunnet finde noget af den slags"*.²⁸³ Netop grundtonen af en lykkelig tid bidrog dog nok under alle omstændigheder til at gøre mange erindringer mere positive, end der måske strengt taget havde været belæg for i datiden.

Landbohøjskolens forbindelser til erhvervene var personbårne, og fremtrædende repræsentanter for de enkelte fag kunne undertiden indgå i nærmest ufatteligt mange indbyrdes forbundne netværk. Niels Thorkil-Jensen, der foruden at være rektor 1946-61 var professor i landmåling fra 1925 til 1964, var således blandt meget andet medlem af bestyrelserne for Statens Almindelige Videnskabsfond og Det teknisk-videnskabelige Forskningsråd.²⁸⁴ Der var ofte tale om deltagelse i netværk med mange indbyrdes overlap og med en bred vifte af organisationer, som typisk for netop Landbohøjskolen dækkede såvel grænselandet mellem universitetsadministration og politik som rene erhvervsinteresser.

En ting var imidlertid sådanne officielle og institutionelle forbindelser. Noget ganske andet lærernes anseelse i den brede befolkning – og måske især blandt jordbrugserhvervenes udøvere. Det havde ikke altid været let, for nogle gik mere op i den undervisning eller forskning, som de jo strengt taget var ansat til at varetage, end i at bidrage til folkeoplysning og popularisering. Pedersen-Dalum konstaterede således, at *"der har været perioder, hvor Landbohøjskolens mænd ikke var kendte folk, hvor landmænd mødtes [... men det er] min opfattelse, at sko-*

len og dens mænd aldrig har stået landbruget nærmere, end tilfældet er i dag".²⁸⁵ I det hele taget tyder omtalen af højskolen i medierne på, at den i almindelighed havde et godt omdømme. På landet på grund af dens erhvervsfremmende arbejde, men i byen nok snarere, fordi den både tog sig af syge kæledyr og stillede sin have til offentlighedens rådighed.

Det medvirkede utvivlsomt til højskolens anseelse, at dens kandidater med tiden groede fast i nogle af landbosamfundets vigtigste funktioner. For det var jo fra den, at dyrlægen, landinspektøren, mejeristen, konsulenten og sågar den lokale skovrider kom. Og en fortsat tendens til erhvervsmæssig dynastidannelse signalerede klart til omgivelserne, at der var noget værdifuldt at hente på Frederiksberg. Midt i 1900-tallet var hver 8. dyrlæge barn af en dyrlæge, hver 8. landinspektør af en landinspektør, hver 6. havebrugskandidat af en gartner, og hver 7. forstkandidat af en skovrider.²⁸⁶ Hertil kom yderligere en del kandidater, der afveg en anelse ved at tage en anden landbohøjskoleuddannelse end deres far.

Også biblioteket bidrog til højskolens kontakt med omverdenen. Af de i alt 14.569 bind, der i 1954-55 blev udlånt fra biblioteket (heraf 1/4 til læsesalen), gik de 2/3 til lånere, der hverken var studerende eller lærere ved højskolen.²⁸⁷ Og der var ikke kun tale om indenbys lånere, for der blev udsendt ikke færre 2.383 bogpakker til lånere og biblioteker rundtom i landet.

Eftersom mange af højskolens lærere selv havde en uddannelse fra et universitet eller fra Polyteknisk Læreanstalt, fandtes der også mange forbindelser til fagfæller ved disse søsterinstitutioner. Det var ikke usædvanligt, at en akademisk karriere over tid snoede sig fra den ene institution til den anden, og desuden stod institutionernes censorkorps ofte i forbin-

delse med hinanden. Men der herskede i visse tilfælde et mere eller mindre udtalt hierarki, som eksempelvis det tidlige 1900-tals matematikere var sig yderst bevidst.²⁸⁸ Øverst i faglig anseelse stod universitetet med dets som regel tre professorater, herunder befandt Polyteknisk Læreanstalts 4-5 professorater sig, og endelig var Landbohøjskolens enlige professor at finde nederst.

Selv om der på mange fag rådede et glimrende kollegialt forhold mellem universitetets og Landbohøjskolens forskere, så fortsatte en uformel men umisforståelig rangordning længe på det institutionelle plan. Men højskolen arbejdede sig langsomt frem til akademisk anerkendelse. I 1935 fik den således ved en kongelig anordning ret til at konferere doktorgrader, og dyrlæge Nicolai Plum fra det Veterinære Serumlaboratorium blev allerede samme år den første veterinærvidenskabelige doktor, *doctor medicinae veterinariae*, på en afhandling om tuberkulosesmitte. To år senere blev Carl Syrach-Larsen den første jordbrugsvidenskabelige doktor, *doctor agronomiae*, på sin afhandling om forstgenetik. Men hvis de promoverede doktorer herefter skulle ønske at smykke deres højre pegefinger med den Minerva-rydede ring, der var det akademiske værdighedstegn for en doktor, måtte de købe denne på universitetet.²⁸⁹

I 1940 skænkede en gruppe af tidligere studerende til gengæld Landbohøjskolens direktør en kæde, så han ikke skulle stå tilbage for Københavns Universitets *rector magnificus*, hvis gyldne kæde stammede fra Frederik VI's tid, og ligesom doktorringene bar et billede af Minerva, lærdommens gudinde. Landbohøjskolens nyere og noget mere profane pendant fik billeder af henholdsvis Veterinærskolen og Landbohøjskolens oprindelige hovedbygning, og dens ornamentik anslog i øvrigt mest de

ationale toner, som året for dets udførelse lagde op til. Formgivningen var lagt i hænderne på Axel Feldinger, og hans tegning bærer påskriften: "*Direktør-kæde for Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole skænket skolen som magtsymbol knyttet til direktørens stol*".²⁹⁰

Det var imidlertid ikke forbeholdt direktøren, siden anordningsændringen i 1958 rektor, ved festlige lejligheder at vise sin repræsentation af højskolen gennem særlige insignier. Medlemmer af Landbrugskandidatforeningen kunne endnu omkring 1960 anskaffe sig en særlig landbrugskandidatring, som fandtes i udgaver af både 8 og 14 karats guld.²⁹¹ Og kort efter skiftede landbrugskandidaterne titel til det noget mere akademisk klingende *agronom*.²⁹²

Som resten af den akademiske verden udviklede Landbohøjskolen sig ikke kun til et sted for samarbejde. Videnskab handler jo nogenlunde ligeligt om gode ideer og kampen om livsstillinger, og konkurrencen blandt især det vækstlag af yngre forskere, som gennem det 20. århundrede voksede sig stadig stærkere, kunne være knivskarp. Besættelsen af professorater endte undertiden i en delt indstilling, således at det fagkyndige udvalg i realiteten pegede på to ansøgere til en enkelt stilling. Det førte ligesom på universitetet til konkurrencer, hvor en dommerkomite nedsat af undervisningsudvalget kunne se de to kandidater an, dels ved skriftlige arbejder, dels ved offentlige forelæsninger. Og disse konkurrencer tjente yderligere det formål at slå fast, at Landbohøjskolen var en egentlig akademisk institution.

Eksempelvis blev der i december 1930 afholdt konkurrence om Simon Paullis efterladte professorat i normal anatomi. Den 38-årige dyrlæge Gerhard Petersen fra Karise, der som nyuddannet havde været Paullis assistent, stillede op imod afdelingens seneste assistent,

den 32-årige Eduard Sørensen, og tabte.²⁹³
Ved konkurrencerne om kliniske stillinger, hvor diagnosticering indgik i betingelserne, måtte der i døgnene op til konkurrencen holdes vagt ved de udvalgte patienter, sådan at ingen af ansøgerne uretmæssigt kunne snige sig dem for nær før den store dag.²⁹⁴

De færdiguddannede kandidater udgjorde utvivlsomt den mest betydningsfulde gruppe af ambassadører for Landbohøjskolen i offentligheden. Deres arbejde og faglige dygtighed faldt til syvende og sidst tilbage på skolen. Men også, når de fortalte om deres uddannelser og de erfaringer, de havde med sig, havde det effekt.

En skovbrugsstuderende blev eksempelvis i 1943 bedt om i sit gamle skoleblad at beskrive, hvad hans uddannelse gik ud på. Og han kunne fortælle, at uddannelsen stadig – i det mindste i de studerendes forestillinger – pegede frem mod en stilling som skovrider, og at *"En skovrider af i dag er ikke den samme, som beskrives i Sophus Bauditz' fortællinger – med stort skæg og lang pibe, nej, han er nærmest at sammenligne med en travl forretningsmand; men han har selvfølgelig den fordel, at hans arbejde veksler mellem kontoret og skoven; en stor del af tiden må han dog tilbringe ved sit skrivebord"*.²⁹⁵

Direktørens kæde, som han i 1940 fik overrakt som et særligt værdighedstegn. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

EJDERPROFESSOREN: OMVERDENSRELATIONER I ÅRENE OMKRING 100-ÅRSJUBILÆET 1958

VOKSEVÆRK OG FLYTTEPLANER

I den konkurrencebetonede forskerverden var professorerne de vigtigste aktører, og det kunne komme til sammenstød mellem dem om meget andet end lige netop besættelsen af ledige stillinger. En af dem, der ikke var bange for at gå sine egne veje, var professor i husdyrbrug Lars Hansen Larsen. På grund af sin kamp – sammen med blandt andre Wieth-Knudsen – for efter det tyske nederlag i 1945 at gribe chancen for at indlemme hele Slesvig i kongeriget og dermed rykke grænsen til Ejderen, var han kommet til at gå under navnet *Ejderprofessoren*. Og knap var jubilæumsfestlighederne i 1958 overstået, før han lagde sig grundigt ud med resten af højskolens lærerforsamling.

Der var i det 20. århundredes midte godt dobbelt så mange studerende som ved dets begyndelse, nemlig omkring tusind. I samme periode var antallet af ansatte steget fra omkring 75 til godt 250, så selv om der var skabt mere plads ved erhvervelser og nybyggeri i 1920'erne, var pladsen igen blevet trang. Der blev derfor allerede under krigen nedsat et udvalg bestående af højskolens direktør, Landbrugsministeriets departementschef, Paul Stahlschmidt, professor ved Kunstakademiet Steen Eiler Rasmussen og højskolens inspektør, A. Paludan, som skulle udarbejde forslag til fremtidige udvidelser.²⁹⁶ Dette byggeudvalg fik yderligere tilknyttet arkitekten Mogens Koch og ingeniøren O.H. Brødsgaard som bygningskyndige, og i 1949 fremlagde disse to sammen med Steen Eiler

Lars Hansen Larsen (1890-1970), professor i husdyrbrug 1933-60 og kendt som Ejderprofessoren på grund af sin varme tilslutning til et revanchistisk politisk mindretals ønske om efter Anden Verdenskrigs afslutning at generhverve hele det gamle hertugdømme Slesvig – helt ind til Ejdergrænsen mod Holsten. ©Flensborg Avis

Rasmussen en såkaldt dispositionsplan for hele arealet på Frederiksberg. Der var tale om et overordnet bud på en fremtidig planløsning snarere end detaljerede planer for de enkelte byggeprojekter. Og især samlede interessen sig om den tilbageværende forsøgsmark.

Der var imidlertid en række ubekendte, som højskolen ikke selv var herre over. Herunder ikke mindst DSB's overvejelser over den fremtidige linjeføring af jernbanen mellem Hovedbanegården og Frederiksberg Station, der uundgåeligt ville komme til at krydse arealet. Dispositionsplanens sammenfatning lød: *"Landbohøjskolen bør udvikle det præg, den fra første færd har haft af at være et anlæg af bygninger beliggende i en have. Man må tilstræbe*

en leddeling, der i hovedtrækkene går ud på, at administrationen centraliseres i den nuværende hovedbygningens østfløj; at de veterinære afdelinger med deres klinikker samles i bygninger på Bülowvej 13-området; at grundvidenskaber og landbrugets afdelinger får lokaler i nybygninger på undervisningsmarken, således at de kan udvikle sig i en række enkeltbygninger, der forenes ved en fælles adgangsvej og en fælles korridor langs grundens vestske, at store for hele Landbohøjskolen samlende bygninger til festsal, spiselokaler, bibliotek placeres centralt i det samlede kompleks i en nybygning midt mellem de veterinære afdelinger og grundvidenskaberne, samt at BPs bygning ved Rolighedsvej forbeholdes afdelinger for havebrug og skovbrug".²⁹⁷ "BP" refererede ikke til olieselskabet men til bygningens hidtidige anvendelse: Botanik og Planteavl.

Byggeplanernes skæbne lå imidlertid ikke kun i højskolens og Landbrugsministeriets hænder. Der var i 1950'erne grøde på hele uddannelsesområdet, og i 1957 nedsatte undervisningsministeren derfor et byggeprogramudvalg til at koordinere de mange udvidelsesaktiviteter.²⁹⁸ Strengt taget beskæftigede udvalget sig udelukkende med de to universiteter i København og Aarhus, men alene dets eksistens og ikke mindst den kendsgerning, at det magtfulde Økonomiske Sekretariat var dybt engageret i spørgsmålet, indikerede, at byggeplanerne på Frederiksberg kun var en lille brik i et betydeligt større spil, der også kom til at handle om at flytte statslige uddannelsesinstitutioner til provinsen.

I løbet af 1958, samtidig med planlægningen af det store jubilæum, blev spørgsmålet ikke så meget, hvordan udvidelserne skulle konkretiseres, men snarere, om højskolen overhovedet kunne forblive samlet, og om det i givet fald også fremover ville være på Frederiksberg. Det

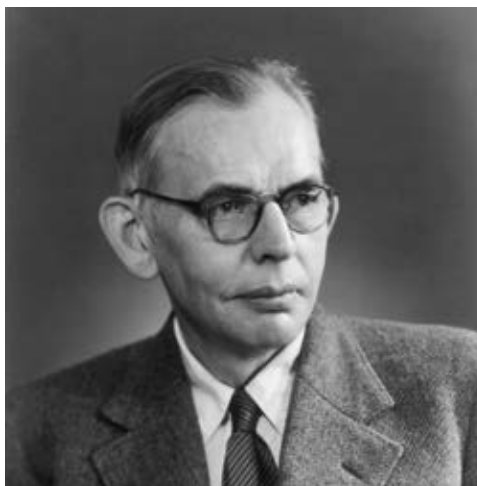

Sterilitetsforskningsinstitutets nye bygning blev opført i 1955, inden diskussionen om udflytning atter blussede op.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

ydre pres forplantede sig snart indadtil. Blandt dyrlægerne gik snakken angivelig, at *"hvis landbrugerne var kloge, så flyttede de ud nu, og overlod skolen her til veterinærerne"*, og det kom professor Hansen Larsen for øre.²⁹⁹ Han skrev sporenstregs et indlæg til *Ugeskrift for Landmænd*, hvor han anbefalede en deling og delvis udflytning, hvilket fik rektor til i en telefonsamtale at sukke: *"Den artikel er jeg meget ked af – vi har allerede spaden i jorden"*.

Det sidste skulle dog vise sig at være en overdrivelse. I 1955 opførtes ganske rigtig for Marshall-midler en ny stald- og laboratorielænge tegnet af Rasmussen og Koch til brug for det nyoprettede *Institut til Forskning vedrørende Husdyrenes Sterilitet*. Året efter blev en ny *fysiologibygning* opført i skellet mod vest, og højskolen fik desuden mulighed for at erhverve *Gimle* med det dobbelte formål at forhindre høj bebyggelse i skellet og at få mulighed for at flytte mejeribrugsafdelingen fra hovedbygningen og den hidtidige spisestue fra nordre sidebygning til mere egnede lokaler i det tidligere *"etablissement"*, hvor studerende i generationer havde søgt tilflugt.³⁰⁰ Men herefter skulle der komme til at gå ganske lang tid, før de næste nye bygninger kunne tages i brug.³⁰¹

Sigurd Tovborg Jensen (1895-1970) var uddannet fabriksingeniør men blev i 1931 professor i agerdykningskemi ved Landbohøjskolen og kastede i sin forskning blandt andet nyt lys over betydningen af landbrugsjordens kalkindhold. Han var i årene 1958-60 den første til at beklæde den da nye post som prorektor i hvilken egenskab han bidrog afgørende til jubilæumsskriftet fra 1958. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Ånden var nu ude af flasken, og snart sagt alle med den mindste interesse i Landbohøjskolens fremtidige placering blandede sig i debatten. Ejderprofessoren underbyggede på opfordring sine synspunkter i dagspressen, og snart syntes alting muligt.³⁰² Han argumenterede i landbrugskredse for, at *"lærerne i grundvidenskaberne [...] kan undervise lige godt, hvad enten skolen ligger på Frue Plads i København eller i 'Rynkeby', blot de har tidssvarende laboratorier og samlinger. Men lærerne i de anvendte eller praktiske fag kan kun undervise, demonstrere og lave forsøg, når de kommer til 'Rynkeby', dvs. et sted hvor der er jord til planter, husdyr og maskiner og i øvrigt et eller nær et landbrugsmiljø"*.³⁰³

Den karakteristik var der jo selvsagt mange "rynkebyer", der levede op til, og fra alle hjørner af landet kom der efterfølgende forslag om at flytte Landbohøjskolen netop dertil: Værløse, Sorø, Nyborg, Vejle, Horsens, Kalø, Moesgård, Ålborg, Tåstrup og Benzonsdal ved Torslunde samt som et nærmest tragikomisk indslag fra Hansen Larsen selv, da debatten havde kørt i

små to år: Dybbøl.³⁰⁴ Kun forslagene om Odense, Aarhus og Hillerød, hvor forsøgsvæsenet i forvejen havde flere gårde, måtte dog betragtes som seriøse.

De mange indbyrdes modstridende ideer blev søgt imødegået af en forholdsvis enig front på og omkring Landbohøjskolen. Landbrugsministeriets departementschef dementerede således, at der skulle findes vidtgående flytteplaner; rektor pegede spagfærdigt på, at højskolen ikke selv havde udtrykt noget ønske om flytning; og De Studerendes Råd protesterede hørligt mod en eventuel udflytning – de ville blive i København.³⁰⁵ Men dermed var faren langt fra drevet over. Finansminister Viggo Kampmann, tidligere chef for *Det Økonomiske Sekretariat*, luftede således kort tid senere i en tale i Studenterforeningen muligheden for en flytning til Odense.³⁰⁶

På undervisningsrådets novembermøde kunne rektor fortælle, at han var blevet kontaktet af en sammenslutning, der kaldte sig *Oplandssamvirket*, som planlagde et landbrugsfakultet ved Aarhus Universitet.³⁰⁷ Et initiativ, som det derværende universitets rektor bedyrede intet at kende til. Det Jordbrugsvidenskabelige Fagråd havde på baggrund af den offentlige debat med stemmerne 11-1 vedtaget en udtalelse om, højskolen burde forblive samlet og så hurtigt som muligt udbygges på sin hidtidige lokalisering. Den ene stemme imod udtalelsen tilhørte ikke overraskende Lars Hansen Larsen, som nu også i undervisningsrådet fremførte sine synspunkter om, at højskolens fagområder burde adskilles, og i det mindste hele landbrugsområdet flytte ud af byen. Han insisterede på at få forslaget sat til afstemning, hvor det faldt med stemmerne 39-1.

I januar 1959 fremsatte landbrugsminister Karl Skytte i Folketinget forslag om en udbygning

af Landbohøjskolen på Frederiksberg, men det viste sig hurtigt ikke at kunne samle flertal.³⁰⁸ Alternative lokaliseringsforslag måtte altså tages alvorligt, og i februar måtte undervisningsrådet afgive hørings svar vedrørende et konkret forslag om flytning til Kalø, som i forvejen rummede den i 1949 oprettede Vildtbiologisk Station. Hansen Larsen gik igen som den eneste ind for forslaget, og hørings svaret blev derfor afvisende.³⁰⁹ Da rådet senere på året igen debatterede flytteplanerne, blev det en af professorens kolleger for meget, og han spurgte lige ud, *”om professor Hansen Larsen ønskede at omdanne højskolen til et landbrugsseminarium”*.³¹⁰ Længere var man trods alt ikke fra positionerne i debatten forud for højskolens oprettelse hundrede år forinden.

Under den ganske følelsesmæssige lokaliseringsdebat fandtes tilsyneladende spørgsmålet om Landbohøjskolens hele kerne og eksistensberettigelse. I forbindelse med debatten skrev først Sigurd Tovborg Jensen og dernæst zoologiprofessor Mathias Thomsen hver sin kronik i Berlingske Tidende om netop dette spørgsmål. Og hvor førstnævnte hævdede, at højskolens formål var at give undervisning og kun sekundært at gennemføre videnskabelige undersøgelser, så insisterede sidstnævnte på, at forskningen var – og skulle være – en ligeværdig aktivitet.³¹¹ Og derfor plæderede han for en fortsat lokalisering i nærheden af Københavns Universitet og Polyteknisk Læreanstalt.

I længden kunne tovtrækkeriet om udvidelse og/eller udflytning ikke undgå at påvirke befolkningens syn på Landbohøjskolen, og bedre blev det ikke af, at der nogenlunde samtidig kørte en sag om en veterinærvidenskabelig disputats, der, som det hed i jubilæumsskriftet 1958, udviklede sig til *”den måske mest bevægede episode i Højskolens hundredårige historie”*.³¹² Flyttesagen omtaltes i dagbladet In-

formation som *”Landbohøjskole-skandalen”*.³¹³ Og i Dagens Nyheder rettede et af Mogens Dams satiriske vers sig mod samme emne:

*”Sagkundskaben står fast og enig:
prøv ikke på at byd’ os det!
Hvis Landbohøjskolen skal flyttes,
er Tåstrup da det yderste.
For dette sted at acceptere
er argumentet knusende:
Landbohøjskolen vil ellers
ryge ad Hedehusene...”*³¹⁴

Et folketingsudvalg blev nedsat til at fremkomme med et entydigt forslag om lokalisering, og i løbet af foråret drog det sammen med landbrugsministeren og højskolens rektor først til Odense for at se på potentielle arealer tilhørende Kalleruplund og Kallerupgård, som eventuelt kunne suppleres med Hollufgård, og bagefter videre til Kalø.³¹⁵

Begge steder var lokalpressen begejstret over muligheden for at skulle huse en så stor statsinstitution, men Aarhus Amtstidendes reporter sammenfattede alligevel lokaliseringssagen forholdsvis nøgternt: *”Skønt der ingen afgørelse er truffet om Landbohøjskolen, er det ikke svært at se, hvad der taler for de forskellige projekter. 1) København: Planen til 85 mill. kroner er den billigste. Lærerstaben og de studerende ønsker at blive i hovedstaden, bl.a. af hensyn til beliggenheden ved andre læreanstalter. 2) Hillerød: Herfor taler de gode forsøgsmuligheder og den nære beliggenhed ved hovedstaden. 3) Aarhus: Har som trumfkort den nære beliggenhed ved det jyske universitet. 4) Odense: Kan, ligesom ved andre flytteplaner, henvise til de ubegrænsede forsøgsarealer”*.

Samtidig afviste 103 af højskolens medarbejdere imidlertid i en fælles udtalelse at flytte, og formanden for de landbrugsstuderende slog

Fynske lokalpolitikere til møde i 1961 om flytningen af Landbohøjskolen til arealer syd for Odense: Fra venstre formanden for De Fynske Landboforeninger, Niels Eriksen, kontorchef i Odense Kommune Christel Dalgaard og borgmester i Odense Holger Larsen. Efter fynskebilleder.dk

i radioen til lyd for, at højskolen skulle blive i København af hensyn til kontakten til de øvrige læreanstalter, samt fordi en placering på landet kunne tænkes at reducere antallet af ekskursioner og dermed indsnævre de studerendes indtryk af landbrugets mangearterede problemer.³¹⁶ Danmarks Radio blev efterfølgende anklaget for ensidighed, ved således at stille mikrofonen til rådighed for den ene part.³¹⁷ Imens konstaterede Københavns Universitets ledelse (nok med tungen i kinden), at hvis det utænkelige skulle ske, overtog det gerne bygningerne på Frederiksberg.³¹⁸

Som man forstår, var undervisningsrådets og medarbejdernes stemmer dog blot to blandt mange i den kakofoni, der kom til at præge hele sagen. Folketingsudvalget blev efter turen til provinsen nærmest løbet over ende af interesserter. Også Hansen Larsen mødte op i enmandsdeputation.³¹⁹ Men så i oktober 1960 udløb dets funktionsperiode, uden at det – temmelig usædvanligt – nåede at afgive betænkning.³²⁰ Folketinget reagerede ved at henstille til ministeren, at han skulle finde en egnet lokalisering uden for København, også selv om han stadig personligt foretrak en udbygning på Frederiksberg.³²¹ Og stærke kræfter arbejdede for, at det ikke var nok at flytte uden for hovedstaden. Nej, man skulle vest for

Storebælt.³²² Der var gået regionalpolitik og egnsudvikling i sagen.

Allerede i starten af 1950'erne havde Landbohøjskolen erhvervet forsøgsarealer i Tåstrup til erstatning for den reducerede forsøgsmark på Frederiksberg, og da det nu lå klart, at en udflytning var uundgåelig, erklærede et næsten enigt undervisningsråd i februar 1961, at *"alle omstændigheder taget i betragtning er der enighed om at give tilslutning til, at udbygningen sker ved rejsning af en ny veterinær- og landbohøjskole i Københavns nærhed"*.³²³ Men samtidig med at denne taktiske udtalelse blev vedtaget med stemmerne 23-7, viste der sig flere sprækker i den interne enighed.

På vegne af skovbrugsafdelingen udtalte Peter Moltesen således, at hvis flytningen blev længe væk end til Københavns omegn, så ønskede skovbrugerne i stedet tilknytning til eksempelvis Aarhus Universitet. Og i et stort interview i Dagens Nyheder støttede den tidligere professor i skovøkonomi og skovpolitik A. Howard Grøn dette synspunkt, idet *"landbrugsundervisningen har fået en uberettiget dominans over de øvrige undervisningsområder ved højskolen"*.³²⁴

EN DOBBELTGÆNGER

Det var ikke længere nogen selvfølge, at Landbohøjskolens fag i fremtiden ville blive sammen, og Hansen Larsen havde jo da også for længst foreslået, at dyrlægerne kunne blive på Frederiksberg, mens landbrugsfagene flyttede til Odense.³²⁵ I det hele taget tegnede der sig stadig stærkere et billede af, at Odense snarere end Tåstrup var alternativet til Frederiksberg. Sammen med Odense Byråd gjorde de fleste fynske folketingsmedlemmer en ihærdig indsats til fordel for Odense, og i april 1961 foreslog Karl Skytte så en salomonisk løsning: Danmark skulle ikke længere have en men to landbohøjskoler. Den ene skulle fortsat ligge på

Frederiksberg, hvor den kunne påregne en vis udvidelse; den anden skulle placeres i Odense.³²⁶ Og denne dobbeltbeslutning blev den 18. maj 1961 konfirmeret af Folketinget.³²⁷ Når Odense blev valgt, omend det skete på denne finurlige måde, skyldtes det utvivlsomt de gode muligheder for arealerhvervelser, som fandtes syd for byen men alligevel tæt på centrum.³²⁸

Sidst på året nedsatte Landbrugsministeriet et *Samordningsudvalg for højskolerne i København og Odense*, og ministeren fik bevilget de fornødne midler til erhvervelse af Hollufgård og Nørregård.³²⁹ Men herefter var det småt med fremskridt. Allerede i sommeren det følgende år foreslog *De Samvirkende Danske Husmandsforeninger*, at man sparede landbohøjskolen i Odense, og nogenlunde samtidig blev der indført et generelt statsligt byggestop.³³⁰ Da der igen blev mulighed for nybyggeri, blev landbrugsministeren i 1964 spurgt til Odenseplanerne i Folketingssalen, og han svarede, at *"det er efter min mening helt utvivlsomt, at vi skal have skolen i Odense, og i Landbrugsministeriet vil vi sætte stærkt ind på at fremme dens opbygning mest muligt"*.³³¹ Men sagen havde i virkeligheden umiddelbart forinden taget en afgørende drejning.

Den 29. maj 1964 havde Folketinget nemlig vedtaget en lov, hvis centrale bestemmelse var, at *"undervisningsministeren bemyndiges til at iværksætte de nødvendige foranstaltninger med henblik på oprettelsen af et universitet i Odense"*.³³² Dette fik imidlertid ingen umiddelbar betydning for planerne om en landbohøjskole i Odense, selv om de to undervisningsinstitutioner tydeligvis ville komme til at konkurrere om arealerne.³³³

Først i april 1969 tog Folketinget en beslutning.³³⁴ Den officielle forklaring på, at intet var sket så længe, var, at regeringen havde priorite-

Den radikale fynske politiker Karl Skytte (1908-86), der som landbrugsminister 1957-64 måtte kæmpe med både Wamberg-sager og flytteplaner. Efter fynskebilleder.dk

ret opbygningen af det nye sundhedsvidenskabelige fakultet ved Odense Universitet højest. Men samtidig lagde den op til, at planerne om en landbohøjskole i Odense blev kasseret. Ministeren medgav, at *"jeg er da helt klar over, at hvis flertallet vedtager, at der ikke skal bygges nogen skole i Odense, så vil det være en stor skuffelse for Odense. En lille trøst kan det vel være, at Odense vel netop på grund af Landbohøjskolen ved placeringen af det tredje universitet fik fortrinsret. Man siger jo, at intet er så galt, at det ikke er godt for noget"*.

Det konservative folketingsmedlem Niels Ravn fik ved samme lejlighed anledning til at filosofere over det paradoksale i, at landets højeste jordbrugsundervisning herefter fortsat skulle finde sted i storbyen: *"Det er mærkeligt, at en skole af denne karakter, der for alle studieretningers vedkommende må arbejde i den nøjeste sammenhæng med jordbrugserhvervet ude i landet, skal være placeret på Frederiksberg, som det åbne land glider længere og længe-*

re bort fra, alt efter som udviklingen skrider frem". Men der var jo i sandhed ikke tale om nogen hovedkulds beslutning. Mindre end to uger efter vedtagelse af loven om Odense Universitet havde kong Frederik onsdag den 10. juni 1964 nedlagt grundstenen til Landbohøjskolens nye bygninger.³³⁵ Og der lå den stadig – ved Thorvaldsensvej på Frederiksberg.

RODSKUD

Ved realisering af hovedtankerne bag dispositionsplanen fra 1949 ville de sidste dele af den gamle markjord forsvinde, og der ville opstå et indlysende behov for nye forsøgsarealer uden for byen. I forvejen rådede Landbohøjskolen jo over Forstbotanisk Have i Charlottenlund, det nye arboret i Hørsholm, Gammelmosen i Vangede samt Eremitageslottets staldbygning. Et internt udvalg søgte forud for dispositionsplanen at løse spørgsmålet om, hvordan man ved bebyggelse skulle kunne erstatte forsøgsmarken, og på baggrund af udvalgets anbefalinger erhvervede Landbrugsministeriet en af de udflyttede gårde i landsbyen Vridsløselille som nyt forsøgsareal.

Gårdens marker var i forvejen skåret over af Nordvestbanens linjeføring, og nord for denne havde næsten lige så længe, som Landbohøjskolen havde eksisteret, ligget en ikke mindre fremtrædende statsinstitution, nemlig *Forbedringshuset på Vridsløselille Mark*, eller på moderne dansk Statsfængslet. Gården hed *Albertslund*, og den rådede over 60 hektar god landbrugsjord, hvortil kom et mindre lejet areal nord for jernbanen.³³⁶

Af det samlede areal blev mindre dele benyttet af Statsfrøkontrollen og Københavns Universitet, mens højskolen selv benyttede størstedelen til forsøg med blandt andet sprøjtning af landbrugsplanter med hormonerivater og rodfrugters proteindannelse ved forskellige

Udsnit af målebordsblad fra 1951 over gården Albertslund, som Landbohøjskolen erhvervede som forsøgsgård, men som siden måtte afstås til byudvikling, og området i Høje Tåstrup, hvor Landbohøjskolen som erstatning først erhvervede Højbakkegård, og siden fulgte Snubbekorsgård, Rørrendegård og Bakkegård. ©Geodatastyrelsen

gødningsmængder.³³⁷ I det hele taget tegnede forsøgsarbejdet lovende, men endnu inden de nødvendige bygninger var opført på forsøgs-gården, blev der bud efter den fra anden side. Regionale og statslige myndigheder havde nemlig i en årrække været på udkig efter en velegnet lokalitet for anlæg af en *”moderne københavnsk forstad”* i overensstemmelse med den overordnede *Fingerplan* fra 1947.³³⁸ I 1959 afstod højskolen derfor Albertslund til Herstedernes Kommune, så den tætte, lave bebyggelse af gårdhuse, der skulle gøre bydelen berømt også uden for landets grænser, gennem de følgende år kunne tage form.³³⁹ Og nord for den nye by begyndte en skov kort tid senere at brede sig: Vestskoven, Danmarks første bynære skov plantet på bar mark udelukkende med rekreative formål for øje.³⁴⁰ Som erstatning for Albertslund købte Landbrugsministeriet i april 1952 i stedet Højbakkegård nord for Vridsløse-lille til højskolen.

Gårdens bestyrer, Carlo Pedersen, som havde været ansat under den tidligere ejer, fortsatte under ministeriets ejerskab.³⁴¹ Markforsøg med blandt andet læhegn og jordens vandbalance kom hurtigt i gang, men først i 1963 blev den gamle hovedbygning erstattet af en ny forstanderbolig.³⁴² Året efter erhvervede ministeriet yderligere nabogården Rørrendegård.³⁴³ Og i 1956 var de første forberedelser gjort til som led i etableringen af en nordisk genbank at anlægge en samling af æbletræer – et *pomet*.³⁴⁴

Havebrugsprofessor Anton Pedersen, der på dette tidspunkt stærkt nærmede sig pensionsalderen, var i begyndelsen ikke rigtig tilfreds med det areal, der var tiltænkt pometet. Det lå *”øst for kommunevejen på en stærkt hældende skråning ned mod en eng, øst for hvilken der er projekteret en ringvej”*. Men selv om ringvejen – det vil sige Ring 4 – kom, og stedet var forblæst, blev træsamlingen gradvist etableret,

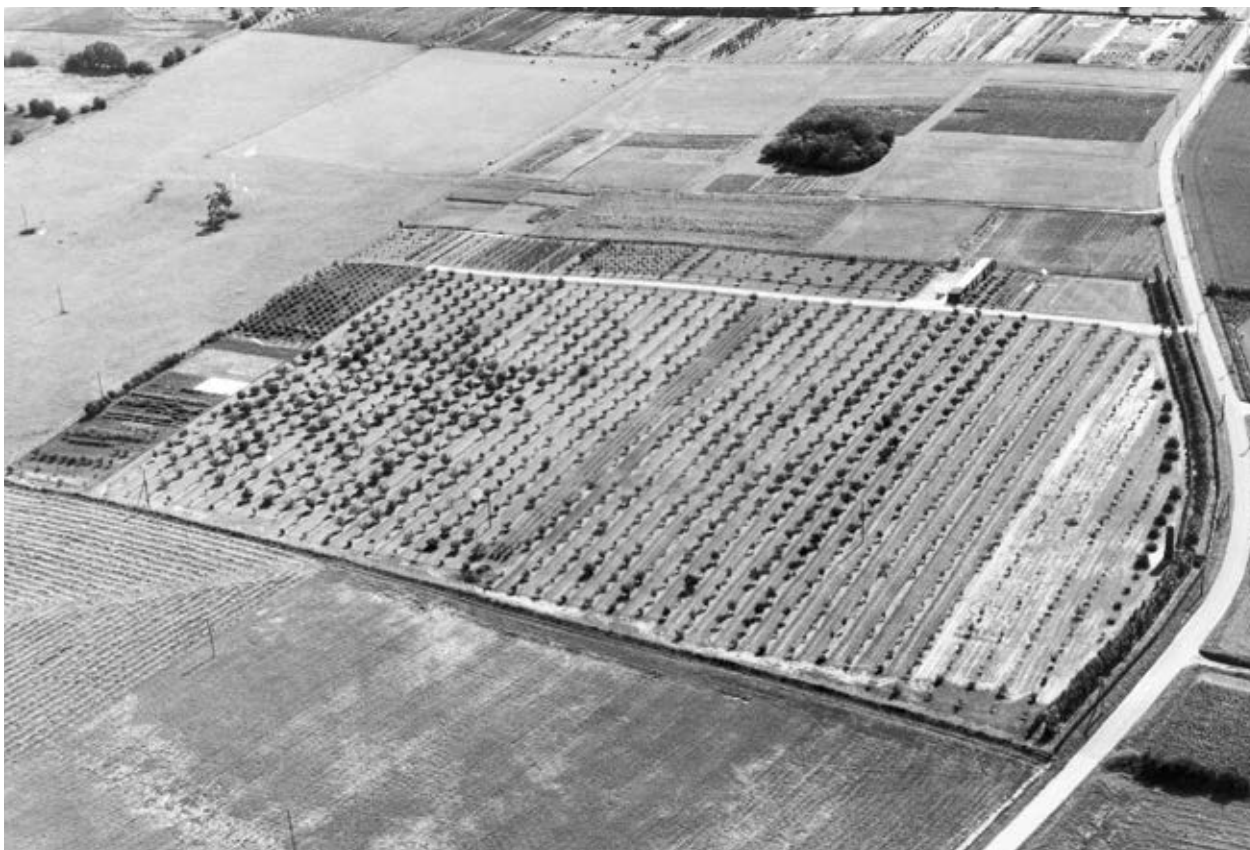
og op gennem 1960’erne blev arealet endda udvidet flere gange, og samlingen blev udvidet til at indeholde mange andre frugter, bær og grøntsager.³⁴⁵

Nogenlunde samtidig med denne knopskydning i Tåstrup anlagde højskolen i tilknytning til Afdeling for gynækologi en orneforsøgsstation i Hatting uden for Horsens.³⁴⁶ Stationen skulle udføre forsøg med henblik på kunstig sædooverføring i svineavl og havde derved en stor umiddelbar anvendelsesværdi for praksis. Og ligeledes midt i 1960’erne knyttedes Farum Statsskovdistrikt til Landbohøjskolen som en særlig *”skoleskov”* på 1.200 hektar.³⁴⁷ I første omgang forblev den dertil hørende skovrider knyttet til Direktoratet for Statsskovbruget, men i 1971 overflyttedes hans stilling til Landbohøjskolen.³⁴⁸

ORGANISATION

I takt med Landbohøjskolens vækst blev behovet for formelle hierarkier, kompetencefordeling og beslutningsgange mere påtrængende, og det blev nødvendigt at skabe et system, der så at sige var løsrevet fra eller hævet over de enkelte personer. Så i de årlige beretninger, der blev trykt og udsendt lige fra Landbohøjskolens grundlæggelse, var der i de første mange år to centrale kriterier for inddeling af virksomheden. På den ene side var der de enkelte undervisningsfag. På den anden det såkaldte *”undervisningsapparat”*, dvs. de materielle hjælpemidler, som undervisningen i de enkelte fag krævede.

En menneskealder efter grundlæggelsen opererede beretningen således med 28 forskellige fag, der havde hver sin lærer som hovedansvarlig. Og til disse fag eller kurser svarede et undervisningsapparat bestående af 17 fysiske enheder, der antagelig havde den relevante professor eller docent som økonomisk og praktisk ansvarlig.³⁴⁹

Flyfoto af Landbohøjskolens pomt i Tåstrup omkring 1960.
©Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultet

Langt de fleste udgifter til indkøb og praktisk medhjælp i højskolens årsregnskaber kunne henføres til disse enheder, og alene af den grund fremstod de om ikke andet så regnskabs-teknisk som faktisk eksisterende afdelinger. Når dette begreb endnu ikke blev anvendt, skyldtes det formentlig, at de enkelte enheder endnu ikke havde så mange mennesker tilknyttet, at det rigtig ville give mening. De fleste havde længe kun 1-2 medarbejdere.

Siden midten af 1920'erne benævnedes de detaljerede årsberetninger om Landbohøjskolens drift alle "eforiberetninger", men de opererede desuden med enheder som bibliotek, apotek og klinikker med samlinger, museer og afdelinger, så sprogbrugen var langt fra fast. Det, der i 1870'erne omtaltes som Skovbrugseforiet, var

eksempelvis i 1920'erne delt i to "Skovbrugs-samlinger".

I 1950'erne var antallet af medarbejdere steget så voldsomt, at en egentlig afdelingsorganisering blev både forståelig og nødvendig. Der var ved årtiets begyndelse alt i alt 215 ansatte.³⁵⁰ Men afdelingernes størrelse varierede betydeligt. Enkelte, som for eksempel Dyrefysiologisk Laboratorium havde kun en enkelt medarbejder, nemlig professor Møllgaard selv.³⁵¹ Men de største afdelinger såsom Kemisk Laboratorium eller biblioteket havde omkring ti.

I 1958 fik Landbohøjskolen en ny kongelig anordning, som omdøbte undervisningsrådet til lærerforsamlingen, og som indførte et nyt formelt styrelsesniveau, nemlig tre fagråd:

et grundvidenskabeligt, et veterinært og et jordbrugsvidenskabeligt.³⁵² Det sidstnævnte var underinddelt i fem faggrupper: landbrugslærernes, landinspektørlærernes, havebrugslærernes, skovbrugslærernes og mejeribrugslærernes, og det synes i visse henseender at have eksisteret som et uformelt organ internt på det brede fag siden tidligt i århundredet.³⁵³ Det fremgik af anordningen, hvilke fagråd de enkelte fag skulle repræsenteres i, og professor Hansen Larsen havde som den eneste sæde i både det veterinær- og det jordbrugsvidenskabelige.³⁵⁴

AUTOTECHNICON: FORSKNING OG FORSKNINGSADMINISTRATION I EFTERKRIGSTIDENS VELFÆRDSSTAT

MARSHALL-HJÆLP

En fin ny maskine blev i begyndelsen af 1950'erne installeret på *Afdelingen for normal anatomi*.³⁵⁵ Det var en såkaldt *autotechnicon* til automatisk fiksering og dehydrering af vævsprøver, indstøbning af dem i paraffin og skæring samt farvning og montering mellem mikroskopiglas. Apparatet var på linje med andre teknologiske nyanskaffelser finansieret ved hjælp af de valutamidler, som USA efter afslutningen på Anden Verdenskrig stillede til rådighed for sine europæiske allierede for igen at få gang i verdenshandelen. *European Recovery Program* var det officielle navn for det, der sidenhen blev bedst kendt som *Marshall-planen* efter den amerikanske udenrigsminister, George Marshall.³⁵⁶ En plan, som på lidt længere sigt også blev et virksomt middel i amerikaniseringen af Vesteuropa under Den Kolde Krig.

Planen gav blandt andet dansk landbrug gode vilkår for finansiering af indkøb i USA, og i forlængelse af besættelsestidens generelt gode indtjening og mange landmænds deraf følgende betydelige opsparing bidrog den til forøgede investeringer.³⁵⁷ Især blev der investeret i ny teknologi, og disse indkøb bidrog kraftigt til traktorens fortrængning af arbejdshesten i løbet af 1950'erne. Fra 6.500 traktorer i 1948 nåede landet ti år senere op på 96.000. Den amerikanske traktor af mærket Ferguson blev det samlende ikon for Efterkrigstidens teknologiske modernisering af dansk landbrug. Men

Oversigtskort over Landbohøjskolens bygninger på Frederiksberg 1948. ©BF

det var ikke kun landbrugserhvervet, der nød godt af Marshall-midler. Også forskningsinstitutioner kunne via øgede offentlige bevillinger omsætte planens adgang til dollars til indkøb af moderne forskningsteknologi i USA, og det gjorde også Landbohøjskolen god brug af.

Nogle af disse investeringer blev gjort i det, man med et nutidigt udtryk kunne kalde forskningsinfrastrukturen; de ydre rammer, som var nødvendige for forskningen. Det gjaldt eksempelvis indkøbet af bibliotekets første fotokopimaskine i slutningen af 1940'erne.³⁵⁸ Den blev imidlertid hurtig brugt så flittigt, at indkøbene af fotografisk papir ikke helt kunne holde trit.³⁵⁹

Og i begyndelsen af 1960'erne erhvervede biblioteket desuden en mikrofilmoptyager.³⁶⁰ Andre gjaldt egentligt forskningsapparatur som den nævnt autotechnicon.

UDVIKLINGEN AF EN DANSK FORSKNINGSPOLITIK

Efter at krigen var sluttet, og en fred på nye vilkår havde indfundet sig, måtte det danske samfund genopfinde sig selv. Men på trods af at et traditionelt regeringsbærende parti som Socialdemokratiet i sit efterkrigstidsprogram *Fremtidens Danmark* stillede sig nærmest revolutionært an, byggede denne genopfindelse – måske ikke så overraskende – i vid udstrækning på Mellemkrigstidens samfundsudvikling. Med 1930'ernes sociallove var et første skridt taget i retning af det, der gennem 1960'erne skulle udvikle sig til den klassiske skandinaviske velfærdsstat. Og selv om ikke alt i genopbygningspolitikken nødvendigvis var direkte inspireret af keynesiansk tænkning, blev nationaløkonomisk metodik og finanspolitiske virkemidler snart de dominerende politiske redskaber.³⁶¹

Hvor statens forbrug tidligere havde været begrænset til nogle få statsbærende funktioner, udvidedes den statslige sfære til efterhånden alle dele af samfundet. Statens finanser tjente derfor både som igangsættere og regulatorer for samfundsøkonomien, og hvor uddannelse længe havde været anset som et statsligt ansvar, rettedes interessen nu i stigende grad også mod videnskaben.³⁶² For i et industrielt og højteknologisk samfund måtte vidensproduktion være en central faktor i sikringen af fortsat økonomisk vækst. I 1946 sagde det konservative folketingsmedlem Flemming Hvidberg det tydeligt fra tingens talerstol: *"Spørgsmålet om den demokratiske og i særdeleshed den danske stats stilling til forskningen [...] ikke opgjort med det rent negative svar, at staten indrømmer forskningen fuld frihed, men i øvrigt ikke*

Juristen Agnete Vøhtz (1895-1980) var i perioden 1953-65 chef for Undervisningsministeriets 2. departement, som blandt andet tog sig af de videregående uddannelser. Hun var derfor en af drivkræfterne bag Efterkrigstidens voldsomme ekspansion på uddannelsesområdet, og selv om Landbohøjskolen henhørte under Landbrugsministeriet, fik hun stor indflydelse på dens generelle rammebetingelser.

©Undervisningsministeriet

*blander sig i dens anliggender. Der må nu kræves en ganske anden positiv holdning fra statens side overfor forskningen. Ja, jeg vil sige mere: en ny aktivisering af staten i forhold til forskningen".*³⁶³

Selv om konturerne af et egentligt forskningspolitisk felt først for alvor begyndte at vise sig i 1960'erne, var der begyndende opbrud på universitetsområdet allerede i den første efterkrigstid.³⁶⁴ I sommeren 1946 nedsatte undervisningsministeren en *Videnskabskommission*, der havde som opgave at klarlægge, hvad staten burde gøre for, at *"det videnskabelige livs trivsel i Danmark kan fremmes bedst muligt på alle forskningsområder"*.³⁶⁵ Kommissionen bestod af politikere, ministerielle embedsmænd og repræsentanter for universiteter og højere læreanstalter. Fra Landbohøjskolen således direktøren, Thorkil-Jensen, samt professorerne H.C. Bendixen og Axel Pedersen.

Undervejs i kommissionens diskussioner blev der på et tidspunkt rejst spørgsmål om rimeligheden ved, at de mere teknisk orienterede læreanstalter overhovedet var repræsenteret. Hertil replicerede højskolens folk skarpt, at det

Aksel Tovborg Jensen (1911-81) holder engang omkring 1960 kemiforelæsning med tilhørende forsøg i festauditoriet, som dengang var udstyret med et primitivt udsugningsanlæg. Hvis studerende fik hosteanfald af de tætte dunster, der fra tid til anden kunne fylde auditoriet, anså professoren det for udslag af unge menneskers almindelige skrøbelighed. ©Finn Christensson, Institut for Fødevarevidenskab

Maskinlaboratorium – men til daglig bare kaldet Maskinhallen – opført på Højbakkegård i 1963. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

kunne godt være, at deres arbejde fokuserede på jorddyrkning, men *”hvad er jorddyrkning andet end jordbundskemi og jordbunds bakteriologi?”*.³⁶⁶ Der gik med andre ord en lige linje fra klassisk naturvidenskabelig grundforskning til erhvervenes praksis. Kommissionen kom i sit videre arbejde især til at pege på aktuelle problemer med privat finansiering af disputatsers trykning, behovet for større indkøb til forskningsbibliotekerne og finansiering af forskningsrejser samt rekrutteringen af unge forskere.

Kommissionen havde desuden et stærkt ønske om, at staten skulle have mulighed for at yde økonomisk støtte til konkrete forskningsprojekter på samme måde, som det private Carlsbergfond havde gjort det siden 1876. Undervisningsministeren tog positivt imod ønsket, men ved det mere detailorienterede forberedelsesarbejde i ministeriet blev blandt andre alle Landbohøjskolens kommissionsmedlemmer holdt ude. I stedet inddrog ministeriets magtfulde departementschef, Agnete Vøhtz, tidens allermest funklende stjerneforsker, Niels Bohr, i arbejdet. Og eftersom så godt som alle politikere efterfølgende tog godt imod ministerens initiativ, kunne Rigsdagen i maj 1952 vedtage en lov om oprettelse af *Statens Almindelige Videnskabsfond*.

Fonden skulle årligt bevilge 2 millioner til grundforskningsprojekter, og der blev nedsat fem kommissioner, som skulle fordele pengene, heriblandt en for veterinær- og landbrugsvidenskaberne. Den rettede sig altså temmelig entydigt imod Landbohøjskolens og forsøgsvæsenets virksomhed. Kommissionerne blev sammensat af fagfolk, men i den bestyrelse, der koordinerede fondens arbejde og eksempelvis fordelte bevillingerne mellem de fem kommissioner, var også Undervisningsministeriet og Finansministeriet repræsenteret. Fra Landbohøjskolen indtrådte H.C. Bendixen, Eduard Sørensen, Nicolai Plum, K. Skovgaard og Niels Thorkil-Jensen i Kommissionen for veterinær- og jordbrugsvidenskaber, mens Aksel Tovborg Jensen blev dens eneste medlem af Kommissionen for naturvidenskaberne.³⁶⁷

I de første fem år af sin virksomhed uddelte fonden i alt ca. 10 millioner kroner (svarende til ca. 155 millioner i nutidspenge), men af dem modtog Landbohøjskolen kun ca. 8 %. Og selv om der fra starten var udsigt til, at højskolen ville komme til at lægge beslag på broderparten af Kommissionen for veterinær- og jordbrugsvidenskabers midler, blev det trods alt også kun til 43 % af disse. Videnskabsfondens virksomhed bidrog ikke desto mindre til en begyndende differentiering af Landbohøjsko-

lens finansieringskilder, hvor dens faste post på finansloven hidtil havde været stort set enerådende. Udviklingen fra rene basisbevillinger til blandet eksternt-intern forskningsfinansiering gik imidlertid langsomt. Endnu i 1966-67 udgjorde eksterne midler kun 8 % af højskolens samlede bevilling.³⁶⁸

FORSKNING AF MANGE SLAGS

Den øgede politiske interesse for forskning accentuerede en spænding, der for især Landbohøjskolens vedkommende havde været et grundvilkår helt tilbage fra grundlæggelsen. Spændingen mellem på den ene side fri forskning, der alene var drevet af forskerens nysgerrighed, og på den anden forskning, som havde til hensigt at løse bestemte, identificerede problemer eller at tjene særlige formål. Det var en skelnen, som havde ganske håndgribelige konsekvenser, idet endnu lønningsloven fra 1958 gav Landbohøjskolens medarbejdere højere løn end forsøgsvæsenets, hvilket fik en kontorchef ved Landøkonomisk Forsøgslaboratorium til at foreslå betegnelserne "fri forskning" og "målforskning" for de to institutioners virksomhed, eftersom "*forskning og forsøg er helt ensartede begreber*".³⁶⁹

Til distinktion mellem anvendt forskning og grundforskning kunne imidlertid i Efterkrigstiden lægges en anden skelnen, nemlig mellem teknologiintensiv forskning på den ene side og mere traditionel forskning, dvs. systematisk erfaringsopsamling ved iagttagelse eller forsøgsvirksomhed, på den anden. Og der var en klar tendens til, at avanceret apparatforskning nød en stadigt højere almen anseelse end forsøg, som primært fordrede indsigt, akkuratesse og vedholdenhed. Hvis erfaringsbaserede videnskaber som veterinærmedicin eller systematisk botanik skulle opnå en højere status, måtte de finde på noget, der i modsætning til palpering af en hestebug eller minutøs "nøgling" af arter

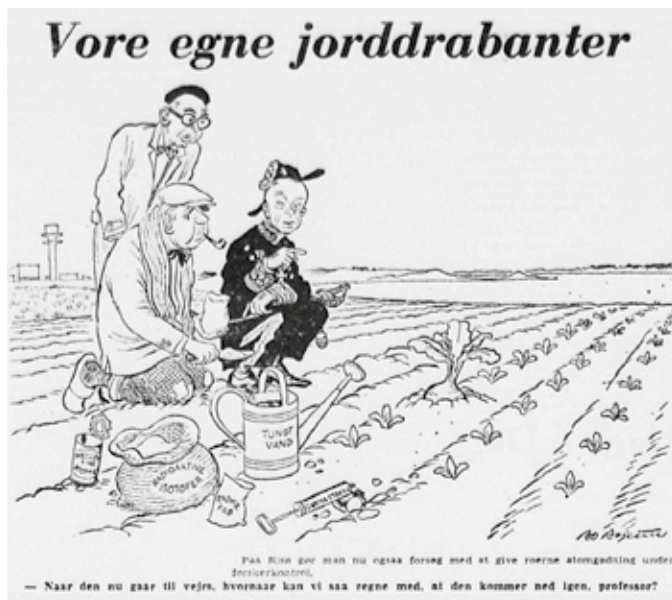
krævede dyre apparater og producerede store mængder data, som kunne behandles statistisk. For eksempel mikroskopi af vævsprøver og spektrografisk analyse.

I det store og hele var der ingen tvivl om den nationale – og internationale – orientering i årene efter Anden Verdenskrig. Danmark var ved udgangen af krigen blevet anerkendt som en allieret stat, havde været med til dannelsen af FN ved San Francisco-konferencen i 1945, og var siden 1949 stort set helhjertet medlem af NATO. Og da Sovjetunionen i 1956 invaderede Ungarn, og det strømmede ind med ikke mindst akademikerprotester fra hele verden, sendte også en gruppe ansatte ved Landbohøjskolen et protesttelegram til den sovjetiske delegation i FN.³⁷⁰

Men der fandtes selvsagt et andet standpunkt, selv om det ikke havde nogen stor stemme, og i sjældne tilfælde tog det form af modstand mod Efterkrigstidens vesterlandske videnskabelige dominans. Professor i plantefysiologi siden 1949 E.K. Gabrielsen var således overbevist kommunist, og dette politiske ståsted kom til at smitte af på hans faglige arbejde. I sit forsøg på at opruste sovjetisk naturvidenskab, støttede den diktatoriske landsfader Stalin nemlig agronomen Trofim Lysenko, der foregav at kunne påvise, hvordan levende organismers påvirkning fra ydre kår kunne optages i generne.³⁷¹ Og denne radikale lamarckisme tilsluttede Gabrielsen sig – antagelig af politisk loyalitet snarere end koldsindig videnskabelig overbevisning.³⁷²

JORDBRUG I ATOMALDEREN

Som flagskibe for den industrielle tidsalders naturvidenskabelige revolutioner var fysikken, kemien og mikrobiologien kendetegnet ved et stærkt element af fremmedgørelse. Den fremmedgørelse nemlig, at deres erkendelser lå hinsides menneskets naturlige sanser. Der måt-

Bo Bojesen gør sig i Politiken fra 26. april 1958 lystig over tanken om at optimere planteproduktion med atomkraft.
©Politiken

te noget imellem. Mikroskoper, oscilloskoper, spektrometre osv. Apparater, som forstærkede især synet eller omsatte det usynlige til noget synligt. Derved blev det kun de særligt privilegerede, der havde adgang til apparaterne, og som forstod deres sprog, der kunne producere ny viden, som offentligheden efterfølgende var henvist til at tage for gode varer. Blandt andet ved at være ofte undrende iagttagere af videnskabelige kontroverser mellem forskerne. Og herved lagdes samtidig kimen til en latent folkelig skepsis over for naturvidenskaben.

Hvor det 19. århundrede især havde været domineret af kemi og mikrobiologi, stod det 20. i atomfysikkens tegn.³⁷³ Ikke længe efter opdagelsen af radioaktivitet i 1896 begyndte offentligheden at danne sig forestillinger om denne nye uahæmmede krafts, den "kosmiske

livsenergi", potentialer. I starten overvejende positivt, men snart ofte knyttet til en stadig mere påtrængende litterær figur: "Den gale videnskabsmand".

Den amerikanske biolog Hermann Müller havde allerede i 1920'erne fremprovokeret mutationer hos mus ved hjælp af røntgenstråling, og han advarede senere indtrængende mod netop strålingsfaren ved atomvåbenforsøg. Det var da formentlig også netop sammenkædningen af atomenergi med Den Kolde Krigs våbenkapløb, der kom til at understrege teknologiens Janushoved for den brede befolkning. På den ene side gav den adgang til billig energi og utallige videnskabelige muligheder, på den anden truede den med jordens undergang.

Det officielle Danmark var dog endnu i 1950'erne overvejende positivt over for atomenergien. I 1955 nedsatte Folketinget en *Atomenergikommission*, som skulle fremme den fredelige udnyttelse af energiformen i Danmark.³⁷⁴ Det følgende år påbegyndtes opførelsen af forsøgscentret ved Risø, og allerede i 1957 begyndte driften af dets første reaktor. Men inden for jordbrugsforskningen var der især to områder, hvor anvendelse af radioaktivitet fik stor betydning. Den ene blev afprøvet i et såkaldt gammafelt, som Landbohøjskolen fik anlagt på Risø.

Forsøgene, som blev udført af Afdeling for Planteavl under ledelse af forstander Jens Sandfær, gjaldt såkaldt "mutationsforædling" af landbrugsplanter.³⁷⁵ Altså påvirkning af planter arveanlæg ved hjælp af bestråling. En anden forsøgsrække sammesteds gjaldt henholdsvis konservering og spirehæmning af blandt andet grøntsager. Ved årsfesten 1956 fik offentligheden præsenteret nogle kartofler, der takket været bestråling havde holdt sig helt friske gennem 1½ år.³⁷⁶ En teknologi, som se-

Karforsøg anbragt i volierer for at undgå skadevoldende fugle. I baggrunden landbrugsbygningen på forsøgsmarken på Frederiksberg. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

nere blev genstand for kontroverser og stærke følelser.³⁷⁷

En helt anden form for nyttiggørelse af atomenergien i videnskabelige undersøgelser var imidlertid udviklet i blandt andet Landbohøjskolens laboratorier helt tilbage i 1920'erne. Da havde en af Niels Bohrs medarbejdere, den ungarske kemiker George de Hevesy, nemlig udviklet den såkaldte spormetode, hvor man ved hjælp af meget små mængder radioaktive isotoper detaljeret kan følge biokemiske

processer i planter og dyr.³⁷⁸ Denne metode blev siden 1941 på højskolen brugt til at følge landbrugsafgrøders optagelse og omsætning af gødningsstoffer, hvorved det blev muligt at kombinere viden om de rent kemiske processer med indsigt i planternes biologi.

KAR, RIBBEN OG REVOLUTION

Det var selvsagt langt fra al 1950'ernes og 60'ernes jordbrugsforskning, der stod i gæld til atomenergien. Forædling af husdyr og afgrøder fandt som hovedregel stadig sted med de gam-

Professor Hjalmar Clausen (1905-83) med et af resultaterne af sit målrettede avlsarbejde. Clausen, kaldet "der Schweinepapst", gjorde sammen med myndighederne en ihærdig indsats for, at kun venligtsindede, vestlige nationer fik fat i nogle af de værdifulde avlsdyr. Sikring af svineproduktionen var også en del af den kolde krig.

©Kaj Bruhn

melkendte kontrollerede krydsningsteknikker. Ved langvarige, systematiske iagttagelser på forsøgsmarker og prøveflader i landets skove fik forskere bedre indsigt i hemmelighederne bag samspillet mellem plantevækst, jordbundsforhold, hydrologi, vejr og sygdomsfremkaldende organismer. Ved afprøvning af indførte arter og nyudviklede sorter bidrog man til at udvide jordbrugets produktrepertoire. Og ved kombination af grundlæggende mekanik med avanceret matematik kunne forskningen bidrage til fremstilling af stadig bedre landbrugsmaskiner. Alt sammen med optimering og effektivisering af jordbrugserhvervene – samt forøgelse af de dermed forbundne eksportindtægter – for øje.

Udforskningen af landbrugsplanter fik helt nye muligheder med Hevesys isotopsporing, men traditionelle metoder til nøjagtig bestemmelse af planter næringstofoptagelse, produktion og udvaskning fortsatte med at have stor betydning.³⁷⁹ Og det, som var selve kernen i denne form for forsøgsvirksomhed, og som adskilte den fra landmandens personlige sted- og tidsbundne erfaringer, var isolation og kontrol. Muligheden for med sikkerhed at adskille de enkelte virkende faktorer fra hinanden for

derved at kunne bestemme, præcis hvilke konsekvenser ændringer af hver enkelt vækstfaktor fik for udbyttet. Man måtte altså ideelt være herre over luft, jord og vand, og til det formål plantede og såede man ikke afgrøderne på bar mark men i afskærmede, kontrollable kar.

Landbohøjskolen havde erhvervet sit første anlæg til sådanne karforsøg så langt tilbage som i 1894, og det blev stadig i 1950'erne anvendt i forsøgsmarken på Frederiksberg. Men der var behov for større og mere avancerede forsøg, og derfor opførtes i 1958 på grundlag af Marshall-bevillinger en ny karforsøgsstation på Højbakkegård i Tåstrup med plads til 1.000 kar à 20 liter. Og her var det i de følgende år muligt stadig mere detaljeret at bestemme betydningen af de enkelte gødningsstoffer. Ikke så underligt, at også *Det Danske Gødnings-Kompagni* bidrog økonomisk til opførelsen.

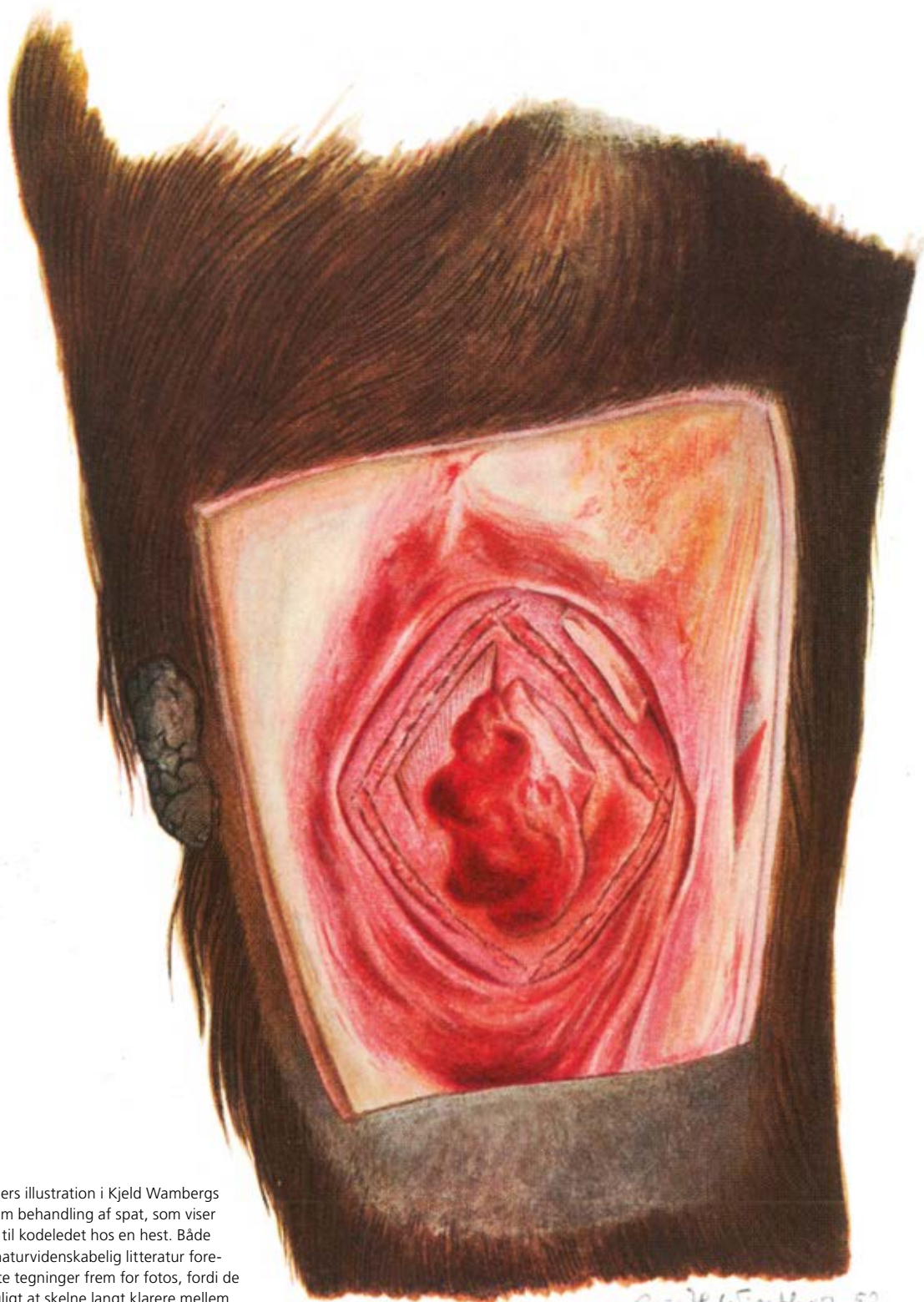
Formålet med en del af den forskning, som fandt sted på Landbohøjskolens Husdyrbrugsafdeling, var ved målrettet avlsarbejde så at sige at optimere selve den biologiske organisme. Et svin, for at være præcis. Gennem målrettet avl lykkedes det ikke mindst fagets professor i årene 1952-72, Hjalmar Clausen, at udvikle svin af dansk landrace, hvis kropslængde var ca. 15 cm længere end udgangspunktet, som havde et ekstra sæt ribben, og hvis kød var mindre fedt.³⁸⁰ Der var altså i udpræget grad tale om biologisk produktudvikling, som fik store positive konsekvenser for dansk landbrugs indtjeningsmuligheder på Efterkrigstidens britiske marked for bacon.³⁸¹

Avlsarbejdet indebar et typisk træk for mange af det 20. århundredes videnskabelige landvindinger: Det forudsatte et vidtstrakt net af samarbejdspartnere. Forskning baseret alene på en enkelt genial forsker var ikke længere en mulighed. Vidensproduktion var blevet en

fortrinsvis kollektiv proces, og det er i dette lys, at Landbohøjskolens nære samarbejde med forsøgsvæsenet skal ses. De talrige svineforsøgsstationer, der var oprettet siden 1920'erne, var for eksempel uundværlige led i konstruktionen af den danske bacongris.³⁸²

Et andet gennemgående træk ved det 20. århundredes naturvidenskabelige forskning var dens gennemført internationale karakter. Den beskæftigede sig oftest med forhold, som ikke var begrænset af kultur- eller landegrænser, og alverdens videnskabsfolk var fælles om forskningens genstand. Derfor var indbyrdes kommunikation og erfaringsudveksling et grundvilkår, som kun for alvor lod sig begrænse af krige; varme som kolde. Og mange af de store og små forskningsresultater, der blev frembragt på Landbohøjskolen, indgik derfor i en international fødekæde af ny viden.

Et godt eksempel på denne internationalisering var Arboretets bidrag efter Anden Verdenskrig til skovbrugssamarbejde med tidligere kolonier verden over.³⁸³ I slutningen af 1940'erne blev Carl Syrach-Larsen leder af sektionen for plantestudier inden for Den Internationale Union af Forstlige Forsøgsanstalter, og han var i en årrække dybt engageret i internationalt udviklingsarbejde, ligesom han i 1965 stod bag etableringen af *Thai-Danish Teak Improvement Centre* i det nordlige Thailand; et land som Danmark tidligt udviklede nære bistandsrelationer til. Samtidig repræsenterede Arboretets indsamlings- og bevaringsarbejde sammen med det efter opfordring fra FAO i 1969 oprettede *Danida Forest Seed Centre* et vigtigt bidrag til det stadig højere prioriterede internationale samarbejde om genressourcebevaring.³⁸⁴

Poul Winthers illustration i Kjeld Wamberg's disputats om behandling af spat, som viser åbning ind til kodeledet hos en hest. Både klinisk og naturvidenskabelig litteratur foretrækker ofte tegninger frem for fotos, fordi de gør det muligt at skelne langt klarere mellem de forskellige strukturer og derfor har større pædagogisk værdi.

EN LOKAL DREYFUS?: UAKADEMISKE KONTROVERSER I 1950'ERNE

URENT TRAV OG ET APARTE DISPUTATSFORSVAR

Charlottenlund Travbane en søndag i starten af 1950'erne. Starten er gået, hestene strider sig fremad med sulkyer og kuske bag sig, men den femårige hoppe Kate McElwyn kan ikke rigtig følge med.³⁸⁵ Den bevæger sig urytmisk, og dens ujævne bevægelse sænker farten i forhold til konkurrenterne. Dommeren vælger derfor at diskvalificere den for urent trav, så den udgår af løbet. Ingen gevinst!

Da ejeren efterfølgende henvendte sig til en dyrlæge om hestens problem, stillede denne diagnosen *spat*. Kroniske forandringer i haseleddet i form af små knuder, som hæmmer bevægelsen og efterhånden forårsager egentlig halthed. Normalt blev den slags behandlet med salve, brænding, snit i benhinden, operativ afglatning af ledfladerne eller nervesnit. Men ingen af disse behandlingsformer var fuldkomment effektive, og det vakte derfor hesteejerens interesse, at en dyrlæge på Landbohøjskolen forsøgte sig med en helt ny behandlingsform. Den gik ud på ved hjælp af en særligt fremstillet dobbelt-skærende "spatkniv" at skære knuden bort ved et minimalt operativt indgreb men under fuld bedøvelse.³⁸⁶

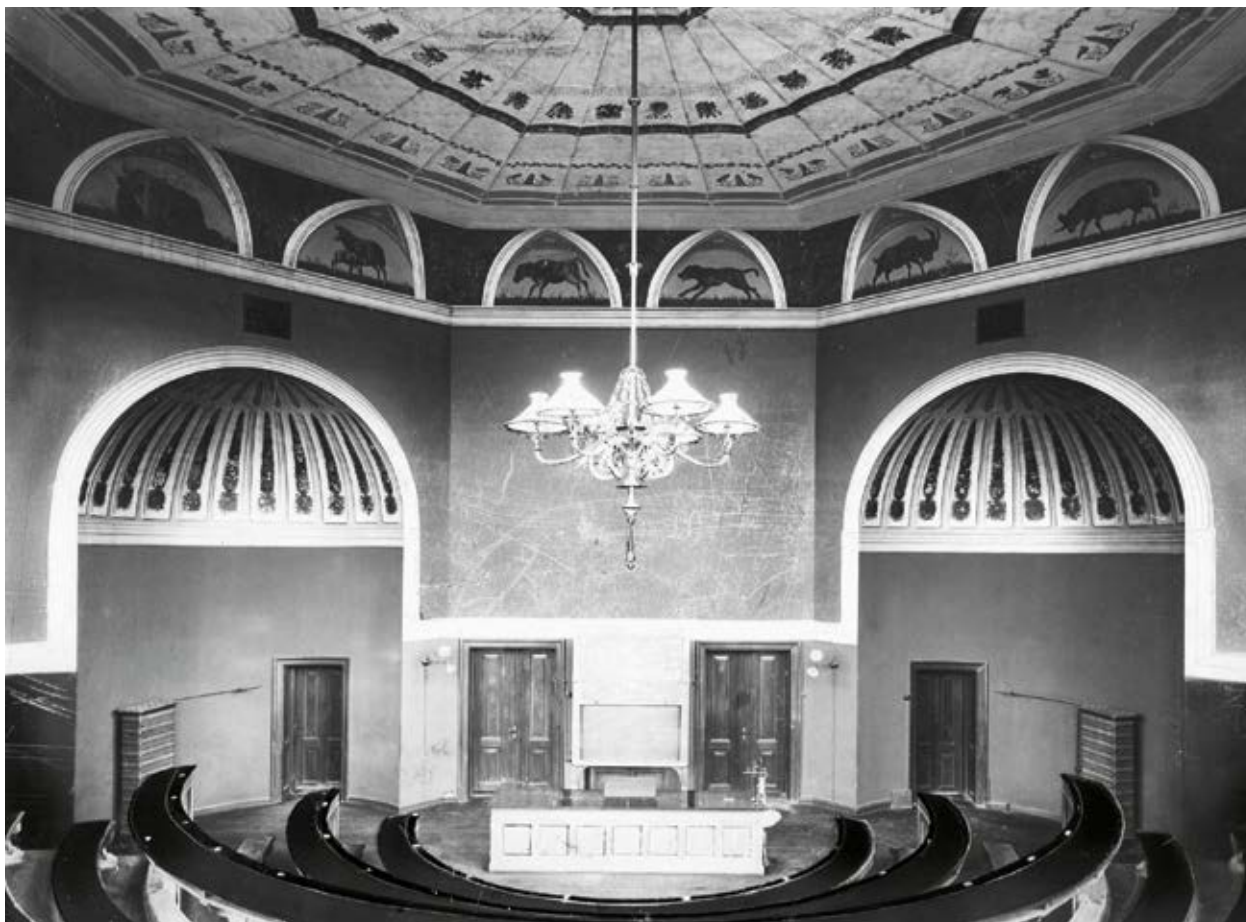
Hoppen havde tidligere været brændt for sin spat, men altså uden varig bedring, og nu blev den underkastet den nye forsøgsbehandling sammen med 48 andre travheste. Den blev opereret den 8. november 1950, dagen efter

Travløb på Charlottenlund Traverbane i 1944.
©Vittus Nielsen,
Berlingske Tidende

var den tilbage på træningsbanen, og da forbindelserne blev fjernet fem dage senere, gik hesten rent. Det fortsatte den øjensynlig med, for ud af de fjorten løb, som den i den følgende sæson deltog i, vandt den de fem.³⁸⁷

Tilsammen var resultaterne med den nye behandlingsmetode så gode, at den reservedyrlæge, der havde udført forsøgene, skrev dem sammen i bogform, som han i august 1953 indleverede som disputats. Den blev antaget til forsvar i december måned det følgende år, og i højskolens beretning om undervisningsåret hed det efterfølgende lakonisk, at "*Den 25. februar 1955 forsvarede reservedyrlæge Kjeld Wamberg sit arbejde: Spat. Undersøgelse over ætiologi og patogenese. En ny behandling. Perifer neurektomi, for den veterinærvidenskabelige doktorgrad. Officielle opponenter*

Som alle betydende begivenheder fra årsfester til professorskonkurrencer fandt disputatsforsvar normalt sted i Bindsbølls festauditorium eller auditorium VII, som navnet egentlig var. I loftet ses Georg Hilkers billedfrise med danske husdyr.
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

var: professor H.F. Wirstad, Oslo, og professor A. Møller-Sørensen. Ex auditorio opponerede: remontevedlæger L. Håkonstad, Oslo, afdelingsdyrlæge J. Hasholt og overdyrlægerne H. Moltzen-Nielsen og Uffe Jørgensen".³⁸⁸ Men helt så fredeligt som antydning havde den 25. februar 1955 nu ikke været. Dagen skulle blive skelsættende i Landbohøjskolens historie.

Da Kjeld Wamberg's disputatsforsvar begyndte, var auditorium VII fyldt.³⁸⁹ Svend Dalgaard-Mikkelsen, forstander for den farmakologiske afdeling, ledede forsvarshandlingen. De officielle opponenter's indlæg var forholdsvis fredssommelige, men de fire uofficielle var stærkt kritiske. Overdyrlæge Moltzen-Nielsen, som

havde været *Det danske Travelskabs* officielle dyrlæge siden 1937, opfordrede Wamberg til at offentliggøre navnene på de undersøgte heste, idet han havde grund til at mene, at der måtte være fejl i oplysningerne om deres starter og resultater. Denne svarede imidlertid, at han i sine journaler havde skrevet karakteristikker af hestenes ejere og trænere, som ikke egnede sig til offentliggørelse. Da Dalgaard-Mikkelsen støttede Wamberg i nægtelsen af at offentliggøre journalerne, opgav opponenteren at komme længere med sin sag.

Den blev imidlertid senere taget op af de øvrige uofficielle opponenter. Dyrlæge Uffe Jørgensen fra Aarhus mente at kunne identificere nogle af

Kjeld Wamberg (1918-78) er her omkring 1950 fotograferet som ung reservedyrlæge på Kirurgisk Klinik. Privateje

travhestene i materialet, og han anså oplysningerne om løbspræstationer både før og efter operationerne for urigtige eller mangelfulde. Ikke desto mindre sluttede forsvaret efter de maksimale fem timer med, at de to officielle opponenter og lederen af handlingen skriftligt konkluderede, at forsvaret var foregået tilfredsstillende, og dermed burde sagen være klar. Wamberg skulle efterfølgende konfereres den veterinærvidenskabelige doktorgrad. Men noget kom i vejen.

Dette "noget" var et brev, som højskolens direktør, Thorkil-Jensen, modtog nogle dage efter forsvaret. I brevet opfordredes han til "*en tilbunds gående undersøgelse af de anklager, der er blevet rettet mod*" disputatsen. Afdelingsdyrlæge Hasholts påpegning af manglen på grundighed med hensyn til retouchering i andres billeder uden tilladelse, unøjagtighed i talmaterialet og mangelfulde citeringer betød ganske rigtigt, at "*arbejdets videnskabelige korrekthed måtte drages i tvivl*". Langt værre

var imidlertid den tvivl, der var rejst om selve forsøgsmaterialets beskaffenhed, og derfor måtte højskolen for sin egen skyld foranstalte en undersøgelse. Brevets underskrivere var alle veterinærvidenskabelige doktorer: Axel Thomsen var forsøgsleder ved *Statens Veterinære Serumlaboratorium*, Nicolai Plum var direktør for samme, mens Erik Malling Olsen var laboratorieleder ved *Mejeriet Enigheden*.

Samme dag, som brevet var skrevet og modtaget, holdt veterinærafdelingen møde om disputatsforsvarets forløb, og samme dags aften blev spørgsmålet om en eventuel undersøgelse taget op af undervisningsrådet, højskolens højeste besluttende myndighed.³⁹⁰ Der var udbredt tilslutning til en form for undersøgelse, men spørgsmålet om hvem og hvordan, afstedkom en længere meningsudveksling. Skulle en kommission kun bestå af dyrlæger? Og skulle der deltage eksperter udefra?

Resultatet blev, at undervisningsrådet nedsatte en undersøgelseskommission bestående af direktøren, tre veterinære afdelingsforstandere, Nicolai Plum, rådets sekretær, Aksel Milthers, samt højskolens inspektør Arvid Paludan, som juridisk kyndig sekretær. Kommissoriet, formuleret af Holger Møllgaard, lød: "*Kan det mundtlige forsvar betragtes som videnskabeligt forsvarligt, når hensyn tages til de usædvanlig voldsomme angreb, der rettedes ex auditorio mod pålideligheden af grundlaget for doktorandens arbejde og forsvarligheden i fremstillingens afsluttende resultater?*".

"MORDKOMMISSIONEN"

Kommissionen arbejdede hurtigt. Dens medlemmer gennemgik alle Wambergs journaler, hvis oplysninger blev sammenholdt med løbsresultaterne i *Centralforbundet for Travsports* rekordbøger. Og i 26 blev der fundet uoverensstemmelser, som imidlertid ikke i de enkelte

tilfælde blev anset for afgørende. Til gengæld fremkom kommissionen i sin beretning af 18. marts 1955 med en mere principiel kritik. De var nemlig i gennemgangen af rekordbøger stødt på ganske mange eksempler på diskvalifikation på grund af urent trav, som ikke fremgik af disputatsens journalmateriale. Og *”når sådanne diskvalifikationer forekommer i større antal uden at oplysning herom gives, bevirker dette forhold et fortegnet billede af de pågældende hestes løbspræstationer”*.³⁹¹

Netop sådanne diskvalifikationer havde også ramt Kate McElwyn, som var blevet opereret i november 1950. Disputatsen oplyste som nævnt, at *”den startede 14 gange i sæsonen 1951, blev placeret 7 gange, 5 gange som no. 1”*, men de 6 gange, hvor den efter operationen var blevet diskvalificeret, muligvis for urent trav, blev forbigået i tavshed.³⁹² Umiddelbart en klart kritisabel undladelsessynd. Men samtidig fik kommissionens juridiske sekretær kolde fødder. Han skrev således til direktøren samme dag, som kommissionsberetningen blev afleveret, at *”en eventuel beslutning om ikke at tildele reservedrylæge Wamberg doktorgraden bør efter min opfattelse ikke træffes, forinden reservedrylæge Wamberg har haft lejlighed til at gøre sig bekendt med kommissionens beretning med bilag og til derefter at fremsætte sine bemærkninger hertil overfor rådet”*.

Mandag den 21. marts holdt undervisningsrådet møde kl. 19.30, hvor kommissionens beretning blev livligt debatteret. Blandt andet kritiseredes det, at de officielle opponenter ikke havde taget del i kommissionens arbejde, ligesom der var opbakning til Paludans kritik af den manglende partshøring.³⁹³ I det hele taget følte mange rådsmedlemmer sig ikke tilstrækkelig vejledt af kommissionens meget afbalancerede beretning, og det blev derfor vedtaget med 28 stemmer mod 6, at direktøren skulle

afklare sagen yderligere gennem et møde med Wamberg.

Kjeld Wamberg, der havde været Finlandsfrivillig og aktiv modstandsmand både på Bornholm og i en københavnsk Holger Danske-gruppe, gik ikke af vejen for en god kamp.³⁹⁴ Og det samme gjaldt den højesteretssagfører, som han allierede sig med. Paul Rohbeck var således allerede som ung, lovende jurastuderende blevet midlertidigt relegeret fra universitetet for at have slået lovlig megen mønt på sin stilling som studentermanuduktør, men siden havde han taget embedseksamen med udmærkelse.³⁹⁵ Sammen mødte de to den 23. marts op til møde på direktørens kontor, hvor også undervisningsrådets sekretær, Aksel Milthers, og professor Eduard Sørensen deltog. Det resulterede i, at Wamberg fik kommissionens materiale til gennemlæsning, idet han blev bedt om at forholde sig til betydningen af diskvalifikation for urent trav i forbindelse med påvisningen af resultaterne af hans spatbehandling.

I sit svar til Thorkil-Jensen, som i store træk fejede kommissionens konklusioner til side, refererede Wamberg blandt andet Kate McElwyns træner for, at *”de diskvalifikationer, der blev foretaget, skyldtes mine kontinuerlige forsøg på at lette hesten for den vægt, den måtte gå med, brugen af gribsko på baghovene og andre forsøg på at understøtte hestens ydeevne i løb [...] Hesten har ikke siden operationen været generet af spat”*.³⁹⁶ I stedet gik han nu sammen med sin sagfører til angreb mod højskolen og især mod kommissionens håndtering af hele sagen, idet også Landbrugsministeriet nu blev involveret.

Samtidig med at kommissionens virke og medlemmernes habilitet blev betvivlet og undersøgt, kørte selve disputatsbedømmelsen videre. I april indstillede de to officielle opponenter

Nationaltidende kunne den 12. maj 1955 på linje med andre dagblade fortælle, at Kjeld Wamberg den foregående dag havde modtaget beviset på sin doktorværdighed af Landbohøjskolens direktør.

igen forsvaret til godkendelse, hvilket vandt tilslutning i veterinærafdelingen, som antagelig var grundigt træt af hele affæren. Et mindretal i afdelingen indgav imidlertid en særindstilling til undervisningsrådet, som resulterede i, at godkendelsen af forsvaret blev forkastet ved stemmelighed. Men efter endnu en indstilling fra opponenterne og endnu en kneben afgørelse i veterinærafdelingen lykkedes det i starten af maj at få undervisningsrådet til at godkende forsvarshandlingen. Og to dage senere, onsdag den 11. maj 1955, kunne direktør Thorkil-Jensen overrække Kjeld Wamberg doktorbrevet ved en forholdsvis ordfattig ceremoni på førstnævntes kontor.

OMBUDSMANDEN

På trods af Wambergs doktorværdighed fik Folketingets Ombudsmand i løbet af sommeren 1955 flere henvendelser fra enkeltpersoner efterfulgt af en opfordring fra selveste Landbrugsministeriet om at underkaste sagen om Wambergs disputats en nærmere granskelse.³⁹⁷ Det afstedkom et spørgsmål i Folketinget om,

hvorvidt en minister virkelig kunne indanke en sag inden for sit eget administrationsområde til Ombudsmanden.³⁹⁸

Ministeren svarede, at det var sket, fordi sagen var usædvanlig, og at der jo godt kan opstå tvivl, når en institution er så ny. Ombudsmandsinstitutionen var nemlig først indført ved grundlovsrevisionen i 1953, hvor det blev bestemt, at *"Folketinget vælger en eller to personer, der ikke er medlemmer af Folketinget, til at have indseende med statens civile og militære forvaltning"* (§5), og den første til at beklæde embedet, juraprofessoren Stephan Hurwitz, var først tiltrådt den 1. april 1955.³⁹⁹ Så da han i midten af juni bestemte sig for at tage sagen op, blev det en af hans allerførste.

Ombudsmanden valgte klogeligt at se disputatssagen i en større sammenhæng. For historien rakte sig længere tilbage end til forsvarshandlingen den 25. februar 1955. Det hørte eksempelvis med, at Kjeld Wamberg i april 1953 var blandt ansøgerne til stillingen som professor og forstander for Landbohøjskolens Ambulatoriske Klinik efter Folmer Nielsens død. I juni samme år blev der nedsat et bedømmelsesudvalg bestående af højskolens direktør og alle veterinærafdelingens medlemmer. Efter en måneds arbejde vendte udvalget tilbage til undervisningsrådet med en delt indstilling, idet uenigheden handlede om, hvorvidt der ved ansættelsen skulle lægges mest vægt på videnskabelige kvalifikationer eller klinisk erfaring. Ingen af de to grupper pegede imidlertid på Wamberg.⁴⁰⁰ Et nyt forstanderudvalg blev dernæst nedsat med fire klinikchefer suppleret med veterinærprofessorer fra Sverige og Norge.

Da Wamberg så indleverede sin disputats, opstod spørgsmålet om, hvorvidt den burde indgå i forstanderudvalgets bedømmelse af ansøgere, men direkte forespurgt afslog Wamberg selv

Sagen om Wambers disputats gav ikke Landbohøjskolen det bedste ry, og den udstillede sammen med en række andre personsager og hele den interne strid om mulig udflytning og/eller deling af virksomheden professorvældets værste sider for offentligheden. Politikens faste tegner Bo Bojesen var derfor ikke sen til at viderebringe indtrykket af, at højskolen i virkeligheden var et cirkus. ©Det Kongelige Bibliotek

denne løsning. Han ansøgte i stedet ministeriet om at udsætte afgørelsen i forstandersagen, indtil disputatsen var bedømt. En sådan udsættelse blev imidlertid forkastet af undervisningsrådet, uden at Wamberg dog blev orienteret om dette. Forstanderudvalget rekvirerede nu på egen foranledning det tredje indleverede eksemplar af disputatsen (de to andre havde bedømmelsesudvalget), som blev rundsendt til medlemmerne.

Da Wamberg fandt ud af dette, klagede han selvsagt til højskolens direktør, som søgte at bilægge sagen ved et møde med veterinærafdelingens formand, Dalgaard-Mikkelsen og Wamberg. Det kom der imidlertid ikke meget ud af, og den 3. november 1953 besluttede forstanderudvalget, at videnskabelige kvalifikationer skulle veje tungere end klinisk erfaring, og indstillede reservedyrlæge N.O. Christensen til stillingen, som han efterfølgende fik.

Både før, under og efter disputatsforsvaret var der sagt og sket ting, der påkaldte sig opmærksomhed, og Ombudsmandens undersøgelse gjaldt derfor klogeligt *“Wamberg-sagen m.m.”*. Hele 30 enkeltpunkter blev taget op, hvoraf de overordnede var besættelsen af forstanderstillingen, disputatsbedømmelsen, klager fra dr. Rottensten, lederen af *Laboratoriet for sædforskning og insemineringsteknik*, over

Moustgaard, Hansen Larsen og Møllgaard, klager over professor Moustgaard, som var indkommet fra dyrlægerne Engberg og Ludvigsen, en sag om en dyrlæges mulige patent for arbejde på professor Jepsens afdeling samt en fire år gammel klage fra dyrlæge Rasbech over samme professor Jepsen.

Efter et års undersøgelser nåede Ombudsmanden frem til, at *“ud fra en helhedsbedømmelse af det ved min undersøgelse fremkomne [...har der ikke] bestået noget rimeligt forhold mellem de fejl, der har kunnet konstateres, og det indtryk, der er blevet bibragt offentligheden om forholdene på skolen”*.⁴⁰¹ Således fandt han, at Wamberg burde have været bedre orienteret om og inddraget i flere af sagens udviklinger, herunder kommissionens arbejde. Og ingen af de involverede burde have udtalt sig til pressen under sagens behandling. Flere af de konkrete fejltrin var imidlertid af så *“undskyldelig karakter og uden synderlig betydning”*, at der ikke har været anledning til at rejse sag efter tjenestemand- eller straffeloven. Omvendt havde flere af Wambers beskyldninger og påstande vist sig uholdbare. Det konkluderedes således, at der ingen tvivl var om, *“at højskolens direktør under hele sagens forløb har villet sikre Wamberg en fair behandling”*.

HALLØJ

“Det indtryk, der er blevet bibragt offentligheden om forholdene på skolen” var imidlertid alt andet end godt, og det må have krævet betydelig civilkurage, da dens ledelse ved udfærdigelsen af jubilæumsskriftet i 1958 valgte ikke at forbigå Wamberg-sagen i tavshed. Nok blev der ikke ligefrem sat navn på, men alle læsere vidste med det samme, hvad det gjaldt. Og det konstateredes, at *“det er svært at forstå både pressens og publikums holdning i denne sag, og hvorledes den kunne udvikle sig til noget i retning af en lokal Dreyfus-affære. Forklaringen*

*skal måske søges i den overvældende interesse, der i de senere år har været vist alt, hvad der angår teknik og naturvidenskab. „Naturens ædle dyrker“ er blevet nationens helt og i presse og radio gjort til en slags overmenneske, hvad han naturligvis ikke er“.*⁴⁰²

Det er dog et spørgsmål, om denne pæne tolkning rummer hele sandheden om det ejendommelige disputatsforløb. Pressen var i sagens natur på sensationsjagt, det var og er nu dens metier. Men højskolens ansatte spillede også deres roller til perfektion. Kjeld Wamberg var den forsmåede akademiker, der måske nok attråede et professorat så stærkt, at ikke alle dele af disputatsen blev lige vel gennemarbejdede. Og så måtte forsvar vendes til angreb. I højskolens administration var en enkelt jurist åbenbart ikke tilstrækkeligt bolværk mod de helt banale fodfejl, som altid trænger sig på, når sagen er højspændt og tiden knap. Endelig var der så professorerne, som med indbyrdes klager og nid og nag må have gjort livet surt for adskillige underordnede.

Hele Wamberg-sagens forløb var med parternes ivrige medvirken blevet rullet ud i dagspressen, som kolportererede de mange uakademiske godbidder med vellyst. Allerede dagen efter forsvaret udtalte professor Moustgaard eksempelvis gladelig til Information, at *”personligt mener jeg ikke, at man kan antage en disputats eller godkende et forsvar, når præsens nægter at give oplysning om sit materiale, sådan som tilfældet var i går”*.⁴⁰³ Endnu inden undervisningsrådet havde haft lejlighed til at læse og drøfte kommissionsberetningen, var den lækket til pressen, uden at noget medlem direkte adspurgt på et rådsmøde ville indrømme lækken.⁴⁰⁴

Bedre blev højskolens omdømme ikke af, at Kjeld Wamberg fra sine dage i modstands-

bevægelsen var gode venner med dagbladet Informations legendariske chefredaktør, Børge Outze. Ham var det da også, der straks om-døbte den interne undersøgelseskommision til *Mordkommissionen*, en betegnelse, der gav i det mindste Wamberg selv mindelser om sit virke i Holger Danske.⁴⁰⁵ Outze skrev flere skarpe indlæg mod Landbohøjskolens dårskab, men han synes nu at have være så grebet af kampen for sin gamle våbenfælle, at den kritiske sans blev sat over styr. Da Wamberg en dag ringede til bladet uden at træffe Outze, kunne dennes lettere irriterede kollega ikke lade være med at oplyse den bekymrede dyrlæge om, at chefredaktøren var blevet syg af *”spat i hovedet”*.⁴⁰⁶

Selv om Ombudsmanden altså endte med i sin beretning kun at påtale mindre procedurefejl, og selv om Kjeld Wamberg til sidst kunne kalde sig dr.med.vet., så kastede sagen et stærkt uheldigt skær over Landbohøjskolen. På baggrund af de samtidige diskussioner om højskolens eventuelle udflytning bidrog den til i offentligheden at danne det almindelige indtryk, at det var en *Landbohalløjskole*, der lå ude på Bülowvej, sådan som pressens satirikere senere antydede. Og det syntes de studerende ikke var sjovt – og næppe heller mange af de ansatte. Under overskriften *”Bagtalelsen skole”* tog KVL-bladets lederskribent i januar 1960 bladet fra munden: *”Den danske dyrlægestand er ikke berømt for sin kollegialitet, og hvis disse ”affærer” ikke standses vil de studerende af i dag ikke få den moralske ballast fra deres lærerkræfter, der er nødvendig for at lave dem til gode dyrlægekolleger af i morgen”*. For selv om Ombudsmanden fremlagde sin beretning i juni 1956, standsede sagen ikke her. Eller rettere: En ny Wamberg-sag var allerede under opsejling.

“RIS, FERLE OG MØGGREB”: UDDANNELSE, UNDERVISNING OG STUDENTERLIV I 1950'ERNE OG 60'ERNE

VELFÆRDSSTATENS UDDANNELSESPOLITIK

Et noget usædvanligt skue mødte de borgere, der fredag den 2. februar 1951 midt i arbejdstiden færdedes i det indre København.⁴⁰⁷ Med seks rektorer og et større antal universitetslærere i spidsen vandrede godt 6.000 studerende med hvide studenterhuer som tegn på deres akademiske værdighed fra Frue Plads til Christiansborg Slotsplads i protest mod forskningens og de studerendes ringe kår. Marchen var arrangeret af *Foreningen til Beskyttelse af videnskabeligt Arbejde* og *Danske Studerendes Fællesråd* (DSF) i fællesskab, og eftersom De Studerendes Råd ved Landbohøjskolen i 1932 havde været medstifter og lige siden medlem af paraplyorganisationen DSF, var der også studerende herfra blandt de protesterende. Ikke alle demonstrerende unge havde altså den hvide hue.

En uge forinden havde der i højskolens undervisningsråd været rygter fremme om, at de studerende lagde planer om at standse undervisningen for at demonstrere den 2. februar, og mange lærere synes at have bakket op om protesterne, hvilket rektorerne deltagelse i protestmarchen jo også med tydelighed viste.⁴⁰⁸ Men selv om parterne gjorde fælles front mod især Finansudvalgets formand, den mere end almindeligt sparsommelige venstremand Jens Christian Jensen-Broby, havde de i sagens natur forskellige interesser. De fastansatte lærere ønskede især bedre muligheder for forskningsfinansiering, og det var jo et ønske, der året efter

blev imødekommet med oprettelsen af *Statens Almindelige Videnskabsfond*. De yngre, løst ansatte undervisere håbede i særlig grad på bedre aflønning og sikrere ansættelsesformer. Og de studerende følte sig ikke mindst pressede, hvad økonomi og boligforhold angik.

Det var spørgsmål, som en *universitetskommission* havde taget op allerede i 1935. Dens anliggende var dog især at sikre universiteternes rekruttering, og det var derfor først og fremmest vigtigt, at kommende studerende faktisk var studieegnede. Det var der ifølge kommissionsmedlemmernes faste overbevisning størst sikkerhed for, når rekrutteringen fortsat rettede sig imod "*hjem, hvor en vis åndelig indstilling kan forventes at være fremherskende*".⁴⁰⁹ Og eftersom den omtalte form for åndelighed altid synes at have haft et forunderligt sammenfald med pekuniær velstand, så kommissionen absolut ingen grund til at indføre studiestøtte.

Umiddelbart efter Besættelsen, i oktober 1945, nedsatte regeringen imidlertid en *Ungdomskommission*, der med Hal Koch som formand og deltagelse af repræsentanter for blandt andet DSF og de politiske ungdomsorganisationer meget bredt skulle belyse "*ungdommens særlige problemer og behov*", herunder "*ungdommens arbejds- og indkomstforhold og faglige uddannelse*".⁴¹⁰ Den blev derved blandt andet kastet midt ud i kulturkampen mellem by og land, da den foreslog regulering af landbougdommens arbejdstid.⁴¹¹

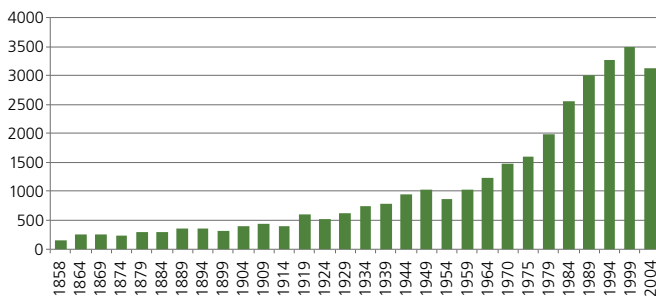
De Studerendes Råds (DSR's) talstærke bestyrelse i 1948. Det bemærkes, at to kvindelige studerende på dette tidspunkt blandede sig i "mandskoret". ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

I skarp kontrast til den gamle Universitetskommission kom den også til at beskæftige sig med mulighederne for en demokratisering af adgangen til de videregående uddannelser. Der skulle ikke nødvendigvis være flere, der fik en sådan uddannelse, men de studerende skulle rekrutteres socialt og geografisk bredere. I en betænkning fra 1951 foreslog kommissionen derfor indførelse af et studiestøttesystem bestående af stipendier eller lån og baseret på såvel studieegnethed som økonomiske kriterier.⁴¹² Som det var, levede de fleste af Landbohøjskolens studerende ved denne tid af lån, deltidsarbejde og forskellige legater.⁴¹³ Og de skulle fortsat betale for deres uddannelse.

På grundlag af kommissionens forslag vedtog Folketinget i juni 1952 loven om *Ungdommens Uddannelsesfond*, som imidlertid kom til at råde over en væsentlig mindre fondskapital end forudsat af kommissionsbetænkningen.⁴¹⁴ Men gennem 1950'erne voksede beløbet gradvist,

og fonden repræsenterede det første spæde skridt i retning af den frie og lige adgang til uddannelsessystemet, som skulle blive en central del af velfærdsstaten. En adgang, som gav den enkelte studerende bedre muligheder end tidligere uanset social herkomst, men som også manifesterede statens interesse i den enkeltes uddannelse. Og blandt de studerende gik debatten følgelig, om støtten var tilstrækkelig, eller om den i virkeligheden var undertrykkende.⁴¹⁵ Om der så at sige var tale om et skridt fra uddannelse for den enkelte hen imod uddannelse af hensyn til staten.⁴¹⁶ Ikke desto mindre var der eksempelvis i forårssemestret 1957 186 af højskolens studerende, som nød godt af stipendier af varierende størrelse, mens 72 modtog lån.⁴¹⁷

Akkurat som videnskabelige fremskridt var også befolkningens uddannelsesniveau af betydning i den fremtidige internationale konkurrence, og gennem 1960'erne kunne optaget til de

Antallet af indskrevne studerende ved Landbohøjskolen steg eksponentielt, lige indtil afmatning efterfulgt af tilbagegang satte ind i slutningen af det 20. århundrede

fleste videregående uddannelser udvise jævn stigning. Omkring 1960 var der godt 1.000 indskrevne studerende på Landbohøjskolen, eller det samme som ti år forinden; i 1965 var det steget til godt 1.200, og i 1970 til knapt 1.500.

Ved siden af Ungdommens Uddannelsesfond var der med tiden knyttet flere legater specifikt til Landbohøjskolens studieretninger. De fleste af dem var resultat af testamentariske gaver fra tidligere lærere eller af indsamlinger foranstaltet af taknemmelige tidligere elever, og mange rettede sig derfor også mod bestemte uddannelser. Et af de nyeste var *Bernhard Bangs Mindefond*, der byggede på midler fra Smørekseportudvalget, Baconudvalget, Kvæg- og kødudvalget og Hesteekseportudvalget, og som altså var et meget godt udtryk for højskolens fortsat tætte relationer til landbrugs-erhvervet.⁴¹⁸

Det mest bemærkelsesværdige legat var til gengæld nok *Per Sonnes Mindefond til fordel for veterinærstuderende ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole*, der var oprettet i 1948 på grundlag af indsamling blandt lærere og studerende, og som var til minde om den dyrlægestuderende, som havde været blandt elleve modstandsfolk i tysk fangenskab, som i starten

af august 1944 var "*skudt under flugtforsøg*" mellem Ringsted og Roskilde.⁴¹⁹

Udvidelse af studentermassen garanterede dog ikke i sig selv den fornødne modernisering. Der måtte institutionelle forandringer til, som kunne gøre de forskellige uddannelsesretninger mere ensartede, og derfor blev Landbohøjskolen sammen med de øvrige tekniske videregående uddannelser i 1968 flyttet til Undervisningsministeriet trods Landbrugsministerens udtalte utilfredshed.⁴²⁰ Et andet tiltag i retning af øget ensartethed var ideer om indførelsen af den angelsaksiske opdeling i bachelor- og masteruddannelse, som i 1959 blandt meget andet var blevet indgående drøftet i et *studietidsudvalg*, uden dog at blive indført i praksis.⁴²¹ Endelig måtte der nok så væsentligt gøres noget ved en undervisningskultur, som i almindelighed ikke havde ændret sig meget siden 1800-tallet.

LÆRER OG/ELLER FORSKER

Da Landbohøjskolens prorektor, Sigurd Tovborg Jensen, i 1964 skulle byde en ny årgang velkommen til studierne, skete det med denne svada: "*Man har undertiden – og ikke uden et skær af ret – betegnet første del på Landbohøjskolen som et slaveliv. Hvorvidt det bliver bedre senere i studiet, er der kun delte meninger om. Jeg har derfor, når jeg syntes, det gik for vidt, overvejet at foreslå, at Landbohøjskolen tonede rent flag og byttede sit bomærke – fire skønne og ulæselige slyngbogstaver med en krone over – om med det våbenskjold, man satte på Aarhus' store søn, den lærde Morten Borups gravsten. Skjoldet prydes af let fattelige symboler: et ris, en ferle og en møggreb. Tærsk og hårdt arbejde*".⁴²² Sådan kunne altså, under ironiens dække, højskolens bærende pædagogiske principper formuleres ved midten af det 20. århundrede.

Fysiologiforelæsning med professor A.F. Følger (1880-1961) i 1951, da professoren var 71. Opbygningen af den store patologisk-anatomiske præparatsamling var især hans fortjeneste. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

To studerende betragter med måske en anelse påtaget interesse nogle af effekterne i Skovbrugsinstituttets genstandssamling. En stor del af samlingen blev senere overgivet til Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum i Hørsholm. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Oprettelsen af Statens Almindelige Videnskabsfond og den deraf følgende øgede adgang til ekstern forskningsfinansiering accentuerede en potentiel konflikt, der var så gammel som højskolen selv: Nemlig om fordelingen af lærernes arbejdstid mellem undervisning og forsøgsvirksomhed. Egentlig lå det fra begyndelsen fast, at undervisningen var det primære, og at frembringelse af ny viden kun var fornøden for at understøtte denne. Men lærernes interesser gik i forskellig retning, og det er næppe tilfældigt, at konflikten undertiden trådte klarest frem inden for de såkaldt grundvidenskabelige fag, som ikke stod i så direkte forbindelse med praksis.

Det havde længe været almindeligt at aflaste de fastansatte lærere fra deres undervisningsforpligtelser ved inddragelse af assistenter eller deltidslærere. Allerede i 1920'erne fik den fremragende kemiker Niels Bjerrum således bevilget en assistent med det udtrykkelige formål "at få forøget tid til videnskabeligt arbejde".⁴²³ På samme vis blev de mere rutineprægede gøremål i forbindelse med undervisningen ofte varetaget af assistenter. I slutningen af 1950'erne var Aksel Tovborgs kemiforsøg således typisk forberedt af Augusta Unmack, som ikke længere var nogen ung assistent, men en ca. tresårig lektor, der i sin tid havde været assistent for Bjerrum.⁴²⁴

Mange læreres forkærlighed for forskning kan meget vel sammen med stivnede akademiske idealer have været årsag til, at megen undervisning endnu midt i det 20. århundrede var alt andet end inspirerende. I forbindelse med besættelsen af professor Hansen Larsens professorat i husdyrvidenskab konstaterede *Ugeskrift for landmænd*, at "tidens stigende krav til viden og kunnen indeholder i sig selv en opfordring til at gå i dybden og det peger også hen mod en deling i det foreliggende tilfælde. Udefra spørges der efter den bedste mand, og det gælder til begge linier. Om den bedste forsøgsmand også er den bedste lærer eller modsat, er en anden historie".⁴²⁵

UNDERVISNINGENS FORM

Landbohøjskolen synes præget af "et noget konservativt professorvælde, der havde meget lidt lyst til forandringer".⁴²⁶ En tidligere landbrugselev mindedes botaniktimerne på Ladelund Landbrugsskole som temmelig tørre, men "kom til Rolighedsvej 23 i auditorium A, så kan vi snakke om tør botanik. Det er synd, men den er "sprækkefærdig" af tørhed!".⁴²⁷ Forelæsninger i mejerilære foregik, ved at professoren læste højt af den lærebog, han selv havde skrevet. Og landmålingskurset i Dyrehaven startede hver morgen klokken otte med en sådan præcision, at man fik påtale, hvis man først nåede frem til Eremitagen fem minutter over.⁴²⁸ Netop her

Dyrlægestuderende pulser engang i 1950'erne lystigt på deres piber under en dissektionsøvelse. Endnu tyve år senere var rygning i undervisningslokaler langt fra noget særsyn, omend højskolens ledelse henstillede til "de, der ikke kan undvære rygning, at sætte sig bagerst i lokalet". ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

sukkede de studerende undertiden efter akademisk kvarter.⁴²⁹ Der blev ikke desto mindre skrevet sange om opmålingsøvelserne, der jo som fælles erfaring var med til at definere alle landets landinspektører som gruppe:

*"Ih, kors, hvor der måles op,
hvert et hus, hver en grøft,
hver en bakketop,
trådhegn, gamle træer, unge pi'er,
de skam ikke forbigået bli'r,
og stokke, stikker og stålbånd ses
nu overalt,
ja, øl så galt, mig er blevet fortalt.
Thi Dyrehaven har skam tit
et klima, som er tem'lig hedt,
og selv om man er klædt i lidt
man bliver ofte svedt."*⁴³⁰

En bekendtgørelse fra Landbrugsministeriet foreskrev i 1960, at "*højskolens undervisning meddeles i form af forelæsninger med tilhørende forevisninger og ekskursioner, eksami-*

natorier og praktiske øvelser på højskolen og uden for denne", og dermed var rammen for undervisningsformerne sat.⁴³¹ 'Eksaminatorier' var holdundervisning bestående af overhøring i forud læste lektier, og de var også en udbredt undervisningsform på universiteterne. Forholdet mellem dem og forelæsningerne havde ikke ændret sig meget siden århundredets begyndelse.

Især var det stadig forevisninger (modeller, anskuelsestavler, præparater), praktiske øvelser samt undervisning 'uden for' højskolen, som karakteriserede den tidligste pædagogiske tilrettelæggelse af undervisningen, og som var Landbohøjskolens særkende.⁴³² I 1959/60 blev der for alle studieretninger sammenlagt afholdt ikke færre end 128 ekskursioner med gennemsnitlig 24 deltagere.⁴³³ De længste gik til Jylland og Skåne, mens der blandt de kortere kan nævnes ture til både *Kloak- og vej anlæg i Dragør* og *Københavns Grønttorv*.

Ud over det studentersociale foreningsliv knyttet til højskolen og dets kollegium blev der ikke gjort nogen særlig, officiel indsats for, at nye studerende skulle føle sig velkomne. For mange var overgangen fra et trykt skoleliv nær barndomshjemmet til studentertilværelsen i storbyen derfor en stor omvæltning. Nu gik den unge ikke længere i skole men studerede, og universitetsidealet, som også efterhånden gjorde sig gældende på Landbohøjskolen, tilsagde, at den studerende selv aktivt opsøgte ny viden. "*Nu var man pludselig henvist til at arbejde på eget ansvar*".⁴³⁴ Højskolen tilbød dog sine studerende væsentlig mere undervisning end universitetets udstrakte selvstudier, men mødepligten var på retur.⁴³⁵ I slutningen af 1950'erne fandtes den kun ved visse øvelser.⁴³⁶

Omgangstonen mellem studerende og lærere var præget af den respekt mellem generatio-

Veterinærmedicinsk Forenings 30-årsjubilæum i 1936. De fagspecifikke foreninger havde en væsentlig betydning for mange studerende både som identitetsdannere og som formidlere af den form for personlige kontakter, der i dag kaldes netværk. Det gjaldt ikke mindst VMF, der jo både rummede studerende og færdiguddannede. Privateje

nerne, som endnu blev anset for både naturlig og forventelig. Og det gjaldt også, når læreren var en ung assistent kun ganske få år ældre end sine studerende. Da et par studenterrepræsentanter i forbindelse med planlægningen af kollegiet forelagde kollegieudvalgets formand, professor A.F. Følger, de studerendes ønsker, blev de mødt med ordene: *"Mine herrer - den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole er ikke underlagt karleregimente. Vi har ikke noget at tale om 'Farvel'".*⁴³⁷

Alle lærere tiltaltes i sagens natur "De", og det vakte derfor betydelig opsigt, da den nyansatte professor i landbrugets plantekultur, Sigurd Andersen, i 1963 indledte sin første forelæsning med at præsentere sig ved fornavn og bede om, at de studerende ville sige "du".⁴³⁸ Det faldt ikke alle lige let, men tiden arbejdede for en opblødning af omgangsformer, og få år senere var så godt som alle dus.

KRITISKE STUDENTER

Studerende fra Landbohøjskolen var som nævnt på gaden med protester i februar 1951, og ved en anden lejlighed kom det øjensynlig på tale at *"etablere regulær studenterstrejke"*, hvilket dog ikke skete.⁴³⁹ Men det syntes oplagt, at Efterkrigstidens unge var mere kritisk anlagt end tidligere generationer. Jens Bigum, der senere blev direktør for Arla Foods, begyndte sin uddannelse til landbrugskandidat i 1961 og huskede siden, at *"selv om klientellet på Landbohøjskolen måske ikke ligefrem var det mest revolutionære, kan jeg stadig fornemme den kollektive vrede mod det etablerede undervisningssystem, der bredte sig blandt alle studerende. Noget måtte ændres"*.⁴⁴⁰

Langt, langt de fleste af højskolens studerende var stadig mænd. Kvinder udgjorde kun 4 % af den samlede studenterbefolkning.⁴⁴¹ Samme andel som på Polyteknisk Læreanstalt. Til gengæld var der blandt de københavnske studeren-

de som helhed kommet flere, som både var gift og havde børn, og som derfor havde ganske andre fordringer end den klassiske unge, enlige studerende på et lejet værelse. Men som også havde helt anderledes rammer for det daglige arbejde på studiet og måske derfor stillede større krav end tidligere.⁴⁴² De var både i egen selvforståelse og i samfundets øjne individuelle, selvstændige medborgere.⁴⁴³

Optagelse på Landbohøjskolens uddannelser var, i modsætning til på de to universiteter, ikke fri. Det førte i en tid med stigende søgning til beklagelser fra disse over, at kvaliteten af deres frit optagne studerende faldt.⁴⁴⁴ Samtidig var det tilbagevendende genstand for debat, om nu også det faglige niveau på højskolens uddannelser var højt nok sammenlignet med tilsvarende udenlandske institutioner.⁴⁴⁵

Sammenligning og distinktion var nemlig stadig et vigtigt middel til de studerendes identitetsdannelse, både udadtil i forhold til de mere akademisk anlagte universitetsstuderende og indadtil mellem de forskellige studieretninger. I forhold til universiteterne satte højskolens studerende fortsat en ære i at solidarisere sig med landmanden, og i forbindelse med velkomst af nye studerende citerede professor Rosenstand Schacht meget passende Jeppe Aakjærs digt *Den revolutionære student* fra 1899, der ender med ordene: "*Så deler med disse vi arbejdets kår, som sysler med hammer og plov, fra folket vi kommer, til folket vi går, dets lykke skal være vor lov*".⁴⁴⁶

Imellem de studerende herskede der stærke meninger om uddannelsernes respektive særkender og status, og der var næppe anden fælles forståelse, end at "*vi er de bedste*". Den eneste skillelinje, som synes at have været mere alvorlig, var således den mellem de studier, på den ene side, der krævede studenterek-

samen, og de øvrige – dvs. mejeri-, land- og havebrugsuddannelserne – på den anden. Og det var formentlig netop denne forskel, som Thorkil-Jensen havde for øje, da han ved sin tale i anledning af kollegiets indvielse i 1944 udtrykkelig advarede mod "studieretningsfraktioner".⁴⁴⁷

SKÆRPEDE ADGANGSKRAV

Endnu i starten af 1960'erne var der en del af disse tre uddannelsers studerende, som kom direkte fra landbrugsskolen til Landbohøjskolen. Netop sådan, som det fra begyndelsen havde været meningen. Men en bekendtgørelse fra 1959 strammede fra det følgende år kravene til såvel praktisk erfaring som teoretisk skoling forud for optagelse.⁴⁴⁸ Og for at lette det stadig vanskeligere faglige niveauspring indførte en række landbrugsskoler derfor særlige kurser i matematik og sprog som forberedelse til højskolens optagelsesprøve.⁴⁴⁹ Denne 'eksamensfri' optagelse bidrog imidlertid ikke kun til en social demokratisering af de videregående uddannelser. Den udbredte også uddannelsesmuligheden regionalt, idet realskolen jo først på dette tidspunkt så småt var ved at brede sig i landdistrikterne. Bortset fra teologistudiet ved Aarhus Universitet, der tiltrak hele 65% af sine studerende fra landet, var Landbohøjskolen således den videregående uddannelsesinstitution, der med sine 53 % bidrog klart mest til at udglatte uddannelseskløften mellem land og by.⁴⁵⁰

Veterinær- og landinspektørstuderende blev optaget alene på deres studentereksamen eller på at bestå højskolens særlige adgangseksamen. I den umiddelbare efterkrigstid, hvor gymnasierne som hovedregel stadig koncentrerede sig om få større byer, synes netop adgangseksamen at have været den mulighed, mange benyttede. Men dette ændrede sig markant gennem 1950'erne. Blandt de

Studerende under øvelsesundervisning i Kemisk Laboratorium, som havde lokaler i hovedbygningen, engang i 1950'erne. Inden nybyggeri endelig blev gennemført i det følgende årti, havde så mange generationer i træsko slidt laboratoriernes gulve, at der var en tydelig fordybning ud for hver arbejdsplads. © Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

dyrlægestuderende var ca. en femtedel i 1946 optaget fra adgangseksamen, mens denne andel ti år senere var faldet til kun omkring 7 %. ⁴⁵¹ Ændringen skyldtes ikke kun opførelsen af flere gymnasier men også, at mange da tog eksamen fra landets studenterkurser.

STUDENTERORGANISERING

De seks studieretninger fik gennem 1900-tallet hver sin studentsociale sammenslutning, af hvilke dyrlægernes *Veterinærmedicinsk Forening* (VMF), som stiftedes i 1906, var den ældste. VMF var blandt andet kendt for sine årlige pølsefester (med 'pølsetale' ved en af fagets lærere), revyer, udlandsrejser og talrige møder af både social og faglig karakter. ⁴⁵² Langt de fleste dyrlægestuderende var medlemmer, og det var tillige alle fagets undervisere og mange af de veterinærer landet over, som engang *havde* været studerende. Ved på denne

måde at blande uddannede og studerende, var foreningen en betydelig faktor i den faglige socialisering af fremtidige dyrlæger, som kom til at stole fast på såvel fagets stolte traditioner som egne evner, når blot disse blev fulgt. Det var endvidere i VMF's regi, at de første udvekslingsaftaler for veterinærstuderende mellem de nordiske landbrugsuniversiteter kom i stand i 1946. ⁴⁵³

Også de øvrige studieretninger stiftede med tiden særlige studenterforeninger. I 1921 kom *Foreningen af Landbrugsstuderende* (FL) til. ⁴⁵⁴ Og senere stiftedes tillige *Foreningen af Havebrugsstuderende* (FH), *Foreningen af Mejeriingeniørstuderende* (FM), *Foreningen for Danske Landinspektørstuderende* (Fofodala), der havde sit eget blad kaldet *Ørkentrompeten*, og endelig *Foreningen af Skovbrugsstuderende* (FS). Som en tværgående forening grundlagdes

dertil i 1922 *Veterinær- og Landbohøjskolens Idrætsforening* (VLI) som en fortsættelse af DSR's gymnastikundervisning, og i 1950'erne arrangerede den stævner mod de andre nordiske landes landbrugsuniversiteter.⁴⁵⁵

I 1956 erhvervede Landbohøjskolen som nævnt den gamle beværtning Gimle, hvis lokaler efterfølgende blev benyttet til indretning af en længe savnet kantine.⁴⁵⁶ Indtil da havde højskolens studerende måttet tage cykel eller sporvogn til universitetskantinen, Kannibalen, i Nørregade, hvortil De Studerendes Råd ligefrem gennem et særligt *Middagslegat* uddelte spisebiller til værdigt trængende.⁴⁵⁷ Den ene af de villaer på Acacievej, der i 1940'erne var erhvervet af højskolen, blev indrettet til DSR.⁴⁵⁸

De Studerendes Råd var nemlig siden dets grundlæggelse i 1917 vokset til en organisation af stor praktisk betydning i de studerendes hverdag, og det gav derfor god mening, at det siden 1921 havde været de studerendes officielle talerør.⁴⁵⁹ Det betød dog omvendt, at rådet i visse henseender var underlagt højskolens myndighed, idet "*lærerforsamlingen* [ifølge anordningen af 1958] *efter drøftelse med De Studerendes Råd* [fastsætter] *de nærmere regler for forhandlinger mellem dette og højskolen og for rådets virksomhed*".

Siden 1930'erne havde rådet fremstillet og solgt lærebogsmateriale knyttet til højskolens kurser, og det rådede over både trykkeri, forlag og en boghandel, der blev arbejdet dygtigt op af forretningsføreren Falgren, som imidlertid døde i stillingen i marts 1958 og blev efterfulgt af Knud E. Jensen.⁴⁶⁰ Foruden indtægterne fra denne del af virksomheden synes *Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Jubilæumsfond* efter 1958 at have været en betydningsfuld finansieringskilde for DSR.⁴⁶¹ Ved siden af de studerendes egen boghandel var også firmaet *A/S Carl*

Fr. Mortensen på Bülowvej så tæt knyttet til højskolen, at det sammen med *Kleins Boghandel* på Gammel Kongevej ofte blev angivet på interne oversigtskort. Mortensen stod foruden for salg af kirurgiske instrumenter ofte for trykning og salg af disputatser og lærebøger.

Selv om DSR med tiden opbyggede en ganske imponerende organisation med mange underudvalg, var der reelt ikke særligt mange studenterpolitiske aktive blandt de stadig flere studerende, hvilket gav anledning til tilbagevendende diskussioner om aktivitetsniveauet.⁴⁶² I 1964 fik rådet ny formand i skikkelse af den landbrugsstuderende Ove Juul Jørgensen, og han indvarslede nye tider med større involvering og aktivering af de studerende.⁴⁶³ Før løfterne rigtig blev indfriet, blev han imidlertid året efter formand for alle landets studerende organiseret i DSF.⁴⁶⁴ Han blev – meget – senere EU's ambassadør i blandt andet USA.⁴⁶⁵

UDDANNELSESMODERNISERING OG EKSAMENSANGST

Det var imidlertid ikke kun de studerende, der stillede krav til de videregående læreanstalters undervisere. Også mange politikere krævede større åbenhed og studieeffektivitet af institutionerne, men både de og de studerende blev ofte mødt med henvisning til professorernes hævdevundne lærefrihed, som modsvarede af den enkelte studerendes fuldstændige ansvar for egen uddannelse.⁴⁶⁶

På Landbohøjskolen var denne bekendelse til forældede akademiske standarder imidlertid nok knapt så fremtrædende som på universiteterne, hvor man kunne møde synspunkter som: "*Husk at de skal studere jura og ikke gå på sagførerkursus; husk at de skal studere teologi, og ikke frekventere en præstesko, og glem ikke, at de skal studere medicin og ikke blot tilegne dem visse færdigheder i doktoreringens*

Øvelsesundervisning kort efter Besættelsen. Endnu ikke masseuniversitet, bare trangt. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

'kunst'".⁴⁶⁷ På højskolen var der jo faktisk i vid udstrækning tale om professionsuddannelser (hvad netop jura, teologi og medicin jo godt nok i realiteten også var).

Det var begrænset, hvor megen forandring der var sket med uddannelsernes struktur siden Landbohøjskolens start. Nok havde især de kortere uddannelser uden studentereksamenskrav løbende opnået længere normerede studietider, og nok var der tilsvarende kommet nye kursusfag til, men grundlæggende var uddannelsesformen – og de forestillinger om erhvervelse af viden, der havde formet dem – uforandrede ved midten af det 20. århundrede. Hver uddannelse bestod af en på forhånd fastlagt række af kurser, af hvilke der dog som nævnt kun var mødepligt til eksempelvis vigtige øvelser. Kurserne blev ikke hver især afsluttet med eksamen, idet denne var henlagt til særlige samlede perioder.

For de korte land- og havebrugsuddannelsers vedkommende var der kun en eksamensperiode ved uddannelsens slutning, men den kunne til gengæld også være hård. Da den senere landbrugskonsulent Hakon Baltzer Nielsen i 1942 gik til sin afslutningseksamen, bestod den

af seks skriftlige eksaminer i den første uge (der var jo 6 dages-uge, og den kunne lige så godt blive fuldt udnyttet) efterfulgt af tolv mundtlige eksaminer med begrænset læsetid imellem.⁴⁶⁸ De længerevarende uddannelser var opdelt i første, anden og eventuelt tredje del, efter hvilke der var lagt eksaminer.⁴⁶⁹

Ved alle eksaminer deltog mindst én censor, oftest to, men til gengæld var bedømmelsen inappellabel i den forstand, at der ingen mulighed var for klager. I stedet var det – ligesom ved universitetet – tilladt at tage en eksamen om, hvis resultatet ikke svarede til den studerendes forventninger. Hvis vedkommende var dumpet, havde han to chancer til. Men hvis den var bestået, "*kan han kun underkaste sig denne del en gang til*".⁴⁷⁰

Land- og havebrugsuddannelserne krævede som nævnt dokumenteret praktisk erfaring som betingelse for optagelse, men eftersom dette krav ville være vanskeligt at honorere for kommende skovbrugsstuderende, indgik der i stedet et fast praktikår forud for den teoretiske uddannelse på Frederiksberg. Denne ulønnede praktik fandt typisk sted på statslige eller private skovdistrikter, til hvilke skovbrugsprofessorerne havde særlig gode relationer. Men for at de studerende skulle opnå nogenlunde ens færdigheder, udstedte højskolen et regulativ om praktikopholdets formål, som var, "*at gøre eleven skovvant og bekendt med de inden for dansk skovbrug almindeligt forekommende, manuelle arbejder, samt med skovfogedens arbejdsområder, hovedtræk af skovriderens arbejdsområder og med skovdriftens almindelige mål og midler*".⁴⁷¹ Man bemærker, at uddannelsens mål fortsat var en livsgerning som skovrider i betydningen distriktsbestyrer, og af sådanne var der da også omkring 1960 endnu ca. 160 stillinger i hele landet.⁴⁷² Fra skovdistriktets synsvinkel var der tydeligvis ikke bare tale om gratis arbejds-

kraft, eftersom det blandt andet fordredes, at *"eleven skal normalt under uddannelses-tiden have bolig hos distriktsbestyreren"*.

Som led i Efterkrigstidens uddannelsesmodernisering udsendte Landbrugsministeriet omkring 1960 – på baggrund revisionen i 1958 af højskolens anordning – nye bekendtgørelser vedrørende de enkelte uddannelsers indhold og form. De betød blandt andet, at tredje del på landbrugsuddannelsens – med virkning fra sommeren 1963 – blev opdelt i fire særskilte linjer, som specialiserede de studerende i husdyrbrug, planteavl, teknik og økonomi.⁴⁷³ Samtidig blev det bestemt, at der som adgangseksamen til landinspektør-, skovbrugs- og veterinæruddannelserne krævedes matematisk studentereksamen eller bestået adgangsprøve fra civilingeniør-, farmaceut- eller tandlægestudiet.⁴⁷⁴ Endelig afstedkom indførelsen af *Højere Forberedelseseksamen* (HF) i 1966 en del diskussioner om, hvorvidt den kunne bruges som optagelseskriterium på landbrugsstudiet.⁴⁷⁵ Hvad den kunne.

De ændringer i uddannelsernes indhold og varighed, der var sket siden århundredets begyndelse, afspejlede først og fremmest generelle træk ved samfundsudviklingen. Den teknologiske udvikling accentuerede tydeligt behovet for nye kurser såsom kraftmaskinelære og fotogrammetri. Og udvidelsen af den normerede studietid havde været en naturlig konsekvens af et behov for stadig flere kurser på de enkelte uddannelser, der dels imødekom krav fra praksis, dels var led i forsøg på en generel højnelse af især de korteste uddannelsers anseelse. Men 1950'ernes og 60'ernes mere kritiske studerende stillede også krav til uddannelserne, som rakte ud over deres snævert faglige form og indhold. De følte behov for indføring i selve det at lære på højt niveau, som tidligere generationer nok også havde følt, men som

det stærkt autoritære forhold mellem lærere og studerende almindeligvis havde forhindret i at blive formuleret.

Det var et kærkomment led i dette nye fokus på almene studiekompetencer, som hidtil udelukkende havde eksisteret som tavs viden i borgerlige akademikerhjem, da Landbohøjskolens bibliotek i 1950'erne indførte kurser i biblioteksbenyttelse for nye studerende.⁴⁷⁶ I det følgende tiår bredte der sig en generel følelse af, at det første år på en videregående uddannelse var unødigt vanskelig, og politikerne pressede på for at følge op på tiltagene til en bredere social rekruttering med en mere struktureret og ekspliciteret studiestart.⁴⁷⁷

I 1967 forsøgte Landbohøjskolens sig derfor for første gang med et kort kursus i studieteknik for at advare de nyoptagne studerende om det selvstændige studiums faldgruber. Også selv om den fri studietid sammenlignet med mange universitetsuddannelser var stærkt begrænset. For ligeledes reelt at åbne uddannelserne for studerende fra ikke studievante miljøer fik højskolens studerende i 1959 adgang til en fælles Studenterrådgivning med socialrådgivere og psykiatere i Skt. Pederstræde.⁴⁷⁸

Det forstærkede fokus på de studerendes betingelser for overhovedet at lære kunne ikke undgå også at kaste et ganske afslørende lys på den lave prioritet, som lærernes pædagogiske formåen traditionelt havde haft på alle videregående uddannelser. For uanset hvordan de institutionelle rammebetingelser blev indrettet, stod og faldt udbyttet af undervisningen med mødet mellem lærer og studerende. I en kronik i dagbladet Politiken ramte stud.mag. Hans Hertel således en mere end almindeligt øm tå, når han hævdede, at professorernes *"blide tyranni viser sig som intolerance overfor andre anskuelser end den "rette lære" i mange af de*

*lærebøger, som de fleste af fagprofessorerne skriver, og indfører som bogen i deres fag".*⁴⁷⁹

Konstateringen afdækkede nemlig hulheden i lærernes henvisning – med himmelvendt blik – til tankens frihed og modet til viden som kontrast til nymodens, uakademisk formålsrettethed. Den var i mange tilfælde snarest et forsvar for konservatisme og magelighed. Men naturligvis var ikke alt selvtilstrækkelig tørhed. For der var personligheder blandt underviserne, som kunne og ville noget mere. En af dem var forstkandidaten Poul Barfoed, der gennem en menneskealder fungerede som assistent ved de obligatoriske landmålingskurser i Dyrehaven, og som formåede at gøre selv vanskelige og besværlige nivelleringsøvelser morsomme.⁴⁸⁰

Lige siden undervisningen og undervisernes kvalitet overhovedet blev emner, der kunne drøftes officielt og ikke kun ved DSR's rådsmøder eller over en øl på Gimle eller Husar Pub, dukkede behovet for en systematisk pædagogisk forberedelse af vejlederne jævnlige op. Samtidig var det – i det mindste blandt mange studerende – en udbredt opfattelse, at forelæsningsformen måske ikke egnede sig lige godt til alle slags formidling. Som en dyrlægestuderende konstaterede i 1963, så *"repræsenterer forelæsningsformen uanede muligheder for tidsspilde, og kun enkelte forelæsere formår, hovedsagelig på grund af særlige oratoriske evner, at gøre forelæsningsne værdifulde"*.⁴⁸¹ For når der nu i modsætning til tidligere fandtes lærebøger og trykte forelæsningsnoter, så blev auditoriernes masseundervisning ofte blot til gentagelser af det allerede læste. Og stadig flere studerende holdt sig forståeligt væk.

En landbrugsstuderende istemte således, at *"højst en fjerdedel af de forelæsere jeg har været udsat for, har været i stand til at gøre forelæsningsne til andet og mere end trivial op-*

1950'erne og 60'ernes mandlige studerende på lejet værelse forventedes ikke at kunne klare hverdagens praktiske gøremål selv. Og så var det jo heldigt, at de mere velbeslædede af dem kunne købe sig til hjælp som for eksempel denne student, der i en annonce bragt i KVL-Bladet i 1964 betaler sig fra at få skiftet sengetøj hver 14. dag og derfor ubekymret kan hengive sig til Boccaccios vovede Dekameron.

læsning af lærebøgerne".⁴⁸² Der var imidlertid samtidig en erkendelse af, at undervisningens effekt var et delt ansvar mellem underviser og studerende, og der var derfor også efterspørgsel efter introduktioner til studieteknik og løbende kursusevalueringer.⁴⁸³ Undervisnings-evalueringer blev taget i anvendelse på visse kurser i slutningen af 1960'erne, og gennem 1970'erne tilbød universitetets nyoprettede *Institut for anvendt universitetspædagogik* kurser, som også Landbohøjskolens lærere fik adgang til.⁴⁸⁴ Endelig skiftede ikke få af højskolens studerende jo rolle, når de havde taget deres afgangseksamen, idet de selv endte som undervisere på eksempelvis landbrugsskoler. Og det var der mange, som slet ikke følte sig parate til, hvorfor DSR krævede undervisning i pædagogik som en del af uddannelsen.⁴⁸⁵

Da Undervisningsministeriet i 1970 valgte at indføre en ny karakterskala ved eksamen på de videregående uddannelser som erstatning for den gamle Ørstedske, førte det på Landbohøjskolen til ganske højtrøstede studenterprotester. Blandt andet var utilfredsheden stor med, at 03 ikke skulle være skalaens laveste karakter. De studerende mente, at to dumpekarakterer måtte være tilstrækkeligt, og derfor valgte et stormøde med hundredvis af deltagere at boykotte undervisningen onsdag den 16. december 1970 i protest mod den nye skala.⁴⁸⁶

TO SLAGS BRUTALISME: PROFESSORVÆLDE OG EKSPANSION I 1960'ERNE

BALLADE PÅ RØNTGENKLINIKKEN

Udforskning af ukendte fænomener består ofte helt banalt i at se, hvad der er indeni. At gennemskue. Det var derfor banebrydende, da den tyske fysiker Wilhelm Conrad Röntgen kort før jul i 1895 havde held til med et såkaldt kato-de-strålerør tilsluttet en strømkilde at frembringe stråler, der kunne gennembyrde fast stof.⁴⁸⁷ Ved at lægge en fotografisk plade nedenunder sin kones hånd, mens han belyste den med de magiske stråler, skabte han på denne måde verdens første røntgenfotografi, og kun få måneder senere anskaffede Landbohøjskolens veterinære klinikker et tilsvarende udstyr.⁴⁸⁸

Professor Ellingers røntgenrør, hvormed han allerede året efter opfindelsen af røntgenfotografiet kunne foretage sådanne undersøgelser på Landbohøjskolen. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Fysikprofessor Ellinger kunne således benytte den epokegørende teknologi allerede i 1896, og gennem det følgende halve århundrede gjorde ikke mindst dyrlægerne god brug af røntgenoptagelser som diagnostisk redskab, uden at der dog af denne grund blev oprettet en selvstændig røntgenklinik. Det skete først i 1960, og lektor, dr.med.vet. Kjeld Wamberg blev dens leder.

I begyndelsen af november 1962 modtog den daværende rektor, Aksel Milthers, imidlertid en skriftlig klage over Wamberg fra fem veterinære afdelingsledere. De mente, at han groft havde overtrådt røntgenregulativet, og at han derfor var uegnet til at undervise de studerende i teknologien. De havde følgelig en tid undladt at bruge klinikken, idet fire af de fem på deres klinikker rådede over eget røntgenudstyr. Milthers fandt anklagen så alvorlig, at han straks bad ministeriet iværksætte en tjenstlig undersøgelse af Wambergs embedsførelse. Og han var så meget desto hurtigere til at reagere, som denne i hans øjne *"gennem den årrække, han har været ansat ved højskolen, i stedse stigende grad har demonstreret manglende vilje og evne til samarbejde. Hans holdning over for kolleger og over for den institution, som han er ansat ved, har stadig været af en sådan art, at der opstår konflikter omkring ham, og han er derfor en stadig kilde til uro"*.⁴⁸⁹ Men selv om Wamberg utvivlsomt var en kantet person, så var han i de år ikke den eneste, der skabte uro.

ANDRE "AFFÆRER"

Allerede samtidig med sagen om Wambergss disputats havde der ved højskolen kørt andre sager om mulig nepotisme og forfordeling. I 1955 skulle professoratet i dyrefysiologi besættes efter Holger Møllgaard, men det viste sig hurtigt vanskeligt at nedsætte et bedømmelsesudvalg, som alle kunne anerkende.⁴⁹⁰ Røret skyldtes dels, at den siddende professors søn var blandt ansøgerne, dels at en anden ansøger, Per Schambye, ved bedømmelsen af sin disputats få år forinden havde oplevet, at veterinærgruppen var delt i to næsten lige store grupper for og imod antagelsen.⁴⁹¹ Den sag var endt med antagelse, men som i Wambergss tilfælde først, da professoratet for længst var slået op.

Blot tre år senere var det igen galt med en af højskolens disputatser. Den unge laborator Ernst Cohn anklagede dyrlæge Erik Malling Olsen, en af de uofficielle opponenter ved Wambergss forsvar, for at have fusket med sine forsøgsresultater i en disputats om koliforme bakterier i mælk, der var både antaget og forsvaret helt tilbage i 1952. Og han blev offentligt bakket op i sine beskyldninger af ingen ringere end anatomiprofessor Eduard Sørensen.⁴⁹² Også denne sag endte hos landbrugsministeren, som imidlertid afviste at iværksætte endnu en undersøgelse, og efter mere end et års offentlig debat trak laboratoreren sine anklager tilbage, hvorefter Ombudsmanden afslog at gå ind i striden, som han fandt rent videnskabelig.

I 1956 bebudede Valdemar Adersen sin snarlige afsked som professor i farmakologi og leder af Klinik for de mindre husdyrs sygdomme, og blandt andre Kjeld Wamberg søgte om at afløse ham. Eftersom stillingsansøgninger dengang var offentlige, bredte nyheden sig hurtigt, og en gruppe på ikke færre end 60 færdiguddannede dyrlæger og ældre veterinærstuderende

Da Valdemar Adersen i 1956 var gået af som professor i mindre husdyrs sygdomme, valgte Landbohøjskolen at omstrukturere de kirurgiske specialer. Det blev af mange opfattet som et bevidst forsøg på at undgå at ansætte Kjeld Wamberg. Også af Flemming Quist Møller, som gav forløbet denne tegnede kommentar i dagbladet Information 12. februar 1963.

henvendte sig til højskolens direktion og advarede om, at Wamberg *"ikke er i besiddelse af de pædagogiske og menneskelige egenskaber, der må være en forudsætning for at kunne undervise på en for de studerende tilfredsstillende måde"*.⁴⁹³

Efter at have hørt bedømmelsesudvalget indstillede veterinærafdelingen i stedet Aage Thordal-Christensen, idet det dog vurderede, at han inden sin tiltrædelse ville have brug for ½ års studieophold i Stockholm. Denne temmelig ejendommelige indstilling protesterede professor Aage Møller-Sørensen kraftigt imod og foreslog, at stillingsbesættelsen i stedet blev udskudt, så man kunne lade Thordal-Christensen og Wamberg konkurrere om stillingen. Men hans forslag blev stemt ned i undervisningsrådet, og Thordal-Christensen blev efterfølgende ansat efter den nødvendige studierejse i Skandinavien.

Ikke alene måtte Kjeld Wamberg altså gentagne gange se sig forbigået. Han fik nu ydermere

Rektor Aksel Milthers (1897-1969) tale ved afholdelsen af den traditionstyngede og formelle årsfest i 1961, da den første Wamberg-sag endnu dårligt var glemt, og den anden så småt var under opsejling. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

som ansat på netop klinikken for mindre husdyr sin konkurrent, Thordal-Christensen, som chef, og alene af den grund var samarbejdsrelationerne i udgangspunktet næppe de bedste. Allerede i 1959 klagede han til rektor over, at klinikchefen på grund af sin manglende kirurgiske erfaring begik adskillige "kunstfejl", og det følgende år anklagede denne omvendt ham for blandt andet lydighedsnægtelse i forbindelse med hans operation af øjenlågene på en hund, uden at denne var bedøvet.

SÆRDOMSTOLEN

Selv om ansættelsen som leder af Røntgenklinikken i oktober 1960 kun var midlertidig, må den have givet Wamberg et længe tiltrængt frirum som sin egen herre. Også den skulle dog, som det allerede er fremgået, blive en skuffelse. Hans kolleger klagede kollektivt over

hans ledelse, og samtidig modtog højskolen en klage over, at han siden tiden på Klinik for mindre husdyr regelmæssigt havde behandlet kirurgiske patienter i sit eget hjem. Landbrugsministeriet var i denne situation indstillet på at følge Landbohøjskolens rektor og indlede en tjenestemandssag mod Wamberg, men dennes advokat anmodede om i stedet at lade sagen undersøge ved en særdomstol, idet der her ville være større åbenhed.⁴⁹⁴ Og åbenhed blev der i fuldt mål, da den anden Wamberg-sag den 1. februar 1963 tog sin begyndelse i Nationalmuseets foredragssal med landsretsdommer Otto Lund-Andersen som undersøgelsesleder.

I løbet af de følgende fire måneder afhørte højesteretssagførerne Hans Søby som repræsentant for Landbrugsministeriet og Gunnar Christrup som Wambergs advokat udførligt alle de

mange sammenfildrede sagers deltagere med en sensationshungrende presse fast bænket på tilhørerpladserne. Alle, fra de landsdækkende hovedstadsaviser til de mindste lokalblade, refererede ivrigt om vagtplaner, bedøvelse, intriger, bagtalelse og alliancer. BT trykte konsekvent sin dækning af sagen under overskriften Landbohøjskole-affæren, Aarhus Amtstidende omtalte stedet som *"affærrernes højere læreanstalt"*, og også dagbladet Information var på pletten. Akkurat som ved disputatssagen otte år forinden. Det sidste retsmøde fandt sted den 29. maj 1963, og allerede den 15. juli kunne Lund-Andersen indgive sin beretning til landbrugsministeren. Konklusionerne gav i de fleste forhold Wamberg medhold eller fandt kritisable handlinger mindre betydningsfulde. Den alvorligste kritik af røntgenklinikens leder var således, at *"det findes godtgjort, at dr. Wamberg ved bevist urigtige oplysninger om påståede overtrædelser af røntgenreglementet har ført højskolen og fagrådet bag lyset, men det er uvist, hvor stor betydning disse oplysninger har haft for, at samarbejdet mellem røntgenafdelingen og højskolens klinikker bragtes til ophør"*.⁴⁹⁵

Det var en varm kartoffel, landbrugsminister Karl Skytte nu havde fået på sit bord. For der var tydeligvis begået fejl og handlet uoverlagt fra alle parter. Men kernen var og blev, at fortsat samarbejde efter særdomstolens behandling nu i virkeligheden var endnu mere umuligt end før. I slutningen af august tildeltes Wamberg en alvorlig irettesættelse med besked om i fremtiden at følge Landbohøjskolens forskrifter, og samtidig pålagdes det klinikcheferne at genoptage samarbejdet med Røntgenklinikken, eftersom det nu var påvist, at regulativet (trods lederens egne påstande derom) ikke havde været overtrådt.

Samarbejdet kom dog aldrig rigtig i gang igen, og i november 1965 blev klinikken nedlagt, idet

Bo Bojesens indtryk af afdelingsforstandernes sammenrotning som optakt til den anden Wamberg-sag, fra Politiken den 23. august 1963. ©Det Kongelige Bibliotek

Wamberg, som det ikke var muligt at finde alternativ anvendelse af, blev tildelt ventepenge. I de følgende fem år lønnedes han således som hidtil, blot uden faktisk at gå på arbejde, hvorefter han opnåede tjenestemandspension.⁴⁹⁶ Og ved valget den 9. januar 1975 blev han indvalgt i Folketinget for Fremskridtspartiet.⁴⁹⁷

Aksel Milthers, der først som undervisningsrådets sekretær havde taget del i den første Wamberg-sag og nu som rektor havde måttet afslutte den anden, var i 1960 udpeget for en femårs periode. Så nogenlunde samtidig med at Røntgenklinikken blev nedlagt, og Wamberg fik sine ventepenge, skulle lærerforsamlingen indstille en kandidat til ministeren. Uanset Milthers' embedsførelse i øvrigt klæbede de mange års ballade øjensynlig til ham. Så i stedet for at

Byggepladsen på den tidligere forsøgsmark, hvor højhuset var under opførelse. I baggrunden ses Frederiksbergs Rådhusstårn og det i 1954-59 opførte Falkoner Center. ©Det Kongelige Bibliotek

indstille ham til genudpegning, valgte forsamlingen af pege på professor i hydroteknik H.C. Aslyng.

Hvis den spegede sag om røntgenklinikken havde haft nogen effekt, var det formentlig, at Landbohøjskolen nu endegyldigt var blevet gennemlyst, så professorvældets mest brutale sider var blotlagt for enhver. Enevældige afdelingsledere med særinteresser og skarer af afhængige proselytter var ikke sundt for nogen institution. Også selv om perfiditet undertiden synes betragtet som det akademiske livs adelsmærke. I november 1965 beklagede KVL-Bladets redaktion af studerende, at *"hele skolen har skaffet sig et omdømme, der burde have været begrænset til sagens – ret beset – ganske få implicerede. Det er trættende og meningsløst, at så mange uden relation til sagen ustandseligt er skydeskiver for naturligt interesserede, men helt udenforståendes spørgsmål "uden for murene"."*⁴⁹⁸ Ikke mere halløj, tak! Nye vinde var ved at blæse op.

DISPOSITIONSPLANENS GENOPSTANDELSE

Landbohøjskolen havde været igennem halvandet omtumlet årti, da kongen endelig i sommeren 1964 kunne lægge grundstenen til nye bygninger på forsøgsmarken ved Thorvaldsensvej. Tvivlsomme personalesager, negativ presseomtale, nagende usikkerhed om dens forbliven på Frederiksberg og sågar en ubehagelig sag om økonomisk underslæb, havde årene budt på.⁴⁹⁹ Men når en nyansat bevægede sig ind på højskolens grund på vej til sin første arbejdsdag, mødte der ham også i 1960'ernes begyndelse *"en fred og ro, selv om jeg næsten var inde i hjertet af København [...] her kunne jeg svagt høre brøl fra køerne og raslen fra bindslernes kæder, jo jeg var kommet på landet midt i byen"*.⁵⁰⁰

Folketingets dobbeltbeslutning i 1961 gav en vis hårdt tiltrængt ro, men alt imens blev pladsproblemerne bare større og større. I 1965 måtte 39 % af alle ansøgere til studiestart afvises, og to år senere ramte de fysiske begrænsninger

næsten halvdelen.⁵⁰¹ En uddannelseseksplosion var i gang i samfundet, som højskolen simpelt hen ikke havde plads til at tage fuldt og helt del i den. Det forudsatte nye bygninger.

Lidt ekstra plads kunne imidlertid skaffes ved ændret brug af den allerede eksisterende bygningsmasse. Omkring 1960 havde godt 30 ansatte eksempelvis stadig tjenestebolig på Landbohøjskolens areal, heraf flere i form af lejligheder på Grundtvigsvej, men de blev gennem de følgende år nedlagt som led i statens almindelige afvikling af tjenesteboliger.⁵⁰² Tilbage i 1959 var det yderligere besluttet, at Statsfrøkontrollen sammen med to andre landbrugsrelaterede institutioner skulle placeres i nybyggeri på Virumgårds jorder. Disse bygninger stod færdige til indflytning i 1970, og institutionens hidtidige domicil på Thorvaldsensvej blev overgivet til Landbohøjskolens Skovbrugsinstitut, som derved kunne overlade BP-bygningen til andre.⁵⁰³

Med den halvhjertede Odense-løsning i hus kunne den skrinlagte dispositionsplan fra 1949 igen tages frem. I 1962 fremlagde Mogens Koch og Steen Eiler Rasmussen således en revideret plan, som blandt andet tog højde for, at det samlede nybyggeri på Frederiksberg med Odense-løsningen var reduceret, samtidig med at generelle byggebestemmelser nu stillede krav om større parkeringsarealer. Om eventuelle vejanlæg på det gamle baneterræn i forbindelse med den planlagte sekssporede motorvej langs Søernes østside, den såkaldte Søring, kunne man til gengæld ikke opnå nogen afklaring.

Dispositionsplanen 1962 foreslog opførelse af et syvetagers højhus som en langstrakt længe på den hidtidige forsøgsmark. Ud fra dette højhus skulle der mod Bülowsvej opføres fire lave laboratoriebygninger forbundet i en lang fløjbygning i skellet, mens der på vestsiden

Det nye højhus, kaldet Cigarkassen, der blev opført på det gamle forsøgsmarksareal mellem Rolighedsvej og Thorvaldsensvej, ses her på forsiden af Ugeskrift for Agronomer fra 1971. I billedets højre side ses dels gavlen af Landbrugsbygningen, dels Landhusholdningsselskabets hovedsæde, opført på højskolens grund i 1933 og nedrevet i 2011-12 for at give plads til en ny fødevarerbygning. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

mod baneterrænet skulle være fire enligt stående udskud med auditorier. Mellem jernbanetracéet og højhuset ville der blive plads til 300 parkeringspladser, ligesom der spredt blandt de gamle bygninger omkring hovedbygningen blev fundet et større antal tilsvarende pladser. Byggeriet efter denne plan begyndte i 1964, i de følgende år blev flere mindre nybygninger fuldført, og i 1970 stod så endelig også højhuset færdigt. Det havde fuld kælder, blandt andet fordi det ligesom periodens øvrige offentlige nybyggeri skulle kunne anvendes som beskyttelsesrum, hvis den kolde krig skulle blive varm.⁵⁰⁴ Hvad den jo faktisk senest havde været tæt ved at blive under Cuba-krisen i oktober 1962. I stueetagen fandtes kantine og undervisningslokaler med højt til loftet, men det helt dominerende rum var en vandrehal, der strakte sig på langs gennem hele bygningen. Uden på

Dispositionsplanen fra 1962 fokuserede blandt meget andet på behovet for plads til medarbejdernes biler, og der ses derfor at være presset parkeringspladser ind overalt, hvor der var plads.

Mens de studerende i 1976 holdt Smedjen besat, blev der også tid til at afholde Smedjefest, som på muren ses annonceret til "fredag den 24." september (?). Det gamle kommunistiske kamptegn, den knyttede hånd, skulle vistnok ikke tages alt for bogstaveligt. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

etagerne ovenover fandtes der svalegange, der ligesom en indre gennemgående korridor forbandt de mange mindre kontorer, laboratorier og undervisningslokaler. Etagerne var forbundet af både indvendige elevatorer og udvendige trappetårne.

Bygningens materiale var overalt beton i en så rå form, at netop den utilslørede råhed fremstod som en larmende arkitektonisk programmerklæring. Her skulle der ikke stikkes noget under stolen i en forløren æstetik, som ikke ville være ved så indlysende realiteter som brugsværdi, budget og bæreevne. Stilen var en videreudvikling af den mellemkrigstidsfunktionalisme, som den yngre Steen Eiler Rasmussen, 'Stenalder Rasmussen', som Poul Henningsen uvenligt kaldte ham, ellers havde været temmelig nølende over for. *Brutalisme* kaldtes stilen, og brutal – og temmelig grimt – var udtrykket. Men Landbohøjskolen havde på effektiv vis fået sine ekstra etagemeter.

Efter højhuset fulgte enkelte andre mindre nybygninger og med de mange ekstra mennesker, som byggeaktiviteten gav plads til, blev der også behov for flere parkeringspladser. Derved nåede man frem til at realisere sidste del af dispositionsplanen, nemlig etableringen af 80 parkeringspladser over for dyrlægevagten. Det krævede imidlertid, at den gamle og utidssvarende smedje, der var tegnet af Bindesbøll, skulle fjernes.

I foråret 1973 drøftede konsistorium det penible spørgsmål, og et forslag om at fravige dispositionsplanen på dette punkt blev afvist ved stemmelighed.⁵⁰⁵ Smedjesagen var herefter på alles læber, men den indeholdt ikke kun to positioner. Modstanderne mod nedrivning delte sig nemlig groft sagt i to fraktioner: En gruppe, som ønskede bygningen bevaret for dens kulturhistoriske værdi, og en anden, der planlagde den omdannet til et længe ønsket studenterhus.⁵⁰⁶ Smedjen havde nemlig allerede

i en årrække dannet rammen om blandt andet årlige jazz-koncerter.⁵⁰⁷

SMEDJENS DØD

Som tiden gik, rykkede en nedrivning imidlertid nærmere, for om den officielle beslutning var der ingen tvivl.⁵⁰⁸ I efteråret 1976 blev dødsdommen stadfæstet, og beslutningen fremprovokerede kort efter, at en talstærk flok studerende på et stormøde på Gimle bestemte sig for at besætte bygningen.⁵⁰⁹ Nu ville en nedrivning komme til at koste kamp og forårsage megen negativ medieomtale, og det var rektor Aslyng helt oplagt ikke interesseret i. Værre var det, at de også – antagelig inspireret af tilsvarende begivenheder på Københavns Universitet otte år forinden – den 15. september besatte rektors kontor. Men den besættelse varede nu kun natten over. Samtidig samlede vrede borgere hen ved 700 underskrifter mod nedrivningen, men undervisningsminister Ritt Bjerregaard kunne kun beklage, at beslutningen allerede var truffet.⁵¹⁰

Anderledes med konflikten genstand. Uge efter uge holdt skiftehold af aktivistiske studerende smedjen besat. Også hen over juleferien. Men da påsken det følgende år faldt så tidligt som næsten muligt, var bemanningen faldet til et minimum. Højskolens ledelse havde sørget for, at der blev lukket for varmen i bygningen, besætternes parader var nede, og i ly af feriestilheden kunne det hyrede nedrivningsfirma rykke ind og foretage sin skændselsdåd. Da lærere og studerende kom tilbage efter ferien, var smedjen væk.

Smedjen rives ned i påsken 1977.

©Gudrun Lefmann, SCIENCE Kommunikation

“BLIV SIDDENDE!”: 1960’ERNES OG 70’ERNES SPAGFÆRDIGE OPRØR

UNIVERSITETSPOLITIK MED NYE AKTØRER

Enhver institution og ethvert samfund har sine ritualer. På vore breddegrader bestod et sådant ritual eksempelvis længe i, at man viste respekt for sine foresatte ved at rejse sig, når de kom ind i lokalet. Det var et ritual, som fra gammel tid havde været anvendt i så godt som alle undervisningssituationer til at manifestere lærerens position og det hierarki, i hvis bund eleverne befandt sig. Men i sidste del af 1960’erne stod autoriteter for fald – eller blev i det mindste erstattet af andre. Velprøvede pædagogiske metoder som frygt og latterliggørelse havde ikke længere helt den samme gennemslagskraft, som de havde haft.

På folkeskoler, ungdomsuddannelser og videregående uddannelsesinstitutioner blev elever og studerende stadig oftere siddende, når læreren trådte ind ad døren. Det var den udvikling, som den landinspektørstuderende Lars Ramhøj i marts 1970 ønskede at skubbe til, da han i Landbohøjskolens nye studenterblad, *Øh*, opfordrede sine medstuderende til at blive siddende ved forelæsningsernes start: *“Hvorfor opretholde indholdsløse konventioner, der ikke er til nogen nytte? Hvad er det andet end en tom gestus, der kun fastholder kunstige skel? Det er på tide, at vi møder hinanden i et samarbejde på lige fod og på et afslappet niveau. Den nuværende forelæsningsform bør ændres. Godt nok sker der ikke den store revolution ved at blive siddende – men alligevel!”*⁵¹¹

1968 er blevet et år, der i tilbageblik har dannet epoke.⁵¹² Et år med et “før” og et “efter”. Det år, da studenter fra Californien til Paris gjorde oprør, uden at det måske stod lysende klart imod hvad. Og det år, da københavnske psykologistuderende besatte deres institut og krævede medbestemmelse. Men også et år, der er kommet til at stå som betegnelse for hele den aktivisme, lyst til eksperimenter og politiske venstredrejning, der i tiden frem mod slutningen af 1980’erne kom til at præge store dele af ungdomskulturen. En bevægelse, som måske nok kom noget senere og svagere til Landbohøjskolen end til Københavns Universitet. Men den kom, og det er næppe noget tilfælde, når Ramhøjs indlæg ovenfor afsluttes på en måde, der leder tankerne hen på den mislykkede revolutionshelt Karl Liebknechts sidste kendte

Mandlige dyrlægestuderende årgang 1973 strikker som den naturligste ting af verden hønsestrikk ved sociale sammenkomster. Bendz og Bang ville antagelig undre sig. Efter Lefmann m.fl., 1998.

Nyuddannede dyrlæger 1972. Midt i flokken, der på denne tid vel at mærke også indeholder enkelte kvinder, ses professorerne N.O. Christensen og Aage Jepsen. Yderst til højre ses som en af dimittenderne Thøger Flagstad, der ikke alene sidenhen stillede op til rektorvalg, men som også fik stor indflydelse i Den Danske Dyrlægeforening.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

ord, inden han i januar 1919 blev skudt af anti-kommunistiske frikorpsfolk: "*Trozt alledem!*".⁵¹³

Som omtalt var der allerede i 1950'erne taget forskellige initiativer til demokratisering af universiteterne i den forstand, at de skulle kunne rekruttere deres studerende bredere. At der ikke i politikernes demokratiseringstiltag lå noget som helst ønske om at give de studerende større reel indflydelse på uddannelserne, stod lysende klart, senest da det i 1962 nedsatte *Universitetsadministrationsudvalg* afgav sin betænkning.⁵¹⁴ Det var den, der blandt andet foreslog Landbohøjskolen henlagt til Undervisningsministeriet. Men når det gjaldt de studerende, rådede udvalget blot til intensivering af det allerede eksisterende gode samarbejde "*mellem på den ene side ledelse og lærere og på den anden side repræsentanter for de studerende*".⁵¹⁵ Ingen revolution her.

Gennem 1968-69 lagde studerende derfor et stigende pres på universitetsledelser og politikere, og på Landbohøjskolen oplevede DSR en drejning fra at være et tværpolitisk forum for repræsentation af de studendes problemer og synspunkter over for rektor og undervisningsråd til at stå for en klart mere aktivistisk studenterpolitisk linje, der sluttede op om *Danske Studerendes Fællesråds* (DSF) overordnede paroler.⁵¹⁶ Så da politikerne med undervisningsminister Helge Larsen i spidsen kom de studerende i møde med et forslag til styrelseslov for universiteterne i januar 1970, og de universitetsstuderendes organisationer valgte at spille højt spil ved at afvise forslaget, fordi det ikke var vidtgående nok, fulgte DSR trop.⁵¹⁷

DEMOKRATISK ANORDNING

Styrelsesloven blev dog som bekendt vedtaget med ikrafttræden den 1. september 1970, og

den imødekomende radikale undervisningsminister blev herefter konsekvent omtalt som *"onde Helge"*. Og selv om loven ikke havde givet studenterrådene det monopol på repræsentation af de studerende, som de havde krævet, så indførte den faktisk en vidtstrakt medbestemmelse for ikke alene studerende men også hele det teknisk-administrative personale. Answeret for undervisning og eksaminer henlagdes til paritetisk sammensatte studienævn med repræsentanter for lærere og studerende, så mulighederne for gennemgribende uddannelsesreformer var bedre end nogensinde før. DSR stod imidlertid i forhold til den øvrige studenterbevægelse i den paradoksale situation, at styrelsesloven ikke gjaldt for Landbohøjskolen.

Den havde nemlig allerede året forinden fået ny kongelig anordning, der med sin gennemført demokratiske ledelsesmodel på mange punkter synes at have udstukket retningen for universiteternes efterfølgende styrelseslov.⁵¹⁸ De i 1958 indførte tre fagråd for grundvidenskaber, veterinærvidenskab og jordbrugsvidenskab, der havde det overordnede ansvar for undervisnings- og eksamensordninger, blev suppleret med fire nye, idet sidstnævnte blev opdelt i landbrugsvidenskab, landinspektørvidenskab, skovbrugsvidenskab, havebrugsvidenskab og mejeribrugsvidenskab. Til hvert af disse syv fagråd fik DSR ret til blandt sine medlemmer at vælge tre repræsentanter, og ydermere oprettedes der for hver studieretning et studienævn med ligelig repræsentation af lærere og studerende og ansvar for studievejledning, dispensationer, undervisningsplaner, fordeling af deltidsundervisere samt eksamen. DSR havde altså alt i alt opnået nogenlunde den ordning, som studenterrådene i København og Aarhus kæmpede så hårdt for – og tabte.

På det overordnede niveau indgik fagrådernes formænd sammen med en valgt repræsentant for hvert råd, tre repræsentanter for DSR samt højskolens ledelse i et nyoprettet *Konsistorium*, som havde den overordnede myndighed på en lang række væsentlige forvaltningsområder såsom undervisningsplanlægning, personaleforhold, fordeling af stipendier osv. Og hertil kom som afløser for det tidligere så magtfulde Undervisningsråd eller Lærerforsamling et *Læreråd*, der traf *"beslutninger vedrørende indstilling om anordninger samt om konsistoriums forretningsorden og andre bestemmelser, som vedrører højskolen som helhed"*.

Som noget nyt skulle dette læreråd fra nu af vælge rektor og prorektor, i stedet for at de blev udpeget af kongen, men da KVL-Bladets konfrontatoriske nye redaktør i 1969 foreslog, at rektorstillingen i stedet helt burde nedlægges, belærte Aksel Tovborg Jensen ham om, at *"der skal sidde en for bordenden!"*.⁵¹⁹ Til gengæld var professorernes magt nu brudt, titlen forfaldt hurtigt til udelukkende at markere falmende akademisk status og løntillæg, og fra 1993 overgik nye professorer fra at være tjenestemænd til overenskomstansættelse.⁵²⁰

Ved rektorvalget i 1975 skete der endvidere det uventede, at lektor Thøger Flagstad, der i virkeligheden blot var vikar, stillede op til kampvalg mod den siddende rektor, H.C. Aslyng.⁵²¹ Det bragte valgudvalget til at søge råd i ministeriet, som konstaterede, at *"det er direktoratets opfattelse, at det ved den omhandlede bestemmelse må anses for forudsat, at vedkommende har en så fast tilknytning til institutionen, som ligger i varig ansættelse, og man finder derfor ikke, at en vikar kan opstilles til rektor- eller prorektorvalget"*. Så vidt rakte demokratiet trods alt ikke. Valget blev herefter udskudt, så eventuelle nye kandidater kunne melde sig, og da det ikke skete, blev Aslyng genvalgt.⁵²²

Rektor H.C. Aslyng, der som studerende under Besættelsen modtog et rejselegat, på talerstolen ved årsfesten i 1973, der fandt sted i det nyopførte højhus' ikke udtalt festlige vandrehal. Det var vistnok den eneste gang, at hallens gulv har været beklædt med tykke tæpper. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

“INDØVELSE I KLASSESAMFUNDET”

Selv om nyordningen på Landbohøjskolen altså var ganske vidtgående, syntes dens studerende, at de fortsat havde noget at kæmpe for, og der kan i årene efter 1970 iagttages en markant skærpelse af tonen i kritikken af ledelse og undervisning. Men i takt med DSR's organisatoriske opstramning blev de såkaldte studenterparlamentarikere i stigende grad bebrejdet nødvendigt hemmelighedskræmmeri og gode relationer til ledelsen. Nogle studerende mente simpelthen ikke, at de fik så god indsigt i beslutningsprocessen som hidtil.⁵²³ Og selv om KVL-Bladet, der jo blev udgivet af DSR, i januar 1969 indledtes med et Mao-citat om de kontrarevolutionæres sidste krampetrækninger og proklamerede, at dets sigte for fremtiden ville være bredere politisk end blot at fokusere på interne forhold, måtte bladet blot to år

senere lukke efter lanceringen af en ny og mere hårdtslående konkurrent kaldet Øh.⁵²⁴

Særlig kraftig kritik af flertalsdiktatur og pampervælde blev i forbindelse med diskussioner om en ny anordning i 1972 rettet mod DSR's ledelse af de skovbrugsstuderendes repræsentant i lærerrådet.⁵²⁵ Ledelsen, i skikkelse af Carsten Lund, svarede igen ved blandt andet at gøre sig lystig over, at det da vist var første gang i flere år, at en skovbrugsstuderende overhovedet havde *“formuleret sig i en større forsamling”*. *“Man må ikke håbe, at den pågældende er repræsentativ for de forststuderendes intellektuelle niveau, idet man i så fald må nære den største frygt for forstfolkenes indflydelse på den fremtidige landskabsplanlægning i Danmark”*.

De skovbrugsstuderendes fagrådsrepræsentant, Niels Elers Koch, tog bolden op og antydede på baggrund af en temmelig beskeden meningsmåling, at de studerende i almindelighed ikke kendte meget til DSR's arbejde, og at de ikke nødvendigvis var enige i den fælles studenterspolitiske kurs.⁵²⁶ *"Man begår i dag – efter min mening – den fejl at støtte sig til repræsentanter, hvoraf flere ikke holder de studerende – som de repræsenterer – underrettet, hvorfor de ikke kender den mening, de skal give udtryk for"*.

Efter styrelseslovens vedtagelse manifesterede de studerendes protester sig landet over på forskellige planer. Alle uddannelsesinstitutioner oplevede en organisering af de studerende i grupperinger, som tog del i kampen om den repræsentation i de styrende organer, som var det nyligt indførte institutionsdemokratis grundpille. Så uanset hvilke synspunkter de stod for, blev de i en vis forstand tvunget til konformitet – støbt i det borgerlige foreningsdemokratis matrice.

En del af inspirationen fra den genfortolkning af marxistiske klassikere, som prægede store dele af studenterbevægelsen, blev derfor snarere rettet mod uddannelsernes indhold end mod deres styring. Den såkaldte fagkritik så dagens lys. For hvis al traditionel undervisning i virkeligheden – med titlen på en populær bog fra 1975 af Kurt Huch – blot sigtede mod *"indøvelse i klasesamfundet"*, så måtte man jo lave den om, så den kunne tjene en højere sag. Der kom derfor i de følgende år et endnu stærkere fokus på undervisningens indhold, tilrettelæggelse og udførelse end hidtil.

Mange ældre lærere korsede sig antagelig i stilhed over tidens modeluner. Kemikeren Aksel Tovborg Jensen funderede omkring 1971, om *"tidens bevægelser i dag [er] en overfladekrus-*

ning, eller er den en uimodståelig alt medrivende malstrøm? Når man selv har tilhørt en studentergeneration, der morede sig med at sætte de ældres blodtryk i vejret med vulgærmarxisme og lommepsykologi frit efter Freud, er man tilbøjelighed til at tro det første".⁵²⁷ Og han fortsatte: *"Her har man i nogle år gået med en skidt samvittighed over ikke at være effektiv nok. Der blev ved højskolen givet kurser i studieteknik med afsnit om notatteknik, eksamensteknik, læsehygiejne og talrige andre former for effektivitet. Men fra i fjor er trivsel og samarbejde i grupper blevet sagen"*.

UDDANNELSESSTØTTE OG GENEREL ADGANGSBEGRÆNSNING

Blade og pjecer fra årene omkring 1970 giver let det indtryk, at alle Landbohøjskolens studerende uafsladeligt befandt sig på barrikaderne. Det var da vel at mærke også netop fra pladsen foran smedjen, at et demonstrationstog med deltagere fra alle videregående uddannelser i 1969 bevægede sig mod Christiansborg i protest mod det, mange studerende opfattede som økonomisk udsultning af institutionerne.⁵²⁸ Og der var ubestrideligt nogle få fra Landbohøjskolen, som i protest mod styrelsesloven deltog i besættelsen af Mogens Fogs kontor på Frue Plads i marts 1970.⁵²⁹

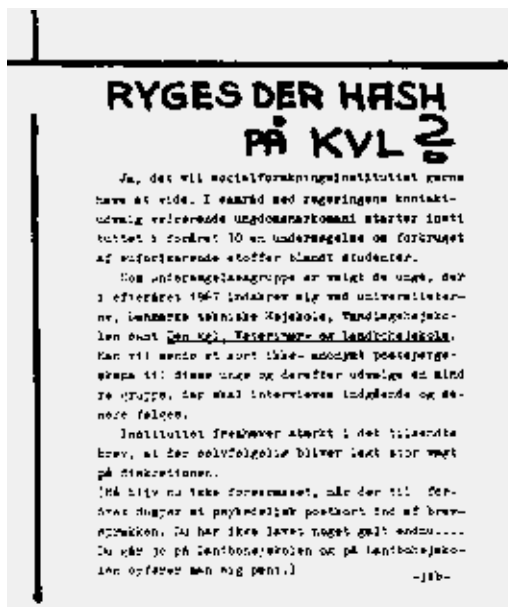
Noget flere deltog tre år senere i demonstrationerne, da dens gyldighedsområde blev udstrakt til de øvrige højere læreanstalter, herunder Landbohøjskolen, idet modstanden dog vistnok var mere baseret på traditionsbevidsthed end på uhildet analyse af lovens indhold.⁵³⁰ Men i det store og hele var det et mindretal af de indskrevne studerende, som for alvor engagerede sig i den politiske venstredrejning, selv om tidsskriftet *Øh* i 1973 med påtaget selvfølge kunne pryde en forside med teksten *"Vor højt skattede kommunistkammerat, Pablo Picasso, er desværre afgang ved døden. Ære være hans*

minde".⁵³¹ Rundt regnet var der i de første fire årgange af Øh således indlæg fra 50 forskellige skribenter – højskolen havde ca. 1.500 studerende.

Der var antagelig flere grunde til, at studenteroprøret ikke ramte Landbohøjskolen med samme kraft som dele af universiteterne. Et flertal af dens studerende kom fortsat fra borgerligt indstillede landbohem, som de med deres erhvervsvalg sigtede imod at vende tilbage til efter endt uddannelse. Som en tidligere studerende konstaterede, "*behøvede man stort set ikke komme i kontakt med andre end ligestillede [...] med undtagelse af kontakter til sygeplejersker ved festlige lejligheder, levedes livet i stor udstrækning på Frederiksberg med en afstikker til Tivoli en gang om året*".⁵³²

Ydermere lagde højskolens uddannelser ikke ligefrem i deres genstandsfelter og metoder op til nogen dybere samfundskritik. Dertil kom, at den styrelsesreform, som blev gennemført med anordningen af 1969, jo faktisk var så vidtgående, at den kunne få mere glødende revolutionsromantik til at tage sig mindre attraktiv ud. Det studenterpolitiske mål var uddannelsernes kvalitet snarere end samfundsomvæltning. Det var således typisk, at de krav, som studenterne blandt andet havde rejst i 1968, gjaldt en bedre koordinering af undervisningsudbuddet, sådan at der blev mere tid til læsning.⁵³³ Endelig forekommer mange studerendes forventninger til omverdenens syn på dem ligefrem at have spejlet sig i deres opførsel: Når man læste på Landbohøjskolen, opførte man sig simpelthen pænere end mere fandenivoldske studerende fra andre læreanstalter.⁵³⁴

I forbindelse med efterkrigstidens omfattende prognose- og planarbejde foretog også Landbohøjskolens ledelse fremskrivninger af kandidatproduktionen. I 1961 regnede man

Annoncering af undersøgelse om KVL-studerendes eventuelle hashrygning i det andet nummer af tidskriftet Øh fra 1970. Man bemærker den indforståede sandhed (måske på prøve), at landbohøjskolestuderende er pæne unge mennesker.

med, at den samlede studenterbestand kunne forventes at stige fra 1.100 til 14-1.800 i 1970 og yderligere til 17-2.400 i 1980.⁵³⁵ Begge forudsigelser kom til at holde ganske godt stik, idet højskolen i 1970 som nævnt havde 1.476 indskrevne studerende, i 1980 2.170, og herfra fortsatte stigningen – dog efter 1990 med en noget svagere takt – indtil årtusindskiftet, hvor der var godt 3.500.⁵³⁶

Udviklingen på højskolen var et led i tidens almindelige uddannelseseksplosion, som tog udgangspunkt en stærkt stigende andel af unge, der tog en gymnasial ungdomsuddannelse. Midt i 1960'erne passerede den 10 %, og ti år senere 30 %. Så udbuddet af potentielle studerende til de videregående uddannelser bare steg og steg.⁵³⁷ Regeringen nedsatte derfor i 1974 et udvalg, der skulle komme med forslag til liberalisering af adgangen til disse, idet det dog samtidig skulle anviser mulige modeller for adgangsbegrænsning.⁵³⁸

Den ny apoteksbygning i begyndelsen af 1970'erne. Veterinærapoteket, som stammede fra Veterinærskolens tid, blev lukket i 2011 som led i en sparerunde. Gennem de første mange år lededes apoteket af vekslende professorer, men siden 1957 var det en selvstændig afdeling med egen apoteksbestyrer. Fra 1994 frem til nedlæggelsen virkede det efter de generelle regler om sygehusapoteker. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Udvalget fandt selv *"ingen logisk uoverensstemmelse mellem liberalisering og adgangsregulering, men oplever dog en væsentlig modstrid i tænkningen og hele sigtet bag bestræbelserne for henholdsvis at liberalisere og at begrænse adgangen til videregående studier"*, og dets studentermedlemmer nægtede pure at bidrage til reguleringsforslag. Ikke desto mindre kom udvalgsbetænkningen til at danne grundlag for den generelle adgangsbegrænsning for alle videregående uddannelser baseret på karaktergennemsnit (kvote 1), *"særlige ansøgerkvaliteter"* (kvote 2) eller dispensation (kvote 3), der indførtes fra studieåret 1977/78, og som blev administreret af et nyoprettet tilmeldingssekretariat (Den Koordinerede Tilmelding) placeret ved Københavns Universitet.

Landbohøjskolen, som siden 1858 selv havde forvaltet adgangen til sine uddannelser, måtte hermed afgive denne væsentlige funktion, og

de standardiserede adgangskriterier betød, at traditionsbestemte forskelle på de enkelte uddannelsers optagelsesprocedurer måtte opgives. Fra 1977 skulle der en HF- eller studentereksamen til for at få adgang til alle studieretninger.

EN NY SLAGS STUDENTER?

"Manden fra ploven" skulle med andre ord en tur omkring et gymnasium eller HF-kursus inden optagelse på Landbohøjskolen, men afstanden til sådanne var nu også blevet væsentligt kortere end tyve år forinden. I 1955 havde Danmark ca. 70 gymnasier, hvoraf langt de fleste lå i de større byer; i 1975 var antallet steget til 125, og den geografiske (og alene derved sociale) spredning var langt bedre.⁵³⁹ Det var Undervisningsministeriet, der årligt fastsatte optagelsesrammen for de forskellige uddannelser; i 1977 kom 42 % af de nyoptagne studerende fra Hovedstadsområdet og 34 % fra Jylland, og dette forhold forblev nogenlunde uændret gennem 1980'erne.⁵⁴⁰

De studerendes egenbetaling for uddannelsen havde endnu i slutningen af 1950'erne givet en årlig indtægt på knap 1,7 millioner i inflationskorrigerede nutidskroner, og højskolens optagelsesbekendtgørelse fra 1960 bestemte, at *"for at kunne deltage i højskolens undervisning skal de studerende betale en afgift ved begyndelsen af hvert semester"*.⁵⁴¹ Men allerede det følgende år ophørte betalingen i praksis, uden at begrundelsen kan afgøres med sikkerhed.⁵⁴² Men der var tale om småpenge, hvis administrationsomkostninger antagelig gjorde fortsat opkrævning meningsløs.

I 1970 blev Ungdommens Uddannelsesfond afløst af *Statens Uddannelsesstøtte*, hvis støttesystem byggede på anbefalinger, som det såkaldte 'von Eyben-udvalg' var kommet med tilbage i 1968.⁵⁴³ Afhængigt af forældrenes

indtægt kunne de studerende herefter opnå støtte i form af lige dele stipendier og statslån, som yderligere kunne suppleres med statsgaranterede lån. Først når de studerende blev 28 år gamle, bortfaldt forældreindtægtskriteriet. Men det var der nu også en del, der gjorde i løbet af studietiden.

En bemærkelsesværdig – omend ganske træg – forandring fra 1950'erne frem gennem 1970'erne var en ikke ubetydelig stigning i antallet af kvindelige studerende. Mens nogle uddannelser som nævnt havde optaget deres første kvindelige studerende allerede omkring århundredskiftet, var andre meget længe om dette epokegørende skridt. Således blev en kvindelig forstkandidat først dimitteret i 1938, og den første dyrlæge i 1940.⁵⁴⁴ Endnu i 1950'erne kunne rimeligheden af denne køns-mæssige demokratisering fremprovokere debat. KVL-Bladet bragte – måske ironisk – et fra engelsk oversat indlæg med overskriften *“Keep women out of university”*, som blandt andet konkluderede, at *“en universitetsuddannelse skader ligefrem kvinden, idet den gør hende uegnet til det arbejde, som er hendes efter skolepligtig alder. En universitetsuddannelse formindsker hendes kvindelighed”*.⁵⁴⁵ Som talt ud af Wieth-Knudsens mund.

Indlægget blev imødegået stærkt i et efterfølgende nummer af bladet, hvor en kvindelig studerende blandt andet sukkede: *“Tro endelig ikke, at det er for at have det sjovt, at vi går her – det kan være uendelig trættende at skulle høre på de samme kønne fraser om ens udseende og altid at skulle være veloplagt til at give igen på den halvt flirtende, halvt drillende tone, der altid anvendes af dem, der i det hele taget tør tale til pigen (hun kunne jo være ude med snøren!) – når det, man trænger mest til er en ordentlig samtale om litteratur, kunst eller filosofi sammen med kammerater, overfor hvem*

man ikke behøver at veje hvert ord omhyggeligt og overveje hver betoning, for at de ikke skal misforstås”.⁵⁴⁶

Intet tyder på, at forholdene mellem kønnene i almindelighed blev mindre fordomsfuldt og kejtet gennem de følgende år. KVL-Bladet – og såmænd også dets politiserede efterfølger Øh – excellerede i temmelig lavpandede sexistiske vittigheder, som de færreste kvindelige studerende formentlig syntes var sjove. Og utallige andre små signaler viste i hverdagen, at dette egentlig var en mandlig uddannelsesinstitution. Længere var man altså ikke kommet siden indretningen af et dametoilet omkring 1920.

I 1954/55 var 5 % af skolens dimittender kvinder, i 1974/75 var andelen af samtlige indskrevne steget til 30 %, og i 1979 holdt en kvindelig studerende, Katrine Langvad, for første gang nogensinde tale ved årsfesten.⁵⁴⁷ Hun konstaterede blandt andet, at *“som bekendt må kvinden først bevise sin dygtighed for at blive accepteret, modsat manden, som er accepteret, indtil han har bevist det modsatte”*. Og så benyttede hun den oplagte mulighed for at påpege, at den 8. marts ikke alene var højskolens jubilæumsdag, men også kvindernes internationale kampdag.

FLERE LÆRERE, SÅ FÆRRE

Opgøret med professorvældet handlede ikke kun om studenterindflydelse.⁵⁴⁸ Det afspejlede også et ønske om medbestemmelse blandt den gruppe af yngre lærere, der gennem årtier havde vokset sig til en stadig mere uundværlig gruppe, når det gjaldt den praktiske gennemførelse af undervisningen. I 1959/60 havde højskolen (målt i personer) i alt 367 ansatte, der fordelte sig mellem det videnskabelige (VIP) og det teknisk-administrative (TAP) personale i forholdet 11:10. Dette tal var ti år senere steget til 600 med en forskydning i VIP/TAP-forholdet

Protestmøde i højhusets vandrehal engang i 1980'erne, da vreden især rettede sig imod undervisningsminister Bertel Haarder og tilbagevendende nedskæringer.
 ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

til 7:8.⁵⁴⁹ Gruppen af medarbejdere i de utallige funktioner, som understøttede behandling, forskning og undervisning – fra håndværkere, dyrepassere, betjente, rengøringsassistenter, laboranter og bibliotekarer til kontorassistenter – var altså vokset relativt mest og blevet den største. Men der var trods alt samtidig kommet 70 % flere VIP-ansatte til.

En stor del af dette videnskabelige personale var knyttet til forskning og forsøgsvirksomhed, og det kan være svært at udskille de ansatte, som faktisk tog del i undervisningen af studerende, eftersom professoren ofte blot oplyses i ubestemt mål at have fået *”bistand af afdelingens videnskabelige medarbejdere”*.⁵⁵⁰ Men antallet af kursusansvarlige lærere synes i runde tal at være steget fra 65 ved 1960'ernes begyndelse til 118 ved deres slutning. Trods en samtidig stigning i antallet af studerende, forbedredes den gennemsnitlige lærer-studerenter-ratio altså betydeligt. Det skal dog samtidig erindres, at udbuddet af kurser samtidig var øget blandt andet som følge af grendelingen af både havebrugs- og landbrugsuddannelsen.

Den stigende samfundsmæssige interesse for – og de øgede bevillinger til – forskning og undervisning accentuerede et behov for klarere retningslinjer for fordelingen af de fastansatte læreres arbejdsforpligtelser, og i 1971 forhandlede Akademikernes Centralorganisation og staten sig frem til den såkaldte UFA-norm.⁵⁵¹ Ifølge den skulle lærerne ideelt fordele deres arbejdstid mellem 45 % til undervisning (U), 45 % til forskning (F) og 10 % til administration (A). Normen blev i slutningen af 1970'erne ændret til 50-40-10, altså en forøgelse af undervisningen, og i 1980'erne blev aftalen opsagt af staten.

UFA-normen blev en bombe under den jævne personaleforøgelse, som Landbohøjskolens havde oplevet gennem 1960'erne. For uanset, at ikke alle videnskabelige stillinger rettede sig mod undervisning, så var der i 1971/72 betydelig flere lærere, end normen tilsagde. Det kom derfor uundgåeligt til en række afskedigelser, som i et større perspektiv repræsenterede en overflytning af ressourcer til andre højere læreanstalter.⁵⁵² Først og fremmest opsagde højskolen en lang række eksterne lektorer, således at fastansatte lærere måtte undervise i deres sted. Men der blev også nedlagt omkring 50 faste stillinger ligeligt fordelt mellem lærere og andre personalegrupper.⁵⁵³

Gennem de følgende femten år skete der stort set ingen forskydninger i antallet af lærere, idet de tre kategorier for ansættelse i 1972 blev fastlagt til adjunkt, lektor og professor.⁵⁵⁴ Til gengæld ændrede kategorien *”ekstern lektor”* i almindelighed karakter fra at være personer ansat i specialfunktioner uden for højskolen, hvis praksisrelaterede viden kunne supplere de faste læreres, til – som Undervisningsministeriet i 1982 henstillede til – at være *”personer, der ikke har fuldtidsbeskæftigelse andetsteds”*.⁵⁵⁵ Akademikerarbejdsløsheden satte sine spor.

Dansk Frøkontrols bygning på Thorvaldsensvej 57, som i 1970 blev overdraget til Landbohøjskolens Skovbrugsinstitut. Frederiksberg Stadsarkiv

Landbohøjskolens videnskabelige personale adskilte sig på mindst ét punkt fra de fleste øvrige højere læreanstalter. Der var overraskende mange, som kom fra en ikke-akademisk baggrund, og det kan vanskeligt have undgået at præge den daglige omgangsform på arbejdspladsen. Kendskab til opera, billedkunst og franske vine var ikke sociale markører, der nødvendigvis knyttede sig til professorværdighed. Forskellen var tydeligst i det akademiske rekrutteringslag, hvor under 1/5 af kandidatstipendiater og adjunkter midt i 1960'erne kom fra akademikerhjem.⁵⁵⁶ For nogle gav det anledning til et radikalt opgør med den traditionelle professorrolle; for andre var den sociale opstigning nok snarere en kilde til honnøret ambitioner. Men faktisk lykkedes det højskolen i langt højere grad end mange andre højere uddannelsesinstitutioner at gøre op med den sociale arv.

NYE UNDERVISNINGSFORMER

Et studieplanudvalg blev i 1970 nedsat med henblik på en kritisk gennemgang af uddannelserne efter den nye styrelsesordning og den deraf følgende øgede studenterindflydelse. Det konkluderede, at forlængelse af de samlede studietider ikke var ønskelig, men at der skulle skabes "fuld valgfrihed mellem fag på de enkelte semestre".⁵⁵⁷ Som et resultat af udvalgets arbejde indførtes to år senere studieordninger med vidtstrakt valgfrihed på de fleste uddannelser. På dyrlægeuddannelsen, hvor valgfriheden blev mindst, afsatte studieordningen fra 1973 dog kun ca. 15 % af den samlede kursustid til valgfag.⁵⁵⁸

For at den enkelte studerende skulle kunne navigere mellem de mange nye valgfag, indførte man et system af pointgivning til de enkelte kurser, som gennem de følgende mange år blev genstand for intens debat. For nu kunne man

Det første nummer af det kritiske studenterblad Øh fra marts 1970 indvarslede en ny og aktivistisk linje for de studerendes indflydelse, som med det foregående års kongelige anordning var styrket betydeligt. I praksis viste Landbohøjskolens studerende sig dog slet så radikale, som enkelte af bladets artikler kunne antyde, og det studenterpolitiske arbejde kom i vid udstrækning til at dreje sig om at udfylde pladsen i det repræsentative styrelsesdemokrati så godt som muligt.

pludselig på god naturvidenskabelig vis måle den relative betydning og værdi af de enkelte uddannelseselementer, og det kaldte selvsagt fra tid til anden på stærke meninger og følelser. Allerede umiddelbart efter at de første erfaringer med pointsætningen var gjort, gennemførte De Studerendes Råd en stor evaluering,

som blandt andet viste, at 85 % af deltagerne i kurset biokemi 1 betragtede pointværdien 2 som for lav.⁵⁵⁹

Ved siden af de mange valgfag og den dermed givne mulighed for selvstændig tilrettelæggelse af uddannelsen gav de nye studieordninger også studerende lejlighed til at danne såkaldte rapportstudiekredse, der gav mulighed for at prøve nye arbejdsformer, at lære praktisk arbejde, at arbejde selvstændigt med et stofområde, at udøve fagkritik samt at arbejde tværfagligt.⁵⁶⁰ Blot viste der sig i praksis at være temmelig få, der gjorde brug af muligheden.

NYE FORMER FOR SAMFUNDSRELEVANS

Et af de mest markante udviklingstræk ved Landbohøjskolens kursusudbud op gennem 1980'erne var den øgede vægt på samfundsvidenskabeligt tonede fag og bort fra den rent teknisk-medicinsk-naturvidenskabelige tradition. Hvor de eneste samfundsorienterede fag i undervisningsåret 1969/70 var politik, økonomi, byplanlægning, fredningslære, retskundskab og skovbrugshistorie, var viften af sådanne fag 24 år senere udvidet med blandt andet skatteret, miljøforvaltning, økonomisk politik, naturforvaltning, sociologi, videnskabs-teori, organisation og virksomhedsledelse, miljøøkonomi, havekunstens historie, forvaltningsret og borgerlig ret.⁵⁶¹ Rent fagligt var der altså tale om en udvidelse af interessefeltet fra et oprindeligt snævert fokus på veterinær- og jordbrugserhvervene selv til en inddragelse af deres samfundsmæssige kontekst.

Også de pædagogiske former nød de medbestemmende studerendes bevågenhed, og under indtryk af den teknologiske udvikling var undervisernes praktiske hjælpemidler ligeledes under forandring. Anskuelsestavler og plancher tabte terræn til fordel for eksempelvise de overheadprojektorer, der i 1970 blev opstillet i alle

undervisningslokaler.⁵⁶² Nu var det muligt på bibliotekets kopimaskine at fremstille overhead-plancher direkte fra lærebøgerne.⁵⁶³

Samtidig skete det med en anden vægt end tidligere, når studerende beklagede underviseres manglende pædagogiske kompetencer. For de var jo selv blevet lærernes arbejdsgivere. I begyndelsen af 1970'erne udformede *Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse* særlige kurser for grupper af lærere fra Landbohøjskolen, hvor man berørte emner som indlæring og motivation, AV-midler, stemme, sprog og form samt nysgerrighed.⁵⁶⁴ Og fra efteråret 1984 tilbød højskolen sine undervisere et 30-timers grundkursus i pædagogik.⁵⁶⁵

Undervisningen bestod dog som altid fortsat i en relation mellem to parter og også de studerendes muligheder for at modtage og have udbytte af undervisningen, måtte forbedres. For, som det blev formuleret: *"De nye studieordninger kræver større effektivitet. De nye studenterkrav kræver større selvstændighed. De nye undervisningsformer kræver større aktivitet"*.⁵⁶⁶ Det var derfor, at der ved denne tid oprettedes ruskurser til hvert år at tage imod de nye studerende. *"På ruskursus skal russen lære at være kritisk, både positiv og negativ; han skal nemlig lære, at han er den ene part i en undervisningssituation"*.⁵⁶⁷

BURHØNS OG KIMÆRER: FORTSAT FORSKNING I PRODUKTIONS- OPTIMERING SIDEN 1960'ERNE

DANSK LANDBRUGS VILKÅR

Det danske jordbrugslandskab – i dette begrebs både konkrete og overførte betydning – gennemgik i det 20. århundredes sidste årtier hastige og voldsomme forandringer, hvorved også Landbohøjskolens 'naturlige' samfundsmæssige rolle blev forandret.⁵⁶⁸ Vandringer fra land til by fortsatte i takt med motorisering og effektivisering; i et forsøg på at fastholde sit traditionelt indbringende afsætningsmarked for landbrugsprodukter fulgte Danmark i 1973 Storbritannien ind i De Europæiske Fællesskaber (EF); og sammen med udviklingen på et stadig mere sammenhængende verdensmarked fik EFs fælles landbrugspolitik herefter gennem prisregulering og tilskudsmuligheder helt dominerende indflydelse på den fortsatte strukturudvikling af jordbrugserhvervene.

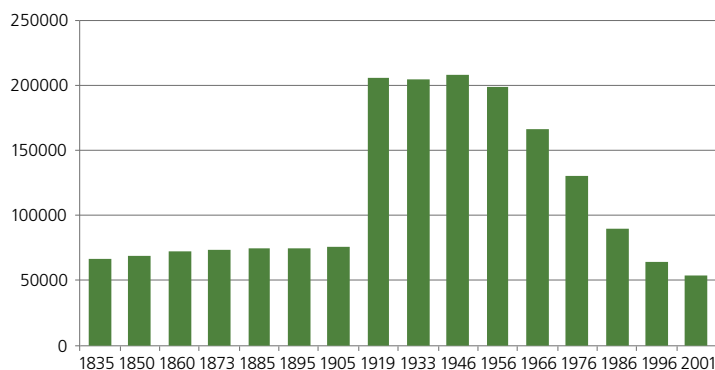
Antallet af landbrugsbedrifter blev reduceret dramatisk fra ca. 196.000 i 1960 til 53.700 i 2000 (72 %), men eftersom landbrugsarealet samtidig kun formindskedes med 14 %, som fortrinsvis blev afgivet til infrastruktur og bydannelse, skete der samtidig en kraftig forøgelse af de tilbageværende bedrifters gennem-

snitsstørrelse fra 15,7 til 49,3 hektar. Og idet mange mindre landbrug i samme periode reelt udgik af egentlig professionel drift for i stedet at tjene som fritidslandbrug for en voksende pendlerbefolkning med bopæl på landet og arbejde i byen, var de markedsrettede produktionsenheders vækst endog endnu større.

I 1960'ernes begyndelse kunne man stadig støde på efterdønninger af efterkrigstidens kamp om landbrugskulturens mest grundlæggende råstoffer: arbejdskraft og jord. Men med indførelsen og udbredelsen af maskiner drevet af fossile brændstoffer i kombination med stadig mere talrige hjælpepestoffer i form af alt fra pesticider til syntetisk fremstillede gødningsstoffer kunne landbruget med sindsro erklære kampen om arbejdskraften for tabt.

Anderledes forholdt det sig med kampen om jorden. På den ene side gav udstykning af parcelhusgrunde til de forstæder, der i disse år skød op overalt, gårdejere med den rette geografi nogle kolossale økonomiske gevinster; der blev omkring 1970 bygget ca. 50.000 nye boliger til hvert år.⁵⁶⁹ Men på den anden stak en dyb og irrationel drift mod indvinding af ny landbrugsjord fra moser, søer og fjorde fortsat dybt i mange landbrugere. En drift der blev godt hjulpet på vej af et entreprenant Hedeselskab og gunstige tilskudsmuligheder fra staten.⁵⁷⁰

◀ Trods aftagende politisk og kulturel betydning, er det danske landbrugserhverv fortsat den suverænt største landskabsforvalter, og dets industrialiserede, monofunktionelle produktionsformer støder stadig hyppigere mod naturhensyn. Siden begyndelsen af 1990'erne har den fælles europæiske landbrugspolitik derfor i vekslende grad indraget sådanne hensyn i sit støttesystem.

Udviklingen i antallet af danske landbrugsbedrifter 1860-2006. Den voldsomme stigning o. 1920 skyldtes Genforeningen, de mange nye husmandsbrug, der i disse år blev oprettet med forskellige former for statslig medfinansiering, samt ændrede opgørelsesmetoder.

Motoriseringen gav, som tidligere nævnt, landmanden mulighed for at bryde med den klassiske blandede bedrift med både husdyr- og planteavl, og gennem 1900-årenes anden halvdel skete der en markant differentiering af landbrugets produktionsstruktur. Ved århundredskiftet havde der fundet en specialisering sted, der kom til udtryk både fra gård til gård og som egnsvisse variationer.⁵⁷¹

På grund af problemer med overproduktion og faldende priser i de første mange år af Danmarks EF-medlemskab blev der givet forskellige former for tilskud til braklægning, og spørgsmålet om udtagning af såkaldte marginaljorder fik høj politisk prioritet og afløste fuldstændig den gamle landvindingsmaksime. Pludselig var der altså øjensynlig for megen landbrugsjord. Det var blandt andet i tilknytning til denne debat, at arealer blev opkøbt af staten til naturgenopretning, ligesom der blev lagt planer om forøgelse af det danske skovareal som allerede var vokset fra ca. 275.000 hektar ved århundredets start til godt 400.000 omkring

1975 (stigning på 45 %, men indeholdende nordslesvigske skovarealer, der blev danske i 1920).⁵⁷² Marginaljordsproblematikken fandt imidlertid en lidt uventet løsning, da sommeren 1986 igen bød på adskillige tilfælde af iltsvind og fiskedød i de indre farvande.

Landbruget blev hurtigt udpeget som den skyldige, fordi udledning af markernes kvælstofoverskud førte til algeopblomstring, som opbrugte vandets ilt. Allerede det følgende år vedtog Folketinget derfor den første af en række vandmiljøplaner, som begrænsede landbrugets gødningsforbrug og regulerede både planteavl og husdyrproduktion gennemgribende.⁵⁷³ Blandt restriktionerne var såkaldte harmonikrav, der pålagde husdyrproducenter at have adgang til arealer til udbringning af husdyrgødningen, som var proportionale med deres besætningsstørrelser. På denne måde blev der ad lovgivningens vej igen knyttet forbindelse mellem husdyr- og planteproduktion. Med især en stærkt stigende svineproduktion blev der pludselig igen efterspørgsel på landbrugsjord: Men som *udbringningsarealer* snarere end som dyrkningsjord.

Disse strukturelle forandringer af dansk landbrug havde ikke kun økonomisk og erhvervs-mæssig betydning. De repræsenterede tillige et afgørende brud med væsentlige dele af den traditionelle landbokultur. Som landinspektøren og digteren Knud Sørensen fra Mors beskrev det, så var *”bønder af den såkaldte udvikling [...] blevet tvunget til ikke først og fremmest at være bønder, men først og fremmest at være producenter, og det er – etisk set – noget ganske andet. En producent tænker ikke i generationer, men i regnskabsår eller afskrivnings-perioder. En producent føler sig ikke forpligtet over for en fremtid, som gerne skulle være uendelig og ikke ringere end fortiden, materielt som etisk. En producent er ikke et ondt menneske,*

sådan skal det ikke forstås, men en producent er i denne sammenhæng et menneske, der har fået sit råderum indsnævret og ikke tillades at anlægge andre synspunkter på sin produktion end de økonomisk kortsigtede. Det gælder om at overleve fra dag til dag”.⁵⁷⁴

FRA PRODUCENT TIL FORBRUGER

Landbohøjskolen stillede naturligvis fortsat sin forskning, rådgivning og undervisning til rådighed for jordbrugets færre men langt mere produktive og kapitalintensive producenter. Men strukturforandringernes stille kulturrevolution kunne ikke undgå at påvirke dens forhold til erhvervet. Den betjente ikke længere landets mest betydningsfulde erhverv og den største andel af dets befolkning. Som studerende optog – og som forskere og undervisere ansatte – den ikke nødvendigvis folk med baggrund i jordbrugserhvervene, og derved lagde der sig langsomt en ny social distance til den, der i forvejen havde eksisteret siden højskolens grundlæggelse: Den mellem abstrakt viden og konkret kunnen, som man kunne finde eksempler på endnu i 1960’erne. Når den for længst pensionerede Ejder-professor, Lars Hansen Larsen, modtog den årlige beretning fra Sterilitetsforskningsinstituttet ved sin gamle arbejdsplads, kunne han således finde på uden på bindet at skrive: *”Dejligt papir, men 1) der er ingen landmænd, der forstår noget af det. 2) Konsulenter og lærere forstår det næppe heller. 3) En hel del er forkert, hvilket ikke gør noget under de to første forudsætninger”*.⁵⁷⁵

Højskolens ansatte var fortsat repræsenteret i talrige faglige udvalg og kommissioner, og i 1962 skabte man ligefrem det nye organ *Landbrugets samråd for forskning og forsøg*, der indtil 1989 gjorde en indsats for at gøre Hansen Larsens ironi til skamme ved at forankre jordbruksforskningen i praksis.⁵⁷⁶ Og da Hede-selskabet i starten af 1960’erne pressede på for

at gøre en hovedregulering af Skjern Ås nedre løb til landets hidtil dyreste landvindingsprojekt, kunne det fortsat regne med opbakning fra den højeste faglige ekspertise på højskolen i hovedstaden. Når andre ymtede, at et så stort projekt da vist næppe var nødvendigt, og at værdifuld natur ville lide skade, satte professor i jordbundskemi Sigurd Tovborg Jensen alle sejl til i et indlæg i Berlingske Tidende: *”Fredningsmanden ser det som sin opgave at værne og hæge om landets vilde flora og fauna, om gamle bygninger og frønnede træer, om særprægede terrænformer og kønne landskaber, som han helst ser bevaret uforandrede til den yderste dag [...] Jorddyrkeren derimod er radikal. Han søger efter bedste evne at udrydde alle uønskede plante- og dyrearter på den plet jord, han dyrker – med markredskaber og lugejern, med bladan og andre stærke gifte. [...] Han gør det alt sammen med den hensigt at høste så meget som muligt på det areal, han råder over, og det bør vi agte og ære ham for; thi det er størrelsen af høsten på Danmarks jord – landets eneste råstofkilde af betydning – som mere end noget andet betinger hele vort samfunds økonomiske velfærd”*.⁵⁷⁷ Et synspunkt, som endnu vandt gehør i brede kredse, men som samtidig var udtryk for en tid og en landbokultur, der stod for fald. Fjenden havde allerede forceret ringmuren!

Selv blandt kollegerne på Landbohøjskolen måtte Tovborg Jensen nemlig opleve modstand mod det synspunkt, der indtil kort tid forinden havde syntes så indlysende rigtigt. I februar 1962, få uger før at reguleringen af Skjern Å blev sat i værk, forsvarede amanuensis ved professorens eget *Agrikulturkemiske Laboratorium* Kjeld Rasmussen således sin disputats om svovlomsætning i jorden, som blandt andet advarede om, at Skjern Å-projektet – med Aksel Tovborg Jensens ord – ville blive en ren *”svovlsyrefabrik”*.⁵⁷⁸ Og broderen Sigurd til-

Reguleringen af Skjern Ås nede løb i begyndelsen af 1960'erne var et af de sidste landvindingsprojekter med rigelig statsstøtte og dertil tillige det absolut største. Dets gennemførelse prægedes mere af optimeringsideologi og den samme regionalistiske politik, som tilbagevendende martrede Landbohøjskolen i form af lokaliseringsskussioner, end af nøgterne økonomiske kalkulationer, og allerede kort efter gennemførelsen begyndte den diskussion om en tilbageføring, der endte med et ikke mindre stortilet, ideologisk og bekesteligt naturgenopretningsprojekt.

©Hedeselskabet

sluttede sig – modstræbende? – den udbredte hyldest af doktoranden.

Året efter rejste en professorkollega fra Skovbrugsafdelingen, Peter Moltesen, i Hedeselskabets Tidsskrift kritik af projektet for slet ikke at give det samfundsøkonomiske udbytte, som selvsamme selskab havde stillet i udsigt. Og i 1964 lod botanikprofessoren Valdemar Mikkelsen sig som nævnt vælge til formand for Danmarks Naturfredningsforening, hvilket Hedeselskabet dog vistnok omvendt betragtede som en sejr i forhold til alternative og i dets øjne mere rabiate kandidater.⁵⁷⁹

Hvor Landbohøjskolens virksomhed siden grundlæggelsen stort set entydigt havde repræsenteret producentinteresser, blev billedet altså gennem 1960'erne noget mere flertydigt. Et

bredere sigte manifesterede sig således tydeligt, da Undervisningsministeriet i 1971 godkendte en ny uddannelse i levnedsmiddelvidenskab, som ledte frem til titlen *Candidatus bromatologiae* forkortet cand.brom.⁵⁸⁰ Som dybest set alle højskolens eksisterende uddannelser drejede også denne nye uddannelse sig om fødevarer, men perspektivet var forædlingsindustriens og forbrugers i højere grad end primærproducentens.

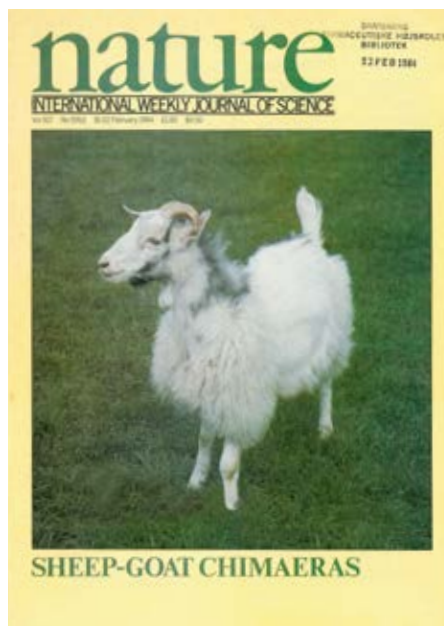
Godt tyve år senere, i 1992, grundlagde højskolen sammen med Danmarks Tekniske Højskole (DTU, den tidligere Polytekniske Læreanstalt) på baggrund af en ekstraordinær bevilling *Levnedsmiddelcentret* (LMC) som et "center uden mure", der skulle koordinere forskning og uddannelse på levnedsmiddelområdet.⁵⁸¹ Og som et første resultat af dette initiativ blev

de eksisterende bromatolog- og mejeriingeniøruddannelsen lagt sammen med tilsvarende uddannelser på DTU til nye fælles bachelor- (*levnedsmiddelingenør*) og kandidatuddannelser (*cand.tech.al.*) i levnedsmiddelvidenskab.⁵⁸² Man gik samtidig ved uddannelsernes tilrettelæggelse fra produkt- til disciplinorientering; de gamle professionsuddannelser, som knyttede sig til bestemte produktionsgrene, var blevet for snævre til tidens foranderlige arbejdsmarked. Senere oprettedes i tilknytning til centret forskeruddannelsesprogrammet FOOD.

Et yderligere skridt i retning af forbrugerperspektivet blev taget, da de fire afdelinger under fagrådet for mejeri- og levnedsmiddelvidenskab i oktober 1986 blev suppleret med et *Forskningsinstitut for human ernæring*, der blev etableret med hjemmel i styrelseslovens bestemmelser om myndighedsbetjening, og som derfor – i modsætning til andre institutter – fik en selvstændig bestyrelse.⁵⁸³ Med denne særstyreordning blev forskningscentret placeret ved højskolen i et samarbejde med både universitetet og DTU.⁵⁸⁴ Da instituttet i 1990 fik lægen Arne Astrup som leder, udviklede det sig hurtigt til et af højskolens mest profilerede i den brede offentlighed.

KLONER, RISICI OG KONTROVERSER

Den generelle velstandsstigning i en befolkning med globalt udsyn og smag for fødevarer fra hele verden førte ikke kun til, at der i forskning og undervisning blev lagt større vægt på slutprodukt og forbruger end tidligere. Fra et jordbrugssynspunkt var det selvsagt stadig produktionsprocessen, der var i centrum, og den kunne fortsat optimeres ved videreudvikling og forfinelse af gammelkendte metoder. I begyndelsen af 1990'erne præsenterede højskolen selv sin forskning til offentligheden under overskrifter som for eksempel "forebyggelse af smitte", "forskning for bedre mad",

Forsiden af Nature, februar 1984, med Willadsens blanding af får og ged.

"på opdagelse i dyrenes indre", "mikroorganismernes økologiske betydning" og "planter modstandsdygtighed mod sygdomsangreb".⁵⁸⁵ Det var alt sammen klassiske jordbrugsfaglige forskningstemaer, men bag dem lå så godt som overalt nye molekylærbiologiske metoder kombineret med elektronisk databehandling, der muliggjorde langt mere komplekse statistiske beregninger som grundlag for hypoteser end tidligere. Forskningens frontlinje befandt sig så at sige ikke blot i et område, som menneskets sanser ikke kunne nå uden teknisk hjælp. Som noget nyt kunne forskeren nu også i detaljen påvirke denne usynlige biologiske verden, akkurat som kemikere havde kunnet det i generationer.

Ved målrettet udskiftning af enkeltstående gener i produktionsplanter og dyrs arvmasse kunne man på en enkelt generation opnå de samme former for målrettet optimering, som

ved gammeldags krydsningsforsøg ville have taget ganske lang tid, og som ved eksempelvis bestråling på Risøs gammafelt havde været forbundet med betydelig usikkerhed om udfaldet. De første vigtige skridt i retning af kloning af moderdyr blev således taget på Landbohøjskolen, da dyrlæge Steen Malte Willadsen som led i sin licentiatuddannelse arbejdede med modning af ægceller uden for livmoderen.⁵⁸⁶ Efter i 1973 at have erhvervet licentiatgraden (og tolv år senere doktorgraden) på Frederiksberg, fortsatte han sin forskning i Storbritannien, hvor han i 1984 som den første kombinerede arveanlæg fra et får og en ged og frembragte en såkaldte *kimære*, et blandingsdyr. To år senere lykkedes det ham at klonere celler fra et fårefoster, hvilket skete elleve år før, at det ellers så berømte klonede får Dolly kom til verden.⁵⁸⁷

Biotechnologisk optimering baseret på en stærkt stigende molekylærbiologisk indsigt bredte sig gennem de følgende årtier til hele jordbrugerhvervet, og der blev ikke mindst inden for planteproduktionen gjort store fremskridt med hensyn til udbytte og sygdomsresistens gennem genetisk manipulation. Men det skete ikke uden en samtidig stigende bekymring. Som andre samfundsinstitutioner havde heller ikke forskerne nemlig længere den autoritet, de en gang havde haft, og der blev både internt i forskersamfundet og i den brede offentlighed rejst tvivl om, hvorvidt den genetiske manipulation virkelig var et ubetvivleligt gode.

Tvivlen – og modstanden – tog i grove træk to forskellige udgangspunkter. Det ene var biologisk og gjaldt frygten for, at modificerede planters egenskaber skulle blive givet videre til beslægtede vilde planter med forskydning af den bestående konkurrencesituation mellem de vilde arter til følge.⁵⁸⁸ Og for at agerlandets genetiske variation derved ville blive endnu mere reduceret, end den allerede var blevet

ved hjælp af mere traditionelle selektions- og forædlingsmetoder.

Det andet kritiske udgangspunkt var etisk, og handlede om, hvorvidt mennesket virkelig havde ret til at manipulere med andre levende skabningers arvemasse. Ikke fordi manipulationen var ny, for det var den jo langt fra. Men fordi den nu var så effektiv, og fordi det blev anset for udelukkende et spørgsmål om tid, før også kloning af mennesker blev teknisk mulig. En mulighed, som blandt andre Willadsen absolut ingen problemer så ved.⁵⁸⁹ I første omgang blev området reguleret gennem *lov om miljø og genteknologi* fra juni 1986.⁵⁹⁰

Hertil kom imidlertid ad åre en anden type af etiske problemer ved den praktiske udformning, som anvendelsen af genetisk modificerede organismer (såkaldte GMO'er) hurtigt fik. Herhjemme var de længe bandlyst, men ikke mindst i USA anvendte blandt andet pesticidproducenten *Monsanto* den ny teknologi til at gøre landbrugsafgrøder modstandsdygtige over for dens egne sprøjtemidler, hvorved sædekorn og pesticider måtte købes samlet som en "pakke". Den derved skabte afhængighed af producenten anså mange for et moralsk problem – ikke mindst i forhold til den tredje Verdens bønder.

Omvendt kunne det selvsagt også betragtes som etisk angribeligt at afslå brugen af GMO'er i en verden, der sultede. Og dette udviklingsperspektiv havde blandt andre jordbrugsøkonomen Per Pinstrup-Andersen, der var kandidat fra Landbohøjskolen i 1965, og som efterfølgende var blevet professor på det amerikanske Cornell Universitet. Han mente, at man som en klar konsekvens af verdens sultproblemer måtte modtage de nye genetiske muligheder med åbne arme.⁵⁹¹

BORNHOLMSKE BURHØNS

Alene af teknologiske årsager fik etiske overvejelser som disse pludselig en central placering inden for megen jordbrugsforskning. På en ekskursion så tidligt som i efteråret 1981 besøgte en gruppe landbrugsstuderende eksempelvis under en ekskursion til Bornholm en lokal æggproducent.⁵⁹² Mange af besættningens høns havde så lidt plads, at det var i strid med lovgivningen, og de studerende skred til politianmeldelse. Men da producenten efterfølgende henvendte sig til Husdyrbrugsinstituttet, undskyldte dets ledelse mange gange forløbet, idet det dog angivelig alene var hensynet til *"de uskrevne gæstelove"*, der lå den på sinde.

Det syn på produktionsdyr, som Sigurd Tovborg Jensen hylkede i jubilæumsskriftet fra 1958, syntes dog endnu levende i 1980'erne: *"Vore bedsteforældres omstrejfende, forhutlede og degenererede høns har vejet pladsen for smukke, racerene dyr. De udruges maskinelt i veritable kyllingefabrikker, distribueres over hele landet som daggamle, „kønssorterede“ kyllinger, der opfostres ved hjælp af „kunstige mødre“ og fodres efter videnskabeligt fastlagte normer. Efter et halvt års forløb begynder hønerne at lægge æg og fortsætter dermed året rundt, om vinteren i kunstigt lys og – når det ikke drejer sig om produktion af rugeæg – uden omgang med haner, en omgang, der formodes at distrahere hønerne og notorisk forringer æggenes handelsværdi"*.⁵⁹³

I 1997 ansatte Landbohøjskolen formanden for *Det Dyreetiske Råd*, Peter Sandøe, i Europas vistnok første professorat i såkaldt bioetik.⁵⁹⁴ Forbrugersynsvinklens stigende vægt tilsagde simpelthen, at jordbrugets forædlede fødevarer skulle kunne forsvares etisk. At den nye professor så var erklæret nytteetiker, gjorde det nok lidt nemmere for erhvervets repræsentanter at acceptere, at højskolen tre år senere måtte

rumme et nyt *Center for Bioetik og Risikovurdering* under Sandøes ledelse.⁵⁹⁵

Centrets navn var ikke tilfældigt. For til de etiske spørgsmål, som mødet mellem nye produktionsmetoder og skeptiske forbrugere rejste, knyttede sig uundgåeligt spørgsmålet om, hvad denne fagre nye verden kunne føre med sig. Om de risici, som den tyske sociolog Ulrich Beck i 1986 havde gjort til omdrejningspunkt for en samfundsanalyse.⁵⁹⁶ Han beskrev, hvordan den moderne verdens teknologiske fremskridt havde skabt et *'risikosamfund'*, hvor statens fornemste opgave var blevet at afværge de menneskeskabte risici, som truede dens borgere. Og derfor blev spørgsmål om for eksempel pesticidrester og tilsætningsstoffer i fødevarer, om zoonoser, dvs. smitstoffer, som overføres mellem dyr og mennesker, og om grundvandsbeskyttelse påtrængende politiske problemer, som også Landbohøjskolen – jordbrugserhvervenes fremmeste forsknings- og uddannelsesinstitution – måtte forholde sig til. Men samtidig problemer, som i nogen grad delte vandene på den gamle højskole. Målet var ikke længere for alle produktionsoptimering for enhver pris.

Kunstneren Michael Witte skabte i 1970'erne en plakatskulptur, hvis budskab dansk landbrug – og danske dyrlæger – siden har haft svært ved at ryste af sig. Med rette eller urette.

GAIA: MILJØBEKYMNING OG INTERNATIONALISERING SIDEN 1970'ERNE

MENNESKE OG OMVERDEN

Gaia er den græske betegnelse for jordens gudinde, eller måske rettere for jordkloden selv, betragtet som kvindelig guddom. I 1972 fremsatte den britiske mediciner James Lovelock grundkonstruktionen i det, som sidenhen blev kendt som Gaia-hypotesen: at denne jordklode med alle biosfærens enkeltbestanddele bedst kan betragtes som én sammenhængende og selvregulerende organisme.⁵⁹⁷ For i årene efter at astronauterne Anders og Lovell juleaftensdag 1968 havde fotograferet jordens opgang set fra månen, vandt tanken om én jord beboet af én menneskehed i et dybt skæbnefællesskab med alle klodens øvrige biologiske skabninger umiddelbar genklang i brede kredse.⁵⁹⁸ Mennesket var ikke længere skabningens herre, men snarere blot "naturen, der bliver bevidst om sig selv".⁵⁹⁹

Det faldt derfor lige for, da et halvt hundrede lærere og studerende i 1974 stiftede en miljøforening på højskolen, at kalde den for netop *Gaia*.⁶⁰⁰ Foreningen nedsatte straks fra starten seks arbejdsgrupper og planlagde ambitiøst at afholde møde hver anden tirsdag, men tabte øjensynlig pusten. Ti år senere valgte DSR at udgive et tidsskrift, som fokuserede på Landbohøjskolens kerneområder – natur, produktion og ernæring, men godt nok på en anden måde end disse områder traditionelt havde været behandlet – og at kalde også dette blad for *Gaia*.⁶⁰¹

Tilbage i 1920'erne havde den amerikanske geograf Carl O. Sauer udviklet den såkaldte kulturlandskabsgeografi, der betragtede geografiske variationer som resultatet af menneskets forskelligartede påvirkning af det naturligt varierede fysiske miljø: "*Culture is the agent, the natural area the medium, the cultural landscape the result*".⁶⁰² I 1955 var Sauer sammen med geografkollegaen Marston Bates og bysociologen Lewis Mumford initiativtager til et storstilet videnskabeligt symposium på Princeton med emnet "*Man's Role in Changing the Face of the Earth*".⁶⁰³

Det var første gang, at forskere fra mange discipliner i en tværfaglig tilgang betragtede det moderne industrisamfunds følger for klodens økosystemer. Ikke for, som den hidtidige danske og internationale naturbeskyttelsesbevægelse, at sikre særligt naturskønne områder eller spændende arter, men for at gøre status over udfordringer fra menneskets indgribende indflydelse overalt. For mennesket var nu, i efterkrigstidens fornyede industrialisme, en af jordens stærkeste geofysiske kræfter. Nogenlunde samtidig overskred Danmarks forbrug og miljøbelastning landets ressourcegrundlag og bæreevne, dets såkaldte biokapacitet.⁶⁰⁴

I 1962 udgav den amerikanske marinibiolog Rachel Carson en bemærkelsesværdig bog, der skulle blive en af århundredets mest skelsættende. Den handlede om massedød blandt agerlandets fugle som følge af flyspræde sprøj-

tegifte i det amerikanske i Midtvesten. Hun kaldte bogen for "Silent Spring", fordi den fuglesang, hun kendte og elskede fra sin barndom, nu var forstummet. For pesticidanvendelse var en helt dagligdags del af også dansk landbrug. En halv snes år efter udgivelsen fandt bekymrede beboere eksempelvis tusindvis af døde måger nær Svinninge ved Lammefjorden, og da prøver af dem blev sendt til Landbohøjskolen, kunne man her konstatere, at de var døde af bladan-forgiftning.⁶⁰⁵ Bladan var en yndet og meget effektiv insektgift.

Fremskridtet og den teknologiske optimering af landbrugsproduktionen havde en pris; en pris, som stadigt færre borgere – i en tid præget af antikrigs- og borgerretsbevægelser og et generelt opgør med autoriteter – var villige til at betale. Silent Spring udkom i Carsons hjemland i store oplag, og den blev efter kort tid oversat til alverdens sprog.⁶⁰⁶ Det følgende år udkom den på dansk, og KVL-Bladet sammenfattede sin anmeldelse med ordene: "Skam få derfor den, der ikke læser denne bog".⁶⁰⁷

Bogen satte miljøspørgsmål på den vestlige verdens politiske dagsorden, og ti år efter udgivelsen afholdt FN i Stockholm sin første verdensomspændende miljøkonference, som blandt andet resulterede i dannelsen af organisationens miljøprogram, UNEP. Herhjemme havde Jens Otto Krag ved regeringsdannelsen i oktober 1971 under Jens Kampmanns ledelse oprettet et *Ministerium for forureningsbekæmpelse*, senere kaldet Miljøministeriet, som fra 1974 forvaltede Danmarks første miljøbeskyttelseslov.⁶⁰⁸

FLERE SLAGS MILJØBEVIDSTHED

Den mere folkelige miljøkamp på dansk grund indvarsledes med en højkrøstet happening i auditoriet på Københavns Universitets H.C. Ørstedsinstitut, hvor en gruppe studerende

NOA^e FORURENINGS DAG

Informering og diskussion om forureningsproblemer —
SØNDAG d 9/3-69; H.C. ØRSTED-INSTITUTTET. —

10.00 - 12.00
UDDYDELING I VANDKVALITET
Litteratur, plancher, fotos m.m.
12.30 - 17.00 (pause 15 - 15.30)
LANDBRUGSFORURENING

"Insektbitter og fungicider i landbruget", ved afdelingsbestyrer Chr. Stapel, Statens Plantepatologiske Forsøg.
"Kvædstøkningsplaner og kvæstøkningsplaner for flens og fæsa", ved lektor i kvæstøkningsplaner Heinrich Haas, Landbohøjskolen.
"Pesticidanvendelsen og den terrestriske fauna", ved lektor Broder Bejer-Petersen, Zoologisk Laboratorium, Landbohøjskolen.
"Plantebeskyttelsesmidler og levnedsmidler", ved professor Dr. Dalgaard-Mikkelsen, Ild. for Farmakologi og Toksikologi, Landbohøjskolen.
17.30 - 19.00 (pause 15 - 15.30)
VANDFORURENING

"Spildevandsforurening af ferskvand", ved afdelingsleder Theodor Andersen, Forureningslaboratoriet, Charlottenlund.
"De faunomæssige følger af spildevandsafledning til de ferske vand", ved register Jørgen Dahl, Ferskvandsafdelingen, Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser.
"Marin forurening med ilt-fortrængende stoffer", ved statsbiolog Ole Bagge, Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser.
"Industriel forurening og fiskeforgiftning", ved statsbiolog Jan Bøttner, Fysiologisk Laboratorium, Danmarks Akvarium.
19.30 - ca. 22
REDAKTION - EN SAMFUND-OPRØR
Debat om det danske samfunds stilling til forureningen af vore omgivelser. Kortere indlæg af:
42/9 85
Dr. Anker Nielsen, Zoologisk Museum
Professor Morten Løhge, N.F.
Dr. med. Erik Mil, Sundhedsstyrelsen
Ordstyrer professor Valdemar Mikkelsen.

FRA KL 12⁰⁰: NON-STOP FOREVISNING AF SMUDSFILM I PAUSEN KL 17⁰⁰-19⁰⁰ VIL MAD KUNNE KØBES I KANTINEN. ALLE ER VELKOMNE!

Plakat med annoncering af NOAHs møde på H.C. Ørstedsinstitut den 9. marts 1969. Efter noah.dk

søndag den 9. marts 1969 havde indbudt til åbent møde om samfundets forureningsproblemer.⁶⁰⁹ Blandt oplægsholderne kom fra Landbohøjskolen agronomen Heinrich Haas, zoologen Broder Bejer og farmakologen Dalgaard-Mikkelsen. Kort før en paneldebat under ledelse af højskolens botanikprofessor, der samtidig var Naturfredningsforeningens præsident, Valdemar Mikkelsen, skulle afslutte dagen, væltede det ind med studerende, som ifølge Politikens reporter gennemførte "en happening med afbrænding af sære ting, knusning af engangsflasker og afklipping af et andehoved på en

*levende and med en hækkesaks".*⁶¹⁰ Samtidig bekendtgjorde de unge, at de havde i sinde at starte en miljøbevægelse, der faktisk ville gøre noget ved de mange miljøproblemer, som politikerne åbenbart havde tænkt sig fortsat at ignorere.

Den lovede bevægelse fik ved en utilsigtet tilføjelse af et 'H' navnet NOAH (egentlig Naturhistoriske Onsdagsaftener), og i første omgang bestod den primært af biologi- og arkitektstuderende.⁶¹¹ Men også blandt Landbohøjskolens studerende rekrutterede den snart medlemmer, og i januar 1971 udkom det stadig forholdsvis nye Øh med et temanummer under overskriften *"Har vi hold på vort miljø?"*.⁶¹² Det var foranlediget af diskussioner i konsistorium, som allerede den foregående sommer havde nedsat et udvalg til at overveje oprettelsen af et miljøkursus. *"Det planlagte kursus tilsigter at orientere og vejlede de studerende i økologisk metodik, miljøværn, forebyggelse af forurening samt i muligheden for kritisk at kunne vurdere dennes biologiske følger"*.⁶¹³

'Kritisk' er her et nøgleord. For i takt med at studenterbevægelsen efter 1968 vandt sejre, som den i radikalismens rus forklædte som nederlag (og undertiden omvendt), flyttede fokus sig for mange fra uddannelsesinstitutionernes styrelse til fagenes indhold.⁶¹⁴ Mere eller mindre marxistisk inspirerede opgør med fagtraditioner fandt under overskriften "fagkritik" sted på mange uddannelser. For pædagogstuderende indebar den undervisning og opdragelse, der tog børn alvorligt som selvstændige individer; for lægestuderende betød den fokus på arbejdsmiljøet; for litteraturstuderende interesse for skildringen af arbejdere, kvinder og andre undertrykte majoriteter. Nok skulle man overalt, med et velkendt slagord gentaget i KVL-Bladets martsudgave i 1970, have *"Forskning for folket – ikke for profitten"*. Men hvad var egentlig

fagkritik på Landbohøjskolens uddannelser? Det blev naturligvis hurtigt en miljøkamp rettet mod landbrugets ressourceoptimerende produktionsmetoder.

MILJØVÆRNSCENTRET

Det planlagte kursus skulle imidlertid forankres et sted, og da det skulle være et tilbud til alle studieretninger, havde det ikke noget naturligt fagmiljø. Højskolen oprettede derfor i 1972 et såkaldt *Miljøværnscenter*, der skulle samle dens mange miljørelaterede aktiviteter under et.⁶¹⁵ Det blev ledet af zoologiprofessor Niels Haarløv i samvirke med et råd, og desuden fik det et koordinerende kontaktråd med repræsentanter for de involverede fagmiljøer. Der fandt således ikke selvstændig forskning sted ved centret, men alene ved de tilknyttede institutter.⁶¹⁶

Til gengæld blev dets kursus i miljøforvaltning – der i virkeligheden tog sin begyndelse et år før centret selv – hurtigt så populært, at det tiltrak talrige studerende fra andre uddannelsessteder.⁶¹⁷ Ud af 283 kursister i efterårsemestret 1974 var kun de 123 (43 %) fra højskolen selv; de øvrige kom i det væsentlige fra universitetet og Danmarks Farmaceutiske Højskole. Det besluttedes derfor i 1984 også af navn at gøre kurset til *"læreanstaltnes fælles miljøkursus"*.⁶¹⁸ Samtidig ydede centret en del konsulentopgaver til ministerier og andre offentlige myndigheder, og fra april 1978 udgav det sit eget tidsskrift, kaldet *Miljøværn*.

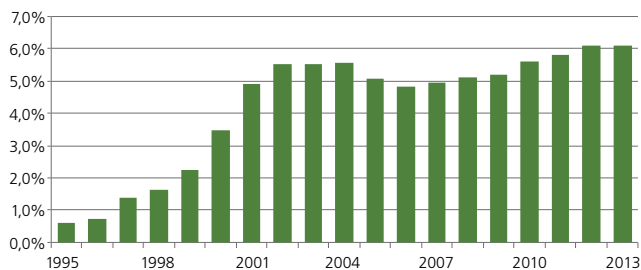
Tidsskriftets første numre indeholdt introducerende artikler om eksempelvis miljøpolitik, miljøøkonomi samt *"om gamle og nye betæneligheder ved teknikkens triumf"*. Den senere landskonsulent i økologi ved Videnscentret for Landbrug, Erik Fog, skrev i 1979 realistisk om centrets og hele miljøspørgsmålets stilling ved højskolen, at *"nogle mener, at det er en støvet læreanstalt, der kun tjener til at sikre jordbru-*

gets indtjeningsmuligheder. Andre holder på, at KVL er det naturlige centrum for miljøspørgsmål, og at skolen har en lang tradition for at behandle miljøproblemer. Sandheden ligger nok et sted midt imellem sådan at forstå, at især visse afdelinger ofrer miljøet opmærksomhed i deres forskning og undervisning".⁶¹⁹ Men det var trods alt slående, hvor bredt et udsnit af lærerkollegiet, der gennem de følgende år bidrog til tidsskriftet og centrets virksomhed.

I længden viste det sig vanskeligt at holde dampen oppe i en hverdag, hvor de regelbundne undervisningsopgaver lagde beslag på tid og ressourcer, og et center stort set uden egne driftsmidler let kunne blive overset.⁶²⁰ Uden fast institutionel forankring kunne det yderligere være vanskeligt at tiltrække nølende studerende. Erik Fog harcelerede i hvert fald over, at de studerende *"står groft sagt i en vattet og tilbageholdende position dybt engageret i faglig udenadslæren"*.⁶²¹

I 1992 reorganiseredes centret derfor som *Center for Økologi og Miljø* (CØM) med professor Peter Esbjerg som formand, og med engagement i flere miljørelaterede valgkurser. Det skal bemærkes, at centret ikke kun arbejdede med det ydre miljø men også med arbejdsmiljøspørgsmål. I 1983 afholdt det eksempelvis et stort seminar om arbejdsmiljø i jordbruget.⁶²² Insekticider var jo ikke kun farlige for mågerne, men også for landmanden.

Med centret som katalysator intensiveredes Landbohøjskolens engagement i miljøspørgsmål på både forsknings- og undervisningssiden gennem 1980'erne, og i 1994 knyttedes for første gang en egentlig forskerstilling til centret, idet Statens Jordbrugs- og Veterinærvidenskabelige Forskningsråd finansierede et professorat i det dyrkede lands systemøkologi, som blev besat med britiske plantefysiolog John

Den økologiske landbrugsproduktion i Danmark er steget gennem de seneste årtier, men økologisk drevne marker udgør stadig kun en mindre del af det samlede landbrugsareal. På grundlag af Danmarks Statistiks opgørelser.

R. Porter, hvis professorat i 2000 blev gjort varigt.⁶²³ Endvidere blev der i 1995 oprettet et professorat i økologisk husdyrproduktion samt en hel kandidatuddannelse i mælkemi, der dog gennem de følgende år kun producerede under ti kandidater årligt.⁶²⁴

Tidsskriftet *Gaia*, hvis redaktion var repræsenteret i Miljøværnscentrets Råd med en observatør, overlevede i fire årgange. Dets sidste hæfte fra 1988 var et dobbeltnummer, et sikkert tegn på publicistisk krise. Men i sin levetid nåede det at sætte miljøet effektivt på dagsordenen blandt højskolens studerende og ansatte. Gennem de fire årgange kom ikke færre end 73 forskellige forfattere til orde, og bladet spændte tematisk vidt, idet det behandlede blandt andet ernæringspolitik og fødevarelovgivning, natursyn og naturforvaltning, landbrugets overforbrug og udledning af næringsstoffer; sygdomsopfattelse og behandling, biodynamiske dyrkningsmetoder, bioteknologi og iranske flygtninges ernæringstilstand. Kritisk og overordentlig relevant.

Landbohøjskolens med tiden styrkede miljøprofil gjorde sammenstød med repræsentanter for mere traditionel jordbrugsforskning og -standpunkter uundgåelige. Somme tider gik skillelin-

jerne ned igennem højskolen selv. Andre gange fjernede de snarere denne fra erhvervene, der kun fodslæbende og af lovgivningsstramninger blev bragt til at tage ansvar for deres miljøbelastning. Begge typer af konflikt sås altså tydeligt i det langstrakte slag om landbrugets overforbrug af gødning og den deraf fremprovokerede række af vandmiljøplaner fra 1987. I begyndelsen af 1990'erne blandede Center for Økologi og Miljø sig for eksempel i debatten med indlæg som "*Kvælstof – produktionsgode eller miljøproblem?*".⁶²⁵

SKOVDØD

Et andet af 1980'ernes påtrængende miljøproblemer gjaldt den såkaldte 'skovdød', som blandt andet gav sig lokalt til kende som 'røde rødgraner'.⁶²⁶ Spredte forekomster af misvækst i mange danske skove førte til den nærliggende slutning, at noget var helt galt, og interessen samlede sig i første omgang om sur regn fra industriområderne i det vestlige Tyskland. Det viste sig imidlertid snart, at årsagerne var mere komplekse end som så, og den nyligt tiltrådte skovbrugsprofessor, Jørgen Bo Larsen, foreslog derfor blandt andet større artsblanding og mere naturnær opbygning af skovene som middel til risikospredning.

Måske gik spørgsmålet om skovenes trivsel til kernen af hele skovbrugserhvervets eksistensberettigelse. For var træproduktionen med sin dominans af ensartede og ensaldrende bevoksninger i virkeligheden blevet så optimeret for frembringelse af salgbar masse, at den var blevet unaturlig? Lederen af statsskovenes driftsplanlægning, skovtaksator og mangeårig underviser K.F. Andersen, mente klart nej.⁶²⁷ For træerne voksede som helhed mere end nogensinde før. Men dels var det ikke alle, der mente, at massetilvækst og biologisk værdi nødvendigvis fulgtes ad. Dels var der også stigende opmærksomhed på det forhold, at

skovene ikke kun var produktionslandskaber. Med naturfredningslovens revision i 1969 havde befolkningen trods stærke protester fra private skovejere fået adgang til alle landets større skove, og den tid, da skove kunne betragtes som lukkede produktionsanlæg, var forbi.⁶²⁸ Nu kunne hele befolkningen principielt have en holdning til deres udseende og drift.

ØKOLOGISK LANDBRUGSPRODUKTION

En sidste væsentlig miljøkampplads var de stadig mere fremtrædende alternative jordbrugsmetoder. Den økologiske bevægelse udviklede sig siden 1970'erne til et lille men ganske slagkraftigt alternativ til det højtydende produktionsapparat, som dansk jordbrug var blevet til siden 2. Verdenskrig.⁶²⁹ Den havde rødder i mellemkrigstidens erfaringer med biodynamisk produktion, men tog især afsæt i periodens almindelige revolutionsstemning.

På Landbohøjskolen fængede den økologiske tanke tydeligvis først blandt studerende og yngre lærere. I 1978 indleverede en gruppe på fem studerende med blandt andre havebrugsstuderende Vibeke Langer og agronomstuderende Per Kølster en studiekredsrapport med titlen *Omkring økologisk landbrug*.⁶³⁰ De diskuterede i den blandt andet, om dyrkningsmetoder, der var tæt på de enkelte afgrøders naturlige vækstbetingelser, gav den bedste beskyttelse mod eksempelvis skadedyr. Efter en mundtlig eksamen, hvor en hel række af højskolens lærere noget uventet optrådte som eksaminatorer, blev opgaven dumpet med blandt andet en bemærkning om, at den prægedes af "*en påfaldende mangel på objektivitet*".

Dette klagede gruppen over, og en ankekommission blev nedsat med den i sammenhængen ikke udpræget sagkyndige Erik Holmsgaard, leder af Statens Forstlige Forsøgsvæsen, som formand. Kommissionen var ved sin behand-

Debatmøde om fødevarer og ernæring afholdt i Vandrøhallen i marts 1995. Deltagerne var fra venstre mod højre lektor Bodil Søgaard, professor Leif Skibsted og modekokken Claus Meyer. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

ling af sagen delt, idet studenterrepræsentanten og professor Kjeld Rasmussen mente, at *"arbejds svagheder i rent faglig henseende mere end opvejes af de fortrin det besidder på andre felter"*. Men flertallet besluttede sig for at afvise klagen, og den første studenteropgave om økologisk jordbrug ved Landbohøjskolen bestod følgende aldrig eksamen.

De Studerendes Råd valgte ikke desto mindre at udgive rapporten til salg, og i sin anmeldelse i Øh konstaterede lektor Søren Storgaard Jørgensen, at *"indenfor den videnskab, som KVL – lærere og studerende – udgør en del af, forsøger de fleste af os vel at handle så "objektivt" og neutralt som muligt indenfor hvert vort fagområde. Dette er sværere end vi tror, også når det drejer sig om mindre kontroversielle emner end alternative landbrugsformer. Gruppen her fortjener respekt for at de så klart har set problemet og gjort opmærksom på det både inden for den "ideologiske" og den "videnskabelige" litteratur"*.⁶³¹ Dønningerne efter blandt andre Thomas Kuhns 1960'er-opgør

med positivismens allermest banale antagelser, havde nået højskolen.⁶³²

Da en studerende få år senere i en opgave sammenlignede jordbund og udbytter ved økologisk og konventionelt landbrug, førte lærergruppens reaktioner ved den mundtlige fremlæggelse et par tilhørere til bagefter at bemærke, at *"I ved så meget, som kunne være værdifuldt for os alle sammen ved en sådan lejlighed. Men betingelsen er, at I forstår at lytte, så I kan udtale jer på det rigtige tidspunkt og om det sagen drejer sig om"*.⁶³³ Professorvældets bedredende selvtillærkelighed florerede stadig.

I begyndelsen af 1981 udsendte en gruppe bestående af blandt andre botanikprofessor Helge Vedel et notat til alle højskolens afdelinger om behovet for at fokusere mere på det økologiske jordbrug i forskningen, og en *Miljø- og Økologigruppe* blev nedsat, som gennem de følgende år sammen med Miljøværnscentret arbejdede målrettet på at få oprettet et kursus i økologisk jordbrug. Den i mellemtiden færdiguddannede agronom Per Kølster blev ansat som adjunkt til at forestå planlægningen (trods betydelig modstand fra Afdelingen for Landbrugets Planteavl), og i 1986 kunne kurset i *alternativt jordbrug* afholdes for første gang.

Med den økologiske vinkel kom byen også i højere grad end tidligere på Landbohøjskolens dagsorden. Ikke fordi højskolen slet ikke tidligere havde haft urbane interesser. I den udstrækning og takt, havebrug udviklede sig til havearkitektur, var dette således klart rettet mod byen. Og skolen havde siden 1919 i forlængelse heraf haft fast undervisning i byplanlægning.⁶³⁴ Men med det økologiske systemsyn på samfundets energi- og stofstrømme måtte land og by nødvendigvis ansues som en helhed. I maj 1999 afholdt højskolen eksempelvis et seminar

om recirkulering af næringsstoffer fra by til land.⁶³⁵ Og året efter oprettedes en økologisk forsøgsgård, Bakkegården, på forsøgsarealet i Tåstrup.⁶³⁶

HOLISTISK VIDENSKAB?

Det synes imidlertid ikke kun at have været forskningens genstande og identifikation af problemerne, som kunne give anledning til interessesammenstød. Undertiden blev der også, på Landbohøjskolen såvel som udenfor, stillet spørgsmål til selve den naturvidenskabelige forsknings karakter. For dele af fagkritikken udviklede sig med tiden også til en kritik af forskningstraditionens hele erkendelsesgrundlag. I den store verden førte sammenstød mellem postmoderne videnskabssociologi og traditionel videnskabspraksis til nærmest krigslignende tilstande i 1990'ernes såkaldte *Science Wars*.⁶³⁷ Men også i den hjemlige jordbrugsforskning fandtes spor af et sammenstød mellem to positioner, der nogenlunde lige karikeret betegnedes 'holisme' og 'reduktionisme'.

I ønsket om at anskue fænomener i en større helhed – i modsætning til som traditionel naturvidenskab at forklare ved at isolere – stiftede en gruppe dyrlæger og studerende ved Landbohøjskolen i 1985 *Foreningen for Integreret Veterinær Medicin*, der blandt andet inddrog homøopati og akupunktur i behandlingen af dyr.⁶³⁸ Og spørgsmål om økologisk producerede fødevarers næringsværdi var gennem 1990'erne tilbagevendende genstand for hidsig polemik mellem forskellige fraktioner af Landbohøjskolens stadig bredere faglighed – blandt andre personificeret ved forskningslektor Ane Bodil Søgaard og ernæringsforskeren Arne Astrup.⁶³⁹ Polemik, der i sin kerne dybest set angik betingelserne og grænserne for videnskabelig erkendelse.

Forsøg med blandingsafgrøder (intercropping) i Babati-regionen i Tanzania. ©SCIENCE Kommunikation

BÆREDYGTIG UDVIKLING

Det officielle navn på den FN-kommission, der i oktober 1984 blev nedsat med den tidligere norske statsminister Gro Harlem Brundtland som formand, var *The World Commission on Environment and Development*.⁶⁴⁰ Med den blev miljøhensyn og samfundsudvikling for første gang systematisk betragtet i sammenhæng, og resultatet var begrebet 'bæredygtig udvikling', der lige siden har været både forkæret og elsket til døde.⁶⁴¹

Begrebets første led kom egentlig fra 1700-tallets skovbrugsrevolution, hvor man for første gang ved hugst og foryngelse mente sig i stand til kontrolleret at sikre fremtidige træforsyninger.⁶⁴² Andet led knyttede ikke mindst an til den amerikanske præsident Trumans indsættelsestale i 1949, hvor han med ordene "*we must embark on a bold new program for making the benefits of our scientific advances and industrial progress available for the improvement and growth of underdeveloped areas*" forjættede de mange kolonier, som netop omkring denne tid frigjorde sig fra deres gamle herrer, den samme økonomiske og sociale udvikling som Vesten.⁶⁴³

Brundtland-kommissionen fastslog i sin rapport fra 1987 på dette dobbelte grundlag, at *"bæredygtig udvikling er en udvikling, som opfylder de nuværende behov, uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare"*. Den bæredygtighed, som også Landbohøjskolens miljøforkæmpere arbejdede for, havde altså både en kronologisk og en geografisk dimension. Sikring af miljøet her af hensyn til kommende generationer, og miljøsansvarlig udvikling *nu* af de fattige dele af verden.

Det er derfor ikke overraskende, at højskolen tidligt engagerede sig i udviklingsarbejde. Op-gaven var ikke ulig den, som tidligere generationer af ansatte havde haft i det danske landbosamfund: Produktionen skulle sættes i stand til at mætte flere munde og dermed løfte hele samfundet op over sultegrænsen. Den grænse, som endnu ved 1900-årenes begyndelse herhjemme havde sat sig kropslige spor mellem en velnæret overklasse og en underklasse præget af barndommens kummervækst.⁶⁴⁴

Internationalt satte udviklingsarbejdet gennem 1960'erne især ind i Asien, hvor befolknings-tilvæksten var så stor som fattigdommen. Ved kombination af nye afgrødesorter, kunstvanding og brug af syntetisk fremstillede gødningsstoffer og sprøjtemidler bidrog ikke mindst den amerikanske agronom Norman Borlaug til en betydelig forøgelse af udbytterne. Og denne 'grønne revolution' gav gennem de følgende årtier afsæt for økonomisk fremgang med hidtil uset vækstrater. Med i dette enestående arbejde var også den tidligere omtalte landbohøjskole-agronom Per Pinstруп-Andersen, der af Borlaug blev omtalt som *"one of the most influential economists and policymakers today"* og *"an outstanding spokesperson for effective economic policies for transforming agricultural production of food deficit nations"*.⁶⁴⁵

Veterinærfakultetet ved Sokoine Universitetet i Morogoro, Tanzania, som Landbohøjskolen siden dets oprettelse i 1976 havde tætte samarbejdsrelationer til.
©Ben Truscello

STYRKET ULANDSSAMARBEJDE

Danmark tog fra første færd del i det internationale udviklingsarbejde. Den første lov om udviklingsbistand blev vedtaget i marts 1962, og i samme forbindelse oprettedes et såkaldt TA-sekretariat i Udenrigsministeriet.⁶⁴⁶ Forkortelsen stod for 'Technical Assistance', for under Den Kolde Krig blev det smart at tage engelske (eller nok rettere amerikanske) udtryk til sig. Sekretariatet udviklede sig senere til Danida – en forkortelse for *Danish International Development Assistance* (og ikke for *Dazzling nights and days abroad*, som det spøgefuldt blev foreslået).⁶⁴⁷ Seks år senere udvalgte ministeriet otte såkaldte prioritetslande, der i særlig grad skulle nyde dansk udviklingsarbejdes bevågenhed. Det drejede sig om Indien, Pakistan, Thailand, Uganda, Kenya, Tanzania, Zambia og Malawi.

På grund af det tidlige bistandsarbejdes landbrugsfokus var Landbohøjskolen en naturlig deltager i dette arbejde. Allerede i 1950'erne havde landbrugsforskere som Aksel Milthers bidraget til uddannelsesprogrammer i FAO-re-

gi (FN's Food and Agriculture Organization), ligesom arboretsforstander Carl Syrach-Larsen havde engageret sig i udvikling af tropeskovbruget, og landbrugsøkonomerne havde deltaget i arbejde inden for den vestlige økonomiske samarbejdsorganisation OECD om udvikling generelt.⁶⁴⁸

I 1961 modtog Landbohøjskolen sine første stipendiater fra udviklingslandene, da en særlig veterinæruddannelse for afrikanere tog sin begyndelse.⁶⁴⁹ Institutionen gik under betegnelsen *FAO-Fakultetet*, og eftersom uddannelsen foregik på dansk, blev den indledt med et intensivt dansk kursus på Kalø Landboskole. Fra den tredje verden modtog højskolen endvidere gennem 1960'erne og 70'erne et stigende antal udenlandske studerende fra eksempelvis Korea, Thailand, Indien, Iran, Angola, Etiopien, Nigeria, Tanzania, Syrien, Liberia, Ghana og Uganda.⁶⁵⁰

I 1968 stiftedes derfor Den Internationale Komité som et forum, hvor danske og udenlandske studerende fra ulandene kunne mødes.⁶⁵¹ Få år senere deltog højskolen endvidere i Danidas opførelse af en række demonstrationsgårde i Iran, Indien og Zambia, og kemilektor Peder Olesen Larsen fremsatte – omend uden held – forslag om, at højskolen skulle søge dansk finansiering til oprettelse af en datterinstitution i et udviklingsland.⁶⁵²

I 1980'erne indgik en række medarbejdere i et lille hjørne af det såkaldte Noakhali-projekt, der i begyndelsen betragtedes som dansk bistandsarbejdes absolutte flagskib, men som endte som en fiasko.⁶⁵³ I samme periode blev der samtidig fra statens side afsat større midler til stipendier for danske studerendes udlandsophold i kortere eller længere perioder, hvoraf nogle havde form af udvekslingsaftaler med bestemte lande eller institutioner.⁶⁵⁴

Nogle af disse aftaler strakte sig i virkeligheden tilbage til begyndelsen af 1970'erne.⁶⁵⁵ Hertil kom snart en række større Danida-finansierede forskningsprojekter. I 1964 oprettede Danida endvidere Dansk Bilharziose Laboratorium som en selvejende institution med tætte relationer til såvel Københavns Universitets Naturvidenskabelige Fakultet som Landbohøjskolen, men lokaliseret ved Danmarks Akvarium i Charlottenlund.⁶⁵⁶ Laboratoriet arbejdede sammen med blandt andet Verdenssundhedsorganisationen WHO med sneglefeberens parasitologi og de sygdomsbærende arters spredningsbiologi. Og tre år senere blev *Frøpatologisk Institut for Udviklingslandene* i Hellerup, der var blevet opbygget siden 1962, tilknyttet højskolen.⁶⁵⁷ Det bidrog blandt andet til frembringelse af sygdomsfri sædekorn af ris.

Som en naturlig følge af engagementet i konkrete udviklingsprojekter fik ulandsområdet gennem 1980'erne også i stigende grad betydning for Landbohøjskolens forskningsvirksomhed. I 1979 var under Kaj Bruhns ledelse oprettet et særskilt *U-landskontor* til at tage sig af de administrative og praktiske opgaver forbundet med højskolens stadig mere mangearterede inddragelse i udviklingsarbejdet.⁶⁵⁸

Efter en evaluering af virksomheden i 1988 blev U-landskontoret lukket, og koordineringen af højskolens aktiviteter i den 3. verden henlagdes i stedet til en nyoprettet sektion under administrationens Forsknings- og Informationskontor.⁶⁵⁹ Få år senere, i 1991, dannedes *Center for Tropisk Jordbrug* (CTJ), som ligeledes med Kaj Bruhn som leder samlede ulandsrelaterede ph.d.-projekter og samarbejdsaftaler med blandt andet det i 1976 oprettede veterinær-fakultet i Morogoro, Tanzania, under sig.⁶⁶⁰

I 1995 udvidede Center for Tropisk Jordbrug sit virkefelt med kandidatuddannelsen *Land*

Professor Torben Greve fortæller om sin forskning i ægrtransplantation på husdyr til Tanzanias præsident, Benjamin Mkapa, ved dennes besøg på Landbohøjskolen i 1996. Rektor Bent Schmidt-Nielsen lytter interesseret med. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Use in Developing Countries, som blandt andet indebar mindst tre måneders eksperimentelt arbejde i et udviklingsland.⁶⁶¹ Højskolens gamle orientering mod praksis fornægtede sig ikke. Og året efter indgik den i et bredt europæisk samarbejde, kaldet NATURA, der arbejdede for udvikling af uddannelsesprogrammer inden for tropisk og subtropisk jordbrug.⁶⁶² I denne ramme blev Erasmus Mundus-kandidatuddannelsen *Sustainable Tropical Forestry* (SUTROFOR) i 2006 etableret som et samarbejde mellem Landbohøjskolen og Bangor University, Technische Universität Dresden, Institut des Science et Industriel du Vivant et de l'Environnement i Paris og Università degli Studi di Padova.

Med tiden blev antallet af studerende fra ulandene så højt, at det blev nødvendigt at løse det tilbagevendende boligproblem en gang for alle, og i 1992 opførtes derfor ved siden af KVL-Kollegiet, trods omfattende protester fra de omkringboende naboer, et *Danida Fellowship Centre* (DFC) med plads til 71 studerende fra udviklingslandene.⁶⁶³

Som på miljøområdet opstod der også på udviklingsområdet et naturligt sammenfald mellem Landbohøjskolens ansatte og visse interesseorganisationer. I årene 1997-2001 var lektor i jordbrugsøkonomi Christian Friis Bach eksempelvis formand for Mellemfolkeligt Samvirke, og fire år senere forlod han højskolen til fordel for en stilling i Folkekirkens Nødhjælp.⁶⁶⁴

“ORDET ER FRIT”: LANDBOHØJSKOLEN SOM DEMOKRATISK ARBEJDSPLADS EFTER 1969

KOLLEGIAL STYRING

Med anordningen af 1969 (og senere styrelsesloven af 1973) blev Landbohøjskolen som andre højere læreanstalter en egentlig politisk ledet organisation med valggrupper, stemmeafgivning og repræsentation i styrende organer. Men et sådant repræsentativt demokrati kunne kun eksistere, hvis det byggede på en oplyst og reflekterende offentlighed. Så det blev fra nu af afgørende, at hver eneste studerende og medarbejder ikke alene betragtede sig selv som tilhørende en bestemt funktionærgruppe eller et bestemt fag, men at de også så sig selv som en del af (og repræsentant for) hele højskolen.

For at fremme etableringen af en sådan landbohøjskoleoffentlighed vedtog konsistorium i 1981 at udsende månedsbladet KVL-Debat i duplikeret A4-format. *“Ordet er frit i bladet og sædvanligvis optages alle indlæg, når de er forsynet med forfatterens navn, adresse og telefonnummer. Redaktionen kan dog i særlige tilfælde beslutte ikke at bringe indlæg, hvis det skønnes, at de for eksempel er helt uden interesse for KVL, er injurierende, eller i øvrigt støder an mod almindelige begreber om rimelig god tone”*.⁶⁶⁵

Gennem mange år var genetiklektor Per Guldager redaktør af bladet foruden at være medlem af en række kollegiale organer, og han var da også en af dem, der søgte at fremføre og nuancere studentersynspunkter blandt sine lærerkolleger. Han gav således et betydeligt

bidrag til etableringen af netop den offentlighed, der var så nødvendig for, at styrelsesloven skulle kunne fungere, og det var med stor sorg, at kolleger og studerende i april 1988 modtog nyheden om, at han var blandt de dræbte ved togulykken i Sorø.⁶⁶⁶

Især i kampagnerne op til valg til konsistorium, fagråd og studienævn var der god mulighed for at få en debat om de forhold, som valggruppernes medlemmer fandt betydningsfulde. Forud for februarvalget i 1983 kunne man således stille kandidaterne til konsistorium spørgsmål, og kemilektor Søren Storgaard Jørgensen benyttede lejligheden til blandt andet at spørge om, hvorvidt *“flere sager [bør] afgøres i konsistoriums forretningsudvalg i stedet for i selve organet?”*, og *“undervisningstilbud og undervisningsomfang [bør] indskrænkes så der bliver mere tid til forskning?”*.⁶⁶⁷ Man fornemmer en vis demokratitræthed efter ti år med debatledelse. Der var nok en årsag til, at KVL-Debats årlige julenummer bar navnet *KÆVL-Debat*, og til, at man siden 1972 ikke havde optaget fulde forhandlingsreferater af konsistoriums møder men kun noteret beslutninger.⁶⁶⁸ Til gengæld blev forhandlingerne optaget på bånd.

Ifølge styrelsesloven var der valg til konsistorium, til syv studienævn og fagråd (veterinærvidenskab, havebrugsvidenskab, skovbrugsvidenskab, mejeri- og levnedmiddelvidenskab, landbrugsvidenskab, landinspektørvidenskab og grundvidenskab), til 12 institutråd og til

Undervisningsrådets, senere lærerforsamlingens, og endnu senere konsistoriums mødelokale i den gamle hovedbygning, som det tog sig ud ved det 20. århundredes begyndelse. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

37 afdelingsråd.⁶⁶⁹ Og til hvert valg var der fire valggrupper, nemlig heltidsansatte lærere (H-VIP), deltidsansatte lærere (D-VIP), tekniske og administrative medarbejdere (TAP) og studerende, bortset fra valgene til de faglige studienævn, hvor TAP ikke var repræsenteret. Adskillige af disse organer konstituerede sig efterfølgende med bestyrelser eller forretningsudvalg, ligesom en del interne udvalg blev besat ved indirekte valg. Der var imidlertid visse begrænsninger på konstitueringerne. Formanden for institutrådet, som blev institutbestyrer, skulle være VIP. Men selv om næstformanden ofte var TAP, fungerede denne som viceinstitutbestyrer og stedfortræder, således at institutter undertiden i praksis blev ledet af ikke-akademiske medarbejdere i længere perioder.

Inden for hver valggruppe kunne der i sagens natur opstilles flere konkurrerende lister og indgås valgforbund. Valgmåden var en kombination af flertalsvalg og forholdstalsvalg, som

for hvert valg blev nøje beskrevet i et valgcirkulære. Der var imidlertid det store demokratiske problem ved de styrende organer, at de stadig flere midlertidigt ansatte på eksterne forskningsbevillinger ikke var opstillings- og stemmeberettigede.⁶⁷⁰

Det var ikke desto mindre rigtig mange mennesker, som med det store antal institutter og afdelinger med tilhørende råd og nævn valgte at lægge arbejdskraft i de kollegiale organer. I 1980 var der sammenlagt 848 forskellige former for rådsmedlemskaber på alle niveauer af højskolens styrelse.⁶⁷¹ Der var selvsagt en del overlap i form af personer, der havde mere end én tillidspost, men i princippet kunne 30 % af højskolens ansatte og studerende altså have haft sæde i styrende organer.

For at reducere de store arbejds- og (dermed) pengeomkostninger ved det udstrakte demokrati skete der allerede gennem 1970'erne ved sammenlægninger en løbende reduktion af antallet af råd, og i december 1983 besluttede konsistorium at reducere antallet af fagråd og studienævn til tre.⁶⁷² Husdyrbrugs- og veterinærområdet, jordbrugsvidenskab og levnedsmiddel- og grundvidenskab. Landinspektørdannelsen var på dette tidspunkt forlagt til det nye universitetscenter i Ålborg.

De kollegiale organers magt kom ikke mindst til udtryk i de ansættelsessager, som ved enhver forskningsinstitution nyder stor bevågenhed, og som tidligere – under professorvældet – havde voldt højskolen så store problemer. Helt undgået kunne konflikter dog heller ikke under det nye styre. I 1991 blev dyrlæge, dr.med.vet. Eiliv Svalastoga vraget som ansøger til et ledigt professorat i mindre husdyrs sygdomme.⁶⁷³ Bedømmelsesudvalget havde peget på ham med stemmerne 4-1, men da sagen blev behandlet af de 21 fremmødte medlemmer af *Fagrådet for*

Samtlige ansatte i Landbohøjskolens administration ca. 1940. Siddende de to overordnede, inspektør Ib Windfeldt (1875-1960) og bogholder H.P.V. Thaarup (med cigaret). ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Husdyrbrugs- og Veterinærvidenskab, forlangte studenterrepræsentanterne skriftlig afstemning, som med 18 stemmer imod forkastede ham. Svalastoga blev dog senere professor i kirurgi og billeddiagnostik.

Med den demokratiserede styrelse fulgte flere administrative opgaver. Danmarks Forvaltningshøjskole begyndte derfor at udbyde efteruddannelseskurser i eksempelvis *betjening af kollegiale organer*, og på lidt længere sigt fulgte højskolens egen administration op med kurser for nyvalgte rådsmedlemmer.⁶⁷⁴ Men det var nu ikke kun de mange styrende organer, der med nyordningen havde opnået magt og indflydelse. Som Per Guldager konstaterede, skete der *"overalt i vort samfund en fordeling af magt og indflydelse mellem forvaltning og parlamentarisk valgte organer. På samme måde sker der på KVL en fordeling mellem administration og styrende organer. Denne fordelings grænse forskydes nogle gange umærkeligt, andre gange som resultat af diskussion"*.⁶⁷⁵ En voksende administration blev i praksis selv en væsentlig faktor i højskolens ledelse.

I 1983 havde landbrugets organisationer eksempelvis et stærkt ønske om, at ansøgere med landbrugserfaring skulle stilles bedre i forhold til optag på kvote 2 end ansøgere med anden erfaring. På et møde i ministeriet foreslog studieadministrationens leder derfor, at man kunne lade landbrugserfaring tælle dobbelt i forhold til anden erfaring (for eksempel faktor 1,18 i stedet for 1,09). Dette forslag betragtedes derefter som Landbohøjskolens officielle forslag, selv om det strengt taget hverken kom fra rektor eller Det Centrale Studienævn, der havde kompetencen i sådanne spørgsmål.⁶⁷⁶ Men efterfølgende tilsluttede konsistorium sig modellen.⁶⁷⁷

ADMINISTRATIONSTILVÆKST OG FORANDRINGSLEDELSE

I 1960 blev Landbohøjskolens daglige administration varetaget af administrator A. Paludan som leder, tre juridisk uddannede sekretærer, en kasserer, en bogholder, tolv kontorassistenter og en kontorbetjent.⁶⁷⁸ Og ikke alle af de i alt 19 personer var heltidsansat. På afdelinger og institutter var der nok betjente og andet teknisk personale, men meget få kontoransat-

te. I takt med at professionsuddannelsen som laborant blev løftet fagligt gennem 1950'erne, erstattede sådanne laboranter typisk de tidlige akademisk uddannede laboratorer.⁶⁷⁹

Femten år senere var de administrative funktioner fordelt på 37 personer i den centrale administration samt 68 på institutterne.⁶⁸⁰ Der var med andre ord sket mere end en femdobling af antallet af personer i administrative stillinger, og selv om det store flertal af dem var kvinder, hvoraf mange var på deltid, repræsenterede de en markant vækst i denne type arbejdsopgaver. I begyndelsen af 1980'erne havde den lokale HK-klub, som også organiserede laboranter, 200 medlemmer.⁶⁸¹ Og endnu i 1992 var samtlige kontorfunktionærer vel at mærke kvinder.⁶⁸² En årsag til væksten i det teknisk-administrative personale var naturligvis, at højskolen i den nævnte periode udvidede sine aktiviteter, og at der også kom betydeligt flere videnskabelige medarbejdere. Men hvis man sammenholder hele det teknisk-administrative på den ene side med det videnskabelige på den anden, var forholdet mellem de to grupper som nævnt i 1970 ca. 7:8, og i 1990 var det forskudt yderligere til 4:5.

Ud over væksten i det samlede antal ansatte indtil omkring 1975 var der mindst to årsager til den fortsatte aktivitetsforøgelse på administrationsområdet. Den ene var utvivlsomt det udstrakte rådsdemokrati, der i sig selv afstedkom en øget efterspørgsel efter sekretariatsbistand. Den anden var den stadig tættere statslige styring af universitetssektoren, som med tiltagende mål- og rammestyring krævede et voksende beredskab af strategiplaner og indberetninger.

Strategisk tænkning blev langsomt en uomgængelig ny opgave for Landbohøjskolens ledelse. Allerede et møde med repræsentanter for Undervisningsministeriet i begyndelsen af

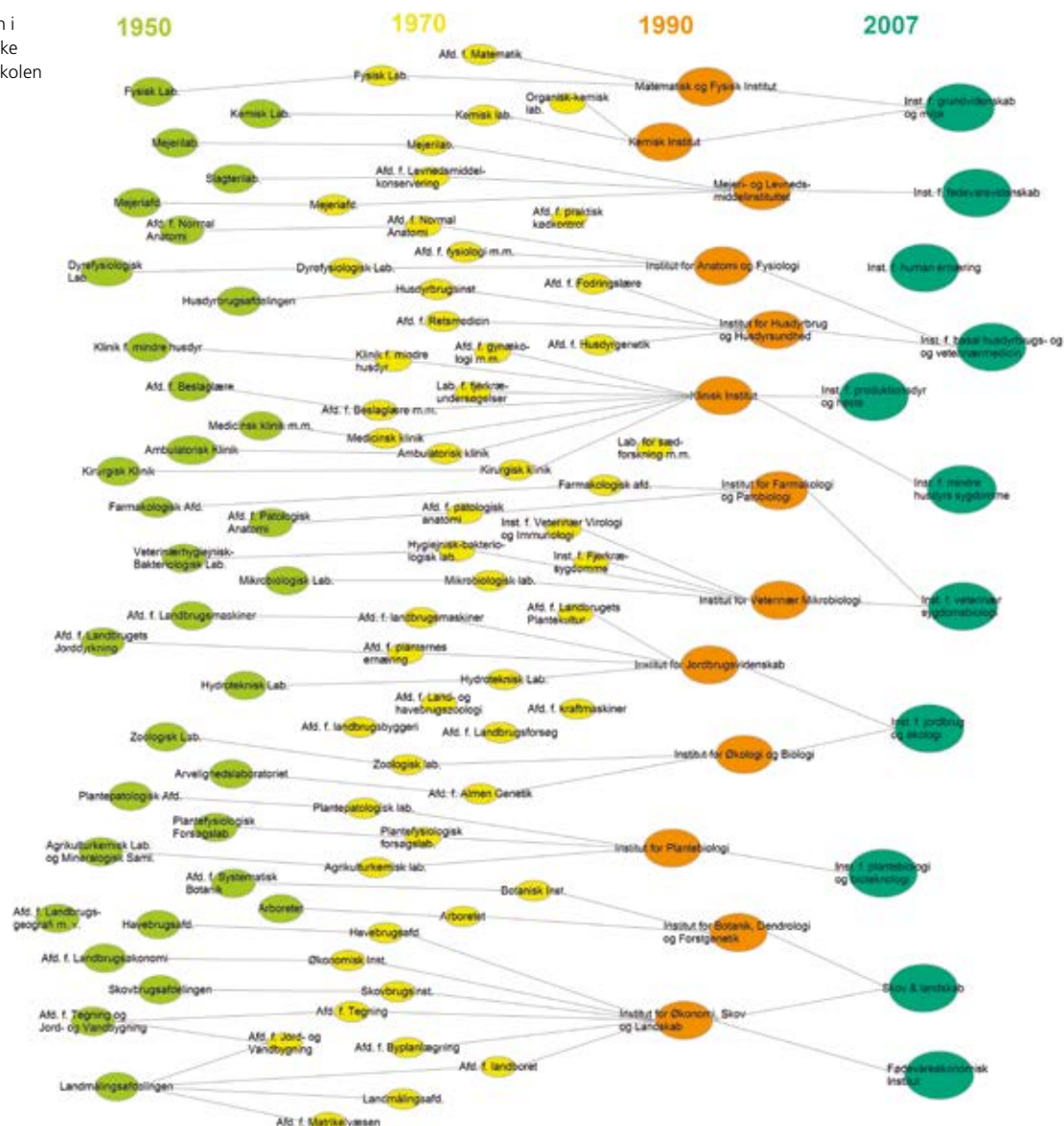
1980'erne efterlod således det ganske klare indtryk, at *"vi måtte blive bedre til at sige noget om, hvad vi vil i fremtiden. Det er ikke nok at sige, at vi har brug for flere bevillinger til at udføre det, vi hidtil har gjort. Der stilles krav om faglig planlægning, så man kan se, at vi med nye ressourcer vil noget nyt, vil gennemføre en omstilling og fornyelse"*.⁶⁸³ En art meget håndgribelig socialkonstruktivisme, hvor ordet skaber, hvad det nævner. Hvis troen er stærk.

Styring efter klart formulerede udviklingsmål blev gennem 1980'erne et bærende princip i hele den offentlige sektor. Ingen institution skulle forblive som den var, men alt var i udvikling frem mod det sublime. Som sociologen Rasmus Willig har påpeget, kendetegnede det imidlertid denne institutionelle gerningsretfærdighed, at der intet defineret endemål var.⁶⁸⁴ Kvalitet og produktivitet antoges at kunne forbedres i det uendelige.

Al ledelse kom derfor til at handle om forandring: Forandringsledelse i dobbelt forstand. Dels krævede den stadige organisations- og medarbejderudvikling nemlig selvsagt stærke ledere. Ledelse blev et middel for forandring. Dels blev forandringerne derved et påskud for og et middel til ledelse. Ledelse som fænomen og ideal fik gennem 1990'erne en fremtrædende stilling i samfundsdebatten, og lederuddannelse og ledelsesudvikling blev en naturlig del af også Landbohøjskolens personalepolitik.⁶⁸⁵

Men når nu organisationen og ledelsen var underlagt et uafviseligt krav om stadig udvikling, så måtte dette krav jo uundgåeligt også møde den enkelte medarbejder. I 1993 indførte højskolens personalekontor derfor, med inspiration fra Finansministeriets nylige publikation *"Nyt syn på den offentlige sektor"*, årlige obligatoriske udviklingssamtaler. *"En udviklingssamtale resulterer i en, af parterne i fællesskab nedskre-*

Oversigt over udviklingen i administrative, akademiske enheder ved Landbohøjskolen 1950-2007

ven udviklingsaftale. Aftalen skal fastsætte de mål, som lederen og medarbejderne i perioden indtil næste udviklingssamtale i fællesskab skal arbejde på at nå".⁶⁸⁶

Hvor det klassiske bureaukratis principper var møntet på et moderne samfund, der som den historiske udviklings mål betragtedes som stort set uforanderligt, blev foranderlighed og omstilling det sene 20. århundredes mantra. Dels fordi globaliseringen efter Den Kolde Krigs

afslutning faktisk skabte store og vedvarende forandringer. Og dels fordi omstillingsparathed – ofte i neoliberal klædebon – blev tidens nye bærende ideologi. Samfundet forandrede sig nemlig ikke bare. Som den tyske sociolog Hartmut Rosa har påvist, skete ændringerne også i stadig hastigere tempo.⁶⁸⁷ Samfundets grundprocesser accelererede simpelthen, og både individer og organisationer måtte efter bedste evne forsøge at følge med.

Der var imidlertid også mange mere håndgribelige grunde til at forenkle højskolens ledelsesstruktur. Gennem 1980'erne arbejdede et *strukturudvalg* med både mulige ændringer i institutstrukturen og indførelse af en flerfakultær organisation.⁶⁸⁸ Og de resulterende reformer omkring 1990 faldt generelt godt i tråd med forandringsledelsens grundprincipper.

I 1989 vedtog konsistorium som første skridt en såkaldt rokeringsplan, som reducerede antallet af afdelinger og institutter fra 39 til 13.⁶⁸⁹ I gennemsnit skulle tre gamle enheder altså samles til en, men der var i praksis stor variation i indgrebs omfang. Kemisk Institut fortsatte eksempelvis uforandret, mens hele syv laboratorier, institutter og afdelinger blev lagt sammen til et nyt *Institut for jordbrugsvidenskab*.

Reform- og fusionsbølgen gik som forventeligt ikke stille af, men når rektor Bent Schmidt-Nielsen skulle begrunde den, understregede han især effektiviseringsgevinsten ved reduktionen af de mange styrende organer, som også en international evaluering af veterinærstudiet havde anbefalet.⁶⁹⁰ Og så pegede han på den autonomi, som større enheder utvivlsomt ville få. Samtidig understregede rektor dog vigtigheden af at betragte reformen som et forsøg på styrkelse af hele højskolen: *"Et af de forhold, vi har kæmpet kraftigst for i den lange diskussion om højskolens fremtid, er ønsket om at holde KVL samlet. Lad mig afslutningsvis i lidt poetiske vendinger sammenligne dansk jordbrugs- og levnedsmiddelforskning med et puslespil med mange brikker. Dette puslespil kan kun blive smukt og harmonisk, hvis det lægges ud på samme bord, men så vil det også kunne fremvise et bredt spektrum af farver og former. Nogle brikker stråler smukt i stærke spændende farver, andre danner en mere anonym baggrund, men alle er vigtige for helheden"*.

DEM OG OS

Identitetsdannelse og gruppetilhørsforhold bygger på både positive og negative faktorer. Noget, der samler, og andet, der adskiller. Og det er selvsagt afgørende for enhver ledelse at skabe samling og fællesskabsfølelse. Især i tider med ydre politisk pres. Men fra første færd havde Landbohøjskolens forskellige grupper af elever og studerende ikke blot identificeret sig ved det faglige indhold, som de var fælles om, men også ved, hvordan de adskilte sig fra de andre grupper. Det gav indre sammenhold, hvis landinspektørstuderende følte sig finere end andre, men det gjorde også studentersociale initiativer på tværs af fagene – såsom Landbohøjskoleforeningen og DSR – nødvendige, hvis den fælles identitet som landbohøjskolestuderende skulle opretholdes. Og den identitet fik jo – igen – en del af sin styrke fra modsætningen til for eksempel universitetets verdensfjerne tågehoveder.

I den store og sammensatte organisation, som Landbohøjskolen i anden halvdel af 1900-tallet havde udviklet sig til, var mekanismer som disse vidt udbredte, formentlig uundgåelige, men en stadig udfordring for ledelsen. På mange niveauer og i mange sammenhænge gjorde en "dem og os" – retorik sig tydeligt gældende. Og den skabte sin egen virkelighed.

Der var naturligvis institutionelle skel mellem fag og afdelinger, og især synes en for Landbohøjskolen helt særlig distinktion at have gjort sig gældende mellem grundvidenskabernes og studieretningsfagene. Mellem de strålende og de mere anonyme brikker i rektors puslespil. Grundvidenskabernes følte sig undertiden overset; som fysikeren Knud Maack Bisgaard i begyndelsen af 1980'erne formulerede sin undren over de dyrlægestuderendes manglende interesse for den obligatoriske fysikundervisning: *"Da veterinærerne er lige så flinke som os andre, må det være noget strukturelt som*

Laborator Ove Kramer Mikkelsen (1922-2007) fremstiller i 1960'erne pulver i kælderens under Kemisk Institut i den gamle hovedbygning. ©Finn Christensson, Institut for Fødevarevidenskab

*gør, at vi finder undervisnings- og forhandlingsforholdene utilfredsstillende, og at vi har en kedelig fornemmelse af, at vi kan tilbyde noget, som man burde interessere sig for, men faktisk negligerer".*⁶⁹¹ Faktisk synes dette fagskel undertiden nærmest at have haft form af "veterinærerne mod de andre". Netop veterinærområdet gik under 1990'ernes tilbagevendende strukturdebat varmt ind for oprettelsen af et temmelig autonomt veterinærfakultet.⁶⁹²

Et andet yderst synligt skel gik mellem de forskellige valggrupper og repræsenterede altså også vidt forskellige funktioner og former for tilknytning til højskolen. Da der i 1984 aftaltes en ny stillingsstruktur for de videnskabelige medarbejdere, lød det naturlige spørgsmål således: *"Hvor i hele det komplicerede system af budgetmodeller og overordnet forskningsplanlægning kommer TAP'erne ind?"*⁶⁹³ Og der var da netop mellem de akademiske og teknisk-administrative medarbejdere forskelle, som selv ikke den mest indsmigrende personalepolitik kunne udviske. Som en af HK'ernes fremmeste frontkæmpere, Bibi Gundestrup, ved en lejlighed midt i 1980'erne gjorde opmærksom på:

*"En bedaget laborant hvor erfaring fylder mere end viden fra uddannelsen tjener ca. 13.000 kr. om måneden. En bedaget professor hvor erfaring fylder mere end viden fra uddannelsen tjener ca. 33.000 kr. om måneden".*⁶⁹⁴

Der gik imidlertid også nogle skel midt ned igennem TAP-gruppen, idet den jo definitivt bestod af både tekniske og administrative medarbejdere med vidt forskellige funktioner. En *Håndværkerklub* var etableret i 1968, og ved valgene opstillede i 1980'erne fra TAP-side dels *AKL-listen* bestående fortrinsvis af HK-organiserede *"Ansatte på Kontorer og Laboratorier"*, dels *Fælleslisten*, hvis kandidater fortrinsvis var betjente, gartnere, rengøringsassistenter osv., og som betragtede den konkurrerende liste som et splittelsesforsøg.⁶⁹⁵ Derfor *"Fælleslisten"*. Senere tog ALK-listen det mere utilslørede navn *HK-listen*.⁶⁹⁶

Til disse funktionsforskelle kom imidlertid yderligere, at mens de fleste TAP'er var overenskomstansatte, fandtes der også tjenestemænd blandt dem. Og med tiden gjorde en ny skelnen sig stadig mere gældende. For efterhånden som uddannelse uanset indhold og relevans i stigende grad blev tilskrevet en egen iboende værdi, begyndte mange statsinstitutioner op gennem 1990'erne at ansætte flere akademikere i administrative stillinger, og fænomenet AC-TAP opstod. Akademisk uddannede administrative medarbejdere, hvis løn var betydeligt højere end de kontoruddannedes, men hvis opgaver ikke altid adskilte sig særlig iøjnefaldende fra disses.

Hertil kom som nævnt et potentielt modsætningsforhold mellem de politisk valgte styrende organer og den administrative ledelse, der fra tid til anden blev beskyldt for at styre økonomien uden tilstrækkelig inddragelse af konsistorium og for at forsøge at dæmpe den interne

Studieforvaltningen omkring årtusindskiftet. Det sted, de fleste studerende mødte de undertiden nedslående, besværlige formalia omkring deres uddannelse, og følgelig et sted med betydelige potentialer for frustration og konflikt, som derfor fordrerede stor empati, tålmodighed og stålsathed af de ansatte. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

debat unødigt.⁶⁹⁷ I kampskriftet Øh vendte studerede gennem 1970'erne og 80'erne ofte tilbage til, hvordan de blev dårligt behandlet ved møder med studieadministrationen.⁶⁹⁸ *"Det er mig fast ubegribeligt, at der ikke for længst er grebet ind over for studiekontorets ofte sjofle behandling af de studerende"*.⁶⁹⁹ Endnu ved århundredets slutning kunne såvel undervisere som studerende fra tid til anden støde mod en studieforvaltningskultur, der syntes at have betragtet studerede som et nødvendigt onde.⁷⁰⁰

At institutter befandt sig i en permanent indbyrdes konkurrencesituation, der især gav sig til kende ved udarbejdelsen af budgetmodeller og bemandingsplaner, siger sig selv. Det var strengt taget meningen med managementregimet. Men i takt med at de færre og større institutter fik egne administrative medarbejdere, opstod der tillige et latent spændingsforhold mellem dem og den centrale forvaltning om fordelingen af arbejdsopgaver. I 1990'erne ud-

gjorde den centrale økonomiforvaltning eksempelvis en undertiden så generende flaskehals, at flere institutter gik sammen om fælles anskaffelse af deres eget økonomistyringssystem, hvilket reelt medførte en utilsigtet og uhenigtsmæssig form for "dobbel bogholderi".⁷⁰¹

LEDELSE OG ANSATTE

Som på enhver arbejdsplads var der et institutionelt modsætningsforhold mellem højskolens ledelse og ansatte. Det kom allerede til udtryk, da de ikke-akademisk ansatte tjenestemænd ved århundredets begyndelse havde organiseret sig og opnået forhandlingsret. Og efter Anden Verdenskrig var arbejdsmarkedet for også VIP'er så at sige blevet normaliseret. Det var dog først med tjenestemandsløven af 1969, at det private arbejdsmarkeds aftalesystem blev endegyldigt overført på offentlige arbejdspladser som Landbohøjskolen.⁷⁰² Og det tog ti år, før et tillidsmandssystem inden for rammerne af *Akademikernes Centraladministration* (AC) var etableret.⁷⁰³ En forening for akademiske medarbejdere på tværs af faggrænser og ansættelsesformer var til gengæld stiftet allerede i 1966.⁷⁰⁴

Højskolen fik sit første samarbejdsudvalg bestående af syv repræsentanter for henholdsvis arbejdsgiversiden (A-siden) og arbejdstagersiden (B-siden) i 1949.⁷⁰⁵ Det var i udgangspunktet udvalgets formål at drøfte arbejdets tilrettelæggelse og indførelsen af ny teknologi og i det hele taget at bidrage til forøgelse af arbejdsfektiviteten.⁷⁰⁶ Ved revision af regelgrundlaget for statens samarbejdsudvalg i 1971 ønskede AC's forgænger, *Akademikernes Samarbejdsudvalg*, indført egentligt arbejdspladsdemokrati, men det vandt ikke tilslutning blandt de øvrige faglige organisationer, og udvalgene fik derfor kun medbestemmelse med hensyn til mere begrænsede principper for arbejds- og personaleforhold.

I det 20. århundrede blev julefrokosten en kærtkommen lejlighed til, at kolleger kunne have et socialt samvær, der rakte ud over det strengt arbejdsrelaterede. Med de mere eller mindre vellykkede sociale grænsetræfninger, den slags uundgåeligt medfører. Således også på Landbohøjskolen, hvor akademikere, smede, betjente og kontorpersonele ved en af de veterinære afdelinger her fejrer højtiden i 1962. Yderst til venstre veterinæren Hans Henrik Smedegaard, der efter et langt arbejdsliv ved højskolen som pensionist fortsatte som leder af Veterinærhistorisk Museum. Privateje.

Det var denne mere standsbevidste tilgang til medbestemmelse, der slog igennem i 1992, da samarbejdsudvalget vedtog de overordnede principper for en fælles personalepolitik.⁷⁰⁷ Den manifesterede sig efterfølgende fysisk i form af en *Medarbejderhåndbog*, der blev uddelt til alle ansatte. Politikken berørte blandt andet fordelingen af puljemidler, frivillige fratrædelsesordninger og indtagelse af alkohol. På initiativ fra medarbejderne selv snarere end fra højskolens ledelse stiftede 36 fremmødte endelig i september 1997 en egentlig personaleforening, der rummede alle personalekategorier, og som gennem forskellige former for sociale arrange-

Siden 1983 har det været et krav, at en vis bevillingsandel af alle statslige byggeprojekter skal afsættes til kunstnerisk udsmykning. Der findes derfor i dag en hel del kunst på Landbohøjskolens arealer. Her ses Sigrid Lützens skulptur "Frugt der åbner sig", der er placeret ved indgangen Thorvaldsensvej 40. Den er imidlertid ikke betalt af offentlige midler men er en gave fra Dansk Agronomforening og Foreningen af Agronomstuderende i anledning af deres respektive jubilæer (100 og 75 år) i 1996. ©SCIENCE Kommunikation

menter søgte at skabe en platform, som den mangeartede landbohøjskolebefolkning kunne mødes på.⁷⁰⁸ Og to år forinden var der stiftet en ligeledes bredt favnende kunstforening, hvis medlemmer utvivlsomt glædede sig over de efterhånden ganske mange kunstværker, som takket være en generel politik for statslige byggerier kom til at præge stedet.⁷⁰⁹

I og med at styrelsesformen fortsat indeholdt et stærkt element af medarbejderindflydelse,

fandtes der imidlertid også et latent modsætningsforhold mellem de ansatte, der indgik i de styrende organer, og dem, der bevidst holdt sig ude. For de førstnævnte kunne i ophedede situationer let blive betragtet som *”socialiserede elementer fra selve organisationen”*.⁷¹⁰ Det blev bemærket, når institutionsstrategier eksempelvis pegede på betydningen af ledelse ved hjælp af *”korpssånd”* og *”virksomhedskultur”*. For som akademiske forskere og undervisere byggede mange ansatte deres faglige identitet på en stærk tradition for autonomi, der anså ethvert forsøg på at få dem til at gå i takt som en vederstyggelighed. Og kolleger, som faktisk ikke havde noget imod ledelse, risikerede let mistænkeliggørelse.

Et nærmest naturgivet – men ambivalent – modsætningsforhold fandtes endelig mellem højskolen og ministeriet. At sidstnævnte bestemte, kunne ingen være i tvivl om, men detaljstyringens stigende pres var en belastning. Som en naturlig konsekvens af den intensiverede forsknings- og uddannelsespolitik rykkede den ministerielle forvaltnings direktorater og styrelser tættere på højskolens hverdag. Det blev gennem 1980'erne stadig mere almindeligt at få tilsendt ministerielle spørgsmål om stort og småt; for eksempel hvilke forskningsområder institutionen især ville satse på i fremtiden.⁷¹¹ Derfor kunne rektor ikke lade være med at beklage, at *”højskolen som helhed men især højskolens centrale administration lider mere og mere under den om sig gribende bureaukratisering, som blandt andet viser sig ved et stadigt stigende antal skrivelser med krav om – ofte på kort tid – at give oplysninger om stort og småt”*.⁷¹² Som KÆVL-Debat ironisk konstaterede: *”Hvor er de venlige og omhyggelige i ministeriet. Nu har de sendt os 18 spørgsmål, som de gerne vil høre vores allesammens mening om!”*.

En stor institution som Landbohøjskolen fik inden udbredelsen af e-mail store mængder af daglig post, og et velfungerende internt distributionssystem med udgangspunkt i forvalterkontoret var derfor altafgørende for kontakten med det omgivende samfund. Her fordeles dagens post engang i 1994. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Øget konkurrence om forskningsmidlerne var et af de gennemgående temaer i denne nye politik, der i bund og grund sigtede imod, at universitetsforskningen skulle bidrage aktivt til at styrke landets økonomiske position. Efter Anden Verdenskrig finansieredes Landbohøjskolen gennem en simpel driftsbevilling på den årlige finanslov, og op gennem den undervisningsmæssige højkonjunktur i 1960'erne og indtil midten af 70'erne havde der været en årlig stigningstakt i Landbohøjskolens finanslovsbevilling på omkring 10 %. Derefter var der stort set nulvækst frem til midt i 1990'erne.

Det kom nemlig i forbindelse med 1970'ernes store statslige gældsætning til at stå politikerne klart, at de offentlige udgifter måtte tøyles, hvis ikke velfærdsstatens finansiering skulle løbe løbsk. Det var derfor alt andet end ubegrundet, når 1980'ernes rektorer, Folke Rasmussen (1981-87) og Bent Schmidt-Nielsen (1987-2002) rutinemæssigt beklagede utilstrækkelige bevillinger i de tilbagevendende årsfesttaler.⁷¹⁷

I 1977 fremlagde en arbejdsgruppe i Undervisningsministeriet en betænkning om *forskningsstyring med særligt henblik på de højere uddannelsesinstitutioner*; året efter fremkom en anden med en *om budgetteringssystemer ved de højere uddannelsesinstitutioner*, og tilsammen dannede de grundlag for en mindre administrativ reform af universiteternes finansiering i 1981.⁷¹⁸ Som det væsentligste blev aftalen om UFA-normen opsagt, og institutionernes egne muligheder for at prioritere mellem forskellige forskningsopgaver blev styrket, uden at dette principielt stødte mod den enkelte universitetslærers frie forskning.

På flerfakultære universiteter indebar reformerne en klar decentralisering, mens de på Landbohøjskolen næppe havde den helt store betydning. Det stod således i begyndelsen

af 1980'erne klart, at hvis universiteternes forskning skulle styres, måtte dette især ske ved hjælp af eksterne midler og rekvirering af forskningsopgaver mod regning. Men når det i 1994 lykkedes konsistorium at fremlægge en samlet bemandingsplan, var det dog også uomtvisteligt et udtryk for en strategisk forsknings- og uddannelsespolitisk prioritering.⁷¹⁹

EKSTERNE FORSKNINGSBEVILLINGER

Landbohøjskolens basisbevillinger var herefter i hovedtræk delt op i en forskningsbevilling, en undervisningsbevilling og en bevilling til øvrige formål. Forskningsbasisbevillingens relative betydning aftog imidlertid temmelig drastisk, i takt med at statslige forskningsmidler i stigen- de grad blev kanaliseret over i eksterne fonde og forskningsprogrammer. Af sidstnævnte fik især *Det bioteknologiske forsknings- og udviklingsprogram* (BIOTEK) fra 1987, *Det fødevareteknologiske forsknings- og udviklingsprogram* (FØTEK) fra 1990 og *Det strategiske miljøforskningsprogram* (SMP) fra 1992 betydning for højskolen.⁷²⁰ Samtidig iværksattes en række mere sektorspecifikke programmer, af hvilke især *NPO-programmet* (1985-90), *Bæredygtigt landbrug – reduktion af gødnings- og pesticidforbruget* (1992-95), *Jordbrugsproduktion under ændrede samfunds- og miljøbetingelser* (1993-96) og *Menneske, landskab og biodiversitet* (1995-2000) var relevante. Alene FØTEK rummede ikke færre end 150 projekter til en samlet bevilling på 840 millioner kroner, så programstrategien havde stor effekt på universitetsforskningen.⁷²¹

Danmarks Grundforskningsfond blev oprettet i 1991 på grundlag af en bevilling på 2 milliarder fra Finansministeriet, som det udtrykkeligt ikke ønskede at uddele direkte gennem hverken universiteter eller forskningsråd.⁷²² Fonden fik til formål at finansiere såkaldte *Centers of Excellence*, der skulle udføre "fremragende

Rektor Folke Rasmussen (f. 1930) lykønsker i forbindelse med årsfesten i jubilæumsåret 1983 fire nypromoverede doktorer. Fra venstre forskningsbibliotekar, dyrlæge Ivan Katic, dyrlæge Ragnhild Nielsen, museumsinspektør, forstkandidat Per Ole Olesen og lektor, agronom Christian Richardt Jensen. Efter Ugeskrift for Jordbrug 1983:12.

forskning”, og det lykkedes gennem 1990’erne Landbohøjskolen at tage to sådanne centre hjem.

Ved den allerførste ansøgningsrunde i 1993-94 etableredes *Center for Eksperimentel Parasitologi* (CEP) med Peter Nansen som centerleder. Efter dennes død som kun 61-årig i 1999 tiltrådte K. Darwin Murrell som ny leder. Ved den følgenderunde i 1997-98 bevilgede fonden *Center for Molekylær Plantefysiologi* (PlaCe) under Birger Lindberg Møllers ledelse.⁷²³

Det var den borgerlige KVR-regering, der i 1992 tog initiativ til *Det Strategiske Miljøforskningsprogram*, som gennem de følgende tolv år modtog i alt ca. 700 millioner kroner i programmidler.⁷²⁴ Det var en satsning inden for et af Landbohøjskolens helt centrale kernefelt, og den kom da også til at tage del i femten af de i alt femogtyve forskningscentre, som programmet gav anledning til; blandt andet *Center for*

Effekter og Risici ved anvendt Bioteknologi i Planteproduktion, Center for rodzoneprocesser, Forskningscenter for økologisk jordbrug (FØJO) og Forskningscenter Skov og Folk i Thailand. Ingen centre havde dog bemærkelsesværdigt nok en leder fra Landbohøjskolen.

Den øgede betydning af eksterne forskningsbevillinger førte som indirekte konsekvens til en omlægning af Landbohøjskolens organisationsstruktur. Hvor instituttet således siden 1970’erne havde været den grundlæggende enhed for undervisning og forskning, vandt forskellige former for centerkonstruktioner langsomt frem, som typisk ikke havde egne undervisningsforpligtelser. Nogle var, som Center for Økologi og Miljø, såkaldte “centre uden mure”, altså samarbejdsfora for allerede eksisterende institutter. Mens andre, som for eksempel de nævnte grundforskningscentre, var selvstændige administrative enheder.

I finansåret 1979/80 udgjorde eksterne bevillinger knap 7 % af Landbohøjskolens samlede indtægter; i 2000 var denne andel steget til 36 %.⁷²⁵ Taget i betragtning at denne procentsats var af det samlede budget inklusive undervisning, hidrørte en ganske betydelig del af den samlede forskningsbevilling altså fra programmidler og andre eksterne kilder.

I 1984 udsendte Finansministeriet et cirkulære om yderligere et nyt begreb i offentlig forvaltning: *Indtægtsdækket virksomhed*. Rektors reaktion var ikke afvisende, snarere afventende.⁷²⁶ Som han spurgte retorisk i et debatindlæg: “*Skal vi starte overvejelser i denne retning allerede, eller skal vi (som sædvanlig) overlade initiativet til DVU?*”. I virkeligheden havde Landbohøjskolen dog altid haft en – i forhold til universiteterne – ikke ubetydelig kommerciel virksomhed i form af blandt andet dyrlægevagten og salg fra apoteket.

Konkurrence om offentlige forskningsmidler synes især i 1970'erne, hvor samfundskritikken generelt stod stærkt, af mange at have været betragtet som et skræmmebillede. Da først den eksterne finansiering var en håndgribelig realitet, var modstanden mindre iøjnefaldende. For konkurrence virker: Hvilken forsker ville ikke gerne selv have en bid af kagen? Medvirkende til kritikken var imidlertid det indlysende forhold, at der ikke kun var tale om en ekstra gevinst for institutionen. Dels kunne mere fantasifuldt anlagte måske forestille sig, at midlerne alternativt kunne indgå i universiteternes basismidler. Og dels, og nok så væsentligt, stillede blandt andet forskningsrådene krav om institutionel medfinansiering af de søgte projekter.

Så når Landbohøjskolen eksempelvis i 1992 søgte tre forskningsråd om projektstøtte på i alt 56 millioner kroner, måtte den samtidig binde sig til en medfinansiering på ikke mindre end 27 millioner.⁷²⁷ Selv om især offentlige fonde i stigende grad bidrog til de modtagende institutioners drift gennem betaling af såkaldt overhead, greb den eksterne finansiering styrende ind i institutionernes prioriteringer langt ud over dens egne økonomiske bidrag. Og det var antagelig også hensigten.

At forskningsinstitutionernes ansatte anvendte timer på udarbejdelse af ansøgninger, som ikke førte til bevillinger, repræsenterede til gengæld en særdeles uhensigtsmæssig transaktionsomkostning, hvis niveau dog aldrig er gjort op.⁷²⁸ Og med de eksterne bevillingernes øgede betydning måtte de enkelte projekters økonomi i stigende grad kunne isoleres, og regnskaber over de enkelte forskeres tidsforbrug fordelt på projekter blev derfor nødvendige. I første omgang fulgte dog blot en mere overordnet registrering af de ansattes timeforbrug i forbindelse med den lokalaftale, som organiserede under

Akademikernes Centralorganisation i 1983 indgik med højskolens ledelse som afløsning for UFA-normen.⁷²⁹

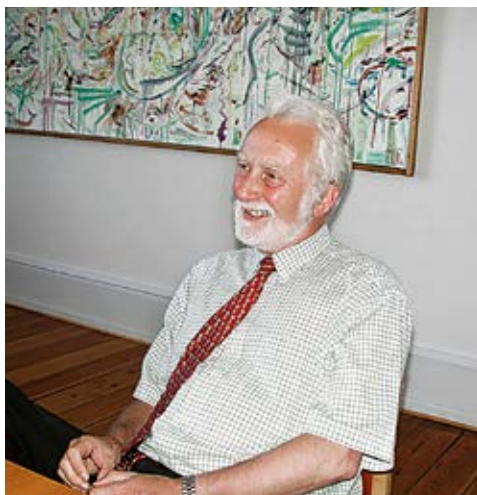
Gennemførelse af mere nidkær og fast tilba-gevendende tidsregnskabsaflæggelse fulgte vistnok først, da sektorforskningens organisationsformer og -kultur efter årtusindskiftet vandt indpas på nogle af højskolens institutter gennem fusioner. At mange forskere så i virkeligheden arbejdede langt mere end de normerede 37 timer om ugen, er en anden sag.⁷³⁰

Med tiden – især efter fusionen med Københavns Universitet – kom eksterne bevillinger til at udgøre så stor en andel af flere institutters omsætning, at den enkelte videnskabelige medarbejders hjemtagning af forskningsbevillinger blev tillagt en betydning, som i realiteten langt oversteg både forskning og undervisning.

Men som rektor i 1995 konstaterede, kunne *"en for stor andel af program- og projektfinansieret forskning [...] desværre let skævvride et universitets forskningsprofil"*.⁷³¹ Og eftersom det især var ældre forskere, der tiltrak store bevillinger, kunne den endvidere *"prevent younger scientists from developing their own independent careers, research identities and reputations: a typical example of a "catch 22" situation"*.⁷³² Der kan ifølge det svenske *Kungliga Vetenskapsakademien* argumenteres for, at de eksterne midler ikke bør overstige ca. 40 %, hvis en forskningsinstitution skal kunne virke strategisk som herre i eget hus.⁷³³

MÅL, RAMMER OG ØKONOMISK INTERNALISERING

Ved siden af indførelsen af konkurrence og markedsprincipper i forskningsplanlægningen blev tydeliggørelsen af resultatmål (samt evaluering og såkaldt benchmarking til opfølgning på målenes virkeliggørelse) den del af New

Fysikeren Bent Schmidt-Nielsen (f. 1938) var rektor i en periode (1987-2002), da jordbrugserhvervets samfundsmæssige stilling blev mindre entydig end tidligere, og hvor højskolen fra tid til anden syntes usikker på sin egen identitet. Det var i denne forbindelse, at adskillige forslag til navne blev overvejet; ikke mindst 'KVL', der imidlertid aldrig rigtig slog folkeligt igennem. ©SCIENCE Kommunikation

Public Management, som fik størst betydning for den danske universitetssektor. I 1999 afkrævede Undervisningsministeriet universiteterne såkaldte *udviklingskontrakter*, der for 4-årsperioder skulle opstille mål for den enkelte institutions virksomhed.⁷³⁴ Sovjetunionens 12. og – havde det vist sig – sidste femårsplan var udløbet ni år forinden.

Rektor Bent Schmidt-Nielsen konstaterede i anledning af nyskabelsen, at der ikke var tale om nogen egentlig kontrakt, "*da ministeriet ikke påtager sig forpligtelser ved disse aftaler*", og "*en anden betegnelse end 'kontrakt' [kunne] være ønskelig*".⁷³⁵ Få år senere anstillede den nye rektor, Per Holten Andersen, imidlertid forsøg med yderligere et lag af udviklingskontrakter mellem rektorat og to udvalgte institutter som en mulig intern styringsmekanisme.⁷³⁶

Efter eget ønske blev højskolens første udviklingskontrakt med ministeriet etårig, således at den første rigtige kontrakt, som blandt andet fokuserede på *impact factors*, revision af uddannelsesudbuddet samt en ny strategi for forskningssamarbejde, kom til at gælde for perioden 2001-04.⁷³⁷ Den følgende kontrakt for perioden 2006-08, der blev overhalet af fusionen med Københavns Universitet, bestod af ikke færre end 40 mål, af hvilke de 14 angik forskningen.⁷³⁸ Et udpluk af anvendte ord og begreber giver bedst et indtryk af, hvad meningen var: *performanceindikatorer, innovations-accelererende platforme, spydspidskompetencer, strategiske alliancer og lederudvikling*; alt sammen målbart.

I en tid, hvor også forskningens autoritet uafladeligt blev prøvet i offentligheden, havde dele af Landbohøjskolens forskning trange kår. For eksempel spørgsmål om naturværdier eller andre egentlig umålelige størrelser, som primært var etikeres og naturelskeres gebet. For i et markedsorienteret risikosamfund måtte der tal på, hvis argumenter skulle have vægt, og højskolens jordbrugsøkonomer blev derfor fra begyndelsen af 1980'erne engageret i forsøg på at sætte værdi på naturen.⁷³⁹ Hidtidige økonomiske eksternaliteter såsom rent vand og fuglesang skulle med andre ord internaliseres.

Det umålelige skulle ved prissætning bringes ind på markedet, så det blev sammenligneligt med landbrugsproduktion eller grundvandsboring. Og hvis markedet ikke makkede ret, var det ikke, fordi det som grundide var forkert eller aktuelt uegnet, men blot fordi der fandtes nogle tekniske "markedsfejl", der skulle udbedres.

Som grundlag for en egentlig miljøøkonomi spurgte man eksempelvis folk, hvor meget de rent hypotetisk ville betale for en skov- eller fi-

sketur. Og når man på denne eller andre måder i egentlig forstand havde sat pris på naturen, kunne man foretage en samlet cost-benefit-analyse.⁷⁴⁰ Det var blandt andet sådan, at økonomer ved *Institut for Økonomi og Naturressourcer* nåede frem til, at Skjern Ås naturgenopretning var økonomisk holdbar.⁷⁴¹ Men metoden havde selvsagt sine begrænsninger. Som formanden for en lokal landboforening i den forbindelse kommenterede: *"Jeg tvivler på, at almindelige mennesker vil have deres pension udbetalt som flere storkereeder"*.⁷⁴²

KARRIEREVEJE

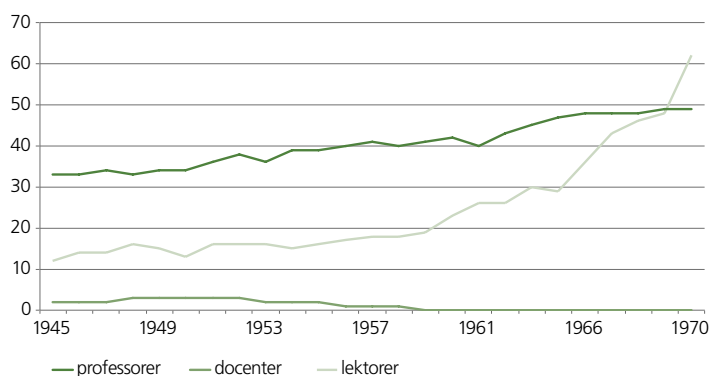
Med universitetssektorens vækst og den øgede konkurrencebevidsthed forekom det ikke længere som en holdbar mulighed blot at rekruttere nye videnskabelige medarbejdere, sådan som det altid var sket: Ved færre eller flere års løs tilknytning som deltidsundervisere eller videnskabelige assistenter, hvor de blev set an og vejret af det faglige miljø, hvorefter man gennem mere eller mindre åbne stillingsopslag efterfølgende kunne fastansætte dem, man fandt bedst.

I 1962 gav Undervisningsministeriet uddannelsesinstitutionerne mulighed for at udbyde etårige scholarstipendier til ældre studerendes færdiggørelse af studiet, toårige kandidatstipendier til nyuddannede samt treårige universitetsadjunkture.⁷⁴³ Kandidatstipendierne kunne typisk muliggøre udarbejdelsen af en licentiatafhandling, selv om institutionen kunne afkræve stipendiaten et vist pligtarbejde i form af for eksempel undervisning, men der var ikke noget krav om, at stipendiet skulle munde ud i en bestemt akademisk grad. Alle tre stipendiekategorier var tænkt som forskeruddannelsesstillinger, og der blev de følgende år tildelt Landbohøjskolen 50 kandidatstipendier og 20 adjunkture om året. Efter nogle år kunne det imidlertid konstateres, at mange stipendiater

følte frustration over de usikre fremtidsudsigter efter stipendieperioden.

Da Landbohøjskolen i 1958 genindførte den licentiatgrad, der var afskaffet ved universitetet under Første Verdenskrig, skete det for at kunne markere gennemførelsen af de specialiserede udvidelseskurser, som første gang blev udbudt i 1902.⁷⁴⁴ For mange deltagere havde disse kurser formet sig som en egentlig forskeruddannelse, der ledte frem til en lærergerning ved højskolen. I 1988 blev graden ved en ny bekendtgørelse omdøbt til en ph.d.-grad efter udenlandsk forbillede, idet statslig konkurrence om forskning og uddannelse modsvarede af stærke ønsker om international harmonisering.⁷⁴⁵ Navneændringen betød ikke i sig selv det store, men det gjorde det forstærkede politiske fokus, som temaet forskeruddannelse oplevede gennem de følgende år.

Mens højskolen ved ph.d.-gradens indførelse i 1988 havde indskrevet i alt 154 licentiatstuderende, var dette tal ved udgangen af 2006 mere end fordoblet til 395.⁷⁴⁶ Denne stigning var et direkte resultat af den mere aktive statslige forskningspolitik, der rettede sig imod rekruttering. I 1984 iværksatte Undervisningsministeriet således en forskerrekrutteringsplan, og i forlængelse af denne oprettede det to år senere Forskerakademiet, der skulle understøtte indsatsen.⁷⁴⁷ Indtil 1993 skete tildelingen af licentiat- og senere ph.d.-grader alene på grundlag af en indleveret skriftlig afhandling, der kunne sammenlignes med en lille disputats, men i 1993 indførtes yderligere en formel treårig forskeruddannelse som forudsætning for erhvervelse af graden. Systemet kom herved til at befinde sig i grænselandet mellem forskning og uddannelse, og for at styrke indsatsen grundlagde Danmarks Grundforskningsfond i 1996 to nationale forskerskoler.

Udviklingen i Landbohøjskolens videnskabelige personale 1945-70 fordelt på stillingskategorier. På grundlag af beretninger.

I forbindelse med reformerne udformede Landbohøjskolen faglige regelsæt, der forudsatte udarbejdelse af en individuel uddannelses- og forskningsplan, institutionstilknytning, ophold ved andre forskningsinstitutioner i ind- og udland samt påtænkt formidlings- og undervisningsvirksomhed.⁷⁴⁸ I praksis var det bare ikke altid, at virkeligheden levede op til de gode intentioner. Efter Grundforskningsfondens indledende initiativ oprettede mange universiteter gennem de følgende år frivilligt fælles, fagligt baserede forskerskoler, indtil dette ved en revision af universitetsloven i 2007 blev obligatorisk.

Landbohøjskolen kom til at huse ikke færre end 11 sådanne skoler.⁷⁴⁹ Men til trods for denne voldsomme aktivitetsudvidelse synes ph.d.-graden ikke, som man måske kunne have forventet, at have fortrængt den klassiske doktorgrad. Alt imens antallet af såvel indskrevne ph.d.-studerende som konfererede grader steg støt, forblev antallet af doktorgrader nogenlunde stabilt i gennemsnit to om året.⁷⁵⁰

Ved indgangen til det nye århundrede fordelte Landbohøjskolens godt 800 videnskabelige medarbejdere sig efter årsværk på de almindelige stillingskategorier med 11 % professorer, 37 % lektorer og docenter og 24 % adjunkter.⁷⁵¹ En betydelig del af især gruppen af lektorer og adjunkter var tidsbegrænset ansat i forbindelse med større forskningsprojekter, og hertil kom et forholdsvis ubetydeligt antal eksterne lektorer.⁷⁵²

Repræsentanter for dette voksende akademikerproletariat, som blandt andet ikke fik pensionsindbetalinger for deres arbejde, havde i 1980'erne stiftet *Initiativgruppen vedrørende forskere i tidsbegrænsede stillinger* (kaldet FITS).⁷⁵³ En gruppe med ganske mange højtuddannede mænd og kvinder omkring de 40, men altså endnu uden fast ansættelse, hvilket var udtryk for en relativt smal og langstrakt karrierestige i tider med vigende basismidler for forskningsinstitutionerne.⁷⁵⁴

En nok så væsentlig fornyelse i forhold til den tilsvarende gruppe af timelønnede assistenter tidligere i århundredet var imidlertid, at alle de yngre medarbejdere uanset stillingskategori blev ansat på overenskomstvilkår.⁷⁵⁵ Derved var deres ansættelse mere sikker end tidligere tiders akademiske daglejeres, men mindre sikker end den kunne have været ved en klassisk tjenestemandsansættelse, der imidlertid passede dårligt med den moderne managementkulturs idealer om fleksibilitet. Og i praksis havde det da også vist sig fuldt ud muligt at fyre fastansatte lærere i økonomiske nedgangstider.

I forhold til andre højere læreanstalter havde Landbohøjskolen i 1990'erne temmelig mange professorer. På Københavns Universitet gik der så at sige i gennemsnit 5,3 lektorer på en professor (og på humaniora dog hele 8,4). Denne ratio var på højskolen kun 1:3,4.⁷⁵⁶ Samtidig

skal det bemærkes, at professorrollen igen var under forandring.

Hvor professoren oprindelig havde været den naturlige afdelingsleder, var han (og en mand var det jo som regel) med styrelsesloven af 1973 i praksis blevet reduceret til en lektor med særligt tillæg.⁷⁵⁷ Men med de stadig flere eksternt finansierede og højt profilerede forskningsprogrammer og centre var forskningsledelse som begreb og realitet på vej tilbage til universitetsverdenen. "Oprykning" til et professorat blev nu i stigende udstrækning knyttet til evnen til at skaffe finansiering og lede et kollektivt forskningsprojekt.

Biokemikeren Birger Lindberg Møller (f. 1946) var licentiat fra Landbohøjskolen 1975 og blev i 1998 leder af Grundforskningsfondens Center for Molekylær Plantefysiologi (PlaCe), der blev placeret på netop KVL. Efterfølgende har han ledet en række store forskningscentre, der alle på forskellig vis har arbejdet med planter kemiske og fysiske egenskaber. Egenskaber, der for eksempel kan anvendes til syntetisering af en lang række nyttige organiske forbindelser. I 2014 blev han ved siden af sit professorat ved Landbohøjskolen ganske enestående leder af det prestigefyldte Carlsberg Laboratorium.
©SCIENCE Kommunikation

Når de fleste professorer fortsat var mænd, var det udtryk for en generel tendens i den danske universitetsverden: Jo højere i lønklasser og akademisk anseelse, desto færre kvinder. Uanset den samtidig stærkt stigende andel af kvindelige studerende. Ved udgangen af 1992 var således 28 % af højskolens adjunkter kvinder, 20 % af dens lektorer og 4 % af dens professorer.⁷⁵⁸ Den første kvindelig professor var virologen Ebba Lund, der blev ansat i 1969, men herefter var den forventede udvikling gået dræbende langsomt.⁷⁵⁹

Ikke overraskende lød der derfor fra tid til anden forslag om kvotering af stillinger med henblik på at få ansat flere kvindelige lærere. Men i et interview i forbindelse med sin fratræden i 1993 tog netop Ebba Lund skarpt afstand fra denne mulighed. *"Kønskvotering er kønsdiskrimination. Kun kvalifikationer må tælle. Det vil hæmme i stedet for at styrke udviklingen mod ligestilling at tvinge så og så store kvoter af kvinder ind blandt det videnskabelige personale, når der ikke er kvalificerede kvindelige ansøgere"*.⁷⁶⁰

NULFORSKERE OG ENTREPRENØRER

Konkurrencen om eksterne forskningsbevillinger accentuerede den gamle debat om, hvad Landbohøjskolen egentlig var for et sted. Om undervisningen eller forskningen skulle have den højeste prioritet, og om, hvad man i det hele taget skulle mene om rekvireret forskning. Allerede i 1970 var De Studerendes Råd bekymret for, at arbejde med kontraktforskning kunne gå fra de studerendes undervisning, og foreslog, at alle aftaler om sådan forskning skulle godkendes af konsistorium, hvilket blev afvist fra lærerside.⁷⁶¹ Og da højskolen samme år fik en ny anordning, harcelerede en studerende i et kritisk indlæg over formålsbeskrivelsens rækkefølge: Forskning og undervisning. Det burde have været omvendt. *"Det jeg er ude efter er*

ikke, at der ikke skal forskes på KVL [...], men for mig at se bør forskning på højskolen udelukkende virke til gavn for de faggrupper, der kun findes på KVL [...]. Skal der forskes inden for grundvidenskaberne, skal dette ske i nært samarbejde med de afdelinger, der varetager den egentlige faguddannelse".⁷⁶²

Den studerende, der ikke stod alene, repræsenterede den anvendte forskningstradition, som havde båret Landbohøjskolen siden grundlæggelsen. Forskningen skulle i samspil med deltagelse i nationale og internationale faglige netværk sikre, at det altid var den nyeste viden, der blev formidlet til de studerende. Sådan var vægtningen og målsætningen. Men med den omgivende universitetsverdens øgede fokus på forskning og de dermed forbundne eksterne finansieringsmuligheder, var dette ikke en tilgang til forskningen, som højskolen i længden kunne

tillade sig at holde fast ved. Hvis ikke den deltog i konkurrencen, ville den blive ramt hårdt af de relativt aftagende basismidler.

Senest i 1990'erne udviklede Landbohøjskolens sig således til et universitet af gavn om ikke af navn. Det var ikke længere tilstrækkeligt til stadighed at være i besiddelse af sit fags nyeste viden, at kunne bruge den i praksis samt at kunne formidle den videre til generationer af studerende og praktikere. Der skulle forskes, publiceres, erhverves grader og hjemtages bevillinger. Og målt med denne nye markedsakademiske målestok sakkede Landbohøjskolen bagud.

Det gav i 1988 Peder Olesen Larsen anledning til at give sin gamle arbejdsplads følgende bredside: *"Forskningen er på yderst få områder af universitetsstandard. Der er et meget stort antal 'nulforskere'",* et begreb, der af Dansk Sprognævn var registreret første gang to år forinden.⁷⁶³ Han blev spagfærdigt imødegået af rektor, som blandt andet syntes, at *"alene det forhold, at der i notatet bruges en så værdiløst betegnelse som 'nulforsker', er efter min menings uacceptabelt"*.⁷⁶⁴ Men noget var der nu nok om snakken, for det ideelle forhold mellem forskning og undervisning havde siden UFA-normens ophævelse været temmelig uklart.

"Forskningsvognning" var en naturlig del af New Public Management, idet forskning jo blev anset for en central produktionsgren, og der skulle holdes hus med både in- og output. Allerede inden Olesen Larsen forlod højskolen til fordel for direktørstillingen i Forskningsdirektoratet, havde han da øjensynlig også rusket op i sine institutkolleger. En af dem, Erik Bach, huskede tilbage, at *"engang sidst i halvfjerds- eller først i firserne blev det klart, at nogle af os, der var ansat på Kemisk Institut, ikke fik*

Landbohøjskolens have – her blomsterhaven foran gartnerboligen fuld af blomstrende georginer – er af gode grunde et yndet udflugtsmål for mange københavnere; herunder borgerne i den indesluttede Frederiksberg Kommune, som højskolen er en del af. Foto Jakob Helbig.

1960'ernes og 70'ernes offentlige byggeri tilstræbte et demokratisk udtryk. I højhusets mareridtsagtigt lange vandrehal var alle lige, og der var ingen forløjet storladenhed. Men med markedskræfternes frisætning og den deraf følgende øgede konkurrence mellem også offentlige uddannelsesinstitutioner om studerende, forskningsmidler og samfundsmæssig anseelse blev monumentalitet igen en konkurrenceparameter, og søjler og marmor blev atter god smag. Dog ikke søjler af marmor. Her er højhuskompleksets nye indgangsparti fra Thorvaldsensvej, marmorhallen. Foto Jakob Helbig.

*særligt meget ud af vores forskning. Skal jeg prøve at finde en undskyldning, var dagene for travle med administration, møder, undervisning o.m.a. Tiden var brudt op i småbidder, og der blev ikke tid til fordybelse. Men det må også have været galt med engagementet og måske med evnerne, ellers havde vi vel fundet tid til vores forskning".*⁷⁶⁵ Han valgte derfor i praksis at blive en højt skattet fuldtidsunderviser de sidste mange år af sin ansættelse.

Den nølende formulering af en dansk forskningspolitik fremkaldte forventelige protester. Det principielt neutrale KVL-Debat prydede et nummer med debatindlæg om Olesen Larsens bog *Forskningspolitik i et lille land* fra 1981 med Claus Deleurans kendte tegning af *Undertrykkelsens pyramide*, og Annemarie

Madsen fra Dyrefysiologisk Afdeling fremførte på bladets sider blandt andet, at *"hvis en stadig mindre elite gives muligheder for at udøve forskning, betyder det, at en stadig større del af befolkningen mister muligheden for hverdagsforskning"*.⁷⁶⁶ Nu efterspurgte Larsen godt nok blot systemer til at sikre forskningskvalitet, men man kan nok diskutere, hvilket standpunkt der lå tættest op ad højskolens traditionelle bestræbelse for at stå "manden fra ploven" nær.

Landbohøjskolen byggede helt fra begyndelsen på et nytteideal. Dens virksomhed skulle kunne komme jordbrugserhvervene og almindelige mennesker til nytte, men i det nye markedsregimente var det ikke længere nok, at man som hidtil uden betænkning eller beregning gav lokale skovejere, praktiserende dyrlæger, land-

brugskonsulenter og landmænd svar på deres faglige spørgsmål, når de ringede eller skrev. Som den nyligt tiltrådte forskningsminister, Helge Sander, udtrykte det i 2003, så var det ikke rigtig nyttigt, hvis ikke det kunne faktureres.⁷⁶⁷ Derfor inddrog ministerielle udviklingskontrakter elementer som antallet af patenter og samarbejdsrelationer til erhvervslivet, og der blev sendt klare signaler om det ønskelige i, at universitetsforskningen skulle kaste penge af sig. Kyndig og venlig vejledning af repræsentanter for den almindelige befolkning om typografangreb eller overvægt kunne ikke længere finde sted i arbejdstiden.

Med Landbohøjskolens nyerhvervede forretningsmodel gav det god mening, da formand for Ernæringsrådet og leder af Forskningsinstitut for Human Ernæring Arne Astrup sammen med en kollega fik patenteret et slankemiddel, der var udviklet som del af deres forskning.⁷⁶⁸ Det skete imidlertid inden spørgsmålet om institutionens del i et sådan patent i 1999 var blevet reguleret ved lov, og indtægterne fra produktion og markedsføring gik derfor ubeskåret til de to forskere. Trods politisk kritik kunne der ikke formelt bebrejdes forskerne noget, men netop ernæringsområdet synes at være et af de hvad debatniveauet angår mest højspændte af alle dem, der berørte Landbohøjskolen. Nogenlunde samtidig fik Astrup eksempelvis rettens ord for, at han gerne måtte betegne en fabrikant af kosttilskud som voodoomager, fusentast og fupprofessor.⁷⁶⁹ Under indtryk af blandt andet patentsagen valgte Landbohøjskolen i 2003 at nedsætte sit eget etiske udvalg.⁷⁷⁰

PUBLICERINGSPRES

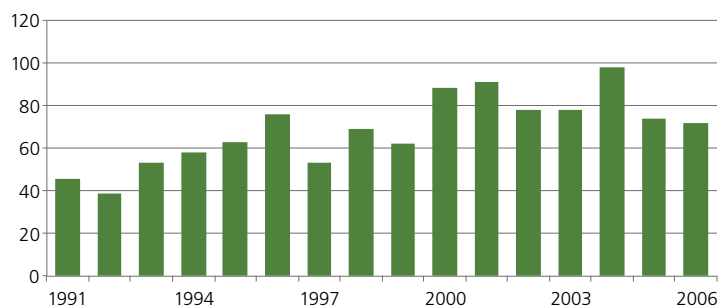
Længe påhvilede det institutbestyrere og andre valgte forskningsledere at holde øje med, at de ansatte forskere nu virkelig også forskede. Men med computernes komme åbnede der sig pludselig helt nye muligheder for dette tilsyn.

Ikke alene kunne man pålægge den enkelte forsker at registrere sine publikationer i en fælles database. Det skete siden 2005 i det såkaldte PURE-system, som Landbohøjskolen delte med en række andre læreanstalter.⁷⁷¹ Man mente også at kunne måle effekten af de enkelte publikationer og af forskerens samlede indsats. Ved på grundlag af internationale artikeldatabaser at tælle, hvor mange gange en artikel eller en forfatter blev citeret af andre, havde man således et mål for effekt eller, eftersom sådanne databaser kun findes for engelsksprogede publikationer, *impact*. Som altid, når noget tælles, påvirkede det selvfølgelig det talte. For når en forskers effekt kun måltes på engelsk, lå der heri et klart incitament til fortrinsvis at publicere på engelsk – også selv om det ikke nødvendigvis hidtil havde givet faglig mening.

I 2003 blev hele 81 % af højskolens publicerede artikler trykt i internationale tidsskrifter med *peer review* – fagfællebedømmelse.⁷⁷² Kritikere har imidlertid påpeget, at det ikke er helt ligetil at afgøre, hvad præcis det er, som citationstællinger måler.⁷⁷³ Som et banalt eksempel ville herostratisk berømte videnskabelige fejlskud som Lysenko-affæren i sådanne opgørelser få talrige citationer. Og eftersom citationsmålingerne snart blev ført ned på individniveau, medførte de synlige adfærdsændringer.

Med den udtalte trussel om "*publish or perish*" fulgte nemlig en markant stigning i ikke blot publiceringsaktiviteten men også i hyppigheden af publikationer med flere forfattere. I 1984/85 producerede Landbohøjskolens ansatte i alt 877 udgivelser med i gennemsnit 1,7 forfattere. Disse tal var i 2004 steget til henholdsvis 2.232 og 3,3, men stadig med store variationer mellem forskellige fagtraditioner.⁷⁷⁴ Hermed åbnede der sig imidlertid et helt nyt felt for kollegiale kontroverser. For hvem skulle egentlig anføres som forfatter til hvad?⁷⁷⁵

Det var et spørgsmål, som en lille gruppe tidskriftredaktører i 1978 satte sig for at besvare på et møde i Vancouver. Deres regelsæt har siden dannet grundlag for internationale publiceringsregler, der snarest fremmer flerforfatter-skaber.⁷⁷⁶

Udviklingen i antallet af ph.d.-grader 1991-2006. På grundlag af årsberetninger.

Som for hundrede år siden foretages øvelser i beslag og beskæring stadig ofte på "dødt materiale" i form af afskårne underben. ©SCIENCE Kommunikation

KONKURRENCESTATENS UDDANNELSESPOLITIK: VIDEREGÅENDE UDDANNELSE SOM LED I 1990'ERNES SAMFUNDSMÆSSIGE EFFEKTIVISERING

STANDARDISERING

Da studerende i januar 1985 gik til skriftlig eksamen, hvilket som altid skete med anvendelse af pen og papir, var de sirligt opstillede borde beklædt med grønne skriveunderlag, der i nederste højre hjørne i guldbogstaver bar teksten: *"CIBA-GEIGY Leverandør i veterinærmedicin og plantebeskyttelsesmidler"*.⁷⁷⁷ Budskabet var dobbelt. Dels var tekstens tilstedeværelse på eksamensbordet udtryk for, at højskolens ledelse havde forstået nødvendigheden af eksterne driftstilskud og samarbejde med erhvervslivet. Dels drejede det sig jo altså om reklame for en af verdens største pesticidproducenter, som blandt andet stod bag udviklingen af DDT, hvilket meget godt afspejlede, at miljøhensyn trods alt længe forblev af temmelig marginal betydning.

I takt med at neoliberale ideer om konkurrence og markedsrelationer blev den bærende konstruktion i alle betydende politiske partier og hele den offentlige forvaltning, bredte den forestilling sig, at det danske samfund befandt sig i et gennemgribende konkurrenceforhold til vore nabolande. At nationen var en koncern, en 'konkurrencestat', hvis internationale placering skulle afgøres af, hvem der kunne opnå den højeste økonomiske vækst. I denne konkurrence blev alle hurtigt enige om, at uddannelse var en helt afgørende faktor. De principper for *New Public Management*, som først blev omsat i forskningsstyring, førtes derfor også uafvendeligt over på hele uddannelsessekto-

ren. Ikke alene i Danmark, men i hele verden. For Danmarks vedkommende blev det især af betydning, at vi fra første færd deltog i den såkaldte Bologna-proces, der tog udgangspunkt i grundlæggende deklaration fra 1999.⁷⁷⁸

Eftersom *"a Europe of Knowledge is now widely recognised as an irreplaceable factor for social and human growth and as an indispensable component to consolidate and enrich the European citizenship, capable of giving its citizens the necessary competences to face the challenges of the new millennium, together with an awareness of shared values and belonging to a common social and cultural space"*, lovede underskriverne hinanden at arbejde for større sammenlignelighed og harmonisering af deres universitetsuddannelsessystemer. Og dette løfte fik gennem de følgende år store konsekvenser. Udgangspunktet for gennemgribende reformer var nemlig nok ikke det bedste. Som uddannelsesforsker Jens Erik Kristensen har udtrykt det, var *"den vestlige verdens uddannelsespolitik [...] langt hen ad vejen drevet af frygt – frygt for globalisering, frygt for at miste magt, job, velstand og velfærd – hvor den østasiatiske derimod er drevet af håbet om at opnå det, vi frygter at miste"*.⁷⁷⁹

Allerede i 1974 havde Undervisningsministeriet oprettet et særskilt *Direktorat for de Videregående Uddannelser*, som altså også Landbohøjskolen blev underlagt, og som fik den hidtidige professor i skovøkonomi og skovpolitik, Niels

Kristian Hermansen, som sin første leder.⁷⁸⁰ Målsætningerne for den statslige universitetspolitik, som dette direktorat gennem 1980'erne førte ud i livet, var lysende klare: Mindre frafald, kortere studietider, større optag og kandidatproduktion, flere forskere samt internationalisering.⁷⁸¹ Og i 1988 fremlagde det *Faglige Landsudvalg for de Naturfaglige Uddannelser* (FLUNA) så en rapport om behovet for generelle forbedringer af landets naturvidenskabelige universitetsuddannelser.⁷⁸²

I udvalget var Landbohøjskolen repræsenteret af skovbrugslektoren Jens Dragsted, og dets rapport anbefalede blandt andet initiativer til forbedring af studiemiljøet, højnelse af undervisningens kvalitet og mere gennemsigtige forventninger, indførelse af målrettede studie-startsprogrammer, tungere vægt af undervisning i de ansattes faglige meritering, styrkede ledelsesstrukturer ved overgang fra to- til enstrengt ledelse samt bedre kommunikation om uddannelserne.⁷⁸³ Det blev den eksplicite baggrund for en reform af Landbohøjskolens uddannelsesstruktur, der blev gennemført de følgende år.⁷⁸⁴

For første gang siden grundlæggelsen blev det ikke længere de enkelte studieretningers faglige kriterier men et overordnet ønske om standardisering, der afgjorde uddannelsernes varighed. Havebrugslinjen for gartneri og frugtavl, i daglig tale Hg, varede på dette tidspunkt som den korteste fire år, mens skovbrugsuddannelsen varede seks år inklusive et års praktik. Men det blev der i 1992 lavet om, så de fleste af Landbohøjskolens uddannelser skulle følge reglerne for universiteternes naturvidenskabelige uddannelser.⁷⁸⁵

De havde på dette tidspunkt i tre år fulgt den internationale struktur med 3 års bacheloruddannelse efterfulgt af 2 års kandidatuddan-

nelse, som var blevet forkastet tilbage i 1959. Undtaget blev dyrlægeuddannelsen, der jo ligesom lægeuddannelsen ledte frem mod aflæggelsen af et højtideligt løfte og en deraf følgende statslig autorisation, og til hvis indhold der derfor blev stillet særlige krav.⁷⁸⁶ Den fik ny studieordning i 1994, men forblev 5½-årig.⁷⁸⁷ Reformen betød for skov- og havebrugsstudierne, at den traditionelle forankring i erhvervene i form af 12 måneders praktik var i overhængende fare. Men efter intense forhandlinger med Undervisningsministeriet lykkedes det for skovbrugsuddannelsens vedkommende at konvertere den hidtidige forpraktik til 9 måneders "propædeutik" organiseret af højskolen.⁷⁸⁸ For landbrugsuddannelsen ville et propædeutisk år til gengæld betyde en indførelse af tvungen praktik, hvilket de studerende vendte sig imod, selv om det store flertal af dem faktisk havde taget imod 1972-studieordningens mulighed for frivillig praktik.⁷⁸⁹

Den anden havebrugslinje, kaldet Ha, havde gennem 1980'erne bevæget sig væk fra det klassiske, teknisk betonedede anlægsgartneri, som forkortelsens 'a' signalerede, og i retning af mere vægt på æstetik og planlægning. Og fra 1991 ændredes den officielt til en særskilt uddannelse til *landskabsarkitekt*.

TILNÆRMELSE TIL UNIVERSITETSUDDANNELSERNE

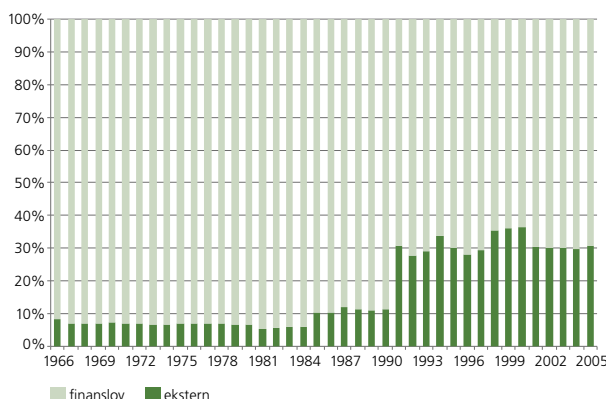
For de korteste uddannelser repræsenterede forlængelsen til fem hele års studier den akademisering af videregående uddannelser, som i denne periode også kom til udtryk på anden vis. Selv om det næppe var hensigten, ville en fjernelse af forpraktik jo lægge en meget håndgribelig distance til erhvervet. Det var imidlertid langt fra alle fagmiljøer, der var kritiske over for netop denne udvikling. Da landinspektøruddannelsen i 1975 flyttede fra Landbohøjskolen til det nyoprettede universitetscenter

i Ålborg, skete det blandt andet på baggrund af et varmt ønske i lærerkollegiet om at udvikle en mere akademisk uddannelse – men vel at mærke på grundlag af moderne principper om problemorienteret undervisning.⁷⁹⁰

Et dertil nedsat såkaldt RAV-Udvalg (*Reformering Af Veterinæruddannelsen*) fremsatte i 1993 forslag til en ny veterinær studieordning, som afstedkom en til tider ganske højtrøstet debat i højskolens styrende organer og blade. Fra grundvidenskabernes beklagedes det, at omfanget og grundigheden i behandlingen af de naturvidenskabelige grundfag blev kraftigt reduceret.⁷⁹¹ Samtidig tog enkelte dyrlæger, herunder professor Preben Willeberg, hul på en længerevarende debat om et muligt behov for at gøre op med idealet om en veterinær enhedsuddannelse.

I et interview i Berlingske Tidende beklagede han således, at hensynet til gamle fagtraditioner ved revisionen havde vundet over behovet for at frigøre sig fra snævre landbrugsinteresser og tænke nyt.⁷⁹² Der måtte indføres specialiseringsmuligheder, så fremtidens dyrlæger bedre kunne dække hele produktions- og forbrukslinjen fra "farm til tarm". *"Det kan vi jo bare se med de salmonellafrie kyllinger, som nu importeres fra udlandet for at opfylde forbrugernes behov [...] Man har ikke været visionære nok til at samarbejde med forskere på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole for at komme problemerne til livs"*.

Den vel nok tydeligste markering af tendensen til akademisering var, at alle bacheloruddannelser efter 2001 ifølge en aftale mellem ministeriet og landets rektorer skulle have undervisning og eksamen i *"fagets eller fagområdets videnskabs teori"*.⁷⁹³ Der skulle altså ikke kun undervises i faktisk viden, men også i måden, hvorpå denne viden var blevet til. Der viste sig derved

Udviklingen i andelen af ekstern finansiering af Landbohøjskolens drift 1967-2005. På grundlag af beretninger.

– omend med et halvt århundredes forsinkelse
 – at være megen realisme i den overvejelse om fremtiden, som blev formuleret ved jubilæet tilbage i 1958: *"Det er vel tvivlsomt, om denne kontakt [med højskoler og landbrugsskoler] lader sig opretholde i fuldt omfang, ifald uddannelsen ved Højskolen med udenlandske læreanstalter som forbillede lægges på et højere plan, så at den bliver „akademisk“ i dette ords sædvanlige forstand"*.⁷⁹⁴

Uddannelsernes standardisering – nationalt som internationalt – var tænkt som led i øget udveksling og konkurrence mellem uddannelsesinstitutioner, og det blev gennem det 20. århundredes sidste årtier stadig tydeligere, at højskolens uddannelser ikke levede i en isoleret verden. Allerede i begyndelsen af 1970'erne blev der i Odense oprettet en række mellem-lange landbrugsuddannelser, som på mange måder lagde sig tæt op ad de idealer, som højskolens oprindelige studieretninger havde haft.⁷⁹⁵ Og forholdet til en mere praksisnær tilgang til faglighed blev accentueret, da det i slutningen af 1990'erne politisk blev besluttet at benævne de mellemlange videregående ud-

Kantinen Gumle i højhusets stueetage har siden oprettelsen været et centralt holdepunkt i hverdagens studieliv. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

dannelser *“professionsbachelor”*.⁷⁹⁶ For skulle disse uddannelser kunne lede direkte over i en af de nye kandidatuddannelser?

Spørgsmålet blev særdeles nærværende for skovbrugsuddannelsen, da Institut for økonomi, skov og landskab, Forskningscentret for Skov & Landskab, Danida Skovfrøcenter og Skovskolen den 1. januar 2004 fusionerede til *Skov & Landskab*.⁷⁹⁷ For derved kom kandidatuddannelserne i skovbrug under samme tag som blandt andet den 4-årige professionsbacheloruddannelse til skov- og landskabsingeniør.

VALGFRIHED OG -TVANG

1970'ernes studieplansrevisioner havde i vekslende omfang indført valgfag på alle Landbohøjskolens uddannelser, idet veterinæruddannelsen fortsat udmærkede sig ved en forholdsvis fast normalstudieplan. Men for eksempelvis landbrugsuddannelsen blev valgfriheden særdeles udstrakt, og alt i alt blev der 10 år senere årligt udbudt over 200 forskellige valgkurser.⁷⁹⁸ Der var derfor løbende debat om, hvordan man kunne reducere det samlede

antal kurser og de dertil knyttede udgifter til eksaminer, samt om ikke nogle af de ganske mange indholds- og skemamæssige overlap kunne undgås. Dispensationssager vedrørende de mange kurser berørte endvidere i praksis ofte mere end ét studienævn og var derfor temmelig ressourcekrævende.⁷⁹⁹ Endelig havde valgsystemet til mange studerendes fortrydelse en atomiserende effekt, som satte den faglige identitet og gruppetilhørsforholdet over styr.

For at de studerende skulle kunne manøvrere i den udstrakte valgfrihed og sammensætte deres uddannelse, så den levede op til de overordnede faglige målsætninger, var der fra starten udviklet et pointsystem, hvorefter omtrent 30 forelæsnings timer eller 60 øvelsestimer svarede til 1 point.⁸⁰⁰ Kursernes pointværdier (og altså omfang i timer) varierede mellem ½ og 6 point, det sidste svarende til et års fuldtidsstudier.⁸⁰¹ Men som formanden for et af konsistorium nedsat rationaliseringsudvalg skrev i 1984: *“Det kniber med at overskue systemet, at skabe sammenhæng; sociale og faglige tilhørsforhold opstår ikke af sig selv; undervisningsforløbene er korte; skemaoverlap er talrige; systemet er tungt at administrere; det samlede eksamenspres er snarere øget end mindsket”*.⁸⁰²

I 1985 fremlagde Det Centrale Studienævn derfor på grundlag af Rationaliseringsudvalgets arbejde et forslag til reformering af valgsystemet.⁸⁰³ Det indeholdt en reduktion i antallet af valgkurser, højere undervisningsintensitet blandt andet ved en opdeling af studieåret i fire “quartestre” i stedet for semestre, mere fokus på vejledning ved studiestart, fast skemastruktur for alle kurser med bedre fordeling af undervisningen over dagen til følge, indførelse af valgkurser også for ældre studerende samt nedbringelse af den samlede eksamensbelastning.

De Studerendes Råds Boghandel blev ligesom forlaget i 2004 en del af den selvstændige virksomhed Samfundslitteratur/Academic Books, men den har stadig til huse op ad højhusets befærdede vandrehal.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Valgsystemets indførelse havde muliggjort undervisning i kurser, der ikke snævert knyttede fagligt an til de enkelte studieretninger. Gennem en årrække blev der fra fagkritisk studentside yttret stærke ønsker om udbud af et kursus i sociologi, og i efteråret 1982 oprettedes så et lektorat i dette fag ved Økonomisk Institut, som i første omgang blev besat med senere rigsstatistiker Jan Plovsing.⁸⁰⁴ I 1992 oprettedes efterfølgende en egentlig selvstændig uddannelse i *jordbrugsøkonomi*, efter at nationaløkonomi havde været et undervisningsfag i hen ved et hundrede år.⁸⁰⁵

På eksamensfronten skete der visse lempelser i forhold til tidligere tiders meget omfattende eksaminationer i paratviden. På baggrund af udvalgets anbefalinger vedtog Det Centrale Studienævn således, at alle skriftlige eksaminer som hovedregel skulle være med hjælpemidler, og at fagene i modsat fald skulle søge dispensation.⁸⁰⁶ Og for at spare de ganske omfattende udgifter til censur brugte man allerede i for-

vejen stikprøvevis censur ved større mængder skriftlige opgaver.

Uanset at vedvarende diskussioner om uddannelses- og undervisningsstrukturen utvivlsomt var det, der optog mest af de styrende organers tid og kræfter, fandt også undervisningens indhold og former fra tid til anden vej til debatten. Fra studentside blev der rejst spørgsmål ved *"sociale rollemønstre og relationer"* ved forskellige undervisningsformer, og der blev argumenteret for, at *"storholdsundervisningen virker fremmedgørende"*.⁸⁰⁷ Omvendt så lærere for sig, hvordan kortere, mere intensive kurser ville kunne frigøre den tid til forskning, der ellers let forsvandt ned gennem sprækkerne imellem forberedelse, vejledning, administration og undervisning: *"Antager vi, at en lærer deltager på heltid i to kurser à 2 måneder pr. år, vil 50 % af lærernes tid blive brugt til undervisning, og der vil blive 40-50 % til heltidsforskning pr. år"*.⁸⁰⁸

Hvad end hensigten med ændrede undervisningsformer skulle være, så må det dog nok konstateres, at der ikke skete nogen afgørende strukturelle forandringer i forhold til de former, som altid havde fundet rig anvendelse: forelæsnings-, eksaminatorier, øvelser og ekskursioner. Men nok med en vægtforskydning i retning af eksaminatorier – eller slet og ret seminarlignende holdundervisning. At relationerne mellem lærere og studerende generelt bevægede sig i retning af betydelig større lighed end tidligere, er til gengæld ubestrideligt.

TAKSAMETERTÆNKNING

I starten af 1980'erne blev UFA-normen som nævnt forladt som fordelingsnøgle for højskolens finanslovsbevillinger, idet der i stedet blev givet særskilte bevillinger til henholdsvis forskning og undervisning. Undervisningsbevil-lingen fulgte længe blot ministerielt fastsatte

Undervisningens indhold og formål har til alle tider været bestemmende for dens form, og derfor har klinisk undervisning, hvor den individuelle oplæring har kolossal betydning, været praktiseret på ganske små hold. Da uddannelsesinstitutionernes bevillinger blev knyttet til et eksamentaksameter, kom sådanne uddannelser derfor let i klemme – uanset et højt taksameter. ©SCIENCE Kommunikation

studenteroptagsnormer. I 1993 blev imidlertid også styringsmekanismerne på dette centrale område forfinet, idet Undervisningsministeriet indførte et såkaldt uddannelsestaksameter, som knyttede bevillingerne tæt til de studerendes studieaktivitet, idet kun *beståede* eksaminer talte i taksametet.⁸⁰⁹

I første omgang benyttedes de enkelte uddannelsesinstitutioners egne kursuspunkter, der jo kunne omregnes til arbejdstimer og dermed til andele af hele arbejdsårsværk, som beregningsgrundlag. Men fra 2001 indførtes som et resul-

tat af Bologna-processen det fælleseuropæiske *European Credit Transfer System* (ECTS), og det kom derfor på Landbohøjskolen til at fortrænge det gamle 6-pointssystem, idet et årsværk fra da af svarede til 60 ECTS-point.⁸¹⁰

Eftersom forskellige uddannelser som følge af vekslende krav til apparaturanvendelse og øvelsestimer ikke var lige dyre, opererede taksametet med forskellige betalingsniveauer, således at tekniske, naturvidenskabelige og sundhedsfaglige uddannelser fik mest, mens humanistiske og samfundsfaglige typisk fik

mindst. Og ganske heldigt blev Landbohøjskolens uddannelser generelt indplaceret til høje takster, fordi de generelt betragtedes som naturvidenskabelige.

Dyrlægeuddannelsen lå i 1997 inde med Danmarksrekorden på kr. 79.600 pr. studenterårsværk.⁸¹¹ Men højskolen havde allerede ved systemets indførelse besluttet ikke at føre fordelingslogikken ned på institut- eller fagniveau.⁸¹² At der var en vis rimelighed i indplaceringen fremgik dog af, at de reelle gennemsnitsudgifter pr. studerende var mere end dobbelt så høje som på Københavns og Aarhus Universiteter.⁸¹³

Selv om uddannelsesfinansieringen i god overensstemmelse med principperne for New Public Management med taksametersystemet var blevet koblet tæt til produktionen, var det imidlertid ikke tilstrækkeligt. Systemet måtte også bygges til at skabe en løbende produktivitetsstigning, og derfor indførte finansminister Mogens Lykketoft i forbindelse med finansloven for 2000 en årlig såkaldt "grønthøsterbesparelse" på først ½ % og senere 2 % af den samlede bevilling.⁸¹⁴ Dermed var der skabt et stærkt økonomisk incitament til at nedbringe frafald og fremme studie gennemførelse men også en særdeles mærkbar klemme på institutionerne. Med konkurrence og produktivitetsforbedring som grundlæggende målsætninger kunne det vanskeligt undgås, at de forskellige studieretninger med tiden kom til at kæmpe om de samme studerende ved for eksempel at uddele informationsmateriale eller skrive (selv)rosende artikler. Det fik allerede i oktober 1988 to af højskolens studievejledere til at understrege, at "*konkurrencen skal ske på kvaliteten og ikke ved uddeling af subjektive, skriftlige anbefalinger*", men selv denne type konkurrence kunne ikke undgå undertiden at lede til en vis "kannibalisierung" mellem uddannelserne.⁸¹⁵

Stud.agro. Jan Gintberg (f. 1963) overrækker ved årsfesten i 1993 DSR's underviserpris Den Gyldne Tyr til Lone Melchior Larsen. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Et ganske andet – og noget upåagtet – udslag af den tiltagende konkurrencekultur var det, da DSR ved årsfesten i 1990 for første gang valgte at uddele en pris – *Den Gyldne Tyr* – til årets bedste underviser. Den første prismodtager var agronomen Heinrich Haas fra *Afdelingen for landbrugets plantekultur*, som ikke mindst var kendt som en kapacitet med hensyn til anvendelse af botanisk indsigt (snarere end pesticider) i ukrudtsbekæmpelse.⁸¹⁶ Uddelingen blev efterfølgende til en fast tradition, og med tiden kom andre priser til.

KANDIDATERNES ARBEJDSMARKED

I årene efter 1970 skete der en række bemærkelsesværdige ændringer i sammensætningen af højskolens studerende. Allerede i det efterfølgende årti blev der flere kvindelige end mandlige studerende på veterinærstudiet, som sammen med havebrugsstudiet og levnedsmiddeluddannelsen i løbet af årtiet bidrog til

Oversigt over nye uddannelser efter 1990 med begyndelsesår.

Nye kandidatuddannelser med begyndelsesår	
Jordbrugøkonomi	1992
Miljøkemi	1996
Human ernæring	1997
Landskabsforvaltning	2000
Biologi - bioteknologi	2002
Agricultural development	2003
Parasitologi	2004
Environmental economics	2005
Klinisk ernæring	2005
Sustainable Tropical Forestry	2006

den samme tendens på Landbohøjskolen som på andre videregående uddannelser: En stadig klarere dominans af kvindelige studerende.⁸¹⁷ Men ligesom de nyuddannede kunne have svært ved – eller ikke ønskede – at få ansættelse på universiteterne selv, så fandt kvindelige kandidater i hidtidige mandefag kun vanskeligt fodfæste på det traditionelle arbejdsmarked. Det gjaldt ikke mindst for dyrlægerne, hvor mange praktiserende dyrlæger med stordyrspatienter veg tilbage fra at ansætte kvinder med henvisning til de fysiske krævende opgaver i for eksempel en kvægbesætning.⁸¹⁸

Det viste sig imidlertid – dengang som nu – vanskeligt at forudsige arbejdsmarkedets fremtidige efterspørgsel på kandidater. Endnu i 1988 mente såvel Undervisningsministeriet som faget selv eksempelvis, at *”på skovbrugsområdet forventes fortsat stigende efterspørgsel efter kandidater fra det private skovbrug”*.⁸¹⁹ Men inden længe overtog forstlige konsulentfirmaer, herunder ikke mindst Skovdyrkerforeningerne og Hedeselskabet, tilsynet med stadig flere skove, og antallet af privatansatte skovridere faldt.⁸²⁰

Samtidig oplevede Landbohøjskolen de første tegn på en generel tendens blandt kommende studerende til at fravælge de mest entydigt

naturvidenskabelige uddannelser. Siden midten af 1990’erne faldt antallet af ansøgere, og man begyndte i den offentlige debat at tale om *”naturvidenskabens krise”*.⁸²¹ Krisens rødder skulle dog antagelig findes i uddannelsessystemets første led snarere end i de videregående uddannelser selv, og den nedadgående tendens fortsatte derfor frem til fusionen i 2007. Det samlede optag året forinden lå således på niveau med situationen tyve år tidligere og 16 % under den største årgang nogensinde (1998).⁸²²

Som et modtræk mod denne udvikling oprettede Landbohøjskolen i årene omkring århundredskiftet en række nye uddannelser, der måtte antages at kunne udvide feltet af mulige studerende, idet kravene til forhåndskundskaber i eksempelvis matematik bevidst blev gjort overkommelige. Det var dog de færreste af dem, der nåede at få årlige optagstal på mere end 20 studerende. Det gjaldt således kun landets første uddannelse i biologi - bioteknologi, landskabsforvaltning samt human ernæring.

Undervisningsministeriet oprettede i 1992 et nyt *Center for kvalitetsudvikling og evaluering af de videregående uddannelser*, som syv år senere blev omdøbt til *Danmarks Evalueringsinstitut* (EVA).⁸²³ I 2002 foretog det en gennemgribende evaluering af Landbohøjskolens agronomuddannelse, der som et pilotprojekt blev bedømt sammen med tilsvarende uddannelser i Holland, Irland og Tyskland. Det internationale evalueringspanel slog i særlig grad hårdt ned på den høje grad af valgfrihed med kun 20 % obligatoriske kurser, der blev betragtet som en hæmsko for uddannelsens sammenhæng, kernefaglighed og gennemskuelighed for arbejdsmarkedets aftagere.

På blandt andet dette grundlag gennemførte højskolen i 2005 en ganske vidtrækkende uddannelsesreform, der trådte i kraft uden nogen

form for overgangsordning, og som blandt meget andet afspejlede, at det arbejdsmarked, som skulle aftage de færdige kandidater, havde ændret sig en hel del, siden den traditionelle opdeling i studieretninger blev lagt fast.⁸²⁴ Der blev for det første skåret ned i antallet af bacheloruddannelser, idet elementer fra klassiske uddannelser blev samlet⁸²⁵. Således blev de traditionelle agronom- og skovbrugsuddannelser lagt sammen til en ny bacheloruddannelse i naturressourcer. Omvendt forøgedes antallet af kandidatuddannelser, som derved fik en mere fagspecifik toning, og hvor klassisk agronomi og skovbrug så at sige levede videre.

Med universitetsloven fra 2003 kom der et stærkt fokus på, at universiteternes undervisning og uddannelser skulle kunne bruges. At praksis, erhvervene, samfundet faktisk efterspurgte de kompetencer, som de studerende bragte med sig fra afgangseksamen.⁸²⁶ Så samtidig med at mange uddannelser oplevede en akademisering i form af et mere eller mindre velbegrundet øget teoretisk fokus, bevægede de sig i retning af præcis den form for professionstilknytning, som havde præget Landbohøjskolen ved dens grundlæggelse. Blot var viften af mulige ansættelsessteder nu betydeligt bredere end midt i 1800-tallet. Og for at synliggøre forbindelsen til de aftagende erhverv skulle uddannelsernes studieordninger herefter forsynes med eksplicitte beskrivelser af de færdige kandidaters faglige kompetencer.

STUDENTERPOLITIK I STAGNATIONSTIDER

Den studenterpolitiske indsats fandt på Landbohøjskolen som på andre uddannelsesinstitutioner nye former i 1980'erne. Efter at den solidariske kamp mod nedlæggelse af den samfundsvidenskabelige basisuddannelse på RUC havde givet aktivismen en kort genopblussen i sommeren 1977, var det oftest mere konkrete og nærliggende problemer, der påkaldte sig

interesse. Eksempelvis de stadige økonomiske nedskæringer gennem 1980'erne, hvor "Onde Bertel" som undervisningsminister var en yndet prügelnabe.⁸²⁷

I ugen efter påske 1985 blev Kemisk Institut i et døgn tid besat af omkring 150 studerende, som ville gøre politikerne opmærksomme på konsekvenserne af de fortsatte besparelser på Landbohøjskolens budget, herunder ikke mindst de kritisable pladsforhold.⁸²⁸ Året efter udstyrede en gruppe Den Lille Havfrue med et afskåret tyrehoved i protest mod de kroniske problemer med overbelægning af undervisningslokaler.⁸²⁹ Men i det daglige studenterpolitiske arbejde fyldte de studerendes levevilkår mest, og det følgende år anlagde de ved en storstilet høring af indbudte aftagerrepræsentanter den relevante men også taktiske kloge vinkel på nedskæringerne, at de nødvendigvis måtte få konsekvenser for de færdige kandidaters faglighed.⁸³⁰

Under indtryk af blandt andet KOMMs, Danmarks Kommunistiske Partis studenterorganisation, engagerede også studerende på Landbohøjskolen sig følgelig i levevilkårskampen: *"Kampen for et økonomisk eksistensgrundlag har, som for arbejderklassen og andre antimonopolistiske kræfter, altid været en grundlæggende del af studenterbevægelsen. Socialøkonomisk kamp er basal og samtidig det spørgsmål, hvorom aktionsenheden har de største udviklingsmuligheder via kollektiv og solidarisk kamp"*.⁸³¹ Men generelt synes de studerendes enhedsorganisering i De Studerendes Råd at have holdt sig fri af partipolitik. Det var repræsentationen i de styrende organer, det frem for alt gjaldt.

STUDENTERHUS NU!

Tilbage i 1970 havde DSR gennemført en undersøgelse af de studerendes levevilkår, og den

Studenterpolitik og øreklamer er ikke nødvendigvis uforligelige. Her ses de to hånd i hånd på folder for festen i forbindelse med højskolens 125-års jubilæum i 1983. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Villaen på Acaciavej, der var erhvervet af Landbohøjskolen i 1940'erne, og som i 1987 dannede rammen om studenterlokaler under navnet "A-vej". ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

blev i 1978 fulgt op af en større kortlægning ved hjælp af statistiske beregninger.⁸³² Undersøgelsen viste, at for alle studieretninger var der markant flest studerende i aldersgruppen 23-25 år, omtrent en fjerdedel af alle studerende var gifte eller samlevende, godt halvdelen havde erhvervsarbejde ved siden af studierne, men kun omkring 7 % havde trods alt børn.

40 % af samtlige studerende boede i egen lejlighed eller hus, mens kun ca. 10 % benyttede den tidligere så udbredte boligform blandt højskolens studerende, lejet værelse. Det var tydeligt, at de studerendes livssituation adskilte sig markant fra tidligere generationer, og selv om det i relative tal var forholdsvis få af dem, som havde børn, så var der trods alt mere end firs. Flere af disse studerende forældre forsøgte gennem 1970'erne sammen at åbne et pasningstilbud i tilknytning til Landbohøjskolen.⁸³³ Det lykkedes imidlertid først, da *Børnehuset* ved siden af BP-bygningen på Rolighedsvej åbnede i 1991.⁸³⁴

På selve Landbohøjskolen var der længe blandt de studerende et stærkt ønske om studenterlokaler til møder og sociale arrangementer.

Ved højhusets opførelse var den gamle kantine i Gimle blevet suppleret med en "satellit" – opfindsomt kaldet Gumle – ved højhusets gennemgående vandrehal, og Husar Pub på Rolighedsvej havde vist også fra gammel tid status som uofficielt mødelokale. I hvert fald var etablisementet en trofast annoncør i højskolens blade. Et egentligt studenterhus, som der fandtes på landbrugsuniversiteterne i Oslo og Stockholm, havde oprindelig været en del af dispositionsplanen, men det var blevet sparet væk.⁸³⁵ Så i begyndelsen af 1980'erne blussede ønsket, nej *kravet*, op igen.⁸³⁶ Som interimistisk løsning blev lokale 3-08 i højhuset i en periode anvendt som studenterlokale, men det vakte ikke alle underviseres begejstring: *"Magen til svineri der, skal man til Christiania for at opleve. En beskidt madras på gulvet, gamle beskidte lænestole og et roderi uden lige overalt – men det er måske det de kalder råhygge"*.⁸³⁷

Det var af denne permanente mangel på et socialt samlingssted, at den gamle, nedrevne smedje pludselig havde fået en ny funktion og betydning. Forud for 1970'ernes langvarige besættelse havde den – under beslaglærens midlertidige udflytning til Rørrendegård i forbindelse med byggeriet – udviklet sig til et samlende symbol på de alternative idealer, der prægede dele af studenterbevægelsen. I 1972 kunne man i Smedjerevnen blandt andet høre, at når *"en kendt arkitekt bygger et stort, grimt, gråt skur, så er det kultur, men kæmpe for smedjen bli'r stående op, så er det pop"*.⁸³⁸ Og da den ikke længere "stod op", blev den et erindringssted, som gav DSR og alle studenterpolitisk aktive et fast historisk holdepunkt at vende tilbage til. Og dermed en identitet.

DSR's store årlige fest, hvor der traditionen tro kompenseredes for mandighedens vigende bastioner ved servering af såkaldte Rocky Mountain Oysters (ristede lamme- eller

svinetestikler), kaldtes følgelig smedjefesten.⁸³⁹ Men eftersom der hele tiden kom nye generationer af studerende til, måtte disse nye skarer tilbagevendende indvies i historien om den svigefuldt nedrevne smedje.⁸⁴⁰ Midt i 1980'erne inddrog højskolens ledelse imidlertid atter de hårdt tilkæmpede parkeringspladser til opførelse af en bygning til opbevaring af medicinske præparater kaldet Anubis (men også kendt som *Bjorkmanns Spritbolag*, eftersom glassenes formalin efter professor Bjorkmanns anvisninger i mange tilfælde var erstattet af spirit).⁸⁴¹ Det affødte følgende dialogiske indlæg i årets KÆVL-Debat:

A: *Hvorfor rev man egentlig den gamle smedje ned?*

B: *Rektors stemme var afgørende.*

A: *Jamen, hvorfor?*

B: *Fordi han var den stærkeste og godt ku' li' at vise det i praksis.*

A: *Jamen, var der ingen argumenter?*

B: *Nå, på den måde. Jo, der skulle vist være plads til flere privatbiler.*

A: *Jamen, hvorfor bygger man så et formalinhus på parkeringspladsen?*

B: *Det synes den nye rektor er det bedste sted.*

A: *Jamen⁸⁴²*

Blivende lokaler fik de studerende først i 1987, da den ene villa på Acaciavej blev stillet til deres rådighed.⁸⁴³ Beskeden var, at "*alt er [...] tilladt så længe det ikke er destruktivt, generende for andre eller gøre brug af lokalerne til fest*". Overetagen kunne benyttes hver dag mellem 8 og 17, og lokalerne kunne reserveres efter dette tidspunkt. Når der var "fredagsklub", som snart fik betegnelsen A-Vej, var overetagen – klogeligt – aflåst.

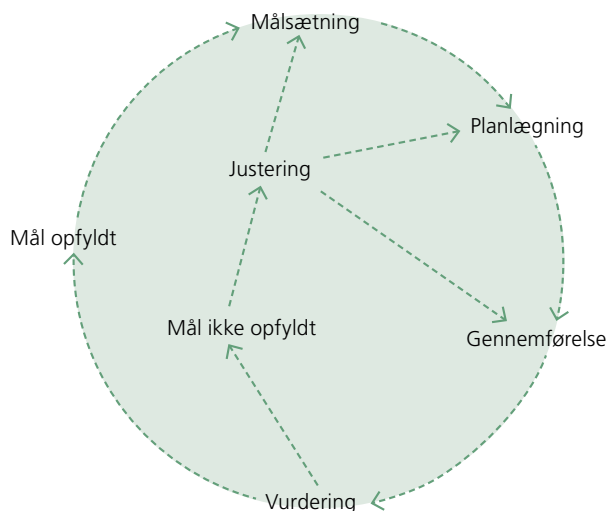
Med den gradvist øgede kønsblanding af højskolens studenterbefolkning blev de sociale aktiviteter omkring uddannelserne, som trods

mange underviseres forestillinger om det modsatte var ganske væsentlige faktorer i etableringen af et godt studiemiljø, i stigende grad et forum for pardannelser. Det var således i høj grad her, at fremtidens jordbrugsakademikere fandt deres fremtidige partner, hvilket måske meget godt viser, at Landbohøjskolen i mange henseender stadig var en afsondret, landlig ø i storbyens inferno. Omtrent en tredjedel af alle de dyrlæger født efter 1950, som oplyste deres ægtestand til opslagsværket *Den Danske Dyrlægestand 2008*, havde en partner med landbohøjskoleuddannelse.⁸⁴⁴ Langt de fleste en anden dyrlæge.

PÆDAGOGISK – OG ANDEN – OPRUSTNING

Meget tyder på, at de nye studieordningers valgfrihed sammen med det stigende optag af studerende i nogen grad virkede opløsende på den faglige identitet, hvorved behovet for studentersociale aktiviteter og et velfungerende studiemiljø steg. Det var på baggrund af denne erkendelse og med økonomisk støtte fra ministeriet, at der i 1990 for første gang som forsøg gennemførtes egentlige studiestartskurser, efter at de studerende selv gennem en snes år havde arrangeret forskellige former for ruskurser.⁸⁴⁵

Behovet for en mere gennemtænkt pædagogisk indsats i forbindelse med undervisningen stod nu også tydeligere end før, og i god overensstemmelse med de herskende forvaltningstendenser besluttede Det Centrale Studienævn på samme tid, at al kursusundervisning skulle evalueres. Mange undervisere og institutledelser viste sig imidlertid i begyndelsen på dette punkt temmelig modstræbende.⁸⁴⁶ Men højskolens ledelse prioriterede tydeligvis undervisningen højt. I 1992 blev Jørgen Pedersen således den første prorektor for undervisning.⁸⁴⁷

Kvalitetsudviklingscirklen, der anviser processer i forbindelse med undervisningstilrettelæggelse og -evaluering, blev udviklet i forbindelse med Kvalitetsudviklingsudvalgets arbejde i starten af 1990'erne. Systemer giver tryghed.

Af mere udadrettede initiativer blandt studerende (og enkelte lærere) kan fra 1980'erne især nævnes kampagner mod krig og atomvåben, som i perioder synes at have haft ganske godt tag i mange.⁸⁴⁸ I takt med at denne "fredskamp" mod den fortsatte oprustning af Europa gennem 1980'erne blev intensiveret, blev der på Landbohøjskolen afholdt adskillige debattmøder, hvor de store spørgsmål med større eller mindre elegance blev drejet i en fagligt relevant retning. I foråret 1983 eksempelvis et om "*medicinske og veterinære konsekvenser af krig udkæmpet med kernevåben*", som klogelig resolverede, at "*al krig med kernevåben skal undgås*".⁸⁴⁹ Der blev endda nedsat en lokal, upolitisk arbejdsgruppe med både VIP, TAP og studenterdeltagelse og navnet *KVL mod kernevåben*.⁸⁵⁰ Sammen med Miljøværnscentret afholdt gruppen blandt andet et møde med temaet *Klimatiske ændringer efter kernevåbensprængninger?*⁸⁵¹

I takt med at nye lærere kom til, skete der langsomt en forandring af undervisningskulturen. I 1991 blev den gruppe af nyuddannede kandidater, som året forinden havde gennem-

ført forsøg med studiestartskurser, af konsistorium bedt om at udbyde selvstændige kurser i metode- og projektplanlægning, som kom til at ligge på 2. semester af de fleste uddannelser.⁸⁵² Det var forsøgets formål at styrke de studerendes brug af naturvidenskabelige metoder på et konkret problemområde. Der var med andre ord tale om "*problemorienteret undervisning*", der i vid udstrækning var det fundament, som de to universitetscentre i Roskilde og Ålborg byggede på. Gruppen af undervisere hed i daglig tale *Metode og projektarbejdsgruppen* eller slet og ret MOP, og den hentede da netop også i vid udstrækning inspiration fra Ålborg Universitetscenter.

I forbindelse med evaluering af ordningen et par år efter dens start drøftedes det især, hvordan man skulle bringe de særlige indsigter i denne form for undervisning sammen med den nødvendige men meget mangesidige faglige viden.⁸⁵³ En del undervisere kritiserede de studerendes manglende evne til efter MOP-kurset at "*formulere en klar og entydig problemformulering, hypotese og metode*".⁸⁵⁴ Formanden for Pædagogisk Udvalg måtte på denne baggrund erkende, at "*opgavevejledning er et forsømt emne i de pædagogiske kurser*".

I forlængelse af ordningens evaluering løb højskolen ydermere ind i det problem, at MOP-kurset ikke kunne betragtes som *forskningsbaseret*. Og det skulle jo al universitetsundervisning være. Der blev derfor fra 1998 knyttet egentlige forskerstillinger til det, som hidtil havde været en ren undervisningsenhed. Og i 2000 blev MOP omdøbt til *Sektion for læring og tværvideenskabelige metoder* under Institut for økonomi, skov og landskab.⁸⁵⁵

Den store studierevision i 2005 gjaldt ikke kun uddannelsernes indhold men også undervisningens praktiske, daglige rammer. Med

De unge, utraditionelle lærere i metode og projekt (MOP) holdt i starten – dvs. i begyndelsen af 1990'erne – til i en midlertidig pavillon. Fra venstre Vagn Olsen, Anders Dahl og Per Rasmussen. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

inspiration fra Det Naturvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet, som havde taget skridtet året forinden, gik højskolen ved denne lejlighed fra den klassiske semesterstruktur, som havde været gældende siden grundlæggelsen i 1858, til en såkaldt blokstruktur.⁸⁵⁶ I den nye struktur blev studieåret – som foreslået allerede i 1985 – delt i fire dele, således at de enkelte kurser blev komprimeret, og der kom kortere mellem eksamensperioderne. Ændringen gennemførtes ikke alene for at effektivisere undervisningen men også med blandt andet den hensigt, at den enkelte underviser derved fik mere samlet tid til sin forskning.⁸⁵⁷ Meget tyder dog på, at denne smukke hensigt aldrig blev realiseret.⁸⁵⁸

“YVERET ELLER HELE KOEN?”: FORTSATTE FLYTTEDISKUSSIONER, NY STATUT OG NYE BYGNINGER I 1990'ERNE

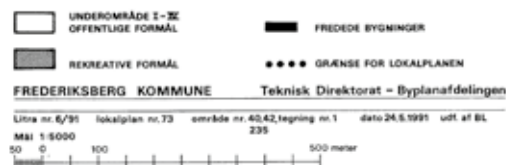
KONCERNLEDELSE

Efter institutsammenlægningerne i 1990 arbejdede et såkaldt *Profiludvalg* nedsat af Undervisningsministeriet i de følgende år videre med en strategi for højskolens fremtidige placering i den danske forskningsverden.⁸⁵⁹ Den anbefalede, at “*Landbohøjskolens profil styrkes ved en endnu stærkere disciplinorientering*”; at traditionen for landbrugsrelateret grundfagsforskning skulle udbygges; og at der i øvrigt især skulle sættes på bioteknologi, levnedsmiddelforskning, miljø og jordbrugsøkonomi.

I 1992 udsendte Undervisningsministeriet som opfølgning på universitetslovens revision en ny statut eller styrelsesvedtægt, som videreførte den påbegyndte rationalisering af strukturen og satte kursen for højskolens fremtidige udvikling.⁸⁶⁰ I statuttten defineredes højskolen som *Danmarks Jordbrugsuniversitet*, og både forskning og undervisning blev her – for første gang – formelt rangeret på internationalt universitetsniveau. Det var tid at lægge højskoleminderværdsfølelsen af sig, og søsterinstitutionen i Lundtofte tog et par år senere konsekvensen og begyndte at kalde sig *Danmarks Tekniske Universitet* (DTU).

Hovedprincipperne i statuttens fornyelser af højskolens styrelse og organisation var ansvarskoncentration og enstrenghed. Rektors ledelseskompetence blev styrket, og institutbestyrelser og -bestyrere blev med reference til ham fagligt ansvarlige ledelsesorganer, idet de

hidtidige institutråd reduceredes til rene valgforsamlinger for bestyrelsesvalg. En udvikling, der ifølge kritikere i værste fald kunne føre til “*uoplyst enevælde*”.⁸⁶¹

Frederiksberg Kommunes lokalplan for Landbohøjskolens arealer, som den så ud, da den seneste større udvidelse skulle sættes i værk i begyndelsen af 1990'erne.

©Frederiksberg Kommune

De mange fagråd nedlagdes og blev erstattet af tre faglige kollegier med rådgivende funktion, ligesom Det Centrale Studienævn blev nedlagt og erstattet af et uddannelsesråd under konsistorium. Samtidig oprettedes der parallelt hermed et forskning- og ph.d.-udvalg, og en betydelig del af konsistoriums sagsmængde henlagdes under dets forretningsudvalg. Der skete med andre ord en betydelig koncentration af beslutningskompetencen til små bestyrelser og forretningsudvalg og en dertil svarende reduktion i ansattes og studerendes mødetidsforbrug.

En enstregen, hierarkisk koncernledelse antoges – formentlig med rette – at få opgaverne hurtigere fra hånden end et repræsentativt demokrati. Og hvis uddannelses- og forskningsområdet virkelig skulle udvikles til en markedsplads, var effektivitet ikke en valgmulighed men en nødvendighed. Med det øgede fokus på ledelse – og de flere beføjelser til lederne – fulgte i øvrigt naturligt og som en del af statens generelle politik særlige lønpuljer til honorering af cheffunktioner. Både TAP'er og studerende affandt sig med ændringerne, eftersom den hidtidige styrelsesordning tydeligvis havde været ualmindelig tung, og *"KVLs nye statut indeholder en ledelsesstruktur, der er væsentligt forenklet og tilrettelagt på en sådan måde, at demokratiet er bevaret"*.⁸⁶²

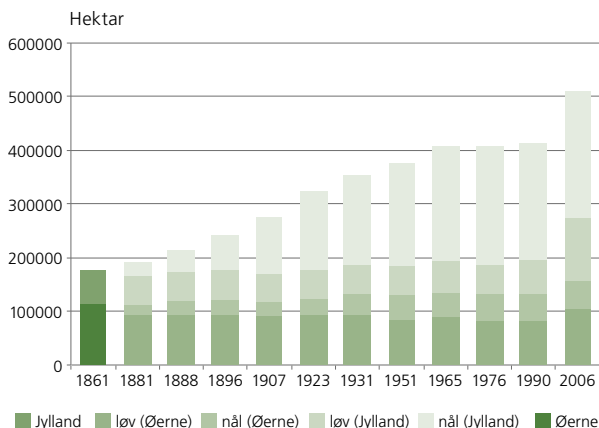
Statutten, der i virkeligheden var en særstyreordning i forhold til den reviderede, generelle styrelseslov fra 1992, adskilte sig med hensyn til graden af ledelsesoptimering på et væsentligt punkt fra denne. Ifølge styrelsesloven kunne rektor *"i særlige tilfælde overtage konsistoriums, fakultetsråds, institutbestyrelses og studienævnets opgaver"*. Efter Landbohøjskolens statut kunne rektor kun handle på egen hånd, når der ikke var tid til andet, og i sådanne tilfælde skulle han *"i videst muligt omfang [støtte sig] til repræsentanter for de pågældende organer"*.⁸⁶³

Endelig indførte statutten i erkendelse af den tilsigtede konkurrencesituation og betydningen i den forbindelse af gode relationer til omverdenen – samt efter tilskyndelse fra Profiludvalget – et repræsentantskab, der skulle rådgive højskolen om især erhvervenes ønsker og behov. Som formand fik det nye organ Landbrugsrådets sekretær og Profiludvalgets formand, Asbjørn Børsting, der selv var landbrugskandidat fra højskolen.⁸⁶⁴ På de øvrige pladser i det 15 personer store repræsentantskab fandt man blandt andet repræsentanter for Dansk Skovforening, Industrirådet og Forbrugerrådet. Formanden deltog i konsistoriums møder men uden stemmeret.

LANDBOHØJSKOLENS FREMTID

En kommission, der i årene efter den nye statut arbejdede med en overordnet strategi for jordbrugsforskningen, foreslog, at *"KVL [...] som Danmarks jordbrugsuniversitet [skulle] varetage grundlæggende og strategisk forskning på centrale fagområder. Med forskningens stigende kompleksitet, er det imidlertid nødvendigt at koncentrere forskningen på færre områder. Der bør derfor ikke på KVL opretholdes forskning på enkeltområder udelukkende med den argumentation, at det er nødvendigt, for at kunne meddele en kvalificeret undervisning. Forskningen skal, via de resultater der opnås, kunne retfærdiggøre sig selv"*.⁸⁶⁵ Tydeligere kunne forskningens nye, selvstændige position ikke udtrykkes.

Landbohøjskolens virksomhed havde tydeligvis mange interessenter, og jordbrugets tidligere dominans var kraftigt aftagende. Iltsvindet, fiskedøden og de efterfølgende benægtelser havde ved 1980'ernes slutning i mange henseender været et syndefald for dansk landbrug. Efter det kom først rækken af vandmiljøplaner, og siden indarbejdedes miljø- og landskabshensyn i stigende grad i EF's fortsat rigelige økonomiske

Danmarks skovareal er blevet forøget ganske betydeligt i den årrække, hvor Landbohøjskolen har eksisteret – ikke mindst takket være de dér uddannede forstkandidater og deres underordnede af skovfogeder og skovarbejdere. Hvad der ikke fremgår af diagrammet er imidlertid, at det voksende skovareal især gennem de seneste årtier har ændret karakter og anvendelse. Som resultat af et muligvis tilfældigt sammenfald af øget naturdyrkelse, stigende arbejds løn og faldende træpriser tjener større dele af arealet i dag rekreation og naturbeskyttelse snarere end gammeldags kommerciel træproduktion. Det markant forøgede skovareal efter 2000 skyldes til dels ændrede opgørelsesmetoder. På grundlag af Danmarks Statistiks skovtællinger.

understøttelse. Parallelt hermed oplevede landbruget en accelereret strukturudvikling i retning af specialisering, koncentration og splittelse mellem på den ene side højproduktive, professionelt drevne bedrifter med markedsproduktion men uden nogen særlig stærk forankring i den klassiske landbrugskultur; og på den anden en mangfoldighed af deltids- og hobbylandbrug. Disse mindre brug videreførte på mange områder det traditionelle landbrugs nu håbløst ineffektive driftsmetoder, men viste også ofte nye veje i retning af nicheproduktion og alternative indtægtskilder for landdistrikterne.

Land- og skovbrug forvaltede stadig over 3/4 af Danmarks areal, og jordbrugserhvervene stod fortsat for en betydelig produktion og eksport

tindtægt. Men som følge af drastisk ændrede pris- og lønrelationer og deraf følgende automatisering og ekstensivering var det en forsvindende lille del af befolkningen, som havde personlig berøring med dem. Og majoriteten stillede i stigende grad krast modstridende krav til pris, kvalitet og produktionsmetoder. Kyllingerne skulle gerne både have et godt liv og – i døden – en lav pris.

Som forsknings- og uddannelsesinstitution, der historisk og praktisk havde været nært knyttet til jordbrugserhvervene, var Landbohøjskolens samfundsmæssige placering ved udgangen af det 20. århundrede derfor langt fra entydig. En betydelig del af dens virksomhed rettede sig, som før nævnt, nu snarere mod forbrugere end mod producenter. Og de ikke så få ansatte, som i denne periode selv realiserede drømmen om et lille landbrug som centrum i familiens liv, hørte i sagens natur til hobbylandmændenes kredse. Så selv om højskolen fortsat uddannede konsulenter og andre rådgivere til det praktiske jordbrug, og uanset at store dele af dens forskning fortsat dannede grundlag for tekniske fornyelser, der kunne omsættes i højere produktivitet og bedre produkter, så var afstanden mellem den og erhvervene blevet større.

Da Landbrugsraadets præsident, Peter Gæmelke, i 1996 blev spurgt om sine forventninger til Landbohøjskolen, svarede han blandt andet, at fremtidens kandidater måtte regne med at uddanne sig gennem hele arbejdslivet.⁸⁶⁶ Og så anså han det i øvrigt for højskolens fornemste opgave hele tiden at være nogle skridt foran landbrugserhvervet og se ind i fremtiden. *“Det er vigtigt at forskerne har lidt jordforbindelse. At de ved, hvilken vej udviklingen i landbruget løber. Ellers risikerer vi, at landmændene løber fra forskerne, og det er det allerværste, der kan ske. For så kommer landbruget lynhurtigt til at mangle den nødvendige viden”*. Hertil lagde

han vigtigheden af, at højskolen kunne samarbejde med sektorforskningen.

Interviewet talte ind i en strategidiskussion om Landbohøjskolens fremtid, som den nye koncernledelse havde sat i gang efter de organisatoriske reformer. Og i denne diskussion indgik naturligt forholdet til den sektorforskning, som oprindeligt var udsprunget af landbrugets mangeartede forsøgsvæsen, og som netop nu også gennemgik store forandringer. Især skete der en koncentration af forsøgsvirksomheden i to store enheder, nemlig *Statens Husdyrbrugsforsøg* og *Statens Planteavlsvforsøg*, som begge fik hjemsted i Foulum.⁸⁶⁷ Og som i 1997 fusioneredes til *Danmarks Jordbrugsforskning*.

NYE FLYTTEDISKUSSIONER

Forud for indførelsen af den nye statut i 1992 var der for mange på Landbohøjskolen gået et par år med venten og fornemmelsen af déjà-vu. I forbindelse med den fortsatte diskussion om pladsproblemerne på Frederiksberg havde de to folketingsmedlemmer Bjørn Westh og Hans Larsen-Ledet nemlig i 1987 foreslået, at hele højskolen skulle flyttes til Jylland, nærmere bestemt til Foulum på Viborgegnen, hvor de begge var valgt.⁸⁶⁸ Og da debatten fra 1960'ernes begyndelse nu atter var vakt til live, udarbejdede Direktoratet for de Videregående Uddannelser i 1988 en rapport om en mulig udflytning af højskolens uddannelser til Vestdanmark.⁸⁶⁹

Rapporten opstillede fire modeller: 1) en samlet flytning til Odense, Århus eller Foulum; 2) flytning af udvalgte uddannelser; 3) flytning af alle bacheloruddannelser til Vestdanmark og 4) forbliven på Frederiksberg. Som baggrund for sine overvejelser pegede direktoratet på regionalpolitiske interesser, pladsmanglen på Frederiksberg, samfundets generelle behov for større uddannelseskapacitet og grundlæggelsen af Forskningscenter Foulum fire år forinden.

Bo Bojesen-tegning i Politiken den 12. februar 1990 i anledning af diskussionerne om højskolens mulige flytning – helt eller delvist – til Århus. Billedteksten lød: "Vi er jo nødt til at tage hele dyret med, selv om det kun er yveret vi er interesseret i". Sammen med undervisningsminister Bertel Haarder ses Ventrepolitiker Laurits Tørnæs, der var varm tilhænger af en flytning. ©Det Kongelige Bibliotek

Rektor gik straks i brechen for en forbliven på Frederiksberg.⁸⁷⁰ Og DSR protesterede imod flytteplanerne, samtidig med at repræsentanter for de studerende understregede, at helt så nedslidte og håbløse, som de foregående års mange aktioner havde ladet forstå, var de eksisterende bygninger altså heller ikke.⁸⁷¹ Bent Schmidt-Nielsens rektorkollega i Odense kunne imidlertid ikke lade være med at påpege, at Odense Universitets modulbyggeri jo var tænkt til også at kunne rumme en landbohøjskole, og at der skam stadig var plads.⁸⁷² Samtidig glædede folk på Viborgegnen sig til at byde en ny stor statsinstitution velkommen, alt imens Århus så småt lavede til barsel med et jordbrugsuniversitet.⁸⁷³ Og også fra Nyborg, Horsens og Tønder kom imødekommande tilbud til undervisningsminister Bertel Haarder.⁸⁷⁴

Ministerens eget parti var imidlertid delt i sagen, hvilket antagelig bidrog til at trække den i langdrag.⁸⁷⁵ Venstre i hovedstaden – "Handelshøjskolevenstre" – brugte konkurrencestats-argumentet, at "hvis Hovedstadsområdet skal kunne klare sig i konkurrencen med

andre europæiske storbyer, må vi forlange, at Landbohøjskolen bevares og moderniseres på Frederiksberg", og endnu i 1989, efter to års overvejelser, var der ingen beslutning truffet.⁸⁷⁶ Men så fik ministeren et godt tilbud.

Statens Mejeriforsøg i Hillerød var i 1923 udskilt af det Landøkonomiske Forsøgslaboratorium, som N.J. Fjord havde grundlagt i tilknytning til Landbohøjskolen, og efterfølgende havde det været en vigtig del af Forsøgsvæsenet. I takt med at den private danske mejerisektor var fusioneret til større enheder, var disse imidlertid selv blevet i stand til at varetage forsknings- og produktudviklingsopgaver, og det var derfor besluttet, at forsøgsmejeriet skulle lukke i 1991.⁸⁷⁷ Danske Mejeriers Fællesorganisation tilbød på denne baggrund at oprette et nyt forskningscenter som en del af Aarhus Universitet (tæt ved MD Foods' hovedkvarter), men krævede for at yde sit finansieringsbidrag, at Landbohøjskolens mejeriundervisning – og med den hele Mejeribrugsinstituttet – blev henlagt til dette.⁸⁷⁸

Ministeren var langt fra afvisende over for ideen, selv om kritiske medier henledte opmærksomheden på netop mejeribranchens store økonomiske bidrag til partiet Venstre.⁸⁷⁹ Som modtræk gjorde rektor ministeriet opmærksom på, at højskolen jo kunne overtage Mejeriforsøgets bygninger i Hillerød, når disse blev ledige.⁸⁸⁰ En konstruktion, som Hillerøds borgmester ikke overraskende gik varmt ind for.⁸⁸¹ Samtidig kom den uventede melding fra Studenterrådet i Århus, at mejeriingeniøruddannelsen slet ikke passede ind på deres universitet.⁸⁸²

I marts måned 1990 samlede Landbohøjskolen så i en rapport alle faglige argumenter for en forbliven på Frederiksberg, og rektor havde allerede klart tilkendegivet sin mening om det uigennemskuelige forsøg på at flytte eller op-

splitte skolen: "*Det griber dybt ind i højskolens overordnede og langsigtede planlægning og ønskerne om at fastholde KVL som den læreanstalt, der traditionelt varetager forskning og uddannelse på jordbrugsområdet i vid forstand, herunder også de områder, der omhandler forarbejdning af landbrugets produkter*".⁸⁸³

Rapportens konklusioner blev, at en fuldstændig flytning i givet fald ville nedsætte højskolens ydeevne i en periode på 5-10 år; at der ville opstå store vanskeligheder ved rekruttering af både medarbejdere og studerende; at internationalt samarbejde ville blive vanskeliggjort; at de levende plantesamlinger på Frederiksberg, i Hørsholm og i Tåstrup i sagens natur ikke kunne flyttes; at der faktisk fandtes tilstrækkelige udbygningsmuligheder på Frederiksberg; og at der naturligvis godt kunne etableres et vel fungerende alternativ i Århus, men at det ville kræve meget store investeringer.

Endelig, i slutningen af april 1990, indstillede ministeren så til regeringens koordinationsudvalg, at Landbohøjskolen skulle blive på Frederiksberg.⁸⁸⁴ På højskolen, der ifølge Politikens lederskribent havde været "mishandlet" af regeringen, var reaktionen spontan glæde.⁸⁸⁵ Og fra sin kollega på den lyriske højborg på Lundtoftesletten, Danmarks Teknisk Højskole, modtog rektor kort efter følgende lykønskning:⁸⁸⁶

*Hvad læser man dog i avisen:
Sit hjemsted nu beholder grisen.
"Og har I hørt" nu klukker hønen:
"Den flytning blev blot kun ved skrønen."*

*Og hesten stamper glad med skoen,
Og kalven er nu glad hos koen.
For KVL skal domicil ej rykke,
og DTH de ønsker straks tillykke!*

Eftersom mejerierne allerede måneden forinden havde trukket deres tilsagn om økonomisk støtte til Århusløsningen tilbage, forblev mejeriingeniøruddannelsen på Landbohøjskolen. Og da Statens Mejeriforsøg i Hillerød lukkede som planlagt, blev mejeriforskningen og -undervisningen på Frederiksberg faktisk i den følgende tid tilført flere ressourcer end tidligere.⁸⁸⁷ Det følgende år oprettede Landbohøjskolen således et *Institut for Mejeriforskning*, som dog i 1996 blev sluttet sammen med Mejeri- og Levnedsmiddelinstitutet.⁸⁸⁸

NYBYGGERI PÅ FREDERIKSBERG, I HØRS- HOLM OG I TÅSTRUP

Ved midten af 1980'erne var stort set alle Landbohøjskolens arealer på Frederiksberg taget i brug. Godt nok kunne hovedbygningens loft måske udnyttes bedre, og der fandtes stadig tjenesteboliger for enkelte funktionærer, som ville kunne inddrages.⁸⁸⁹ Men skulle der for alvor mere plads til, måtte der bygges nyt, hvilket selvsagt først kunne ske, efter at politikerne havde besluttet sig endeligt for den fremtidige lokalisering. Så snart den var på plads, fik Undervisningsministeriet derfor udarbejdet en generalplan for højskolens udbygning og modernisering.⁸⁹⁰ Den indeholdt nybyggeri på sammenlagt 19.500 m², hvoraf størsteparten bestod af udbygning af biblioteket og nye undervisningslokaler og institutarealer, og gennem en tiårsperiode fra 1992 blev der sammenlagt om- og nybygget 64.300 m² til en samlet pris af godt ½ milliard kroner.⁸⁹¹

Første skridt var en gennemgribende renovering af det godt tyve år gamle betonhøjhus, hvis stålskellet skrantede, samt ombygning af BP-bygningen på Rolighedsvej, så den kunne rumme det samlede *Institut for Økonomi, Skov og Landskab*.⁸⁹² Herefter kunne *Frøpatologisk Institut for Udviklingslandene* i Hellerup i 2000 overtage det tidligere Skovbrugsinstituts byg-

Den nye biblioteks-
bygning. ©Københavns
Universitetsbibliotek
Frederiksberg

ning på Thorvaldsensvej.⁸⁹³ Og i 2008 flyttede Dansk Bilharziose Laboratorium ind samme sted.⁸⁹⁴

Så fulgte indretning af laboratorier og kontorer til mejeriforskning i lokaler på Howitzvej, som højskolen havde fået stillet til rådighed under de akutte pladsproblemer tilbage i begyndelsen af 1960'erne.⁸⁹⁵ Desuden var der nybyggeri ved *Klinisk Institut*, som blandt andet fik ny vagtstue og et nyt dissektions- eller patoanatomisk auditorium, og endelig blev Borchs biblioteksbygning fra 1921 revet ned til fordel for opførelsen af et stort, moderne bibliotek tegnet af Erik Møller Arkitekter A/S.⁸⁹⁶ Det lagde sig smukt i forlængelse af Gnudtzmanns hovedbygning og stod færdigt til at blive taget i brug i 1995. Den gamle biblioteksbygning havde på toppen af sit trappetårn en observatoriekuppel, som det nye anlæg hverken havde plads til eller brug for. Efter en årrækkes opbevaring kom den derfor til Nordsjællands Astronomiforenings nyindrettede observatorium på Montebello i Helsingør.⁸⁹⁷

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskoles Bibliotek havde i 1969 taget navneændring til *Danmarks Veterinær- og Jordbrugsbibliotek* (DVJB).⁸⁹⁸ Bestanden af bøger og tidsskrifter var ved opførelsen af den nye biblioteksbyg-

Den nordre tilbygning til det brutalistiske højhus var (lige-
som den søndre) tegnet af Dissing+Weitlings Tegnestue,
en videreførelse af den verdenskendte danske arkitekt
Arne Jacobsens firma. ©Københavns Universitetsbibliotek
Frederiksborg

ning vokset til ca. 425.000 titler, men ud over denne kolossale koncentration af materialiseret viden – megen af den selvsagt forældet i snæver faglig forstand – fandtes der større eller mindre lokale bogsamlinger på de fleste institutter. Med tiden valgte højskolen dog at samle materialerne i DVJB, og i 2004 blev de fleste af tidsskrifterne ydermere flyttet fra de hidtil åbne hylder til de tilhørende magasiner, så pladsen i biblioteksbygningen i stedet kunne bruges til studiepladser med trådløs netadgang for de studerende.⁸⁹⁹ Bogen har ikke længere den status som vidensbeholder og pædagogisk virkemiddel, den engang havde. Til gengæld har biblioteket siden satset på digital adgang til stadigt voksende mængder af elektroniske ressourcer.

For begge højhusets ender opførtes tværfløje tegnet af Dissing+Weitling, hvorved der i den ene blev skabt plads for *Mejeri- og Levnedsmiddelinstituttet*, *Forskningsinstitut for Human Ernæring* samt *Institut for Mejeriforskning*, og i den anden for *Institut for Økologi og Molekylær Biologi* og nye, store undervisningslokaler.⁹⁰⁰ Og så lykkedes det endelig, efter årtiers højlydte krav og bønner fra de studerende, at få opført et nyt studenterhus på pladsen, hvor

den gamle villa med studenterlokaler hidtil havde ligget.⁹⁰¹ Det blev indrettet med gruppearbejdsrum til i alt ca. 70 personer, men hertil skulle yderligere lægges et betydeligt antal studiepladser i det nye bibliotek.

For at give plads til de mange og store nye bygninger, måtte gamle huse lade livet. I løbet af 1994 blev den gule ladebygning på sydsiden af Rolighedsvej revet ned, og i 2000 fulgte den gamle patologibygning efter for at give plads for en mere moderne afløser.⁹⁰² Men ikke alle byggeprojekter var uden problemer. I BP-bygningen arbejdede to blikkenslagere, der skulle reparere stopventiler, således gennem to dage i en krybekælder i enorme bunker af asbeststøv. Deres chokerede fagforeningsformand sagde til pressen, at han aldrig havde set så meget asbest i hele sin karriere.⁹⁰³ Asbest, fortidens brandhæmmende vidundermiddel, var blevet erkendt som et betydeligt sundhedsproblem. Og den 29. maj 2000 blev festauditoriet ramt af en gasekspllosion så voldsom, at der måtte en gennemgribende genopbygning af hele rummet til, hvorved det samtidig blev ført tilbage til sit oprindelige udseende.⁹⁰⁴ På mirakuløs vis kom ingen alvorligt til skade.

På forsøgsgårdene i Tåstrup blev der bygget ny hovedbygning og kontor- og laboratoriebygninger, og i 1995 kunne Landbohøjskolen og Forskningscentret for Skov & Landskab i fællesskab tage et nyt hus i Hørsholm finansieret af Villum Kann Rasmussen Fonden i brug.⁹⁰⁵ Og nogenlunde samtidig fusionerede højskolens Sektion for Økonomi med Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut og rykkede ind i Forsøgslaboratoriets gamle bygninger, der hidtil havde været domicil for Veterinærdirektoratet.⁹⁰⁶

I Tåstrup blev der efter udvidelserne plads til flere aktiviteter og medarbejdere, og i 1994

Den søndre tilbygning til højhuset, som foruden institutarealer rummede store auditorier og bygningskompleksets indgangsparti. ©SCIENCE Kommunikation

flyttede halvdelen af Institut for Jordbrugsvidenskab fra Frederiksberg derud.⁹⁰⁷ Det betød, at også en større del af især de landbrugsstuderendes undervisning nu foregik på "Tåstrup Campus", og der blev derfor etableret en gratis shuttlebus-rute med tre daglige afgangene hver vej.

Enkelte af periodens byggeplaner løb ud i sandet. Det var eksempelvis tanken at opføre et nyt kollegium i haven bag Rolighed ned imod Åboulevarden, men da der ikke kunne findes finansiering, måtte planen opgives.⁹⁰⁸ Og visionen om en tilbygning til BP-bygningen blev også forladt, da samlokaliseringen i Hørsholm viste sig som et attraktivt alternativ.

Det gamle baneterræn blev i slutningen af 1990'erne omdannet til en dobbeltrettet cykelsti, der skar sig gennem højskolens areal.⁹⁰⁹ En ny station på den planlagte udvidelse af S-togstnettet mellem Nørrebro og Frederiksberg, som senere realiseredes som Metroen, blev det til gengæld ikke til, trods rektoratets ihærdige forsøg på at skaffe studerende og medarbejdere togstop lige ved døren.⁹¹⁰

Endelig blev der i forbindelse med de omfattende om- og nybygninger i 1994 åbnet en ny hovedindgang midt på hovedbygningens forside ud imod Bülowsvej, akkurat som den havde været på Bindebølls oprindelige hovedbygning, der nu skjulte sig bag Gnudtzmanns imponante fløj. Ved den lejlighed skiftede højskolen samtidig adresse fra Bülowsvej 13 til 17. Og idet den gamle, ombyggede portbygning fik nummer 15, er nummer 13 vistnok forsvundet ud af historien.

Skitse af det internationale kollegium, som det i 2003 var planen at placere i Roligheds have ned imod Åboulevarden, men som på grund af manglende finansiering aldrig blev til noget.

Højskolens mangeårige bogholder, H.P.V. Thaarup ses her i slutningen af 1940'erne på sit kontor i administrationsbygningen med udsigt til både den søndre sidebygning og et righoldigt pengeskab med regnskabsbøger og cigarkasser. På hans bord står en mekanisk regnemaskine af betydelige dimensioner. Forvaltningen forbundet med en uddannelses- og forskningsinstitution som Landbohøjskolen var endnu på denne tid overskuelig, men gennem de følgende årtier blev administration af enhver slags til et ikke uvæsentligt aktivitetsfelt for alle statsinstitutioner. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

DEN VIRTUELLE VERDEN: NYE VILKÅR FOR VIDENSPRODUKTION OG -DELING SIDEN 1960'ERNE

DIGITAL FORVALTNING

I 1972 overgik Landbohøjskolens løn- og studieforvaltning til det, som på dansk var kommet til at hedde "*elektronisk databehandling*" (EDB).⁹¹¹ Dermed var afgørende skridt taget i en udvikling, som gennem de følgende årtier skulle forandre ikke bare højskolen men hele verden til ukendelighed. Overgangen fra den gamle analoge, nagelfaste, tids- og stedbundne virkelighed til en flydende modernitet af ubestændighed og ubegrænsethed. En ny tidsalder, hvor teknologisk udvikling fik lige så gennemgribende og uforudsigelige konsekvenser, som den industrielle revolution havde haft hundrede år tidligere.

Danmarks første offentligt ejede computerfaciliteter til rent videnskabelig brug var *Northern Europe University Computing Centre* (NEUCC) på DTH, som blev indviet i oktober 1965.⁹¹² Selve computeren var et IBM 7090-anlæg med en clockfrekvens på 2,5 mikrosekunder og svimlende 128 kilobytes hukommelse. Leverandøren etablerede i forbindelse med oprettelsen en forskningsfond, som meget belejligt gav tilskud til betalingen for anvendelse af computeren.⁹¹³ Og efter opbygningen afholdt DTH regelmæssigt kurser i blandt andet FORTRAN-programmering for interesserede kolleger fra andre læreanstalter, herunder Landbohøjskolen, som allerede i et par år havde haft del i en lille statslig pulje til elektronisk databehandling.⁹¹⁴

Eftersom den teknologiske udvikling på dette felt gik stærkt, nedsatte Undervisningsministeriet snart et udvalg, som skulle udarbejde en plan for kapacitetsudviklingen ti år frem i tiden. Som formand for udvalget valgte det højskolens professor i skovbrugsøkonomi, Niels K. Hermansen, hvis egen afdeling i 1969 erhvervede en terminal med forbindelse til det private ØK Data.⁹¹⁵ Udvalget foreslog samme år i en rapport blandt andet, at der skulle være tre regionale EDB-centre for forskning og uddannelse, hvilket i de følgende år førte til oprettelsen af de to søsterinstitutioner, *RECKU* i København og *RECAU* i Århus. De i alt tre centre blev i 1985 slået sammen til *UNI•C*. Samtidig med Hermansen-udvalgets virksomhed nedsatte højskolen sit eget interne EDB-udvalg og oprettede en særskilt EDB-afdeling.⁹¹⁶

EN ELEKTRONISK FORSKNINGSINFRASTRUKTUR

Den automatiserede, administrative behandling af de massedata, som både økonomi og studentermatrikel repræsenterede, fandt i starten sted på EDB-afdelingens computer. At betjene den var en højt specialiseret arbejdsopgave, som ikke kunne overlades til alle. Men inden længe spredte teknologi, kompetencer og arbejdsopgaver sig til stadig større dele af medarbejderstaben. Og de bredte sig uden for administrationens kontorlandskaber til biblioteker, forskning og undervisning.

Landbohøjskolens konsol blev tilsluttet NEUCC fredag den 23. oktober 1970 kl. 16:09:59, og herefter gik udviklingen stærkt. Femten år senere rådede højskolen over adgang via 20-30 skærmterminaler, og den havde to terminalrum beregnet på studenterundervisning med 16 NEUCC-terminaler. Desuden havde EDB-afdelingen en gammel Siemens-mainframe samt 35-40 mikrodatamater, der fortrinsvis anvendtes til tekstbehandling og apparatstyring.⁹¹⁷

Efterhånden som antallet af brugere steg, var afhængigheden af tilslutningen til NEUCC imidlertid ikke helt uproblematisk. For når – måske især rutinerede – brugere bestilte meget lange udskrifter, blev systemet i realiteten overbelastet, så den såkaldte turn-around-tid (den tid, det tog at få svar tilbage) blev uacceptabelt høj. EDB-udvalget måtte derfor i 1980 indskærpe, at *”hvis det undtagelsesvis er af meget stor betydning at få udskrifter på mere end 1000 linier ud på KVL’s linjeskriver, vil vi bede brugerne aftale det med en af operatørerne”*.⁹¹⁸

Indtil midt i 1980’erne blev computeropgaver altså udført centralt, fordi der skulle store, kostelige maskiner til at løse dem. Men enkelte af højskolens institutter begyndte ved denne tid at leje såkaldte mikrodatamater for at opnå uafhængighed af den stærkt befærdede forbindelse til NEUCC.⁹¹⁹ Og i 1986-87 blev et TREND-DATANET etableret over hele højskolen, hvorved 135 terminaler og et ukendt antal modemopkoblede mikrodatamater fik adgang til alverdens videnskabelige databaser.⁹²⁰

Siden starten af 1970’erne havde de ansatte fået tilbud om et kursus i *EDB-orientering* arrangeret af Danmarks Forvaltningshøjskole.⁹²¹ Det varede fem hele dage og spændte over materiel og programmel, central og lokal EDB-drift, systemudvikling og programkonstruktion samt EDB-systemer og omgivelserne. Men med

tiden viste det sig nødvendigt at supplere med efteruddannelseskurser i det seneste nye, for eksempel *skærmterminaler til erstatning for hulkort*.⁹²² Udviklingen gik som sagt stærkt. Ved årsskiftet 1985-86 gik NEUCC over til indlæsning af data ved hjælp af disketter, og Landbohøjskolens gamle lagre af hulkort kunne konverteres og kasseres.⁹²³

Med den elektroniske databehandlings udbredelse blev den også et arbejdsmiljøanliggende, og i sommeren 1981 indgik parterne på det statslige arbejdsmarked *Rammeaftale om retningslinier for samarbejde ved indførelse og brug af ny teknologi i statens virksomheder og institutioner*.⁹²⁴ Sagen var jo nemlig, at teknologien umiddelbart var tveægget: På den ene side gjorde den mange arbejdsopgaver lettere; på den anden kunne den netop derfor komme til at gøre arbejdskraft overflødig. Fagbevægelsen var derfor bekymret og mente, at udviklingen måtte tøjles, og på Landbohøjskolen indgik man følgelig en lokal *teknologiaftale*.⁹²⁵

På længere sigt viste bekymringerne sig dog ubegrundede, for den ny teknologi gav så mange nye bureaukratiske muligheder, at den nok i virkeligheden skabte flere arbejdsopgaver, end den fjernede, samtidig med at maskinparken af *”tekstbehandlingsmaskiner, foto-maskiner, off set-udstyr”* voksede.⁹²⁶ Til gengæld blev det som besparelsesinitiativ midt i 1970’erne besluttet, at højskolens telefoner ikke længere skulle kunne ringe direkte uden for Sjælland, således at medarbejderne i stedet skulle bestille sådanne opkald gennem omstillingen.⁹²⁷ Ordningen varede ved i godt tyve år.

Dermed være imidlertid ikke sagt, at arbejdsmiljøet ikke blev udfordret af den ny teknologi. Da Teknologiudvalget efter trekvart års erfaringer evaluerede aftalen, understregede det blandt andet betydningen af, at *”kun da-*

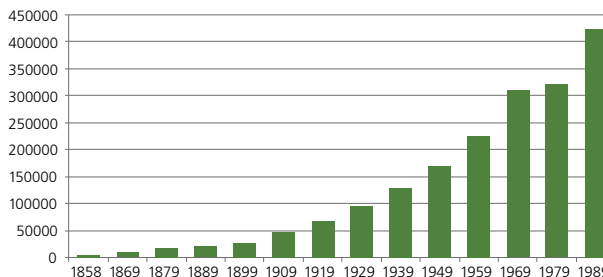
taudstyr med løst tastatur (panel) anskaffes" samt at "skærmudlæsningen skal være farvet og refleksbehandlet – det er mindst belastende for øjnene".⁹²⁸ De nye teknologier ændrede imidlertid ikke kun den enkelte medarbejders arbejdsopgaver, de gav også på bare lidt længere sigt anledning til helt nye former for organisering og fordeling af arbejdet.

I skrivemaskinens epoke blev breve og videnskabelige manuskripter som hovedregel renskrejet efter diktat, diktafonoptagelse eller håndskrevet kladde af faguddannede kontorassistenter. Med computerens – og efterhånden internettets og e-mailens – udbredelse blev disse opgaver gradvis ført over på de videnskabelige medarbejdere, der arbejdede til en betydeligt højere timeløn. Men det tog lidt tid. Endnu i 1993 lød der beklagelser over, at højskolen med hensyn til elektronisk post var "elektronisk udviklingshæmmet".⁹²⁹

I 1989 tog Undervisningsministeriet initiativ til udvikling af *Videregående Uddannelsers EDB-system* (VUE), som bestod af en økonomistyringsdel (ØSS) og en studieadministrativ del (STADS).⁹³⁰ Efter næsten ti års udviklingsarbejde, forbrug af ca. 800 millioner kroner og en påtale fra Rigsrevisionen blev arbejdet standset. Det var især STADS, der gjorde knuder, mens ØSS relativt smertefrit blev taget i anvendelse af de fleste universiteter. Men med tiden blev også elementer af det studieadministrative system så færdige, at Landbohøjskolen pr. 1. september 1997 kunne gå over til det.⁹³¹

Fordi det teoretiske grundlag for den nye teknologi var blevet til inden for matematikken, placeredes EDB-området i begyndelsen ofte hos matematikere. Således også på Landbohøjskolen, hvor EDB-afdelingen i den første menneskealder var placeret på det, der ved institutrokeringen i 1989 var blevet til *Institut*

Antal bind

Graf over udviklingen i bibliotekets bogbestand 1858-1989.

for *Matematik og Fysik*.⁹³² Men i 1990'erne greb teknologien så meget om sig blandt både administratorer, forskere og studerende, at afdelingen i stedet flyttedes til højskolens administration.

FRA VIDEN TIL INFORMATION

Et af de områder på højskolen, der tidligt udnyttede den nye teknologis muligheder, var biblioteket. Allerede i begyndelsen af 1970'erne rekvirerede det eksempelvis udenlandske bibliografiske databaser på magnetbånd, og i 1979 oprettedes i tilknytning til biblioteket en dokumentationsafdeling (DOK), hvis primære opgave det var at indeksere dansk jordbrugs- og veterinærlitteratur til FAO's jordbrugsdatabase, *AGRIS*, mod betaling at foretage søgninger i internationale databaser, at fremskaffe dokumenter fra nationale og internationale samlinger og at undervise i brugen af internationale databaser.⁹³³ Afdelingen fik til huse i bygningen ved siden af indkørslen fra Bülowvej, indtil biblioteket efter opførelsen af den nye biblioteksbygning i 1995 kunne flytte over i denne.

I forbindelse med *AGRIS*-arbejdet valgte biblioteket at erstatte sit eget katalogiseringssystem, der var lokalt udviklet i 1950, med FAO's *AGROVOC*-emnesystem.⁹³⁴ Fra efteråret 1978 kunne bibliotekets brugere søge direkte i AG-

Interiør fra den nye biblioteksbygning. I begyndelsen fyldte bogreoler godt op på den nye bygnings førstesal, men efterhånden som digitaliseringen skred frem, fik studiepladser højere prioritet, og bøgerne forsvandt på magasinet.
© Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

RIS, og i 1984 kunne det så tage en database over sin egen samling af monografier, *DVI-basen*, i brug.⁹³⁵ Med den øgede tilgængelighed og benyttelse af biblioteket fulgte imidlertid også større problemer med manglende overholdelse af afleveringsfrister, og det blev derfor samtidig – men altså ikke tidligere – anset for nødvendigt at indføre en bødestraf.⁹³⁶

I 1991 etableredes *Dansk Informatiknetværk i Jordbrugsvidenskaberne* (DINA) som et samarbejde mellem Landbohøjskolens *Institut for Matematik og Fysik* og jordbrugets forskningsinstitutioner.⁹³⁷ Fra 1996 blev det endvidere biblioteket, der fik ansvar for at administrere medarbejdernes elektroniske publikationsindberetninger – samt på baggrund heraf at gennemføre regelmæssige citationsanalyser.⁹³⁸

Det må bemærkes, at alle tiltag til digitalisering på biblioteksområdet indtil omkring 1990 gik på at lette den fysiske fremskaffelse af bøger og artikler; sidstnævnte eventuelt i form af fotokopier. Herefter blev *World Wide Web*, internettet, hurtigt så udbredt, at digital formidling blev langt mere effektiv, hvorfor det ikke længere var informationer *om* teksterne,

men *teksterne* selv, der blev formidlet. Blot ti år senere havde biblioteket en beholdning af ca. 2.000 e-tidsskrifter.⁹³⁹

Landbohøjskolen fik som institution sin egen hjemmeside med domænenavnet *www.kvl.dk* i 1995.⁹⁴⁰ Den blev snart formet efter en overordnet disposition, som samlede indholdet i temaerne præsentation, nyheder, vejviser, uddannelse, forskning og institutter samt administration og intern information. Og fra foråret samme år kunne alle højskolens institutter anvende e-mail.⁹⁴¹

MASSEDATA OG REGNEKRAFT

Indførelsen af computere i forskningen lå i naturlig forlængelse af den stadig hurtigere voksende apparaturpark, der havde præget al naturvidenskabelig forskning i efterkrigstiden. En udvikling, der især tog fart med Marshall-hjælpens saltvandsindsprøjtning, og som senere eksempelvis manifesterede sig som anskaffelsen i 1978 af et scanning-elektronmikroskop med op til 10.000 ganges forstørrelse.⁹⁴² Men computerteknologien adskilte sig fra sådanne apparater ved også at være relevant for videnskabsgrene, der ikke tidligere havde haft større behov for apparatur, men som for eksempel havde klaret sig i generationer med regnestokke, logaritmetabeller, papir og masser af tid.

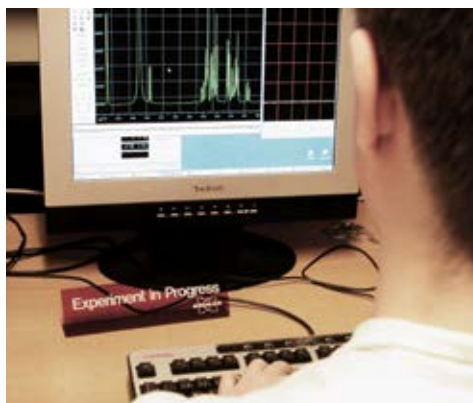
Allerede i begyndelsen af 1970'erne deltes adskillige afdelinger som nævnt om et lille årligt budget til EDB-behandling.⁹⁴³ Digitalisering, indlæsning og behandling af data kunne have mangfoldige formål og føre til lige så mange resultater, men inden for Landbohøjskolens forskning synes EDB stærkt forenklet at have fundet fire forskellige anvendelsesområder (som næppe i virkelighedens verden kan adskilles meningsfuldt): behandling af meget store datamængder, meget komplicerede beregninger, modellering og visualisering. Og så med tiden

i stigende grad styring af og interaktion med laboratoriernes øvrige apparater; ikke mindst i den kliniske praksis.

Et af de forskningsfelter – blandt mange – der kom til at nyde godt af muligheden for behandling af ekstremt store datamængder var molekylærbiologien.⁹⁴⁴ Forskere på *Institut for husdyrbrug og husdyrsundhed* arbejdede eksempelvis på at identificere de arveanlæg, der gav visse svin modstandsdygtighed mod angreb af bakterien *Escherichia coli*, fordi den ikke kunne hægte sig fast til tarmvæggen. Ved at sammenholde genmarkører med udvalgte svins konstaterede modstandsdygtighed blev det muligt at indsnævre jagten på resistensgenet til 1,3 promille af svinets samlede genom. Men immervæk stadig ca. 4 millioner par nukleotid-baser. Så ud over forfinede måleredskaber og analysemetoder var også den evne til at håndtere store datamængder, som computeren gav, en forudsætning for denne type undersøgelser.

Fra slutningen af 1970'erne tilbød højskolen jævnlige kurser i brugen af statistiske program-pakker såsom *Statistical Analysis System (SAS)* og *Statistical Package for the Social Sciences (SPSS)*.⁹⁴⁵ De gav mulighed for databehandling med deskriptivt statistiske metoder, der i forvejen fandt anvendelse i de fleste videnskaber. Den senere veterinærdirektør, Preben Willeberg, var således en af de første dyrlæger, der i sin disputats fra 1977 om urinvejslidelser hos katte benyttede statistik i større stil.⁹⁴⁶ Med tiden blev disse og andre statistiske programmer endvidere udvidet med værktøj til multivariable analyser såsom ordination – dvs. en form for klyngeanalyse af data om meget forskellige faktorer.

Det blev en metode til blandt andet hypoteseudvikling, der gennem 1990'erne ligeledes vandt udbredelse inden for mange videnskaber,

Inden for forskningen blev stort set alle former for måle-instrumenter med tiden koblet til computere, således at måleresultater kunne behandles og visualiseres umiddelbart. ©SCIENCE Kommunikation

men som – selv om matematikken bag havde været kendt siden 1950'erne – ikke tidligere havde fundet praktisk anvendelse, fordi den forudsatte meget omfattende beregninger. Så når *Mejeri- og Levnedsmiddelinstituttet* på den tid satte sig for gennem eksperimentelle forsøg at undersøge, hvilke faktorer der bestemte sansekvivaliteten ved forskellige fødevarer, så kunne det kun lade sig gøre ved netop at holde forbrugerdata og sensoriske, kemiske, fysiske, agronomiske og procesteknologiske data op imod hinanden i sådanne programmer.⁹⁴⁷

Regnekraften og evnen til at håndtere store mængder information kom med tiden ligeledes mange videnskaber til gode, som kunne anvende algoritmiske modeller til hypoteseafprøvning eller scenariebyggeri.⁹⁴⁸ Og igen var anvendelsesmulighederne mangfoldige. Når forskere fra Institut for Jordbrugsvidenskab blandt andet som led i NPO-programmet og Det Strategiske Miljøforskningsprogram siden 1980'erne var hovedansvarlige for udvikling af DAISY-modellen for kemiske, fysiske og biologiske processer i jord, planter og atmosfære, som blev brugt

Landskaber blev siden 1990'erne i stigende grad behandlet grafisk i såkaldte geografiske informationssystemer (GIS), og man kan overveje, om moderne landskabsplanlægning i virkeligheden gælder fysiske landskaber, eller om den undertiden snarere retter sig mod digitale modeller.
©SCIENCE Kommunikation

Indvielsen af det nye video-link mellem Landbohøjskolen og Foulum i februar 1993 var så stor en begivenhed, at den blev overværet af selveste undervisningsminister Ole Vig Jensen. Han flankeres her af rektor Bent Schmidt-Nielsen, mens matematikprofessor Mogens Flensted-Jensen en anelse bekymret står parat til at gribe ind, hvis teknikken skulle svigte. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

til blandt andet at forudsige udvaskning af næringsstoffer til vandmiljøet, så var det et tidligt eksempel på anvendt matematisk modellering.⁹⁴⁹ Det var det også, omend inden for et helt andet felt, når økonomer ved Institut for Økonomi, Skov og Landskab, ligeledes under Det Strategiske Miljøforskningsprogram, bidrog til udvikling af blandt andet modeller for vurdering af økonomiske og politiske forhold inden for den danske landbrugssektor.⁹⁵⁰

En anden type analyser af store datamængder knyttede sig til digitalisering af billeder, som kunne munde ud dels i analyse af billeder taget ved forskellig opløsning, bølgelængder osv., dels i formidling af komplekse eller utilgængelige forhold i form af visualisering. Til førstnævnte hørte eksempelvis brugen af Computer Aided Design (CAD) og Geografiske Informationssystemer (GIS) til landskabsanalyse og -arkitektur, og netop en GIS-gruppe oprettedes i 1990'erne ved *Institut for Økonomi, Skov og*

Landskab.⁹⁵¹ På baggrund af analoge kort, flyfotos, satellitbilleder eller andre former for *remote sensing* fulgte man eksempelvis over tid landskabsudviklingen i udvalgte værkstedsområder, ligesom man udviklede tredimensionelle modeller af skove.⁹⁵² En anden billedanalytisk metode blev på *Institut for Jordbrugsvidenskab* anvendt til på grundlag af digitale fotos blandt andet at sortere potteplanter efter enkeltelementer som blomsterfarve, bladmasse osv.⁹⁵³

Til sidstnævnte anvendelse hørte ligeledes den stadig mere forfinede anvendelse af billeddiagnostik inden for den kliniske undersøgelse, som med digitaliseringen var udviklet af den klassiske røntgenundersøgelse. Et mere pædagogisk øjemed var der med de digitale molekylemodeller, som hurtig langt overgik, hvad man kunne opnå ved hjælp af farvede kugler og pinde.⁹⁵⁴ Og samme funktion havde andre virtuelle modeller og samlinger, som med tiden erstattede de analoge modeller, plancher og dias, der fra

begyndelsen havde været et fast indslag i Landbohøjskolens pædagogik. Det gjaldt eksempelvis den digitale danske flora og Pometets æblenøgle.⁹⁵⁵

STRØM PÅ "UNDERVISNINGSSAPPARATET"

Allerede fra efteråret 1967 havde alle højskolens studieretninger (bortset fra veterinærerne) obligatorisk undervisning i EDB i form af 2 timer om ugen over et semester.⁹⁵⁶ Kurserne blev varetaget af en nyansat amanuensis ved Afdelingen for matematik, og de studerendes øvelsesprogrammer blev kørt på Københavns Universitets GIER-anlæg på H.C. Ørsted Institutet; en forkortelse for *Geodætisk Instituts Elektroniske Regneanlæg*, der var konstrueret i 1963.⁹⁵⁷ Tre år senere blev også de licentiatstuderende tilbudt kurser i datalogi.⁹⁵⁸ I denne undervisning var EDB altså genstand, ikke middel. Men også mange af de forandringer, som undervisningens former i disse år gennemgik, tog afsæt i ny teknologi. Selv om veterinærerne var længst om at opfatte de nye muligheder, som noget, der kunne angå dem, blev der allerede i foråret 1971 afholdt et informationsmøde i auditorium 3-02 "*Vedr. veterinær anvendelse af EDB*".⁹⁵⁹

I forbindelse med ungdomsoprørets krav om alternative undervisningsformer dukkede anvendelsen af audiovisuelle hjælpemidler (AV-midler) undertiden op, men det var først i 1980'erne, at emnet for alvor kom på Landbohøjskolens universitetspædagogiske dagsorden. Man overvejede således, hvordan man bedst kunne inddrage blandt andet overheads, video, dias og "Computer Aided E-learning" (CAE).⁹⁶⁰ Men om ikke andet, så ønskede stadig flere studerende adgang til computerkapacitet, og stort set samtidig med at prisen på mikrodata-mater for alvor begyndte at falde, fordoblede højskolen i 1984 sin kapacitet af NEUCC-clusterskærme.⁹⁶¹ Ved samme tid begyndte EDB-programmer til markstyring så småt at vin-

de udbredelse, og om ikke før stod det nu klart for enhver, at computeren i fremtiden ikke ville være forbeholdt forskere og administratorer.⁹⁶²

Spørgsmålet var imidlertid, præcis hvordan den ny teknologi skulle nyttiggøres i undervisningssituationer. I 1986 kom firmaet DANLOG i Århus med sit bud. Sammen med *Institut for Landbrugets Plantekultur* udviklede det et program til "*datamatbaseret undervisning*".⁹⁶³ Det bestod af 35 selvrettende opgaver til de to kurser i Landbrugets plantekultur A og B. Hver opgave indeholdt 22 spørgsmål med 3-6 svarmuligheder, og hele herligheden var fordelt på 5 floppy-disketter. Der var altså tale om et nyt redskab til de studerendes forberedelse snarere end en erstatning af den traditionelle holdundervisning og forelæsning, og generelt blev erfaringen med de nye muligheder hurtigt, at e-learning forudsatte ganske mange pædagogiske overvejelser og krævede megen forberedelse.⁹⁶⁴

En banebrydende udvikling i denne retning var det imidlertid, da den brede befolkning i anden halvdel af 1990'erne fik adgang til internettet. For det gav helt nye muligheder for så at sige at komprimere verden i tid og rum. I første omgang anskaffede Landbohøjskolen sig i 1993 et såkaldt video-link til Forskningscenter Foulum, så medarbejdere fra de to søsterinstitutioner kunne mødes uden at krydse Storebælt fysisk.⁹⁶⁵ Samtidig kastede højskolen sig over videoproduktion, som blev anset for et muligt supplement til de studerendes hjemmelæsning.⁹⁶⁶ Som sidste led i udviklingen udbød nogle af de nye, engelsksprogede kandidatuddannelser efter århundredskiftet – blandt andet *Agricultural Development* og *Sustainable Tropical Forestry* – netbaserede fjernundervisningskurser.⁹⁶⁷ Og det var hensigten kraftigt at udvide anvendelsen af e-learning.⁹⁶⁸

I en vis forstand var al undervisning dog på dette tidspunkt blevet digital, idet Landbohøjskolen i 2002 anskaffede den netbaserede undervisningsportal *CampusNet*, der var udviklet af firmaet Arcanic A/S, og som også blev brugt på blandt andet Handelshøjskolen i Århus og DTU.⁹⁶⁹ Herefter var holdlister, skemaændringer, opgaveafleveringer, powerpointpræsentationer, tekstuddelinger og korrespondancer mellem hold og underviser samlet på ét sted: i den virtuelle verden. Og ganske få år senere blev den bærbare laptop hvermandseje, hvorefter computeren simpelthen var enhver undervisningssituations mest centrale redskab – og (bogstavelig talt) samtidig rigtig god til at opretholde de studerendes kontakt på sociale medier!

DET LEVENDE UNIVERSITET: IDENTITETSKRISE OMKRING ÅRTUSINDSKIFTET

”HVAD ER BARNETS NAVN?”

Klare, let kantede bogstaver i en mørk-mellemblå nuance: KVL. Sådan ændrede Landbohøjskolen i 1992 det grafiske udtryk, der som et moderne logo skulle erstatte de *”fire skønne og ulæselige slyngbogstaver med en krone over”*, som i lidt forskellige former havde været skolens bomærke siden 1800-tallet.⁹⁷⁰ Og som skulle sammenfatte institutionens aktiviteter og gøre den kendt i samfundet.

Landbohøjskolen havde som organisation rig lejlighed til gennem 1990’erne at overveje sin egen identitet. Institutrokaden var gennemført og fag bragt sammen i nye, uprøvede konstellationer. Styrelseslov, statut og tidens generelle finanspolitik tilsagde øget vægt på strategisk ledelse og konkurrenceevne, omend det indre demokrati var intakt. Endelig skete der både forsknings- og undervisningsmæssigt en faglig differentiering og akademisering, der sammen med jordbrugserhvervenes radikalt forandrede samfundsmæssige status fik højskolen til at adskille sig stadigt mindre fra traditionelle, flerfakultære universiteter.

Langvarige overvejelser om læreanstaltens navn var et udslag af denne identitetsjagt. Det

officielle navn var nemlig for langt til nogen-sinde at have fundet praktisk anvendelse. Ved folketingsdebatten om Odenseplanerne i 1969 indledte SF-folketingsmedlem, svampeforsker og senere profiludvalgsmedlem Morten Lange således sit indlæg med en konstatering af, at han i resten af sin tale om Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole ville nøjes med at kalde den for *”Landbohøjskolen, og det burde den også nøjes med selv, for det er et rimeligt navn, det andet er så forknoklet”*.⁹⁷¹

Rektor Bent Schmidt-Nielsen søgte i 1992 med det nye logo at gøre den gammelkendte forkortelse KVL lige så udbredt som det folkelige kaldenavn Landbohøjskolen.⁹⁷² For så slap man blandt andet for pinagtige misforståelser af, om der nu virkelig var tale om et universitet, eller om det egentlig snarere drejede sig om en forvokset landbrugsskole. Men selv om hensigterne var de bedste, så lykkedes forsøget aldrig rigtig. To år senere konstaterede en agronomstuderende nedslående, at KVL var der ingen uden for højskolen selv, der vidste hvad var, og at institutionen jo i øvrigt hverken var en landboskole eller en højskole.⁹⁷³

Den måtte derfor have et nyt og mere retvisende navn, og i den efterfølgende debat kom der mange mere eller mindre mundrette bud: Danmarks Veterinær- og Landbrugsuniversitet, Københavns Videnskabelige Landbrugsuniversitet, Det Kongelige Videnskabelige Landbrugsuniversitet, Veterinær- og Landbrugsuniversitet

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskoles bomærke 1908 og logo 1992

◀ Ved at skærme dele af overfladen mod sollys under modningen, kunne man i Pometet ved festlige lejligheder forsyne æbler med Landbohøjskolens kantede logo 1992.
©SCIENCE Kommunikation

i Danmark, Universitetet for Anvendt Biologi, Kgl. Veterinær- og Jordbrugsvidenskabelige Universitet, Det Kgl. Veterinær- og Landbrugsuniversitet.⁹⁷⁴

Af forslagene fremgik det tydeligt, hvad det var for dele af højskolens virksomhed, som forslagsstillerne især fandt underbelyst i det gamle navn. For det første var det vigtigt at slå umisforståeligt fast, at KVL var et universitet. I samme retning pegede for det andet understregningen af dens videnskabelige karakter, som dog også blev nuanceret med inddragelse af anvendelighedsvinklen og af den tætte relation til jordbruget. Ikke-dyrlæger ville med tørre tårer have ladet veterinær-markøren fare, men det ville i givet fald næppe være sket uden sværds slag. Og i første omgang endte diskussionen med, at lektor i landskabsarkitektur Per Stahlschmidt konstaterede, at "*Landbohøjskolen er et godt navn*".⁹⁷⁵ Eller dog det mindst ringe.

Få år senere blussede debatten op igen.⁹⁷⁶ Frederiksberg Universitet, Danmarks Biologiske Universitet og Danmarks Veterinær- og Jordbrugsuniversitet var blandt forslagene, men det blev ved snakken. I stedet for at ændre navnet kunne man jo i sin informationsvirksomhed brande det, så offentligheden i det mindste associerede det med noget ønskværdigt. Center for Økologi og Miljø forsøgte sig med KVL som et "grønt universitet".⁹⁷⁷ Men selv om miljøbevidstheden mange steder var høj, var det trods alt nok for radikalt. I stedet valgte man fra 1999 at beskrive sig selv som "Det levende universitet", hvilket også fem år senere blev navnet på højskolens meddelelsesblad.⁹⁷⁸ Det signalerede på en og samme tid *life sciences* og vilje til at overleve som selvstændig institution.

VISION, MISSION OG VÆRDIER

Navnede debatten var tydeligvis nært forbundet

I begyndelsen af det nye årtusind blev medarbejderne i stigende grad inddraget i opgaven med at brande deres arbejdsplads og formulere en mening med den virksomhed, som tidligere generationer havde fundet selvindlysende. Her er en gruppe ledere og medarbejdere samlet til seminar om KVL som attraktiv arbejdsplads, hvor et af de nye "redskaber" i personaleafdelingens "værktøjskasse" var såkaldte "reflekterende teams".

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

med de tilbagevendende strategiske overvejelser, som moderne offentlige ledelsesprincipper forudsatte. Men debatten internt på Landbohøjskolen foregik ikke i et lukket rum; rammerne blev fastlagt andre steder. I 1994 fremlagde regeringen en strategi for hele den danske jordbrugsforskning, som lagde op til koncentration, satsning på især jordbrugsprodukternes kvalitet og sikkerhed, på landskabsforskning og på sundheds- og velfærdsforskning i husdyrbruget.⁹⁷⁹ Og det blev selvsagt bestemmende for højskolens fremtidsvisioner. Så da Kjeld Møllgaard, Københavns Universitets rektor, samtidig foreslog et paraplysamarbejde mellem hovedstadens universiteter, så de fremstod som et samlet hele, blev ideen straks skudt ned af Bent Schmidt-Nielsen, der kaldte forslaget "*dumt og forudsigeligt*".⁹⁸⁰ Tiden var til differentiering og markeringer, ikke til forskelsløshed og fusioner.

Med stigende aktivitet i form af kollektive forskningsprojekter og eksterne bevillinger

steg også behovet for mellemledere, og i april 1993 slog adjunkt i skovbrugsøkonomi Per Holten-Andersen derfor på et møde i konsistoriums forsknings- og ph.d.-udvalg et slag for, at professorer burde tillægges ansvar for faglig planlægning og udvikling, således at de atter kunne blive forskningsledere af gavn.⁹⁸¹ Akkurat som i gamle dage før styrelsesloven.

I det hele taget indgik personalespørgsmål centralt i strategiarbejdet. I slutningen af 1997 blev personalepolitikken ligefrem genstand for et helt seminar for samarbejdsudvalgsmedlemmer på Tune Landbrugsskole.⁹⁸² Det mundede ud i en række anbefalinger, som blandt andet omfattede generel brug af ansættelsessamtaler, længere ansættelsesperioder og vægt på lederkvalifikationer både ved uddannelse af aktuelle ledere og ved ansættelse af nye samt muligheder for fleksordninger og hjemmearbejde.

Ved revisionen af Landbohøjskolens officielle strategi i 2000 blev der (ikke mindst for at tiltrække studerende) lagt forøget vægt på synlighed og imagepleje.⁹⁸³ Og med uddannelsesreformen i 2005 definerede den sig endvidere i handling snarere end ord tyndt som et naturvidenskabeligt, anvendelses- og erhvervsrettet universitet.⁹⁸⁴ Det var altså den identitet, der nu skulle formidles til omverdenen i en klar kommunikationsstrategi, som havde været længe undervejs.

EKSTERN KOMMUNIKATION

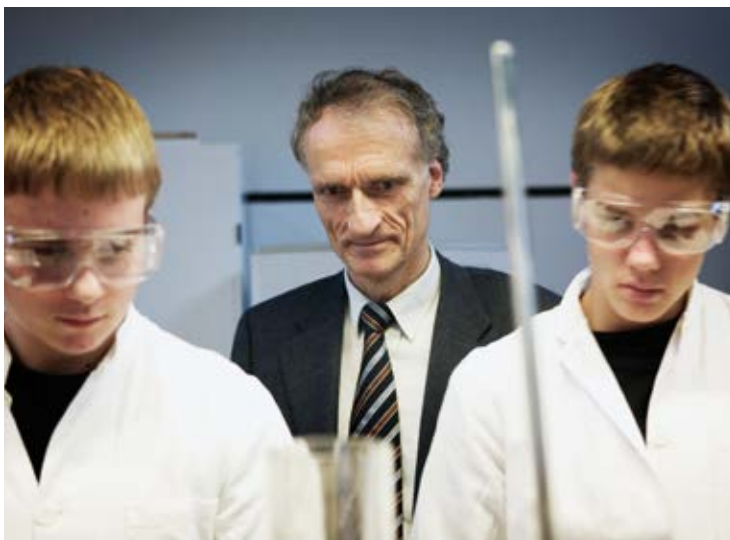
Siden 1917 havde højskolen udsendt sine årsskrifter, og fra tid til anden, når særlige behov tilsagde det, havde den gjort en ekstra PR-indsats. Det var næppe nogen tilfældighed, at man netop midt i heftige offentlige diskussioner om disputatser, udflytning og samarbejdsproblemer i 1960 fik fremstillet en 36 minutter lang film, som efterfølgende blev udlånt gennem Landbrugets Informationskon-

I forbindelse med åbent hus-arrangement på Landbohøjskolen i november 1990 gives der her agility-opvisning på den endnu eksisterende ridebane. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

tor. Journalisten fra *Ugeskrift for landmænd* kunne imidlertid ikke undgå at bemærke, at der blandt de seks studerende, som var filmens hovedpersoner, var *“den forskel i den daglige påklædning, at de mandlige aktører optræder i lange benklæder, mens flere af de kvindelige i opkildede shorts viser mest muligt af deres lår. Måske har instruktøren ment at kunne “sælge Landbohøjskolen” bedst sådan”*.⁹⁸⁵ Filmen blev blandt andet forevist i auditorium VII som start på tilbagevendende offentlige rundvisninger i forbindelse med københavnske journalisters rundskuedag.⁹⁸⁶

Ti år senere blev der stadig fra tid til anden arrangeret sådanne journalistdage, hvor ledelse og udvalgte forskere fortalte om forskellige sider af virksomheden, og egentlige åbent hus-arrangementer for offentligheden.⁹⁸⁷ Et af de største og mest vellykkede fandt sted i forbindelse med fejringen af 125-årsjubilæet i 1983.⁹⁸⁸ Ved en af de nævnte journalistdage blev det i 1976 foreslået, at højskolen skulle have et telefonnummer, hvorfra journalister kunne blive viderestillet til de relevante eksperter.⁹⁸⁹

Ved indvielsen af skoletjenesten i 2005 fik højskolen besøg af undervisningsminister Bertel Haarder, som jo havde folkeskolen men ikke længere den videregående undervisning som en del af sit ressort. Det var hensigten med tjenesten at rekruttere flere og bedre studerende i fremtiden ved at fange de unges interesse tidligt.
©SCIENCE Kommunikation

Et egentligt forsknings- og informationskontor målrettet blandt andet pressekontakt blev dog først oprettet i 1989, og i begyndelsen af 1990'erne blev de mange spredte småblade til intern information, debat og ekstern synliggørelse slået sammen til et: *KVL-Mosaik*. Det blev samtidig fulgt op af en årlig beretning, som i modsætning til tidligere ikke var en minutiøs afrapportering af alle aktiviteter, men derimod en layoutmæssigt appetitvækkende præsentationsbakke for højskolens forskning og uddannelser beregnet på travle, moderne mennesker med begrænset tid til tung tekst.

Med det udtrykkelige formål at lette kontakten til gymnasieskolen for at tiltrække flere studerende oprettedes endelig i 2005 en skoletjeneste.⁹⁹⁰ Men den ydre oprustning var ikke tilstrækkeligt. Indadtil havde studerende efterspurgt flere akademiske ritualer, og efter årtusindskiftet begyndte de at kunne købe KVL-merchandise, akkurat som man i årtier havde kunnet på de bedste (og værste) udenlandske universiteter.⁹⁹¹

Ud over den generelle betydning af offentlig synlighed for en statsinstitution, der var underlagt folkevalgte politikeres labile luner, havde den forstærkede eksterne kommunikationsindsats den meget jordnære funktion at tiltrække flere studerende (og med dem øgede taksameterindtægter). Men Landbohøjskolen var ikke kun offentligt kendt gennem kommunikationsstrategiernes retoucherede fremstillinger. For den var også en del af virkeligheden, hvor den fortsat spillede en lille rolle i mange menneskers liv og bevidsthed. Også når TV 2 ikke lige sendte faktaserien *Dyrlægevej 16*, sådan som det skete i 2000, når Den kongelige Ballet ikke gav forestillinger i hovedbygningens gård, eller når højskolen ikke lige blev skildret i børnebogen "Bongo på Landbohøjskolen".⁹⁹²

En stor del af hovedstadens befolkning forbandt således fortsat Landbohøjskolen med Dyrlægevagten, som helt tilbage fra Veterinærskolen på Christianshavn havde været et fast element i kontakten til omverdenen. Gennem det 20. århundrede fortsatte traditionen for døgnbemanding med en blanding af erfarne dyrlæger, ældre studerende og tjenestemandsansatte betjente på både Hospital for Mindre Husdyr og Hospital for Større Husdyr.⁹⁹³

I 1993 fulgte Ekstra Bladets journalist gennem nogle dage livets – og ikke mindst dødens – gang i vagten, og hun kunne blandt andet berette om aflivningen af den gamle labrador Bobby, der aftenen forinden var blevet påkørt af en bil. Og om venteværelset, hvor nogle af "de andre klienter kigger bort, ud ad vinduet til snefoget og de parkerede biler. De sidder her i samme triste ærinde, med kæledyrene ligeså troskyldigt ventende. Andre sender blot Bjarne og Bobby medfølende blikke – de ved, at deres dyr kan blive raske igen".⁹⁹⁴ Efter en kraftig reduktion på op imod 50 % af behandlingskapaciteten, forblev antallet af behandlede patienter

I begyndelsen af det 21. århundrede blev den årligt tilbagevendende kulturnat en kærkommen lejlighed for Landbohøjskolen til at præsentere sig selv for samfundet. Her besøger en gruppe gæster Klinik for store husdyr i 2006. ©SCIENCE Kommunikation

siden slutningen af 1970'erne nogenlunde stabilt knap 20.000.⁹⁹⁵

En anden bred berøringsflade var de skovbrugsstuderendes traditionelle juletræssalg fra Skovbrugsinstituttet på Thorvaldsensvej.⁹⁹⁶ Endelig udgjorde Landbohøjskolens Have fortsat en attraktion af stor betydning for især den fredsborgske lokalbefolkning.

THE ROYAL VETERINARY AND AGRICULTURAL UNIVERSITY

Landbohøjskolens kommunikationsindsats blev i årene omkring årtusindskiftet dobbeltsproget. For engelsk, modernitetens universelle sprog, som latin engang havde været den klassiske verdens, var i stigende grad uomgængeligt. Og den offentlighed, som hjemmesider og publikationer henvendte sig til, var (i det mindste potentielt) delvis udenlandsk. Medarbejdernes videnskabelige publikationer rettede sig generelt imod et internationalt akademisk publikum, selv om der var undtagelser, og de forskellige fag havde hver deres publiceringskulturer.⁹⁹⁷

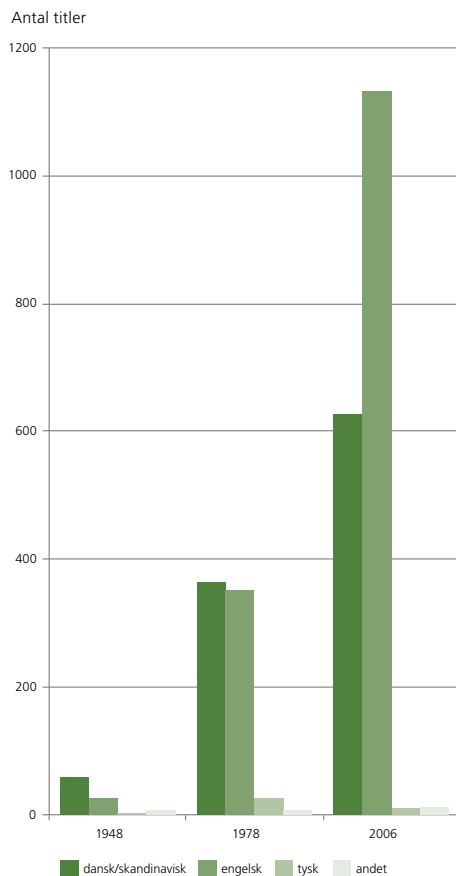
Når nu store dele af højskolen ikke længere orienterede sig entydigt mod bestemte erhverv,

blev kontakten til den brede befolkning vigtigere. Det kan derfor forekomme paradoksalt, at de øgede krav til forskningspublicering som følge af den skærpede konkurrence om finansiering førte til nedgang i produktionen af mere populærvidenskabelige tekster. Andelen af engelsksproget litteratur fortsatte med at stige, hvorved den dog dybest set blot fulgte en generel tendens blandt de fleste videnskaber.⁹⁹⁸ I 2005 var 750 ud af de i alt 817 bidrag til tidsskriftsartikler (92 %), der blev publiceret af højskolens medarbejdere, på engelsk.

Også som undervisningssprog vandt engelsk frem. Endnu i slutningen af 1990'erne kunne man meningsfuldt diskutere, om et ph.d.-kursus virkelig skulle afholdes på engelsk, når bare der var en enkelt udenlandsk deltager.⁹⁹⁹ Få år senere var en sådan debat utænkelig, og fra 2005 afholdtes de fleste kandidatkurser på engelsk. Det var en indlysende imødekommelse af den kendsgerning, at mere end 15 % af de studerende (iberegnet en betydelig andel fra de øvrige nordiske lande) efterhånden var udlændinge.¹⁰⁰⁰ Tredive år tidligere havde denne andel været blot 3 %.¹⁰⁰¹

Paradoksalt nok var det endog hensigten også at udbyde de veterinære kandidatkurser på engelsk, selv om stort set alle studerende var skandinaver.¹⁰⁰² For nogle kurser – især de mere samfundsrelaterede – betød den sproglige åbning for udenlandske studerende imidlertid, at det ikke længere var muligt at forudsætte de studerendes forhåndskendskab til en bestemt geografisk og historisk kontekst. Landbohøjskolens traditionelle forankring i en kendt fælles praksis blev derved vanskeliggjort betydeligt, hvorved incitamenter i retning af mere naturvidenskabelig tænkning og undervisning antagelig blev styrket.

Ud over engelsk var der endnu et sprog, der

Udviklingen i antallet af dansk- og fremmedsprogede tekster publiceret af Landbohøjskolen 1948-2006. På grundlag af årsberetninger og opgørelse fra Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

syntes at trænge sig frem allevegne. Det var matematisk. Stadig flere afhandlinger inden for landbrugsøkonomi forudsatte indgående kendskab til disse to fremmedsprog, og en af fagets professorer, Niels Kærgård, satte spørgsmålstegn ved rimeligheden i på denne måde at afskære store dele af offentligheden fra forskningens nyeste resultater.¹⁰⁰³ Landbohøjskolen gamle splittelse mellem den akademiske verden og den folkelige formidling gjorde sig stadig gældende.

Sideløbende med den rent sproglige internationalisering af undervisning og forskningspublikationer indgik Landbohøjskolen i en række mere forpligtende former for institutionelt samarbejde

de over grænser. Fra 1990'ernes begyndelse var der etableret Erasmus-aftaler om udveksling af studerende med i alt 27 udenlandske universiteter.¹⁰⁰⁴ Og i 2002 indgik Landbohøjskolen i et forpligtende netværk med seks andre europæiske landbrugsuniversiteter i den såkaldte *Euroleague for Life Sciences* (ELLS), der sigtede mod at fremme studentermobilitet og forskningssamarbejde.¹⁰⁰⁵ Efter få år skabte samarbejdet grundlaget for Erasmus Mundus-kandidatuddannelsen *Sustainable Tropical Forestry* (SUTROFOR).

Kemilektor Søren Storgaard Jørgensen foreslog i begyndelsen af 1990'erne at slå de nordiske landbrugsuniversiteter sammen til en international sværvægter.¹⁰⁰⁶ Helt så vidt gik man dog ikke, men den 24. maj 1995 underskrev rektorerne fra fem nordiske landbrugsuniversiteter faktisk en samarbejdsaftale, der grundlagde *The Nordic Forestry, Veterinary and Agricultural University*, kaldet NOVA, som et universitet uden mure.¹⁰⁰⁷ Det vil sige en ramme primært bestående af hensigter og kontaktpersoner, som ikke mindst arrangerede en lang række fælles ph.d.-kurser, heraf otte med Landbohøjskolen som værtsinstitution.

Da hortonomuddannelsen i 1994 blev evalueret, var resultatet nedslående.¹⁰⁰⁸ Faget var lille, og dets lærere derfor hårdt spændt for af undervisning, og evalueringsrapporten foreslog følgelig muligheden for en form for samarbejde med den ligeledes lille søsteruddannelse på Sveriges Lantbruksuniversitets afdeling i Alnarp uden for Lund. Så da NOVA var stablet på benene, begyndte forberedelserne til et sådant samarbejde. De resulterede i 2001 i grundlæggelsen af en fælles svensk-dansk uddannelse.¹⁰⁰⁹

Det var meningen, at de samlede kræfter skulle kunne skærpe uddannelsens profil og tiltræk-

ke flere studerende, men det lykkedes aldrig. Man skal ikke undervurdere afstanden mellem Frederiksberg og Alnarp, og i 2005 ophørte hortonomuddannelsen som en selvstændig uddannelse, idet den i praksis blev erstattet af den 4-årige professionsbacheloruddannelse til have- og parkingeniør.

KLIMA, KOST OG KROP

Uanset hvor knyttet Landbohøjskolens virksomhed var til traditionelle eller alternative jordbrugserhverv, stod to tendenser gennem det 20. århundredes sidste årti stadig klarere. Tendenser, der i nogen grad var modsatrettede. Den ene sigtede mod det ydre miljø og de fortsatte muligheder for biologisk *produktion* i videste forstand. Og den anden rettede sig indad, mod mennesket selv som *konsumerende* organisme. Som et grønt og levende universitet måtte man satse på sundhed og bæredygtighed, og det førte til en forskningsindsats, der var betydelig mere kompleks og konfliktfyldt, end både den grundvidenskabelige og den anvendte forskning i højskolens ungdom havde været.

Nogenlunde samtidig med østblokkens sammenbrud og markeds kapitalismens globale sejr havde en anden skelsættende udvikling nemlig taget fart, som skulle vise sig at blive om muligt endnu mere definerende for den moderne verdens udviklingsmuligheder. Siden det 20. århundredes begyndelse havde det stået klart, at klimaet er foranderligt, og siden dets midte yderligere, at atmosfærens indhold af CO₂ sammen med en række andre gasarter dannede en art drivhus, der forhindrede udstråling af varme.¹⁰¹⁰

I 1950'erne begyndte forskere fra det amerikanske *Scripps Institution of Oceanography* på dette grundlag på Hawaii at foretage kontinuerlige målinger af atmosfærens støt stigende CO₂-ind-

hold. Og da en kortvarig global kuldeperiode i 1960'erne og 70'erne afløstes af stigende temperaturer, anså stadigt flere forskere det for sandsynligt, at der var en årsagssammenhæng mellem disse to stigninger. At det var den såkaldte drivhuseffekt, der skabte global opvarmning.

I maj 1980 holdt professor Willi Dansgaard fra Københavns Universitets Geofysisk Isotop Laboratorium gæsteforelæsning på Landbohøjskolen.¹⁰¹¹ Det var ham, der havde fundet en metode til at bestemme atmosfærens sammen-

Selv om megen moderne naturvidenskab forudsætter dyrt apparatur, er iagttagelsesevne og paratviden fortsat væsentlige kompetencer i det praktiske faglige arbejde. Her er en gruppe studerende omkring årtusindskiftet på botanikekskursion med lektor Jørgen Jensen.
©SCIENCE Kommunikation

sætning tilbage i tiden gennem analyser af isotopblandinger i indlandsisens porer, men emnet for forelæsningen var aktuelt: "*Klimændringer, nogle gætterier og kendsgerninger*". Fem år senere afholdt FN sin første globale klimakonference i Østrig, og i 1990 udsendte FN's klimapanel, IPCC, sin første Assessment Report.

Parallelt med den gryende klimabevidsthed havde FN i 1983 nedsat Brundtlandkommissi-

I 1996 oprettede Landbohøjskolen sammen med DTU, Danmarks Jordbrugs-Forskning, Risø og Novo Nordisk et Center for Plantefibertechnologi, der med forstkandidat og professor Per Ole Olesen som leder fik til huse i Tåstrup. Centret bidrog til industriel udnyttelse af plantefibre til mange former for konstruktionsmaterialer og bindemidler, her fra poppel. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

onen.¹⁰¹² Og med dens dobbelte fordring om solidaritet med *både* verdens nulevende folkemasser og kommende generationer var scenen sat for videnskabsfolk, beslutningstagere og befolkningen i almindelighed. Men så sandelig også for Landbohøjskolens strategiske horisont i særdeleshed. For stort set ingen danske institutioner forenede som den – i et globalt udviklingsperspektiv – spændingsfeltet mellem producent- og forbrugersynsvinkler på den ene side og de mangeartede samspil mellem natur- og samfundsforhold på den anden.

Det var altså en konfliktfyldt virkelighed, som den ved årtusindskiftet forskede og underviste i. En virkelighed, hvor mange kræfter forsøgte at tilegne sig og isolere bæredygtighedsbegrebet, men hvor udfordringernes kompleksitet tydeligvis krævede sammenhængende løsninger. Et afgørende element i klimakampen var erstatning af fossilt brændstof med andre energikilder, og biomasse i form af plantedele som for eksempel træflis var en oplagt mulighed. Men de træer, som under deres vækst skulle binde den samme mængde CO₂, som siden i et nulsumsspil blev frigjort ved forbrændingen, ville i et ændret klima få andre vækstbetingelser. Derfor undersøgte miljøforskeren Henrik Saxe gennem 1990'erne i særlige klimakamre på Arboretet, hvordan atmosfærens ændrede kemiske sammensætning kunne forventes at påvirke træernes vækst.¹⁰¹³

Samtidig ville anvendelsen af store mængder træ til energifremstilling ikke i sig selv være ganske uproblematisk. For hvis verdens biologiske mangfoldighed virkelig skulle bevares, således som der var enighed om på FN's store opfølgingskonference i Rio de Janeiro fem år efter Brundtlandrapporten, så skulle også den danske biodiversitet beskyttes. Og kunne det virkelig ske samtidig med intensiv skovdrift med sigte på lavværdi-produkter som træflis?

Efter den såkaldte MacSharry-reform af EF's fælles landbrugspolitik i 1992 blev en del af tilskuddet til landmænd ydermere kanaliseret over i vedvarende græsning, fordi husdyrene var gode forvaltere af en række lysåbne plante-samfund, hvis arter og artsrigdom var truede. Men de græssende dyr, især drøvtyggerne, stod samtidig for en forbløffende stor andel af verdens samlede udledning af drivhusgasser.

Nu var det imidlertid en forsvindende lille del af de danske husdyrbesætninger, der nogensinde fik lejlighed til at deltage i forvaltningen af sårbare naturtyper. Langt de fleste produktionsdyr blev opdrættet på stald, hvorfra deres gasser dog selvsagt også nåede atmosfæren. Men hvis en stigende andel af landbrugsarealet skulle anvendes til andre typer biomasse end stort træ, f.eks. elefantgræs eller årgamle pileskud, så kunne der ikke længere produceres foder på arealet. Så biomasseproduktionen kunne i værste fald resultere i en skærpet arealkonkurrence. Ikke kun i Danmark, men også i den tredje verden, som ved udgangen af det 20. århundrede var storeksportør af foderstoffer; mange produceret i oliepalmeplantager på ryddet skovjord. Der gik altså en lige linje fra skovrydning i tropen til danske husdyr.

Optimerede staldsystemer til hurtigere og billigere frembringelse af animalsk protein til konsum kunne derfor få svært ved at indgå i forestillingen om en bæredygtig udvikling. Og bedre blev det selvsagt ikke, hvis man betragtede de dyrevelfærdsmæssige konsekvenser af optimeringen fra et etisk perspektiv.¹⁰¹⁴ Eller de sundhedsmæssige. For selv om hygiejne og sundhedsfremme var et integreret led i produktionsoptimeringen, tog denne alt for ofte form af hovedløs medicinering. Lægemidlerne truede fritlevende dyr i det ydre miljø, og deres udbredte anvendelse gjorde antibiotikaresistente, zoonotiske bakterier til en stadig mere truende realitet.¹⁰¹⁵

For blandt andre agronomstuderende fylder tagning og analyse af jordprøver stadig en del i uddannelsens første år. Arven fra von Liebig er intakt. ©SCIENCE Kommunikation

Selv om man ofte med stor møjle forsøgte at betegne dansk jordbrugs enkeltprodukter eller -procedurer som bæredygtige, så indgik de fleste af dem i sammenhænge, der gjorde påstanden om deres plads i en bæredygtig udvikling mere end tvivlsomme. Så hvis Landbohøjskolen virkelig ville være bannerrfører for en bæredygtig udvikling, hvad i det mindst dele af den i de sidste årtier af dens levetid synes at have villet, så kunne det altså let have indebåret et opgør med store dele af den konventionelle landbrugssektor. Heri bestod det afgørende identitetsproblem: Højskolen var fanget mellem erhvervshensyn og et stigende folkeligt og politiske krav om (uspecificeret) bæredygtighed. Og efter en særdeles positiv evaluering af *Center for Økologi og Miljø* i 2001 besluttede højskolens ledelse at nedlægge det med den begrundelse, at tværfaglige tilgange til økologisk produktion nu angivelig var grundigt integreret i alle dele af dens virksomhed.¹⁰¹⁶

ORD PÅ DEN TAVSE UNDERSVNINGSKULTUR

Trods årtiers diskussioner om uddannelsernes indhold og opbygning og om undervisningens kvalitet, prægedes dele af undervisningskulturen fortsat af en forbavsende udbredt tavshed. De studerende måtte i vid udstrækning selv finde ud af, præcis hvad der skulle til for at levere et godt eksamensresultat. Og i en grad, så man skulle tro det genetisk betinget, faldt det ofte de studerende lettest, som kom fra akademikerhjem.

På mange uddannelser foregår undervisningen på små hold i dialog mellem lærer og studerende. Her snakker lektor i landskabsarkitektur Per Stahlschmidt med nogle studerende i en af de store tegnesale på BP-bygningens loft. ©SCIENCE Kommunikation

Først med indførelsen af obligatoriske evalueringer og af DSR's undervisningspris *Den Gyldne Tyr* i 1990 blev læreres særlige indsats på undervisningsområdet værdsat eksplicit, men undervisning betragtedes fortsat typisk som en privatsag, som kolleger hverken kunne eller skulle blande sig i. Var undervisningsevalueringerne – som i begyndelsen snarest virkede som *underviser*-evalueringer – dårlige, måtte den uheldige lærer tage et skamfuldt møde med undervisningsudvalget, uden at der dog af den grund nødvendigvis skete de store forandringer.

I løbet af 1990'erne blev der imidlertid i stigende grad sat ord på denne kultur af tavshed. Den centrale placering af lærerrollen i tidens universitetspædagogiske overvejelser afspejlede, at undervisningen fortsat betragtedes som en afsender-modtager-relation med den enkelte studerende som en forholdsvis passiv modtager.¹⁰¹⁷ Men fra mange sider blev der samtidig peget på behovet for en bredere vifte af forskellige undervisningsformer end de traditionelle forelæsninger, øvelser og eksami-

Der blev siden begyndelsen af 1970'erne afholdt rusture for nye studerende, og indsatsen for at socialisere dem til en uddannelse på Landbohøjskolen – og få dem til at lære hinanden at kende – har gennem tiden antaget mange former. Også nogle, som ledelse og lærere nok helst ikke ville kende til. Her trækker deltagerne omkring årtusindskiftet tov iført dragter af stor diversitet. ©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Efter årtiers kamp lykkedes det endelig i 1987 de studerende at få egne lokaler på Acaciavej. Og hurtigt blev den derværende fredagsbar synonym med "A-vej".
©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

natorier, der havde udgjort den væsentligste del af højskolens pædagogiske værktøjskasse siden grundlæggelsen.¹⁰¹⁸ Former, som i højere grad gjorde den studerende til hovedperson i sin egen uddannelse.

Et *kvalitetsudviklingsudvalg* under konsistorium foreslog i 1996 blandt andet synliggørelse af systematisk kvalitetsudvikling, skærpelse af undervisningsudvalgenes kompetencer i forbindelse med evalueringer, inddragelse af eksterne rådgivere, obligatorisk orientering ved kursusstart om forventninger til arbejdsindsats m.v., og større involvering af institutledelserne i efterbehandling af evalueringerne.¹⁰¹⁹ Det sidste punkt betød i virkeligheden en skærpet ledelsesprioritering af undervisningsområdet.

Det var imidlertid ikke kun mødet mellem studerende og lærere i undervisningen, som var under tiltrængt forandring. Også den samfundsvirkelighed, som undervisning og uddannelser indgik i, ændrede sig. Både den videnskabelige viden, der var deres genstand, og de professioner, som de rettede sig imod, ændrede karakter. Nye uddannelser blev derfor som nævnt etableret side om side med indførelse af specialiseringsmuligheder på eksisterende.¹⁰²⁰

Veterinærstuderende skulle efter studieordningsændringen i 2005 på den 2½-årige kan-

didatuddannelse vælge mellem linjerne biomedicin, heste, produktionsdyr, mindre husdyr og fødevarerikkerhed.¹⁰²¹ Differentieringen skete med henvisning til en stadig større mængde af viden og et mere komplekst arbejdsmarked, men selvsagt ikke uden visse betænkeligheder i forhold til den faglige identitet, som nok fordrede et betydeligt element af enhedsuddannelse.¹⁰²² Men i modsætning til den alment praktiserende familielege, blev dennes sidestykke blandt dyrene altså ved denne lejlighed historie.

Også de studerende synes i visse henseender som gruppe betragtet at have været præget af forandringer, der kunne påvirke de pædagogiske overvejelser. I forbindelse med den faldende søgning til højskolens uddannelser gennem 1990'erne lå andelen af førsteprioritetsansøgere blandt de optagne nogenlunde konstant mellem 50 og 60 %.¹⁰²³ Men bruttotallet dækkede over en meget stor søgning til især veterinæruddannelsen.

I virkeligheden bortroderedes adgangsbe- grænsningen lige så stille. I 1990 krævede alle studieretninger en mindste adgangskaraktter fra studentereksamen eller HF for optagelse. Tretten år senere var der frit optag på alle uddannelser bortset fra dem til dyrlæge og landskabsarkitekt. Og det var tydeligvis søgningen til de

mest klassiske jordbrugsrelaterede uddannelser som agronom, hortonom og jordbrugsøkonom, der faldt først.¹⁰²⁴

Det reelle bortfald af faglige optagelseskrav havde uundgåeligt effekt på den daglige undervisning. Nogle fag blev i endnu højere grad end tidligere faglige nåleøjer for hele uddannelser. Kemi var et sådant fag, hvis sværhedsgrad øjensynlig ikke varierede tilstrækkeligt med konjunkturerne i de årlige optag. Det havde altid været anset for vanskeligt, men nu tog dumpeprocenten på himmelflugt.¹⁰²⁵ Prorektor for uddannelse, Flemming Frandsen, så sig derfor nødsaget til at efterlyse bedre gymnasial forberedelse til universitetsstudier, fordi for mange af Landbohøjskolens nye studerende tydeligvis manglede basale forudsætninger ved studie-start.¹⁰²⁶ Og en del kunne tyde på, at mange ligefrem havde ondt i det, som tidligere kunne anses for grundlæggende matematik-kompetencer fra folkeskolen.¹⁰²⁷

Der var altså klare pædagogiske udfordringer, som der måtte gøres noget ved, hvis udviklingen skulle vendes. Spørgsmålet var blot, om der kun var tale om faglige problemer. Rundtomkring på landets uddannelsesinstitutioner gik debatten blandt mange lærere, om ikke der simpelthen var tale om en helt ny type studenter.¹⁰²⁸ Nogle, der opførte sig som elever snarere end som studerende. Nogle, der som forvoksede fugleunger forventede at blive stopfodret med visdom af læreren snarere end at opsøge, tilberede og fortære den selv. Og nogle, for hvem afgangseksamen og den deraf følgende status vejede tungere end erhvervet viden og kunnen.¹⁰²⁹

En parodi, javist, for de studerende var som gruppe betragtet næppe blevet mindre forskelligartede, end de altid havde været. Men der var måske alligevel et gran af sandhed i

beskrivelsen. For under konkurrencestatens pres satte statens interesse i de enkelte studerendes adfærd sig spor ned gennem systemet. En ny SU-bekendtgørelse gav i 1999 institutionerne ansvaret for, at studerende ikke kom mere end et år bagud i forhold til normeret studietid, og senere fulgte mere af samme skuffe.¹⁰³⁰ Den enkeltes uddannelse og eksamenssucces var nu ikke længere hans eller hendes eget ansvar. Institutionen havde på samfundets vegne overtaget det. Og en i starten umærkelig forskydning af ansvar og interesse kunne ikke undgå at påvirke undervisningssituationen og tilgangen til læring. Resultatet var en elevkultur, der havde ikke så få ligheder med den, som havde kendetegnet især Landbohøjskolen, indtil kritik og selvstændighedstrang ved midten af århundredet havde gjort også dens uddannelser til *universitetsstudier*; dvs. individuelle projekter.

Den øgede statslige bevågenhed over for uddannelsessystemets effektivitet og produktivitet havde dog unægtelig også positive følgevirkninger. Landbohøjskolens uddannelsesreform i 2005 var eksempelvis i høj grad et resultat af den. Et af dens bærende idealer var eksplicitering.¹⁰³¹ Eksamensbeviset skulle ikke længere afhænge af den enkelte studerendes kendskab til de udtalte tanke- og handlemåder, der gav gode resultater. Et kendskab, der ofte skyldtes sociale kompetencer eller kulturel baggrund snarere end faglighed. Nu blev der sat ord på, hvad der til hver enkelt eksamen skulle til for at bestå eller få topkarakter.

FRA KVL TIL LIFE: UNIVERSITETSLOV, BØRSTINGUDVALG OG FUSION I TO AKTER

“FLERTALLET AF MEDLEMMERNE ER UDEFRAKOMMENDE”

Novemhernummeret af KVL-Mosaik i 2002 bragte et indlæg af videnskabsminister Helge Sander. Det var ikke første gang, at højskolens minister på denne måde henvendte sig direkte til dens ansatte og studerende, men i modsætning til forgængeren, Bertel Haarders, ofte skarpe dialog med 1980'ernes kritiske studerende var Sanders tone imødekomende. Indlægget var om det forslag til ny universitetslov, som ministeren netop havde fremlagt hovedlinjerne for. Han fortalte om forslagets elementer af blandt andet styrket ledelse og øget samspil med det omgivende samfund, og konstaterede, at *“Det er elementer, der ligger i forlængelse af KVL's egne ønsker til en ny ledelsesordning”* [...] *“Med de mange nye tiltag de senere år er det ingen overdrivelse at konstatere, at KVL er godt på vej”*.

Videnskabsministerens udspil, som bar titlen *“Tid til forandring for Danmarks universiteter”*, opridsede Fogh-regeringens intentioner på universitetsområdet. Meget af retorikken var gammelkendt. Det handlede om forbedret konkurrenceevne og optimering af både forsknings- og undervisningsressourcernes udnyttelse. Og til det formål skulle *“en reform af universiteternes ledelsesstruktur [...] styrke ledelsen og øge universiteternes handle- og beslutningskraft”*.¹⁰³² Der skulle med andre ord ske en yderligere koncentration af ledelseskompetencen hos rektorer, dekaner og institutledere, og så

skulle universiteterne frigøres fra ministeriel detailstyring mod til gengæld at få bestyrelser med flertal af eksterne medlemmer.

Landbohøjskolen havde ved et valg i november 2001 fået ny rektor med tiltræden 1. april det følgende år.¹⁰³³ Valget stod mellem den hidtidige prorektor, Flemming Frandsen, professor i zoologi, og institutleder Per Holten-Andersen, lektor i skovøkonomi.¹⁰³⁴ I valgkampen fremstod de som temmelig enige om det meste. Ikke mindst om behovet for styrkelse af nøglepersonerne i den kollegiale styrelse, som de begge ønskede bevaret. Per Holten-Andersen vandt valget.

Det faldt derfor i hans lod sammen med blandt andre universitetsdirektør Søren Hartz at sammenfatte et udkast til højskolens høringssvar på

Rektor 2002-06, Per Holten Andersen (f. 1952), under genindvielsen af festauditoriet efter restaureringen, der blandt andet bragte stolerækkerne tilbage til deres oprindelig halvcirkelform. ©SCIENCE Kommunikation

det forslag til lovrevision, som Videnskabsministeriet udsendte i slutningen af 2002. Udkastet havde været drøftet på institutterne, og det endelige svar kunne sammenfattes med en konstatering af, at *“KVL finder, at hovedlinierne ifølge lovforslaget for fastlæggelsen af en fremtidig styrelsesordning for universiteterne i vidt omfang stemmer overens med vore forventninger til en ændret styreform”*.¹⁰³⁵ Man kunne måske tilføje, at efter regeringsudspillet ville forventning om noget andet også have været urealistisk.

Der var visse forbehold over for det foreslåede selveje, og til bestemmelserne om magtfulde bestyrelser føjede høringssvaret en formulering om, at *“der fastsættes i vedtægten bestemmelser omkring bestyrelsesarbejdet, der sikrer størst mulig åbenhed og gennemsigtighed”*. Derudover bakkede bemærkningerne i store træk op omkring et styrket rektorat, styrkede institutledere, styrkede forskergrupeledere og styrkede studieledere samt et (svækket) konsistorium med VIP-flertal men kun med høringsret.¹⁰³⁶

UNIVERSITETSLØVEN 2003

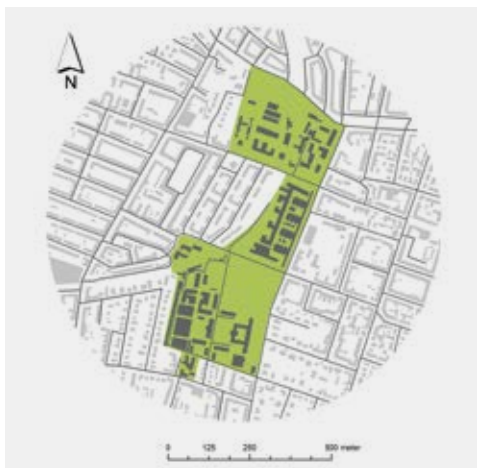
Kun godt et halvt år efter præsentationen af *“Tid til forandring”* havde et flertal i Folketinget bestående af Venstre, Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Kristeligt Folkeparti vedtaget forslaget til en ny universitetslov.¹⁰³⁷ Og fra 1. juli 2003 bestod Landbohøjskolens nye bestyrelse af tidligere direktør for flere store statslige og private virksomheder Erik Bonnerup som formand og med forskningschef Lene Lange fra Novozymes, professor Søren Alexandersen fra det britiske Pirbright Laboratory, gårdejer Henrik Høegh fra Landbrugsraadet og administrerende direktør Helle Ulrichsen fra Hovedstadens Sygehusfællesskab som resten af det eksterne flertal.¹⁰³⁸ Som repræsentanter for højskolen var valgt to studerende og to ansatte.

Universitetsdirektør Søren Hartz (f. 1958) var den sidste leder af Landbohøjskolens administration og besad en stilling, som indtil 1999 havde båret titlen administrationschef eller administrator. Ved genopfindelsen af direktørtitlen fik den altså et andet indhold, end den havde haft, indtil den i 1958 blev afløst af “rektor” som betegnelse for højskolens akademiske og administrative leder. Som det ofte er tilfældet med moderne ledere, portrætteres direktøren her med en bog i hånden – også selv om han sjældent fik tid til at læse i arbejdstiden. På hylden over hans hoved ses hele rækken af årsberetninger tilbage fra 1858. ©SCIENCE Kommunikation

Det gik med andre ord meget stærkt, og det havde da netop også været konsistoriums hensigt, at højskolen skulle lægge sig i spidsen ved gennemførelsen af den nye universitetslov.¹⁰³⁹ Københavns Universitet fik til sammenligning først sin bestyrelse halvandet år senere, i januar 2005.¹⁰⁴⁰

Universitetsloven af 2003 var et vellykket frontalangreb mod idealerne i den styrelseslov, der med revisioner og stramninger havde været gældende i en menneskealder.¹⁰⁴¹ Demokrati er en vildtvoksende og ustyrlig størrelse, som enhver med magt har en indlysende interesse i både at besynge og begrænse. Med enstrenge- de, ansatte ledelser og bestyrelser til blandt andet at bistå institutionerne med at tiltrække den stadig større andel af deres finansiering, som lå uden for de finanslovsbevilligede basismidler, blev danske universiteter endegyldigt indrettet på den nationale og internationale konkurrence som halvprivate erhvervsvirksomheder med professionelle koncernledelser. Og som lovens §12 fastslog, så skulle *“bestyrelsen sammensættes således, at flertallet af medlemmerne er udefrakommende”*. Alt andet ville blot give uhensigtsmæssige mindelser om tidligere tiders universitetsdemokrati.

Kort over det fuldt udbyggede universitetsområde, eller campus, på Frederiksberg, som det tog sig ud efter 1990'ernes nybyggeri. ©BF

Protesterne mod den nye lov var selvsagt voldsomme.¹⁰⁴² Danske Studerendes Fællesråd anbefalede under lovforslagets behandling i Folketinget sammen med en række faglige organisationer *"Folketinget at give ansatte og studerende medindflydelse på og medansvar for ledelse og udvikling af de danske universiteter. Kun ved at sikre ansattes og studerendes engagement kan danske universiteter bevare deres nuværende plads blandt de førende universiteter i Europa. Danmark har brug for de bedste universiteter til de bedste studenter. Bevar de studerendes og ansattes indflydelse på ledelse og udvikling"*.¹⁰⁴³ Men samtidig lød det fra en af 1990'ernes ivrigste fortalere for styrket forskningsledelse, senere formand for Akkrediteringsrådet Søren Wenneberg, at *"hidtil har ledelsesformen på landets universiteter ofte været præget af skindemokrati, skueværdier og rygklapperi. Nu er der brug for mere åbenhed, konsistens og tillid i den fremtidige ledelse af universiteterne"*.¹⁰⁴⁴ Hvidt blev sort.

I betragtning af lovens radikalitet døde protesterne imidlertid forbløffende hurtigt ud. De fortsatte længst og højest ved de gamle, flerfakultære institutioner, hvor Humboldtske idealer om en dybest set elitær og individcentreret universitetsform, der i virkeligheden for længst var død, levede videre. Anderledes på Landbo-

højskolen. Dels lå lovens optimeringstankegang nemlig ikke mere praksis- og erhvervsorienterede uddannelsesinstitutioner særlig fjernt. Og dels havde der gennem en længere årrække været et indre pres for en stærkere ledelse, og med et vist mål af pragmatisme tog man derfor nu imod, hvad politikerne gav.

En blanding af netop pragmatisme og grundlæggende accept af konkurrencestatstænkningens præmisser var formentlig baggrunden for, at Landbohøjskolen rykkede så hurtigt. Som direktøren, Søren Hartz, udtrykte det, allerede inden loven var endeligt vedtaget den 8. maj 2003: *"Vi tager hul på forandringerne med det samme, så personalet er afklaret med situationen fra start og ikke først om to år, som forslaget giver mulighed for. Vi skal tænke fremadrettet med det samme og sikre, at KVL får størst mulig nytte af de nye muligheder"*.¹⁰⁴⁵

STORT ER (VISTNOK) GODT

I det tidlige 21. århundredes offentlige forvaltning var konsolidering og samling af aktiviteterne i store enheder god latin. Som på det rigtige verdensmarked blev størrelse instinktivt betragtet som styrke, og desuden var der tilsyneladende oplagte effektiviseringsgevinster at høste ved at reducere faglige og administrative overlap mellem forskellige organisationer. Så da den borgerlige regering under Anders Fogh Rasmussens ledelse trådte til i november 2001, stod statslige fusioner højt i drejebogen – også inden for forsknings- og uddannelsesverdenen.

Det begyndte i Landbohøjskolens "nærmiljø". Allerede i 2000 havde Fødevareministeriet nedsat en arbejdsgruppe, som skulle udarbejde forslag til den fremtidige organisering af ministeriets sektorforskning.¹⁰⁴⁶ Og efter mindre end et halvt års arbejde foreslog den en sammenlægning af veterinær- og fødevareforskningen til et samlet institut, der under navnet *Danmarks*

Strukturreformer og institutrokeringer indebar ofte fysiske flytninger, der uundgåeligt inddrog akademiske medarbejdere i det fysiske arbejde. Her er det økonomiprofessor Niels Kærgård (f. 1942), der er i gang med at pakke.

©Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg

Fødevare- og Veterinærforskning blev en realitet i 2004, men som kort tid senere – til mange dyrlægers fortrydelse – ændrede navn til blot *Danmarks Fødevareforskning*. Blandt andet indgik Landbohøjskolens nabo på Bülowsvej, *Statens Veterinære Serumlaboratorium*, som indtil 1932 havde været en del af højskolen, i denne fusion.

I 2002 fremlagde *Danmarks Forskningsråd* dernæst en rapport om hele den statslige sektorforskning.¹⁰⁴⁷ De i alt 28 forskningsinstitutioner fordelt mellem 10 forskellige ressortministerier havde gennem en årrække oplevet faldende bevillinger, samtidig med at universitetssektorens samlede finanslovsfinansiering havde været uændret. Det var derfor en presset sektor, der blev undersøgt.

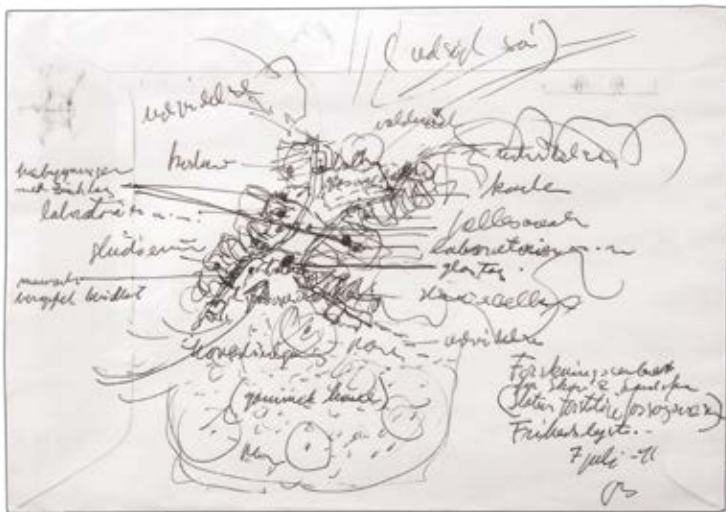
Rådet, der ikke kun talte forskere men også for eksempel Landbrugsraadets vicepræsident, den agronomuddannede Bent Claudi Lassen, anbefalede generelt, at den direkte ministerielle styring skulle lempes, og at sektorforskningsinstitutionerne i langt højere grad skulle integreres

i undervisningen på videregående uddannelser. Alt i alt lagde anbefalingerne dels op til en betydelig indholdsmæssig tilnærmelse til universiteterne, dels til en række organisatoriske reformer, herunder fusioner med universiteter.

Så da også OECD i 2003 anbefalede fusion af sektorforskningen med universiteterne, syntes denne kurs ufravigelig.¹⁰⁴⁸ Og der kunne da også argumenteres for, at større forskningsenheder var nødvendige, hvis der i fremtiden skulle kunne samarbejdes med erhvervsvirksomheder, som også gennem årtier havde vokset sig stadigt større.¹⁰⁴⁹ På Landbohøjskolen havde der allerede lydt opfordringer til en sammenlægning med Danmarks Farmaceutiske Højskole og Danmarks Tekniske Universitet til *Copenhagen University of Applied Science*, men det forblev et luftkastel.¹⁰⁵⁰ Til gengæld skete der her og der mindre iøjnefaldende organisatoriske reformer, som trak i samme retning.

FUSIONER I DE SMÅ

Da dele af *Institut for Økonomi, Skov og Landskab* (IØSL) i 1995 flyttede ind i de nye bygninger i Hørsholm sammen med sektorforskningsinstitutionen *Forskningscentret for Skov & Landskab* (FSL), var der i første omgang tale om et fagligt meningsfuldt bofællesskab. Men det var selvsagt etableret med andet end arkitektoniske hensigter, og som tiden gik, og de politiske signaler i stigende grad tydede på fusioner mellem sektorforskning og universiteter, steg parternes interesse for et stærkere samarbejde. I 2000 indgik de to parter derfor sammen med *Skovskolen* i Nødebo, der blandt andet uddannede skovarbejdere og skov- og landskabsingeniører, og *Sektion for Læring og Tværvidenskabelige Metoder* ved IØSL, den tidligere metode- og projektgruppe, i et forpligtende samarbejde med navnet Center for Skov, Landskab og Planlægning, i daglig tale *Skov & Landskab*.

Arkitekt Gehrdt Bornebuschs første hurtige skitse på en kuvert af træbygningen i Hørsholm, som i 1995 kom til at huse både sektorforskningsinstitutionen FSL og en del af Landbohøjskolens Institut for Økonomi, Skov og Landskab. Huset blev skabt til uformelle møder og ideudveksling mellem de ansatte. Arkitekten var søn af forstkandidaten C.H. Bornebusch, der i 1931 havde afløst Adolf Oppermann som forstander for Statens Forstlige Forsøgsvæsen, FSL's forløber. Privateje

Det var endnu ganske usædvanligt, at så store enheder indgik i så integrerende samarbejdsrelationer, og der var tale om en ganske dristig konstruktion.¹⁰⁵¹ For det var en sammenfletning af ret forskelligartede arbejdspladskulturer, hvor et universitetsinstitut, en sektorforskningsinstitution og en professionsuddannelse skulle trække på samme hammel. Spørgsmål om ledelsesbeføjelser, forskningsfrihed og myndighedsbetjening kom derfor til at fylde en del i hverdagen.

De praktiske kultursammenstød blev hverken færre eller mindre, da det til nytår 2004 efter de kraftige politiske signaler om en forestående større fusionsbølge besluttedes at skride fra den eksisterende konsortiemodel til en egentlig institutionel fusion, som også kom til at rumme Danida Forest Tree Centre. Efterfølgende flyttede fusionens parter – bortset fra Skovskolen – sammen i nye bygninger på Frederiksberg.¹⁰⁵²

Samtidig med denne etablering af *Skov & Landskab* fusionerede to andre af Landbohøjskolens

afdelinger, nemlig Sektion for Økonomi og Sektion for Læring og Bioetik, med sektorforskningsinstitutionen *Fødevareøkonomisk Institut*, hvis navn det nye institut beholdt i en integrationsproces, der var mindre konfliktfyldt.¹⁰⁵³ Og den tidligere Danida-institution Center for Frøsundhed i Udviklingslandene på Thorvaldsensvej indgik samtidig i højskolens *Institut for Plantebiologi*.¹⁰⁵⁴ Generelt synes denne indfusionering af sektorforskningsinstitutioner med traditionelt markedsorienteret arbejdstilrettelæggelse i universiteter i sig selv at have været et særdeles virksomt middel til at opnå en styrket universitetsledelse. Og det kan også meget vel have været hensigten.

BØRSTINGUDVALGET

I forbindelse med sine fortsatte fusionsovervejelser nedsatte regeringen i sommeren 2005 et udvalg, der skulle overveje mulighederne for et tættere samarbejde mellem Landbohøjskolen og Danmarks JordbrugsForskning i Foulum. Udvalget bestod af tidligere formand for DSR's uddannelsesudvalg (og daværende koncernchef i Dansk Landbrugs Grovvarereselskab) Asbjørn Børsting og bestyrelsesformændene for de to institutioner, Erik Bonnerup og Jens Kampmann, og det fremlagde sine anbefalinger allerede i november samme år.¹⁰⁵⁵

De lød på, at der ville være klare fordele ved etablering af "et nyt universitet med navnet *University for Natural Resources and Nutrition (UNN)*, som dækker fødevarer, kost/ernæring, bioteknologi, natur/miljø og primærproduktion", hvorfor udvalget havde ambitiøse planer: "Udvalget anbefaler således en fusion af Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks JordbrugsForskning og Danmarks Fødevareforskning samt dele af Risø, Danmarks Miljøundersøgelser, Handelshøjskolen i Århus og Danmarks Tekniske Universitet. Dette skal kombineres med forpligtende samarbejder med Aalborg

Med dannelsen af Skov & Landskab blev også professionsuddannelsesstedet Skovskolen i Nødebo en del af Landbohøjskolen. Her ses skolens auditoriebygning.
©SCIENCE Kommunikation

Børstingudvalgets medlemmer, fra venstre bestyrelsesformand for Danmarks JordbrugsForskning Jens Kampmann, Asbjørn Børsting og bestyrelsesformand for Landbohøjskolen Erik Bonnerup. ©SCIENCE Kommunikation

Universitet, Syddansk Universitet og Aarhus Universitet. Udvalget anbefaler også, at der gennemføres en nøjere, men hurtig vurdering af, hvorvidt Danmarks Farmaceutiske Universitet helt eller delvist kan indgå i fusionen". Og at fusionen skulle gennemføres til nytår 2007.

Landbrugsraadet gik ikke overraskende varmt ind for etableringen af et sådant kraftcenter på naturressource- og fødevarerområdet, og det lagde ikke skjul på sin holdning.¹⁰⁵⁶ Men andre kræfter trak i løbet af 2006 i andre retninger, og fusionsdiskussionen gav anledning til meget politisk kandestøberi. Endnu en gang dukkede således et aldrig helt dødt emne op i den offentlige debat: Når nu der alligevel skulle fusioneres, hvor var så egentlig Landbohøjskolens naturlige beliggenhed?

Allerede i 2001 havde flere lands- og lokalpolitikere været ude med forslag til en alternativ beliggenhed: Århus, Viborg, Odense eller Langeland.¹⁰⁵⁷ Og så i forbindelse med kommunalvalget 2005 blev spørgsmålet endnu en gang rejst. I en debat mellem de to spidskandidater

til borgmesterposten i Århus konstaterede Louise Gade fra Venstre således, at når det nu var vigtigt at trække statslige institutioner til byen, så ville netop Landbohøjskolen da "*passe godt i Århusområdet*".¹⁰⁵⁸

Det faldt fint i tråd med en rapport udarbejdet af COWI for *Jysk-fynsk erhvervssamarbejde*, som kunne påvise store samfundsmæssige gevinster ved udflytning af statslige virksomheder til Jylland-Fyn, herunder eksplicit Landbohøjskolen.¹⁰⁵⁹ Børstingudvalgets anbefalinger kunne læses ind i denne regionalpolitiske ramme: At *University for Natural Resources and Nutrition* selvsagt skulle placeres i Foulum.¹⁰⁶⁰ Men jordbrugsforskningens direktør, Just Jensen, udtalte overraskende, at "*det vil være vanvittigt at flytte et universitet som Landbohøjskolen ud på heden*".¹⁰⁶¹ Han havde antagelig andre fusionspartnere i tankerne.

Lokaliseringsspørgsmålet må nødvendigvis have indgået i overvejelserne, da højskolens ledelse efterhånden syntes at foretrække en fusion med Københavns Universitet frem for

udvalgsforslagets grandiose geografiske spredning. I hvert fald trak det tydeligvis den vej, da Landbrugsraadet i åbenlys frustration over, at netop dette forslag næppe blev realiseret, krævede højskolen flyttet til Århus. Men der var også klare faglige fordele ved at blive i hovedstadsområdet. En fusion med det lille men biotek-forskningstunge *Danmarks Farmaceutiske Universitet* kunne give en styrkelse af de strategiske udviklingsmuligheder for både Københavns Universitet og KVL. Og Danmarks JordbrugsForskning syntes tydeligvis mere stemt for en fusion med det nærmere beliggende universitet i Århus.

“VARM FUSION”

Da regeringen endelig 20. juni 2006 kunne offentliggøre sin beslutning om fusioner mellem universiteter og sektorforskningsinstitutioner, blev Landbohøjskolen og Danmarks Farmaceutiske Universitet omdannet til nye fakulteter under Københavns Universitet.¹⁰⁶² Sammen med Landbohøjskolen indgik tillige den hidtidige sektorforskningsinstitution under Danida, Dansk Bilharziose Laboratorium, i universitetet som *Institute for Health Research and Development*.¹⁰⁶³ Danmarks JordbrugsForskning fusionerede sammen med blandt andet Danmarks Miljøundersøgelser med Aarhus Universitet. Og Danmarks Fødevareforskning kom ind under Danmarks Tekniske Universitet.

Det var ifølge universitetsledelsen visionen med KU-fusionen at *“skabe landets mest markante og internationalt orienterede universitet. Det skal ske gennem at styrke de strategiske alliancer med internationale eliteuniversiteter og ved at holde universitetets forskning og uddannelser op mod de bedste universiteters i verden. Det er målet, at det fusionerede universitets internationale ranking skal blive markant bedre”*.¹⁰⁶⁴ Men der var tydeligvis også en stærkt ideologisk drift mod stordrift og centralisering –

trods uafslidelige forsikringer om det modsatte. Den tidligere prorektor og mangeårige forskningspolitiker, Peder Olesen Larsen, undrede sig over den gamle højskoles skæbne. Han kunne som let ironisk iagttagelse få øje på fire mulige begrundelser for en fusion. Den æstetiske: *“Stort er smukt”*; den strategiske: *“For at opnå kritisk masse”*; den urealistiske: *“For at opnå verdensklasse”* og den økonomiske: *“For ikke unødigt at sprede ressourcer”*.¹⁰⁶⁵ Og ingen af dem var rigtig gode.

Videnskabsminister Helge Sander understregede efter beslutningen, at regeringen ikke var gået efter størrelse men efter kvalitet, da fusionerne blev besluttet.¹⁰⁶⁶ En modsat konstatering ville da også være vanskeligt tænkelig. Ifølge den officielle folder, som fortalte omverdenen om fusionen, var Landbohøjskolen gået med i den, fordi det *“at blive vinder i fremtidens vidensamfund kræver netværk, store teknologiske og økonomiske ressourcer og adgang til de bedste vidensmiljøer”*.¹⁰⁶⁷

Især TAP-ansatte var dog naturligt bekymrede for den fremtidige opgavefordeling, og prorektor for uddannelser, Flemming Frandsen, måtte ved studiestart 2006 berolige både dem og nye såvel som gamle studerende med, at fusionen i første omgang ville angå de mere overordnede områder såsom institutionens styrelse, økonomistyring og tekniske drift, og at den ikke ville berøre studieprogrammer eller årsstruktur.

Således ophørte Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole med at være en selvstændig institution. Den gled som en samlet enhed – et nyt fakultet – ind i Københavns Universitet, hvorved højskolens rektor blev dekan, og teknisk-administrative funktioner mellem de to institutioner så småt kunne begynde den lange vej mod harmonisering. Det officielle navn for det nye fakultet blev *Det Biovidenskabelige*

Rektorerne for de tre i 2007 fusionerende universiteter: fra venstre Per Holten-Andersen, Ralf Hemmingsen og Sven Frøkjær. ©SCIENCE Kommunikation

Fakultet for Fødevarer, Veterinærmedicin og Naturressourcer (Faculty of Life Sciences) eller bare LIFE.

"KOLD FUSION"

Landbohøjskolen levede videre som LIFE i omtrent fem år. Så fulgte den rigtige fusion. Da de elleve medlemmer af Københavns Universitets bestyrelse om eftermiddagen torsdag den 15. september 2011 forlod konsistoriums gamle mødelokale på Frue Plads, blandede en smule forvirring sig antagelig med bevidstheden om at have truffet en ganske vidtrækkende beslutning.¹⁰⁶⁸ Dens grundlag var hen over sommeren blevet forberedt af universitets ledelse i samarbejde med dekanerne for de fire såkaldt "våde" fakulteter, der blev kaldt sådan, fordi mange studerende og medarbejdere iklædt kitler her tilbragte store dele af deres arbejdstid i laboratorier, væksthuse og klinikker.

I de følgende dage udsendte de berørte fakulteters kommunikationsafdelinger enslydende mails til samtlige ansatte og studerende, som gjorde rede for, hvad der var sat i gang. Bestyrelsen havde, hed det, *"besluttet at give rektor*

og dekanerne til opgave at udarbejde en plan for at forenkle strukturen på de "våde" fakulteter".¹⁰⁶⁹ Nu skulle de faglige og strukturelle reformer, som fusionen fra 2007 havde indvarslet, med andre ord føres ud i livet.

Foruden en forholdsvis kortfattet hensigtserklæring, der nævnede potentiel forsknings- og undervisningsmæssig synergi, ønsker om kombination af grundforskning og anvendt forskning, vilje til øget samfundsengagement samt udsigterne til organisatorisk forenkling, blev det oplyst, at der allerede til bestyrelsen var udarbejdet en plan for en mulig sammenlægning af de fire fakulteter til to. Men denne såkaldte grovskitse skulle, blev mailens modtagere forsikret, *"i proces og kvalificeres/ændres på baggrund af vægten af argumenter"*.¹⁰⁷⁰ Og selv om de færreste medarbejdere tvivlede på, at skitsen ville vise sig stort set uforanderlig, hævdede LIFE-dekanen, Per Holten-Andersen, at dekanernes forslag kun ville blive gennemført i den foreliggende form, hvis *"der ikke kommer bedre forslag"*.¹⁰⁷¹

Dagen efter at de første officielle udmeldinger var givet, og samme dag, som de første stormøder for de berørte fakulteters medarbejdere, den 20. september 2011, bragte Berlingske Tidende som solohistorie en stort opsat dækning af fusionsplanerne, der indledtes med en konstatering af, at *"Københavns Universitet [vil] målrette forskning og undervisning endnu mere mod erhvervslivet og store samfundsmæssige udfordringer som energi og fødevarerforsyning"*. Rektor Ralf Hemmingsen modererede senere det udprægede erhvervssigte med en kommentar om, at dette blot var en blandt flere begrundelser.

Det var bestyrelsens og universitetsledelsens hensigt, at hele fusionsprocessen skulle være

Skov & Landskabs nye bygning med Københavns Sygehus (eller BP-bygningen) i baggrunden og Roligheds gule staldlænger til højre. ©SCIENCE Kommunikation

afsluttet med udgangen af 2012, idet en ny ledelses- og organisationsstruktur dog allere-de skulle være på plads ved årets begyndelse. Efterårssemestret 2011 var lige begyndt. Der skulle med andre ord handles hurtigt.

Efter torsdagens bestyrelsesmøde orienterede ledelsen – i daglig tale LT (for Ledelsesteamet) – ved et ekstraordinært møde mandag formiddag universitetets hovedsamarbejdsudvalg om *“mulighederne for at styrke uddannelser og forskning”*, som det blev formuleret.¹⁰⁷² Det fremgik af de forskellige ledelsesindlæg på mødet klart, at initiativet var kommet fra dekanerne og hverken fra rektorat eller bestyrelse. Faktisk fortalte rektor Ralf Hemmingsen kort tid senere, at *“det er svært som rektor i den situation at sige: Nej, I kan rende og hoppe, det gider vi ikke. Så jeg sagde, efter lige at have sundet mig i et døgn tid eller to, at hvis I mener det alvorligt, så lad os mødes om det og se, hvad der er af indhold og muligheder i det”*.¹⁰⁷³

Samme dag, den 19. september, indkaldte de fire fakulteter til en række stormøder gennem de følgende dage, hvor rektor og dekaner gjorde

de rede for hensigter med og visioner bag de skitserede reformer *“inden for den “våde” klynge”*, og tale- og spørgelysten viste sig ved denne møderække forventeligt høj.¹⁰⁷⁴ Grovskitsen, som på møderne for første gang fremlagdes for universitetsbefolkningen, forudsatte som nævnt en sammenlægning til to fakulteter, et såkaldt NAT-LIFE-fakultet og et medicinsk fakultet, og hertil kom yderligere planer om reduktion af antallet af institutter.

I forbindelse med behandlingen i de kollegiale organer, som efter universitetslovens revision i 2003 alle blot var rådgivende og uden formel magt, blev der ikke mindst rejst kritik af reformens voldsomt hastige gennemførelse og en angivelig mangel på indlysende begrundelser i det hele taget. Mange hørings svar betegnede det hele som en skinproces, og en medarbejder udtrykte på et møde i begyndelsen af oktober sin (og øjensynlig manges) holdning til fusionsplanerne med et citat fra filmen Avatar: *“They’re pissing on us without even the courtesy of calling it rain”*.¹⁰⁷⁵ Dele af klyngen følte sig øjensynlig vådere end tilsigtet, men den negative modtagelse var nu nok også præget en del af de foregående års tilbagevendende fyringsrunder.¹⁰⁷⁶

Det kan have været medvirkende til hastværket, at dekanerne siden efteråret 2010 havde arbejdet på en gennemgribende fusion af blandt andet kemiområdet. Efter fusionerne i 2007 blev der nemlig forsket og undervist i forskellige sider af kemifaget ved hele fire forskellige fakulteter, og overlap var iøjnefaldende. Men denne fagligt meget detaljerede fusionsproces havde vist sig så ressourcekrævende, at sporene skræmte. Kemifusionen blev derved overhalet og opslugt af fakultetsfusionen.

KORTENE BLANDES PÅ NY

I det korte forløb frem mod den endelige be-

styrelsesbeslutning i december 2011 kom sammenlægninger og grænsedragninger mellem fakulteter såvel som institutter i substansen til at fylde mest. Og hertil kom en revideret studienævnstruktur og den fremtidige løsning af administrative opgaver. Der var i den oprindelige grovskitse ikke taget stilling til veterinær-området placering, men selv om der også var argumenter for betydningen af de tætte relationer til både husdyr- og fødevarer videnskab, var der blandt de ansatte et overvejende flertal, som ønskede tilslutning til *Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet*, hvilket processen da også endte med. Der havde man i forvejen sundhedsfaglige, autorisationsgivende uddannelser, og denne model blev blandt andet derfor støttet af *Den Danske Dyrlegeforening*.

I dekanernes lette revision af den oprindelige grovskitse for *Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet* blev 16 institutter foreslået reduceret til 10. Flere af disse meget håndgribelige reformforslag blev ikke ført ud i livet uden sammenstød med større eller mindre grupper af medarbejdere. Og de studerende var stærkt kritiske over for udsigten til få studienævn med lovsikrede kompetencer bredt ud over særdeles store fagområder med talrige studerende.

En af de mange mindre grænsedragninger gjaldt *Afdelingen for Økonomi, Politik og Planlægning* (ØPP) ved det hidtidige *Skov & Landskab* (LIFE). Instituttets ledelse ønskede, at afdelingen sammen med resten af instituttet skulle indgå i det nye fusionsinstitut med Geografi og Geologi fra det gamle NAT, mens afdelingens ledelse og et flertal af medarbejderne arbejdede for en sammenlægning med *Fødevarerøkonomisk Institut*. Afdelingen vandt, og fusionen resulterede i et nyt *Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi* (IFRO). En anden gjaldt *Institut for Human Ernæring* (LIFE), der trods kraftige protester fra mange medarbejde-

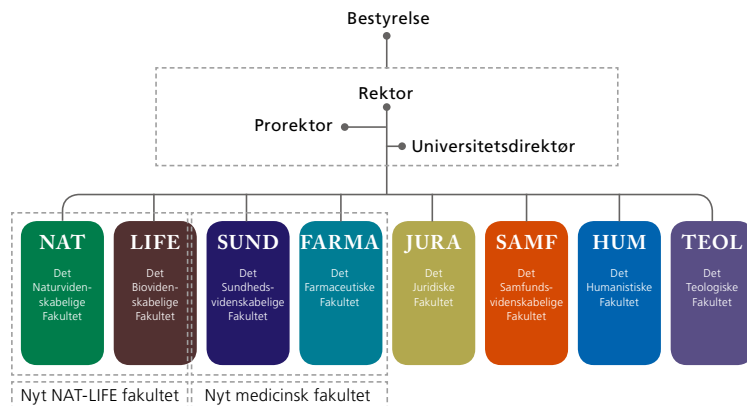
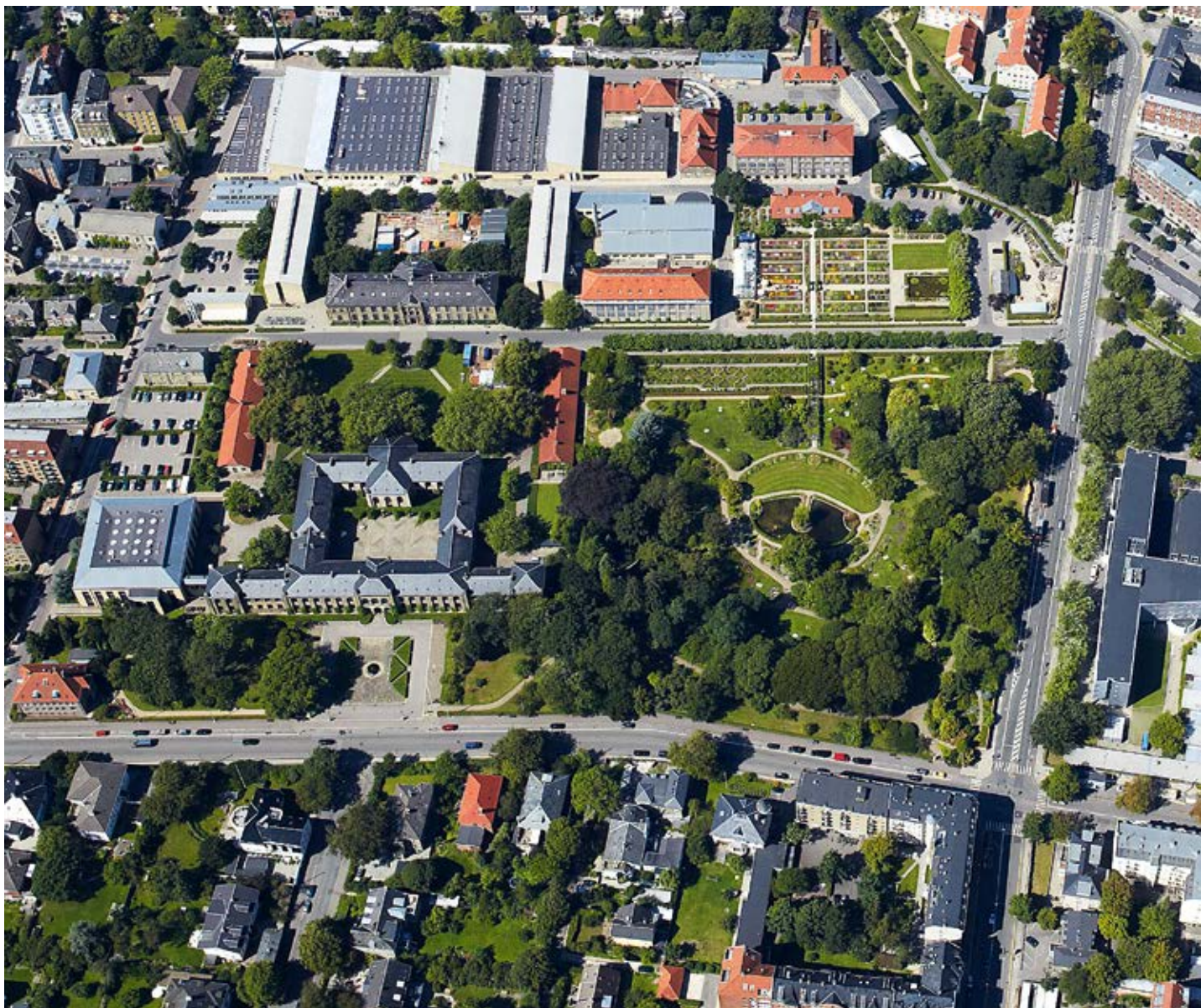

Diagram over Københavns Universitets nye fakultetsstruktur efter fusionen i 2012. ©SCIENCE Kommunikation

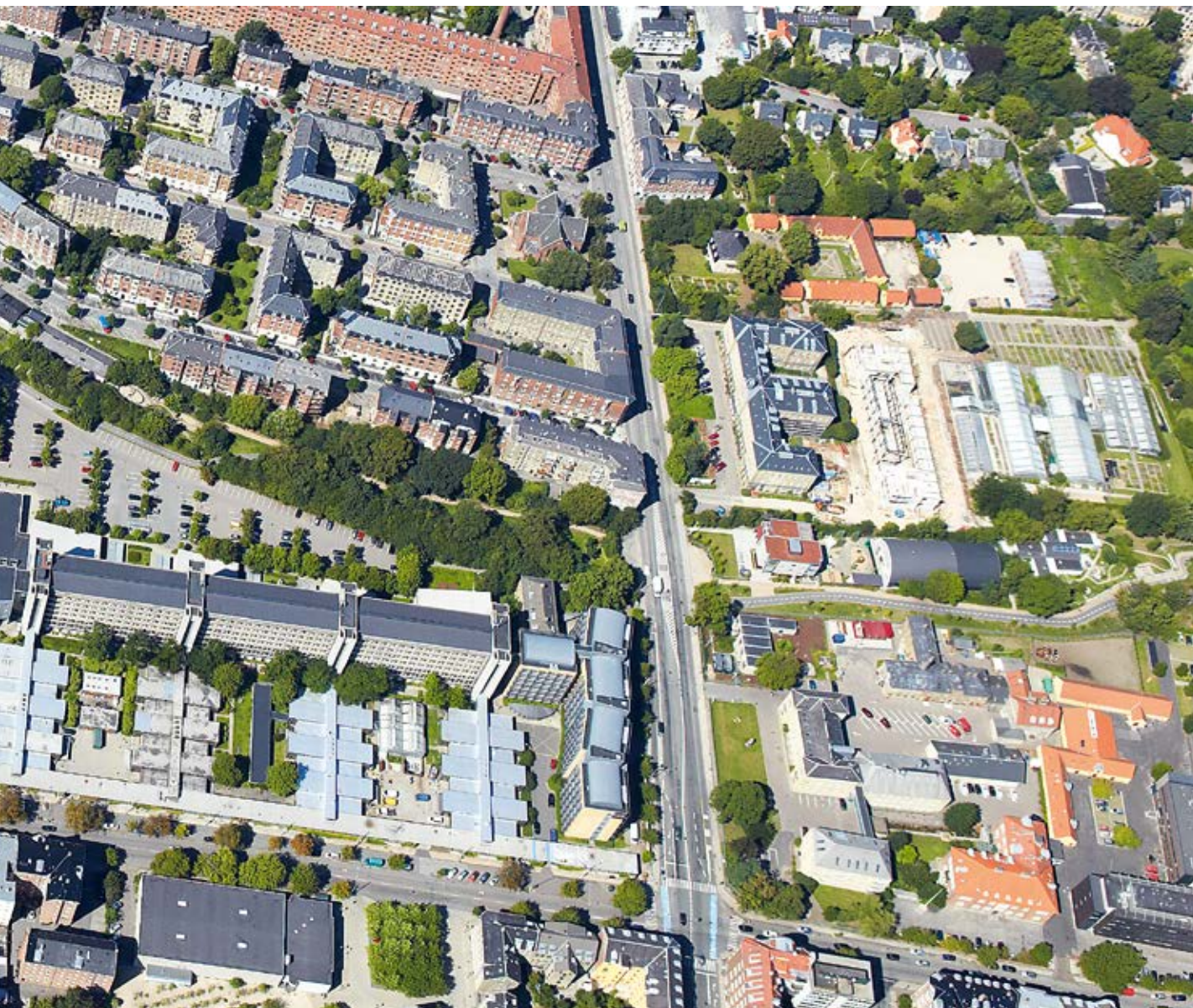
re endte i et arrangeret ægteskab med *Institut for Idræt* forankret i det nye SCIENCE og ikke – som en del havde advokeret for – i fusion med eksempelvis *Institut for Fødevarer*.

Resultatet af den hæslæsende proces blev, at universitetsbestyrelsen på sit møde den 15. december 2011 skulle tage stilling til et reformforslag, der kun på enkelte områder afveg fra den oprindelige grovskitse. De 10 foreslåede institutter på det nye NAT-LIFE-fakultet var blevet til 12, idet *Datalogi* sammen med *Naturfagenes Didaktik* efter et mere end almindelig stærkt fagligt ønske blandt datalogerne blev skilt fra *Matematik*, så det kom til at udgøre et selvstændigt institut.

Nu var kursen lagt, og gennem 2012 var det meningen, at de forudsigeligt mange praktiske problemer skulle ryddes af vejen, så reformen kunne være endeligt gennemført ved nytår 2013. Men for det gamle LIFE's vedkommende blev det med delvis ny besætning, idet dekan Per Holten-Andersen ved årsskiftet fratrådte sin stilling for at blive rektor for *Copenhagen Business School*. I hans sted konstitueredes den hidtidige institutleder for Skov & Landskab, Niels Elers Koch, som LIFE-dekan i fusionsperioden.

Flyfoto af Frederiksberg Campus 2012. I venstre side ses til højre for biblioteket den firlængede hovedbygning, hvor flere fakultetsfunktioner i dag har til huse. Derefter Landbohøjskolen's Have fulgt af det udvidede højhus, som yderligere udbygges med Copenhagen Plant Science Centre. Og længst mod højre ses nederst det tidligere Forsøgslaboratorium, hvis hovedbygning med senere udvidelser i dag rummer Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, mens de tidligere staldlænger sammen med det gamle Statens Veterinære Seruminstitut hører til Danmarks Tekniske Universitet. Overfor dette område skimtes Villa Rolighed og foran den BP-bygningen med moderne tilbygning og væksthuse, som sandsynligvis inden for en kortere årrække må vige pladsen til fordel for yderligere udvidelser af Institut for Geovidenskab og Naturressourcer. ©SCIENCE Kommunikation

AFSLUTNING: AFTER LIFE

LIFE-KULTUREN

Fusionen mellem Landbohøjskolen og Københavns Universitet i 2007 var forudset. Udviklingen havde gennem flere år peget i retning af sammensmeltning af sektor- og universitetsforskning og politisk forkærlighed for store enheder. Og den blev af universitetets ledelse håndteret med betydelig finfølelse. Der var derfor en skærende kontrast mellem den stort set gnidningsløse indpasning af LIFE blandt universitetets øvrige fakulteter og så den plakat, som universitetet fremstillede i samme anledning. Den bar teksten: *"Vi gør som universet (altså udvider)"*. Ingen tvivl om, at det var Københavns Universitet, der havde slugt Landbohøjskolen og Danmarks Farmaceutiske Universitet. Men de var trods alt slugt hele, som bedstemor i ulvens vom.

Fordøjelsen fulgte først senere. Og den gav, som vi har set, anledning til mange protester. Nogle over indholdet. Men flest i virkeligheden nok mest over tempoet. For universitetsledelsen var udmærket klar over, at den ved opsplitning og omfordeling af institutter og fagmiljøer rørte ved noget dybt følsomt. I deres bidrag til bestyrelsens beslutningsgrundlag fra november 2011 understregede ledelserne for LIFE og NAT således, at fusionsprocessen ikke mindst ville blive præget af, at *"to til dels forskellige faglige kulturer og identiteter mødes, og [hvor] en ny, fælles kultur skal opbygges. Lidt forsimplet kan det siges, at LIFE's tradition for et stærkt erhvervssamarbejde og et tæt samarbejde med de studerende skal forenes med NAT's position som arnested for fremragende grundforskning"*.¹⁰⁷⁷

Paradoksalt nok syntes et stærkere billede end nogensinde tidligere at blive tegnet af LIFEs – og dermed den hedengangne Landbohøjskoles – egenart, netop i forbindelse med dens endelige opløsning. Den havde altid været et universitet med en nær kontakt til det relevante erhvervsliv og engagement i de udfordringer, som dette mødte i hverdagen. Gamle KU-medarbejdere imødeså derfor med en vis frygt erhvervshensyns truende hegemoni i den nye fusion, mens gamle KVL-medarbejdere omvendt udtrykte bekymring for de fortsatte samarbejdsmuligheder med jordbrugserhvervene.

Ved siden af spørgsmålet om de nye fusionsfakulteters fremtidige erhvervsrelationer udtrykte en del af Landbohøjskolens tidligere medarbejdere bekymring for tab af en særlig *"LIFE-identitet"*. LIFEs Akademisk Råd skrev i sit hørings svar, at *"faren for, at LIFE-kulturen i løbet af nogle år uddør, er overhængende"*. Atter blev ikke mindst erhvervskontakten og kombinationen af fokus på primærproduktion og fødevareforskning fremhævet, men i sammenfatningen af hørings svar blev der lagt til, at de *"centrale LIFE værdier ønskes fastholdt: Stærkt studiemiljø; tæt dialog mellem studenter og ledelse; markant fokus på internationalisering; tillid og fordomsfri kommunikation mellem ledelse og medarbejdere; videndeling på tværs af afdelinger; gensidig respekt mellem forskellige faggrupper; erhvervsvenlig ånd"*.

Mange af de funktioner, som førhen rummedes i Landbohøjskolen, ligger imidlertid fortsat, hvor

Plakat anvendt af Københavns Universitets kommunikationsafdeling til at fortælle verden om fusionen i 2007.

de hele tiden har ligget. Men samtidig kunne man ironisk argumentere for, at den – omend i det små – omsider er flyttet til Jylland. Eller at Jylland har fået den højskole, som Odense i sin tid blev lovet. I Foulum, som jo efter fusionerne i 2007 nu er en del af Aarhus Universitet, findes i dag ca. 700 ansatte inden for fødevare- og jordbrugsforskning.¹⁰⁷⁸ En videreudvikling af det gamle forsøgsvæsen, javist. Men også en del af grundlaget for en række af universitetets nye, og foreløbig ganske små, uddannelser såsom

agrobiologi, agro-environmental management, molekylær ernæring og fødevareteknologi og sustainable animal nutrition and feeding.

Som del af nye fusionerede institutter eller blot som tidligere KVL-institutter, der nu som helhed indgår i et af Københavns Universitets to "våde" fakulteter, fortsætter forskning og undervisning som hidtil. Processen blev tilsyneladende lettest for de grundvidenskabelige fag, der lige siden højskolens grundlæggelse havde

UNIVERSITY OF COPENHAGEN FACULTY OF SCIENCE

Efter grundige overvejelser er det lykkedes at skabe et nyt logo for det ene fusionsfakultet, som forener jordbrugs- og grundvidenskaber. Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet har ikke efter fusionen fundet anledning til at ændre sit. ©SCIENCE Kommunikation

indtaget en ejendommelig position som centrale leverandører af uundværlig grundlagsviden for uddannelserne, men samtidig som mere perifere iagttagere, når disse skulle forandres. Nu er de så at sige "kommet hjem" til deres respektive fagmiljøer: matematik, fysik og kemi.

Også Landbohøjskolens uddannelseskonstituerende fagmiljøer fortsætter selvsagt deres aktiviteter i de nye rammer. I de fleste tilfælde sker det uden det store postyr. Men fra tid til anden dukker konflikttemaer op, der leder tankerne hen på de bekymringer for mulige kultursammenstød, der blev formuleret, da fusionen blev annonceret. Det skete eksempelvis, da universitetsledelsen efter flere års påtvungen ophobning af såkaldt egenkapital valgte at udlodde en del af denne som ekstraordinære forskningsmidler i fri, intern konkurrence; den såkaldte 2016-pulje.

En lang række tværfakultære projektinitiativer søgte del i puljen, men ingen af dem, der beskæftigede sig med klodens miljø- og klimamæssige udfordringer, og som i vid udstræk-

ning havde udgangspunkt i gamle landbohøjskolefagmiljøer, fik bevillinger. I intern kommunikation skrev rektoratet, at *"KU skal bidrage synligt til at løse samfunds-udfordringer"*, men samtidig blev en af ansøgningerne eksplicit fejlet af bordet med en bemærkning om, at det var *"merely applied research work"*.¹⁰⁷⁹ Det skabte udbredt bekymring blandt de tidligere KVL-institutter for, om universitetsledelsen nu også ville tage den indfusede anvendelsesorienterede forskning alvorligt, og prorektor måtte rykke ud med en beroligelse om, *"at anvendt forskning absolut var fundet støtteværdigt og at projektet helt klart ikke var faldet med denne begrundelse"*.¹⁰⁸⁰

PERSPEKTIVER

Efter den nominelle fusion i 2007 og den efterfølgende reelle i 2012 findes *Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole* ikke længere. Stederne, bygningerne, ligger der naturligvis fortsat, og Københavns Universitet vil formentlig i mange år fremover råde over et Frederiksberg Campus, der med tiden vil vokse og transformeres. Men en ny virkelighed er skabt. En virkelighed som, når erindringen om KVL snart

Opførelsen af det nye, tidssvarende stordyrshospital i Tåstrup. ©SCIENCE Kommunikation

Arkitektkitse af Copenhagen Plant Science Centre, der opføres i tilknytning til "Cigarkassen" på den gamle forsøgsmark.
©Københavns Universitets Campus Service

er blegnet, vil synes lige så naturlig og besværlig, som Landbohøjskolen i *sin* tid syntes.

For Landbohøjskolens nu spredte organer er fortsat fulde af liv, og høsten af fusionens mulige frugter inden for både undervisning og forskning er endnu knap begyndt. Der bygges igen både på Frederiksberg og på højskolens gamle satellitter. I 2010 flyttede Stordyrshospitalet fra Frederiksberg til Tåstrup, hvor det har fået fine, tidssvarende bygninger.¹⁰⁸¹ Men det er samtidig en splittet eksistens, hvor megen kontakt med resten af veterinæruddannelsen må ske via digital opkobling. Obduktion af store husdyr er i dag et billede på en skærm, mens sanseligheden ved at skære i dødt væv er borte. Selv ikke den hurtigste netforbindelse videregiver lugt.

En del af det gamle videnskabelige forsøgsareal i Hørsholm, Arboretet, er blevet til terapihaven *Nacadia* og helseskoven *Octovia*. Måske et udtryk for universitetets vilje til at overskride den gamle, uhensigtsmæssige skelnen mellem det ydre og det indre miljø. Og også på Frederiks-

berg er der byggeaktivitet. I 2013 blev Landhus-holdningsselskabets gamle bygning eksempelvis erstattet af en ny fødevarebygning tegnet af Wiberg Arkitekter.¹⁰⁸²

Som det materielle udtryk for universitetets massive satsning på forskning i krydsfeltet mellem plantebiologi og bioteknologi rejser sig endvidere i disse år de nye bygninger til *Copenhagen Plant Science Centre*, som forventes at stå færdige i 2016. Samtidig synes de to fusionsfakulteter, SUND og NAT, i stigende grad i stand til at tiltrække eksterne forskningsbevil-linger, og netop forskningsfelterne bioteknologi, fødevarer og ernæring præges generelt af vækst. Københavns Universitet som helhed modtog i 2013 39 % flere eksterne midler end blot fem år tidligere.¹⁰⁸³

På veterinærområdet har indlejringen i et stort sundhedsfagligt fakultet betydet et styrket samarbejde mellem det medicinske, det farmaceutiske og det veterinære område, som gør det muligt i højere grad end hidtil at betragte mennesker og deres omgivende dyr som et

Mange personlige, kulturelle og videnskabelige bånd har historisk set bundet læger og dyrlæger sammen; ikke nødvendigvis altid venskabelige, men tætte. Fritz Jürgensens tegning illustrerer meget godt dette ambivalente forhold: "De er Dyrlæge ... meget respectabelt! Men jeg kan ikke være tjent med at miste al min Praxis, fordi jeg boer i Huus med Dem. Jeg maa bede Dem afholde Deres Patienter fra at bide mine, naar de mødes paa Trappen." Efter 40 Tegninger af Fritz Jürgensen, København 1860

sammenhængende biologisk miljø. For at belyse relationer mellem zoonoser og fødevarer sikkerhed bliver der blandt andet udviklet transgene forsøgsdyr, som er modificerede med menneskelige sygdomsgener til brug for forskning i disse sygdommes biologi og behandling.¹⁰⁸⁴ Og eftersom mennesker og deres husdyr lever under stadig mere ens vilkår, får også sidstnævnte såkaldte livsstilssygdomme, hvorfor behandling af diabetes hos katte og hjertekarsygdomme hos heste i stigende grad efterspørges af bekymrede husdyrejere.¹⁰⁸⁵ Trods finanskrisen, er Danmark stadig et rigt samfund.

Allerede inden fusionen var Landbohøjskolen i 2004 gået sammen med Københavns Universitet og en række andre statslige forskningsinsti-

tutioner om det politisk besluttede forskningsflagskib *Biotech Research and Innovation Centre* (BRIC), der beskæftiger sig med biomedicinsk forskning, og som har en stærk synergi med relevante dele af erhvervslivet.¹⁰⁸⁶

Netop nogle af de brancher, som Landbohøjskolens forsknings- og uddannelsesmiljøer tidligere stod i tæt kontakt med, har således stadigt stigende samfundsmæssig betydning. Mere end 20 % af Danmarks samlede eksportindtægter hidrører i dag fra fødevarer- og medicinalindustrien.¹⁰⁸⁷ Danske medicinske og bioteknologiske virksomheder står stærkt med hensyn til udvikling af nye produkter.¹⁰⁸⁸ Og nogle af landets største virksomheder såsom Novo Nordisk, Novozymes, Danish Crown, Arla, DLG og Carlsberg er faste aftagere af kandidater fra de tidligere KVL-uddannelser, samtidig med at de selv samme fagligheder gør sig stærkt gældende i et bredt spektrum af NGO'er, der fokuserer på biologisk relaterede samfundsudfordringer fra klima til sundhed.

Man kan håbe på, at Københavns Universitet i sin egen hver dag nyskabte virkelighed formår – således som det tydeligvis har været intentionen – at fusionere ikke blot institutioner men også kulturer.¹⁰⁸⁹ Så det ikke kun vil satse på, hvad den amerikanske politolog Donald Stokes kalder "Bohrs kvadrant", dvs. ren grundforskning, men også på "Pasteurs kvadrant": anvendelsesinspireret grundforskning.¹⁰⁹⁰ De former for fremragende forskning, der er meningsfulde, netop fordi de forholder sig til virkelighedens problemer ved, som Carl Emil Fenger formulerede det ved Landbohøjskolens indvielse i 1858, at "*anstille nyttige praktiske erfaringer, byggede på det eneste sikre grundlag, videnskabens*".

Visse grundlæggende indsigter baserer sig – trods besiddelsen af overmenneskelig regnekraft og kompliceret måleapparatur – stadig på den kombination af sansning og refleksion, som oprindeligt dannede grundlaget for moderne videnskab. ©SCIENCE Kommunikation

TIDSLINJE

- 1852** › Det Veterinære Sundhedsråd oprettes med C.E. Fenger som formand
- 1854** › Kommissionen af 21. oktober vedrørende Landbohøjskolen nedsættes
- 1855** › Kommissionen afgiver sin betænkning 27. juni
- 1856** › Lov af 8. marts 1856 om Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole
- 1858** › Landbohøjskolen begynder sin virksomhed
- 1860** › Kommission vedrørende revision af undervisningen nedsat
 - › Resolution om Landbohøjskolens apotek
- 1863** › Have- og skovbrugsundervisningen henlægges til Landbohøjskolen
 - › Jernbaneanlæg gennemskærer Landbohøjskolens grund
 - › Regulativ for Landbohøjskolen
- 1867** › Regulativ om havernes drift
- 1869** › Lov om skovbrugsundervisningens fuldstændige optagelse på Landbohøjskolen
 - › Ved samme lov indføres tilsynsmænd
 - › Forstbotanisk Have underlægges Landbohøjskolen
- 1874** › Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen stiftes
 - › Gimle opføres
- 1876** › Nedsættelse af kommission vedrørende forsøgsvirksomhed
- 1882** › Revision af undervisningsplan
- 1883** › Landøkonomisk Forsøgslaboratorium oprettes i tilknytning til Landbohøjskolen
- 1884** › Praktiserstalden opføres
 - › Gammelmosens forvaltning henlægges til Landbohøjskolen
- 1885** › Bestemmelser vedrørende den administrative forretningsgang
- 1887** › Udvalg om Landbohøjskolens udvidelse afgiver betænkning
- 1888** › Obduktionshuset bygges
- 1889** › Første kvinde dimitteres fra Landbohøjskolen
- 1890** › Første inspektør ansættes
 - › Undervisningsrådet får fast sekretær
 - › Landbohøjskoleforeningen stiftes
- 1891** › Ny eksamensordning for Landbohøjskolen
- 1892** › Lov af 12. april 1892 om Landbohøjskolens udvidelse
 - › Anatomibygningen opføres, og hovedbygningen udvides

- 1894** › Biblioteket flyttes til nye lokaler i hovedbygningen
 - › Tværbanen gennem Landbohøjskolens grund anlægges
- 1895** › Landøkonomiske fortsættelseskurser indføres som forsøg (permanente fra 1906)
 - › Smedning af hestesko udgår af veterinæreksamen
- 1896** › Væksthuse opføres i haven
 - › Arealet vest for tværbanen sælges fra
 - › Statens Planteavlsudvalg nedsættes
 - › Landbohøjskolen flyttes fra Indenrigsministeriet til Landbrugsministeriet
- 1898** › Folkeuniversitetsforeningen i København stiftes
- 1901** › Statens Forstlige Forsøgsvæsen grundlægges
- 1902** › Foreningen af Tjenestemænd ved Landbohøjskolen stiftes og opnår aftaleret det følgende år
- 1903** › Lov om lærernes overgang til professorater
 - › Lov om højere alment skoler
- 1906** › Lov om oprettelse af Statens Veterinære Serumlaboratorium
 - › Oprettelse af landøkonomisk fortsættelseskursus
- 1908** › Statens Veterinære Serumlaboratorium står færdigt
 - › Landbohøjskolens 50-års jubilæum
 - › Nye optagelsesregler
- 1909** › Bestemmelse vedrørende Landbohøjskolens betjente
- 1916** › Oprettelse af Dyrefysiologisk Forsøgslaboratorium
 - › Lønningslov for Landbohøjskolen
- 1917** › Nyt regulativ
 - › Afholdelse af den første årsfest
 - › Årsskrift udgives for første gang
 - › De Studerendes Råd stiftes
 - › Regulativ for Landbohøjskolens bibliotek
- 1918** › Lov om udvidelser, herunder ved Statsfrøkontrollen
 - › Generhvervelse af Villa Rolighed og Københavns Sygehus
 - › Regulativ for Landbohøjskolens årsskrift
- 1919** › Oprettelse af specialkurser
 - › Tjenestemandsløve
- 1921** › Mejeribrugsuddannelsen oprettes
 - › Opførelse af biblioteksfløj på hovedbygningen
 - › DSR anerkendes af Undervisningsrådet som de studerendes repræsentant

- 1924** › Patologibygningen står færdig
 - › De Studerendes Råds Boghandel grundlægges
- 1926** › Bygningsudvidelser står færdige
- 1927** › Biblioteket får eget bogbinderi
- 1932** › Serumlaboratoriet og Forsøgslaboratoriet udskilles administrativt fra Landbohøjskolen
 - › Danske Studerendes Fællesråd stiftes med DSR som medlem
- 1933** › Statens Husdyrbrugsforsøg udskilles administrativt fra Landbohøjskolen og henlægges under Statens Husdyrbrugsudvalg
 - › 75-års jubilæum
 - › Landhusholdningsselskabets hovedsæde opføres på Landbohøjskolens grund
- 1934** › DSR's trykkeri oprettes
- 1935** › Ved kongelig anordning af 22. februar ret til at tildele doktorgrader
- 1936** › Arboretet oprettes
- 1939** › Ny undervisnings- og eksamensplan
- 1940** › Omtrent på denne tid erhvervelse af to villaer på Acaciavej
- 1942** › Mejeri- og slagteribygningerne opføres med støtte fra slagterierne
- 1944** › Veterinær- og Landbohøjskole Kollegiet opføres
- 1946** › Erhvervelse af gården Albertslund
 - › De første højskoleadjunkture og kandidatstipendier besættes
- 1947** › Faurholm og Trollesminde ved Hillerød oprettes som stationære forsøgsstationer
 - › Marshall-planen iværksættes
- 1949** › Dispositionsplan for fremtidige udvidelser på Frederiksberg
 - › Samarbejdsudvalg nedsættes
- 1950** › Administrationsbygning og Arboretsmesterbolig opføres i Hørsholm
- 1952** › Erhvervelse af Højbakkegård i Tåstrup
 - › Ungdommens Uddannelsesfond oprettes finansieret af Tipsmidlerne
 - › Statens Almindelige Videnskabsfond oprettes
- 1953** › Væksthuse til forsøg med champignondyrkning
- 1955** › Nye laboratorie- og staldbygninger til Institut til Forskning vedrørende Husdyrenes Sterilitet
 - › Fysiologibygningen står færdig (bygget for Marshall-midler)
- 1956** › Erhvervelse af Gimle
 - › Folketingets Ombudsmand afgiver betænkning i Wamberg-sagen
 - › Pometet anlægges

- 1957** › Karforsøgsstation på Højbakkegård
- 1958** › 100-års jubilæum
 - › Ny anordning
 - › Direktørposten afløses af et rektorat med rektor og prorektor
 - › Ny bekendtgørelse om doktorgrader ved Landbohøjskolen
 - › Licentiatgraden indføres
- 1959** › Fælles studenterrådgivning for Københavns uddannelsesinstitutioner
- 1960** › Ny undervisningsbekendtgørelse og nye studieplaner
 - › Landbrugskandidater kaldes fremover agronomer
- 1961** › Ny studieplan for veterinærer
 - › FAO-programmer påbegyndes
 - › Folketinget vedtager lov om ud- og ombygning, herunder ny landbohøjskole i Odense
- 1962** › Nedsættelse af kommissionsdomstol i Wamberg-sagen
 - › Dispositionsplanen for udvidelser på Frederiksberg revideres
 - › Universitetsadministrationskommissionen afgiver betænkning
 - › Landbrugets samråd for forskning og forsøg stiftes
- 1963** › Landbrugsministeren træffer afgørelse i Wamberg-sagen
 - › Linjedeling på agronomuddannelsen
- 1964** › Rørrendegård erhverves
 - › Dansk Bilharziose Laboratorium oprettes
- 1965** › Thai-Danish Teak Improvement Centre grundlægges i det nordlige Thailand
- 1966** › Forsøg med indførelse af kursus i studieteknik
 - › HF indføres som alternativ til studentereksamen
 - › Forening for akademiske medarbejdere stiftes
- 1967** › Von Eyben-udvalget afgiver betænkning om uddannelsesstøtte
 - › Havebrugskandidater kaldes fremover hortonomer
 - › Første ordinære kursus i studieteknik
- 1968** › Landbohøjskolen flyttes fra Landbrugsministeriet til Undervisningsministeriet
- 1969** › Veterinær studieplan revideres
 - › Ny anordning for Landbohøjskolen indfører demokratisk styrelse
 - › Revision af tjenestemandsloven med indførelse af lønrammer
 - › Folketinget opgiver Odenseløsningen
 - › Danida Forest Seed Centre oprettes i Humlebæk
 - › NOAH stiftes
 - › Ebba Lund ansættes som første kvindelige professor

- 1970** › Statens Uddannelsesstøtte indføres
 - › Statsfrøkontrollen flytter til Virum
 - › Højhuset står færdigt
 - › Forbindelse til NEUCC oprettes
- 1971** › Indførelse af 13-skalaen
 - › Levnedsmiddeluddannelsen oprettes
 - › Farum Statsskovdistrikt henlægges administrativt til Landbohøjskolen
 - › UFA-normen indføres
- 1972** › Ny studieplan for landbrugs- og HG-studiet med udstrakt valgfrihed
 - › Miljøværnscentret grundlægges
- 1973** › Styrelsesloven udvides til at dække Landbohøjskolen
 - › Ny studieplan for veterinærstudiet med begrænset valgfrihed
- 1974** › Ny statut
 - › Ny studieplan for HA-studiet med udstrakt valgfrihed
 - › Direktoratet for de Videregående Uddannelser (DVU) etableres
 - › Miljøforeningen Gaia stiftes
- 1975** › Landinspektøruddannelsen flyttes til Ålborg
- 1977** › Smedjen nedrives
 - › Generel adgangsbegrænsning til videregående uddannelser
- 1978** › Arbejdsmiljøloven træder i kraft
- 1979** › Landbohøjskolens U-landskontor oprettes
- 1981** › Budgetreform
- 1983** › Reduktion af antallet af fagråd og studienævn
- 1985** › Anubis opføres
- 1986** › Ny statut: Syv fagråd reduceres til tre
 - › Forskningsinstitut for Human Ernæring oprettes
- 1987** › Erasmus-programmet oprettes
 - › Forskerakademiet oprettes
 - › Nye optagelsesregler på Landbohøjskolen
 - › Studenterlokaler på Acaciavej (A-Vej)
- 1988** › Ny bekendtgørelse om Landbohøjskolens uddannelser
 - › Ph.d.-graden erstatter licentiatgraden
- 1989** › Etablering af Metode- og Projektarbejdsgruppen (MOP)
- 1990** › Reduktion i antallet af institutter fra 41 til 14
 - › Regeringen beslutter, at Landbohøjskolen skal blive på Frederiksberg
 - › DSR's undervisningspris Den gyldne Tyr indføres

- 1991** › Profiludvalget afgiver rapport om Landbohøjskolens fremtid
- › Børnehuset oprettes
 - › Center for Tropisk Jordbrug (CTJ) oprettes
 - › Danmarks Grundforskningsfond oprettes
- 1992** › Ny statut
- › Ny universitetslov men opretholdelse af særstyreordning for Landbohøjskolen
 - › Ny levnedsmiddeluddannelse i samarbejde med DTU
 - › Ikke-veterinæruddannelserne inddrages under bekendtgørelsen om naturvidenskabelige uddannelser og får nye studieordninger
 - › Miljøværnscentret reorganiseres som Center for Økologi og Miljø (CØM)
 - › Jørgen Pedersen første prorektor for undervisning
 - › Danida Fellowship Centre (DFC) oprettes
 - › Danmarks Evalueringsinstitut oprettes
- 1993** › Ny AC-stillingsstruktur
- › Årlige medarbejderudviklingssamtaler indføres
 - › Evaluering af landbrugsuddannelsen
 - › Forskeruddannelsesreform
 - › Professorer ansættes ikke længere som tjenestemænd men på overenskomstvilkår
- 1994** › Ny studieordning for veterinærer
- › Evaluering af skovbrugsuddannelsen
 - › Den gule lade på Rolighedsvej nedrives
- 1995** › Bygningsfællesskab med Forskningscentret for Skov & Landskab i Hørsholm
- › Etablering af e-post over hele Landbohøjskolen
 - › Erasmus indkorporeres i Sokrates-programmet
 - › Nordisk Landbrugsuniversitet (NOVA) etableres
 - › Ny biblioteksbygning tages i brug
 - › Landbohøjskolen får egen hjemmeside
- 1997** › Bakkegården i Tåstrup erhverves
- › Personaleforening stiftes
 - › Danmarks JordbrugsForskning etableres
- 1999** › Indførelse af udviklingskontrakter på universitetsområdet
- › Bologna-deklarationen undertegnes
 - › Uddannelsesinstitutionerne pålægges ansvar for studerendes forsinkelser

- 2000** › Landskabsarkitekternes hus ved Eremitagen brænder
- › Festauditoriet springer i luften
 - › Frøpatologisk Institut for Udviklingslandene flytter ind på Thorvaldsensvej 57
 - › Oprettelse af KA-uddannelse i landskabsforvaltning
 - › Bakkegården i Tåstrup udlægges til økologisk forsøgsgård
 - › Årlige "grønthøsterbesparelser" på finanslovsbevillingen indføres
 - › Center for Bioetik og Risikovurdering oprettes
 - › MOP omdannes til Sektion for Læring og Tværvideenskabelige Metoder
- 2001** › Ny sektionsbygning indvies på Frederiksberg
- › Fælles dansk-svensk hortonomuddannelse etableres
 - › Videregående uddannelser flyttes fra Undervisningsministeriet til Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling
 - › Obligatoriske kurser i fagets videnskabsteori indføres
 - › Landbohøjskolens eget system for kursuspunkter erstattes af ECTS
 - › Center for Miljø og Økologi nedlægges
- 2002** › Undervisningsportalen CampusNet indføres
- › Landbohøjskolen indtræder i Euroleague for Life Sciences
- 2003** › Ny universitetslov afskaffer den demokratiske ledelse
- › Nye KA-uddannelser i klinisk ernæring og miljø- og naturressourceøkonomi
- 2004** › Indførelse af blokstruktur
- › Forskningscentret for Skov & Landskab indføres i Landbohøjskolen
 - › Skovskolen og Danida Skovfrøcenter
- 2005** › Uddannelsesreform med nye studieordninger
- › Børstingudvalget anbefaler et University for Natural Resources and Nutrition
- 2006** › Erasmus Mundus-uddannelsen Sustainable Tropical Forestry oprettes
- › Regeringen fremlægger sine fusionsplaner
- 2007** › Landbohøjskolen fusioneres pr. 1/1 med Københavns Universitet og Danmarks Farmaceutiske Universitet
- 2011** › Rektoratet fremlægger plan for opbrud i fakultetsstruktur
- 2012** › Landbohøjskole-fakultetet LIFE opløses pr. 1/1, og dets dele indgår i fakulteterne henholdsvis NAT og SUND således at fusionen er endeligt gennemført 1/1 2013

EFTERORD

En historiker skal afholde sig fra at fælde dom over fortidens mennesker og hændelser. Han eller hun bør snarere opføre sig som en detektiv, der finder spor og søger forklaringer. Men som enhver ynder af krimier vil vide, tager detektiver ofte fejl. Fortiden består nemlig ikke af en historie, men af mange *historier*, der snor sig ind og ud imellem hinanden.

Trods sin undertitel er den foreliggende tekst derfor ikke *historien* – i bestemt form ental – om Landbohøjskolen. For institutionens 150-årige tilværelse rummer utallige udviklings-træk, som man bliver nødt til at vælge imellem, hvis man skal finde vej og mening. Der er derfor snarere tale om et udvalg af historier, der i bedste fald deles af mange, men som sagtens kunne have været nogle andre.

Den opfattelse trives vist stadig både inden og uden for forskerkredse, at forskning er bedst, når den er interessefri. Det er næppe rigtigt. Hverken som realitet eller ideal. Hvis en sådan forskning fandtes, ville den nemlig meget let blive uinteressant og dermed irrelevant. Også denne bog er følgelig skrevet på baggrund af personligt engagement.

Som enhver historiker uundgåeligt må være det, har også jeg på godt og ondt været en del af det, som jeg skrev om. Jeg har nemlig en dobbelt relation til Landbohøjskolen. Dels var jeg i perioden 1991-2003 ekstern lektor ved først *Institut for Botanik, Dendrologi og Forstgenetik* og siden *Institut for Økonomi, Skov og Landskab*. Og dels havde jeg indtil teenageårene fra tid til anden min gang på og omkring *Afdelingen for beslaglære og lemme-kirurgi*, hvor min far var forstander. I forhold til at beskrive institutionens nyere udvikling er jeg altså både insider og outsider.

Til arbejdet, som med afbrydelser har strakt sig over små to år, har jeg fået god hjælp fra mange sider. Anders Dahl, Bibi Gundestrup, Hans Henrik Smedegaard, Jens Arnbjerg, Jesper Rasmussen, Leif Skibsted, Niels Jacobsen, Peder Olesen Larsen, Steen Hansen, Susanne Nautrup Olsen, Søren Storgaard Jørgensen og Vibeke Langer skal have tak for at have delt værdifuld viden om den nyere historie med mig. Tak til Thomas Schjønning, der som kyndig videnskabelig assistent har hjulpet mig med at samle og bearbejde materiale, og til Adrian Price for data vedrørende forskningspublicering. Tak også til Svend Thaning, som har været sparrings-partner i redigeringsfasen, til Kenneth Velling Johansen, der har stået for bogens layout, og til Birgitte Nielsen for en i særklasse professionel korrekturlæsning.

En ganske særlig tak skal lyde til bibliotekar Knud Høgsberg, Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg, for enestående hjælpsomhed med at fremskaffe billede- og kildemateriale og give kyndige råd. Min kollega ved SAXO-Instituttet, Jan Pedersen, skal have tak for hjælp med etablering af et prisindeks for hele perioden. Og til kollegerne ved frokostbordet skal der – ingen nævnt, ingen glemt – lyde tak for adskillige værdifulde ideer og kloge svar på ikke altid lige kloge spørgsmål. Endelig skal der lyde en varm tak til projektets styregruppe bestående af Birgit Nørrung, Niels Elers Koch, Flemming Frandsen og Joakim Groth for at have givet mig denne spændende opgave med udstrakt frihed til at løse den. Bogens uundgåelige misforståelser og fejltolkninger kan selvsagt kun jeg bebrejdes.

Bo Fritzbøger, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet, maj 2015

LITTERATUR

20 års forskning i verdensklasse, Danmarks Grundforskningsfond 2011

60 år i tal – Danmark siden 2. Verdenskrig, Danmarks Statistik 2008

125-års jubilæum. Åbne dage 1983, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1983

Agersnap, Torben 1961:
Studenterundersøgelsen 1959, København

Albeck, Gustav 1984: *Universitet og Folk. Bidrag til den folkelige universitetsundervisnings historie i Danmark med et udblik til Folkeuniversiteterne i Norge og Sverige*, København

Ammundsen, Vibeke 1983: Frit Danmarks Landbrugsgruppe, *Ugeskrift for Jordbrug* 1983:41, s. 841-845

Andersen, Casper & Hans Henrik Hjermitzlev 2006: Videnskab på landet, i: P.C. Kjærgaard (red.): *Lys over landet 1850-1920, Dansk Naturvidenskabs Historie 3*, Aarhus Universitetsforlag, s. 251-260

Andersen, Hanne Leth 2012:
Uddannelseskvalitet i en globaliseret verden – vidensøkonomiens indtog i de videregående uddannelser, Samfundslitteratur

Andersen, K.F. 1982: *Er der sket en økologisk forringelse af skovene? En gennemgang af 3 nordsjællandske skoves nyere dyrkningshistorie*, Skovreguleringen

Andersen, Knud Holch 1992: Fremtidens gymnasium – set fra 1960, *Uddannelseshistorie* 1992, s. 61-68

Andersen, Peder m.fl. 2000: *Godt begyndt – forskeruddannelsen i Danmark*, Danmarks Forskningsråd

Anmeldte Deltagere i det 11te skandinaviske Naturforsker møde i København 1873, København 1873

Anordning for Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1958

Anordning om Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 25. august 1969

Arboretet i Hørsholm, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1980

Arenkiel, Vibeke m.fl. (red.) 2009: *Den Danske Dyr lægestand 2008*, Dansk Veterinærhistorisk Samfund

Avisårbogen, forskellige forlag 1924-

Bach, Erik 2010: *Erindringer om stort og småt*, eget forlag

Balslev, Svend 1997: *Danske Forstkandidater 1897-1996*, Danske Forstkandidaters Forening

Bang, Henrik 1984: Fra Vietnam-solidaritet til kamp mod de 572 raketter, i: *KOMM.S. 10 år – voksen og følsom. Jubilæumsskrift i anledning af 10-året for KOMM.S.'s stiftelse 17. november 1984*, Tidsskriftet Spatakus 1984, s. 56-64

Beck, Ulrich 1986: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt am Main

Bekendtgørelse om almindelige bestemmelser vedrørende undervisning og eksamen ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 14. juli 1960

Bekendtgørelse om betingelser for optagelse ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole til landbrugs-, havebrugs- og mejeribrugsstudiet 27. maj 1959

Bendixen, Hans Christian 1973: *Omkring 200-året for oprettelsen af Den Kongelige Veterinærskole den 13. juli 1773*, Kandrup & Wunsch

Bendz, Henrik Carl Bang 1993: *Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskoles oprettelse. En dagbog 1856-1858*, Ivan Katić (udg.), Kandrup

Beretning om Bornholmsekskursionen 1898, Afskrevet af N. Andersen 1899

Beretning om U-landskontorets virksomhed 1979-1984

Beretning om Virksomheden i Landbohøjskoleforeningen 1892-93, København 1893

Betænkning II om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation, Betænkning nr. 475, 1968

Betænkning angaaende Udvidelse af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, København 1887

Betænkning fra den af Landmandsforsamlingen i Kjøbenhavn nedsatte Comitee over Spørgsmaalet: Paa hvilken Maade bør Staten medvirke til den unge Landmands Uddannelse?, København 1854

Betænkning om statsskovenes distriktsadministration m.v. afgivet af det af Landbrugsministeriet under 26. juli 1965 nedsatte skovadministrationsudvalg

Betænkning vedrørende Wamberg-sagen m.v. afgivet den 13. juni 1956 af Folketingets Ombudsmand

Betænkning vedrørende økonomisk støtte til unge under uddannelse, Betænkning 506, 1968

Biering-Sørensen, Uffe 2010: Om løfter i fortid og nutid, *Dansk Veterinærtidsskrift* 91:1, s. 20-25

Bigum, Jens 2007: *Mælkevejen. Fra landsbymejerier til global koncern. Jens Bigums erindringer fortalt til Peter Kjelstrup*, Hovedland

Bjerregaard, Jytte m.fl. 2011: *Veterinærapoteket 1811-2011*, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Loldrups Forlag

Bjørn, Claus 2005: *Det Strategiske Miljøforskningsprogram 1992-2004*, Det Strategiske Miljøforskningsprogram

Boas, J.E.V. & Adolf Oppermann (red.) 1908: *Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 1858-1908, Festskrift ved Højskolens halvtredsindstyveaars Jubilæum 24. August 1908*, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

Bornebusch, C.H. 1938: Statens forstlige Forsøgsvæsen, i: *Danmarks Skove*, Dansk Skovforening, s. 522-528

Bornmann, Lutz & Hans-Dieter Daniel 2008: What do citation counts measure? A review of studies on citing behavior, *Journal of Documentation* 64:1, s. 45-80

Bramsen, Bo 1991: *Frederiksberg, København før og nu – og aldrig* 12, Palle Fogtdal

Brandt, Nina Kirstine 2008: *Gulerodshippier & gummistøvlesocialister. Historien om den økologiske bevægelse i Danmark 1970 til 2001*, Landbohistorisk Selskab

Bredsdorff, Nils 1999: Styring, koordinering og rationalisering. – om den såkaldte keynesianske revolution i efterkrigsårenes centralforvaltning, *Arbejderhistorie* 1999:2, s. 1-22

Bregnhøj, L. m.fl. 2004: Bindsbøll og Hilker på Bülowsvej. Genopbygning af Landbohøjskolens hovedbygning efter eksplosion, *Architectura. Arkitekturhistorisk Årsskrift* 26, s. 69-87

Bresciani, José & Niels Haarløv 1985: Zoologien og Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, *Ugeskrift for Jordbrug* 130:46, s. 1287-1295

Bruhn, Kaj 2014: *Erindringer fra barndom, ungdom og voksenliv. Praktik, uddannelse, forskning, undervisning, evaluering og administration indenfor jordbrug hjemme og ude*, Books on Demand

Bruun, Alfred 1898: lagttagelser over Løvspring, Blomstring, Frugtmodning og Løvfald i Veterinær- og Landbohøjskolens Have i Aarene 1882-86, *Botanisk Tidsskrift* 17:3, s. 153-161

Burchardt, Jørgen 2007: *Fra universitet til samfund. Forskningsformidlingens infrastruktur*, Syddansk Universitetsforlag

Bøgehave, Erik (red.) 1995: *Danske skovdistrikter 1995*, Danske Forstkandidaters Forening

Caradonna, Jeremy L. 2014: *Sustainability. A History*, Oxford University Press

Christensen, Claus Bundgård, Joachim Lund, Niels Wium Olsen & Jakob Sørensen 2010: *Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45*, Høst & Søn

Christensen, Dan C. 2009: *Naturens tankelæser, en biografi om Hans Christian Ørsted*, Museum Tusculanum

Christensen, Jørgen Grønnegaard 2013: Noget bedre end sit rygte. NPM står for alt og ingenting. Men nogle af idéerne er slet ikke tossede, og de lever i bedste velgående, *Futuriblerne* 41:3-4, s. 6-11

Christensen, Otto 1921: *Tune Landboskole 1871-1921*, København

Christensen, Villads 1912: *København i Kristian den Ottendes og Frederik den Syvendes tid 1840-1857*, G.E.C. Gad

Cirkulæreskrivelse om stillingsstrukturen for det videnskabelige personale ved Københavns Universitet, Århus Universitet, Odense Universitet, Danmarks tekniske Højskole, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Lærerhøjskole, Danmarks farmaceutiske Højskole, Københavns Tandlægehøjskole, Århus Tandlægehøjskole og Roskilde Universitetscenter 31. maj 1972

Commissions-betænkning i Anledning af Den Kgl. Veterinaerskoles Udvidelse til en Lærestalt for de Landbovirksomheden vedrørende Fag, Bianco Lunos Bogtrykkeri 1855

Cserhalmi, Niklas 2004: *Djuromsorg och djurmisshandel 1860-1925. Synet på lantbrukets djur och djurplågeri i övergangen mellan bonde- och industrisamhälle*, Gidlunds Förlag

Dalgaard, Tommy 2014: Fra Fjord til Foulum og Aarhus Universitet, *Tidsskrift for Landøkonomi* 2014:1, s. 21-30

Danish Bilharziasis Laboratory 1964-2004, Danish Bilharziasis Laboratory 2004

Danish Code of Conduct for Research Integrity, Ministry of Higher Education and Science 2014

Dansk Naturvidenskabs Historie 1-4, H. Kragh (red.), Aarhus Universitetsforlag 2005-06

De Frie Danske, <http://www.illegalpresse.dk/>

Dispositionsplan for Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Steen Eiler Rasmussen & Mogens Koch (red.), København 1949

Dragsted, Jens 1997: Forstkandidatuddannelsen fra 1890'erne til 1990'erne, *Dansk Skovbrugs Tidsskrift* 82:2, s. 371-395

Dubgaard, Alex m.fl. 2002: Cost-Benefit Analysis of the Skjern River Restoration Project, *Papers from Department of Economics and Natural Resources* 10

Ejersbo, Niels & Carsten Greve 2013: New Public Management og moderniseringen af den offentlige sektor, *Futuriblerne* 41:3-4, s. 12-19

Ellinger, H.O.G. 1917: *Tale ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsfest den 8. Marts 1917*, København

Elmstrøm, Henning m.fl. 1999: *Fra praktiker til akademiker*, Landinspektøren 1999:3, s. 388-397

Emmeche, Claus 2012: Er videnspolitik godt for videnskaben?, i: Jan Faye & David Budtz Pedersen (red.): *Hvordan styres videnssamfundet? Demokrati, ledelse og organisering*, Nyt fra samfundsvidenskaberne

Engberg, B. 1961: *Danske Skovdistrikter 1961*, Danske Forstkandidaters Forening

Fenger, Carl Emil 1859: Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole ved Kjöbenhavn, *Nordisk Universitets Tidsskrift* 5:1, s. 42-65

Fink, Hans 2001: Fra Filosofikum til Studium Generale, *Uddannelse* 2001/3, <http://udd.uvm.dk/200103/udd03-10.htm>

Fleming, James Rodger 1998: *Historical Perspectives on Climate Change*, Oxford University Press

For fædrelandets bedre flor. Bidrag til Det kgl. Danske Landhusholningsselskabs Historie 1769-1969, Vagn Dybdahl (red.), Det kongelige Danske Landhusholdningsselskab 1969

Forskeren i samfundet: Publicering, evaluering og formidling. Forskningspolitisk Årsmøde 2008, N. Kærgård m.fl. (red.), Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 2008

Forslag om etablering af University for Natural Resources and Nutrition, Udvalget til vurdering af mulighederne for at styrke forskningsindsatsen på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole og Danmarks JordbrugsForskning (Børstingudvalget) 2005

Forslag til fremtidig organisering af veterinær og fødevareforskningen i Fødevareministeriet, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri 2001

Forslag til en national strategi for jordbrugsforskningen, Udvalget om udarbejdelse af forslag til en national strategi for den offentlige jordbrugsforskning, Betænkning 1274, 1994

Fortegnelse over afgaaede Kandidater samt Direktører, Lærere og Assistenten ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1858-1883, København 1883

Fortegnelse over Landbohøjskole-Foreningens Bogsamling, København 1890

Fra landsby til storby, Frederiksberg Stadsarkiv u.å., <http://stadsarkivet.frederiksberg.dk>

Frandsen, Johs. Nørregaard 1991: Da landbolivet blev en by i provinsen. Essay om landbrugets bevidsthedsformer under forvandling, *Folk og kultur* 1991, s. 33-59

Fritzboeger, Bo 1997: "De er dygtige!". En profession i hundredårsperspektiv, *Dansk Skovbrugs Tidsskrift* 82:2, s. 396-411

Fritzboeger, Bo 2004: *Det åbne lands kulturhistorie – gennem 300 år*, biofolia

Fritzboeger, Bo 2005: Har der været allemandsret i Danmark?, B. Fritzboeger & P. Friis Møller (red.): *Skovhistorie for fremtiden – muligheder og perspektiver*, Skovhistorisk Selskab, s. 65-72

Fritzboeger, Bo 2009: *Vandets veje. Skjern Ås miljøhistorie gennem 350 år*, Gyldendal

Funch, Bjarne Sode 1986: *Alfred Lehmanns Psykofysiske Laboratorium*, Psykologisk Laboratorium

Funder, Heidi 2002: *En historie om*

foranderlighed. Evolutionsteorien i Danmark 1860-80, *Historisk Tidsskrift* 102, s. 306-337

Fusion, Det Biovidenskabelig Fakultet 2007

Fødevareforskning i Danmark – fundament for udvikling og værdiskabelse, Akademiet for de Tekniske Videnskaber 2003

Gaardmand, Arne 1993: *Dansk byplanlægning 1938-1992*, København

Gennemgang af sektorforskningen, Danmarks Forskningsråd 2002

Gjerløff, Anne Katrine 2012: Offer, Fjende, Frænde, Føde. Dyreroller i Danmark i 1800-tallets slutning, (svensk) *Historisk Tidsskrift* 132:3, s. 392-422

Greiner, Kim 2010: *Fra høj hat til gummistøvler. Fortællinger fra Landbohøjskolen og Det Biovidenskabelige Fakultet*, Borgen

Grober, Ulrich 2010: *Sustainability. A cultural history*, Totnes

Gaardmand, Arne 1993: *Dansk byplanlægning 1938-1992*, København

Hacking, Ian 1999: *The Social Construction of What?*, Cambridge Mass.

Hansen, Benny Kastrup 2000: Historien om Højbakkegård, *Byhistorisk Samling og Arkiv i Høje Taastrup Kommune. Årsskrift 2000*, s. 50-65

Hansen, Charlotte Ellesøe 2006: Genetikens etablering ved Københavns Universitet, i: H. Nielsen & K.H. Nielsen (red.): *Viden uden grænser 1920-1970*, *Dansk Naturvidenskabs Historie* 4, Aarhus Universitetsforlag, s. 147-164

Hansen, Else 2005: Effektivitet eller frihed? Diskussioner om universitetsstudier 1957-60, *Uddannelseshistorie* 2005, s. 77-100

Hansen, Else 2009A: Masseuniversiteter på tegnebrættet? 1950'ernes universitetsplanlægning i kommissioner og udvalg, i: *Samfundsplanlægning i 1950'erne. Tradition eller tilløb?*, E. Hansen & L. Jespersen (red.), Museum Tusculanums Forlag, s. 227-294

Hansen, Else 2009B: Hvordan bruges universitets-historie?, *Uddannelseshistorie* 43, s. 88-98

Hansen, Hanne Foss 2003: *Evaluerings i staten. Kontrol, læring eller forandring*, Samfundslitteratur

Hansen, Henning Otte 2014: Strukturudviklingen i den danske agro- og fødevarerindustri efter 2. verdenskrig, *Landbohistorisk Tidsskrift* 2014:1-2, s. 34-61

Hansen, Kjeld 2008: *Det tabte land. Den store fortælling om magten over det danske landskab*, Gads Forlag

Hansen, L. m.fl. 2006: Citationsanalyse som politisk redskab, *DF Revy* 8, s. 14-17

Hansen, P. 1996: *Pometet gennem 40 år (1956-1996). En oversigt over Pometets historie og udvikling, samt aktiviteter inden for frugtavl ved KVL*, Institut for Jordbrugsvidenskab

Hansen, Peer Henrik, Thomas Tram Pedersen & Morten Stenak 2013: *Den Kolde Krigs anlæg*, Kulturstyrelsen

Heering, H.T. 1968: Landinspektører i Danmark gennem 200 år 1768-1968, *Landinspektøren. Tidsskrift for opmålings- og matrikelvæsen* 25:1, s. 1-39

Heldgaard, Jesper & Jeppe Villadsen 2012: *Danida 50 år. En historie om mejeriprojekter, mudderveje og ministerskift, om velvilje og vandpumper, om succeser og skæverter – og enkelte hvide elefanter*, Danida

Henningsen, Peter 2006: *I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark* 1-2, Landbohistorisk Selskab

Hermansen, Niels K. & Max Lobedanz (red.) 1958: *Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 1858-1958*, København, Kandrup & Wunsch

Hermansen, Niels K. 1959: *Beretning om festlighederne i anledning af Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskoles 100-års jubilæum september 1958, samt æresdoktorernes selvbiografier*, København

Holland-Møller, S. . m.fl. 1925: *Landinspektørforeningen gennem 50 Aar, 1875 – 30. August – 1925, Festskrift udgivet af Landinspektørforeningen ved dens 50 Aars Jubilæum*, København

Hvass, Poul 2010: *Interview 23. juni 2010*, interviewer Søren Olsen, transskriberet af Helle Sigetty Bøje, redigeret af Søren Storgaard Jørgensen

Høyberg, H.M. 1945: *Den danske Dyr lægestand*, A/S Carl Fr. Mortensen

Høyen, Marianne 2004: *Ikke-naturvidenskabelige fag på KVL*, [http://www.hoyen.dk/WorkingPapers/Ikke-naturvidenskab%20\(KVL\).pdf](http://www.hoyen.dk/WorkingPapers/Ikke-naturvidenskab%20(KVL).pdf)

Haarløv, Niels 1980: Evaluering af Miljøforvaltning, *Miljøværn* 5, s. 1-4

IPU (50-års jubilæumsskrift), DTU 2006

Jacobs, Jane 2005: *Dark Age Ahead*, Vintage Books

Jamieson, Andrew 2001: *The Making of Green Knowledge. Environmental politics and cultural transformation*, Cambridge

Jensen, Asger Lundorff 2006: De nye veterinære studieordninger, *Dansk Veterinærtidsskrift* 89:1, s. 12-15

Jensen, Bent 2013: *Ulve, får og vogtere, Den Kolde Krig i Danmark 1945-1991*, 1-2, Gyldendal

Jensen, Finn 1915: *Danske mejerier. Illustreret Haandbog for Mejeribruget i Danmark* 1

Jensen, Jens Peter (udg.) 1933: Af Jakob Hansens "Erindringer", *Fra Holbæk Amt* 1933, s. 5-73

Jensen, Johannes V. 1901: *Den gotiske Renaissance*, København

Jensen, Niels 1994: *Guide til Arboretet i Hørsholm*, Hørsholm

Jensén, Paul (red.) 2005: *NOVA University Network 10 years 1995-2005. Building the future on a decade of activities and experience*, Alnarp

Jensen, Poul m.fl. 1996: *1995-96 projekter for kvalitetsudvikling af undervisning på KVL og fremtidige aktiviteter*, Kvalitetsudviklingsudvalget under Konsistoriums Uddannelsesråd

Jensen, Tenna 2011: *Fødevareforbrug i Danmark i det 20. århundrede. Tre perspektiver på fødevareforbrugets langsigtede udviklinger*, upubliceret ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet

Jespersen, Knud J.V. & Per Boje 1991: *Frugten vokser frem. Træk af Odense Universitets historie 1966-1991*, bd. 1, s. 15-168, Odense

Johannsen, Wilhelm 1903-04: Om Arvelighed i Samfund og i rene Linier, i: *Oversigt over Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger* 1903, København, s. 235-294

Johansen, Hans Christian 1985: *Dansk økonomisk statistik 1814-1980*, *Danmarks Historie* 9, Gyldendal

Jubilæumsskrift for Foreningen af Landbrugsstuderende Sept. 1921 – Sept. 1951, København 1951

Juncker, Flemming 1983: *Men morsomt har det været*, Gyldendal

Jørgensen, B.S. 1884: *Den kongel. Veterinær- og Landbohøjskoles Forsøgsmark i Aarrækken 1860-1882*, København

Jørgensen, Einar Laumann 1982: *Vestskoven. Et landskab under forvandling*, Hernov

Jørgensen, Henning 2010: *Forhandlingssystemet i det offentlige og ligelønnen – historiske og aktuelle aspekter af de offentlige aftaleforhandlingers evne til at tilgodese ligelønskrav*, Rapport afgivet til Sundhedskartellet

Jørgensen, Jes P. 1980: Omkring oprettelsen af Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskoles Laboratorium for landøkonomiske Forsøg, *Bol og by* 2. rk., bd. 6, s. 205-214

Jørgensen, Thomas Ekman & Steven L.B. Jensen 2008: *1968 – og det der fulgte, studenteroprørets forudsætninger og konsekvenser*, Gyldendal

- Katić, Ivan 1995: *Bog på bog ... år efter år. Danmarks Veterinær- og Jordbrugsbiblioteks historie, 1783-1995*, Danmarks Veterinær- og Jordbrugsbibliotek
- Kjær, Carsten R. & Jørgen Dalgaard 1999: Naturvidenskabens krise – hvad menes der med det?, *Aktuel Naturvidenskab* 1999:1, s. 34-35
- Kjær, Carsten R. 2000: Bio-etik på dagsordenen, *Aktuel Naturvidenskab* 2000:1, s. 41-43
- Kjær, Jakob 2003: *Danske landbrugsskoler gennem 100 år*, Århus
- Kjærgaard, Peter C. 2006.: Den videnskabelige helt, i: *Dansk Naturvidenskabs Historie* 3, s. 263-267
- Kjellsson, Gösta 2003: Økologisk landbrug og genmodificerede planter, i: M. Holmstrup (red.): *Økologisk landbrug og naturen – gør økologisk landbrug en forskel for natur og miljø?*, København, s. 43-52
- Klein, Helle-Monette & Keld Søgaard Christensen 1984: *Husmandshjemmet. Kultur og bevidsthed blandt jyske husmænd i 1930'erne*, Landbohistorisk Selskab
- Klitmøller, Linda 2008: *Som en skorsten. Mejeribrugets uddannelser i Danmark 1837-1972*, Landbohistorisk Selskab & Museet på Sønderkov
- Kloster, Hans 1984: *Svinets historie*, DSR Forlag
- Kobberup, Svend Robert 1986: *Statens Planteavlsforsøg 1886-1986. Folkelig støtte til statsligt initiativ*, Statens Planteavlsudvalg
- Kollmann, Johannes & Kristine Kjørup Rasmussen 2012: Succession of a degraded bog in NE Denmark over 164 years – monitoring one of the earliest restoration experiments, *Tuexenia* 32, s. 67–85
- Kristensen, Jens Erik 2007: Det moderne universitets ide og selvbeskrivelse gennem 200 år – en universitetshistorisk indledning, i: Kristensen m. fl. (red.): *Ideer om et universitet*, Aarhus Universitetsforlag, s. 23-71
- Kristensen, Thøger, Tove Bang & Adrian Price 2005: Fire biblioteker – fire universiteter – ét forskningsregistreringssystem, *DF Revy* 2, s. 10-11
- Krøigaard, A. m.fl. 1971: *Festskrift udgivet i anledning af Foreningen af Agronomstuderendes 50 års jubilæum*
- Kuhn, Thomas 2012 (1962): *The Structure of Scientific Revolutions, Fourth Edition with an Introductory Essay by Ian Hacking*, The University of Chicago Press
- Kvindedyrlæge, rapport over kvindelige dyrlægers erhvervsforhold*, Veterinærmedicinsk Forenings kvindegruppe 1976
- Landbohøjskolens profil*, Udvalget om Uddannelse og Forskning inden for KVL-området, Undervisningsministeriet 1991
- Landboskolen ved Lyngby 1867-1917*, Lyngby 1917
- Landbrugets strukturudvikling*, Betænkning fra Udvalget vedrørende landbrugets strukturudvikling, Betænkning nr.1351, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri 1998
- Landbrugsstatistik 1900-1965*, Statistiske Undersøgelser 22, København 1968

- Lando, Z.D. 1940: Landøkonomisk Oplysningsarbejde, *Handelsvidenskabeligt Tidsskrift* 4, s. 188-207
- Langberg, Kamma 2000: *Forskningsledelse under forandring. Case: Skov & Landskab*, Analyseinstitut for Forskning 2000
- Larsen, Alfred 1944: *Danske Landbrugskandidater*, Foreningen af danske Landbrugskandidater
- Larsen, Christian 2008: *Fra skoleanordninger til Den Store Skolekommission. Studier i forandringer i dansk uddannelsestænkning 1814-1923 med særligt henblik på decentral uddannelse, privat uddannelse og professionsuddannelse*, Utrykt ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet
- Larsen, Erling Kromann 1994: *Et dejligt hus: træk af Veterinær- og Landbohøjskole Kollegiets historie 1919-1994*, Veterinær- og Landbohøjskole Kollegiet
- Larsen, Hans 1971: *Ejder professoren*, Beirut
- Larsen, Hans Kryger 1993: *Københavns Universitet 1902-1936*, i: S. Ellehøj & L. Grane (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. 2, s. 455-604, Københavns Universitet
- Larsen, Jørgen Bo (red.) 1997: Træarts- og proveniensvalget i et bæredygtigt skovbrug, *Dansk Skovbrugs Tidsskrift* 82:1
- Larsen, Peder Olesen 1981: *Forskningspolitik i et lille land*, Rhodos
- Larsen, Peder Olesen 2003: *Forskningens verden. Prydhave. Nyttet have, Vildnis*, Aarhus Universitetsforlag
- Larsen, Peder Olesen 2010: *Stadier på forskningens vej. Dansk forskningspolitik i går og i dag*, Syddansk Universitetsforlag
- Latour, Bruno 1988: *The Pasteurization of France*, Harvard University Press
- Lauritsen, Birthe 2010: *The little book about The Large Animal Hospital*, LIFE, University of Copenhagen, Puella's Edition
- Lefmann, Gudrun m.fl. (red) 1998: *Veterinærskolen 225 år: rids af de seneste års udvikling*, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole
- Lerche, Grith 1999: *The Royal Veterinary and Agricultural University. Its contribution to rural education and research in Denmark. An introduction*, KVL,
- Linde, C.F. 1854: *Beretning om den fjerde danske Landmands-Forsamling, afholdt i Kjøbenhavn fra den 5te til den 9de October 1852*, København
- Lov om bygningsmæssige civilforsvarsforanstaltninger 27. maj 1950
- Love for Landbohøjskole-Foreningen (Stiftet i Februar Maaned 1890), 1890
- Love for Veterinær- og Landbohøjskole-Foreningen. Vedtagne den 7de Marts 1874, København
- Love for Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen, 1906
- Love og Bestemmelser m.m. vedrørende Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole samlede af Undervisningsraadets Sekretær – afsluttet den 1. juni 1918, H.H. Thieles Bogtrykkeri 1918

Lovelock, James 1987: *Gaia. Et nyt syn på jordens liv*, Viborg

Lund, Joachim 2005: *Hitlers spisekammer. Danmark og den europæiske nyordning 1940-43*, København

Mackintosh, Jette 1996: Konsulentvirksomheden etableres, i: *Agronomer i fortid, nutid og fremtid. Dansk Agronomforening 1896-1996*, s. 26-29

Madsen, Flemming Kiilsgaard 1979: *Naturfredningssagens historie i Danmark*, Odense Universitetsforlag

Magt og modeller. Om den stigende anvendelse af EDB-modeller i de politiske beslutninger, Teknologirådet 1995

Markmøller, Per m.fl. 1984: Aktionsenhed for sociale rettigheder, i: KOMM.S. 10 år – voksen og følsom. Jubilæumsskrift i anledning af 10-året for KOMM.S.'s stiftelse 17. november 1984, *Tidsskriftet Spatakus* 1984, s. 36-45

Marshall-hjælpen og samarbejdet i Europa, og Den Europæiske Betalingsunion, EPU 1950-1958, Danmarks Nationalbank 1999

Mellem fortid og fremtid. Risøs 25 års jubilæum den 6. juni 1983, Roskilde 1983

Meyer, Gitte 2004: *Ekspert og samfund. En interviewbog om offentlig diskussion og videnskab*, Forlaget Samfundslitteratur

Mikkelsen, Katja Bang & Finn A. Petersen 2006: *Rekruttering til kvægpraksis. Ønsker nutidens veterinærstuderende et liv som kvægdyrlæge?* Dansk Veterinærtidsskrift 89:14, s. 6-9

Milthers, Aksel 1974: *Oplevelser i drengeår og ungdomsår*, Egtved

Mogensen, Margit 1993: *Eventyrets tid. Danmarks deltagelse i Verdensudstillingerne 1851-1900*, Landbohistorisk Selskab

Monty, Anita & Carsten Smith Olsen 2006: Hvordan bliver studerende aktive i fjernundervisning? Brug af en trinvis, struktureret model til fremme af interaktion og læring, *Tidsskrift for universiteternes efter- og videreuddannelse* 2006:8, s. 1-13

Müller, Peter Erasmus 1871: *Iagttagelser over nogle Siphonophorer*, København

Møller, E. Schelde 1964: *Wamberg-sagen*, Fremad

Møller, Jes Fabricius 2009: *Hal Koch en biografi*, Gads Forlag

Maar, V. E. 1886: *Nogle højere Landbrugsskoler i Udlandet*, Særtryk af Tidsskrift for Landøkonomi

Mårald, Erland 1998: *I mötet mellan jordbruk och kemi. Agrikulturkemiens framväxt på Lantbruksakademiens Experimentalfält 1850-1907*, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien

Natur, økonomi & velfærd, Wilhjelmudvalget 2001

Nielsen, A. Hjortshøj 1996: Fra landbrugskandidat til agronom, i: *Agronomer i fortid, nutid og fremtid. Dansk Agronomforening 1896-1996*, s. 52-56

Nielsen, Anita Kildebæk 2001: Niels Bjerrum 1879-1958. "The Dean of Danish Physical Chemists", *Dansk kemi* 82:5, s. 38-40

Nielsen, Anita Kildebæk 2006:
Landbrugskonsulent, i: P.C. Kjærgaard
(red.): Lys over landet 1850-1920, *Dansk
Naturvidenskabs Historie 3*, Aarhus
Universitetsforlag, s. 319-329

Nielsen, Henning 1996: *Karl Skytte. Fynboen
på folkestyrets fornemste embede*, Odense
Universitetsforlag

Nielsen, Henry 2006: Risøs oprettelse og kamp
for at finde en egnet forskningsstrategi, i:
H. Nielsen & K.H. Nielsen (red.): Viden uden
grænser 1920-1970, *Dansk Naturvidenskabs
Historie 4*, Aarhus Universitetsforlag, s. 239-
258

Nielsen, P.C. 1970: Om Gammelmosen,
*Årsskrift for historisk-topografisk Selskab for
Gladsaxe Kommune* 1970, s. 19-42

Nielsen, P.C. 1982: Forsthaven i Charlottenlund,
Dansk Dendrologisk Årsskrift V:5, s. 5-112

Nissen, Mogens Rostgaard 2005: *Til fælles
bedste – det danske landbrug under
besættelsen*, København 2005

Norby, Knud 2013: *Mit liv mellem dyr og
mennesker gennem 70 år*, Bornholms Tidendes
Forlag

Nordenbo, Sven Erik 1984: *Bidrag til den
danske pædagogiks historie*, Museum
Tusculanums Forlag 1984

Nordic Life Sciences sector study, swedenBIO
2014

*Nye veje mellem forskning og erhverv – fra
tanke til faktura*, Regeringen 2003

*Nye veje til en højere uddannelse. Betænkning
afgivet af det af undervisningsministeriet
nedsatte udvalg om liberalisering af
adgangsbetingelserne til universiteterne, de
højere læreanstalter og lærerseminarierne*,
Betænkning 778, 1976

Nørgaard, Erik 2006: *Gyldne tider. I skyggen af
Outze og Seidenfaden*, København 2006

Olesen, Kirsten & Helge Keiding 1997:
Forstkandidater i udlandet, *Dansk Skovbrugs
Tidsskrift* 82:2, s. 381-395

Olsen, Annette m.fl. (red.) 2013: *A Success
Story in Danish Deleopment Aid – DBL (1964-
2012)*, DBL

Olsen, Jan 1999: Fra reglement til rammeaftale
– 50 år med samarbejdsudvalg i staten,
i: *Samarbejdsudvalg i staten 1949-1999*,
Centralrådet for statens samarbejdsudvalg, s.
5-28

Olwig, Kenneth 1986: *Hedens natur. Om
naturesyn og naturanvendelse gennem tiderne*,
Teknisk Forlag

Parby, Jakob Ingemann 2007: *Storbystørme.
Københavnerens vand, varme, lys og latrin
gennem 150 år*, København

Pedersen, A. 1947: *Fortegnelse over danske
Havebrugskandidater 1865-1946*, København

Pedersen, A. 1964: Den Kongelige Veterinær-
og Landbohøjskoles Havebrugsafdeling og
højskolens haver gennem 100 år, København

Pedersen, Dorthe 1999: Det statslige aftalesystem. Fra central til lokal forhandling, i: *100-året for Septemberforliget. Det offentlige arbejdsmarked på vej ind i et nyt århundrede*, Finansministeriet, s. 51-74

Pedersen, Erik Helmer 1971: *Hedesagen under forvandling. Det danske Hedeselskabs historie 1914-1966*, Gyldendal

Pedersen, Erik Helmer 1988: *Det danske landbrugs historie 1914-1988*, Landbohistorisk Selskab

Petersen, Niels 1993: Københavns Universitet 1848-1902, S. Ellehøj & L. Grane (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. 2, s. 269-454, Gad

Pinstrup-Andersen, Per 2010: Umoralsk at nægte u-landene adgang til gensplejset mad, *Udvikling* 2010:1, s. 10-11

Ploug, Niels, Ingrid Henriksen & Niels Kærgård (red.) 2004: *Den danske velfærdsstats historie*, Socialforskningsinstituttet

Poulsen, Marten Refslund 1955: *Erindringer I-II*, Det Danske Forlag

Priemé, Jørn 1997: *Fra jord til bord. Strukturdirektoratets historie*, Strukturdirektoratet

Private fonde – en unik aktør i dansk forskning, DEA 2012

Ramskov, Kurt 2004: Matematiske stillinger og karrierepleje i første tredjedel af det 20. århundrede i København, *Hosta* 16

Rapport om modeller for udflytning 1988, KVL 1988

Rapport-studiekredse. Vejledning. Regler, Centralstudienævnet 1977

Rasmussen, A.O. 1948: *Tune Landboskoles Jubilæumsskrift 1871-1946*, Roskilde

Rasmussen, Ebbe Gert 1976: *Bornholmske Samlinger* 2:9 (sænummer uden titel om besættelsestiden på Bornholm)

Rasmussen, Jesper 2002: Hvad karakteriserer god undervisning?, *KVL-Mosaik* 2002:3, s. 6-7

Reclus, Élisée 1905: *L'homme et la Terre* I, Paris

Regulativ vedrørende den første praktiske uddannelse af skovbrugsstuderende 1958

Rehling, David 1996: *Miljø- og Energiministeriet 1971-96. Undfangelse, udvikling og udblik*, København

Riismøller, Peter 1966: *Sultegrænsen*, Nordjysk Cold Stores

Rist, Gilbert 1997: *The History of Development from Western Origins to Global Faith*, London

Rosa, Hartmut 2010: *Alienation and Acceleration. Towards a Critical Theory of Late-Modern Temporality*, NSU Press

Rüdiger, Mogens 1993: *Tjener i åndernes rige. Dansk Magisterforening 1918-1993*, Dansk Magisterforening

Sabroe, Axel S. 1964: *Uden for skovvejene. En forstmands oplevelser*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Sagoff, Mark 2004: *Price, Principle, and the Environment*, Cambridge University Press

Samfundet og ungdommen. Afsluttende udtalelse fra Ungdomskommissionen med oversigt over kommissionens virksomhed, København 1951

Sand-Jensen, Kaj 2003: *Den sidste naturhistoriker. Naturforkæmperen og videnskabsmanden Carl Wesenberg-Lund*, Gad

Sand-Jensen, Kaj 2006: Naturhistorie, i: P.C. Kjærgaard (red.): *Lys over landet 1850-1920, Dansk Naturvidenskabs Historie 3*, Aarhus Universitetsforlag, s. 141-192

Sandström, Ulf 2009: Nationella särdrag i nordisk publiceringsutveckling 1998–2006, *Forskning om forskning* 2009:1

Sangbog, Foreningen for Danske Landinspektørstuderende, København 1938

Sarauw, Laura Louise 2011: *Kompetencebegrebet og andre stiløvelser. Fortællinger om uddannelsesudviklingen på de danske universiteter efter universitsloven 2003*, Utrykt ph.d.-afhandling ved Afdeling for Pædagogik, Københavns Universitet

Sauer, Carl 1925: *The Morphology of Landscape*, Berkeley

Scholz, Michael F. 2000: *Skandinavische Erfahrungen erwünscht? Nachexil und Remigration. Die ehemalige KPD-Emigranten in Skandinavien und ihr weiteres Schicksal in der SBZ/DDR*, Stuttgart

Schou, Rudolf (red.) 1900: *Om Landbruget i Danmark*, Det Schubothske Forlag

Siiskonen, Harry 2002: Silent Spring and the Nordic Agricultural Magazines, *Scandinavian Economic History Review* 50:1, s. 7-23

Skibsted, Leif 2008: Forskningsbaseret fødevareproduktion i Danmark, i: A. Kildebæk Nielsen (red.): *Dansk bioteknologi i det 20. århundrede*, Dansk Selskab for Historisk Kemi, s. 131-145

Skodborg, Lene 2011: I Albertslund er velfærden blevet kulturarv, i: Henning Bro m.fl. (red.): *Hovedstadsmetropolen efter 1945*, København, s. 243-264

Skougaard, Mette (red.) 1996: *Landbrugskonsulenter fortæller. Om landbrugskonsulenternes liv og virke fra 1930'erne til vor tid*, Landbohistorisk Selskab 1996

Skove og plantager 2000, V.K. Johansen (red.), Danmarks Statistik og Skov & Landskab 2002

Skovgaard-Petersen, Vagn 1967: Den politiske drøftelse af forbindelsen mellem almueskolen og den lærde skole, *Årbog for dansk skolehistorie* 1967, s. 85-110

Skydsgaard, Morten A. 2006: Medicin, i: *Dansk Naturvidenskabs Historie 3*, P.C. Kjærgaard (red.), Aarhus Universitetsforlag, s. 217-238

Slutrapport for AMOR, Center for Analyser, Modeller Og Regnskaber, Det Økonomiske Råds Sekretariat 2002

Smedegaard, Hans Henrik 2007: Kvægpest eller beslagkunst?, *Dansk Veterinærtidsskrift* 90:21, s. 30

Smedegaard, Hans Henrik 2009: Veterinærskole og beslagkunst i Danmark, *Dansk Veterinærhistorisk Årbog* 2009, s. 1-30

Sode-Madsen, Hans 1985: *Ungdom uden Arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950*, København

- Statsfrøkontrollen 1871-1971*, København 1971
- Staun, Henrik 2012: *For skoven – en skovriders tilbageblik*, Skovhistorisk Selskab
- Steen, Adolph 1879: *Den polytekniske Lærestalts første halvhundrede Aar 1829-1879*, Bianco Lunos Bogtrykkeri
- Stipendiatundersøgelsen 1966*, Akademikernes Samarbejdsudvalg 1969
- Stokes, Donald E. 1997: *Pasteur's Quadrant – Basic Science and Technological Innovation*, Brookings Institution Press
- Stryg, Poul Erik 1990: Samfundsøkonomiske perspektiver ved skovrejsning, *Dansk Skovbrugs Tidsskrift* 1990, s. 120-44
- Studiehåndbog*, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 1993
- Studiehåndbog*, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 2005-06
- Styczen, M. m.fl. 2006: *Standardopstillinger til Daisy-modellen. Vejledning og baggrund*, DHI Institut for Vand og Miljø
- Suhr, Kjeld 1996: En forening gennem 100 år, i: *Agronomer i fortid, nutid og fremtid. Dansk Agronomforening 1896-1996*, s. 4-15
- Syrach-Larsen, Carl 1948: *Arboretet i Hørsholm og Forstbotanisk Have i Charlottenlund 1948, Lustgården 1947-48*, s. 1-76
- Taksteftersyn*, Undervisningsministeriet 2000
- Sørensen, Esben Munk 1999: *25 år i Aalborg*, Landinspektøren 1999:3, s. 374-387
- Sørensen, Knud 2010: *Erindringer. Et stykke af min tid & Kun slutningen mangler*, Gyldendal
- Sørensen, Maj-Brit Frisk 2006: *Kontraktstyring på universiteterne*, Projekt- & Karrierevejledningens Rapportserie Nr. 177, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet
- Tamm, Ditlev m.fl. 2005: *Juraen på Københavns Universitet 1479-2005, Københavns Universitet 1479-1979 VI:1*, København
- Thomas Jr., William L. (red.) 1956: *Man's Role in Changing the Face of the Earth. An International Symposium under the Co-chairmanship of Carl O. Sauer, Marston Bates, Lewis Mumford*, The University of Chicago Press
- Thomsen, Niels 1986: *Københavns Universitet 1936-1966, i: Københavns Universitet 1479-1979 III*, G.E.C. Gads Forlag, s. 1-288
- Thorkil-Jensen, Niels (red.) 1935: *Den danske Landinspektørforening 1925-35*, København
- Tid til forandring for Danmarks universiteter. Styrket ledelse - Øget frihed - Stabil økonomi*, Regeringen 2002
- Uddannelsessystemet i tal gennem 150 år*, Undervisningsministeriet 1998
- Undervisnings- og eksamensplan for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 7. udgave*, København 1919
- Undervisnings- og eksamensplan for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 13. udgave*, København 1949

Undervisnings- og eksamensplan for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 14. udgave, København 1956

Ungdommen og samfundet. Afsluttende udtalelse fra Ungdomskommissionen med oversigt over kommissionens virksomhed, København 1952

Ungdommens adgang til den højere uddannelse, Ungdomskommissionen, Betænkning II, København 1951

Vandmiljøplanens tilblivelse og iværksættelse, Akademiet for de Tekniske Videnskaber 1990

Vandrebog, Ladelund Landbrugsskole 1941-44, <http://www.broerup-lokalhistorie.dk/vandrebog.htm>

Veje til kortere studietider og større gennemførelse, Det Faglige Landsudvalg for de Naturvidenskabelige Uddannelser 1988

Verdensudstillingen i Paris. Landbrugsafdelingens private Udstillere, og Fortegnelse over de danske Deltagere i Verdensudstillingen i Paris 1900, København 1900

Vestergaard, Elisabeth & Gitte Søby Larsen 1999: Løse fugle. Et studie af forskere i tidsbegrænsede stillinger, Analyseinstitut for Forskning

Veterinær- og Landbohøjskolens Kristelige Forening 1906-16, København 1916

Viekilde, Kristian 2005: Første skoledag, Dansk Veterinærtidsskrift 88:20, s. 26-28

Vilby, Knud (red.) 1990: Mod bedre vidende. Opgør med den politiske elendighed og vor fælles afmagt, København

Wamberg, Kjeld 1955: Spat. Undersøgelse over ætiologi og patogenese. En ny behandling, perifer neurektomi, A/S Carl Fr. Mortensen

Wanscher, J.H. 1947: Statistisk Oversigt, i: A. Pedersen: Fortegnelse over danske Havebrugskandidater 1865-1946, København, s. 212-225

Weart, Spencer R. 2012: The rise of nuclear fear, Harvard University Press

Weber, Max 1922: Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie, <http://www.textlog.de/>

Weirup, Torben & Jens Lindhe 2002: Landet i byen. En vandring i tekst og billeder mellem kunst og arkitektur på Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

Wieth-Knudsen, K.A. 1908: Formerelse og Fremskridt. Økonomisk-demografisk-biologisk Syntese, Jul. Gjellerups Boghandel

Willeberg, Preben 1977: Animal disease information processing. Epidemiologic analyses of the feline urological syndrome. A review and 6 original articles, A/S Carl Fr. Mortensen

Williams, Raymond 1973: The Country and the City, Chatto & Windus

Willig, Rasmus 2013: Kritikkens u-vending, Hans Reitzel

Ærsøe, Holger 1943:
Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danmark,
Beretning fra Forsøgslaboratoriet, København

Økologiske fødevarer og menneskets sundhed,
Rapport fra vidensyntese udført i regi af
Forskningsinstitut for Human Ernæring, KVL,
Forskningscenter for Økologisk Jordbrug 2001

Öquist, Gunnar & Mats Benner 2012: *Fostering
breakthrough research. A comparative study*,
Kungliga Vetenskapsakademien

Aagaard, Hans Ole (red.) 2005: *På forkant
gennem 40 år. Jubilæum 1965-2005*, UNI•C

Aagaard, Kaare 2011: *Kampen om
basismidlerne. Historisk institutionel analyse
af basisbevillingsmodellens udvikling på
universitetsområdet i Danmark*, utrykt ph.d.-
afhandling, Center for Forskningsanalyse,
Aarhus Universitet

Årsrapport 2002, Statens Forsknings- og
Uddannelsesbygninger

HENVISNINGER

Som enhver større statsinstitution har Landbohøjskolen efterladt sig et kolossalt kildemateriale, hvoraf noget er trykt, men det meste er utrykt. Det har ikke været muligt til udarbejdelsen af denne bog at inddrage mere end en brøkdel af dette materiale, og den bygger derfor næsten udelukkende på trykte kilder i Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg. Der er dog anvendt enkelte dele af arkivet, som beror i Rigsarkivet, og medmindre andet er nævnt, er det i alle tilfælde *Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole*, der er arkivskaber.

Historiske synteser over Landbohøjskolens historie er tidligere skrevet i forbindelse med de to jubilæer 1908 (Boas & Oppermann (red.)) og 1958 (Hermansen & Lobedanz (red.)) samt i 1999 (Lerche). Endvidere er højskolens oprindelse indgående skildret i den af Ivan Katić redigerede trykte udgave af H.C.B. Bendz' dagbog med supplerende kilder fra 1993, ligesom veterinærfagenes nyere historie er beskrevet i Lefmann m.fl. 1998. Endelig er der inden for de senere år samlet væsentlige bidrag til historien på hjemmesiden *bibliotek.science.ku.dk/life150/*. Overalt bygger den foreliggende fremstilling, hvor intet andet er nævnt, på et eller flere af disse værker.

En række serielle kilder dækker kortere eller længere perioder af Landbohøjskolens historie. Blandt disse er især trykte beretninger for hele perioden benyttet, men også de mange forskellige meddelelses- og debatblade, som har eksisteret: KVL Bladet 1937-71, KVL-Meddelelser 1959-87, Øh 1970-2005, KVL-Debat 1981-92 og KVL-Mosaik 1992-2004 samt

Det levende universitet 2005-06. Henvisninger til disse tidsskrifter medtager som hovedregel kun årgang og/eller nummer, ikke forfatter.

Adresser på anvendte hjemmesider fremgår udelukkende af noterne og er ikke angivet i en samlet oversigt. Nyere lovgivning og andre retskilder er tilgået på *www.retsinformation.dk/*; officielle udvalgsbetænkninger på *www.statensnet.dk*. Dagbladsartikler siden ca. 1990 er tilgået på *infomedia.dk/*, ældre dels på *eavis.politiken.dk/*, dels i Landbohøjskolens scrapbøger og udklipssamlinger i Rigsarkivet og Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg. Biografiske oplysninger stammer, hvor intet andet nævnes, fra *www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon*.

Alle hjemmesider er besøgt i perioden august 2014 - januar 2015.

- 1 Hansen 2009B.
- 2 1800-tallets matrikulære oplysninger findes på hkpn.gst.dk, og periodens folketællinger på arkivalieronline.dk. Roligheds tilliggende, der senere blev til Landbohøjskolens forsøgsmark, er beskrevet indgående i Jørgensen 1884. København/Frederiksberg i 1850'erne er skildret i bl.a. Christensen 1912 og Bramsen 1991. Højskolens bygningsregnskaber findes i Rigsarkivet, Reviderede regnskaber 1859.
- 3 Williams 1973.
- 4 Kalkbrydning og kalkbrænding 2005.
- 5 Beskrivelsen af de enkelte bygningers indhold findes i Fenger 1859 som genoptryk af identiskopgørelse i Beretning 1858/59.
- 6 Inventarliste i regnskab 1900/01 i Rigsarkivet.
- 7 Parby 2007.
- 8 www.frb-forsyning.dk (Historie).
- 9 Forsøgslaboratoriet havde udgifter til telefon 1889/90, s. 47. Fra landsby til storby; i regnskabet 1904/5 anføres udgifter til både elektricitet og "Elektrisk Lysledning", Beretning 1904/5, s. 47.
- 10 Beretning 1864/65, s. 37.
- 11 Syrach-Larsen 1948.
- 12 Rigsarkivet, Regnskab 1859.
- 13 Johansen 1985.
- 14 Henningsen 2006.
- 15 Tidsskrift for Landoekonomie 3. rk. bd. 2, 1854, s. 72.
- 16 Polyteknisk Lærestalts tidlige historie beskrives i Steen 1879; Landhusholdningsselskabets i For Fædrelandets bedre Flor, 1969; Veterinærskolens tidlige historie skildres i Bendixen 1973 og i Smedegaard 2009.
- 17 Lerche 1999, s. 39.
- 18 Maar 1886.
- 19 Smedegaard 2007.
- 20 Stænderforsamlingens møde refereres i Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne; Den Fjerde Landmandsforsamling i Linde 1854; Landbohøjskolekommissionens arbejde afspejles dels i dens Commissions-Betænkning 1855 samt i dens efterladte papirer i Rigsarkivet, Indenrigsministeriet, Kommissionen vedr. KVLs udvidelse 21.10.1854.
- 21 Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne 1842, sp. 294, sp. 828 ff.
- 22 Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne 1842, sp. 829.
- 23 Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne 1842, sp. 833.
- 24 Linde 1854, s. 111.
- 25 Betænkning fra den af Landmandsforsamlingen i København nedsatte komite 1854.
- 26 Bendz 1993.
- 27 Commissionsbetænkning i Anledning af den Kongelige Veterinærskoles Udvidelse, 1855, s. 1.
- 28 Rigsdagens behandling af stiftelsesloven 1856 findes i Rigsdagstidende. Loven af 8. marts 1856 findes optrykt i Love og Bestemmelser vedrørende den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1918 samt i Bendz 1993.
- 29 Der findes en rig litteratur om 1800-tallets almindelige uddannelsesforhold; i denne sammenhæng er især benyttet Skovgaard-Petersen 1967 og Larsen 2008. Elevprotokoller findes i Rigsarkivet, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Administrationen. Højskolens indvielse er skildret i artikler i Tidsskrift for Veterinærer og Ugeskrift for Landmænd, som begge er optrykt som bilag i Bendz 1993.
- 30 Bendz 1993, s. 109.
- 31 Hans erindringer er optrykt i Bendz 1993.
- 32 Skovgaard-Petersen 1967; Larsen 2008.
- 33 Lov af 8. marts 1856, aftrykt i Bendz 1993.
- 34 Betænkning 1887, Bilag 19.
- 35 Fenger 1859, s. 54.
- 36 Larsen 1944.
- 37 Kr. Grøntved-arkivet, www.bjergbymygdalokalhistorisk.dk.
- 38 Larsen 1944, s. 80 f.
- 39 Fortegnelse over de afgaaede kandidater, 1883.
- 40 Fenger 1859, s. 43.
- 41 Pedersen 1947.
- 42 Dansk Kvindebiografisk Leksikon, www.kvinfo.dk.
- 43 Thorkil-Jensen 1935.
- 44 Sabroe 1964, s. 16.
- 45 Holland-Møller m.fl. 1925.
- 46 Balslev 1997; Stamtafver over danske adelsslægter, finnholbek.dk.
- 47 Poulsen 1955, s. 73.
- 48 Folketælling 1860 i www.arkivalieronline.dk. Love for Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen 1874.
- 49 Love for Landbohøjskole-Foreningen 1890.
- 50 Beretning om Virksomheden i Landbohøjskoleforeningen 1892-93.
- 51 Annonce for "eksamensgilde" i Politiken 1.5.1890.
- 52 Milthers 1974, s. 225.
- 53 Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg: Håndskr. 4o, V:185: Arkivalia fra Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen" 1906-07.
- 54 Tidsskrift for Opmålings- og Matrikelvæsen 5:4, 1980, s. 144.
- 55 Pedersen 1947, s. 15.
- 56 Københavns Universitetsbibliotek Frederiksberg: Håndskr. 4o, V:185: Arkivalia fra Veterinær- og Landbohøjskoleforeningen" 1906-07; Kraks Vejviser 1907.
- 57 Veterinær- og Landbohøjskolens Kristelige Forening 1906-16, s. 9.
- 58 KVL-Mosaik 1997:11.
- 59 Jubilæumsskrift for Foreningen af Landbrugsstuderende 1951.
- 60 Folketingstidende 1856, sp. 332.
- 61 Beretning 1888/89; Boas & Oppermann 1908.
- 62 60 år i tal, 2008.
- 63 Dansk Biografisk Leksikon, www.denstoredanske.dk.
- 64 Dansk kvindebiografisk leksikon, www.kvinfo.dk.
- 65 Formulert i Lis Jacobsen (red.) 1925: Kvindelige akademikere, men her gengivet efter Rüdiger 1993, s. 25.
- 66 Jensen i Bendz 1993, s. 163 f.
- 67 Jensen 1933.
- 68 Sabroe 1964, s. 18.
- 69 Regnskab i Beretning 1861/62.
- 70 KVL Bladet 1938:8.
- 71 Beretning 1858/59.
- 72 Beretning 1858/59.
- 73 Beretning 1858/59.
- 74 Heering 1968, s. 26.
- 75 Pedersen 1964.
- 76 Boas & Oppermann 1908, s. 19.
- 77 Boas & Oppermann 1908, s. 374.
- 78 Rigsarkivet, Elevprotokol for veterinærer 1858-61, løbenr. 155.
- 79 Beretning 1858/59.
- 80 Beretning 1858/59.
- 81 Beretning 1858/59.
- 82 Milthers 1974, s. 231.
- 83 Beretning 1918/19.
- 84 Poulsen 1955, s. 74.
- 85 Jensen 1933, s. 54 f.
- 86 Fenger i Nordisk Universitetstidsskrift 5:1, 1859, s. 60.
- 87 Poulsen 1955, s. 74.
- 88 Festskrift 1908, s. 337.
- 89 www.kemi2011.dk (KVL-kemi).
- 90 Beretning om Bornholmsekskursjonen 1898, s. 6.
- 91 Fenger 1859, s. 60.
- 92 Beretning 1888/89.
- 93 Hansen 2005, s. 89.
- 94 Milthers 1974, s. 212.
- 95 KVL Bladet 1939:3.
- 96 Historisk redegørelse i Betænkning om indførelse af en ny karakter skala til erstatning af 13-skalaen, 2004.
- 97 F eks. Beretning 1918/19.

- 98 Fenger 1859, s. 52. Det følgende bygger, hvor intet andet nævnes, på Dansk Naturvidenskabs Historie bind 3.
- 99 Christensen 2009.
- 100 Fenger 1859, s. 46.
- 101 Kati 1995.
- 102 Funch 1986.
- 103 Funder 2002; Sand-Jensen 2006.
- 104 Petersen 1993, s. 376.
- 105 Sabroe 1964, s. 14; www.darwinarkivet.dk/arkivet/danske-reaktioner/biografier/; Sand-Jensen 2006, s. 171; Hansen 2006; Johannsen 1903-04.
- 106 www.denstoredanske.dk.
- 107 Latour 1988.
- 108 Jensen 1915.
- 109 Nielsen 2003.
- 110 Kjærgaard 2006, s. 265.
- 111 Nielsen 2003.
- 112 Citat efter Nielsen 2003.
- 113 www.denstoredanske.dk
- 114 www.denstoredanske.dk
- 115 www.aphis.usda.gov (Facts About Brucellosis).
- 116 Politiken 21.8-1911.
- 117 Politiken 30. 0.1895.
- 118 Mårald 1998.
- 119 Commissionsbetænkning 1855, s. 13.
- 120 Müller 1871, s. 1.
- 121 Sand-Jensen 2006, s. 160.
- 122 Sand-Jensen 2006, s. 182 f.
- 123 <http://plato.stanford.edu/entries/galileo/>; se også Larsen 2003, s. 208.
- 124 Jørgensen 1884, forteale.
- 125 Bruun 1898.
- 126 DMI vejrstation 618600.
- 127 Kollmann & Rasmussen 2012; Nielsen 1970.
- 128 Ellinger 1917, s. 9.
- 129 Fortegnelse over de afgaaede Kandidater 1883.
- 130 Boas & Oppermann 1908, s. 317.
- 131 A.K. Nielsen 2006.
- 132 Ugeskrift for Landmænd 78:34, 1933.
- 133 Wanscher 1947.
- 134 Skydsgaard 2006, s. 235.
- 135 Beretning 1918/19.
- 136 Politiken 18. november 1921.
- 137 Se f.eks. Politiken 14. november 1885 og 9. marts 1921.
- 138 Politiken 1. september 1885; Politiken 18. august 1920, s. 2.
- 139 Beretning 1869/70.
- 140 Andersen & Hjermitslev 2006.
- 141 Kjær 2003.
- 142 Landboskolen ved Lyngby 1867-1917, 1917.
- 143 Christensen 1921.
- 144 Rasmussen 1948.
- 145 Larsen 1944.
- 146 Boas & Oppermann 1908, biografier.
- 147 Lando 1940.
- 148 Ahms Kursus annoncerede fast i bl.a. VMF's årsberetninger.
- 149 KVL Bladet 1940:6.
- 150 For dette og det følgende: Albeck 1984.
- 151 Larsen 1993, s. 464.
- 152 Beretning 1914/15, s. 45 f. Om hverdagen i sikringsstyrken, se Milthers 1974.
- 153 Bresciani & Haarløv 1985; Sand-Jensen 2006, s. 157 ff.
- 154 Petersen 1993: s. 271.
- 155 Anmeldte Deltagere i det 11te skandinaviske Naturforsker møde i København 1873.
- 156 Politiken 7.8.1885.
- 157 Ærsøe 1943; Jørgensen 1980; Dalgaard 2014.
- 158 Andersen & Hjermitslev 2006, s. 255.
- 159 For det følgende: Bornebusch 1938.
- 160 Det følgende er, hvor intet andet oplyses, i det væsentlige baseret på Boas & Oppermann 1908.
- 161 Love og bestemmelser m.m. 1918.
- 162 Weber 1922.
- 163 Rigsarkivet, Administrationen, Særlige arkivalier, Meldingsbog 1885-88.
- 164 Se f.eks. honorar, Beretning 1884/85, s. 27.
- 165 Beretning 1860/61, s. 17.
- 166 Larsen 1993, s. 515.
- 167 Boas & Oppermann 1908, s. 126 f.
- 168 Suhr 1996.
- 169 Fritzboeger 1997.
- 170 Pedersen 1999.
- 171 Rüdiger 1993.
- 172 Rüdiger 1993, s. 44.
- 173 Rigsarkivet, Foreningen af lærere ved de højere læreanstalter, Bestyrelsesprotokol 1918-1963.
- 174 Larsen 1993, s. 501 f.
- 175 KVL Bladet 1937:1.
- 176 Modellen findes i dag på Veterinærhistorisk Museum.
- 177 Mogensen 1993.
- 178 Jensen 1901, s. 123.
- 179 Opgørelser over genstandene findes i Verdensudstillingen i Paris. Landbrugsafdelingens private Udstillere, og Fortegnelse over de danske Deltagere i Verdensudstillingen i Paris 1900. Landbrugsafdelingen.
- 180 Fortegnelse over de danske Deltagere i Verdensudstillingen i Paris 1900. Landbrugsafdelingen, s. 1.
- 181 Schou 1900.
- 182 Betænkning angaaende Udvidelse af den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1887.
- 183 Betænkning angaaende Udvidelse af den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1887, s. 34.
- 184 Politiken 27.1.1888.
- 185 Landstingstidende 1889-90, sp. 61.
- 186 Rigsarkivet, Landbrugsministeriet, Kommissionen vedr. den højere landbrugsundervisning 1919-25, Referat fra møde 2.12.1919.
- 187 Beretning 1884/85, s. 13.
- 188 Kati 1995, s. 62.
- 189 Nielsen 1982.
- 190 Statsfrøkontrollen 1871-1971, 1971.
- 191 Serumlaboratoriets historie er beskrevet i en række jubilæumsskrifter, se www.vet.dtu.dk.
- 192 Politiken 29.12.1927.
- 193 Kobberup 1986, s. 47.
- 194 Betænkning angaaende Udvidelse af den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1887, s. 36 f.
- 195 Kraks Vejviser 1890.
- 196 Betænkning angaaende Udvidelse af den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1887, Bilag B.
- 197 Boas & Oppermann 1908, s. 521.
- 198 Beretning 1909/10.
- 199 Beretning 1924/25, s. 61.
- 200 Boas & Oppermann 1908, s. 123.
- 201 1858-1958, s. 58; Anordning 1958.
- 202 Madsen 1979.
- 203 Olwig 1986, s. 106; Politiken 11. december 1909.
- 204 Sand-Jensen 2003.
- 205 Pedersen 1971, s. 159.
- 206 Madsen 1979.
- 207 Juncker 1983, s. 27.
- 208 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 181.
- 209 Syrach-Larsen 1948.
- 210 Greiner 2010.
- 211 Cserhalmi 2004; Gjerløff 2012.
- 212 Dansk Naturvidenskabs Historie 3, s. 222 ff; Gjerløff 2012.
- 213 Rigsarkivet, Vivisektionsprotokol 1891-1953.
- 214 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 181 ff.
- 215 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 55 f.
- 216 www.denstoredanske.dk.
- 217 Nielsen 2001.
- 218 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 153.
- 219 Wieth-Knudsen 1909, s. 283.
- 220 www.denstoredanske.dk.

- 221 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 164.
- 222 Ammundsen 1983.
- 223 Christensen m.fl. 2010.
- 224 KVL Bladet 1939:5.
- 225 Vandrebo, Ladelund Landbrugsskole.
- 226 Nissen 2005; Lund 2005.
- 227 Ammundsen 1983.
- 228 Politiken 10.3.1943.
- 229 Inger Andersen i Vandrebo, Ladelund Landbrugsskole.
- 230 www.bundesstiftung-aufarbeitung.de (Biographische Datenbanken); Scholz 2000, s. 192 ff.
- 231 www.ushmm.org (Holocaust Encyclopedia).
- 232 Vandrebo, Ladelund Landbrugsskole.
- 233 De Frie Danske nr. 11, 1943, s. 2.
- 234 Ammundsen 1983.
- 235 Ammundsen 1983, s. 842.
- 236 De Frie Danske nr. 9, 1944, s. 10.
- 237 dengang.dk/artikler/2146.
- 238 www.denstoredanske.dk.
- 239 Beretning 1944/45.
- 240 KVL Bladet juni 1945.
- 241 Beretning 1944/45; Smedegaard 2009.
- 242 KVL Bladet juni 1945.
- 243 Beretning 1944/45.
- 244 bibliotek.kk.dk (Mindetavler på Frederiksberg).
- 245 www.denstoredanske.dk; Bigum 2007, s. 52.
- 246 Beretninger 1934/35 og 1954/55.
- 247 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 47.
- 248 Klein & Christensen 1984.
- 249 Rudolf Jensen i Skougard 1996, s. 34.
- 250 Sode-Madsen 1985.
- 251 Landbrugsstatistik 1900-1965.
- 252 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 68.
- 253 Betænkning afgivet af Landbokkommissionen af 1960, Fjerde del om landvinding m. m., Betænkning 410, 1966.
- 254 Beretninger.
- 255 Frandsen 1991.
- 256 Vandrebo, Ladelund Landbrugsskole.
- 257 Ugeskrift for Landmænd 1933, nr. 34.
- 258 Mackintosh 1996.
- 259 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 347 ff; Klitmøller 2008, s. 144.
- 260 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 244.
- 261 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 36 f.
- 262 Pedersen 1947, s. 116.
- 263 Undervisnings- og eksamensplan 1949, s. 27.
- 264 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1954-57, bd. 12, s. 51.
- 265 Anordning 1958; Bekendtgørelse om den jordbrugsvidenskabelige licentiatgrad ved den kgl. veterinær- og landbohøjskole 14. august 1958.
- 266 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 35.
- 267 Vandrebo, Ladelund Landbrugsskole.
- 268 Politiken 12.8.1941.
- 269 Larsen 1994.
- 270 KVL Bladet januar 1966, s. 6-9.
- 271 KVL Bladet september 1966, s. 171.
- 272 KVL Bladet februar 1967, s.52.
- 273 Larsen 1994, s. 83.
- 274 KVL Bladet oktober 1963, s.7199 og KVL Bladet august 1963, s. 120.
- 275 Betænkning fra den af Landmandsforsamlingen i København nedsatte komite, 1854, s. 8.
- 276 Politiken 9.3.1930.
- 277 Hermansen 1959.
- 278 Personlig meddelelse, Søren Storgaard Jørgensen.
- 279 www.dfi.dk (Fakta om film).
- 280 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 72.
- 281 Hvass 2010.
- 282 Jensen 1933, s. 56.
- 283 Ugeskrift for Landmænd 1933, nr. 34.
- 284 www.denstoredanske.dk.
- 285 Ugeskrift for Landmænd 1933, nr. 34.
- 286 Optalt på grundlag af de faglige stater.
- 287 Beretning 1954/55.
- 288 Ramskov 2004.
- 289 Københavns Universitets årbog 1936-37, s. 263.
- 290 Lerche 1999, s. 185.
- 291 Tilbagevendende annoncering i Ugeskrift for landmænd 1960.
- 292 Ugeskrift for landmænd 24. juni 1960, s. 397; A.H. Nielsen 1996.
- 293 Politiken 2. december 1930.
- 294 Norby 2013, s. 115.
- 295 Meddelelser fra Grindsted Realskole 1944, s. 59-62.
- 296 Dispositionsplan 1949; Beretning 1949/50.
- 297 Dispositionsplan 1949, s. 3.
- 298 Hansen 2009A.
- 299 Larsen 1971, s. 10.
- 300 Beretning 1956/57.
- 301 Lefman 1998, s. 15.
- 302 Avisårbogen 20.9.1958.
- 303 Ugeskrift for landmænd 3. juni 1960, s. 346.
- 304 Jyllandsposten 4.6.1960.
- 305 Aarhus Stiftstidende 27.09.1958; Horsens Avis 4.10.1958; Skive Venstreblad 10.10.1958; KVL Bladet november 1958.
- 306 Avisårbogen 29.10.1958.
- 307 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13.
- 308 Avisårbogen 22.1.1959; 28.1.1959; 14.5.1959; H. Nielsen 1996, s. 97 f.
- 309 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, s. 94 ff.
- 310 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, s. 121.
- 311 Berlingske Aftenavis 1.9.1959 og 29.9.1959.
- 312 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 39.
- 313 Information 25.5.1960.
- 314 Dagens Nyheder 7.5.1960.
- 315 Fyns Tidende 2.4.1959; Aarhus Amtstidende 2.4.1959.
- 316 Dagens Nyheder 1.7.1959.
- 317 Fyens Stiftstidende 20.7.1959.
- 318 Berlingske Aftenavis 20.10.1959; Avisårbogen 19.2.1961.
- 319 Jyllandsposten 4.6.1960.
- 320 Berlingske Tidende 20.10.1960.
- 321 Avisårbogen 19.10.1960.
- 322 Avisårbogen 22.3.1961.
- 323 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, s. 191.
- 324 Dagens Nyheder 4.5.1959.
- 325 Avisårbogen 20.1.1961.
- 326 Avisårbogen 27.4.1961.
- 327 Avisårbogen 18.5.1961.
- 328 Jespersen 1991, s. 20 f.
- 329 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, p. 231; Avisårbogen 16.8.1961.
- 330 Avisårbogen 20.7.1962; Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, p. 259.
- 331 Folketingstidende 1963/64, sp. 5942 ff.
- 332 Jespersen 1991, s. 24.
- 333 Jespersen 1991, s. 80 f.
- 334 Folketingstidende 1968-69, sp. 5718 ff.
- 335 Avisårbogen 10.6.1964.
- 336 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 81.
- 337 Beretning 1949/50.
- 338 Politiken 14.10.1951.
- 339 Beretning 1959/60, s. 98 f; Skodborg 2011.
- 340 Jørgensen 1982.
- 341 Hansen 2000.

- 342 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlings-
protokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, p. 292.
- 343 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlings-
protokol 1858-1969, 1957-69, bd. 13, p. 361.
- 344 Hansen 1996; Det levende universitet 2006:1;
bibliotek.science.ku.dk; se også KVL-debat
1982.
- 345 Hansen 1996.
- 346 KVL-Meddelelser 5:4, 1965.
- 347 Betænkning om statsskovenes distriktsadmini-
stration 1965.
- 348 KVL-Meddelelser 12:18, 1971.
- 349 Bjerregaard m.fl. 2011.
- 350 Beretning 1949/50.
- 351 Beretning 1954/55.
- 352 Anordning 1958.
- 353 I Rigsarkivets registratur strækker betegnelsen
for Jordbrugsvidenskab sig tilbage til 1911.
- 354 Politiken 28.1.1960.
- 355 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 180.
- 356 Marshall-hjælpen og samarbejdet i Europa,
1999.
- 357 Nissen 2005.
- 358 Kati 1995.
- 359 Beretning 1949/50, s. 51.
- 360 KVL-Meddelelser 4:4, 1962.
- 361 Ploug, Henriksen & Kærgård 2004; Bredsdorff
1999.
- 362 Hvor intet andet anføres, se for det følgende
Hansen 2009A.
- 363 Hansen 2009A, s. 233.
- 364 Larsen 2010.
- 365 Hansen 2009A, s. 238.
- 366 Hansen 2009A, s. 241.
- 367 Beretning 1954/55.
- 368 Beretning 1966/67.
- 369 Ugeskrift for landmænd 1960:2, s. 31 ff; Jør-
gensen 2010, s. 12
- 370 Politiken 8.11.1956.
- 371 www.denstoredanske.dk/: Lysenko.
- 372 Jensen 2013:1, s. 372.
- 373 Weart 2012.
- 374 Nielsen 2006; RisøNyt 2003:2; Mellem fortid og
fremtid 1983.
- 375 Beretning 1959/60.
- 376 Politiken 9.3.1956.
- 377 Se f.eks. Leif Skibstedes kronik i Politiken
18.12.2000.
- 378 www.denstoredanske.dk; Hermansen &
Lobedanz 1958, s. 69.
- 379 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 248 ff.
- 380 Jensen 2011; Kloster 1984, s. 183 ff.
- 381 Pedersen 1988.
- 382 Kloster 1980, s. 183 ff.
- 383 Arboretet i Hørsholm 1980; Jensen 1994.
- 384 Olesen & Keiding 1997.
- 385 Wamberg 1955; et partsindlæg for Wamberg
findes i Møller 1964.
- 386 Wamberg 1955, s. 55.
- 387 Wamberg 1955, Traver no. 6.
- 388 Beretning 1954/55, s. 85.
- 389 Hvor intet andet anføres, bygger det følgende
på Ombudsmandens betænkning vedrørende
Wambergsagen m.v. 1956.
- 390 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlings-
protokol 1858-1969 bd. 12.
- 391 Ombudsmandens Betænkning 1956, bilag 8.
- 392 Eksemplar af disputatsen med kommissionens
margennoter i forfatterens besiddelse.
- 393 Rasmussen 1976, s. 173; Rigsarkivet, Undervis-
ningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969
bd. 12.
- 394 modstand.natmus.dk/.
- 395 Tamm m.fl. 2005, s. 320, 348.
- 396 Betænkning vedrørende Wambergsagen m.v.
1956, bilag 14.
- 397 Betænkning vedrørende Wambergsagen m.v.
1956.
- 398 Folketings Tidende 1955-56, sp. 2384 ff.
- 399 www.ombudsmanden.dk (Historie).
- 400 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlings-
protokol 1858-1969 bd. 12, s. 333 ff.
- 401 Betænkning vedrørende Wambergsagen m.v.
1956.
- 402 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 40.
- 403 Betænkning vedrørende Wambergsagen m.v.
1956., s. 12.
- 404 Rigsarkivet, Undervisningsrådet, Forhandlings-
protokol 1858-1969 bd. 12.
- 405 modstand.natmus.dk.
- 406 Nørgaard 2006, s. 41.
- 407 For det følgende: Thomsen 1986, s. 236; Rüdi-
ger 1993, s. 93; samt især Hansen 2009A.
- 408 Rigsarkivet, Undervisningsrådet Forhandlings-
protokol 1858-1969, 1949-53, bd. 11, s. 114.
- 409 Citeret efter Hansen 2009A, s. 249.
- 410 Ungdommen og samfundet 1952, s. 8.
- 411 Møller 2009, s. 234.
- 412 Ungdommens adgang til den højere ud-
dannelse 1951.
- 413 Bach 2010, s. 137; Bruhn 2014, s. 74.
- 414 Hansen 2009, s. 250 f.
- 415 KVL Bladet 27:8, 1963; 28:1, 1964.
- 416 KVL Bladet 25:1, 1961.
- 417 Beretning 1956-57.
- 418 Undervisnings- og eksamensplan 1949, s. 26.
- 419 modstand.natmus.dk.
- 420 KVL Bladet marts 1967, s. 68.
- 421 Hansen 2009, s. 262.
- 422 KVL Bladet september 1964, s. 221.
- 423 Beretning 1924/25.
- 424 Bach 2010, s. 133.
- 425 Ugeskrift for landmænd 30. december 1960, s.
833.
- 426 Bigum 2007, s. 52.
- 427 Vandrebog, Ladelund Landbrugsskole.
- 428 Bach 2010, s. 134 f.
- 429 Sørensen 2010: s. 122.
- 430 Sangbog 1938, s. 22.
- 431 Bekendtgørelse om almindelige bestemmelser
vedrørende undervisning og eksamen ved Den
kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 14. juli 1960.
- 432 Undervisnings- og eksamensplan 1956, s. 59.
- 433 Beretning 1959/60.
- 434 Hakon Baltzer Nielsen, der startede i 1939, i
Skougaard 1996, s. 18.
- 435 Thomsen 1986.
- 43 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 40.
- 437 Per Schambye på VLK's facebookside.
- 438 Karl Rasmussens (tidl. Statens Planteavlfsforsøg)
erindringer, venligst stillet til rådighed af Per
Schjønning, Aarhus Universitet.
- 439 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 41.
- 440 Bigum 2007, s. 52.
- 441 Agersnap 1961.
- 442 KVL Bladet februar 1960.
- 443 Hansen 2005.
- 444 KVL Bladet 1961.
- 445 KVL Bladet april 1958, s. 43 f.
- 446 KVL Bladet 1962, s. 123.
- 447 Larsen 1994, s. 47.
- 448 Bekendtgørelse om betingelser for optagelse
ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole til
landbrugs-, havebrugs- og mejeribrugsstudiet
27. maj 1959; Bruhn 2014, s. 72.
- 449 Bigum 2007, s. 44.
- 450 Agersnap 1961, s. 156.
- 451 Beregnet på grundlag af VMFs medlems-
fortegnelser.
- 452 VMF's årsberetninger 1913-15, 1946-55.
- 453 VMF's årsberetning 1946.
- 454 Krøigaard m.fl.1971.
- 455 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 100; KVL
Bladet april 1958.
- 456 KVL Bladet november 1958.
- 457 Beretninger, passim.
- 458 KVL Bladet april 1959.

- 459 Anordning for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole 24. august 1958.
- 460 KVL Bladet marts og august 1958.
- 461 Fondens årlige regnskaber i KVL-Meddelelser og Beretninger.
- 462 KVL Bladet januar 1964, s. 7-12.
- 463 KVL Bladet december 1964, s. 293-295.
- 464 KVL Bladet september, s. 189-192.
- 465 Berlingske Tidende 13.9.2009.
- 466 Hansen 2005.
- 467 Professor Søren Holm 1959 citeret efter Hansen 2005, s. 78.
- 468 Skougaard 1996, s. 20.
- 469 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 40.
- 470 Undervisnings- og eksamensplan 1956.
- 471 Regulativ vedrørende den første praktiske uddannelse af skovbrugsstuderende 1958.
- 472 Engberg 1961.
- 473 KVL Bladet 1963:4; Bekendtgørelse om landbrugsstudiet 1960.
- 474 KVL Bladet december 1965, s. 259
- 475 KVL Bladet januar 1968.
- 476 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 43.
- 477 Hansen 2005, s. 88 ff.
- 478 KVL Bladet 1961:7.
- 479 Politiken 29.12.1959.
- 480 Thorkil-Jensen i Ugeskrift for Landmænd 1960, nr. 14.
- 481 KVL Bladet 1963:8.
- 482 KVL Bladet 1964:4.
- 483 KVL Bladet 1964:4.
- 484 Nordenbo 1984, s. 95 f; KVL-Meddelelser 13:18, 1972.
- 485 KVL Bladet april 1964, s. 67-69.
- 486 Øh 1970:1.
- 487 www.rostra.dk (Röntgen).
- 488 Lerche 1999, s. 119.
- 489 Sagsforløbet skildres her og i det følgende i det væsentlige på grundlag af Beretning 1962 (s. 3).
- 490 Avisårbogen 22.12.1955-12.3.1956.
- 491 Rigsarkivet, KVL,, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1949-53.
- 492 Avisårbogen 30.9.1958-22.4.1960.
- 493 Rigsarkivet, KVL, Undervisningsrådet, Forhandlingsprotokol 1858-1969, 1949-53, s. 201.
- 494 Avisårbogen 17.11 og 24.11.1962.
- 495 Beretning 1962, s. 379.
- 496 Folketingstidende 1975/76, sp. 12226.
- 497 Statistiske meddelelser 1975:7, Folketingsvalget 9. januar 1975.
- 498 KVL Bladet 1965:9, s. 244.
- 499 Avisårbogen 18.1.1965.
- 500 Norby 2013, s. 78.
- 501 Avisårbogen 1.9.1965 og 8.3.1968.
- 502 Norby 2013, s. 93; Hermansen & Lobedanz 1958, s. 85.
- 503 Statsfrøkontrollen 1871-1971, 1971, s. 137 ff; KVL-Meddelelser 13:9, 1971.
- 504 Lov om bygningsmæssige civilforsvarsforanstaltninger 27. maj 1950; Hansen, Pedersen & Stenak 2013.
- 505 Øh april 1973, årg. 4, nr. 3, s. 5.
- 506 Øh december 1976, årg. 7, nr. 5, s. 14 f; KVL-Mosaik 1995:14.
- 507 KVL-Mosaik 1995:14.
- 508 KVL-Meddelelser 18:3, 1976; Norby 2013, s. 170 ff.
- 509 Lefmann m.fl. 1998, s. 71.
- 510 Øh december 1975, årg. 6 nr. 6, s. 7.
- 511 Øh 1970:1.
- 512 Jørgensen & Jensen 2008.
- 513 www.mlwerke.de/kl/kl_004.htm.
- 514 Betænkning II om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation, Betænkning nr. 475 1968.
- 515 Betænkning 1968, s. 29.
- 516 KVL Bladet passim.
- 517 KVL Bladet marts 1970.
- 518 Anordning om Den kongelige Veterinær og Landbohøjskole 25. august 1969.
- 519 KVL Bladet februar 1969, s. 46 f.
- 520 Larsen 2010, s. 264.
- 521 KVL-Meddelelser 16:10, 1975.
- 522 KVL-Meddelelser 16:11, 1975.
- 523 KVL Bladet december 1967, s. 211 ff.
- 524 KVL Bladet januar 1969, s. 3.
- 525 Øh 1972:3.
- 526 Øh 1972:4.
- 527 Krøigaard 1971, s. 20.
- 528 KVL Bladet april 1969.
- 529 Øh 1970:4.
- 530 Øh 1973:2-3.
- 531 Øh 1973:3.
- 532 <http://infolink.elbo.dk/jord/bruger/vis.asp?which=14240>.
- 533 KVL Bladet maj 1968, s. 111; Anordning 1969.
- 534 Øh 1970:2.
- 535 KVL Bladet 1961:5.
- 536 Årlige beretninger.
- 537 60 år i tal, 2008.
- 538 Nye veje til en højere uddannelse. Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte udvalg om liberalisering af adgangsbetingelserne til universiteterne, de højere læreanstalter og lærerseminariene, Betænkning nr. 778 1976.
- 539 Andersen 1992, s. 63; Uddannelsessystemet i tal gennem 150 år.
- 540 Bekendtgørelse om optagelse ved uddannelserne på Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole, nr. 327 af 26/05/1987; Rapport om modeller for udflytning 1988.
- 541 Beretning 1959/60; Bekendtgørelse 14. juli 1960.
- 542 Højskolens årsregnskaber til og med 1959/60 indeholder indtægtsposten "Forelæsnings-, øvelses- og eksamensafgifter". Den forsvinder her efter ud af regnskaberne, idet indtægtsniveauet samtidig reduceres med et beløb nogenlunde svarende til den hidtidige afgift.
- 543 Betænkning vedrørende økonomisk støtte til unge under uddannelse, Betænkning 506, 1968; <http://www.sustyrelsen.dk> (Historie).
- 544 Balslev 1997, s. 210; Høyberg 1945, s. 284.
- 545 KVL Bladet august 1957, s. 93.
- 546 KVL Bladet november 1957, s. 132.
- 547 KVL-Meddelelser 20:15, 1979.
- 548 Hansen 2008.
- 549 Disse og følgende opgørelser er beregnet på grundlag af højskolens årlige beretninger.
- 550 Beretning 1959/60.
- 551 Larsen 2010, s. 174.
- 552 Larsen 2003, s. 95; Larsen 2010, s. 174.
- 553 KVL-Debat 1981.
- 554 Cirkulæreskrivelse om stillingsstrukturen for det videnskabelige personale ved Københavns Universitet, Århus Universitet, Odense Universitet, Danmarks tekniske Højskole, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Lærerhøjskole, Danmarks farmaceutiske Højskole, Københavns Tandlægehøjskole, Århus Tandlægehøjskole og Roskilde Universitetscenter 31. maj 1972; Beretninger.
- 555 KVL-Meddelelser 25:18, 1984.
- 556 Stipendiatundersøgelsen 1966.
- 557 Øh 1970:5.
- 558 Lefmann m.fl. 1988, s. 52.
- 559 Øh 12.9.1973.
- 560 Rapport-studiekredse. Vejledning. Regler, Centralstudienævnet 1977.
- 561 Beretning 1969/70; Studiehåndbog 1993/94.
- 562 KVL-Meddelelser 11:11, 1970.
- 563 KVL-Meddelelser 13:19, 1972.
- 564 KVL-Meddelelser 11:13, 1970.
- 565 KVL-Meddelelser 26:1, 1984.
- 566 Øh Uddannelsessærnummer 1970.

- 567 Øh 1970:6.
- 568 Landbrugets strukturudvikling 1998; Fritzbøger 2004.
- 569 Gaardmand 1993, s. 189.
- 570 Hansen 2008.
- 571 Statistikbanken.dk.
- 572 Skove og plantager 2000; Stryg 1990.
- 573 Vandmiljøplanens tilblivelse og iværksættelse 1990.
- 574 Knud Sørensen: Et landbrug som ingen har ønsket, i Vilby 1990, s. 58-61.
- 575 Larsen 1971, s. 9.
- 576 Larsen 2010, s. 90.
- 577 Citeret efter Fritzbøger 2009, s. 219.
- 578 Politiken 10.2.1962.
- 579 Fritzbøger 2009, s. 219.
- 580 Beretning 1970.
- 581 www.denstoredanske.dk:Levnedsmiddelcentret;Skibsted 2008.
- 582 Beretning 1991/92; Fødevareforskning i Danmark – fundament for udvikling og værdiskabelse 2003
- 583 Beretning 1984/85; KVL-Debat 1985:4-5; KVL-Meddelelser 28:7, 1986.
- 584 Beretning 1991/92.
- 585 Beretning 1992/93.
- 586 <http://www.iets.org/pdf/awards/2005pioneerwilsencitation.pdf>.
- 587 KVL-Meddelelser 26:12, 1985; New York Times 3.6.1997.
- 588 Kjellsson 2003; Erfaringer med sameksistens – høring, Arrangeret af Teknologirådet for BIOSAM, 2004 (www.tekno.dk).
- 589 Information 9.1.1998.
- 590 www.retsinformation.dk.
- 591 Pinstrup-Andersen 2010.
- 592 KVL-Debat marts 1982.
- 593 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 62.
- 594 Beretning 1997.
- 595 Kjær 2000.
- 596 Beck 1986.
- 597 Lovelock 1987.
- 598 Grober 2012, s. 22 f.
- 599 Reclus 1905.
- 600 KVL-Meddelelser 16:9, 1974.
- 601 Gaia. Tidsskrift for natur, produktion og ernæring 1-16, 1984-88.
- 602 Sauer 1925, s. 46.
- 603 Thomas 1956.
- 604 www.footprintnetwork.org.
- 605 Avisårbogen 12.6.1973.
- 606 Siiskonen 2002.
- 607 KVL Bladet marts 1964, s. 95.
- 608 Rehling 1996; mim.dk (besøgt januar 2015).
- 609 noah.dk (Historie).
- 610 Politiken 10.3.1969, s. 9.
- 611 Jamieson 2001.
- 612 Øh 1971:3.
- 613 Øh 1971:3, s. 4.
- 614 Jørgensen & Jensen 2008.
- 615 Øh 1973:1: Haarløv 1980.
- 616 Beretning 1974/75.
- 617 KVL-Meddelelser 12:17, 1971.
- 618 KVL-Meddelelser 26:6, 1984.
- 619 Miljøværn 3 1979, s. 1.
- 620 KVL-Debat 1989:4.
- 621 Miljøværn 3 1979, s. 1.
- 622 KVL-Debat 1983:8.
- 623 Beretning 1993-94.
- 624 Ritzau 12.10.1995.
- 625 Beretning 1992-93.
- 626 Larsen 1997.
- 627 Andersen 1982.
- 628 Fritzbøger 2005.
- 629 For det følgende: Brandt 2008, s. 85 ff.
- 630 Vibeke Langers privatarkiv; Brandt 2008, s. 85 ff.
- 631 Øh 10:1, 1979.
- 632 Kuhn 2012 (1962).
- 633 KVL-Debat juni 1981.
- 634 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 307.
- 635 Landbonyt 1999:7.
- 636 Beretning 2000; plen.ku.dk (Forsøgsgårde, Historie).
- 637 Hacking 1999.
- 638 KVL-Debat 1985:3.
- 639 Økologiske fødevarer og menneskets sundhed 2001; Aktuel Naturvidenskab 2001:3.
- 640 Rist 1997.
- 641 Caradonna 2014.
- 642 Grober 2010.
- 643 Rist 1997, s. 71.
- 644 Riismøller 1966.
- 645 www.worldfoodprize.org (Pinstrup-Andersen).
- 646 Heldgaard & Villadsen 2012.
- 647 Bruhn 2014, s. 118.
- 648 Beretning 1954/55.
- 649 Lefman m.fl. 1998, s. 103 ff; Bruhn 2014, s. 111 ff.
- 650 Beretninger 1964-65, 1969-70.
- 651 KVL Bladet januar 1968, s. 19.
- 652 Beretning om U-landskontorets Virksomhed 1979-1984; Heldgaard & Villadsen 2012; KVL Bladet april 1967, s. 87-92.
- 653 <http://www.netpublikationer.dk/um/6556/kap25.htm#25.17>.
- 654 F.eks. KVL-Meddelelser 17:4, 1975.
- 655 KVL-Meddelelser 13:6, 1971.
- 656 Danish Bilharziasis Laboratory 1964-2004.
- 657 Bruhn 2014, s. 166.
- 658 Lefman m.fl. 1998, s. 105; KVL-Meddelelser 21:8, 1979.
- 659 Bruhn 2014, s. 184.
- 660 Bruhn 2014, s. 189 ff; Beretning 1991-92.
- 661 Beretning 1994-95.
- 662 Beretning 1996; www.its.czu (Faculty of Tropical Agrisciences); Bruhn 2014, s. 177.
- 663 Politiken 29.1.1991.
- 664 www.friisbach.dk.
- 665 KVL-Debat 1981:1.
- 666 KVL-Debat 1988:6; Politiken 27.4.1988.
- 667 KVL-Debat 1983:1.
- 668 KVL-Meddelelser 13:11, 1972.
- 669 KVL-Meddelelser 17:7, 1975.
- 670 KVL-Debat 1991:3.
- 671 KVL-Meddelelser 21:12a, 1980.
- 672 KVL-Debat 1985:9.
- 673 Politiken 27.1.1991.
- 674 KVL-Meddelelser 15:15, 1974; F.eks. KVL-Meddelelser 21:6, 1979.
- 675 KVL-Debat 1982:2.
- 676 KVL-Debat 1984:3.
- 677 KVL-Meddelelser 26:12, 1985.
- 678 Beretning 1959/60.
- 679 Om laborantuddannelsens historie: [/www.phme-tropol.dk](http://www.phme-tropol.dk) (Laborant, Historie).
- 680 Beretning 1974/75.
- 681 KVL-Debat 1982:4.
- 682 KVL-Mosaik 1993:8.
- 683 KVL-Debat 1983:7.
- 684 Willig 2013, s. 106.
- 685 KVL-Mosaik 1997:5.
- 686 KVL-Mosaik 1993:19.
- 687 Rosa 2010.
- 688 KVL-Debat 1983:3; KVL-Debat 1984:1
- 689 KVL-Debat 1989:6.
- 690 KVL-Debat 1989:7.
- 691 KVL-Debat 1982:5.
- 692 Lefmann m.fl. 1988, s. 11; KVL-Mosaik 2002:7.

- 693 KVL-Debat 1984:7.
694 KVL-Debat 1985:5.
695 KVL-Mosaik 1993:12; KVL-Debat 1983:1.
696 KVL-Debat 1986:2.
697 F.eks. KVL-Debat 1982:2.
698 Bl.a. Øh 1982.
699 Øh 1972:1.
700 KVL-Mosaik 1997:14.
701 KVL-Mosaik 2002:7.
702 Jørgensen 2010, s. 9.
703 KVL-Debat 1982:2.
704 KVL-Meddelelser 7:17, 1966.
705 Beretning 1949/50; Olsen 1999.
706 For det følgende: Olsen 1999.
707 Beretning 1991-92.
708 KVL-Mosaik 1997:2; KVL-Mosaik 1998:7.
709 <http://infolink.elbo.dk/jord/bruger/vis.asp?which=10448>; Weirup & Lindhe 2002.
710 KVL-Mosaik 1996:7.
711 KVL-Debat 1984:1.
712 Beretning 1985/86.
713 Christensen 2013.
714 Ejersbo og Greve 2013.
715 Larsen 1981.
716 Larsen 2010.
717 Beretninger.
718 Aagaard 2011.
719 KVL-Mosaik 1994:7.
720 Aagaard 2011, s. 227f; Skibsted 2008.
721 Priemé 1997.
722 20 års forskning i verdensklasse.
723 <http://dg.dk/centers-of-excellence/>. Ved en fejl optræder Center for Genregulation og Plasticitet i det Neuroendokrine Netværk her som et KVL-baseret center, selv om det var knyttet til Statens Serum Institut (personlig meddelelse Peter Olesen Larsen).
724 <http://info.au.dk/smp/index.html>.
725 Beretninger.
726 KVL-Debat 1984:11.
727 KVL-Mosaik 1992:4; Private fonde – en unik aktør i dansk forskning; <http://www.ac.dk/media/176787/ac-notat17082009.pdf>.
728 <http://mariarosenbergasmussen.com/category/universitetspolitik/>.
729 KVL-Debat 1983:1.
730 KVL-Mosaik 1994:14.
731 Beretning 1994/95.
732 Evaluation report of the Department of Plant and Environmental Sciences, PLEN, of the University of Copenhagen 2014.
733 Öquist & Benner 2012.
734 Sørensen 2006.
735 Beretning 1999.
736 Beretning 2003.
737 <http://ufm.dk/publikationer/2000/udviklingskontrakter-for-universiteterne>.
738 ufm.dk (KVL's udviklingskontrakt 2006-2008).
739 KVL-Meddelelser 21:8, 1979; Natur, økonomi & velfærd 2001.
740 Sagoff 2004.
741 Dubgaard m. fl. 2002.
742 Ringkøbing Amts Dagblad 29. august 2001.
743 For det følgende: Stipendiatundersøgelsen 1966.
744 Lerche 1999, s. 187.
745 Bekendtgørelse om erhvervelse af licentiatusgraden, Bekendtgørelse 627, 1988..
746 Beretning 1988; KVL's Årsrapport 2006.
747 KVL-Debat 1984:7; ufm.dk (Baggrund for den danske ph.d.-model).
748 Andersen m.fl. 2000, s. 66.
749 Kortlægning af forskerskoler 2005.
750 Beretninger.
751 Beretning 2000.
752 Universitetslæreren 102, 1997; http://www.stm.dk/multimedia/Faktabilag_10_Forskning_og_uddannelse.pdf.
753 F.eks. KVL-Meddelelser 26:17, 1985.
754 Vestergaard & Larsen 1999.
755 Emmeche 2012, s. 167 f.
756 Universitetslæreren 98, 1996.
757 Larsen 2010, s. 264.
758 KVL-Mosaik 1992:8.
759 www.kvinfo.dk.
760 KVL-Mosaik 1993:8, s. 11.
761 Øh 1970:1.
762 Øh 1970:3.
763 KVL-Debat 9:1, 1989; www.dsn.dk/noid.
764 KVL-Debat 1989:2.
765 Bach 2010.
766 KVL-Debat 1982:3.
767 Nye veje mellem forskning og erhverv 2003.
768 http://webarkiv.ft.dk/Samling/20021/spor_sv/S1592.htm.
769 KVL-Mosaik 1999:8.
770 Ritzau 7.2.2003.
771 Kristensen, Bang og Price 2005.
772 Beretning 2003.
773 Larsen 2003, s. 221ff; Hansen m. fl. 2006; Bornmann & Daniel 2006; Sandström 2009.
774 Udtræk foretaget af Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Universitetsbibliotek.
775 Se f.eks. Universitetsavisen 2013:4, og om praksisudvalgets sagsbehandling på <http://praksisudvalget.ku.dk> og <http://nexus.ku.dk>.
776 Danish Code of Conduct for Research Integrity 2014.
777 KVL-Debat 1985:5.
778 <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=43>; Høyen 2004.
779 Henriksen 2011, s. 21; Kristensen 2007.
780 www.denstordanske.dk.
781 KVL-Debat 1988:4.
782 KVL-Debat 1988:5.
783 Veje til kortere studietider og større gennemførelse 1988.
784 Bekendtgørelse om kandidatexamen på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1988; KVL-Debat 1989:4.
785 Bekendtgørelse om de naturvidenskabelige uddannelser på universiteter og universitetscentre 1989; Bekendtgørelse om inddragelse af visse uddannelser ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole under bekendtgørelse om de naturvidenskabelige uddannelser på universiteter og universitetscentre 1992; Bekendtgørelse om studiestrukturen for uddannelser ved universiteter m.fl. 1993.
786 Biering-Sørensen 2010.
787 Bekendtgørelse om veterinæruddannelsen 1994.
788 Dragsted 1997.
789 Landsbladet 19.1.1990.
790 Sørensen 1999; Elmstrøm m.fl. 1999.
791 KVL-Mosaik 1993:7.
792 Berlingske Tidende 1. november 1994; KVL-Mosaik 1995:9.
793 KVL-Mosaik 2000:9; Fink 2001; KVL-Mosaik 2001:2; Bekendtgørelse om bachelor- og kandidatuddannelser ved universiteterne 2004.
794 Hermansen & Lobedanz 1958, s. 3.5
795 KVL's Studiestruktur 1979.
796 KVL-Mosaik 1998:2.
797 KVL-Mosaik 2004:8.
798 KVL-Debat 1982:9.
799 Øh 1973:4.
800 KVL-Debat 1986:1.
801 KVL-Debat 1984:3.
802 KVL-Debat 1984:3.
803 KVL-Meddelelser 26:20, 1985.
804 KVL-Debat 1982:8.
805 KVL-Debat 1991:2; KVL Mosaik 1998:7.

- 806 KVL-Debat 1986:8-9.
- 807 KVL-Debat 1984:5.
- 808 KVL-Debat 1984:6.
- 809 <http://pub.uvm.dk/1998/taxameter/indhold.htm>.
- 810 ufm.dk (ECTS).
- 811 Universitetslæreren 99, 1996.
- 812 KVL-Mosaik 1993:19.
- 813 Taksteftersyn 2000, s. 69.
- 814 Berlingske Business 4.5.1999.
- 815 KVL-Debat 1988:8.
- 816 KVL-Debat 1990:2; Jord og viden august 2013, s. 22.
- 817 Beretninger.
- 818 Kvinde/dyrlæge 1976; Mikkelsen & Petersen 2006.
- 819 Rapport om modeller for udflytning 1988.
- 820 Bøgehave 1995.
- 821 Kjær & Dalgaard 1999; http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/20001/beslutningsforslag_som_fremsat/B139.htm.
- 822 Beretninger.
- 823 Hansen 2003, s. 60.
- 824 Kropp 2007.
- 825 Studiehåndbog 2005-06.
- 826 Sarauw 2011.
- 827 KVL-Debat 1992:2; Øh 1986, passim.
- 828 KVL-Debat 1985:3.
- 829 Politiken 23. august 2013.
- 830 KVL-Meddelelser 28:3, 1986.
- 831 Markmøller m fl. 1984.
- 832 Øh 1979:6.
- 833 Øh 1979:7; Beretning 1974/75.
- 834 www.kvlisbornehus.dk; KVL-Mosaik 1997:13.
- 835 KVL Bladet maj 1968, s. 107.
- 836 KVL-Debat 1982:11.
- 837 KVL-Debat 1983:4.
- 838 Øh 1972:4.
- 839 Øh 1979:6, s. 24.
- 840 F. eks. KVL-Debat 1982:4.
- 841 Lefmann m.fl.1998, s. 16.
- 842 KÆVL-Debat 1984.
- 843 Øh december 1987.
- 844 Arenkiel 2009.
- 845 KVL-Debat 1989:9; Øh 1970:6.
- 846 1991:9.
- 847 Beretning 1991/92.
- 848 Bang 1984.
- 849 KVL-Debat 1983:5.
- 850 KVL-Debat 1983:7.
- 851 KVL-Meddelelser 26:3, 1984.
- 852 Studiehåndbog 1993.
- 853 KVL-Mosaik 1995:4.
- 854 KVL-Mosaik 1997:3.
- 855 Mosaik 2000: 13.
- 856 Studiehåndbog 2005-06.
- 857 Andersen 2012, s. 116.
- 858 Universitetsavisen 28.1.2014.
- 859 Landbohøjskolens profil 1991.
- 860 For det følgende: Beretning 1991-92 og KVL-Mosaik 1992.
- 861 KVL-Debat 1991:10.
- 862 Mosaik 1992:1.
- 863 KVL-Mosaik 1996:12.
- 864 Beretning 1992-93.
- 865 Forslag til en national strategi for jordbrugsforskningen 1994.
- 866 KVL-Mosaik 1996:1.
- 867 Foulum – forskningscenter i 25 år; <http://www.au.dk/univers/arkiv/2009/artikler/nr9/staten/>; Dalgaard 2014.
- 868 Øh 18:3, 1987, s. 3-4.
- 869 Rapport om modeller for udflytning 1988.
- 870 F.eks. KVL-Debat 1987:1.
- 871 Kristeligt Dagblad 27.2.1987; Det Fri Aktuelt 23.3.1990.
- 872 Politiken 13.3.1990.
- 873 Viborg Stifts Folkeblad 29.10.1988; Århus Stiftstidende 16.11.1988.
- 874 Horsens Folkeblad 3.3.1987; Fyns Amts Avis/Nyborg Avis 9.11.1988; Jydske Tidende 5.1.1989.
- 875 Berlingske Tidende 22.3.1990.
- 876 Information 19.3.1990.
- 877 www.denstoredanske.dk.
- 878 Information 9.2.1990.
- 879 Information 8.2.1990.
- 880 Information 6.2.1990.
- 881 Landsbladet 2.2.1990.
- 882 Information 23.3.1990.
- 883 KVL-Debat 1989:5.
- 884 KVL-Debat 1990:3.
- 885 Berlingske Tidende 28.4.1990; Politiken 1.2.1990.
- 886 KVL-Debat 1990:3.
- 887 KVL-Debat 1991:6.
- 888 Beretning 1994-95.
- 889 KVL-Debat 1986:1.
- 890 Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Forslag til udbygning og modernisering 1991.
- 891 Årsrapport 2002; KVL-Mosaik 1994:8.
- 892 Beretning 1991-92; Ritzau 14.6.1993.
- 893 KVL-Mosaik 2000:15.
- 894 Olsen m.fl. 2013.
- 895 KVL-Meddelelser 6:6, 1964.
- 896 Politiken 14.11.2001; KVL-Mosaik 2001:6.
- 897 <https://novastronomi.wordpress.com/about/mon-tebellobservatoriet/>.
- 898 bibliotek.science.ku.dk (Bibliotekshistorie).
- 899 bibliotek.science.ku.dk (Bibliotekshistorie).
- 900 KVL-Mosaik 1994:12; Beretning 1993-94.
- 901 KVL-Mosaik 1996:1.
- 902 Frederiksbergbladet 29.8.2000; KVL-Mosaik 1994:12.
- 903 Ritzau 1.6.1994.
- 904 Ritzau 29.5.2000; Beretning 2000; Greiner 2010, s. 31-34; Bregnhøj m.fl. 2004.
- 905 Beretning 1999; KVL-Mosaik 1995:17.
- 906 Beretning 2000.
- 907 KVL-Mosaik 1994:1.
- 908 Nørrebro Avis 18.7.2001; Referat af møde i KVL's bestyrelse 15. august 2003.
- 909 Frederiksbergbladet 11.8.1998.
- 910 KVL-Mosaik 1995:17; Frederiksbergbladet 1.4.1996.
- 911 KVL-Meddelelser 13:7, 1971.
- 912 Aagaard 2005.
- 913 KVL-Meddelelser 7:17, 1966.
- 914 KVL-Meddelelser 6:12, 1965; KVL-Meddelelser 4:20, 1963.
- 915 KVL-Meddelelser 14:20, 1969.
- 916 Beretning 1969/70.
- 917 KVL-Debat 1985:1.
- 918 KVL-Meddelelser 21:13, 1980.
- 919 KVL-Meddelelser 25:9, 1983.
- 920 Erhvervsbladet 29.6.1987; KVL-Meddelelser 27:20, 1986; KVL-Meddelelser 27:8, 1985.
- 921 KVL-Meddelelser 12:4 1970.
- 922 KVL-Meddelelser 12:6, 1970; KVL-Meddelelser 26:16, 1985.
- 923 KVL-Meddelelser 27:8, 1985.
- 924 KVL-Meddelelser 23:5, 1981.
- 925 KVL-Meddelelser 23:21, 1982.
- 926 KVL-Debat 1982:2.
- 927 KVL-Meddelelser 17:6, 1975.
- 928 KVL-Meddelelser 24:13, 1983.
- 929 KVL-Mosaik 1993:15.
- 930 Ingeniøren 19.3.1999.
- 931 Beretning 1997; Prosabladet 2008:11; <http://www.statensnet.dk/pligtarkiv/fremvis.pl?vaer-kid=12894&repid=0&filid=4419&iarkiv=1>.
- 932 KVL-Mosaik 1996:7.

- 933 Beretning 1970/71; Kati 1995.
- 934 KVL-Meddelelser 25:19, 1984.
- 935 KVL-Meddelelser 25:15, 1984; KVL-Meddelelser 20:3, 1978.
- 936 KVL-Meddelelser 25:15, 1984.
- 937 Beretning 1992-93.
- 938 KVL-Mosaik 1996:1.
- 939 KVL-Mosaik 2000:1.
- 940 KVL-Mosaik 1996:11.
- 941 KVL-Mosaik 1995-2.
- 942 KVL-Meddelelser 19:20, 1978.
- 943 KVL-Meddelelser 11:21, 1970.
- 944 Beretning 2000, s. 18 f.
- 945 KVL-Meddelelser 20:5, 1978.
- 946 Willeberg 1977.
- 947 Beretning 1998, s. 36 f.
- 948 Magt og modeller 1978.
- 949 Styczen m.fl. 2006.
- 950 Slutrapport for AMOR 2002.
- 951 Beretning 1996.
- 952 Beretning 1996.
- 953 Beretning 1994-95.
- 954 Beretning 2000.
- 955 www.danmarksflora.dk og www.nordgen.org.
- 956 Betænkning om udbygning af EDB-kapaciteten for forskning og undervisning 1969.
- 957 www.diku.dk (Historie).
- 958 KVL-Meddelelser 11:12, 1970.
- 959 KVL-Meddelelser 12:14, 1971.
- 960 KVL-Debat 1987:8; KVL-Debat 1987:10.
- 961 KVL-Debat 1984:9.
- 962 KVL-Meddelelser 27:5, 1985.
- 963 KVL-Meddelelser 27:19, 1986.
- 964 KVL-Mosaik 2003:4.
- 965 Beretning 1992-93.
- 966 KVL-Mosaik 1993:19.
- 967 Monty & Olsen 2006.
- 968 ufm.dk (KVL's udviklingskontrakt 2006-2008).
- 969 IPU 2006; KVL-Mosaik 2001:14; KVL-Mosaik 2002:13.
- 970 KVL Bladet september 1964, s. 221.
- 971 Folketings Tidende 1968-69, sp. 5728.
- 972 Beretning 1993.
- 973 KVL-Mosaik 1995:1; KVL-Mosaik 2001:12.
- 974 KVL-Mosaik 1995:4.
- 975 KVL-Mosaik 1995:6.
- 976 KVL-Mosaik 2002:10.
- 977 KVL-Mosaik 2001:11.
- 978 Beretning 1999.
- 979 Forslag til en national strategi for jordbrugsforskningen 1994.
- 980 KVL-Mosaik 1994:9; KVL-Mosaik 1994:12.
- 981 KVL-Mosaik 1993:17.
- 982 KVL-Mosaik 1997:5.
- 983 KVL-Mosaik 2001:7.
- 984 Høyen 2004.
- 985 Ugeskrift for landmænd 9. september 1960, s. 572.
- 986 KVL-Meddelelser 3:1, 1961.
- 987 Beretning 1975-76.
- 988 125 års jubilæum. Åbne dage 1983.
- 989 KVL-Meddelelser 17:17, 1976.
- 990 www.science.ku.dk (Skoletjeneste).
- 991 Det levende universitet 2005:8.
- 992 KVL-Mosaik 1999:5.
- 993 Internt cirkulære om rådigheds- og vagttjeneste for dyrlæger og betjente ved Klinisk Institut 1993.
- 994 Ekstra Bladet 5.12.1993.
- 995 Beretninger.
- 996 Politiken 19.12.1987.
- 997 Burchardt 2007.
- 998 Forskeren i samfundet 2008.
- 999 KVL-Mosaik 1999:2-3.
- 1000 oko.ku.dk (Statistikberedskab 2007).
- 1001 Beretning 1974/75.
- 1002 Jensen 2006.
- 1003 Meyer 2004.
- 1004 KVL-Mosaik 1993:2.
- 1005 www.euroleague-study.org.
- 1006 Ugeskrift for jordbrug 1990:3-6, s. 82-83.
- 1007 Beretning 1996; Jensén 2005.
- 1008 KVL-Mosaik 1994:20.
- 1009 KVL-Mosaik 1996:14; KVL-Mosaik 1998:14; Mosaik 2001:2.
- 1010 Fleming 1998.
- 1011 KVL-Meddelelser 21:17, 1980.
- 1012 Rist 1997, s. 171 ff.
- 1013 KVL-Mosaik 1993:7; Beretning 1996.
- 1014 Beretning 2000.
- 1015 Beretning 1998; Beretning 2001.
- 1016 Jord og Viden 2002:1.
- 1017 Rasmussen 2002.
- 1018 KVL-Mosaik 1993:17.
- 1019 Jensen m.fl. 1996.
- 1020 Høyen 2004.
- 1021 Viekilde 2005.
- 1022 Jensen 2006.
- 1023 ufm.dk (hovedtal, KOT).
- 1024 Ritzau 2.7.1999; KVL-Mosaik 1999:2.
- 1025 KVL-Mosaik 1999.
- 1026 KVL-Mosaik 2000:1.
- 1027 Steen Hansens kronik i Berlingske Tidende 19.5.2013.
- 1028 F.eks. Universitetslæreren 107, 1997.
- 1029 Jacobs 2005.
- 1030 KVL-Mosaik 1999:6.
- 1031 <http://infolink.elbo.dk/jord/bruger/vis.asp?which=12461>.
- 1032 Tid til forandring for Danmarks universiteter 2002.
- 1033 Beretning 2003.
- 1034 KVL-Mosaik 2001:4.
- 1035 www.rektorkollegiet.dk.
- 1036 KVL-Mosaik 2002:12.
- 1037 http://webarkiv.ft.dk/?/samling/20021/lovfor-slag_oversigtsformat/1125.htm.
- 1038 Politiken 16.7.2003; Beretning 2003.
- 1039 KVL-Mosaik 2003:7.
- 1040 bestyrelse.ku.dk.
- 1041 Lov om universiteter 2003.
- 1042 Forskerforum, passim.
- 1043 Forskerforum 161, 2003.
- 1044 KVL-Mosaik 2003:2.
- 1045 KVL-Mosaik 2002:4.
- 1046 Forslag til fremtidig organisering af veterinær og fødevareforskningen i Fødevareministeriet 2001.
- 1047 Gennemgang af sektorforskningen 2002.
- 1048 Larsen 2010, s. 75.
- 1049 Hansen 2014.
- 1050 KVL-Mosaik 2002:2.
- 1051 Langberg 2000.
- 1052 KVL-Mosaik 2004:8; sl.ku.dk.
- 1053 Beretning 2004.
- 1054 <http://www.netpublikationer.dk/um/7912/html/chapter14.htm>.
- 1055 Forslag om etablering af University for Natural Resources and Nutrition 2005.
- 1056 Forskerforum 202, 2007.
- 1057 JP Århus 2.4.2001; Midtjyllands Avis 9.4.2001; Fyens Stiftstidende 11.11.2001; Fyens Amts Avis 13.11.2001; Forskerforum 165, 2003.
- 1058 HK Århus 2005:4, s. 5; Forskerforum 189, 2005.
- 1059 Jysk-Fynsk Erhvervssamarbejde, Nyhedsbrev 15, 2005.
- 1060 JP Århus 2.12.2005, 11.11.2005, 4.11.2005, 24.4.2004.

- 1061 Forskerforum 190, 2005.
- 1062 Berlingske Tidende 21.6.2006.
- 1063 Olsen m.fl. 2013.
- 1064 KVL's årsrapport 2006.
- 1065 Larsen 2010, s. 75.
- 1066 Det levende universitet 2006:1.
- 1067 Fusion 2007.
- 1068 Officielle kilder til fusionsprocessen 2011-13 findes fortrinsvis på Københavns Universitets særlige fusionshjemmeside: intranet.ku.dk. Kritiske indlæg i debatten findes bl.a. på hjemmesiden professorvælde.blogspot.dk, i universitetsavisen.dk samt i tidsskriftet Forskerforum (www.forskeren.dk), og avisdækningen fremgår af infomedia.dk.
- 1069 Bestyrelsesmødereferat 15.9.2011.
- 1070 Fællesmail fra dekanen til ansatte og studerende på LIFE 19.9.2011.
- 1071 Referat af møde i Hovedsamarbejdsudvalget 19.9.2011.
- 1072 Referat af møde i Hovedsamarbejdsudvalget 19.9.2011.
- 1073 Universitetsavisen 29.9.2011.
- 1074 Bestyrelsesmødereferat 15.9.2011.
- 1075 Referat af fællesmøde for Afdelingen for Økonomi, Politik og Planlægning og Fødevareøkonomisk Institut 5.10.2011.
- 1076 Universitetsavisen 2009:1.
- 1077 intranet.ku.dk.
- 1078 http://dca.au.dk/om_dca/au-foulum/.
- 1079 Universitetsavisen 18.2.2013.
- 1080 Opfølgning på 2016 puljeafslag af BioSAFor, 25. februar 2013.
- 1081 Lauritsen 2010.
- 1082 http://cas.ku.dk/planlaegning_byggeri/afsluttede/Faktaark_Ny_f_devarebygning.pdf.
- 1083 Årsrapport 2013, Københavns Universitet, publikationer.ku.dk.
- 1084 www.science.ku.dk.
- 1085 Dansk Veterinær Tidsskrift 2013:7.
- 1086 www.bric.ku.dk/dansk/.
- 1087 Statistikbanken.dk.
- 1088 Nordic Life Sciences sector study 2014.
- 1089 Se f. eks. www.science.ku.dk.
- 1090 Stokes 1997, s. 73

PERSONREGISTER

- Abell, Jørgen 106
Abildgaard, Peter Christian 21, 106
Adersen, Valdemar 151
Alexandersen, Søren 255
Anders, William 178
Andersen, Kristian Frederik 182
Andersen, Rasmus 61
Andersen, Sigurd 101, 143
Arrhenius, Svante 90
Aslyng, Hans Cornelius 94, 104, 154, 157, 160f
Astrup, Arne 175, 184, 208
Bach, Christian Friis 187
Bach, Erik 206
Bache, Christian Peter Mathias 35f.
Bagge, Svend Henrik Olufsen 35, 38
Bang, Bernhard 53ff, 61, 64, 74, 89, 140, 158
Bang, Oluf 53, 89
Barfoed, Christen Thomsen 35f, 46f
Barfoed, Per 89
Barfoed, Poul 149
Bates, Marston 178
Bauditz, Sophus 111
Beck, Niels 63
Beck, Ulrich 177
Becker, Erik 41
Begtrup, Gregers 20
Bejer, Broder 179
Bendixen, Hans Christian 95, 123f
Bendz, Henrik 16, 22f, 35, 52, 106, 158
Bentzon, Povl 31
Berntsen, Klaus 58
Bigum, Jens 143
Bindesbøll Michael Gottlieb 13, 132, 231
Birk, Axel Georg 32
Birk, Carl Georg 32
Birk, Peter Georg 32
Birk, Peter Larsen 32
Birk, Rasmus Frederik 32
Bisgaard, Knud Maack 193
Bjerke, Steen 86, 96
Bjerregaard, Ritt 157
Bjerrum, Niels 89f, 92f, 96, 103, 141
Bjorkmann, N. 221
Bjørnson, Bjørnstjerne 33
Bluhme, Emil 78
Bo Bojesen 126, 136, 153, 227
Boas, Johan Erik Vesti 43, 52, 64f, 75
Boccaccio, Giovanni 149
Boesen, Jørgen 103
Bohr, Niels 90, 124, 127, 270
Bonnerup, Erik 255, 258f
Borch, Christen 103, 229
Borch, Martin 103, 229
Bording, Kristen 69, 91
Borlaug, Norman 185
Bornebusch, Gehrdt 258
Bornebusch, Aage Carl Heinrich Hartmann 258
Borup, Morten 140
Both, Ludvig 62
Brandes, Edvard 74
Bruhn, Kaj 186
Brundtland, Gro Harlem 184
Bruun, Alfred 58
Brüel, Georg Peter Ludvig 32

Brüel, Gustav Ludvig Bang 32
Brüel, Ludvig Bang 32
Brüel, Torben Ludvig 32
Brændgaard, Kirsten 101
Brødsgaard, O.H. 112
Brøndsted, Johannes Nicolaus 90
Busck, Vilhelmine 31
Bülów, Frederik Christoffer 12
Bøggild, Bernhard 63
Børsting, Asbjørn 225, 258f
Carson, Rachel 178f
Caspersen, Niels Christian 78
Christensen, Niels Otto 136, 159
Christensen, Odin Tidemand 52
Christensen, Peter 63
Christrup, Gunnar 152
Clausen, Frits 93
Clausen, Hjalmar 128
Cohn, Ernst 151
Conwentz, Hugo 85
Cour, Poul la 63
Dahl, Anders 223
Dahl, Carl 68
Dalgas, Enrico Mylius 86
Dalgaard, Christel 116
Dalgaard-Mikkelsen, Svend 132, 136, 179
Dam, Mogens 115
Dansgaard, Willi 249
Darwin, Charles 52f
Deleuran, Claus 207
Dragsted, Jens 212
Dybdahl, Jens Andreas 52
Eilertsen, H. 67
Ellinger, Heinrich Oscar Günther 31, 49, 60, 64, 81f, 103, 150
Engberg, Erik 136

Eriksen, Niels 116
Esbjerg, Peter 181
Estrup, Hector 22
Falgren, Mogens 146
Feilberg, Casper Ludvig 70, 86
Feldinger, Axel 110
Fenger, Carl Emil 23, 28f, 31, 51, 60, 66, 68, 270
Ferdinandsen, Carl Christian Frederik 90
Fibiger, Johannes 54
Fjord, Niels Johannes 35, 53, 64, 66, 83, 228
Flagstad, Thøger 159f
Flensted-Jensen, Mogens 238
Fog, Carl Johan 35
Fog, Erik 180f
Fog, Mogens 92, 162
Fortling, Edvard 23
Frandsen, Flemming 253f, 260
Frederik IX 118
Frederik VI 110
Frederik VII 25, 28
Freuchen, Peter Petersen 35
Friis, Frederik 34, 82
Frøkjær, Sven 261
Følger, Andreas Frederik 141, 143
Gabrielsen, E.K. 125
Gade, Louise 259
Gintberg, Jan 217
Gisseman, Jens 34
Gnudtzmann, Johannes Emil 8, 79, 229, 231
Godskesen, Kristian 57
Greve, Torben 187
Grundtvig, Niels Frederik Severin 24, 31, 48, 63
Grundtvig, Vilhelm 52
Grøn, Alfred Howard 91, 116
Grøntved, Peter 31
Guldager, Per 188, 190

Gundestrup, Bibi 194
 Gæmelke, Peter 226
 Hagemann, G.A. 104
 Hald, Jacob Christian 20
 Hansen, Aksel 53
 Hansen, Carl 66, 75, 91, 107
 Hansen, Christian 13
 Hansen, Johan Frederik 43f, 57
 Hansen, Jakob 108
 Hansen, Jørgen 74
 Hansen, Kjeld 58
 Hartz, Søren 254ff
 Hasholt, Jens Sigvald Georg 132f
 Hasle, Theodor 24
 Heiberg, Jutta 36
 Helms, Johannes 73, 87
 Hemmingsen, Ralf 261f
 Henningsen, Poul 86, 156
 Herholdt, Daniel 13
 Hermansen, Niels Kristian 211f, 233
 Hertel, Hans 148
 Hevesy, George de 127f
 Hilker, Georg 14f
 Himmelstrup, Otto 103
 Holm, Heinrich Gustav Ferdinand 26ff
 Holm, Jens 21
 Holmboe, Vagn 106
 Holmsgaard, Erik 182
 Holst, Erhard Møller 80
 Holten-Andersen, Per 202, 245, 254, 261, 263
 Hood, Christopher 198
 Huch, Kurt 162
 Hurwitz, Stephan 135
 Hvidberg, Flemming 123
 Høegh, Henrik 255
 Håkonstad, L. 132
 Haarder, Bertel 166, 219, 227, 246, 254
 Haarløv, Niels 180
 Haas, Heinrich 179, 217
 Ibsen, Henrik 33
 Jensen, Aksel Tovborg 124, 141, 160, 162, 173
 Jensen, Anna 36
 Jensen, Carl Oluf 50f, 54
 Jensen, Christian Richardt 200
 Jensen, Jens Poulsen (Jyske) 28f, 35f
 Jensen, Johannes V. 76
 Jensen, Just 259
 Jensen, Knud E. 146
 Jensen, Morten 35, 38
 Jensen, Ole Vig 238
 Jensen, Sigurd Tovborg 85, 99, 114f, 140, 173, 177
 Jensen-Broby, Jens Christian 138
 Jepsen, Aage 136, 159
 Jochumsen, Carl Frederik 69
 Johannsen, Vilhelm 36, 52f, 58, 64
 Johnstrup, Frederik 52
 Jürgensen, Fritz 270
 Jørgensen, Bendt Søbørg 20, 22f, 35, 45, 58, 60
 Jørgensen, Einar Laumann 86
 Jørgensen, Ove Juul 146
 Jørgensen, Søren Storgaard 183, 188, 248
 Jørgensen, Uffe 132
 Kampmann, Jens 179, 258f
 Kampmann, Viggo 114
 Katić, Ivan 200
 Kaufmann, Asmus 12
 Kayser, Edele Christine 31
 Koch, Hal 138
 Koch, Mogens 112f, 155
 Koch, Niels Elers 162, 263
 Koch, Robert 55
 Koch, Valdemar 76

Koefoed, Carl Andreas 109
 Krabbe, Harald 15
 Kraft, Ole Bjørn 69
 Krag, Jens Otto 97, 179
 Kristensen, Jens Erik 211
 Kuhn, Thomas 183
 Kærgård, Niels 248, 257
 Kølster, Per 182f
 Lange, Johan 16, 58
 Lange, Lene 255
 Lange, Morten 243
 Langer, Vibeke 182
 Langvad, Katrine 165
 Larsen, Helge 159f
 Larsen, Holger 116
 Larsen, Jørgen Bo 182
 Larsen, Lars Hansen 95, 112ff, 121, 136, 141, 173
 Larsen, Lone Melchior 217
 Larsen, Peder Olesen 186, 198, 206f, 260
 Larsen-Ledet, Hans 227
 Lassen, Bent Claudi 257
 Lauritsen, Laurits 44f
 Lauritsen, Sofie 31
 Lehmann, Alfred 52
 Leth Jørgensen, Kristian 39
 Liebig, Justus von 56, 251
 Liebknecht, Karl 158
 Lindberg, Niels 91, 97
 Lorenz, Svend Aage 107
 Lovell, James 178
 Lovelock, James 178
 Ludvigsen, Jørgen B. 136
 Lund, Carsten 161
 Lund, Ebba 205
 Lund-Andersen, Otto 152f
 Lykketoft, Mogens 217
 Lysenko, Trofim 125, 208
 Lütken, Sigrid 196
 Madsen, Annemarie 207
 Madsen, Robert 103
 Marshall, George 122ff
 Meissner, Frank 95
 Meldahl, Ferdinand 35
 Mendel, Gregor 52f
 Mentz, August 86
 Meyer, Claus 183
 Mikkelsen, Ove Kramer 194
 Mikkelsen, Valdemar 86, 174, 179
 Milthers, Aksel 49, 92, 133f, 150, 152f, 185
 Mkapa, Benjamin 187
 Moltesen, Peter 174
 Moltzen-Nielsen, H. 132
 Monies, David 23
 Monrad, Ditlev Gothard 24
 Moustgaard, Johannes 92, 136f
 Mumford, Lewis 178
 Murrell, K. Darwin 200
 Müller, Herman 126
 Müller, Peter Erasmus 57, 80
 Møller, Birger Lindberg 200, 205
 Møller, Carl Marenus 87
 Møller, Flemming Quist 151
 Møller, Johan Frederik 83
 Møller-Sørensen, Aage 96, 132, 151
 Møllgaard, Holger 95, 120, 133, 136, 151
 Møllgaard, Kjeld 244
 Mørkeberg, Adam Wilhelm 69, 89, 91, 104ff
 Mørup, Jørgen Erik Frederik 15
 Nansen, Peter 200
 Neergaard, Paul 102
 Nielsen, Birgitte Berg 36
 Nielsen, Folmer 135

Nielsen, Hakon Baltzer 147	Rasmussen, Folke 199f
Nielsen, Poul Overgaard 106f	Rasmussen, Kjeld 183
Nielsen, Ragnhild 200	Rasmussen, Per 223
Nyholm, Holger Vilhelm 34, 62	Rasmussen, Steen Eiler 112f, 155f
Olesen, Per Ole 200, 250	Ravn, Frederik Kølpin 39, 90
Olsen, enkefru 34	Ravn, Niels 48
Olsen, Erik Malling 133, 151	Reedtz-Thott, Tage 68
Olsen, Vagn 223	Richard, Olfert 34
Olufsen, Christian 20	Riis-Hansen, Kristen 91
Oppermann, Adolf 43, 52, 64, 67, 87, 258	Rohbeck, Paul 134
Outze, Børge 137	Rosa, Hartmut 192
Paludan, Arvid 112, 133f, 190	Rosenørn, Ernst Emil 68
Pasteur, Louis 53, 270	Rostrup, Emil 36, 43, 58f, 83, 90
Paulli, Simon 39, 46, 48, 52, 64, 110	Rostrup, Sofie 36
Pedersen, Anton 119	Rottensteen, Knud 136
Pedersen, Axel 123	Röntgen, Wilhelm Conrad 150
Pedersen, Carlo 119	Sander, Helge 208, 254, 260
Pedersen, Jørgen 221	Sandfær, Jens 126
Pedersen, Lars 93	Sandøe, Peter 177
Pedersen, Laurids 98f	Sauer, Carl Ortwin 178
Pedersen, Ninna 98	Saxe, Henrik 250
Pedersen-Dalum, Johannes 101, 109	Schacht, Helge Rosenstand 144
Petersen, Bruce 107	Schambye, Per 151
Petersen, Gerhard 110	Schiødte, Jørgen 65
Picasso, Pablo 162	Schlüter, Poul 198
Pinstrup-Andersen, Per 176, 185	Schmidt, Alfred 89
Ploug, Carl 28	Schmidt-Nielsen, Bent 187, 193, 199, 202, 227, 238, 243f
Plovsing, Jan 215	Schreier, H. 45
Plum, Nicolai 110, 124, 133	Segelcke, Thomas 44f, 54
Porter, John R. 181	Sehested, Helga 31f
Poulsen, Lars 32	Selmer, Johan Henrik 39
Prosch, Ferdinand 23, 35f	Skibsted, Leif 183
Prytz, Carl Vilhelm 34, 43, 48, 52, 64, 86	Skovgaard, Kristen 124
Ramhøj, Lars 158	Skytte, Karl 114, 116f, 153
Rasbech, Niels Ole 136	Skaarup, Henning 107
Rasmussen, Anders Fogh 254, 256	

Smedegaard, Hans Henrik 196
 Sonne, Per 85f, 140
 Stahlschmidt, Paul 112
 Stahlschmidt, Per 244, 251
 Stalin, Josef 125
 Steen, Adolf 48
 Stockfleth, Harald Viggo 35, 61
 Stokes, Donald 270
 Storch, Mathias Vilhelm Samuel 54, 58
 Streander, Christen 39
 Stribolt, Valdemar 55
 Svalastoga, Eiliv 189f
 Svendsen-Tune, Anders 33
 Syrach-Larsen, Carl 87f, 91, 110, 129, 186
 Søby, Hans 152
 Søgaaard, Ane Bodil 183f
 Sørensen, Eduard 111, 124, 134, 151
 Sørensen, Knud 172
 Sørensen, Theodor 13
 Tengnagel, Conrad Alexander Fabritius de 11
 Thomsen, Axel 133
 Thomsen, Christian Albert Frederik 68ff, 77ff, 82
 Thomsen, Johan Peter 29, 38
 Thomsen, Mathias 115
 Thordal-Christensen, Aage 151f
 Thorkil-Jensen, Niels 103, 107, 109, 123f, 133ff, 144
 Thaarup, H.P.V. 190, 232
 Thaarup, Thomas 20
 Tribini Nielsen, Christian Jørgen 106
 Truman, Harry S. 184
 Tscherning, Anthon Frederik 24, 35
 Tscherning, Hans Christian 35f
 Tørnæs, Laurits 227
 Ulrich, Hans Christian 57
 Ulrichsen, Helle 255
 Unmack, Augusta 141
 Vallentin, Jacob 22, 24
 Vedel Helge 183
 Vieweg, Kurt 94
 Vøhtz, Agnes 123f
 Wamberg, Kjeld 92, 130ff, 150ff
 Warming, Eugenius 48
 Weber, Max 69
 Wegge, Hans 23
 Weilbach, August 16
 Weis, Frederik Anton 34, 80
 Wenneberg, Søren 256
 Wesenberg-Lund, Carl 86
 Westermann, Theodor 66
 Westh, Bjørn 227
 Wieth-Knudsen, Knud Asbjørn 90f, 112, 165
 Willadsen, Steen Malte 175f
 Wille (Jørgensen), Johanne 36
 Willeberg, Preben 213, 237
 Willig, Rasmus 191
 Windfeld, Ib 97, 190
 Winge, Øivind 87, 106
 Winkel, Karl 94
 Winther, Poul 130
 Wirstad, Hans Fredrik 132
 Witte, Michael 177
 Zahle, Carl Theodor 72
 Ørsted, Hans Christian 21, 49
 Aakjær, Jeppe 86, 144

Det var industrialiseringen i det 19. århundrede, som for alvor satte fart på udviklingen frem mod vort nuværende velfærdssamfund. Men dansk landbrug spillede også en fremtrædende rolle. Dets modernisering var tæt forbundet med Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. Den lagde nemlig gennem sin forskning og uddannelse grundstenen til moderne landbrugsproduktion og fødevareindustri generelt. Og så repræsenterede højskolen i København også et opgør med gamle normer for pædagogik og idealisering af teori. Denne bog er ikke kun fortællingen om selve skolen, men også om det moderne Danmarks fødsel. Dengang da afstanden mellem land og by blev mindre, og da den akademiske verden åbnede sig for en bredere del af befolkningen end tidligere samtidig med, at landet åbnede sig mod den omgivende verden.

I bogen får man indblik i de videnskabelige landvindinger på Landbohøjskolen, den politiske polemik omkring skolen og en farverig hverdag for personale og studerende, hvor kvinderne engang var i fåtal - senere i overtal. Det er ikke mindst økonomisk støtte fra en række fonde og institutioner, som har gjort det muligt at præsentere dette rigt illustrerede værk om et betydningsfuldt kapitel i vor nyere historie.

KØBENHAVNS UNIVERSITET

